T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

LEZBİYEN FEMİNİSTLERİN FEMİNİST DÜŞÜNCE, MEDYA VE TOPLULUKLARI: İSTANBUL, ANKARA, İZMİR

BÜŞRA İŞGUZAR

DANIŞMAN

PROF. DR. BURAK GÜMÜŞ

EDİRNE, 2020

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
DOĞRULUK BEYANI

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan tez çalışmasında, elde edilen ve kullanılan verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde yapıldığını, tezin etik kurallara uygun şekilde yazıldığını, tezde kullanılan tüm verilerin ve literatür bilgilerinin akademik ve etik normlara uygun şekilde kaynak gösterilerek yer verildiğini, tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün Trakya Üniversitesi ya da diğer üniversitelerde tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

02.09.2020

Büşra İŞGUZAR

Tezin Adı: Lezbiyen Feministlerin Feminist Düşünce, Medya ve Toplulukları: İstanbul, Ankara, İzmir

Hazırlayan: Büşra İŞGUZAR

ÖZET

Dünyada her kültür ve baskı biçimleri farklı olmasından dolayı her ülkenin feminist düşüncesi ve pratikleri farklıdır. Aynı şekilde lezbiyen feminizm de her ülkeye göre hikâyesi ve düşüncesi, pratikteki işleyişi farklıdır. Bu tez çalışmasında lezbiyen feministlerin feminist düşünce, medya, toplulukları, edebiyatı, internet temsiliyeti ve büyük kentlerdeki durumu incelenmiştir. Türkiye'deki lezbiyen feministler daha önce araştırılmamış bir alan olduğundan, bu çalışma hem keşif hem de bir giriş yazısı niteliği taşımaktadır. Bu noktada Türkiye'deki ve lezbiyen feminizmin çıkış yeri olarak bilinen ABD'deki lezbiyen feministlerin düşünceleri karşılaştırılmıştır. Saha çalışması olarak İstanbul, Ankara ve İzmir olarak belirlenmiştir. Bu şehirlerde yaşayan lezbiyen feministlerin feminist düşünce, medya ve toplulukları hakkında görüş ve deneyimleri üzerine verdikleri cevapların yorumlanması ülkelerarası karşılaştırmadaki elde edilen sonuçları takviye edici niteliktedir.

Çalışmada yer alan hipotez ise her düşünce ya da hareket kategorileşme yöntemine başvurduğu sürece sürekliliğini koruyamayacağıdır. Sistem tarafından "öteki" olarak kodlanan kesimler de kategorileştirme yöntemine başvurabilmektedir. Bu noktada sistem kategorileştirme yöntemi ile birçok kişiyi "öteki" olarak kodlamaktadır ve dolayısıyla ortaya çıkış sebepleri Althusserci yaklaşım, Marjinal Gruplar yaklaşımı, Queer yaklaşımı, Toplumsal Cinsiyet ve Feminist Yaklaşımları ve yaşadıkları dışlanma deneyimleri üzerinden açıklanan lezbiyen feministlerin de aynı yola başvurmaktadırlar.

Nasıl ki heteroseksüel feministlerin bir kısmı kendi söylemini yaratırken lezbiyen feministleri dışladıysa; lezbiyen feministlerin de bir kısmı kendi söylemini yaratırken trans lezbiyen "öteki"yi dışlamaktadır. Bu noktada alan çalışmasında yer alan kişilerin bir kısmı lezbiyen olmayan feministler gibi "lezbiyen feminist

olmayan" kişilerden oluşan kişilere bu konudaki deneyimleri ve lezbiyen feministler hakkındaki düşünceleri sorulmuştur.

Kategori hep bir "öteki"yi yaratmaktadır. Toplumda ötekileştirilen lezbiyen feministler de isteyerek ya da istemeyerek bir başka kişiyi ötekileştirerek kendi düşüncelerinin sürekliliğini korumada sıkıntı yaşamıştır. Çalışma hem lezbiyen feministlerin ötekileştirilerek nasıl doğduğunu; kendi aralarında tartıştıkları konular çerçevesinden de kategorileştirme yöntemine başvurdukları ve söylemlerinin sürekliliğini korumada sıkıntı yaşadıkları anlatılmıştır.

Anahtar kelimeler: LGBTİ+, Feminizm, Lezbiyen

Name of Thesis: Feminist Thought, Media and Communities of Lesbian Feminists: İstanbul, Ankara, İzmir

Prepared by: Büşra İŞGUZAR

ABSTRACT

The feminist thought and practice in every country is different because of the different culture and oppression styles. Likewise, lesbian feminism has a different narrative, thought and practice for each country. In this study, feminist thought, media, literature, internet representation and the situation of lesbian feminists in some big cities are examined. This study is an explorative and introductory research and also a groundwork, since lesbian feminists in Turkey have never been an object of investigation. At this point, lesbian feminists' feminist thought, media and organisations are compared with each other both in Turkey and in the USA, where lesbian feminism is supposed to have arisen. The field work has been carried out in Istanbul, Ankara and Izmir, whereby the interpreted statements of mostly lesbian feminists interviewees on their views, experiences, feminist thought, media and organisations supplement the result of cross-country comparison.

The hypothesis included in the study is that every thought or action cannot maintain its continuity as long as it uses the categorization method. Those stigmatized as "others" by the system also apply the same categorization method. At this point, the system codes with the method of categorization many people as "others" and so lesbian feminists, who emerged according to Althusserian, Marginal Groups, Queer, Gender and Feminist Approaches by experiences of social exclusion, do proceed accordingly.

Just as some heterosexual feminists created their own discourse while excluding lesbian feminists; While some of the lesbian feminists create their own discourse, the trans lesbian excludes the "other". At this point, some of the people involved in the fieldwork consisted for example of non-lesbian feminists and these people have been interviewed about their opinions about lesbian feminists.

Categories always create the other(s). Lesbian feminists, who have been othered by the society, have had difficulties in preserving the continuity of their own thoughts by marginalizing another person, willingly or unwillingly. The work is about both how lesbian feminists were born out of marginalization; It was stated that they used the categorization method within the framework of the issues they discussed among themselves and they had difficulties in maintaining the continuity of their discourse.

Key words: LGBTI+, Feminism, Lesbian

TEŞEKKÜR

Tez çalışmasının her aşamasında yardımlarını, desteğini, önerilerini benden esirgemeyen; iletişim kurmaktan çekinmediğim, motivasyonumu her zaman yüksekte tutan danışmanım sayın Prof. Dr. Burak Gümüş'e sonsuz teşekkür ve minnettarlığımı sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca desteklerini her zaman hissettiğim sayın Dr. Öğretim Üyesi Susan Rottman ve Dr. Öğretim Üyesi Serap Yolcu Yavuz'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Sabrıyla, her zaman pozitif duruşları ile çalışma aşamasında benim yanımda durmaktan hiç vazgeçmeyen aileme, beni destekleyen arkadaşlarıma ve herkese çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **I**
ABSTRACT ..... **III**
TEŞEKKÜR ..... **V**
İÇİNDEKİLER ..... **VI**
GİRİŞ **1**

1. BÖLÜM **6**
1. TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE **6**
1.1. Sosyal Marjinal Gruplar Yaklaşımı ve Althusser Yaklaşımı **8**
1.1.1. Marjinal Grupların Oluşturulması 13
1.1.2. Sosyal Marjinal Grupların İşlevleri 15
1.1.3. Sosyal Marjinal Grupların Tepkisel Eylemleri 17
1.2. Toplumsal Cinsiyet Kuramı **18**
1.3. "Queer Yaklaşımlar" Hakkında **19**
1.4. Feminist Yaklaşımlar Hakkında **26**
1.5. Sosyal Marjinal Gruplar, Toplumsal Cinsiyet, Queer ve Feminist Kuramın Karşılaştırmalı Analizi **33**
1.6. Feminist Gruplar ve Düşünceleri **34**
1.6.1. Liberal Feminizm 34
1.6.2. Sosyalist Feminizm 36
1.6.3. Kültürel Feminizm 37
1.6.4. Çeşitli Feminist Yaklaşımlar 39
1.6.5. Radikal Feminizm ve Ondan Kopan Lezbiyen Feminizm 40
1.7. Radikal Feminizmin Lezbiyenlik ile Birleşimi: Lezbiyen Feminizm **43**
1.7.1. Lezbiyen Feminizm Düşüncesi 45
1.8. Sivil Toplum Kuruluşları (STK) Teorileri **47**
1.10. İnsanların Kendini İfade Etme Alanı Sağlayan Büyük Kentlerin Önemi **50**
1.11. Yöntem ve Sınırlandırmalar **50**
1.11.1. Niteliksel Yöntem 52
1.11.2. Glaser/Strauss Kodlama Tekniği 54
1.12. Sonuç 54

2. BÖLÜM..... 58
2. LEZBİYEN FEMİNİZMİN OLUŞMASININ SEBEPLERİ 58
2.1. Dünyada ve Türkiye'de Geçmişten Günümüze Lezbiyen Feministlerin Kısa Oluşum Süreci 58
2.1.1. ABD'de Geçmişten Günümüze Lezbiyen Feministlerin Oluşum Süreci..... 58
2.1.2. Türkiye'de Geçmişten Günümüze Lezbiyen Feministlerin Oluşum Süreci 61
2.2. Eril Hegemonyanın Lezbiyenleri Althusser'ci Yaklaşım Açısından Ötekileştirme Örnekleri 63
2.2.1. Kültürel D.İ.A.'ların Lezbiyenlere Karşı Ayrımcılığı..... 64
2.2.2. Öğretimsel D.İ.A.'nın Lezbiyenlere Karşı Ayrımcılığı..... 68
2.2.3. Dinsel D.İ.A.'ların Lezbiyenlere Karşı Ayrımcılığı..... 70
2.2.4. Hukuki D.İ.A. ve D.B.A. Lezbiyenlere Karşı Ayrımcılığı..... 73
2.2.5. Aile D.İ.A.'sının Lezbiyenlere Karşı Ayrımcılığı..... 77
2.2.6. Siyasal D.İ.A.'ların Lezbiyenlere Karşı Ayrımclığı..... 79
2.2.7. Sendikal D.İ.A.'ların Lezbiyenlere Karşı Ayrımcılığı 83
2.2.8. Haberleşme D.İ.A.'sının Lezbiyenlere Karşı Ayrımcılığı..... 86
2.2.9. Lezbiyenlerin D.B.A.'lar Tarafından Ayrımcılığa Maruz Kalması 87
2.3. Marjinal Gruplar, Toplumsal Cinsiyet, Queer, Feminist Yaklaşım Açısından Lezbiyen Feminizmin Oluşma Sebepleri 91
2.3.1. Marjinal Grup Açısından "Cinsel Yönelim" ve "Cinsiyet Kimliği" Olan Referans Kriterleri Bağlamında Lezbiyenler Feministlerin Ortaya Çıkması 91
2.3.1.1. Marjinal Gruplar Yaklaşımı Açısından Dışlanan Lezbiyenlerin İşlevleri 97
2.3.1.2. Lezbiyenlerin Ötekileştirilmeye Karşı Tepkileri 99
2.3.1.3. Dışlanan Lezbiyenlerin Mücadele Şekli Olarak Lezbiyen Feminizm . 102
2.3.2. Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımı Açısından Lezbiyen Feminizmin Oluşması 106
2.3.3. Queer Yaklaşımı Açısından Lezbiyen Feminizm..... 109
2.3.4. Feminist Yaklaşım Açısından Lezbiyen Feminizmin Oluşma Sebepleri... 114
2.4. Lezbiyen Feminizmin Oluşum Sürecinde Diğer Dışlanma Sebepleri 115
2.5. Sonuç 116

3. BÖLÜM 120
3. LEZBİYEN FEMİNİSTLERİN DÜŞÜNCE, EDEBİYAT, İNTERNET VE STK'SI, SİYASI PARTİLER İLE OLAN İLİŞKİLERİ VE BÜYÜK KENTLERDEKI DURUMU 120
3.1. Lezbiyen Feminizmin Düşünce, Amaç ve Stratejileri 120
3.1.1. Lezbiyen Feminizmin Lezbiyen Tanımı: Woman-İdentified Woman, Lezbiyen Sürekliliği ve Lezbiyen Varoluşu 127
3.1.1.1. "Woman-İdentified Woman" Tanımı 128
3.1.1.2. "Lezbiyen Sürekliliği" ve "Lezbiyen Varoluşu" Tanımı 132
3.1.2. Lezbiyen Feminizme göre Cis Kadın Kavramı: Lezbiyenler Kadın mı yoksa Lezbiyen mi? 135
3.1.3. Lezbiyen Feministlerin Biseksüel Cis Kadına Yaklaşımı 137
3.1.4. Lezbiyen Feministlerin Tartıştığı Konular: Ayrılıkçılık, Irk, Cinsellik, S/M, Butch/Femme, Pornografi, Queer, Transseksüel 138
3.1.4.1. Lezbiyen Feminizmde Ayrılıkçılık Konusuna Yaklaşımı 139
3.1.4.2. Lezbiyen Feminizmin Irk Konusuna Yaklaşımı 143
3.1.4.3. Lezbiyen Feminizmin Cinsellik ve Butch/Femme Konusuna Yaklaşımı 145
3.1.4.4. Lezbiyen Feminizmin S/M ve Pornografi Konusuna Yaklaşımı 147
3.1.4.5. Lezbiyen Feminizmin Queer ve Transseksüel Cinsiyet Kimliklerine Yaklaşımı 152
3.1.5. Lezbiyen Feminizm ile Eşcinsel Kurtuluş Hareketi'ndeki Lezbiyenin Düşünceleri Üzerine Karşılaştırma 161
3.1.5.1. Eşcinsel Kurtuluş Hareketindeki Lezbiyenlerin Düşünceleri 162
3.1.5.2. Lezbiyen Feminizm ve Eşcinsel Kurtuluş Hareketindeki Lezbiyen Arasında Benzerlikler ve Farklılıklar 163
3.1.6. Türkiye'de Lezbiyen Feminizm Düşüncesi Hakkında 165
3.1.6.1. Öncelik Karmaşası: Lezbiyen Feminist mi; Feminist bir Lezbiyen mi? 169
3.1.6.2. Türkiye'deki Lezbiyen Feminizmin Lezbiyen Tanımı 171
3.1.6.3. Türkiye'deki Lezbiyen Feminizmin Düşünceleri, Amaçları ve Stratejileri 175

3.1.6.3.1. Türkiye'deki Lezbiyen Feminizmin Düşünceleri 175
3.1.6.3.2. Türkiye'deki Lezbiyen Feminizmin Amaçları ve Stratejileri 189
3.1.6.3.3. Türkiye'de Lezbiyen Feministlerin Tartıştığı Konular 191
3.1.6.3.3.1. Kadın Hareketlerinde Homofobi Sorunsalı 192
3.1.6.3.3.2. Eşcinsel Cis Erkek Dahil Edilmesi Hakkında 195
3.1.7. Türkiye'deki ve Amerika'daki Lezbiyen Feminizm Arasında Benzerlikler ve Farklılıklar 198
3.1.7.1. Türkiye'deki ve Amerika'daki Lezbiyen Feminizm Arasında Benzerlikler 199
3.1.7.2. Türkiye'deki ve Amerika'daki Lezbiyen Feminizm Arasında Farklılıklar 200
3.2. Lezbiyen Feministlerin Edebiyatı Hakkında 208
3.2.1. Lezbiyen Feministlerin Kitapları, Dergileri ve Yayınları 209
3.2.1.1. Dünyada Lezbiyen Feministlerin Kitapları, Dergileri ve Yayınları 209
3.2.1.1.1. Dünyada Lezbiyen Feminist Şiirler, Yazılar ve Kitaplar 211
3.2.1.1.2. Dünyada Lezbiyen Feministlerin Dergileri, Yayınları ve Yayın Şirketleri 214
3.2.1.2. Türkiye'de Lezbiyen Feministlerin Kitapları, Dergileri ve Yayınları . 218
3.2.2. Lezbiyen Feministlerin Filmleri ve Dizileri 221
3.2.2.1. Dünyada Lezbiyen Feministlerin Filmleri ve Dizileri 221
3.2.2.2. Türkiye'de Lezbiyen Feministlerin Filmleri ve Dizileri 225
3.3. Lezbiyen Feministlerin STK'ları Hakkında 227
3.3.1. Dünyada Lezbiyen Feministlerin Örgütleri, Grupları ve Oluşumları 228
3.3.2. Türkiye'de Lezbiyen Feministlerin Örgütleri, Grupları ve Oluşumları 235
3.3.2.1. Venüs'ün Kızkardeşleri ve Siyasi Partiler ile İlişkileri 237
3.3.2.2. Sappho'nun Kızları ve Siyasi Partiler ile İlişkileri 237
3.3.2.3. ÖTE-Kİ Ben Lezbiyen Feminist Oluşum ve Siyasi Partilerle İlişkileri 244
3.3.2.4. LezBiFem ve Siyasi Partiler ile İlişkileri 245
3.4. Lezbiyen Feministlerin Sosyal Medyası 248
3.4.1. Dünyada Lezbiyen Feministlerin İnternet Temsili 249
3.4.2. Türkiye'de Lezbiyen Feministlerin İnternet Temsili 258

3.5. Lezbiyen Feministlerin Siyasi Partiler İle İlişkisi 262
3.5.1. Dünyada Lezbiyen Feministlerin Siyasi Partiler İle İlişkisi 262
3.6. Türkiye'de Lezbiyen Feministlerin Büyük Kentlerdeki Durumu 264
3.7. Sonuç 264

4. BÖLÜM 268
4. ALTHUSSER VE MARJİNAL GRUPLAR YAKLAŞIMI AÇISINDAN LEZBİYEN FEMİNİSTLERİN VE DİĞER KİŞİLERİN DÜŞÜNCELERİ ... 268
4.1. Saha Çalışması 268
4.2. İstanbul, Ankara ve İzmir İllerinde LGBTİ+'li Kişilerin Örgütlemeleri .. 284
4.2.1. İstanbul İlinde LGBTİ+'li Kişilerin Örgütlemeleri 285
4.2.2. Ankara İlinde LGBTİ+'li Kişilerin Örgütlemeleri 285
4.2.3. İzmir İlininde LGBTİ+'li Kişilerin Örgütlemeleri 285
4.3. Feminist Olan Lezbiyenlerin Marjinal Gruplar Teorisi ve Althusser'ci Yaklaşım Açısından Analizi 286
4.3.1. Marjinal Gruplar Teorisi Açısından Feminist Olan Lezbiyenler 286
4.3.2. Althusser'ci Yaklaşım Açısından Feminist Olan Lezbiyenlerin Düşünceleri 295
4.4. Lezbiyen Feminstlerin Feminist Düşünceleri, Amaç ve Stratejileri 298
4.4.1. Kavram Sorunsalı: Lezbiyen Feminist mi? Feminist Bir Lezbiyen mi? 299
4.4.2. Lezbiyen Feministlerin Düşünceleri 302
4.4.3. Lezbiyen Feministlerin Amaç ve Stratejileri 305
4.5. Lezbiyen Feministlerin Tartıştıkları Konular Hakkında 307
4.5.1. Queer Kuram Hakkında Lezbiyen Feministlerin Düşünceleri 307
4.5.2. Lezbiyen Feministlerin Transseksüeller Hakkında Düşünceleri 310
4.5.3. Lezbiyen Feministlerin Biseksüeller Hakkında Düşünceleri 311
4.5.4. Lezbiyen Feministlerin S/M ve Butch/ Femme İlişkileri Hakkında Düşünceleri 312
4.6. Lezbiyen Feministlerin Heteroseksüel Feministler Tarafından Lezfobi ile Karşılaşmaları Hakkında 315
4.7. Feminist Olmayan/Kararsız Olan Lezbiyenler 316

4.7.1. Marjinal Gruplar Teorisi Açısından Feminist Olmayan/Kararsız Olan Lezbiyenler 318
4.7.2. Althusser'ci Yaklaşım Açısından Feminist Olmayan /Kararsız Olan Lezbiyenler 319
4.8. Biseksüel Feministler 320
4.8.1. Biseksüel Feministlerin Lezbiyen Feministler Hakkında Düşünceleri 320
4.8.2. Marjinal Gruplar Teorisi Açısından Biseksüel Feministler 321
4.8.3. Althusser'ci Yaklaşım Açısından Biseksüel Feministler 323
4.9. Transseksüel Feministler 326
4.9.1. Transseksüel Feministlerin Lezbiyen Feministler Hakkında Düşünceleri . 327
4.9.2. Marjinal Gruplar Teorisi Açısından Transseksüel Feministler 327
4.9.3. Althusser'ci Yaklaşım Açısından Transseksüel Feministler 328
4.10. Feminist Olan/ Olmayan Diğer Kişiler 329
4.10.1. Feminist Olan/ Olmayan Diğer Kişilerin Lezbiyen Feministler Hakkında Düşünceleri 329
4.10.2. Marjinal Gruplar Teorisi Açısından Feminist Olan/ Olmayan Diğer Kişiler 330
4.10.3. Althusser'ci Yaklaşım Açısından Feminist Olan/ Olmayan Diğer Kişiler 331
4.11. Kategorize Dışında Olan Kişilerin Analizi 332
4.12. Sonuç 333

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 337
KAYNAKÇA 345
ETİK KURUL RAPORU 393

GIRIŞ

Her topluma ait baskın olan değerler ve imler o toplumda yaşayan insanların da yaşayış biçimini şekillendirmiştir. Sistemin kurguladığı düzen ise ırk, etnik köken, din, ideoloji, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği gibi birçok unsurları barındırır. Sistem, düzenin devamı için bu unsurlar çerçevesinde bir yaşayış biçimi belirlemiş ve buna ait olmayan insanları da doğrudan veya dolaylı bir şekilde dışlamıştır

Her sistemin içerisinde dışlanan kesim farklıdır. Çoğu toplumlarda sistem, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği çeşitlerini belli bir kesime ait değerler ve normlara göre şekillendirir. Kısacası sistem, "ideal cinselliği" seçer. Seçtiği yaşam biçimi içerisinde de belirli bir kategori yaratır; kategorileştirme işleminin başlangıcını sistem yapar, toplum da devam eder. Böylece toplum, insan ilişkilerini bu kategoriler dahilinde şekillendirir. Toplumun içerisinde de "en ideal", "daha az ideal", "ideal olmayan" cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği şeklinde bir sıralama ve kategorileştirme yapılır. Böylece hem sistem hem de toplum insan ilişkilerinde bir kategori hiyerarşisi yaratır.

Erving Goffman, kategorinin "soyut" bir terim olduğunu ve hakim olan unsurlara uymayan insanlara karşı kolay bir şekilde tatbik edilebileceğini söylemiştir (Goffman,2014:55). Fakat kategori hiyerarşisini sadece belli bir ideolojiye ait sistem ve toplum yapmaz. Toplumun yaşam biçimlerine ait olmayan insanlar da sistemde kendini meşrulaştırmak için ya da kendi cinsel yaşamını "ideal ilişki" düzeyine yükseltmek için bir diğer kategoriyi dışlar, görmezden gelir ya da mağduriyet sıralaması yapabilir. Kısacası kategorileştirme sistemlere, toplumlara, sınıflara, örgütlere, gruplara, aileye, kişiye o kadar işlemiştir ki, her bir kişinin varlığını ispat etmek için kullandığı bir yöntem olmuştur.

Feministler[1] ise hakim olan yaşam biçimini değiştirmek istemelerinden ötürü sistem tarafından tehdit olarak görülmüştür. Bunun sebebi, topluma dayattığı ideolojiyi feministlerin değiştirebileceği ihtimalidir. Feministler de ideolojilerinin kurucu

[1] Feminizm genel olarak *"kadın ile ilgili çalışmaların yapıldığı eleştirel ve yorumsamacı okul yöntemiyle ilişkili ve içeriden bakışın önem taşıdığı ideolojik bir yaklaşım biçimidir"* (Çak,2010:102). Feministler ise bu teoriyi ve bakış açısını savunan kişilerdir. Her feministin feminist anlayışı ve tanımı farklı olabilmekle birlikte daha sonraki konularda feminizm kavramı ayrıntılı bir şekilde işlenecektir.

unsurlarında zaman zaman kategorileştirmeye yer vermiştir. Bu, daha öncesinde bahsedildiği gibi kendini meşrulaştırma aşamasına yapılan kategorileştirme hiyerarşisidir ve bu noktada dikey eşitsizlik basamaklarında daha altta olan yine hep bir "diğeri" vardır.

Lezbiyenler[2], sistemin ve toplumun belirlediği cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği unsurunun dışında kalan kesimlerden biridir. Egemen ideolojinin dışında kalması, onları sistem ve toplum tarafından dolaylı ve doğrudan bir biçimde çeşitli aygıtlar, söylemler ile "ideal olmayan ilişki", hatta "sapkın ilişki" kategorisine koymuştur.

Lezbiyen feministlerin[3] de bazı feministler tarafından dışlandıkları olmuştur. Kısacası lezbiyen feministler, hem sistemde hem de sistemin tehdit olarak gördüğü bazı gruplarca dışlanır; yani çifte bir dışlanmaya maruz kalır. Bu noktada bazı lezbiyen feministler de dışlanmaya tepki olarak bir başka grubu görmezden gelmiş, görememiş ya da dışlamıştır; kendi ideolojilerini yaratırken kategori yöntemine takılmıştır.

Türkiye'de akademik alanda yapılan çeşitli feminist akımlar hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Örneğin 1996'da Ayten Can Tunalı'nın tarih alanında yazdığı *"Türkiye'de Feminizm Hareketi"* adlı yüksek lisans tezi Cumhuriyet sonrası kazanılan hakları, Dünyada ve Türkiye'de feminist hareketin tarihi anlatılmıştır (bkz. Can Tunalı,1996). 2018 yılında Burcu Demirören'in Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi alanında yaptığı *"Feminizm ve Anti-feminizm Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Perspektifte Kadının Siyasal Temsili ve Konumu"* adlı yüksek lisans çalışmasında siyasette temsiliyet ve temsiliyetin azlığında yatan sebepler araştırılmıştır (bkz.Demirdöven,2018). Duygu Aloğlu'nun "*Postyapısalcılık ve Feminizm Tartışmaları"* adlı çalışmasında ise postmodernizm ve post yapısalcılığın feminizm ile olan ilişkisi araştırılmıştır (bkz.Aloğlu,2010). Örnek verilen çalışmalar içerisinde Lezbiyen Feminizm üzerine bir bilgiye rastlanmamıştır. Müveddet Çardak'ın

[2] Lezbiyen, *"Lezbiyen şair Sappho'nun yaşadığı Lesbos (Midilli) adasının isminden türetilmiş bir terim olup, duygusal, cinsel erotik yönelimleri kendi cinsinden bireylere yönelik olan kadınları tanımlamak için kullanılmaktadır."* (Kaos GL, 2007c:5-6). Bazı lezbiyenler kendilerini lezbiyen değil, eşcinsel (gey) olarak da tanımlamaktadır.

[3] Genel olarak, "*tüm kadınları diğer kadınlar ile cinsel ilişkide bulunma hakları ve kadınların daha genel olarak cinsel özerkliklerini kullanmalarını sağlayan koşullar için*" (Richardson,2000:259) çabalayan bir argümana sahiptir.

"Toplumsal Bir Hareket ve Aydınlanmanın Ürünü Olarak Liberal Feminizm" adlı yüksek lisans çalışmasında Lezbiyen Feminizm hakkında bilgiye rastlanmamakla birlikte diğer çalışmalardan farklı olarak Lezbiyen Feminizmi postmodern feminizm çatısı altında belirtilmiştir (bkz. Çardak,2012:63). Sevil Sezgin'in hazırladığı *"Türkiye'de Feminist Söylem ve İslami Feminizm"* adlı yüksek lisans çalışmasında ise lezbiyenleri radikal feminizm çatısı altında toplamış, Lezbiyen Feminizm hakkında bir açıklamaya rastlanmamıştır (bkz. Sezgin, 2014:19).

LGBTİ+ (Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Transseksüel, İnterseksüel,+) kişiler ve örgütler hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında Çağlar Özbek'in yazdığı *"Demokrasinin 'Yeni' Aktörleri: Ekolojik, Feminist ve LGBT Hareketleri Bağlamında Sivil Toplum Örgütleri"* adlı çalışmasında sivil toplum örgütleri incelenmiş, feminist hareket içerisinde lezbiyen feministlerden bahsedilmiştir (bkz. Özbek, 2015:166,187-188,194,227). Fakat lezbiyen feministlerin medyalarına ve siyasi partiler ile olan ilişkilerine değinilmemiştir. Yine LGBTT hakkında çalışma yapan Tuba Livberber, *"Medyada Nefret Söylemi ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında LGBTT Bireylere Yönelik Nefret Söylem(l)inin Çözümlenmesi"* adlı tez çalışmasında medyadaki LGBTT kişiler hakkında nefret söylemleri incelenmiştir (Livberber,2014). Çalışma içerisinde lezbiyen feministler hakkında bir bilgiye rastlanmamıştır.

Sonuç olarak lezbiyen feministler ile ilgili bilgi boşluğu tespit edilmiştir. Bu yüzden çalışmada dışlanmaya maruz kalan lezbiyen feministlerin diğer feminist düşüncelerden *farkını, amaçlarını, düşüncelerini, eylemlerini, oluşturdukları toplulukları, medyada vermek istedikleri mesajları, yazarları, siyasi partiler ile aralarında ilişkilere* yer verilmiştir. Türkiye'de lezbiyen feministlerin nerede oldukları, kendilerine ait bir toplulukları, düşünceleri, eylemleri var mı ya da bu lezbiyen feministler başka bir oluşum ile birlikte mi hareket etmekte olan sorulara cevap aranmış, bunlar araştırılmıştır. Ayrıca yurt dışındaki lezbiyen feminist grupları ile aralarındaki farklılıklar belirtilmiştir. Yapılan saha çalışması İstanbul, İzmir ve Ankara olarak belirlenmiştir; orada yaşayan insanların aktardıkları düşüncelerine göre çözümlenmiştir. Bu yüzden diğer illerde yaşayan lezbiyen feministlerin düşünceleri, yaşam deneyimi araştırılması gereken bir başka konu olabilir.

Çalışmanın birinci bölümünde Marjinal Gruplar Teorisi, Queer ve feminist yaklaşımlar ve Lezbiyen Feminizm düşüncesi açıklanmıştır. Marjinal Gruplar Teorisi toplumun belli bir kesimin neden dışlandığı, dışlanan kesimin kimler olduğu ve dışlandıkları sisteme karşı tepkileri yer alır. Bu noktada kendi aralarında da oluşturdukları kategorileştirmeden bahsedilecektir.

Queer yaklaşımında ise dışlanmanın çok boyutlu olduğunu gösterilmiş ve başka marjinal gruplara da açılım yapılmıştır. Feminizm teorisinde ise birçok feminist akıma yer verilmiş ve bu feminist akımların hangi kesime hitap edildiği çözümlenmiştir.

Ardından lezbiyen feministlerin medyasını ele almak için kitle iletişim araçların genel rolüne değinilmiştir. Daha sonrasında bu grupların örgütlenme biçimlerini açıklayabilmek için STK[4] teorileri tanıtılmıştır. Son olarak gruplara, hareket ve mücadele alanı olarak büyük kentlerde yaşamanın avantajları ve dezavantajları açıklanmıştır.

İkinci bölümde lezbiyenlerin dışlanma biçimleri ve sebepleri Queer, Toplumsal Cinsiyet ve Marjinal Gruplar Teorisi açısından ele alınmıştır. Lezbiyenlerin D.İ.A. ve D.B.A. ile nasıl dışlandıkları açıklanmıştır. Bu dışlanmaya bağlı lezbiyenlerin tepki gösterme biçimleri incelenmiştir. Lezbiyen Feminizm de bu tepkilerden biri olarak ortaya çıktığı açıklanmıştır. Sonrasında lezbiyen feministlerin başta ABD olmak üzere Dünya ve Türkiye'de geçmişten bugüne oluşumlarının tarihsel sürecine yer verilmiştir. Bu bölümde lezbiyenleri, edilgen bir "kurban" olarak gösteren bir bakış açısı ile resmedilmemiştir. Sadece ataerkil toplumda belli bir kesimin dışlanması konusunda lezbiyenlerin karşılaştıkları durumlar aktarılmıştır.

Üçüncü bölümde Lezbiyen Feminizmin temel savları açıklanmış, daha sonrasında bu düşüncenin kime hitap ettiği belirtilmiştir. Ayrıca kendi medya, toplulukları, filmleri, dizileri belirtilmiş; siyasi partiler ile olan ilişkileri anlatılmış; büyük kentlerdeki durumları açıklanmıştır. LGBTİ+ örgütlerinde bulunan lezbiyenler ile lezbiyen feministler arasındaki fikirler araştırılmıştır. Amerika'daki lezbiyen feministlerin

[4] STK, açılımı Sivil Toplum Kuruluşlarıdır. STK, devletin kurumları dışında olan ve bağımsız; amaçlarına göre değişkenlik gösteren; yer alan kişilerin gönüllü çalışma esasına dayalı ve kar amacı olmayan kuruluşlardır.

düşünceleri ile Türkiye'deki lezbiyen feministlerin düşünceleri belirtilmiş, sonrasında her iki düşünceler arasında karşılaştırma yapılmıştır.

Dördüncü bölümde saha çalışmasına yer verilmiştir. 30 kişi ile görüşmeleri kapsayan saha çalışması olarak belirlenen illerde (İstanbul, İzmir ve Ankara) yaşayan lezbiyen, lezbiyen feministler ile röportajlar aktarılmıştır. Ayrıca lezbiyen feministler hakkında düşüncelerini öğrenmek ve dışlanma biçimlerini analiz etmek amacıyla feminist olmayan/kararsız lezbiyenler, biseksüel feministler, transseksüel feministler ve diğer feminist olan/olmayan kişilerle de röportaj yapılmıştır. Önceki bölümlerde anlatılan konular çerçevesinde Türkiye'deki Lezbiyen Feminizm okumasının pratikte yaklaşımları çözümlenmiştir.

Çalışmanın yol haritası açıklanacak olunursa öncelikle birinci bölümde teorik çerçeveye yer verilecek; ikinci bölümde ise teorik kavramlar ışığında elde edilen veriler örnekler sunularak analiz edilecek; üçüncü bölümde Lezbiyen Feminizm düşüncesi, örgütleri, dergileri ve medyaları belirtilip bu noktada eksik bulunan ya da ulaşılamayan verileri röportaj yapılan kişilerin cevapları neticesinde açıklanacak; dördüncü bölümde tezin uygulama kısımı açısından önceki bilgiler neticesinde analizi yapılacaktır. Özetle ilk üç bölümün çoğu kısmı literatür taraması yer alıp pratikteki işleyişi dördüncü bölümde yer verilecektir.

Çalışmada lezbiyen feministlerin feminist düşünce, medya ve toplulukları anlatılırken temelde belirli bir amaç vardır; kategorileştirmenin her ideolojide var olduğu sürece insanlara dayatılan yaşam biçimini değiştirmede bir ilerleme kaydedilmeyeceğidir.

Bu düşünce ışığında çalışmada kategorinin her ideoloji ya da yaşam biçiminde var olduğu sürece her zaman bir diğerini görmezden geleceği ve/veya ötekileştireceği vurgulanmış; çalışmanın dili de bu amaca göre yapılmıştır. Bu yüzden lezbiyen feministlerin de göremediği, görmezden geldiği ya da dışladığı kişilere de yer verilmiştir. Ayrıca saha çalışması içerisinde, lezbiyen olup lezbiyen feminist olmayan/kararsız kişiler, biseksüel feministler, transseksüel feministler, ve panseksüel feminist olan/olmayan vb. kişiler de yer almış, bu ideoloji içerisinde neden yer almadıkları sorulmuştur.

1. BÖLÜM

1. Teorik ve Kavramsal Çerçeve

Her toplum belirli bir ideoloji ve değerler çerçevesinde yaşamını sürdürmektedir. Bu değerler ve düşünceleri oluşturan sistem, toplumun ne olması ve ne olmaması gerektiğini belirlemiştir. Sistem tarafından toplum, ırk, etnik köken, dinsel inanç, ideoloji, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği gibi yaşam biçimlerini belli bir kesime hitap edecek şekilde oluşturulmuştur. Her sistemin değerler ve normları farklıdır fakat bu değerler ve normların dışında olan insanlara karşı tutum her zaman aynıdır. Sistem tarafından oluşturulan toplum değerleri, yaşam biçimine ait hissetmeyen insanlara "diğeri", "öteki", "tehlikeli" gibi imgeler ile belirli bir mesafe koyma, dışlama hatta baskı şeklinde tepkiler göstermiştir. Toplumda "öteki" olarak görülen kesime "marjinal" adı verilmiştir. Yani marjinal gruplar toplumun egemen ideolojisine, değerlerine ve normlarına ait edilmeyen kişilerdir. Marjinal gruplar içerisinde egemen algının farkında olan kişilere de sosyal marjinal grup adı verilir.

Bu değerler ve normlar sistem tarafından kişi doğduğundan itibaren aile, okul, medya gibi toplumsallaşma aygıtları vasıtasıyla aktarılmaya başlar. Yani insan doğduğundan itibaren sistem tarafından kendisine yaşam biçimi, cinsel yönelimi ve cinsiyet kimliği kodlanır. Zaman içerisinde toplumun bazı kesimleri bu kodların insan yaşamını şekillendirdiğini fark eder; buna karşılık toplumsal cinsiyet kuramı geliştirir.

Toplumsal cinsiyet, insanlara verilen rollerin her kültürde ve toplumda oluşturulan değerler bütünü olduğunu işaret eder. Toplumsal cinsiyet kuramına göre, kişi yaşarken, sistem ve toplum tarafından oluşturulan "kadınlık" ya da "erillik" rollerini oynar.[5] Ayrıca sistem bu rolleri adil dağıtmamıştır ve toplumsal cinsiyet insanlar arasındaki eşitsizliğin ilk koşuludur. Feministler, toplumsal cinsiyetin verdiği rollerin dağılımında "erkek"lerin avantajlı olduğunu söylemiştir. Onlara göre "kadınlar" bu

[5] Toplumsal cinsiyet rolleri de denilebilir. Cinsiyet rolleri, kişi doğduğundan itibaren ait olduğu cinsiyeti görmeksizin, kodlanan cinsiyete göre verilen rolleri oynaması istenir. Buna göre eğer "kadın" ise ona verilen "kadınsı" davranışları, "erkek" ise "eril" ya da "erkeksi" yaşaması istenir. Kısacası toplumsal cinsiyet rolleri, her döneme göre değişkenlik gösteren, ikili cinsiyet varsayımı ile "kadın" ve "erkek" için çeşitli avantajlar ve dezavantajları belirleyen normlar olarak tanımlanır (Johnson ve Repta,2012; akt. Kabacaoğlu,2015:16).

düzen içerisinde ikinci bir kişi olmaya zorlanmıştır. Bu yüzden onlara göre egemen sınıfın öznesi eril hegemonyadır[6]. Eril hegemonya "erkek"lerin toplum içerisindeki baskın olmasını ifade eder. Onlara göre eril hegemonya var olduğu sürece "kadınlar" her zaman baskı içerisinde tutulacaktır.

Eril hegemonyanın yarattığı toplumsal cinsiyet unsuru feministlerin ifade ettiği biçimde sadece "kadınları" kapsamaz. Eril hegemonya "kadın" ve "erkek" kategorisi yaratırken bu ikili cinsiyet normlarının dışında kalan kişileri de baskı altında tutar. Eril hegemonya, aynı zamanda cinsel yönelimler arasında da "en ideal ilişki biçimi"ni belirler. Buna yüzden eril hegemonyanın "ideal cinsellik" olarak çizdiği sınırların dışında kalan kişileri de etkiler. Örneğin, eril hegemonya en ideal cinsel yönelim olarak seçtiği heteroseksüellik[7], bu cinsel yönelimin dışında kalan eşcinsel[8], biseksüel[9] vb. cinsel yönelime ait kişileri dışlar veya baskı altında bırakır. Bir başka örnek ise eril hegemonyanın sadece belli bir kimliğe hitap etmesidir. Diğer cinsiyet kimliğine ait insanları sistem doğrudan ve dolaylı bir şekilde dışlar ve baskı altında tutar. Buna göre eril hegemonyanın hitap ettiği cinsiyet kimliği cisgender[10] kişilerdir. Böylece sistem toplumun cinsiyet kimliğinin cisgender, cinsel yöneliminin ise heteroseksüel olmasını ister; bu kategorinin dışında kalan insanları da çeşitli biçimlerde baskı altında tutar ya da toplumda itibarsızlaştırır.

Bu çalışmadaki kavramlaştırmaya gelince cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği bakımından heteroseksist ve cisgenderci ötekileştirici "kadın – lezbiyen kadın" veya "kadın – transseksüel kadın" gibi dikotomiler yerine, cis olmayan ve heteroseksüel olmayanları cis olan ve de heteroseksüel olanları kavram çerçevesinde eşit halde sunmak için, "cis heteroseksüel kadın", "cis lezbiyen kadın", "transseksüel kadın" gibi kavramlar kullanılacaktır.

---

[6]Bir kişinin diğer bir kişiye karşı üstünlük kurmak; diğer gruba göre daha baskın olmak. Eril hegemonya da hegemonik erkekliktir.

[7]Cinsel yönelimlerden biridir. Cinsiyet kimliği ne olursa olsun karşı cinse duygusal ve cinsel çekimi ifade eder.

[8]Cinsel yönelimlerden biridir. Cinsiyet kimliği ne olursa olsun aynı cinse duygusal ve cinsel çekimi ifade eder.

[9] Cinsel yönelimlerden biridir. Cinsiyet kimliği ne olursa olsun hem kendi cinsine hem de karşı cinse karşı duygusal ve cinsel çekimi ifade eder. Bi+seksüel ise *"biseksüelleri, panseksüelleri, poliseksüelleri, omniseksüelleri, akışkan, queer vb. içer"*en bir terimdir (Kaos GL,2018d:4).

[10] Cisgender, cinsel yönelimi ne olursa olsun, cinsiyet kimliği ile atanmış olan cinsin uyumlu olmasıdır.

Baskı altında tutulan gruplar sisteme çeşitli biçimlerde tepki gösterir. Sistemin ve toplumun değişmesi için mücadele eden gruplar kendi kategorilerini inşa etmek amacıyla karşı bir hegemonya kurar. Her bir marjinal grup kendini meşrulaştırma aşamasında bir diğer grubu dışlayarak kategorileşmeyi içselleştirir. Bu grupların içerisinde yer alan feministler de kendi hegemonyalarını oluşturma yolunda bir diğerini dışlar ya da görmezden gelir. Belli feminist gruplarında dışlanan lezbiyen feministler de kendi kurucu söylemini yaratırken aynı hataya düşer. Queer bu noktada hem marjinal grupları yaratan sisteme hem de marjinal grupların kendi içerisinde yarattığı ötekilere de bir eleştiri getirip çıkış yolu önerir.

1.1. Sosyal Marjinal Gruplar Yaklaşımı ve Althusser Yaklaşımı

"Hepimiz ait olduğumuz grupların üyeleri olarak, tek tek her birimizin ya da gruplarımızın kimliğini inşa etme sürecinde kendi öz'lerimize dair kalıcı inançlar kurgulayarak aynı türden ayrımcılıkları yeniden üreterek, birbirimizden giderek uzaklaşırız ve toplumda kimin ayrımcılığa uğrayacağını belirleyen tek ölçüt 'güç' olmaya başlar." (Göregenli,2011a:364)

Geçmişten bugüne oluşturulan değerler belirli bir gruba ait kurallar çerçevesinde şekillenir. Seçkin grup da denilebilecek bu grubun, çıkarları doğrultusunda hareket edebilmesi için ihtiyaç duyduğu teşkilat, devlettir. Devlet de çeşitli aygıtları ile belli bir zümrenin çıkarına uygun davranır (Gümüş,2002:164). Gücü muhafaza etmek için de yönetilenlerin nezdinde meşruiyet elde etmeleri gerekir. Bu meşruiyet de çeşitli ideoloji, aktör, aygıtlar ile sistemi sürekli kılar.

Belli bir grubun meşruiyet kazanması, o grubun yönetilenlerin gözünde kabul görüp itaati kolaylaştırmak için gereklidir. Egemenliğin sürekliliği ve devamı için yönetilenler ve yönetenlerin arasında belli bağlantılar kurulması ve böylece meşrulaşması gerekir (Gümüş,2002:164). Max Weber'e göre, belli bir düzene meşruiyetin sağlanması gelenek, inanç, değerler ve hukuksal vasıtalar ile sağlanır (Weber,2012:145-146). Egemenliğin sağlanması için de bu değerlere itaat edilmesi gerekir (Weber,1996:78). İtaati sağlamak, öncelikle yönetilen ile yöneten arasında belli bir bağ kurulması ile olur. Bu bağ, yönetenin meşrulaşması için, yönetilenin rıza göstermesi ile doğru orantılıdır (Güler,2018:77). Yönetilenin rıza göstermesi için

yöneten ile paralel çıkarlara sahip olması veya sahip olduğunu zannetmesi gerekir. Egemen sınıf kendi çıkarları için yönetilenin de aynı çıkara sahip olduğuna ikna etmesi için kullandığı yöntem, rıza imalatıdır. Sistem rıza üretimi ile yönetilenin istemlerini ve tepkilerini, yönetenin söylediği şekilde şekillendirir (Güler,2018:78). Bu sayede sistem, rıza üretimi ile kendi düşüncelerini belirli araçlar vasıtasıyla yönetilene empoze ederek meşruiyetini sağlamakla kalmaz; aynı zamanda bir kamuoyu yaratarak yönetilenin fikirlerini de kontrol eder (Güler,2018:77-99). Kısacası sistem tarafından rıza üretimini sağlamak ve bu konuda başarılı olmak, yönetileni yönetenin istediği biçimde davranmasını sağlar (Devran,2010:22).

Egemen grubun, kendini meşrulaştırmak amacıyla belli normlar ve değerler üretebilmek için rıza üretimi sıklıkla kullandığı bir tekniktir. Althusser Yaklaşımı bu noktada ideoloji teorisini ortaya çıkarmıştır. Ona göre toplumsal ilişkileri belirleyen unsurlardan biri ideolojidir. Ona göre gerçek veya doğru yoktur; önceden belirlenen kurallar vardır. Althusser normları belirleme rolünü devlet olarak belirlemiştir (Althusser, 2002: 10-15).

Egemen grubun ideolojiyi yönetilene nasıl yerleştirdiği sorusunun cevabını Lois Althusser, Devletin İdeolojik ve Baskı Aygıtları (D.İ.A.'lar; D.B.A.'lar) kavramlarıyla vermiştir (Devran,2010:23). Bu aygıtlar ile devlet, (egemenlerin) gücünü, otoritesini ve sürekliliğini korur. Devletin İdeolojik Aygıtı (D.İ.A.) ile Baskı Aygıtı (D.B.A.) arasında bir kopukluk yoktur; aksine birbirleri ile bağlantılıdır (Kazancı,2002:58). Althusser'e göre bütün devlet aygıtları *"hem ideoloji, hem de baskı kurarak işlerler"* (Althusser,2002:38). Devletin İdeolojik Aygıtı (D.İ.A), egemen sınıf tarafından oluşturulacak değer ve normların topluma kabulü için temel anahtardır. Devlet, baskı aygıtları vasıtası ile ideolojisini topluma sunar. Böylece devlet, baskı aygıtları ile, devletin ideolojik aygıtının devamı için politik imkanları sağlar (Althusser,2002:39). Devletin İdeolojik Aygıtı (D.İ.A.) yönetilenin *"'rıza'larını sağlamaya"* yönelik işlevi vardır; devletin baskı aygıtı ise bu ideolojiyi *"zor kullanma gücüyle"* sağlamaya çalışır (Akbaş,2018:62). Diğer bir deyişle, egemen grubun, Devletin Baskı Aygıtının (D.B.A.) *"zor kullanarak"* (Althusser,2002:35), Devletin İdeoloji Aygıtının (D.İ.A.) ise *"ideoloji kullanarak"*(Althusser,2002:35) topluma istedikleri değerleri benimsetmeleridir.

Devletin İdeolojik Aygıtları *"Öğretimsel aygıt, dini aygıt, hukuki aygıt, aile aygıtı, siyasal aygıt, sendikal aygıt, haberleşme aygıtı, 'kültürel' aygıt vb."*(Althusser,2002:40) dir.

Öğretimsel aygıt eğitim, öğretim kurumlarıdır. Eğitim, kişileri çalışma hayatına ve sosyal iletişime hazırlayan sistemlerden biridir (Camilleri-Cassar,2014:252). Devlet, eğitim kurumlarını (okul, dershane, üniversite vs.) denetimi elden bırakmayarak belirli özgürlük alanları tanısa da müfredatı, öğretmeni, ders kitaplarını kendi değer ve normları çerçevesinde şekillendirir. Eğitim kurumları sayesinde egemen grup, kendi çizdiği normları ve sınırları aktarır. Bu sayede kişilere küçük yaşlardan başlayarak eğitimin tamamlanmasına kadar geçen süreçte bu normlar ve değerler empoze edilir.

Sendikal aygıt ise devletin *"örgütlenme pratiklerini kontrol altına alan ve onların mevcut sistem karşısındaki korunmuş haklarını çerçeveleyen tedbirler"*dir (Keskin,ty:10). Egemen grup sendikal aygıt ile STK'lar üzerinden ekonomik ve sosyal gücü elinde tutar. Böylece örgütlerin tüzükleri üzerinde egemen ideolojinin etkisi vardır ve buna uymayan örgütler kapatılır ya da bu örgütlerde muhalif olan kişiler çıkarılır.

Hukuk aygıtı ise hem baskı hem de ideolojik aygıtlar içerisinde yer alır (Althusser,2002:33). Çünkü egemen ideolojinin değerler ve normlarının dokümanı olarak ideolojik (Hunt,1993:25;akt. Akbaş,2018:58), bu kurallara uyulmadığı zaman ise yaptırım uygulayarak baskıcıdır. Diğer bir deyişle hukuk, egemen ideolojiyi yönetilene rıza göstermesi için kullandığı bir araç aynı zamanda da bu rızayı zor kullanma gücüyle elde eden bir aygıttır (Akbaş,2018:63,65). Hukuk aygıtları içerisinde anayasa, kanun, tüzük, yönetmelik vb. kurallar yer alır. Hukuk aygıtı ile iyi-kötü, suçlu-suçsuz yönetilen belirlenir ve egemen ideolojiye uymayan ya da karşı çıkan kişiler cezalandırılır.

Haberleşme ve kültürel aygıtlar ile ise medya, televizyon programları (dizi, tv şov, haber, eğlence, film vb.), sinema, internet, kitap, gazete, radyo vb. araçlardır. *Haberleşme aygıtı* egemen grubun değer ve normlarını dinamik bir şekilde üretirken aynı zamanda egemen ideolojinin meşrulaşmasında en önemli basamaktır. Çünkü

egemen ideoloji toplumsallaşmadıkça rıza gösterme ihtimali azalır. Bu yüzden kitle iletişim aracı dışında başka kaynaklara erişme imkanı olmayan kişiler, egemen ideolojinin istediği şekilde davranır (Kaya ve Serarslan, 2004:306; akt. Kazaz ve Çoban, 2010:196). Yönetilene "doğru" ve "yanlış" davranış biçimlerini kodlar. Aksi durumda sisteme muhalif olan ya da egemen grubun sınırları dışında kalan kişiler, haberleşme aygıtı aracılığı ile itibarsızlaştırılarak topluma sunulur. *Kültürel aygıtta* ise sanat (edebiyat, resim, film, şarkı vb.), spor gibi unsurlar yer alır. Kültür vasıtasıyla kişilerin fikir ve yaşam biçimlerini etkiler aynı zamanda egemen ideolojinin oluşturduğu sınırlar bir sonraki nesile aktarılır (Önkal,2011:161-162). Her topluma göre değişkenlik gösterse de çoğunlukla egemen ideolojinin hakimiyeti söz konusudur. Kültürel aygıtın çizdiği davranış ve yaşam biçimlerinin dışında kalan kişiler yine kültürel aygıt tarafından yok sayılır ya da reddedilerek dışlanır.

Aile aygıtı ise tıpkı hukuki aygıtı gibi hem baskı hem de ideolojik aygıtlar içerisinde yer alır (Althusser,2002:33). Çünkü oluşturulan değer yargıları ile çocuk, egemen ideolojinin çizdiği sınırlar çerçevesinde yetiştirilir; normlara ve değerlere uymazsa aile kişileri tarafından zorlanır, dışlanır ya da baskı uygulanır. Kişinin çocukluk döneminde ideolojik denetimi yapan aygıtlar içerisinde yer alan aile (eğitim sistemi vb.) kurumu (Kazancı,2002:72), egemen ideolojinin dışında kalan dolayısıyla tehdit olarak görülen davranışları azaltmaya çalışır (Yılmazbilek,2012:49).

Siyasal aygıtlar ise iktidardan muhalefete siyasi partiler örnek olarak gösterilebilir. Siyasi partiler belli grubun düşüncelerini ifade eden, taleplerini seslendiren kuruluşlardır. Aynı zamanda siyasi partiler siyasi bir okul işlevi de görmektedir. Çünkü siyasi partiler kişilere egemen ideolojinin meşru bulduğu çizgilerini öğreterek, başkaldırıyı engeller ve düzenin devamını sağlar (Gümüş,2011b:184). Buna göre siyasi partilerin kimileri sistem ile bütünleşip hareket ederken kimileri muhalif olur. Devlet, ideolojik ve baskı aygıtları yoluyla siyasi partileri denetler, devlet ideolojisine yakın olan partileri onaylarken, muhalif olan ya da egemen ideoloji gözünde "kötü" olan partileri dışlar, kimi zaman kapatır.

Din aygıtı ise aynı şekilde kültürel gibi kişilerin günlük hayatta nasıl davranması gerektiğini, sosyal ilişkilerini, yaşam biçimleri (nasıl giyinmesi gerektiği vb.) gibi

insan yaşamını etkileyen birçok kuralları barındırır (Çapcıoğlu,2014:234-235). Dini aygıt kimi çoğu zaman devletin egemen ideolojisi ile paralel hareket eder. Dini aygıtlar içerisinde ibadethaneler, inanç, gelenek ve görenekler vb. araçlar yer alır. Bu araçlar yoluyla tekrarlanan davranışlar yönetileni yönetene bağlar ve kendini o topluma ait hissettirir. Davranışların devamı gelenek ve göreneği sürekli kılar ve referans kriter(ler)ini besler. Gelenek ve görenekler vasıtasıyla kimin o kritere dahil olup olmadığı da belli olur (Gümüş, 2002:166). Böylece dini aygıt bütünleştirici aynı zaman da da bölücü bir yapıya sahiptir. Egemen ideoloji dini aygıt yolu ile kişilere kendi değer ve normları topluma aktarır; muhalif olan (inanç yorumu) kişiler ise, dini aygıtlar ve o dine inanan kişiler tarafından dışlanır.

Devletin Baskı Aygıtı ise *"Hükümet, Yönetim, Ordu, Polis, Mahkemeler, Hapishaneler vb."* (Althusser,2002:33) olarak sayılabilir. Siyasi iktidardaki kişiler (cumhurbaşkanı, başbakan, kraliçe/kral vs.) söylemleri belirli ideolojileri ya da bir olayın bir nedeni, çoğu zaman bir sonucu olabilir (Coe-Bruce-Ratcliff,2017:855). Bu yüzden siyasi iktidardaki kişilerin söylemleri toplumda sosyal, siyasal, kültürel veya ekonomik açıdan bir etkiye sahiptir.

Diğer bir aygıt olan *hukuk aygıtı,* mahkemeler yoluyla belli baskıcı bir rejimin bulunmadığı yönetimlerde dönüştürücü bir etkiye sahipken (Gloppen ve Sieder,2007:185), çoğu zaman iktidar ile birlikte hareket etmektedir. Bu noktada tehdit olarak gördüğü kesimleri mahkemeler verdiği kararlar ile egemen ideolojiyi onaylar; egemen grubun koyduğu yasakları legal kılar.

Ordu ve polis *gibi kolluk güçleri* ise egemen ideolojinin değer ve normlarını silah ile koruyarak, yaşam biçimine uymayan ya da sisteme muhalif olan kesimi dışlar; kimi zaman cezalandırır. Hapishaneler de egemen ideolojiye karşı gelen ya da belli bir düzene uymayan kişileri bu kurumlarda düzene sokar.

Kısacası egemen grup yönetilenlerin devlete kendini yakın hissetmesi için, D.İ.A. ile D.B.A.'ları kullanarak oluşturdukları örnek insanı topluma benimsetir, yayar ve tanıtır (Gümüş,2002:164).

Yönetilenlerin devlete bağlı olmasını ya da yöneten grubun meşruiyetinin sağlanması, örnek insan ya da örnek toplum denilen *'Referans Kriterlerinin'* (Gümüş,2002:164) oluşturulması ile olur.

Referans kriterleri, seçkin grubun oluşturduğu örnek insan ya da örnek toplum denilen içerisinde ırk, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, kültür, yaşam tarzı, dış görünüş, inanç gibi daha birçok niteliği içeren gerçek veya kurgulanmış sıfatlardır. Referans kriterleri bu ögeler içerisinde bir toplum üretir ve devletin baskı ve ideolojik aygıtları vasıtasıyla toplumda bir kolektif bilinç yaratır ve tazeler. Bu normlar içerisinde de kişilere sosyal, siyasal ve ekonomik roller verilir. Böylece insanların duygusal ve cinsel iletişiminin sınırları da çizilmiş olur. Oluşturulan kolektif bilinç, insanların sosyal ilişkilerinde belirleyici unsur olur. İnsanların bu kriterler çerçevesinde davranışları, algılayışları oluşur. Yeni toplum bu kriter(ler yumağı) temelinde şekillenir ve bu kritere uymayanlar marjinal grup olarak ötekileştirilir.

Referans kriterlerini meşrulaştırma sürecinde kategorileştirme, toplumsal düzenin çizilmesinde başvurulan yöntemlerden biri olmuştur. Yapılan toplum tanımına uymayan insanlar vardır. Kullanılan her bir referans kriteri bir kategorileştirme ve dışlama örneğidir. Bu kategoriye ait olmayan kişiler ise "öteki" olarak dışlanır. Egemen grup tarafından oluşturulan toplumsal kurallara uymayan 'öteki' kişiler ise 'marjinal' olarak nitelendirilir.

1.1.1. Marjinal Grupların Oluşturulması

Marjinal gruplar, egemen sınıfın oluşturduğu referans kriterlerinin etrafında şekillenip toplumda kolektif bilinç yaratıldıktan sonra oluş(turul)an gruplardır (Gümüş,2002:166). Yani egemen sınıfın toplumda değerler ve normlar vasıtasıyla kolektif bilinç oluşturduktan sonra bu düzene uymayanların da varlığı fark edilir. Düzenin sürekliliğini sağlaması için düzene uymayan insanı tehdit olarak görür ve D.İ.A. ve D.B.A.'lar vasıtasıyla, topluma onları "sapkın", "sapık", "tehdit", "tehlikeli" olarak gösterir. Kendi meşruluğuna zarar gelmemesi amacıyla devletin aygıtları ile onları sosyal, ekonomik, siyasal, hukuksal vs. alanlardan dışlar. Aynı zamanda onları toplumun da dışlamasını ister.

"Marginal", Fransız kökenli bir kelime olup Türk Dil Kurumu'na göre anlamı 'aykırı' olarak tanımlanmıştır. Marjinal kelimesi aynı zamanda, kenarda, ikincil ve düzenin dışında gibi anlamlara gelmekte olup (Nişanyan,2009), dolayısıyla marjinal insan[11] da toplum düzeninin dışında kalan insan anlamını taşımaktadır. Kısacası marjinal insan, egemen grubun değerler ve normlar bütününe uymayan, aykırı, dışında kalan insanlara verilen sıfat olarak karşımıza çıkmaktadır; marjinal olarak atfedilen insanların toplamına da marjinal grup adı verilir.

"Marjinal gruplar, eğer aralarında ilişki varsa, kolektif bilince sahiplerse ve bir topluluk olarak davranabilirlerse, sosyal nitelik kazanabilirler" (Gümüş,2002:166). Bu yüzden sosyal marjinal gruplar, oluşturulan referans kriterinin farkında olan ve kolektif bilinç (aidiyet duygusu) oluşturmuş kişilerdir. Bunlar, kolektif bilinç (aidiyet duygusu) sayesinde bir araya gelirler ve bir topluluk olarak hareket ederler.

Sosyal marjinal gruplar, referans kriteri çerçevesine oluşan toplumdan dışlanan, hem toplum hem de egemen grup tarafından baskı altında olan, ayrımcılığa maruz kalan ve yaşadığı topraklarda birçok haktan yararlanamayan, izlenen, ortadan kaldırılmak istenen gruplardır (Wiehn, ty:1; akt. Gümüş,2002:166). Çünkü bu gruplar egemen sınıf tarafından oluşturulan referans kriterine uymayan insanlardır. Egemen grup, toplumun bu grupları itibarsızlaştırmak için devletin ideolojik ve baskı aygıtlarını kullanır. Kısacası toplumda sapkın olarak nitelendirilen kesim, davranışlarından dolayı değil, egemen kurallar, ideolojiler sonucu sapkın olarak görülür (Gümüş, 2014:348).

Sosyal marjinal grupların dışlanması güç olanaklarından yoksun kalmaları veya herhangi şekilde sayısal açıdan "azınlıkta" görünmelerine bağlıdır. Çoğunlukçu demokrasi açısından azınlıkta kalanlar veya yok sayılacak derecede az olmak hak iddialarında bulunmanın meşruiyet zeminini daraltmaktadır. Bu yüzden de marjinal grupların çoğunluk azınlık dengesini bozmayacak şekildeki görünmezliği de hak iddialarında bulunmalarının haklılık payını azalttığına dair iddialar öne sürülebilir. Bundan dolayı da görünmezlik durumu caydırıcı baskı ile de teşvik edilebilir. Böyle bir ortamda görünür olan marjinal grup üyeleri de ayrımcılığa açıkça maruz kalabilir,

[11] Marjinal insan kavramını literatüre kazandıran kişi olarak bilinen Robert Park, marjinal insanı özellikle göçmenler için kullanmıştır (Park,2016).

fakat kritik bir eşikten fazla ve mevcut çoğunluk azınlık derecesini bozacak kadar yeterli sayıda marjinal grup üyeleri görünür olduğu takdirde, hak iddialarında bulunma zeminleri de artabilir.

1.1.2. Sosyal Marjinal Grupların İşlevleri

Sosyal marjinal grubun çeşitli işlevleri vardır; bunlar kısaca sistemle bütünleşme, kaynak aktarma, kimliği sabitleme, günah keçisi, ibreti alem olma, değişim için kilit anahtar olma olarak sayılabilir (Wiehn,1994; akt. Gümüş,2002:167):

Egemenlerin kurmuş olduğu düzenin devamlılığı için sosyal marjinal gruplara ihtiyacı vardır. Çünkü böylece onları zararlı göstererek, onları devletin baskı aygıtı ile cezalandırarak yönetilene, "toplumsal düzene uymayacak kişilerin sonu böyle olur" şeklinde gözdağı verir. Ayrıca oluşturulan 'biz'i sağlamlaştırma aşamasında ise 'öteki'ye ihtiyaç duyulur. Zaman içerisinde 'öteki'nin de kendine benzemesi beklenirken aynı zamanda ötekinin 'ötekiliğini' göstermesi istenir, bu istek 'biz'in kendi sınırlarını pekiştirir. Böylece marjinal gruplar bütünleşme işlevini yerine getirmiş olur. Sistem ile bütünleşme unsurunda, sosyal marjinal gruplar, egemen ideoloji tarafından toplumda olunmaması gereken insan profili olarak işaret edilir. Bu sayede toplum ve sistem, onları "ötekileştirerek" birbirlerine kenetlenir. Aslında egemen ideoloji, sosyal marjinal grupları hedefe alıp topluma, ne olmaması gerektiğini tanımlar. Böylece toplum, sosyal marjinal grupları ötekileştirerek sistem ile bütünleşir, birleşir ve dayanışmasını güçlendirir (Gümüş, 2002:167).

Yöneten, egemenliğini devam ettirmesi için sosyal marjinal gruba ihtiyaç duyar. Bu düşünce doğrultusunda Arjun Appadurai, *"çoğunluklar var olabilmek için azınlıklara ihtiyaç duyarlar, üstelik azınlıkların çoğunluklara ihtiyaç duyduğundan daha fazla"* (Appadurai,2008:52;akt.Göker,2014:60) demiştir. Bu sayede topluma bu ideolojilerin aşılanması için gözdağı verilir. Sistem için sosyal grupların varlığı hem tehdit hem de avantaj sağlar. Sosyal marjinal gruplar oluşturulan değeler ve normlara karşı geldiği için D.İ.A.'lar ve D.B.A.'lar tarafından cezalandırılır. Bu sayede topluma düzene karşı gelmenin sonuçlarını göstermesi açısından "ibret-i alem" örneği olup caydırma işlevi görür (Haas, Berndt, Dommermuth,1998:9; akt.Gümüş,2002:167).

Kaynak aktarma unsuru ise, sosyal marjinal gruplar sistemin her türlü ayrımcılığına maruz kaldığı için var olan maddi ve manevi kaynaklara ayrımcılığa maruz kalmayan kesim sahip olur (Gümüş,2002:167). Örneğin, kalifiye olan bir marjinal grup üyesi izdihdam edilmezken, yetersiz olan sistem yandaşı olan birinin işe alınması, aslında ücreti hak etmiş marjinal grubun "makbul vatandaşlar"a istemeyerek de olsa aktardığı anlamına gelir. Böylece egemen grup, "[kaynakları] ... *kendi avantajları için kullanma eğilimindedir*" (Twigg,2004:99); sistemle bütünleşen gruplara bu kaynakları aktararak meşruiyetini pekiştirir. Toplumda ayrımcılığa maruz kalan kesimin ulaşması gereken her türlü kaynağı sisteme ait hisseden grup elde eder.

Sistemin kriz zamanlarında topluma krizin sebebi olarak sosyal marjinal gruplar gösterilip, düzenin ayakta kalabilmesi için *"günah keçisi"* ilan edilip öfkeyi sisteme değil bu gruplara yöneltir (Lenk,1979:30-31; akt. Gümüş,2002:167). Egemen grup, dönemin sosyo-ekonomik problemlerin üstünü örtmek için sıklıkla kullandığı (Kapoor,2015:1617) yönetilenleri nefret nesneleri ile oyalayarak krizlerin üzeri örter. Böylece problemin kaynağı olarak sosyal marjinal gruplar işaret edilerek yönetilenin problemleri görmesi engellenir.

Sosyal marjinal gruplar sistemde dışlanan ve baskı gören gruplar olduğu için sistemin eksikliğini ve yanlışlarını daha kolay görerek sistemin değiş(tiril)mesi, dönüş(türül)mesi, yenilenmesi ya da devrim yaratılması amacıyla oluşturulan hareketlerin, ideolojilerin yanında yer alabilirler (Wiehn,1994:179; akt. Gümüş,2002:167). Bu konuda Karl Marx*,"çatışma olmadan ilerleme olmaz"* (Appelbaum,1987:64;akt.Sümer,2014:202) düşüncesi göz önünde bulundurulursa, toplumsal değişim veya dönüşüm ancak hakim grup ile dışlanan grup arasındaki çekişme ile mümkün olabilir (Sümer,2014:202-203).

Sistemin baskısı karşısında sosyal marjinal gruplar tepkileri kişiden kişiye değişiklik gösterir. Sosyal marjinal grupların sisteme karşı tavırları sisteme *"boyun eğme"*, *"takiyye"* ve *"muhalif olma"* veya *"başkaldırı"* ("meydan okuma") şeklinde olur (Wiehn,1994; akt. Gümüş,2002:168-169).

1.1.3. Sosyal Marjinal Grupların Tepkisel Eylemleri

Sosyal marjinal grup, sistemi içselleştirip ya da kabullenip sistemin avantajlarından mahrum olmak veya sistemde dışlanmak istemezler, bu yüzden sisteme itaat edebilirler (Gümüş,2002:168). Bu noktada marjinal grupların sistemin egemen ideolojisini içselleştirdiği görülür. Marjinal gruplar içerisinde yer alan bu kişiler, aynı zamanda egemen ideolojinin yaşam tarzına uymayan davranışlarını da bastırmak amacıyla sosyal mesafe oluşturabilir ya da nefret söyleminde bulunabilir.

Sosyal marjinal gruplar sistemi kabul ediyormuş gibi davranarak sisteme açıkça başkaldırmaz fakat kimliklerini gizleyerek itaat ediyormuş gibi davranabilir ("takiyye") (Gümüş,2002:168). Gizlenmenin sebebi ekonomik, sosyal ve siyasal alanda ayrımcılığa maruz kalmadan hayatını sürdürmek istemesidir. Dış görünüş olarak toplumda dikkat çekmemeleri de sistemin avantajlarından faydalanmalarını sağlar. Böyle durumlarda kişi kendi yaşamı ile gizlediği yaşam arasında *"çifte bir hayat sürdürdüğünden"* (Goffman,2014:119) dolayı sistemin baskısını her zaman hisseder.

Sosyal marjinal gruplar kimi zaman da sistemin baskısına meydan okuyabilir (Wiehn,1994; akt. Gümüş,2002:168-169). Çünkü kişi ne yaparsa yapsın sistemin ve sistem tarafından oluşturulmuş toplum tarafından ötekileştirilmekten kurtulamayacağını ve bu yüzden düzenin değişmesi gerektiğini düşünerek kendisi gibi dışlanan gruplar içerisine dahil olur (Gümüş,2002:168). Böylece sisteme karşı kendini ait hissettiği grup ile beraber hareket edebilir ve kendi ideolojisini savunabilirler.

Sistemin sosyal, siyasal, ekonomik vb. baskıları, sosyal marjinal gruptaki kişileri sağlıksal yönden de etkileyebilir. Sosyal marjinal gruplar kendilerini kabul etmeyen bir dünyada yaşadıklarını ya da dünyanın onlara karşı olduğunu hisseder (Goffman,2014:51). Stres teorisine göre, toplumdan dışlanan ve toplum tarafından baskı altında olması durumu kişilerin yaşamlarında hem ayrımcılıkla başa çıkmaya çalışması hem de "öteki" olarak görüldükleri için yaşadıkları ayrımcı muamele onlara dışlayan insanlara nazaran sağlık sorunu yaşama ihtimalleri daha fazladır (Meyer,2010:448). Yani toplumda ne kadar dışlanma faktörü (ırk, cinsel yönelim,

cinsiyet kimliği, etnik köken vb.) dahilinde ayrımcılığa uğranıyorsa o kadar fazla sağlık sorunu yaşama ihtimali artmaktadır. Bu duruma "azınlık stresi" (minority stress) de denir. Kimi sosyal marjinal grup üyeleri sağlık sorunu ile karşılaşırken kimileri ise buna direnç göstererek sistemin baskısından etkilenmez. Esneklik teorisine göre, baskıya ve ayrımcılığa maruz kalan kişilerin yaşayacağı sağlık risklerinin oranı o kişilerin bu baskıya karşı dayanıklılığına bağlı olarak değişkenlik gösterir (Meyer,2010:449).

1.2. Toplumsal Cinsiyet Kuramı

Seçkin grup devlet eliyle toplumsal cinsiyet vasıtasıyla devletin ideolojik aygıtlarını kullanarak topluma nasıl yaşamaları gerektiğine dair kurallar sunar. Devlet kişi doğduğu andan itibaren toplumsal cinsiyeti çeşitli değerler, aygıtlar, kurumlar ile destekleyerek sürekli hale getirir (Misra-King,2013:681). Dolayısıyla devlet, toplumsal cinsiyet vasıtası ile iktidarı elinde tutma yollarından biri olarak kullanır. Kısacası *"toplumsal cinsiyet iktidarla ilgilidir"*(Misra-King,2013:681).

İktidar ikili cinsiyet normlarına bağlı olmakla kalmayıp bu ikili cinsiyet normlarında da belli eşitsizlikler yaratır. Bu eşitsizliklere *"'Eril tahakküm', 'kadınlara boyun eğdirilmesi', 'ataerkillik', 'sistemli kadın düşmanlığı', 'fallokrasi', 'kadınların ezilmesi', 'kadına karşı ayrımcılık', 'kadın düşmanlığı' gibi…"*(Direk,2016:18). Toplumsal cinsiyet, bu eşitsizliklerin devletin eril değer ve normların kültürler için çeşitli biçimlerde şekillense de var olduğunu söyler.

Toplumsal cinsiyet, öncelikle cinsiyet (sex) kelimesinin cis kadın ile cis erkek arasındaki farklılıkları imgelerken, toplumsal cinsiyet, cinsiyet kimliklerin tasarısını ve rollerinin kültürel ve toplumun bir ürünü olduğunu düşünen bir olgudur (Özkazanç,2010:16). Toplumsal cinsiyet kuramı, iktidarın oluşturduğu insanlara ait kadınlık-erkeklik rollerinin kurumlar aracılığıyla ve her kültüre göre değişkenlik gösterdiğini anlatan bir teoridir. Kısacası toplumsal cinsiyet, cinsiyetin toplumun ve egemen ideolojinin bir ürünü olduğunu savunur. Bu nedenle toplumsal cinsiyet, cinsiyet (cinsiyet kimliği) sürekli gelişmekte (Pilcher,2009:117) ve değişmekte olduğunu söyler. Buna göre toplumsal cinsiyet, insanın beden ve cinsellik ilişkilerini

egemen ideoloji tarafından çeşitli kültürler, değerler ve aygıtlarla şekillendirdiğini düşünen bir kuramdır.

Feministler toplumsal cinsiyet kavramını *"biyolojik determinizmin reddedilmesi"* şeklinde kullanmıştır (Scott,2007:3;akt.Kaylı,2010:27). Onlara göre toplumsal cinsiyeti şekillendiren ataerkil sistemdir ve ataerkil sistem toplumsal cinsiyet vasıtasıyla insanlar arasında hiyerarşik ilişkiyi oluşturmuştur. Yani feministler toplumsal cinsiyet kuramı ile cis kadınlara verilen kadınlık rolleri ve değerleri (güçsüz, duygusal, anaç, doğurgan, yardıma muhtaç, korunması gereken vb.) eşitsiz olmasının sebebi olarak sunulmasını reddeder (Kaylı,2010:27). Onlara göre eril hegemonya, erkeklik rollerini yücelterek cis kadınlara cis erkeklerle eşit olmamasının doğal olduğunu çeşitli kurumlar, bilimsel, kültürel aygıtlarla dayatır. Dolayısıyla eril hegemonyayı işaret ettikleri devlet ideolojileri ve politikaları toplumsal cinsiyete karşı "erkeklik" değerlerini yüceltmesi bakımından taraflıdır[12] (Misra-King,2013:708). Yani ataerkil toplumsal düzen toplumsal cinsiyet eliyle cis kadını hep ikincil, sömürülen, gerekmediği zaman bir kenara itilen, sürekli denetlenmesi ve bastırılması gereken bir meta olarak kullanır.

Toplumsal cinsiyet kuramını yorumlayan yaklaşımlar içerisinde Queer kuramı da görmek mümkün. Fakat Queer yaklaşımı toplumsal cinsiyet okumasını da içine alan geniş bir analizi içerir.

1.3. "Queer Yaklaşımlar" Hakkında

"'Queer' terimi, amacı isimlendirdiği özneyi utandırmak ya da bu utandırıcı çağırma üzerinden bir özne üretmek olan dilsel bir pratik olarak işlemiştir." (Butler, 2014:318)

Queer kelimesi esas olarak İngilizce bir terim olmasına rağmen bu kelime Almanca'da "çapraz kesen", "transversal" anlamında kullanılan "quer" kelimesinden alınmıştır (Yardımcı ve Güçlü,2016:17). Queer kelimesi tuhaf, acayip, yamuk, normal olmayan gibi anlamlara gelmekte olup (Yardımcı ve Güçlü,2016:17), queerin

[12]Vurgu bana ait.

toplumsal yaşamda kullanım alanı genellikle argoda "ibne"[13] demektir. Lezbiyenlere karşı kullanılan argo kelimeler içerisinde de "tribadizm", 1. yüzyılda Grek ve Romalılar tarafından 20. yüzyıla kadar cis lezbiyenlere karşı küçümsemek amacıyla kullandığı bir terimdir (Mondimore,1996:11; akt. Arık,2014:10-11). Henüz bu terimin olumlanması yapılmasa da tribadizm, queerleşebilme ihtimali olan terimler içerisinde yer alabilir.

Cis eşcinsellere karşı aşağılayıcı bir hitap şekli olarak kullanılan queer sözcüğü, toplumsal yaşamda toplumsal normatif düzenin dışında kalan ya da uymayan insanlar için kullanılmaktaydı. Zamanla queer kelimesi kavramsal olarak bir hareket ve fikir olarak değişim geçirdi. Lezbiyen, eşcinsel cis erkek, biseksüel, transseksüel, travesti kişiler için ilk başta aşağılayıcı bir isim olarak kullanılan terim, zamanla lezbiyen, eşcinsel cis erkek, biseksüel, travesti, transseksüel ve heteroseksüelliği dayatılan geleneksel cinsellik normları ile yaşamayan kişiler terime olumlu bir anlam katarak şemsiye bir terim olarak kullanmaya başladı (Butler,2008:11). Böylece queer, queer kelimesi içerisinde barındırdığı ötekileştirici ve aşağılayıcı anlamının tıpkı "dyke" sözcüğünün eskiden taciz kelimesini çağrıştıran daha sonrasında bu kelimenin pozitif bir ifadeye dönüşüp lezbiyenlerin alt kimliklerinden biri olarak kullanılması gibi, değişip dönüştürülebileceğini iddia eder (Jajose,2017:126).

Türkiye'de queerin yeni anlamının karşılığı henüz bulunamamıştır. Zaman zaman "kuir" şeklinde ifade edilmeye çalışılsa da içeriksel olarak anlamı henüz oturtulabilmiş değildir. Bunun sebebini Seda Ergül şu şekilde açıklamıştır: *'...bu hakaretin sahiplenilmesinin, benimsenmesinin, üzerine düşülmesinin, konuşulmasının, yazılmasının... olumsuz anlamlarından uzaklaşarak dönüşmesinin ve elbette ki bu dönüşümün kelimenin işaret ettiklerine de sirayet etmesinin ne demek olduğunu bilemeyiz.'* (Ergül,2016:384). Aslında bunun sebebi Türkiye'nin queer kuramı ile yeni tanışması olabilir. Zira queer kelimesinin olumsallığı konusunda Türkiye'deki teorisyenler ve hareketler gerekli çalışmalar ve eylemler ile geliştirip, dönüştürmeye devam etmektedir.

[13]İngilizcede "fag" ya da "faggot" anlamına gelir. Genellikle eşcinsel cis erkeklere karşı küçümseyici bir kelime olarak kullanılır (Butler, 2008:206).

Queerin tanımı tam olarak olmamakla birlikte belirli bir çizgisi bulunmamaktadır. Queer teorisi -her ne kadar kendisini bir tanıma dahil etmek istemese de- genel olarak, kategorileşmeye, sınıflandırmaya, herhangi bir kalıba karşı olan, insanlara verilen herhangi bir rolü (cinsellik, ideoloji, ırk, din, sınıf vb.) reddeden düşüncedir. Ayrıca Queer cinsiyet rollerini eleştirmekle kalmaz aynı zamanda ortadan kalkmasını ister (Ertetik,2010:69).

Zaten queer kurallara ve düzenin olduğu her alana karşı eleştirel bir tutum sergiler; *"normlara karşı bir direniş değil, normal davranış fikrine karşı protesto yapmaktan ibaret"* (Sullivan, 1996:51; akt. Ertetik,2010:23). Diğer bir deyişle her türlü sınıra, normale, kimliğe, asimilasyona, kategoriye, sınıfa karşı oluşu onun sürekli gelişmekte ve dönüşüm içerisinde olmaya devam edecek bir kavram olduğunu gösterir. Bir nevi queer *"...bilakis bireyaşırı tanımlamalara direnmenin ifadesidir"* (İmam,2005:65).

Queer teorisinin henüz oluşturulamamış bir kavram olarak görülme yanlışına düşülmemelidir zira kendisi zaten kendini tanımlamayı reddediyor; tanımlandığı zaman ise queer olma iddiasından bir o kadar uzaklaşacağını düşünüyor. Bu konuda Halperin, *"...'queer teori' normatif bir akademik disiplin olmaya ne kadar meyil ederse queer olma iddiası da o derecede makullüğünü yitirir."(*Halperin,1995:113; akt. Jagose,2017:9) demiştir.

Queerin temel özelliği, onun gelecek zaman terimi olmasıdır; yani queer kavramı, sürekli değişken ve akışkandır. Butler de aynı şekilde 'Bodies That Matter' (Bela Bedenler) adlı kitabında queerin, *"şimdiki zamanla asla tamamıyla sahip olunamayan, ama her zaman yeniden tertiplenebilen, bükülebilen, çarpıtılabilen, bir önceki kullanımından, acil ve genişleyen siyasal amaçlar doğrultusunda, queer'leştirilebilen olarak kalmak zorundadır."* (Butler,2014:321) olarak dinamik bir kuram olması gerektiğini vurgulamıştır.

Farklı görülenin içinde farklıyı sorgulama, gösterme ve analiz noktasında queer teorisi hem ötekinin tanımını hem de ötekinin de ötekisini araştırır. Lezbiyen Feminizm, *"cinsiyet merkezli kimlik politikalarına"* dolayısı ile lezbiyen kişiler üzerine dururken, queer *"cinsiyetler arası ittifakların kurulmasını sağlayan cinsel*

politika" üzerinde durmuştur (Walters,1996; akt. Ellis ve Peel, 2010:199). Bu yüzden queer, cis ve trans lezbiyenleri ve eşcinsel cis erkekleri kapsadığı gibi trans heteroseksüeller, interseksüel[14], heteroseksüel olup cinselliği heteroseksüel normda yaşamayan, kendini belirli bir cinsiyete ve cinsel yönelime ait hissetmeyen, cross-dresser[15], drag queen[16] daha çoğaltılabilir örnekleri de kapsar.

Bu noktada Lezbiyen Feminizmin yaptığı "lezbiyen kadın" politikasına bir parantez açar: "transgender, queergender lezbiyenler de vardır". Ayrıca queer, lezbiyen feministler bir dönem sıkça tartıştığı ve lezbiyen feministlerin bir kısmının reddettiği butch/femme[17] ve lezbiyen sadomazoşizm (S/M)[18] ilişkilerine de kucak açar.

Queer, cinsiyet kimliğilerin heteronorm çerçevenin dışına çıkamadıklarını ve kimliksiz ve cinselliği belirli bir kalıba sokulmadan sadece hazzın var olması gerektiğini göstermek için bu örneklere başvurur. Bu yüzden cis eşcinsellerin kimlik siyasetine eleştirel bir tutum sergiler; queer içerisinde yer alan eşcinseller de kimlik siyasetindeki yanlışlığı vurgulamak, toplumda normal ve anormal olarak kutuplaşan grupların olmaması için mücadele etmektedir.

Queer kavramı, merkeze cis ve trans heteroseksüeli/lezbiyeni/biseksüeli vd. kısacası herhangi bir kişiyi almaz, merkezi yerle bir etmek ister (Yardımcı ve Güçlü,2016:18); normalleştirilen herşeyin kurgulanmış bir senaryo olduğunu vurgular. Bütün cinsiyet kimliğilerin kurgulanmış bir oyun olduğunu düşünür. Bu yüzden özyönetim ve sınıfsız bir dünyayı ister. Anne-Marie'nin söylediği, bir açıdan queerin anlatmak istediği temel noktayı dile getirmiştir: *'...Homoseksüel hareketin*

---

[14] *"İnterseksler tipik kadın veya erkek tanımına uymayan anatomik cinsiyet özelliklerinin (kromozomlar, genital, ve/veya üreme organları) bir karışımına sahiptirler."* (Kaos GL,2018c:9). Cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim dahilinde ele alınmaz; *"İnterseks biri kendisini kadın, erkek, cinsiyetlerarası, cinsiyetsiz ve başka kimliklerden birisiyle ifade edebilir"* ve *"interseks biri heteroseksüel, eşcinsel, biseksüel veya queer olabilir"* (Kaos GL,2018c:10). Kısacası insterseksüellik *"bedene ilişkin bir deneyime işaret ediyor"* (Kaos GL,2018c:10).

[15] Cross-dresser, karşı cinsin kodlanan kıyafetlerini, aksesuarlarını giyen kişilere verilen addır. Örneğin, bir "kadının" takım elbise giyip kravat takması ya da bir "erkeğin" makyaj yapması, topukla ayakkabı giymesi gibi.

[16] Drag queen, cinsel yönelimi heteroseksüel ya da eşcinsel olan "erkeklerin" genellikle eğlenmek, teatral, moda için toplumsal kadınlara kodlanan kıyafetleri giyen ve tavırları benimseyen "erkeklere" denir.

[17] Butch/femme, lezbiyen ilişkilerinde belli duygusal ve cinsel rolleri temsil eden terimlerdir. Butch, lezbiyen ilişkide erkeksi (male) , femme ise ilişkide kadınsı (female) rolüne sahip kişilerdir.

[18] Sadomasochism (s/m) cinsellik biçimlerinden biridir. Cinsellikle bir kişinin acı verip diğer kişinin buna razı olduğunu ifade eden terimdir.

"yapısı" tersine çevrilmiş bir dünyadan ya da heteroseksüellerin "anormal" olduğu bir dünyadan başkası olamazdı. Bu kimseye cazip geliyor mu? Öyle olsaydı, ben zoraki sempatizan adıyla heteroseksüel özgürleşme hareketine katılırdım.' (Travelet, 2016:38).

Queer kuramın sosyal marjinal gruplar yaklaşımı ile kesişen birçok alanı vardır; fakat aralarındaki farklılıkları bir teraziye koyulduğunda queer teorisi gerek çalıştığı alanın genişliği gerekse bazı konulara yaklaşımı marjinal grup ile queer teorilerini ayrı bir konu içerisinde tanımlanması gerekir. Sosyal marjinal gruplar yaklaşımında üzerinde durulan konular arasında heteroseksizm, homofobi, ötekileştirme, ayrımcı tutum, kültür gibi konuların işlenmesi queer teorisyenlerinin de inceleme alanı içine girmesi bakımından ortak bir paydası vardır. Fakat Queer teorisinin inceleme alanı bununla sınırlı değildir; cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim, cinsellik, cinsiyetleştirilmiş bedenler, arzu, militarizm, anarşizm, ırkçılaştırılmış toplum gibi konuları da barındıran geniş ve fikirsel açıdan kalıplaşmamış, değişken ve sürekli bir süreci içeren bir kavramdır.

Queerin kalıplaşmamış ve belirli bir çizgide olmayışının sebebi onun fikirsel açıdan kalıplaşmaya, katılaşmaya ve belirli bir kesime hitap eden bir fikirsel grubu oluşturma çerçevesine karşı olmasında kaynaklanır. Ayrıca queer marjinal grupları hem de marjinalin içerisindeki marjinali de arayan ve marjinalin marjinaline de seslenen bir yapıya sahiptir. Yani marjinal grup olarak görülen kesimleri feministler, cis eşcinseller, cis biseksüeller, heteroseksüel translar, interseksüelleri gösterirken, queer ise trans bir kişinin de lezbiyen, biseksüel, eşcinsel olabileceğini ya da herhangi bir cinsel kimliğe ya da cinsel yönelime ait olmayan kişileri de işaret eder. Yani queer teorisi hem eril hegemonyaya karşı hem de sosyal marjinal grupların oluşturduğu karşı hegemonyaya eleştiri getirir.

Queerin nereden ya da hangi yıllarda çıktığı ile ilgili görüş birliği bulunmamaktadır. Kimileri çıkış noktasının ve anlamsal çerçevenin çok eskilere dayandığını hatta cis eşcinsel hareketlerden de önce olduğunu, kimileri ise yakın bir tarihe dayandığını, kimileri feminizmin bilgilerinden hareketle muhalif bir tutum içerisinde doğduğunu, kimileri ise eşcinsel özgürleşme hareketinin gelişmiş bir versiyonu olduğunu söyler.

George Chauncey'e göre Queer, gey kelimesinden önce kullanıldığını söylemiştir. Chauncey, queerin kavramının, 1910 ya da 1920 yıllarında New York'ta kendini cis heteroseksüel kadınlardan ve erkeklerden farklı hisseden cis erkeklerin kullandığı bir kelime olduğunu, gey[19] teriminin ise ancak 1930'lu yıllarda kullanılmaya başlandığını, daha sonraki yıllarda gey kelimesinin daha yaygın bir şekilde kullanıldığını iddia etmiştir (Chauncey,1994:19-101, akt. Jagose,2017:95).

Queer hareket 1980'li yıllarda Amerika'da AIDS hastalığına karşı yönetimin duyarsız kalışı ve kilisenin homofobik tutumları üzerine, tepki göstermek amacıyla ACT-UP (AIDS Coalition to Unleash Power) kurulmuştur (Yıldız,2011:398). Queer hareketleri ile yeni anlamı şekillenen Queer kuramı ilk dillendiren isim Teresa de Lauretis olarak kabul edilir. Fakat bazı queer kuramcılar ise queer kelimesini yeni anlamı ile kullanan isimlerden birinin 1969 yılında yayınladığı *"The Politics of Being Queer"* kitabı ile Paul Goodman olduğunu söyler. Fakat genel kabul gören görüş ise queer teorisinin temel kaynakları Judith Butler'in *"Gender Trouble"* (Cinsiyet Belası) ve *"Bodies That Matter"* (Bela Bedenler), Eve Kosofsky Sedgwick'in *"The Epistemology of the Closet"* ve *"Between Men: English Literature and Male Homosocial Desire"* olarak sayılabilir.

Queer kavramı Türkiye'ye 2011 yılında geldiğini düşünülürse bu bakışın yansıması 2013 yılındaki Gezi Parkı eylemlerinde görülür. Gezi Parkı eylemleri sırasında 'velev ki ibneyiz' partkartlarıyla aslında ibne kelimesine başarılı bir performatif siyaset yürütülmüştür (Özkazanç,2015:86). İbne kelimesine yapılan olumlayıcı hareket aslında, queerin de içeriğini olumlanabilirliğinin mümkün olduğunu gösterir. 2018 yılında *LADEG+*'de yapılan *'Queer Teoriler&Pratikler Atölye'* etkinliğinde queerin Türkçede karşılığını bulma konusunda katılımcılar ile beyin fırtınası gerçekleştirilmiştir. Sunumu yapan İpek Şahinler, queerin Türkçedeki karşılığını 'müphem'(belirsizlik) olabileceği konusunda tahminde bulundu. Zira queerin belirli bir tanıma, kategoriye, sınıra karşı oluşu müphem kelimesini –dolaylı da olsa- işaret eder.

[19]Diğer yandan gey kelimesi- homoseksüel kelimesinin tıp bilimi içerisindeki ayrıştırıcı tarifinden sıyrılmak amacıyla ve artık eskiyen bir terim olduğu düşünüldüğü için- 1960'lı yıllardan sonra daha yaygın kullanılmıştır.

Türkiye'de queer ile ilgili çalışmalar içerisinde 1994 yılında kurulan *KaosGL* dergisi 2015 yılında *KaosQueer* dergisi yer alır. KaosQueer, queer edebiyatından sinemasına çeşitli akademik çalışmalar ve makaleler ile Türkiye'de queer teorisini geliştirmeye yönelik gayret gösteren dergilerden biridir. Ayrıca queer teorisi hakkında yazılan birçok kitabın Türkçeye çevrilmesi, yapılan queer etkinlikleri Türkiye'de queeri geliştirmeye devam etmektedir.

Queer hem düşünsel anlamda normale ve normalleştirilen her kategoriye, sisteme, düşünceye karşı oluşu ile postmodernizmin[20] çizgisinden etkilediği söylenir. Aynı şekilde postmodernizm, lezbiyen feminist düşünce üzerinde de etkili olmuştur. Postmodernizmin önemle üzerinde durduğu "farklılık ve cinsel çoğulculuğun" vurgusu, lezbiyen feministlerin *"sabit ve istikrarlı olmak yerine, akıcı ve değişken olan lezbiyen kimlikleri hakkında yeni anlayışlar getirdi"* (Doan,1994; akt. Richardson,2000:264) düşüncesi ile paraleldir.

Postmodernizmin getirdiği çoğunluk değil çoğulculuğa, sabite değil değişkene ve akışkanlığa yaptığı vurgusu, Michel Foucault'un da 1990'lı yıllarda yazdığı *"Histoire de la sexualité"* (Cinselliğin Tarihi) kitabı queer teorisini ve hareketinin başladığı nokta olarak düşünülür (Özbay ve Soydan,2003:27-28). Zira Judith Butler da Michel Foucault'un kitaplarından ilham aldığını söyler. Yine aynı yıllarda LGBTİQ+ oluşumlarından queeri benimseyen kişiler *'Queer Nation'* adı altında toplanmış ve New York Queer Haftası'nda queer ile ilgili küçük ilanlar dağıtmıştır. *Queer Nation* çatısı altında birleşmeden önce cinsel yönelimi lezbiyen olan queer kişilerden oluşan *Fierce Pussy*[21] de "I want a dyke for President" başlığı altında bildiri dağıtmışlardır.

Queerin 'yeni' anlamıyla fikirsel çıkış noktasının Amerika'da değil Fransa'da olduğunu düşünenler de vardır. Nitekim 1997 yılında Fransa'daki ilk queer konferansında Fransızların bir kısmı queere tepki göstermiştir (Gunther,2005). Fransızlar, queerin eleştirdiği bazı konuları (asimilasyona ve özcülüğe karşı olmaları gibi) kendileri 1970'lerden beri tartıştıkları ve queer kelimesi yerine *'je ne sais quoi'*

[20] Postmodernizm, *"modernizm sonrası"* anlamına gelen modernizmin fikirlerini sorgulayan ve eleştiren bir akım olarak tanımlanır (Bayram, 2007:37-38).
[21] Fierce Pussy, 1991 ylında Amerika'da kurulan lezbiyen feminst bir gruptur.

(açıklanamayan, kelimeler ile anlatılamayan bir şey anlamına gelir) kelimesini kullandıklarını (LaBruce,2003,akt.Gunther,2005), queerin ise orijinal olmadığını, kullandıkları kelimenin *'sulandırılmış versiyonu'* (Gunther,2005) olduğunu söylemiştir. Bazı queer düşünürler de queerin kelime olarak olmasa da anlamsal çıkışının Fransa'da 1970'lerde ortaya çıkan eşcinsel hareketin daha radikal versiyonu olan *FHAR* (Front Homosexuel d'Action Révolutionnaire) oluşumu olduğunu söyler.

Eşcinsel hareket ile bağlantısı dışında queer, feminizm bilgisi ile kesişen noktalarının olduğu söylenebilir. Nitekim queerin teorisyenlerinden Judith Butler'ın feminist olması tesadüf sayılmamalıdır. Queerin feminizmi eleştirirken diğer yandan feminizmin toplumsal cinsiyete olan eleştirileri ile ortak paydaları olduğu gözden kaçmamalıdır. Feminizmin eleştirisi ile queer doğdu demek yanlış olur; fakat her iki kuramın da toplumsal normlara getirdikleri karşı çıkışı ve eleştirisi mevcuttur.

1.4. Feminist Yaklaşımlar Hakkında

"*İnsanı ilgilendiren hiçbir şey feminizme yabancı değildir."* (Michel,ty:67)

Feminizmin etimolojisi Latincede "kadın" olarak kullanılan "femina" sözcüğünden gelir (Kayhan,1999:9). Feminizmin ilk doğduğu yer olarak bilinen Fransa'ya ise 19. Yüzyılda girdiği düşünülür. Feminizm, insanların gerek teori gerekse uzun yıllardır gösterdikleri mücadele açısından çok çeşitli ve gelişen bir süreçtir; bu yüzden feminizmin tanımını yapmak zordur. Çünkü yapılan her tanım birçok çeşidi olan feminizm akımının en az birini dışarıda bırakır. Feminizmin tanımının tam olarak yapılamaması onun belirli bir çizgisi olmadığı anlamına gelmez; herkesin kendi feminizm tanımı vardır demek daha doğru olur.

Feminizm genel olarak; herhangi bir sınıf, ırk, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği gözetmeksizin kendini "kadın" olarak hisseden herkesin bedeninin her türlü maddeleşmesine, sömürülmesine, ezilmesine karşı mücadele eden bir akım ve fikirdir; genel olarak ataerkil toplumsal yapının ortadan kalkmasını ister. Toplumsal yapıdaki dönüşüm, sadece cis ve trans kadınları değil çocukları, cis ve trans erkekleri kısacası insanı özgür kılacağını, cinselliğin, sınıfın, ırkın ve savaşın da bu noktada son ereceğini düşünen teori ve hareketi temsil eder.

Feminizm aslında teori ile değil hareket ile doğmuştur. Kadınlar[22] yüzyıllar boyunca cis heteroseksüel erkek egemen bir toplum içerisinde yaşadıkları baskıcı muamelelere karşı haklarını aramışlar ve aramaya da devam etmektedir. Feminizm bu noktada kadın kurtuluş hareketinin teoriye ve pratiğe dökülmüş halidir demek yanlış olmaz (Kayhan,1999:9).

Aslında queerfeminizm hariç birçok feminist türü merkeze bir özneyi alır. Feminizmin kapsadığı konuların genişliği ve içerisindeki anlamının dinamik yapısı onu önceki konuda anlatılan queerin özelliğine benzetir. Fakat queer ile feminizmin yolları, her bir feministin belli bir hitap kesiminin olması ve bazı noktalarda düşüncelerinin farklılığı ile birbirlerinden ayrılır.

Siyahi devrimci ve radikal bir feminist olan Bell Hooks, feminizmi her türlü cinsiyetçiliği ve cinsiyetçiliğin yarattığı sömürüyü ve uyguladığı baskıyı bitirmeye çalışan bir hareket olarak tanımlamıştır[23] (Hooks,2016:9). Yani feminizm her türlü ırkçılığa, cinsel yönelime, cinsiyet kimliğine, sınıfa, ataerkil yapıya karşı mücadeleyi içerir. Feminizmin doğduğu toprak olarak kabul edilen Fransa'da ilk çıkış noktasını cis kadınların eşit eğitim istenci, oy hakkı, cis heteroseksüel kadınların ev içi ve çocuk üzerindeki hak istenci, ekonomik açından ücret eşitliği konusuna yoğunlaşmıştır. Daha sonraki yıllarda cis kadınlar, cis kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin kaynağında cis kadın ve erkeğin genel kabul gören doğalarındaki güçlü-güçsüz kodlarının bir öğretilmiş davranış biçimlerinden ibaret olduğunu farkeder ve buna karşılık toplumsal cinsiyet kuramını geliştirir.

Toplumsal cinsiyet, cis kadın ve erkeğe verilen özelliklerin aslında her kültüre göre değişen davranışlar bütününden ibaret olduğunu anlatan özellikle feminist argümanlarında çokça kullanılan bir terimdir. Bir başka deyişle cinsiyet kimliği cisgender kişilere verilen özelliklerin her kültüre göre şekillenen kodlardan ibaret olduğunu anlatır. Yani her kültüre göre cis kadın ve erkek rolleri farklıdır ve kişi,

[22]Tez çalışması, tarihin cinsiyetçi algı ile şekillendiğini, cinsel yönelimi ve cinsiyet kimliği ne olursa olsun kendini kadın hisseden herkesin bu noktada bir mücadele alanı içerisinde yer aldığını düşünür. Bazı noktalarda cis heteroseksüel kadın kullanılmasının sebebi, bundan önce yapılan çoğu çalışmalar içerisinde tek bir kesime hitap eden söylemi vurgulamaktır.

[23]Bell Hooks bu tanımı *Feminist Theory: From Margin to Center (Feminist Teori: Çeperden Merkeze)* isimli kitabında yer vermiştir. Bu tanımı *Feminizm Herkes İçindir* kitabında da kullanmıştır.

doğduğundan itibaren öğretilen davranışlarını bu kodlar ile şekillendirir. Scott'a göre toplumsal cinsiyet, '*...iktidar ilişkilerini belirgin kılmanın asli yoludur.'* (Scott,2007:38; Akt. Kaylı,2010:29). Yani cis kadın doğduğundan itibaren kültürün cis kadın ve erkek rollerini belirleyen kurallar bütünü dahilinde yaşar. Aslında toplumsal cinsiyet, bir "kadın" ve "erkek" olarak nitelendirilen ikili cinsiyet normlarının yaşam kurallarını kültürün belirlediğini işaret eder. Fakat cis heteroseksüel feministlerin özellikle üzerinde durduğu bu toplumsal cinsiyet cis ve trans lezbiyen, cis ve trans biseksüel, heteroseksüel trans kadını ya da kendini herhangi bir cinsiyet kimliğine ve cinsel yönelime ait hissetmeyenleri kapsıyor mu? Diğer bir deyişle toplumsal cinsiyet rollerin kültürün ürünü olduğunu söylerken yine ikili cinsiyet normuna takılıp çelişmiyor mu? Birçok cisfeminist toplumsal rolleri yıkmayı amaçlarken ikili cinsiyet kurgusunun tuzağına düşmüştür. Butler ise toplumsal cinsiyetin heteroseksüel normatifliğin dışına çıkıp dönüştürülmesi gerek bir kavram olursa daha faydalı olabileceğini düşünür (Butler, 2008:18-19,65).

Birçok feministin ilk feminist kitap olarak Mary Wollstonecraft'ın 1792'de yazdığı *'A Vindication of the Rights of Woman: with Strictures on Political and Moral Subjects'* (Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi) adlı eserini gösterir. Bu eserde Wollstonecraft, cis heteroseksüel kadınların eşit eğitim hakkına vurgu yaparak cis heteroseksüel kadınlara verilen rolün ev işi ile sınırlandırmasını eleştirir (Wollstonecraft,1792; akt. Michel:46). Feministlerin içerisinde bir diğer önemli isimlerden biri de "Kadın doğulmaz, olunur" sözüyle ünlü Simone de Beauvoir ise *'İkinci Cins'* adlı eseriyle ciskadın cinselliği hakkında yaptığı yorumlar yeni bir feminist dönemi başlatmıştır. 'Kişisel olan politiktir' sözüyle ünlü Kate Millet ise yazdığı *'Cinsel Politika'* eseriyle ataerkil düzene karşı yaptığı vurgusu feminizme önemli katkısı olmuştur. Öte yandan Betty Friedan, Anne Marie Van Schurmann, Shulamith Firestone, Emma Goldman, Judith Butler, Christine Delphy, Bell Hooks, 'Kişi kadın doğmaz' sözüyle ünlenen Monique Wittig gibi daha birçok heteroseksüel ve lezbiyen feminist, feminizme katkı sağlamış insanlar içerisindedir.

Feministler hak taleplerinin de eşitliğe yetmediğini fark ettiklerinde konuyu ataerkil düzenin cinselliğe ve insanların yaşamına nasıl etki ettiği konusuna yoğunlaşmıştır. Yapılan bilinç yükseltme grupları ile cis kadınların yaşadığı baskı, şiddet, ayrımcı

tutumun deneyimleri feminist teori ve pratikleri açısından önemli bir etkinlik oldu. Bu sayede cis kadınların yaşadığı toplumsal baskının merkezinde ataerkil normların varlığı farkedildi. Cis kadınların yaşam deneyimleri farklı olsa da şiddetin kaynağının ataerkil yapının eve, cinselliğe, sosyal, siyasal ve ekonomik yaşama nasıl hakim olduğunu gösterdi. Bundan sonraki aşamada ise feministler, diğer ülkelerdeki cis kadınlara da ulaşıp, her kadının yaşadığı baskı ve şiddetin ortak olduğu varsayılarak 'kız kardeşlik' terimi geliştirmişlerdir.

Feminizmin 'her kadın aynı şiddeti yaşar' şeklindeki indirgemeci yorumu özellikle cis lezbiyenlerin ve diğer cinsel yönelime sahip siyahi "kadınların"[24] dikkatini çekmiştir. Çünkü yaşanılan baskı ve şiddetin ağırlığı her kişiye göre farklı hissedilmiştir. Örneğin, siyasi feministler ataerkil yapının sadece cinselliğe yönelik baskıyı değil her türlü ırk ve ayrımcı tutumu da yarattığını düşünmüştür. Cis lezbiyenler ise yaşadıkları ayrımcı tutumun cis heteroseksüel kadınlardan ayıran çok fazla yanı olduğunu sadece cinsiyet kimliği cisgender-kadın olmasından dolayı değil aynı zamanda cinsel yöneliminden dolayı da baskıya ve ayrımcı tutuma maruz kaldığını düşünür.

Türkiye'de ise Osmanlı devrinde özellikle II. Meşrutiyetten sonra her cis heteroseksüel kadının çok eşliliğe, boşanma hakkına ve cis heteroseksüel kadınların toplumda dışlanmasına dair eleştiriler yapan cis heteroseksüel kadın mücadelelerine rastlanır (Tekeli,1989:35). Yani Türkiye'de eskiden bugüne değin kadın kurtuluş hareketi söz konusu idi fakat kendini feminist olarak tanımlayan cis kadın yoktu. Ayrıca cis kadınların sadece cis kadın oldukları için ezildiklerini önceleyen bir hareket yoktu (Tekeli,1989:36). Fakat feminizmin içerdiği tüm istemleri barındıran dergiler, hareketler, yazılar vardı. Atatürk Cumhuriyeti ilan ettikten sonra "kadın"lar ile ilgili uygulamaya koyduğu haklar ve özgürlükler "kadın"ların hareket alanını ve kendilerini ifade etme yolunu açtığı söylenebilir. Bu konuda Kemalist kadro hakkında feministler arasında çeşitli tartışmalar ve olaylar yaşanmıştır; bir kısmı bu hak ve özgürlükleri belli bedeller ödenerek kazanıldığını, bir kısım feministler ise

[24]Türkiye'de Kürt feministler de siyahi feministler gibi hem ırkçı tutuma hem de cis kadın olduğu için ayrımcılığa maruz kaldığını söyler. Özgürlüğün nasıl elde edilebileceği konusunda ise siyahi feministler ile benzer görüşler dile getirmezler.

Kemalist kadro sayesinde hürriyetin elde edildiğini düşünür. Bu husus çalışmanın konusu dışında yer aldığından ayrıntılı bir şekilde ele alınmamıştır.

Türkiye feminizm ile ancak 1980'li yıllarda tanıştı. Şirin Tekeli, Gülnur Savran, Aksu Bora, Şule Aytaç, Handan Koç, Yeşim Arat, Nükhet Sirman, Yaprak Zihnioğlu, Emine Özkaya, Nezahat Altan gibi daha sayılabilecek birçok önemli isim feminizmin gelişmesi için mücadele etti. Türkiye, feminizme Avrupa'daki feministleri okuyarak yola çıktı ve birçok Fransız feministler[25] ile iletişim kurdu. Kısacası öncesinde bilinç yükseltme grupları ile başlayan feminizm süreci, ataerkil şiddete karşı yapılan yürüyüşler ile ekonomik ve siyasal eşitsizliği vurgulayan feminist dergiler yayınlayarak, feminist toplantılar düzenleyerek, cis kadın sığınma evleri açarak, dernekler ve vakıflar kurarak, feminizmi akademiye taşıyarak gelişmiştir.

Birçok feminist düşünür özgür cis kadının nasıl olması gerektiği konusunda çeşitli görüşler öne sürdü. Bu konuda bazı feministler cis kadınların ancak çalışarak ekonomik özgürlüğünü eline aldığında, kimileri cinsel özgürlüğünü keşfederek, kimileri ise evlenmeyerek ve çocuk sahibi olmayarak, kimileri ise aşık olmayarak özgürleşmenin mümkün olduğunu düşünmüşlerdir. Her bir düşünce dönemin şartlarına göre radikaldi ve amaç, cis kadının özgürleşmesiydi. Fakat bazı görüşler bir başka kişiyi dışlaması bağlamında sorunluydu. Çünkü ekonomik özgürlüğü eline alan cis heteroseksüel kadın ev içinde verilen roller bakımından da ekstra yoruluyordu; diğer yandan iş ücreti cis heteroseksüel erkeklere göre daha azdı. Ayrıca iş hayatında yaşadığı gerek taciz gerekse ayrımcı muamele kendisini ataerkil şiddetten kurtarmıyordu; aynı şekilde evlenmemek ve çocuk sahibi olmamak da. Aşk konusunda da bazı feminist düşünürler aşkın ve bağlılığın ataerkil kuralları barındırması bakımından uzak durulması gerektiğini düşünür. Kimi feministler de aşkın özyönetim ilişkileriyle, karşılıklı iletişimin kuvvetli olduğu, eşitsizliğin ya da belirli bir tahakküm ilişkisinin olmadığı bir duygusal birliktelik olduğu sürece ataerkil yapıdan sıyrılabileceğini söylemiştir.

[25]Türkiye'de birçok feminist (Şule Aytaç, Şirin Tekeli gibi) hem düşünce hem de kurumlaşma aşamasında manevi olarak yardımda ve katkıda bulunan Fransız feminist Stella Ovadia'ya teşekkür ederler.

Feministler cis ve trans kadın bedeninin patriarkal sistem tarafından her dönem sömürüldüğünü ve kullanıldığını düşünür. Bu noktada cis heteroseksüel kadınlar için kürtaj hakkı, doğum kontrol yöntemleri konusunda önemli mücadeleler verilmiştir. Türkiye'de de aynı şekilde kürtaj hakkı, cis ve trans kadın cinayetlerinin son bulması, tecavüz ve tacizin önlenmesi, çok eşliliğin kaldırılması, bekaret kontrolünün yasaklanması gibi birçok konuda mücadele etmiştir.

Bazı feministler seks işçisinin bedenini piyasaya açması ile düzenin ekmeğine yağ sürdüğünü iddia ederek eleştirir.

Aynı şekilde pornografi konusu da feministlerin oldukça eleştirdiği sektörlerden biridir. Donovan, pornografiyi, cis kadın bedenini suiistimal eden ve cis kadının 'nesne' olarak görülmesine sebep olan '*tecavüzün de felsefesi'* (Donovan,1997:278;akt. Kaylı,2010:146) olarak görür.

Feminizmin eleştirdiği bir başka nokta ise dinsel kurallar ve ritüellerdir. Kimi feminist düşünür, inancın kurallarını şekillendiren ataerkil el olduğunu vurgulamıştır. Çünkü ataerkil dini kurallar, cis kadınların Adem'den beri günahkar olduğunu vurgular, cis kadın bedeninin kirli olduğunu (adet kanına bakış açısı) ve bu şekilde cis erkek bedenini yücelten algıyı toplumsal kültür ve siyasal kurumlar ile sistemleştirmektedir. Birçok feminist, *'dini inançlarımızda bir dönüşüm olmadan, kültürümüzde feminist bir dönüşüm gerçekleşmez'* (Hooks,2016:129) şeklinde yaklaşarak, çözümü dinin inancın dilini dönüştürmede bulur. Kimi feministler ise dinsel inançların ataerkil sistemin bir ürünü ve kurguladığı kurallar bütünü olarak topluma sunduğunu düşünür. Yani din gibi bir inanç sisteminin olmadığını bu sadece ataerkil sistemin, cinsiyet kimliği ve cinsel yönelimi ne olursa olsun kadınları kendi amaçlarına göre kullandığı sistematik bir algıdır.

Feminizm, düşünce, eylem ve söylem bakımından çeşitli dönemlere ayrılmıştır. Birinci Dalga feministleri genellikle eğitim, oy hakkı, "kadını" ev işi ile sınırlamalara karşı çıkma (Kepekçi,2012:65) gibi siyasal ve kamusal alanlarda önemli mücadeleler göstermiştir. İkinci Dalga feministleri ise cis heteroseksüel kadının özel alanı denilen ev içi emeği ve rolünü sorgulamış ve özel alanı da siyasete dahil etmiştir. Ayrıca yasal talepleri artmış ve siyasal alanda da yer almak istemişlerdir (Lorber,2009:3;akt.

Kepekçi,2012:65). Cis kadının bedeni ve cinselliği konusunda özgürleşme istenci birinci dalga feministlere nazaran daha da sorgulayan bir dönem olmuştur. Ayrıca bu dönemde cinsel sömürünün birçok kişiyi ayrımcı muamele ile karşı karşıya bıraktığını vurgulayan Eşcinsel Kurtuluş Hareketi de feministler ile diyologlarını geliştirmiştir (Kayhan,1999:31). Üçüncü Dalga feministleri ise yaşanılan deneyimlerin farklılığı noktasına vurgu yaparak kimlik siyasetine ağırlık vermiştir. Ayrıca bu dönemin bir başka özelliği beden ve fark kavramlarına açılım yapmasıdır (Direk,2016:58). Fakat bazı noktalarda bu dönemlerde yaşayan bazı düşünürler – Emma Goldman[26] gibi- dönemin feminist anlayışına göre daha radikal düşüncelere sahip olması bakımından aslında dönemlerin iç içe geçtiğini ya da her bir dönemin bir diğer döneme ışık tuttuğunu ifade etmek daha doğru olur.

Türkiye'de ise Gülnur Savran 1980 sonrasında Türkiye'de feminizmi üç döneme ayırır. 1987 yılına kadar feminizmi *'ideolojik birikim oluşturma, mayalanma dönemi'* (Savran,1998:3), 1990 yılına kadar geçen süreçte feminist hareketler ve kampanyaların yoğun olduğu ve 1990'lardan sonra ise feminizmi daha çok dernek, vakıf gibi kurumsallaşmanın yoğun olduğu ve *'proje feminizmi'* (Savran,1998:3) olarak görür. Türkiye feminizme Avrupa ülkelerinden daha geç girdiği için oluşturulan teorileri ve hareketleri okuyarak düşünceyi ve hareketi oturtturması daha kolay olmuştur. Çünkü cis kadınlar uzun zamandır zaten belirli bir hareket içinde feminist olduğunu bilmeden zaten feminist hareketin birçok düşüncesini eyleme döktüğü düşünülebilir. Feminizm bu düşünceleri sistemleştirip toplayan bir terim olarak sadece Türkiye'ye değil dünyadaki birçok cis ve trans kadına kendisini tanımlamasını sağlamıştır.

Feminizm daha sonraki yıllarda birçok feminist grupların oluşmasıyla çeşitlenmiştir. Hepsinin kurgulanmış toplumsal düzenin nasıl dönüştürülebileceği konusunda farklı argümanlar geliştirmiştir.

[26] Emma Goldman genellikle birinci dalga feminizmin döneminde de yaşamış bir kişi olarak cis eşcinsel haklarını savunması açısından dönemin savunduğu feminizm anlayışının ötesinde bir anlayışa sahiptir.

1.5. Sosyal Marjinal Gruplar, Toplumsal Cinsiyet, Queer ve Feminist Kuramın Karşılaştırmalı Analizi

Sosyal Marjinal Gruplar, Toplumsal Cinsiyet, Queer ve Feminist kuramlar aslında egemen sınıfın kodlarını işaret eden bilgiler içerir. Sosyal Marjinal Gruplar egemen söylemin kodlarının dışında kalan kişileri ifade ederken bu dışlanan kesimleri Toplumsal Cinsiyet, Queer ve Feminist kuram sahiplendiği söylenebilir. Feminist kuram egemen söylemi "ataerkil sistem" olarak nitelendirir; Toplumsal Cinsiyet ise kuramı egemen söylemin oluşturduğu profilin ismine adını verir; queer kuram ise sistemin doğrudan bütün ayrıştırdığı kesimleri sahiplenir. Diğer bir deyiş ile bu dört kuram birbirleri ile ilişkilidir, bağlantılıdır.

Sosyal Marjinal Grubun tepkilerinin içinde bulunan karşı çıkma ve mücadele kavramı Toplumsal Cinsiyet, Queer ve Feminist kuramlarında da söz konusudur. Yani mücadele eyleminin somutlaşmış hali görülmektedir. Egemen söyleme karşı getirilen eleştirileri içeren Toplumsal Cinsiyet, Queer ve Feminist kuram aslında Sosyal Marjinal Grubun mücadele kavramı ile ilişkili olduğu söylenebilir. Tabi ki her birinin mücadele şekli, eleştirdiği konuları birbirleri ile hem ilişkili hem de farklıdır.

Toplumsal Cinsiyet Kuramı feministlerin sahiplendiği, çok sık kullandığı bir terimdir; iç içe geçtiği söylenebilir. Fakat Toplumsal Cinsiyet Kuramının Feminizmde olduğu gibi bir öznesi yoktur; diğer bir deyiş ile toplumsal cinsiyet sistemin insanlara kodladığı rolleri eleştirir. Bu noktada feminizmden ayrılır. Feminizm ise sistem tarafından dışlanan kesimin öznesini "kadın" olarak belirtir; Toplumsal Cinsiyet ise "kadın" ve "erkek" olarak kodlar. Queer kuram ise her iki kurama karşı eleştirisi sisteme karşı gelirken aynı zamanda insanları yine belli kategorilere ayırmanın yanlışına düşüldüğüne işaret eder. Queer kuramın ise toplumsal cinsiyet ve feminizm kuramlar gibi öznesi yoktur; Sosyal Marjinal Grupların ifade ettiği "öteki" kavramını tümden sahiplenir.

Queer Kuram hem feminizm hem de toplumsal cinsiyetin eleştirdiği noktaları ile benzer görüşlere sahiptir. Fakat birçok konuyu barındırdığından ve bu iki kavramı da eleştirdiğinden dolayı toplumsal cinsiyet ve feminizm ile hem bağlantılı hem de kopuşunu temsil eder. Queer de Toplumsal Cinsiyet ve Feminizmin Sosyal Marjinal

Grupların mücadele kavramı içerisindedir; aynı zamanda queer hiçbir yere dahil edilmeme ve tanımları reddetme noktasnda Marjinal Gruplar Teorisinin dışındadır.

1.6. Feminist Gruplar ve Düşünceleri

Bell Hooks feministleri, reformist, vizyoncu, radikal ve devrimci, küresel feministler olarak ayırır. Genel olarak liberal, kültürel, sosyalist, radikal, Anarko-, siyah, trans, lezbiyen, gey, queer, dinsel, küresel, postmodern feminizm -Türkiye'de ayrıca Kürtçü feminizm gibi birçok farklı feminist grubu sayılabilir.

1.6.1. Liberal Feminizm

Liberal Feminizm, cis kadınların özel alana sıkıştırılmasına karşı olan; cis kadın ve cis erkeğin her alanda eşit olduğunu savunan bir feminist akımdır. Liberal feminizmde eşitlik kavramı ön plandadır. Cis kadın ev işine hapsedilmesine karşı çıkan liberal feminizm; cis kadını iş ve siyaset gibi alanlarda da söz sahibi olmasını ister.

Liberal siyaset teorisinde "insan" terimi "rasyonel insan"a tekabül eder (Çakır,2016:438). Buna göre rasyonel insan, her kişinin aklının içerisinde ulvi bir varlık vardır ve bunun ismi de vicdandır (Kayhan,1999:37). Eğer kişi aklı ve vicdanı ile hareket ediyorsa rasyonel bir insandır. Kısacası liberal siyaset felsefesinde kişi çok önemlidir.

Liberal feministlere göre liberal insan herkesi kapsayan bir kavram değildir; liberalizm ile gelen hak ve özgürlükler cis erkeklere yönelik yapılmıştır (Çakır,2016:438). Bu yüzden liberal feministler cis kadını liberal siyasal felsefe ışığında ekonomik ve politik alandaki eşitsizliğini ortadan kaldırmak istemiştir (Demirkürek,2012:56). Çünkü liberal feministlere göre liberal düşünürler cis heteroseksüel kadını eve, kamusal alanı da cis heteroseksüel erkeklere bırakmıştır (Çakır,2016:439). Bu yüzden liberal feminizm genel olarak, sorunun kamusal alanda olduğunu, cis heteroseksüel kadın ve erkek eşitsizliğinin çözümü yasaların cis kadınlar lehine dönüştürülmesi ve siyasal, ekonomik ve eğitim sahasının eşit seviyeye gelebilmesi gerektiğini savunur. Onlara göre bir cis heteroseksüel kadın özgür olabilmesi için eğitim alması ve ekonomik anlamda ise çalışması gerekir.

Liberal feminizme gelen eleştiriler çoğu zaman liberal feministlerin, cis kadınları "güçsüz" cis erkekleri ise "güçlü" varsaymaları ve cis kadınların belli başlı çabalar sarf ederlerse cis erkeklerin statüsüne gelebileceğini düşünmeleridir (Çakır,2016:445). Bu konuda Elshtain liberal feminizmin kusurlarından biri pek çok "kadının" ,"erkek" gibi olma varsayımıdır; bir diğer kusuru ise liberal feministler bir cis kadının "erkek"sel normlara sahip olabilmesi için gerçekten "erkek" gibi olmayı istemesi icap ettiğini iddia eder. Bu karşılık Elshtain, "*Neden kadın erkekten daha fazla bir şey olmasın?"*(Tong,2006:52) diye sormuştur.

Liberal feminizm geçmişten bugüne kadar cis kadınlar lehine yaptıkları mücadelede birçok hakkın (medeni haklar, boşanma hakkı vb.) kazanılmasında çok önemli bir yere sahiptir. Fakat özgür yaşamının ideallerinden biri sistem tarafından "erkek" olarak kodlanan bütün değerler ile mücadele etmektir. Bu noktada cis kadın ile cis erkek arasındaki eşitsizliğin yasalar içerisinde çözümü yetersiz kalmaktadır.

Liberal feminizme karşı bir diğer eleştiri lezbiyen feministlerden gelmiştir. Zira feminist cis lezbiyenler radikal feminizme geçmeden önce birçok yönden liberal feminizm içerisindeydi. Fakat liberal feminizmdeki heteroseksüel cis kadınlar, cis lezbiyenlerden rahatsız oldu. Feminist olan cis lezbiyenlerin cinsel yönelimlere dair söylemleri ve istemleri konusunda cis heteroseksüel kadınlar bu konunun kişisel bir mesele olduğunun altını çizerek görmezden geldiler (Phelan,1989:38). Feminist karşıtı kişilerin feminist olan kadınların aynı zamanda lezbiyen olduğuna dair söylemleri de eklenerek liberal feminist kanattaki cis heteroseksüel kadınlar çözümü lezbiyenleri örgütlerden çıkarmakta bulmuştur.

Liberal feminizmi kendi değerleri ve olguları ile Lezbiyen Feminizm içerisinde şekillendiren lezbiyen feministler ile liberalizmin kendisinin ataerkil bir yapıda olduğunu eleştiren lezbiyen feministler de bu alanda çeşitli görüşleri olmuştur. Lezbiyen feministler liberal değerler anlamında lezbiyen vatandaşlığı konusunu gündeme getiren kişiler olmasa da bu konuyu destekleyen kişilerin varlığı bilinmektedir (Richardson,2000:263-266). Ayrıca lezbiyen hukuku alanında gelişme sağlanmasını isteyen ve bu konuda kayda değer çabaları olan feminist Ruthann Robson da anmak gerekir (Richardson,2000:264). Liberal değerleri eleştiren ve

Lezbiyen Feminizmin bu değerlere karşı radikal bir duruş sergilediğini düşünen lezbiyen feminist yazar Shane Phelan, kadınlara uygulanan baskının temelinde liberalizmin olduğunun altını çizmiş ve liberal isteklerin bir fayda sağlayamayacağını iddia etmiştir (Phelan,1989).

1.6.2. Sosyalist Feminizm

Sosyalist feminizm kapitalist dünyada cis kadınların sömürülmesine karşı olan; kapitalizmin cis kadını sömürülmesinin temel kaynağı olarak kabul eden, cinsiyetçiliğe karşı bir feminizm düşüncesidir. Aile kavramının kapitalizmin temel dayanağı olarak gören sosyalist feminizm, ırkçılığa karşı olan, eşitliği savunan bir feminist akımdır. Kapitalizmin ve ataerkil yapının cis kadının sömürülmesinde temel kaynak olarak görür.

Sosyalist feminizm genellikle Marksist feminizm ile karıştırılır. İkisinin ortak özelliği cis heteroseksüel kadınlara yönelik uygulanan baskının öznesi kapitalizmdir; ve kapitalizmin getirdiği "*sınıfsal bir baskıdan kaynaklanmaktadır."* (Demirkürek,2012:57). Fakat sosyalist feminizm cis kadınların üzerinde kurulan baskının kaynağına "cinsellik"i de dahil etmiş, hatta sınıf ve cinselliğin aynı derecede etkili olduğunu iddia ederken, marksist feminizm ise bu baskının kaynağını sadece "sınıf" kavramında arar (Tong,2006:69). Bu yüzden sosyalist feministler, Marksist yapının cis kadının cinselliğine değinmemesine eleştiri getirmiştir ayrıca sınıfsız bir dünya isteyen Marksist yaklaşımın cis kadının cinselliğine yönelik oluşturulmuş sınıfı görmezden geldiğini böylece cis kadını aile ile ilişkilendiren normu beslediğini düşünmektedir (Kaylı,2010:134).

Sosyalist feminizm Marksist yaklaşım ile daha sonra anlatılacak Radikal feminizm fikirleri ile biçimlenmiştir (Çakır,2016:457). Sosyalist feministler Marksist yaklaşımın sınıf kavramını, radikal feminizmin ataerkil yapıyı eleştirerek iki kavramı bir araya getirmiş olup ikisinin de cis heteroseksüel kadın ezilmesinde aynı paya sahip olduğunu iddia etmiştir.

Sosyalist feministlere göre sorunun kapitalizmin cis kadını bir nesne haline getiren sistemde yatmaktadır; çözümün sosyalist bir toplumun varlığı ile mümkün

olabileceğini varsayarlar. Onlara göre cis kadın mücadelesi, sosyalizm ile birlikte hareket etmelidir (Çakır,2016:464).

Sosyalist feminizm, cis kadının ezilmesini kapitalizmin getirdiği sorunlar çerçevesinde çözümler getirmiş, ekonomik anlamda cis kadın emeğine eşit ücret talep etmiş ayrıca ev ve aile içerisindeki cis heteroseksüel kadın ve erkeğin rolünü sorgulamıştır (Kayhan,1999:41).

Sosyalist feministler içerisinde lezbiyenlerin varlığı da bilinmektedir. Kendini sosyalist feminist ve lezbiyen olarak tanıtan Merle Woo, Gayle Rubin gibi isimler sayılabilir. Ayrıca sosyalist lezbiyen feminist Christine Delpy, cis kadın ve erkeği sosyal sınıflar olarak ayırarak cis kadının ezilmesinin sebebinin cis kadının ev ve iş yerindeki çalışma şartları olduğunu iddia etmiştir (Delphy,1988:260-267). Radikal feministlerden olan ve aynı zamanda kendini lezbiyen olarak tanımlayan Carol-Anne Douglas da sosyalist feministler ile lezbiyen feministlerin ortak özelliklerinin ve birbirlerinden ayrılan yönlerinin analizini yapmıştır. Ona göre sosyalist feminizm ve Lezbiyen Feminizm kadınların ekonomik ayrıcalıklarını geri kazanma isteminde ve erkeklerin kadınları baskı altında bırakan bir grup olduğu konusunda hemfikirken uzun vadeli strateji ve çözüm aşamasında birbirilerinden kesinlikle ayrıldığını söylemiştir (Douglas,1995: 37-41).

Sosyalist feminizme gelen eleştiriler genellikle bu teorinin ırk, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği, kültür gibi faktörleri dahil etmemesidir (Demirkürek,2012:57). Bu noktada lezbiyen feministlere göre sosyalist feministler tek bir ezilmişliğe vurgu yapmıştır; o da cis heteroseksüel kadınlardır.

1.6.3. Kültürel Feminizm

Kültürel feminizm liberal feminizmin "kişi"yi siyasal konumdan kültürel dönüşüme sokar (Kayhan,1999:38). Onlara göre kültürün değişmesi önemlidir; yaşamda hissin, aklın dışına çıkma, kolektif benliğe etkili olduğunu vurgular (Kayhan,1999:38). Kültürel feminizm her kültürde cis kadının günlük hayatta yaptıklarını sanatsal bir üretim olarak görür: *"yorganlar, türküler, kutlama dansları, bayram yemekleri, süslü yemekler, dokuma ve nakış..."*, hepsini sanatın bir parçası olduğunu ve cis kadının kültürünü temsil eder (Lorber,1997:26).

Kültürel feminizm ise feminizm edebiyatına önemli katkılarda bulunmasının yanı sıra cis kadını yüceltir, över, cis kadın kişiliğinin güzelliğini vurgular ve cis kadınların özgüven sahibi olması gerektiğini düşünür. Onlara göre bir cis kadın özgüven sahibi olduğunda ve kendi değerini bildiği zaman özgürleşebilir. Ayrıca kültürel feministlere göre, cis kadınların, cis erkeklerden ayıran birçok önemli faktörleri ve hatta cis erkeklerden üstün olduğu yetenekleri vardır; cis kadın bu yetenekleri ile topluma barış, işbirliği ve şiddetin olmadığı bir dünyayı sunabilir (Kayhan,1999:38). Kültürel feministler cis kadının ve cis erkeğin arasındaki farkları sıklıkla vurgular ve ataerkil toplumsal yapı yerine anaerkil[27] bir dünyanın kurulmasını savunur (Kayhan,1999:38).

Lezbiyen Feminizmde de cis kadını yücelten ve anaerkil bir toplumu hayal eden düşünürler vardı. Birçok lezbiyen feminist cis kadınların şiddete meyil etmediğini, bu tür davranışların cis erkeğe özgü olduğunu sıkça tekrarlamıştır (Holliday,1978; Bunch,1975; Faderman,1997:486). Örneğin, lezbiyen feministlerden Laurel Holliday, cis kadınları doğa ile ilişkilendirerek, *"kadınların, erkeklerin izinden şiddete yönelmesini engelleyen neydi? Biyolojimiz sadece"* (Holliday,1978:121; akt.Douglas,1995:75) diyerek lezbiyen feminist Charlotte Bunch ile benzer görüşleri dile getirmiştir.

Lezbiyen Feminizmde cis kadınların üstünlüğü konusu oldukça işlenmiştir. Bazı lezbiyen feministler anaerkil bir dünyayı hayal etmiştir. Örneğin, lezbiyen feministlerden Elizabeth Gould Davis, doğa ile cis kadını ilişkilendirerek anaerkil bir dünyanın hayalini kurmuştur (Davis,1971). Davis gibi Jill Johnston da anaerkil yapıyı kabul eden lezbiyen feministlerden biridir (Johnston,1973:207-208;akt. Douglas,1995:70).

Anaerkilliği ve doğa ile cis kadını birleştiren lezbiyen feministler olduğu gibi buna karşı çıkan lezbiyen feministlerin de sayısı az değildi. Örneğin Kathy Rudy, Monique Wittig gibi isimler anaerkil yapıya mesafeli ve soğuktur (Rudy,2001:192; Wittig,2012:47). Marilyn Frye gibi lezbiyen feministler de anaerkil yapıya olumlu tepki verirken cis kadını doğa ilişkilendirilmesine karşı çıkmıştır (Frye, 1984:78; akt. Douglas,1995:83).

[27]Toplum içerisinde cis erkek egemenliği ve ideolojileri yerine, cis kadının baskın ya da baş aktör olmasıdır.

Lezbiyen Feminizm ile kültürel feminizmi ayıran birçok nokta vardı. Lorber, kültürel feminizmin heteroseksüel cinsel yönelimi başat aktör olarak sunup anneliği yücelttiğini söyler (Lorber,1997:23-24). Bu noktada lezbiyen feministler genellikle anneliği yüceltmediği gibi cis kadına bu sorumlulukların dayatıldığını düşünür. Lezbiyen feministlerde lezbiyen cis kadına övgüsü daha fazla olup odaklandıkları nokta genellikle bir lezbiyen kültürünün oluşmasıdır. Bu yüzden Lezbiyen Feminizm kültürel feminizm teorisinden ayrı bir yerde durur. Özellikle kültürel feminizmin ataerkil yapıya karşı duruşu noktasında Lezbiyen Feminizm, kültürel feminizmden daha radikal ve keskin eleştirilere sahiptir.

Kültürel feminizme karşı birçok eleştiri yapılmıştır. Buna göre kültürel feministler, cis kadını yüceltirken diğer yandan kadınsal denilen kodları besleyerek cis kadınları tekrar bir kalıba sokmuştur. Anaerkil bir toplumsal yapı istenirken diğer yandan bu toplumsal yapıyı eril sistem tarafından atanan "erkek"sel ve "kadın"sal rolleri kabullenerek kalıplaştırma işleminden sıyrılamamıştır.

1.6.4. Çeşitli Feminist Yaklaşımlar

Anarko-feminizm ise, kısacası sorunun otoritenin eril olmasından kaynaklandığı düşünürler ve sadece cis kadınların değil herkesin özgürlüğü için mücadele eder; hiçbir otorite şeklinin insanı özgürleştirmeyeceğini savunur (Bakır,2015:57).

Siyahi feministler ise ırkçılığın ataerkil toplumun bir ürünü olduğunu ve ırkçı tutumun cinsiyetleştirilmiş toplumun bir sonucu olarak görür (Chapman, 2019).

Kürtçü feminizmde ise cis kadınların ikinci sınıf insan muamelesi görmesini ırklarının ezilmesiyle bağlantılı olduğunu düşünür; Eski Mezopotamya zamanında Anaerkil bir düzenin olduğunu daha sonra gücün ataerkil sisteme geçmesi ile Kürtlerin ezilmeye başladığını öne sürer (Açık,2002:283).

Transfeminizm ise trans kadınların özgürlüğü sağlanırsa cis kadınların da özgür olabileceğini vurgular (Koyama,2001).

Küresel feminizm ise, cinsiyetçiliğin ve cinsel sömürünün sona ermesi ancak küresel mücadeleler ile mümkün olabileceğini düşünür (Hooks, 2016:64).

Postmodern feminizm ise toplumsal cinsiyet ve cinsiyet kimliği ayrımı yaparak cinsel deneyimlerin ataerkil düzenin oluşturduğu kurallar bütünü olduğunu vurgular. Ayrıca modernizm cis kadına birçok hak verirken öte yandan cis kadın bedenini modernizm öncesinde olduğu gibi cis kadını 'öteki' olmasından kurtaramamıştır. Evrensel cis kadın sorunu olarak görülen kurallara da karşı gelen postmodern feminist anlayışa göre, herkesin sömürülme deneyimlerinin farklı olduğunu ve farklılıkların ele alınması cis kadın sorununu çözebilir (Kozlu,2009:8).

Dinsel feminizm göre, dini inançların ışığında, cis heteroseksüel kadınlar lehine düzenlemeler yapılması gerekmektedir (Gümüş, 2011a:79).

1.6.5. Radikal Feminizm ve Ondan Kopan Lezbiyen Feminizm

Radikal feminizm 'özel olan politiktir' sloganıyla cinselliği siyasete taşıması bakımından önemli feminist akımlardan biridir. Bilinç Yükseltme Grupları, 'kız kardeşlik' radikal feministlerin ürettiği sahalardır. Ayrıca, *"erkeklerin kadına yönelik şiddetini siyasetleyen radikal ve lezbiyen feministlerin çabalarından kaynaklanıyor"*dur (Barnes,2010:235).

Radikal feministlere göre cis kadının özgürleşmesindeki tek problem, yasalar değil ataerkil sistemdir. Radikal feministler ataerkil sistemin kaynağının cis erkekler olduğunu düşünerek dolayısıyla karşısına cis erkekleri alır. Diğer bir deyişle muhalefet edecekleri özneyi 'erkek' olarak işaretler.

MacKinnon'a göre esas feminizmin radikal feminizm olduğunu diğer oluşumların – liberal ve sosyalist feministleri kastediyor- ideolojik akımların uzantısı olduğunu düşünür[28] (MacKinnon,2003:140;akt. Çakır,2016:447). Radikal feminizme göre erkek egemen düzenin birçok alana sızdığını ve bunun sonucunda cis kadının bedenini sömürdüğünü iddia eder. Radikal feministler çözümü her cis kadının kendi bedeninin kontrolünü eline aldığında ve cinselliğini ataerkil sistemin dayattığı kurallar bütüne karşı gelerek yaparsa özgürleşebileceğini vurgular. Kısacası Radikal feminizmde beden ve cinsellik konusu oldukça sık işlenmiştir.

[28]Vurgu bana ait.

Fakat erkek egemen toplum derken hangi erkekten söz edilmektedir? Cis ve trans eşcinsel erkek, heteroseksüel trans erkek, cis ve trans biseksüel erkek mi?; yoksa cis heteroseksüel erkek mi?; ya da hepsi mi? Radikal feminizm okumalarında işaret ettikleri kişinin cis heteroseksüel erkek olduğu söylenebilir.

Aslında radikal feminizm gibi birçok feminizmin görmezden geldiği ya da yok saydığı nokta "erkeklerin" sadece cis heteroseksüel erkek olduğu varsayımıdır. Belki de erkek egemen değil, cis heteroseksüel erkek egemen toplum demek daha açıklayıcı olabilir bu çalışmadaki sunulan bakış açısından.

Radikal feminizmin görmezden geldiği hatta bir sorun olarak gördüğü bir diğer kesim ise cis lezbiyenler olmuştur (Castells,2006:302). Radikal feminist içerisinde çoğunluk heteroseksüel cis kadınlardan oluşsa da cis lezbiyenlerin de varlığı dikkat çekmektedir. Radikal feministlerdeki heteroseksüel cis kadının cis lezbiyenleri görmezden gelişi, diğer bir deyişle radikal feminizmin lezbiyen yanını "sadece" aralarında konuşarak kapalı yaşamak istediler. Dolayısıyla bu tutum cis lezbiyenleri rahatsız etmiştir. Radikal feministlere duyduğu kırgınlığı lezbiyen feminist Shane Phelan *"İdentity Politics"* adlı çalışmasında*"radikal feministler de lezbiyenleri hayal kırıklığına uğrattılar"* (1989:38) ifade etmiştir, sonrasında iki neden öne sürerek sebeplerini sıralamıştır. İlk neden olarak Phelan, radikal feministlerin kimlik politikalarına sıcak bakar gibi görünüp cis lezbiyen gür sesle ifade vermeye çağırdıklarında gerekli desteği vermediğini; ikinci sebep olarak da heteroseksüel cis kadınların kendi cinsel meraklarını gidermek için lezbiyenleri birer *"eğitmen"* olarak gördüklerini söylemiştir (Phelan,1989:38-39).

Phelan'ın radikal feministlere karşı eleştirileri bir hayli sert olsa da önceden liberal feministlerin de ağır eleştirilerine uğrayıp dışlanan lezbiyenler arasında yer alan, Lezbiyen Feminizmin kurucu teorisyenlerinden Rita Mae Brown, radikal feministlerin lezbiyen konusuna karşı mesafeli durduklarını ifade ederek, *"lezbiyenlere gelince konu her kadını işlemediğini"* söylemiştir (Echols,1998:213; akt. Tate,2005:4).

Radikal feminist değerlere göre cis kadın ile cis erkeğin cinselliği ele alınmış, baskının sebebinin arkasında ataerkil toplumsal yapı söz konusudur. Ama Radikal

Feminizm pratikte nasıl bir yol çizeleceği yönünde kararsız olduğu iddia edilebilir. Radikal feminist kanatta olan cis lezbiyenler de radikal feministlerden olan cis heteroseksüel kadınların düşman oldukları özneyi cis erkek olarak kodlayıp hem de onlarla cinselliği paylaşmalarını çelişkili bulmaktadır. Anita Cornwall, *"bir erkekle düzenli olarak yatan her kadın bence hem aklını hem de vücudunu hem de ruhunu satıyor demektir, ilişkinin adı ne olursa olsun"* (Cornwall,1976:252; akt. Douglas,1995:167). Tabi ki Cornwall gibi her feminist lezbiyen böyle düşünmemektedir. Lezbiyen feministlerin çoğu cis heteroseksüel kadını dışlamak yerine onların da kendilerine katılmasını umdular ve bu çabaları teorik kısmında etkisini göstermiştir. Charlotte Bunch ve Nancy Myron gibi lezbiyen feministler bütün kadınlara çağrıda bulunarak mücadeleye davet etmiştir (Bunch ve Myron,1975:12; akt. Douglas,1995:150).

Radikal feminizm içerisinde olan cis lezbiyenler lezbiyen olma hakkı konusundaki teorilerini derinleştirerek, kimlik politikalarına lezbiyenliği eklemleyip radikal feminizmin merkezine Lezbiyen Feminizmi yerleştirmiştir (Tate,2005:5-9; Richardson,2000:259). Lezbiyen feministler Radikal feminizmin heteroseksüel eleştirisini politik bir duruşa dönüştürerek ataerkil yapının yıkılması sorusuna cevabını lezbiyenliğin var olmasıyla mümkün olabileceğini öne sürmüştür. Yani ataerkil yapı ile savaşmanın lezbiyenlik ile mümkün olabileceğine dair cinsel yönelimini kimlik politikası haline getirmişlerdir. Lezbiyen feministler, radikal feministlerin "kişisel olanın politik olması" iddiasını böylece daha ileri taşımıştır. Phelan, *"kişisel, politiktir, ve aslında en kişisel olanı politiktir"* diyerek Lezbiyen Feminizmin ana temasını özetlemiştir (1989:45).

Lezbiyen feministler ise feministlerin cinsiyetçi tutumunu, heteroseksüel normları kabullenmelerini eleştirmiştir. Radikal feministlere yaptıkları eleştiriler arasında özellikle 'kız kardeşliğin' kadınların yaşadığı sorunları tek bir çatı altında toplaması heteroseksüellik dışındaki cinsel yönelime sahip kişilerin yaşadığı deneyimlerin üzerini örttüğüdür.

Lezbiyen feministlerin bir diğer eleştirisi, radikal feministlerin 'farklılıkların ortak sorunları' şeklindeki indirgemeci yaklaşımına olmuştur. Onlara göre, ataerkil sistem

sadece cis heteroseksüel kadını değil, kimlikleri ve yönelimleri de özgür bırakmamıştır.

Radikal feministler ile lezbiyen feministlerin ortak ve ayrıştığı yönlerini Carol-Anne Douglas başarılı bir şekilde özetlemiştir. Douglas'a göre radikal feministler ile lezbiyen feministlerin ortak düşünceleri ataerkil yapıyı ortadan kaldırmaktır (1995:10). Douglas, radikal feminist ve lezbiyen feministlerin farklılıklarını maddeler halinde sıralamıştır (1995:10):

1. *"erkekler ile bütünleşme"*(1995:10): Cinsel ve duygusal anlamda bir cis heteroseksüel bir erkek ile bütünleşmeye lezbiyen feministler karşıdır. Hatta eşcinsel cis erkek toplulukları arasında da yaşadığı deneyimler eklendiğinde özneyi "cis erkek" olarak belirlemiştir. Radikal feministler ise kısa vadeli planlarda cis erkekler ile birlikte zaman zaman hareket edilebileceği fikrine daha sıcak bakmışlardır (1995:198).

2. *"eşitlikçi bir toplum"* (1995:10): Lezbiyen feministler kamusal alanda eşitlik değil, cis kadının bağımsız olmasını istemiştir. Çünkü onlara göre eşitlik istemek, ataerkil düzenin oluşturduğu kuralları da kabul etmek anlamını taşıyordu. Onlara göre eşitlik söylemleri cis kadınlar arasındaki duygusal ve cinsel yaşam ile mümkündür (Ellis ve Peel,2010:198; Barnes,2010:234,237; Dunne,2009:120-125). Radikal feministler tarafında da bir cis kadının bağımsız olmasına çok önem veriliyordu fakat kamusal alanda eşitlik ve hak konusunu da göz ardı etmek istememiştir (Wilton,1995; akt. Richardson,2000:258-259).

Kısacası Radikal feminizmin temelini attığı teori içerisinden yeni bir feminist teori oluşmuş oldu: Lezbiyen Feminizm. Radikal feminizmin bir uzantısı aynı zamanda ondan kopuşunu sergileyen bir feminist anlayış ortaya çıkmış oldu.

1.7. Radikal Feminizmin Lezbiyenlik ile Birleşimi: Lezbiyen Feminizm

"Biz Lezbiyenler [metinde baş harfi büyüktür], *cinsiyetçi erkeğe ve onun zayıf yönleri etrafında inşa ettiği dünyaya en büyük hakaretiz. Niçin? Çünkü onu görmezden geliyoruz"* (Brown,1972:17).

"Lezbiyen, ataerkilliğe karşı başkaldırmış bir kadın demek" (Desmoines,1976:70).

"Lezbiyenlik, özünde erkek üstünlüğünü tehdit eder" (Bunch,1972:8).

Lezbiyen Feminizm 1960'ların sonu 1970'li yılların başında Amerika'da doğmuştur. Bir başka deyişle Lezbiyen Feminizmin teorik ve hareket bakımından temellerini Amerika'daki lezbiyen feministler atmıştır. Dolayısıyla daha önce bahsedilen liberal ve radikal feministler ile olan çekişmelerin ve sorunların başlangıcı Amerika'da yaşanmıştır. Yaşanılan olaylar sonucu cis lezbiyenler kendilerine radikal feminizmden ilham aldığı bilgileri geliştirerek yeni bir düşünce akımı oluşturdular.

Lezbiyen Feminizmin tarihi ve teorik yapısı ülkelere ve kültürlere göre değişken olduğunu hatta Amerika'daki lezbiyen feministlerin içerisinde de bazı konularda birbirlerinden farklı düşündükleri göz önünde bulundurulmuştur. Çalışmada Amerika'daki lezbiyen feministlerin feminizme katkıda bulunan ve dönemin öne çıkmış söylem ve yazıları dikkate alınmıştır. Çıkışlarıyla Lezbiyen Feminizme yön veren Fransız ve İngiliz lezbiyen feministlere de yer verilmiştir.

Öncelikle Lezbiyen Feminizme göre lezbiyen kimdir sorusu çok önemlidir. Lezbiyen feministler bu noktada lezbiyenliğe yeni bir tanım ve içerik kazandırmıştır. Önemle durdukları noktalar ve getirdikleri eleştiriler heteroseksist ve ataerkil yapı olmuştur. Lezbiyen Feminizm gerek 1970-1980 gerekse 1990 ve günümüze kadar kendi aralarında tartıştılar hatta bu yüzden ayrıştıkları konular, teorinin gelişminde büyük öneme sahiptir. Bu dönemlerde *ırk, butch/femme, S/M, pornografi, trans lezbiyen, queer* gibi konular lezbiyen feministler içerisinde yoğun olarak tartışıldığı konulardı.

Eşcinsel kurtuluş hareketinde ya da kendini feminist olarak görmeyen cis ve trans lezbiyenler ile Lezbiyen Feminizmdeki cis lezbiyenler arasındaki düşünce farklarının da analizini yapmak çok önemlidir.

Her ülkede cis lezbiyenlerin düşünce ve hareket biçimi değişkenlik gösterir. Bu noktada bazı ülkelerde Lezbiyen Feminizm düşüncesi ya da hareketi pek gelişme bulamamıştır. Kimi cis lezbiyenler kendilerini feminist akımdan çok eşcinsel kurtuluş hareketi içerisinde konumlandırmayı kimileri ise her iki hareketle de çalışmıştır (Jagose,2017:62). Bu noktada Türkiye'deki cis lezbiyenlerin hangi

kanatta (LGBTİQ ya da feminizm-ya da her ikisi) daha yoğun hareket ettiğinin, lezbiyen feminist olan lezbiyenlerin ise Amerika'daki Lezbiyen Feminizm düşüncesi ile kesiştiği ve ayrıldığı noktaların çözümlenmesi gerekir.

1.7.1. Lezbiyen Feminizm Düşüncesi

"Lezbiyen Feminizmin temel meselesi lezbiyen kimliği olmuştur" (Phelan,1989:59).

Lezbiyen Feminizm, lezbiyen kimliği ile feminizmin birleştiği politik ve sosyal zemini oluşturur. Lezbiyen feministler öncelikle psikanalizin homofobik varsayımlarını reddederek lezbiyen kimliğini olumlamıştır (Faderman,1997:384; Phelan,1989:137). Bu konuyu en iyi özetleyen Lezbiyen Feminizmin kurucu teorisyen ve aktivistlerinden Rita Mae Brown, *"lezbiyenliği sadece cinsel aktivite olarak görüyorlardı. Erkeklerin tanımladığı yol budur"* (1972:21) diyerek Lezbiyen Feminizmin lezbiyenliğe yeni bir tanım getirdiğini vurgulamıştır.

Lezbiyen feministler kendisini eşcinsel kurtuluş hareketindeki argümanlardan ayırarak feminizme dolayısıyla tüm cis kadınlara hitap etmek istedi (Phelan,1989:137).

Kendisini feminizme eklemlemesi, eşcinsellerin -kendi cinsel ve duygusal ilişkilerinin görünürlüğü ve kabulü- istemlerinin dışına çıkarak heteroseksüelliği eleştirme imkanı sağlamıştır (Tate,2005:9).

Tablo 1. Radikal Feminizm ile Lezbiyen Feminizm Arasındaki Farklılıklar

	Radikal Feminizm	**Lezbiyen Feminizm**
Özne	Kız Kardeşlik	*"Cinsel/ Kültürel Kız Kardeşlik"*[29]
Mücadele Alanı	*Ataerkil Toplum *Heteroseksüellik *Sosyal, siyasal ve Ekonomik yapı	*Ataerkil Toplum *Heteroseksüellik
Lezbiyen	*"Alternatif Yaşam Tarzı"*[30]	Cinsel ve Duygusal ilişki, bağ
Erkekler ile koalisyon, ittifak	Olabilir	Hayır- bazıları kısmen
Eşitlik	Mümkün	*Lezbiyen İlişkide mümkün, *Kamusal alandaki eşitlik sadece erkek tanımlarını kabul etmek demektir

[29] Castells,2006:322
[30] Rich,1980:632

Radikal feminizmin lezbiyenlik argümanlarından rahatsız olan feminist kanattaki lezbiyenler, lezbiyenliğin sadece *"alternatif bir yaşam tarzı"* görüşünü ve lezbiyenliği destekliyormuş gibi görünmesinden rahatsız olduklar (Rich,1980:632). Onlar, radikal feministlerin yaptığı tutumu ikircikli buluyorlardı. Heteroseksüelliğin eleştirisini radikal feminizmin yapmayışına karşı bu argümanı tamamlayan ve içini dolduran lezbiyen feministler olmuştur.

Lezbiyen Feminizm eşittir, "Radikal feminizm + lezbiyenlik" formülü birçok lezbiyen feministler de dahil teorisyenin kabul ettiği bir argümandır (Tate,2005:5-6; Rich,1980:632; Phelan,1989:137-138; Douglas,1995:7-10; Rudy,2001:195; Hooks,2000:121). Nitekim radikal feminizmden aldığı "kız kardeşlik", "bilinçlenme grupları", "heteroseksüellik eleştirisi" ve "ataerkil yapının baskı biçimi" geliştirerek lezbiyenleri de eklemlemiş, böylece bütün cis kadınların kapsayacak bir argüman geliştirdiklerini düşünmüştür. Örneğin, lezbiyen feministler, radikal feminizmin *"kız kardeşi"*ni lezbiyenliğe eklemleyerek "*cinsel/kültürel kız kardeşlik"* argümanı olarak genişletmiştir (Castells,2006:322). Onlara göre cis kadınların kurtuluşu, her cis kadının enerjisini cis kadınlara aktarması ve adaması ile mümkün olacaktı.

Ataerkil toplumun ve heteroseksüelliğin ilk eleştirisini ve bunun bir kurum olduğunu ilk söyleyenler radikal feministlerdi (Tate,2005:5,9). Lezbiyen Feminizm ise heteroseksüellik eleştirisini derinleştirerek politik direncin merkezine lezbiyen kimliğini koymuştur. Lezbiyen feministler sadece heteroseksüel yapının lezbiyenlere uyguladıkları baskıyı temel almadı; heteroseksüel cis kadının da baskı kaynağında aynı yapının olduğunu iddia etti. Bunu yaparken lezbiyen kimliği dışına çıkmadan lezbiyenlerin baskı altında kalmasını ataerkil baskının tüm biçimleriyle ilişkilendirdi (Phelan,1989:47). Onlara göre, ister lezbiyen ister heteroseksüel olsun cis kadının baskısının temelinde heteoseksüellik vardı; çözüm, cis kadınların cis erkekleri tamamen duygusal ve cinsel anlamda terk edip enerjisini cis kadınlara yönlendirmesiydi. Böylece lezbiyen feministler lezbiyenlik tanımını *"feminist hareketin bir bileşeni"* haline getirmiştir (Castells,2006:334).

Böylece Lezbiyen Feminizm, ataerkil ve erkek egemen düzene karşı mücadele etmek için cis kadınları çağıran; bu mücadelenin cis kadınların ancak erkek egemenliğinin oluşturduğu kurumları reddederek (aile, ilişki gibi) kendilerine katılmasıyla mümkün

olabileceğini, lezbiyenliğin oluşturulan düzeni yıkabilecek güç olduğunu söyleyen hareket ve düşüncedir. Ayrıca tek bir Lezbiyen Feminizm yoktur; her ülkenin Lezbiyen Feminizm anlayışı farklıdır.

1.8. Sivil Toplum Kuruluşları (STK) Teorileri

Kültürel toplumda "öteki" olarak görülen kesimler var olabilmek, toplum içerisinde yalnız olduğunu hissetmemek için bir araya gelip kendi istek ve taleplerini duyurmak ister. Kendi gibi dışlanmış kişilerle bir araya gelerek politika üretmek ve kendi gibi ötekileştirilen kesimlerin sesi olması ve mücadele etmesi Goffman'ın dediği gibi hem *"kendisi ile barışacağı"* hem de *"onurlu ve kendisine saygısı olan bir"* kişi olabilmesini sağlamaktadır (Goffman,2014;174).

Young ise diğer kesimler ile de bir araya gelmenin sağladığı avantajları *"farklılaştırılmış yurttaşlık"* adı altında değerlendirmiştir (1998; akt. Özbay ve Soydan,2002:30). Young'a göre ezilen grup denilen kesim kendi gibi dışlanan başka kesimler ile bir araya gelme şansı yakalar böylece *"gökkuşağı koalisyonu"* kurarlar (Young,1998; akt. Özbay ve Soydan:2002:30). Bu şekilde yönetim diğer olarak nitelendirilen grupların taleplerini ve isteklerini dinlemek zorunda kalır (Özbay ve Soydan,2002:30).

Toplum ve sistem içerisinde yalnız hissetme ve yabancılaşma kişinin kendi isteği ile değil *"tarihsel ve toplumsal koşulların faturasının, siyaset alanında biçimlenmesinin"* bir sonucudur (Özbudun ve Demirer,2008:22; akt. Dural ve Kaymaz,2014:445). Sistemin ya da yönetimin belli bir kesime hitap etmemesiyle birlikte örgütler ortaya çıkmıştır (Serim,1994:91; akt. Yıldırım,2004:18-19). Diğer bir deyişle vatandaşın belli bir kesiminin hak ve özgürlüklerinin yetersiz hatta görmezlikten gelişi sonucu örgütlenmeye ihtiyaç duyulmuştur.

Devletin ya da yönetimin sosyal alanlara müdahalesini en aza indirmek amacıyla daha özgür bir yaşamı hayal eden sivil toplum oluşmuştur.

Sivil toplum devletten ayrı olarak örgütlenen *"özerk"*, yönetim ile iletişimi kolaylaştıran bir *"sosyal yapılanmadır"* (Sarıbay,1998:90). Sivil toplumun amacı, yönetimin sosyal alana müdahalesini en aza indirmek ve özgürlükleri muhafaza

etmektir (Yılmaz, 1997:89-90; akt. Yıldırım,2004:48). Toplumda hak ve özgürlüklerini talep eden kişilerin ortak bir amaç etrafında bir araya gelmesiyle birlikte sivil toplum kuruluşları oluşmuştur (Yıldırım,2004:52).

Sivil toplum kuruluşlarının ortak özelliği kişilerin gönüllü bir katılımı ile gerçekleşen ortak bir amacı olan, devletten ayrı özerk, kar amacı gütmeyen örgütler olmasıdır (Yıldırım,2004:60). Maddi açıdan desteği bağış, hizmet gelirleri ve resmi ödenekler ile karşılayan sivil toplum örgütleri bu gelirleri yine amacına yönelik etkinliklerde, projelerde kullanır (Yıldırım,2004:264). Yani gönüllülük esası ile bir araya gelen kişiler örgütlerden para almazlar.

Sivil toplum örgütleri (kuruluşları) geniş anlamda *"sendikalar, birlikler, odaları kooperatifler, siyasi partiler",* dar anlamda ise *"vakıf, dernek ve derneklerin türevleri"* olarak sayılmaktadır (Özel İhtisas Komsiyonu,ty). Türkiye'de ise yaygın olan sivil toplum kuruluşları ise derneklerdir (Özel İhtisas Komisyonu,ty; Yıldırım,2004:126).

Devlet ile devletin belli bir kesiminin haklarını ile ilgili iletişimi sağlayan sivil toplum kuruluşları, aynı zamanda kamuoyu oluşturmada etkilidir. Sivil toplum kuruluşları kendi hitap ettikleri kesimlere kolektif bir bilinç oluşturmasının yanı sıra o gruba ait kişilerin görünürlük kazanmalarına da yardımcı olur. Sivil toplum örgütleri siyasi partiler, yerel ve merkezi yönetimler ile görüşmeler yaparak isteklerini dile getirir (Yıldırım,2004).

Sivil toplum kuruluşları hukuka uygun bir şekilde oluşturulur ve böylece hem devletten ayrı hem de devlet ile bağlantılıdır (Sarıbay,1998:90).

Sivil toplum örgütleri demokrasinin iyi işlediği ülkelerde varlığını sürdürebilir. Diğer bir deyişle ifade özgürlüğüne önem ve öncelik verilen ülkelerde sivil toplum kuruluşlarının işleyişi, miktarı fazla olmaktadır (Yıldırım, 2004:69). Dolayısıyla demokratik bir yönetimin olmadığı ya da zayıf olduğu ülkelerde sivil toplum kuruluşlarının miktarı az, varlığı da kısa sürdüğü söylenebilir. Yönetimin politik anlayışı sivil toplum kuruluşlarının sürekliliğini etkileyen faktörler arasındadır.

Sivil toplum kuruluşları Althusser açısından devletin ideolojik aygıtlarının (D.İ.A.'lar) içerisindedir ve demokrasiye önem veren devletlere sivil toplum kuruluşlarının işleyişi ve sürekliliği artar. Bir başka deyişle sivil toplum örgütlerinin devamlılığı devletin toplumsal alan açması ile doğru orantılıdır (bkz.Tosun, 2001:66-67)[31]. Aksi durumda devletin sivil toplum kuruluşlarından bazılarını görmezden gelişi, toplumun örgütlere katılmada çekingen davranması, mali desteğin yeterli olmaması gibi sebepler de sivil toplum kuruluşlarının sürekliliğini etkileyen unsurlardır (Yıldırım,2004:257-258). Bu noktada gerekli sosyo-ekonomik unsurların yetersiz oluşuyla sonucu örgütler yerine gruplar, topluluklar şeklinde oluşumlar ile varlıklarını sürdürür.

1.9. Medyanın Rolü

Medya da sivil toplum örgütleri gibi devlet ile bağlantılı aynı zamanda ondan kopan bir yapıya sahiptir. Medya, haberleşme ve kültürel aygıtlar olarak Althusser'in D.İ.A.'ları içerisinde yer aldığından dolayı devletin ideolojik söylemlerini yaymada da etkilidir. Diğer yandan medya kişilerin, toplulukların, örgütlerin ve grupların düşüncelerini daha geniş bir çevreye sunabilmesi açısından da önemli bir organdır.

Medya genel olarak insanlara belli bilgiyi aktarmak, eğlendirmek, bir durumu ya da olayı iletmek amacıyla oluşturulmuştur (Sabuncuoğlu, 2008:81). Devletin İdeolojik Aygıtlarının içerisinde yer alan medya söylemi egemen ideoloji ile doğru orantılı hareket edebilir. Bir başka deyişle medyanin söylemi devletin demokratik olup olmadığı ile bağlantılıdır (Demirkürek,2012:121). Kişi olgusunu önemseyen liberal demokratik ülkelerde medya demokratik olmayan ülkelere kıyasla sınırlı da olsa daha serbest hareket edebilmektedir.

Devletin ideolojik aygıtları içerisinde yer alsa da medya toplumda dışlanan kesimlerin kendini ifade edebilme ve düşüncelerini yayma konusunda oldukça etkili bir araçtır. Söz konusu gruplar, topluluklar ya da kişiler medya aracılığı ile topluma kendini ifade edebilme imkanına sahip olur. Bu grupların/kişilerin/toplulukların kendini ifade etme olanağı ve hareket sınırı yaşadıkları yer ile de bağlantılı olabilmektedir.

[31] Vurgu bana aittir.

1.10. İnsanların Kendini İfade Etme Alanı Sağlayan Büyük Kentlerin Önemi

Kentler, bilgi iletişim ağlarının gelişmiş olduğu, bilgi akışının ve etkileşimin hızlı olduğu yerleşimlerdir (Aslan ve Bilir, 2014:280). Kentlerde yaşayan insanlar ulaşımın ve iletişim ağının hızlı olması alt kültürlerin oluşturulmasına da olanak sağlamıştır. Çünkü büyük yerleşim yerlerindeki mevcut hiç kimsenin birbirlerini tanımadığı ve kontrol etmediği bir ortamda çevre baskısının söz konusu olmayışı, insanların daha rahat hareket etmesini sağlamıştır. Bu cinsel yönelimler için de geçerlidir. İlk lezbiyen topluluklarının da oluşumu kentlerde ortaya çıkmıştır (Vance,1984; Weeks,1986; akt. Ottosdottir,1991:17).

Sistemin dışladığı ve görmezden geldiği kesimler belli bölgelerde varlıklarını ve kültürlerini devam ettirmiştir. Getto denilen bölgeler, azınlık olarak kodlanan kesimlerin bir arada olduğu yerler olarak bilinir. Amerika'da Buffalo, Harlem, San Francisco, Durham vb. lezbiyen kültürünün gelişmesine olanak sağlayan yerler olarak bilinir (bkz. Rudy,2001; Emilio,2001;Davis ve Kennedy,2001; Garber,2001). Buralarda yaşayan lezbiyenler daha sonra daha geniş kitlelere seslenmek amacıyla örgütlenme ihtiyacı hissetmiştir. Gettolarda gelişen kültürler daha sonra geniş bir alana yayılmıştır.

Gettolarda kendi kültürlerini yaşayan lezbiyenlere karşı sistem o bölgelere de müdahale etmek istemiş, kendilerine ait bir alanda yaşamalarına dahi müsaade etmemiştir (bkz. D'Emilio,2001). Bu noktada belli bir bölgede yaşamak da bir tehdit unsuru olabilmektedir.

1.11. Yöntem ve Sınırlandırmalar

Türkiye'de 1990'lı yılların sonlarında başlayan lezbiyen feminist toplulukların varlığı bilinmektedir. Daha önce lezbiyen topluluklarda ve feminist oluşumlarda bulunan lezbiyen feministler kendi toplulukları, söylemleri ve yazıları ile Türkiye'deki Lezbiyen Feminizmi oluşturmuştur. Türkiye'de lezbiyen feminist topluluklar kısa süreli bir etkinlik gösterse diğer feminist ve LGBTİ+ topluluklarda söylemlerini devam ettirmektedir.

Türkiye'de lezbiyen feministler birçok alanda mücadele etmelerine rağmen düşünce, medya ve toplulukları daha önce araştırma konusu olmamıştır. *Venüsün Kızkardeşleri, Sapphonun Kızları, LezBiFem, Öte-ki ben* gibi topluluklara ve oluşumlara ait akademik araştırmaya rastlanmamaktadır. Ayrıca dağılan ya da aktif olmayan topluluklarda bulunan kişiler ile ilgili bir araştırma bulunamamıştır. Diğer bir ulaşılamayan bilgi lezbiyen feministlerin medyaları hakkında olmuştur. Söz konusu inceleme araştırma konusu içerisinde yer almaktadır.

Türkiye'de lezbiyen feministlerin düşünceleri ve okuması yapılmadığı için lezbiyen feministlerin, kendini lezbiyen ve feminist olarak, feminist bir lezbiyen olarak tanımlayan kişilerin düşünceleri, yazıları, söylemleri ve lezbiyen feminist toplulukların sloganları ışığında Türkiye'nin Lezbiyen Feminizm okuması yapılmıştır. Bu noktada Lezbiyen Feminizmin ilk ortaya çıktığı ABD'deki lezbiyen feminist kuram doğrultusunda farkları ve benzerlikleri analiz edilmiştir. Ayrıca medya analizi yapılmıştır.

Saha çalışması olarak İstanbul, Ankara ve İzmir olarak belirlenmiş, bu illerde lezbiyen feminist oluşumların varlığı araştırılmıştır. Çalışma bir keşif araştırması olarak Türkiye'deki lezbiyen feministlerin düşünce, medya ve toplulukları konusunda daha sonra yapılacak/yapılması planlanan akademik çalışmanın ilk adımı olması bakımından önemlidir. Bu noktada diğer illerde yaşayan lezbiyen feministlerin düşünceleri başka bir çalışma konusu oluşturur.

Çalışmada Feminist örgütlerde olan, LGBTİ+ örgütlerde bulunan her iki örgütte yer alan kendini feminist olarak tanımlayan lezbiyenler ile görüşmeler yapılmıştır. Her bir kategori bir başka kategoriyi yaratacağının altının çizidiği bu çalışmada, lezbiyen feminist oluşumların da göremediği noktaları açığa çıkarılmak istenmiştir. Bu noktada görüşmelerde kendini feminist olarak tanımlamayan lezbiyenler, kendini feminist olduğunu beyan eden/etmeyen trans lezbiyenlerin Lezbiyen Feminizm ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir.

Çalışmada veri toplama ve analiz niteliksel yönteme göre yapılmıştır. Saha çalışması boyunca toplanılan dokümanları oluşturma ve ayırma konusunda Glaser/Strauss Kodlama tekniği kullanılmıştır.

1.11.1. Niteliksel Yöntem

Çalışmada veri toplama ve çözümleme, analiz etme noktasında niteliksel yönteme başvurulmuştur. Saha çalışması yüz yüze görüşme, gözlem, mail, telefon, Skype ile görüşme yoluyla gerçekleşmiştir.

Saha çalışmasında Mart 2020 yılından önce görüşmeler çoğunlukla yüzyüze olmuştur. Fakat 31 Aralık 2019 tarihinde Çin'den başlayarak dünyaya yayılan Corona virüsü Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak tanımlanmıştır (WHO,2020). Bunun neticesinde bütün dünyada ve Türkiye'de hızla yayılan virüsün ölümcül olduğu ve henüz tedavinin bulunamaması sonucu devletler bir takım tedbirler almak durumunda kalmıştır. Türkiye de evden çıkmamak, yaşlıların ve çocukların dışarı çıkmasını yasaklamak; şehirlerarası yolculukların kısıtlanması gibi bir dizi önlem almıştır (bkz. T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020; T.C. Sağlık Bakanlığı,2020). Alınan tedbirler neticesinde ve röportaj yapılacak kişilerin sağlık güvenceleri bakımından görüşmelerin bir kısmı Skype üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Yeni araştırma yöntemlerinden biri olan *"E-Mail ve Sosyal Medya (İnternet) Ortamında Anket/Veri Toplama"* (Güz ve Yanık,2018:126-128) tekniği ile Skype üzerinden gerçekleştirilecek olan röportajlarda görüntülü iletişim sayesinde çevresel unsurları da inceleme imkanı bulunmuştur. Röportaj yapılan kişiler kendi yaşam alanında iletişim kurmaları, soruları daha rahat cevaplama fırsatını da yakalama imkanı sağlamıştır.

Araştırma sırasında özellikle "Social desirability bias" (yanıt yanlılığı) unsuruna dikkat edilecek şekilde hazırlanmıştır. Social desirability bias, röportaj sırasında mülakat yapılan kişinin sorulan sorulara soru soranın isteğine göre olumlu yanıt verme tepkisidir (Paulhus,2002:49). Sosyal bilimlerde response biasın biçimlerinden biri olan yanıt yanlılığı, toplumun normları ile yakından ilişkilidir. Response bias'ta sadece olumlu yanıt verme değil, yalan söyleme veya yanıtlama unsuru da mevcuttur. Bu noktada röportaj yapılan kişilere çeşitli sorular sorularak araştırmanın en doğru analiz edilebilmesi için çalışmada response bias unsuru göz önünde bulundurulmuştur.

Araştırma için görüşme yapılan kişiler feminist olan lezbiyenler, feminist olmayan lezbiyenler, feminist olan/olmayan trans lezbiyenler, lezbiyen feminist gruplarda yer almış biseksüel feministler olacaktır.

Görüşme yapılan kişiler üzerinden Türkiye'deki Lezbiyen Feminizm okuması ile bağlantılı olup olmadıklarına, Lezbiyen Feminizm hakkında düşüncelerine, eleştirilerine, hangi kesimi dışladıklarına dair konular açıklanmaya çalışılmıştır.

Lezbiyen feminist olmayan lezbiyenler ve feminist olan/olmayan trans lezbiyenler ile yapılan görüşmeler esnasında kendilerine, cis lezbiyenlerin oluşturdukları Lezbiyen Feminizm düşüncesi üzerine sorular sorulmuştur. Türkiye'de trans lezbiyenlerin lezbiyen feminist bilgisi varlığı bilinmemekle birlikte, bu konuda veri oldukça az veya hiç olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla trans lezbiyenlerin feminist bilgisi bir başka çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışma cinsel yönelimi lezbiyen olan kişileri kapsadığı için araştırılan grupların içerisinde feminist olmayan biseksüel cis/trans kadınlar yer almayacaktır.

Örneklemi oluşturan kişilere lezbiyenlerin, feministlerin ve cisgender/transgender kadın olarak beyan eden kişilerin toplumda dışlanıp dışlanmadıkları, kendilerinin dışlanmaya maruz kalıp kalmadıkları sorulmuştur. Kimliklerini ve yönelimlerini gizliyorlarsa bunun sebepleri, gizlemiyorlarsa açılma süreçlerinde ne tepki aldıkları ve gösterdikleri araştırılmıştır.

Ayrıca söz konusu kişilere Lezbiyen Feminizm hakkında ne düşündükleri, Lezbiyen Feminizmin kendilerine ne kattığı, Türkiye'deki lezbiyen feminist oluşumların neden sürekliliğini koruyamadığını kısacası Lezbiyen Feminizm artı ve eksi yönleri sorulmuştur. Feminist, LGBTİ+ grupları/toplulukları/örgütleri içerisindeki deneyimleri, sosyal medyasında düşüncelerinden dolayı tepki görüp görmediği sorulmuştur. Ayrıca yapılan teorik çalışma üzerinden lezbiyen feministlerin eleştirdikleri, savundukları, yaklaşımları üzerinden sorular sorup görüşleri çerçevesinde Türkiye'deki Lezbiyen Feminizm ile benzeyen ve ayrılan yönleri çözümlenmeye çalışılmıştır.

Diğer bir araştırma sorusu ise Lezbiyen Feminizmin kategori oluşturup oluşturmadığı üzerinedir. Bu noktada kendini Lezbiyen Feminizm içerisine kendini dahil etmeyen,

topluluklardan ayrılan ya da toplulukların içerisinde olan kişilerin söylemleri doğrultusunda hareket edilmiştir. Araştırma teorik çözüme ulaşana kadar kişiler ile görüşülmüştür.

Görüşme sırasında veri kaybını önlemek amacıyla yazılı belge şeklinde aktarılmıştır. Görüşmelerde yer alan kişilerin özel hayata saygı unsuruna öncelik verilmiş, bu doğrultuda isimleri, yaşadıkları iller ve yaşları değiştirilmiştir.

1.11.2. Glaser/Strauss Kodlama Tekniği

Görüşmeler sonucu dökümanları Glaser/Strauss kodlama yöntemi ile oluşturulmuştur (Glaser ve Strauss,1967). Görüşmeler sırasında sık kullanılan kelimeler ve kodlar bir araya getirilip bu terimler ve kodlar metinler üzerinde bölümlendirilmiştir. Seçilen gruplar yer verilen araştırma konusu doğrultusunda bağlantı kurulmuş ya da araştırma konusunun bazı bölümleri tezin konusu içerisine dağıtılmıştır. Daha sonra saha çalışmasındaki soruların cevapları tezin konusu itibariyle önemli sayılan konular ya da kodlar seçilmiştir.

Saha çalışması çerçevesinde söyleşi yapılanlar röportaj için seçilmiş olup, araştırılmak istenen kişileri nicel yöntem ile yapılan istatistik veri konusunda özümleme durumu söz konusu değildir. Çünkü daha önce lezbiyen feministler hakkında bir çalışma yapılmadığı için bu araştırma ilk çalışma olma niteliği taşımaktadır. Bu yüzden bir kişinin düşüncesi bütün bir grubu temsil ettiği iddia edilemez. Lakin teoride yer alan düşüncelerin kişiler üzerinde etkilerine dair yorum ya da gözlem yapılabilir. Söyleşi boyunca araştırma konusunu bakımından aynı gruba dahil olmayan kişiler de örneklem içerisinde bulunabilirler. Çalışma *"istatistiksel temsiliyet"* yerine *"tipolojik temsiliyet"* esasına dayanmaktadır (Gümüş,2015:541). İstatistiksel verilerden ziyade kişilerin ve düşüncelerin çeşitliliğine öncelik verilmektedir.

1.12. Sonuç

Her sistem belli bir ideolojik çerçeveye sahiptir ve sistemin oluşturduğu düşünce doğrultusunda bir grup avantajlı konuma sahip olur (Gümüş,2002). Bu ideolojik sistem çerçevesinde devlet ve yöneticiler ideolojik araçlar vasıtasıyla topluma olması

gerekeni benimsetir (Althusser,2002; Devran,2010:23). Avantajlı grubun dışında kalan kesime karşı sistem, her zaman görmezden gelme, denetleme ve baskılama yöntemlerini uygular (Althusser,2002; Faderman,1997). Bu noktada sistem avantajlı grubu oluştururken diğerlerini "öteki" olarak kodlar. "Öteki" olarak kodlanan kişilere birçok terim kullanılmıştır: öteki, farklı, doğal olmayan, azınlık vs. Egemen ideoloji böylece "öteki" ve "bizden" gibi bir algı yaratır. "Öteki" olarak kodlanan kişiler egemen ideolojinin dışında kaldığı için marjinal gruplar adı verilmiştir (Gümüş,2002).

Marjinal olarak kodlanan kişiler öncelikle bulundukları toplumlarda psikolojik, ekonomik, sosyal, siyasi ve hukuki konularda zorluğun birçok boyutu ve şekli ile karşılaşır. Bunun sonucu kimileri sisteme asimile olur, kimileri asimile olmuş gibi davranır, kimileri ise kendi öznesini sahiplenir ve sisteme karşı mücadele eder (Wiehn,1994; akt. Gümüş,2002:167). Sistemin kategorileştirme yöntemi kişilere o kadar işlemiştir ki marjinal gruplar olarak kodlanan kişiler de bir başka kişiyi dışlayabilir, görmezden gelir ya da göremez.

Cis kadın olmanın toplumda ikincil, nesne, sömürülen bir terim olarak görülmesi ve davranılması ilk kategorileştirmedir. Egemen ideoloji kişi doğduğundan itibaren kişilerin cinsiyet kimliğini, cinsel yönelimini belirler ve ona göre roller dağıtır. Toplumsal cinsiyet denilen olgu bu rolleri işaret eder. Buna göre toplumsal cinsiyet öğrenilen/öğretilen davranış biçimlerini vurgular. Marjinal gruplar içerisinde yer alan feministler toplumsal cinsiyeti argümanlarında sıklıkla kullanmıştır.

Her feminist anlayışın toplumsal cinsiyet yorumu farklı olmakla birlikte temelinde kişilere verilen rollerin kültürel ve toplumsal bir ürün olduğu ifade edilir. Feministler toplumsal cinsiyet kavramı ile "kadın"lara atfedilen rollerin ve kodların dezavantajlı bir grup olmalarına sebep olduğundan şikayetçidir.

Feministler "kadın"ların sistem tarafından sömürülen, baskı uygulanan ve sürekli denetlenen bir özne haline getirilmesinden şikayetçi olmuştur. Her bir feminist anlayışın öznesi ve stratejisi farklı olmuştur. Örneğin, Liberal feminizm, hukuki düzenlemelerde çözümü ararken, Marksist feminizm de kadınların kurtuluşunu kapitalist düzenin yıkılmasında aramıştır. Kültürel feminizmde ise anaerkil toplumsal

yapının oluşmasında çözüm bulurken; Radikal feminizm ise ataerkil düzenin yıkılması gerektiğini düşünmüştür.

Çoğu feminist egemen ideolojinin ismini ataerki ya da partiyarki koymuştur. Feministler ataerkil yapıya karşı mücadele ederken heteroseksüel cis kadın dışına çıkamaması sebebiyle bir başka marjinal grubu dışlamıştır: lezbiyenler, lezbiyen feministler (bkz. Phelan,1989; Walters,2005; Castells,2006:302).

Lezbiyenler toplumda egemen ideoloji tarafından görmezden gelinen, görünürlüğü durumunda baskı, şiddet ve dışlayıcı tutuma maruz kalan marjinal olarak kodlanan gruplar arasındadır. Lezbiyen feministler de egemen ideolojinin adını ataerkil ve heteroseksist yapıya karşı eleştiriyi derinleştirmiştir. Lezbiyen feministler kurdukları örgütler ile lezbiyen kültürlerini ve söylemlerini geliştirmiştir, ataerkil yıkabilmenin yollarını sunan argümanlar öne sürmüştür.

Marjinal gruplar kendilerini ifade etmeleri ve bilgilerini topluma aktarabilmek için STK ve medya organları sıklıkla kullanılan yöntemleri olmuştur. İletişimin ve organizasyonun daha kolay erişilebilme imkanı sağlayan büyük kentler, marjinal grupların bir araya gelmesini sağlamıştır. STK ve medya devletin ideolojik aygıtları içerisinde yer alması demokratik olmayan ülkelerde marjinal gruplara karşı baskıyı artırırken, liberal demokratik ülkelerde bu durumun az olduğu söylenebilir. Baskının kaynağı devlet olsa da kimi zaman marjinal grupların içerisinde de bir başka marjinal grubu dışladığı görülebilir. Örneğin, marjinal gruplar içerisinde yer alan feministler içerisinde de kimi zaman böyle durumlar ile karşılaşılabilir.

Feminizm anlayışlarının özcü yaklaşımı bir sonraki öznenin dışlanmasına sebep olmuştur. Postmodernizmin de etkisi ile birçok feminist anlayışın ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Çeşitli feminist anlayışların ortaya çıkmasıyla birlikte aslında sömürülen tek bir öznenin olmadığı farkedilmiştir. Queer kuram çeşitlilik ve öznesiz bir anlayış ile aslında kategorileştirmenin birçok kişiyi görmezden geldiğini göstermiştir.

Queer yaklaşım, tüm kategorileştirmeye karşı oluşu ile yeni bir okuma sağlamıştır. Queer doğal olan herşeye muhaliftir; bir tanıma, bir kalıba sığdırılmayı istemeyen bir

bilgi akışını oluşturur ve kanıt olarak çeşitliliği işaret eder (Jagose,2017: 93-123; Butler,2014:321; Yardımcı ve Güçlü, 2016). Queer, çeşitliliği işaret ederken aynı zamanda tüm bu çeşitliliği tek bir tanım altında toplaması ile birçok çeşidin de aynı zamanda üzerini örtme yanlışına düşer (bkz.Jeffreys,2003[1994]; Rudy, 2001; Califia, 1994). Şöyle ki lezbiyen feministlerin en çok söz ettiği husus görünmezlik sorunudur; haklı bir eleştirileri olmakla birlikte queer bu noktada yetersiz kalmaktadır. Bu noktada Queer teorisinin eksik yanları belki de yeni bir teorinin başlangıcını oluşturabilir.

2. BÖLÜM

2. Lezbiyen Feminizmin Oluşmasının Sebepleri

Her marjinal grubun ya da toplumda dezavantajlı konuma yerleştirilenlerin bir araya gelme ve sistem ile mücadele etme geçmişi farklıdır. Lezbiyen Feminizmin oluşum aşaması da lezbiyen feministlerin oluşma sürecine bağlı olarak sistemin D.B.A. ve D.İ.A. vasıtasıyla kodlaması ile ilişkilidir. Bu bölümde Lezbiyen Feminizmin oluşum sebeplerini birinci bölümde bahsedilen kuramlar aracılığı ile açıklanmıştır. Öncelikle Lezbiyen Feminizmin Dünya ve ABD'deki ve Türkiye'deki seyri, ardından eril hegemonyanın lezbiyenleri D.İ.A. ve D.B.A. ile dışlanması örnekler ile açıklanmıştır; sonrasında birinci bölümde bahsedilen marjinal gruplar, toplumsal cinsiyet, queer ve feminist yaklaşımlar açısından oluşma sebepleri anlatılmıştır. Söz konusu kuramlara dahil olmayan ötekileştirilme konularından da bahsedilmiştir.

2.1. Dünyada ve Türkiye'de Geçmişten Günümüze Lezbiyen Feministlerin Kısa Oluşum Süreci

Lezbiyen feministlerin oluşum süreçleri her ülkeye göre hikayeleri farklıdır. Lezbiyen Feminizmin çıkışı olarak bilinen Amerika'da dışlanma biçimleri ve ortaya çıkış sebepleri genellikle eşcinsel cis erkekler ile heteroseksüel feministler tarafından yaşadıkları ayrımcı tutumlar sayılabilir. Türkiye'de ise bu durum genellikle görünmezlik ile ilgili ve kendi sözlerini üretmek amacıyla olmuştur.

2.1.1. ABD'de Geçmişten Günümüze Lezbiyen Feministlerin Oluşum Süreci

Dünyada lezbiyen feministlerin ortaya çıkma hikayeleri her ülkede farklıdır. Genel olarak Lezbiyen Feminizmin toprağı olarak bilinen Amerika'da, 1970'li yıllardan sonra ortaya çıkmıştır. 1970'li yılların öncesinde lezbiyen feministler, lezbiyen toplulukları kurmuş, eşcinsel cis erkekler ile birlikte oluşturdukları topluluklarda yer almış, heteroseksüel cis feministler ile birlikte hareket etmiştir. Tüm bu hareketler içerisindeki deneyimlerinden sonra kendi oluşumlarını ve bilgilerini oluşturmuşlardır.

1930-1940'lı yıllarda New York, Buffalo'da lezbiyenlerin kendilerine ait toplulukları söz konusu idi (Davis ve Kennedy,2001:432). Bar etrafında örgütlenen Buffalo lezbiyen topluluğu yazılı bir kaynak bırakmamış ve kendilerine ait yazıları bulunmamalarına rağmen sosyalleşmek için barlarda bir araya gelmelerini sağlamıştır (Davis ve Kennedy,2001:432-433). 1950'li yıllar da dahil bar etrafında toplanan lezbiyenler sonraki yıllarda barlardan çıkarak kendini ifade edebilme ve görünür olmak istemiştir.

1950'li yıllarda McCarthy yönetimi cis eşcinsel kişiler konusunda dışlayıcı ve baskıcı bir politikaya sahipti (bkz. Jagose,2017:39-42; D'Emilio,2001:467). Bu ortamda lezbiyenler ve eşcinsel cis erkekler Los Angeles'ta *Mattachine Derneği* kurdular (D'Emilio,2001:467). Lezbiyenler topluluk içerisinde oldukça azdı ve lezbiyenler ile ilgili konuların konuşulması oldukça sınırlıydı (Jagose,2017:40). Bunun sonucu lezbiyenler 1955 yılında *Daughters of Bilitis* (DOB)[32] adlı oluşumu tepkisel bir davranış olarak kurmuştur. Politik bir lezbiyen hareketine büyük katkısı olan *Bilitis'in Kızları* lezbiyen kültürünün gelişmesi açısından bir başlangıç olmuştur. Buffalo topluluğunun aksine *Bilitis'in Kızları The Ladder* adında kendi yayın organlarını oluşturup kendi sözlerini üretmeye başlamışlardır. Fakat *Bilitis'in Kızları* bar kültürünü seven lezbiyenleri ve kimliğini açık yaşamayan kişileri katmayı başaramamıştır (Jagose,2017: 40-41). Bunun yönetimin baskısı ve o dönemin toplumsal algısı göz önünde bulundurulduğunda topluluk, kitlesel bir harekete dönüşememiştir (Jagose,2017:42). Fakat *The Ladder* dergisi sayesinde lezbiyen feminist kültürün yeşermesinde katkıda bulunmuştur (bkz. Faderman,1997:443-450).

McCarthy yönetimi *1969 Stonewall Direnişi* öncesi San Francisco gibi cis lezbiyenlerin bulunduğu bölgelerde polis aracılığı ile müdahaleci ve baskıcı uygulamalarda bulunmuştur (bkz.D'Emilio,2001:465-480). Stonewall Direnişi bir milat olarak LGBTİ+ hareketin başlangıcı olarak kabul edilen tarihten sonra LGBTİ+ hareketin örgütlenme sürecini hızlandırmıştır.

Örgütlenmenin hızlandığı bu süreçte lezbiyen feministlerin heteroseksüel cis feministler içerisinde yaşanan olaylar sonucu kendi örgütlerini kurma ve bir araya

[32] Bilitis'in Kızları.

gelme süreci hızlanmıştır. Feministlerin kurduğu *NOW*[33]'a lezbiyen feministler katılmadan önce 1987'de AIDS'e karşı bir araya gelen eşcinsel cis erkekler ile birlikte oluşturdukları *ACT UP*'ta lezbiyenler kendi seslerini duyuramama ve görünmezlik sorunu ile karşı karşıya kalmıştır (Jagose,2017:140-142;Phelan,1989:37-38). Buna rağmen eşcinsel hareketin kendi problemlerini görmezden gelişinden şikayet eden lezbiyenlerin bir kısmı *NOW*'a katılmıştır.

Eşcinsel cis erkekler ile yaşadıkları görünmezlik problemi heteroseksüel cis feministler ile birlikte oldukları süreçte de yaşanmıştır. *NOW*'da heteroseksüel feministlerin lezbiyen kelimesine olan mesafesi, üretilen feminizm içeriğinde lezbiyenliğin yer alması heteroseksüel cis feminislerin bir kısmını oldukça rahatsız etmiştir (Walters,2005:107; Phelan,1989:38; Tate,2005). Yönetimin her feministin lezbiyen olduğuna dair dayattığı algı, lezbiyenlik kavramının topluma empoze edilen rahatsız edici terim haline getirilişi heteroseksüel cis feministleri de homofobik olmalarına yönelik veya fırsatçı bir tavır almalarına etkilemiştir. Sonunca birçok lezbiyen feminist *NOW*'dan ayrılmak durumunda bırakalmıştır. "Lavanta tehdidi" olarak görülen lezbiyen feministler eşcinsel cis erkek tecrübesinden sonra yaşadıkları bir başka dışlanma deneyimi olmuştur (Tate,2005;Phelan,1989:38).

NOW'dan ayrılan lezbiyen feministler 1970 yılında *NOW*'da yaşadıkları duruma tepki olarak 1970 yılında *Radicalesbians* (RadikaLezbiyenler) adı ile daha sonra etraflıca konu edilecek ilk bildirisini yayınlamıştır (Walters,2005:107). *Radicalesbians*'ın "woman-identified woman" adlı bildirisi sonrası *The Furies, Lesbian Nation, Radical Fairies* gibi birçok lezbiyen feminist topluluk oluşmaya başlamıştır. Kendilerine ait dergiler çıkarmışlar, festivaller düzenlemişlerdir.

Lezbiyen feministler 1980'li yıllara tartışmaya açılan birçok konu ortaya çıkmıştır. Fakat kendilerinin dışlandığını söylerken bir başka grubu dışladıklarını farketmemişlerdir. Bu bağlamda Michigan Womyn festivali ve birçok yazılarında trans kadınlara karşı dışlayıcı tutum ile birçok alt grubun oluşmasına zemin hazırlamışlardır (bkz. Browne,2010; Rossiter,2016:92). Nitekim 21. Yüzyılda *Special Feature* adlı grup ile queerleşen ve birçok özneyi kucaklayan bir grup

[33] National Organization for Women

oluşturarak telafi etmişlerdir (Peel ve Ellis,2010:201-203). *Special Feature* Lezbiyen Feminizm bilgisini dönüştürerek kendilerini ifade etmeye devam etmektedir.

2.1.2. Türkiye'de Geçmişten Günümüze Lezbiyen Feministlerin Oluşum Süreci[34]

Türkiye'de lezbiyenlerin birbirini bulma süreçleri 1990'lı yıllara dayanır. 1992 yılında açılan *Gökkuşağı 92 Topluluğu* ile lezbiyenler, eşcinsel cis erkekler ile birlikte bir araya gelip birbirlerine ulaşma imkanı sağlamıştır (Ersoy,2011a:41-413; Yıldız,2007). *Gökkuşağı 92* topluluğunun dağılması sonrası 11 Nisan 1993 tarihinde yine başka bir eşcinsel oluşum *Lambdaistanbul* lezbiyenlerin de örgütlenme sürecinin başlangıcını oluşturur. Kendi seslerini duyurmak ve diğer lezbiyenleri de bulabilmek amacıyla 1995 yılında *Lambdaistanbul*'dan ayrılan lezbiyenler aynı yılın Mart ayında *Venüs'ün Kızkardeşleri* adlı ilk lezbiyen topluluğunu kurmuşlardır (Kaos GL,1995; Yıldız,2007).

Mart 1995'te kurulmuş olan *Venüs'ün Kızkardeşleri* topluluğu Türkiye'deki lezbiyen feministlerin örgütlenme süreçlerinin başlangıcını oluşturur. Aynı yıl *Venüs'ün Kızkardeşleri, Lambdaistanbul* ve *Kaos GL* ile bir araya gelerek güçbirliği platformu *Çağrı Grubu*'nu kurmuştur. Fakat bu oluşum *Çağrı Grubu*'nun katılımcılar bakımından transfobik tutumu ve grup içerisindeki anlaşmazlıklar sebebiyle sadece bir ay aktif kalabilmiştir (Yıldız,2007).

Sadece ortak mücadele platformu olan Çağrı Grubu'nda değil aynı zamanda Türkiye'nin ilk lezbiyen örgütü olan *Venüs'ün Kızkardeşleri*'nin de transfobik tutumu olduğu görülmüştür. Amerika'daki lezbiyen feministlere benzer şekilde kendi aralarında yaptıkları toplantılara trans kadınları almamıştır (bkz. Yıldız,2007). Nitekim *Venüs'ün Kızkardeşleri*'nin ömrü kısa sürmüştür. Dağılma süreçleri ne zaman bilinmemekle birlikte 2002 yılında *Kaos GL* dergisine grubun feshine dair bir yazı yayınlanmıştır (Ersoy,2011a:413).

İstanbul'da kurulan *Venüs'ün Kızkardeşleri*'nin fesihinden önce ayrılmış olan lezbiyen feministler, 1997 yılında Ankara'da *Sappho'nun Kızları* adlı yeni bir örgüt

[34] Örgütler ile ilgili ayrıntılı bilgi için 3.3.2. başlıklı konuya bakılabilir.

kurmuştur (Başaran,2016b). Genel olarak lezbiyenlerin kurduğu bir örgüt olan *Venüs'ün Kızkardeşleri* adlı topluluktan farklı olarak kendisini açıkça lezbiyen feminist bir oluşum olarak nitelendiren *Sappho'nun Kızları*, Türkiye'nin ilk lezbiyen feminist topluluğunu oluşturur. 13 Mayıs 1998 tarihinde faaliyet hayatına başlayan *Sappho'nun Kızları,* lezbiyen ve biseksüel cis kadınların birbirleri ile iletişim kurması amacıyla *Bilitis* adlı bir e-posta grubunu kurmuştur. Kuruluşundan iki yıl sonra maddi sıkıntılardan dolayı örgüt kendini feshetmiştir (Başaran,2016b).

Sappho'nun Kızları içerisinde yer alan lezbiyen feministlerin bir kısmı *Kaos GL*'ye bir kısmı ise feminist derneklere katılmıştır. *Sappho'nun Kızlarının* fesih yazısında *Kaos GL*'ye bilgilerini aktaracaklarını ve orada bulunacaklarını belirten lezbiyen feministler sonrasında *Kaos GL Kadın Grubu*'nu oluşturmuştur.

2002 yılı Mart ayında yeni bir lezbiyen feminist grubu haberi gelmiştir: *Öte-ki Ben Lezbiyen Feminist Oluşum*. Hülya Tarman gibi isimlerin yer aldığı *Öte-ki Ben,* finansal kaynağını yurt dışından aldığı oluşum ilk yayınından sonra yine maddi kaynaklı ve oluşum içerisindeki anlaşmazlıklar sebebiyle kendini feshetmiştir (Öte-ki Ben,2003; Ersoy,2011a; Yıldız,2007). *Ötek-i Ben'in Sappho'nun Kızları*'ndan ayrılan yanı, kendisini diğer LGBTİ+ örgütleri ile ilişkisi olmadığına dair açıklamalar yapmalarıdır (Ersoy,2011a:414-415).

Sonraki yıllarda Duygu Zafer gibi isimlerin bir araya gelip *"lezbiyen yaşamı*" adlı bir grup kurma hayali gerçekleşememiş, öncesinde ise *Lambdaistanbul*'da yer alan lezbiyenlerin bir araya gelip oluşturduğu *Efemineler* (1998 yılında) isimli grup ise varlığını sürdürememiştir (Yıldız,2007).

2015 yılına kadar lezbiyen feministlerin bir kısmı LGBTİ+ örgütlerinde, Feminist örgütlerde veya her ikisinde de bulunmuştur. Heteroseksüel feministler ile bir araya gelen feminist örgütler içerisinde lezbiyenleri 1990'lı yıllarda *Ankaralı Feministler, Amargi, Uçan Süpürge, Sosyalist Feminist Kolektif, Mor Çatı* gibi birçok topluluklarda/gruplarda yer almıştır (bkz. Kaos GL, 2007b; Öz,2007; Ersoy,2011a).

Nihayet 14 Temmuz 2015 yılında İstanbul'da *Lezbiyen Biseksüel Feministler* (*LezBiFem*) adında yeni bir oluşum kurulmuştur (Dinçer,2018). İlk eylemini Kadıköy'de gerçekleştiren *LezBiFem, Sappho'nun Kızları* gibi sadece iki yıl faaliyet

gösterebilmiştir (Kaos GL,2018b; Demirbilek,2018). Hala Facebook sayfaları bulunan ve paylaşımlara sanalağda devam eden ve *Sappho'nun Kızları* gibi LGBTİ+ ve Feminist örgütler ile yakın teması olan *LezBiFem*, transfobik ve bifobik olmayışı ile dikkat çekmiştir. Kendilerine ait yayınları olan grubun neden aktif olarak faaliyet göstermediği bilinmemekle birlikte kendini fesheden bir açıklama henüz yapmamıştır.

Günümüzde Türkiye'deki lezbiyen feministlerin aktif olarak bir örgütü, grubu veya topluluğu 2020 itibariyle resmen söz konusu değildir, fakat *Kaos GL* ve feminist oluşumlarda lezbiyen feministler yer almaya devam etmektedir.

Örgüt denemelerinin başarısızlığının her bir oluşumun birer birer dağılma sebebi tam olarak bilinmemekle birlikte ve genel olarak düzenli finans kaynak sağlanmaması ve grup içi anlaşmazlıklar olarak söylenebilir. Bu noktada bu örgütler hakkında ayrıntılı bilgiler bu örgütlerde bir zamanlar bulunmuş veya hala içerisinde yer almakta olan kişilerden elde edilmiştir. Örgütlerin dağılma sebepleri ve bu örgütlerde neler yapıldığına dair veriler üçüncü Bölümde ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

Örgütsel alanda sorunların yanı sıra sistemin D.B.A. ve D.İ.A. vasıtası ile ötekileştirme çabaları da lezbiyen feministlerin oluşum sebepleri arasında incelenmesi gereken bir başka konudur.

2.2. Eril Hegemonyanın Lezbiyenleri Althusser'ci Yaklaşım Açısından Ötekileştirme Örnekleri

Devletin heteroseksist ve homofobik "değer ve normları", öğretimsel, dini, hukuki, aile, siyasal, sendikal, haberleşme, kültürel D.İ.A.'lar (Althusser,2002:40) ve hükümet, bürkrasi, kolluk kuvvetleri ve yargıdan oluşam D.B.A.'lar (Althusser,2002:33) ile topluma sunup meşrulaştırması lezbiyenleri tepki olarak düzene karşı mücadeleye itmektedir etkili bir rol oynamaktadır. Zira cinsel yönelimi lezbiyen olan kişiler ataerkil sistemin karşısında doğrudan veya dolaylı bir şekilde ayrımcılığa maruz kalıp marjinalleştirilmektedir.

Lezbiyenlerin D.İ.A. ve D.B.A. aygıtları vasıtası ile ötekileştirilme örnekleri bu bölümde sunulmuştur. Pratikte dışlanma örneklerini röportaj yapılan kişilerin verdiği cevaplar neticesinde bölüm 4'te ayrıntılı bir biçimde gösterilecektir.

2.2.1. Kültürel D.İ.A.'ların Lezbiyenlere Karşı Ayrımcılığı

Devletin ideolojik aygıtlarından biri olan kültür, zihniyet yapısında rol oynayan önemli unsurlardan biridir. Çünkü kültür, *"toplumsal normlar, değerler ve beklentileri"*n oluşmasına *"aracılık eder"* (Mowat,2015:467). Hatta marjinal grup olan / olmayan şeklindeki ayrıma ihtiyaç duyulmasının nedenine yönelik sorusunun cevabı belki de kültür adı verilen sistemde gizlidir. Çünkü kültür, gelenekselliğin ve alışkanlıkların devamını sağlama eğiliminde olarak değişime karşıdır. Marjinal gruplar da yaşam biçimini şekillendiren kültüre karşı örgütsel olarak mücadele etmiştir. Bu mücadele sonucunda sistem, yaşam biçimleri egemen ideolojinin dışında kalan insanlara bir alan açmak zorunda kalmıştır.

Çok kültürlülük, 20. yüzyılda ortaya çıkan bir kavram olup, toplumun farklı yaşam tarzı olarak gördüğü kültürel çeşitliliği ifade eder. Buna göre iki çeşit kültürel sıfatı olan kesimler vardır. Birincisi, cinsel yönelimi eşcinsel olanlar, ikincisi, toplumun ataerkil toplumsal yapının değişmesini talep eden feministler olarak karşımıza çıkar (Önkal,2014:164).

Feministlerin, insanlara dayatılan yaşam biçimini sosyal, siyasal ve ekonomik alanda değiştirmek istedikleri doğrudur. Nitekim söz konusu sistemin eril hegemonya kurduğunu, eril hegemonyanın insanların yaşamlarını büyük ölçüde etkilediğini düşünürler. Buna karşılık toplumsal cinsiyet kavramını ortaya atarlar. Toplumsal cinsiyet kısaca, ataerkil toplumun insanlara doğduğun itibaren yaşam biçimini şekillendirdiği ve bu roller her kültüre göre değiştiğini ifade eden kavramdır. Cinsel yönelimi eşcinsel olanlar ise eril hegemonyanın çizdiği cinselliğe ait olmayan insanlardır. Cinsel yönelimi eşcinsel olanlar da eril hegemonyanın onlara dayattığı yaşam biçimlerine karşı mücadele etmiştir. Ayrıca eşcinsellerin hareket noktası kimi zaman feministler gibi topluma dayatılan yaşam biçimini değiştirmek, kimi zaman da var olan düzenin içerisinde "normal" olarak kabullenilmektir.

Kültür denilen yapı, heteronormatif[35] zihniyete göre şekillenir; zihniyetin de değişmemesi için yeni kavramlar (çok kültürlülük gibi) üretilir. Burada dikkat edilmesi gereken konu, kültürün oluşmasındaki etkenlerden birisinin cinsiyet kimliği ve cinsel yönelime göre şekillendiğidir.

Çok kültürlülük, sosyal marjinal gruplara karşı bir açılım ya da bir reform olması yönünden yararlıdır; fakat alt kültürü tanımlarken arka planda yine çatı kültürün kabullenilmesi ile yine bir "öteki"yi üretme yanlışına düşülür. Her bir toplumun bir çatı kültürü var ise bu kültür, içinde yaşadığı toplumun hepsine hitap etmeli başka bir deyişle toplumun bütününü kapsayacak yeni bir kültür oluşturulmalıdır.

D.İ.A.'ların biri olan kültür aygıtı, ataerkil ve heteroseksist fikirleri, cis ve trans lezbiyenleri sosyal ve siyasal açıdan daha birçok alanda marjinalleştirerek topluma sunar. Örneğin, birçok Afrikalı Amerikalı, *"eşcinselliği yalnızca beyazlar arasında meydana gelen bir şey olarak görme eğilimindedir"*(Rust,2000;akt. Harris,2009:435). Buna benzer şekilde Türkiye'de yaşayan birçok kişi de eşcinselliği dolayısıyla lezbiyenliği Avrupa'dan gelen yabancı bir kültür olarak görme algısına sahiptir. Örneğin, eski Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan, lezbiyenlerin Türk toplumunun bir parçası olmadığını söylemiştir (Kaos GL,2015b).

İdeolojik aygıtlardan kültürel aygıt içerisinde yer alan spor dalında cinsel yönelimi lezbiyen olan kişilere karşı homofobik ve ayrımcı tutum söz konusudur. Örneğin, Fenerbahçe'nin Kadın Basketbol takımında cis lezbiyen bir basketbolcu olan Angel McCoughtry, cinsel yönelimini açıkladıktan sonra inkar etmediği takdirde takımdan atılacağı tehditlerine maruz kalmıştır (Akpınar, 2015). Angel McCoughtry, cinsel yöneliminin lezbiyen olmadığı söylemesi istenilen sporcunun ödemelerinin kesildiğini, sporcu hakkında takımdan ayrıldığı şeklinde yalan haberler yayınlandığını söylemiştir (Akpınar,2015).

Diğer bir kültürel aygıt olan edebiyatta ise geçmiş dönemlerde cis lezbiyenler ile ilgili yazılan cinsel yazıların hemen hemen hepsini cis heteroseksüel erkeklerin yazdığıydı; bu yüzden cis kadınların cis kadınlar ile olan cinsel deneyimlerin nasıl olduğu ile ilgili konular ağırlıklı olarak cis heteroseksüel erkeklerin kendiler cinsel

[35] En ideal ve doğal ilişki biçiminin heteroseksüellik olduğunu varsayan kültürel yapı.

fantazilerini süslemek için kurguladığı senaryolardan ibarettir (Faderman,1997:26). Cis heteroseksüel erkeklerin, cis lezbiyenleri o dönemler salt cinsellik ile ilişkilendirerek anlattığı için cis kadınların birbirlerine aşık olabilme ihtimallerini hiç hesaba katmak istemediler (Faderman,1997:34). Ayrıca cis heteroseksüel erkeklerin, cis kadınların cis kadınlarla cinsellikleri ile ilgilenmelerinin temelinde cis lezbiyenlerin cinselliğini kendilerine bir fantezi aracı, eğlendiren öykü ve sonunda bitip erkeğine dönen cinsel bir süreç olarak kurgulamasından kaynaklanır (Faderman,1997:17-34). O dönem cinsel yönelimi lezbiyen olan kişiler, sakındıkları baskının şiddetinden dolayı kendilerini gizlemek durumunda kalmış ya da yazılarına ulaşılamamıştır.

Lezbiyen edebiyat yazımı ancak 20. Yüzyılda ortaya çıksa da Faderman cinsel yönelimi lezbiyen olan kişilerin birbirlerine yazdıkları mektupları ortaya çıkarmıştır.

İdeolojik aygıtlardan kültürel aygıt içerisinde yer alan bazı filmler ise cinsel yönelimi lezbiyen olan kişiler hakkında homofobik tutumu beslediği söylenebilir. Örneğin, Türkiye'de 1960 ve 1990 dönemleri arasında çekilen cis lezbiyen filmlerin çoğu pornografik ve alaycı bir üslupta anlatılmış, kimi filmlerdeki cinsel sahneler de Sansür Heyeti tarafından kaldırılmıştır (Turkcewiki.org,ty).

Kültürel aygıtlardan biri olan kimi şarkı sözleri de cinsel yönelimi lezbiyen olan kişilere karşı homofobik tutumu sürdürmektedir. Örneğin, Türkiye'de Jagged'ın çıkardığı *"yaşasın homofobi"* adlı şarkıda LGBT kişilerine karşı alaycı ve aşağılayıcı bir tutum sergilenmiştir. Şarkıda cis lezbiyen olan mimar Güner Kuban'a, gazeteci Şenay Düdek'e karşı hakaret eden sözler yer almaktadır. Söz konusu şarkıda eşcinsellere karşı *"Salaklar hoşlanabiliyor hemcinsten", "Ölsün homolar ve yaşasın homofobi"* gibi nefret söylemleri içerir. Şarkıda Güner Kuban hakkında, *"Güner Kuban hala değişmedi lezbi… Bir türlü bilemedi ne sevişmenin rengi.Yıllardır doruğa erişmedi zevki..Maalesef teyzecim gelişmedi beynin..Aman ahlak kalmasın kural bozun"*; Şenay Düdek ile ilgili ise *"Tanrım Şenay Düdek bir lezbiyenmiş.Yoksa Müge mi onu yatakta bezdiren. Gece aynı yatakta sabahta eküriler"* şeklinde homofobik cümleler vardır (Genius.com,ty).

Örneğin, Esra Erol'un sunuculuğunu yaptığı evlilik programında cis lezbiyen kişiin evlenme beyanına Esra Erol homofobik tutum sergilemiştir. Cis lezbiyen bir kişi,*"....kendime bir bayan aramak istiyorum. Beni anlayabilecek, ruhuma hitap edecek bir bayan ile yaşamak istiyorum."* beyanına karşılık Esra Erol, *"İyi, bak başka programlar var; onları ara"* diyerek telefonu canlı yayında suratına kapattırdıktan sonra nefret söylemine devam ederek; *"...Bunların işi gücü yok. Buna fantezi dünyası deniyor"* (Öztop,2010) demiştir. Esra Erol bu noktada cis lezbiyen kişiye karşı aşağılayıcı, alaycı ve homofobik tutumu pratik hale getirmesinin yanı sıra ideal ilişki biçimini heteroseksüellik olduğunu vurgulayan söylemi yinelemiştir.

İdeolojik aygıtlardan kültürel aygıtı filmlerde lezbiyenlere karşı bir stereotipleştirme söz konusudur. Cis lezbiyenleri kötü karakter, bir tehdit, bazı dönemlerdeki filmlerde sonu intihar ile sonuçlanan (Gürkan ve Ozan,2016:34); kısacası eril hegemonya sistemi altında yapılan her lezbiyen filmi doğrudan veya dolaylı olarak heteroseksüelliği yüceltip lezbiyenliği olumsuz olarak konumlandırmaktadır (Becker,vd,1981:21;akt Gürkan ve Ozan, 2016:34). Örneğin, 2011 yapımı *Circumstance* (Koşul), İran İslam Cumhuriyeti'nde yaşayan iki cis lezbiyenin hikayesini anlatan filmde, hüzünlü bir ayrılık ile sonlandırılır.

Çoğu filmde bu tip kodlamalar yer almasa da lezbiyenliği bir ara dönem ya da bir heves olarak yansıtıldığını da eklemek gerekir. Bu noktada film sektöründe lezbiyen feministlerin kendi filmlerini üretmeleri bu alanda olumlu bir gelişme sağlanmaya başlamıştır.

2000li yıllardan sonra görünürlük artmıştır: "The L Word" gibi diziler; "La Vie d'Adèle – Blue is the Warmest Color" ya da "Carol" gibi filmler lezbiyenlerin yaşamını yansıtmada oldukça başarılıdır.

Türkiye'de ise ataerkil bir ideolojinin hakim olduğu filmlerde cis kadını, kötü kadın, fedakar, eşine sadık bir kişi olarak konumlandırır. Türkiye'deki dizilerdeki cis kadın profili çoğunlukla edilgen bir konumda gösterildiği söylenebilir. Örneğin, "Hercaim", "Sen Anlat Karadeniz", "Fatmagül'ün Suçu Ne?", "Kadın" gibi diziler cis kadını heteroseksüel cinsel yönelimi temsil etmesinin yanı sıra cis kadını "korunmaya muhtaç" ve "edilgen" olarak kodlamıştır.

Cis lezbiyen ilişkileri ise erotik, toplumsal cinsiyet kalıpları dahilinde, bazen de eril roller yükleyerek, alt sınıf kategorisinde, cis heteroseksüel erkekler tarafından bir arzu nesnesi olarak gösterilir (Gürkan ve Ozan,2016:35-44). Örneğin, cis lezbiyen ilişkiyi konu alan 1992 yapımı "Düş Gezginleri" adlı filmde, cis lezbiyenlerden birine eril roller yüklenirken bir diğerine ise kadınsal roller verilerek toplumsal cinsiyet rollerini vurguladığı görülmektedir.

2.2.2. Öğretimsel D.İ.A.'nın Lezbiyenlere Karşı Ayrımcılığı

İdeolojik aygıtlardan öğretimsel aygıt, eğitimsel ve kurumsal açıdan homofobik ve heteroseksist tutum içerisindedir. Camilleri-Cassar, çoğu okul sisteminin, marjinalleştirme ve sosyal dışlanmaya[36] sebep olan unsurları pekiştirdiğine dair iddiaların güçlü olduğunu söylemektedir (2014:253). Örneğin, Human Rights Watch'ın yaptığı araştırmada Türkiye'de yaşayan cis lezbiyen bir kişi, cinsel yönelimini açıkladığında okuldan uzaklaştırılmıştır (Human Rights Watch, 2008:46). Sadece okul kurumunda idarenin değil, öğretmenlerin de cis lezbiyen kişilere karşı homofobik tutumu söz konusudur. Örneğin, Türkiye'de yapılan bir araştırmada, öğretim üyelerinin lezbiyen (+eşcinsel cis erkek) kişilere karşı olumsuz tutum takınmamasına rağmen homofobik olduğu gözlenmiştir (Ünal,2018). Örneğin, Human Rights Watch'ın araştırmasında cis lezbiyen bir kişi olan Devrim, öğretmeni, annesine kızının cinsel yönelimi lezbiyen olduğu için sınıfta bıraktığını söylemiştir (Human Rights Watch,2008:46).

Sadece öğrenciler değil, cinsel yönelimi cis lezbiyen olan öğretmenler de aynı ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Örneğin, *Kaos GL*'nin yaptığı araştırmada bir cis lezbiyen öğretmen, işlerinden edilen ya da sürülen öğretmenlerin olduğunu doğrulamış; diğer bir cis lezbiyen öğretmen ise cinsel yönelimi öğrenildiği zaman istifaya zorlandığını söylemiştir (Göregenli,2018:24-25). Aynı şekilde cinsel yönelimi öğrenildiği zaman öğretmenler arasında da söylem ve eylem olarak ayrımcı tutum vardır. Örneğin, cis lezbiyen olan bir öğretmen, cinsel yönelimi öğrenildikten

[36] Sosyal dışlanma kavramı ilk olarak René Lenoir tarafından toplum içerisinde dışlanan grupları işaret etmek için kullanmıştır (Deniz-Ekinci-Hülür,2016:22).Sosyal dışlanma, marjinalleşme ve damga kavramı ile yakından ilişkilidir. Buna göre sosyal dışlanmanın *" toplum, aile, medya, sağlık, eğitim, istihdam, siyasi"* açıdan birçok boyutu vardır (Güzel,2017:37-38).

sonra meslektaşlarının kendisine laf attıkları ve çeşitli imalar ile aşağıladıklarını söylemiştir (Göregenli,2018:28).

Eğitim kitaplarında da özellikle ilköğretim kitaplarında toplumsal cinsiyet rolleri kişilere küçük yaşlarda nasıl davranması gerektiğini aşılamaktadır. Örneğin, Pervin Kaplan, 2017 yılında yayınlanan aralarında ilkokul, ortaokul ve lise kitapları dahil toplam on altı kitabı incelediğinde, toplumsal cinsiyet eşitliğini içeren temaların tamamen çıkarıldığını, dini motiflerin eril iktidarı işaret ettiğini, cis kadının konumunu ev olarak belirleyip anneliğe vurgu yapıldığı, namus kavramını cis kadın ile özdeşleştirip korunması gerektiğini vurgulayan içeriğe sahip olduğu sonucuna varmıştır. Örneğin, 2016 yılındaki ders kitaplarında eşitliğe dair ibareler kaldırılmış, 2017 yılındaki ders kitaplarında ise toplumsal cinsiyet konusundaki yaklaşımların yerine eril ifadelere yer verildiği tespit edilmiştir (pervinkaplan,2018).

Eril hegemonya böylelikle ideal cis kadının cinsel yönelimi heteroseksüel olan, cis heteroseksüel erkeğe bağlı, doğurgan bir insan olarak kodlayıp bunu kişilerin öğrenme yaşlarında empoze etmektedir. Dolayısıyla küçük yaşlarda cinsel yönelimi lezbiyen olan kişiler, hissettiklerinden suçluluk duyabilir ve bu birçok psikolojik sorunu da beraberinde getirebilir. Ayrıca daha sonraki yaşlarında cinsel yönelimini gizleyebilir, ya da cinsel yönelimi söylemek istediği (coming out, açılma) dönemini zor geçirebilir.

Heteroseksüelliğin ve cis kadının rolünün pasifleştirildiği okul sisteminde cinsel yönelimi lezbiyen olan kişilerin marjinalleşmesi sistem tarafından engellenmemektedir; dolayısıyla lezbiyen kişiler risk altında kalan grupların içerisinde yer almaktadır (Grace ve Wells,2009; akt. Camilleri-Cassar,2014:254). Okul içerisinde ders kitaplarında öğretilmiş rolleri içselleştiren çocuklar ve öğretmenler, cinsel yönelimi lezbiyen olan kişilere karşı dışlayıcı ve homofobik tutumlar sebebiyle okulu bırakabilmektedir (Camilleri-Cassar,2014:261)[37].

[37] Vurgu bana ait.

2.2.3. Dinsel D.İ.A.'ların Lezbiyenlere Karşı Ayrımcılığı

İdeolojik aygıtlardan dini aygıt egemen grubun topluma kendi ideolojilerini ve değerlerini aktaran önemli araçlardan biridir. Ötekileştirmenin arka perdesinde bazı dini inançların cinsel yönelimi eşcinsel olan kişilere karşı mesafeli hatta ötekileştirici bir tutum takınması vardır. Özellikle tek tanrılı dinlerde cinsel ilişkinin sadece üreme amaçlı bir eylem olduğu iddiası, cinsel yönelimi lezbiyen olanlar dahil cisgender ve heteroseksüel olmayan kişileri *"günah kategorisi"*ne yerleştirmiştir[38] (Dondurucu,2018:518). Dolayısıyla kadını doğurgan bir varlık olarak göre inançlar, cinsel yönelimi lezbiyen olan kişilerin bu görevi yerine getirmeyi reddetmelerinden dolayı düşmanca bir tutumlara, söylemlere maruz bırakılmaktadır. Örneğin, Museviliğin kutsal kitabı olan Tevrat'ta, *"kadınla olduğu gibi erkekle yatma, bu tiksindiricidir"* ifadesi (Leviticus:18,22;akt. Dondurucu,2018:517), İncil'de cis lezbiyenlere yönelik doğrudan bir atıf bulunmamakla birlikte Ortaçağ dönemin Endülüs mahkemeleri tarafından cinsel yönelimi lezbiyen olan kişiler yakılmıştır. İslam dininde yer alan bir anlatıya göre, İsrail ile Ürdün arasında bir bölgeye gönderilen Lût peygamber, oradaki cis eşcinsel kişilere, yaptıklarının haram olduğuna ve kötülük yaptıklarına dair söylemleri yer alır (Peygamberler Tarihi Ansiklopedisi I,2004:311-326).

Ayrıca dini metinlerde namus kavramı özellikle cis kadına yüklenen sorumluluklar olarak karşımıza çıkar. İdeolojik aygıtlardan dini aygıt, namus kavramı ile cis kadının cinselliğini pasifleştirip hapsetmektedir. Bu konuda Fatima Mernissi, namus ve bekaret kavramlarının cis kadınlara karşı uygulanan baskının kaynağının İslamiyet'te olduğunu iddia eder (akt. Kalav,2012:156). Mutluer, namus kavramının karşılığı cis erkeklerde *"dürüstlük"* cis kadınlarda ise *"namus"*a tekabül ettiğini söylemiştir (Mutluer,2008; akt. Kabacaoğlu,2015:113-114).

İslamiyet'in cinsellik hakkında cis kadına yüklediği rol, cis erkek aracılığı ile üremedir. Özellikle annelik, türban veya örtünme, haremlik-selamlık kavramları sıkça kullanılan kavramlardır. İslamiyet cis kadını sadece doğurganlığa hapsetmez; aynı zamanda onu heteroseksüel olmak için zorlar. Heteroseksüel cis kadın, koyulan

[38] Vurgu bana ait.

kurallara göre namuslu iken, bu kurallara uymayan kişilerin içerisinde yer alan cis ve trans lezbiyenler namussuz olarak damgalanır. Bu durumda İslamiyet inancına göre aykırı olan lezbiyen cinsellik böylelikle günah olarak görülür. İlerleyen zamanlarda modernistler namus kavramı yerine ahlak kavramını kullansa da (Koğacıoğlu,2007;akt. Kalav,2012:158), farklı terimler kullanılarak cis kadın bedeni üzerindeki kontrol mekanizması devam eder (Kalav,2012:158). Devletin kimi kadroları da bu kavramları besler ve yeni kavramlar üreterek cis kadını eve ve cis heteroseksüel erkeğe bağımlı olması için fetvalar verir. Örneğin, Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığının yayınladığı eril ve homofobik ifadeler içerir. Cis kadınlar hakkında *"erkeğin bir kadının elinin sıkmasının haram olduğu"*na dair yazıları, *"Feminizm ahlaksızlıktır"* şeklindeki başlıkları gibi birçok açıklaması mevcuttur (BirGün,2019). Eşcinselliği sapkınlık olarak yorumlamaları ve *"Fıtratın kodlarıyla oynamak"* şeklindeki homofobik tutum takınmaktadır (BirGün,2019).

Candansayar, geçmiş dönemlerde iktidar erkinin dinin hukuksal normların öneminin artması ile güç kaybetmesi; eşcinselliğin dindeki karşılığı *"günah"* iken bu kez *"suç"* olarak hukuki kurallar içerisinde yer almıştır (Candansayar,2011:154-156;akt.Dondurucu,2018:518). Bazı ülkelerde cis ve trans lezbiyenlere karşı baskı mekanizması sadece hukuki aygıt olmayabilir; kimi ülkelerde din çoğu siyasal mekanizmayı etkileyebilir. Örneğin, Türkiye'de İslam inancının yaygın olarak benimsendiğinin kabulü; dinin ve Türk gelenek, gelenek, görenek ve ahlaksal değerlerin devlet politikalarını da etkilemiştir. Fakat sadece dinin devlet politikalarında başat ölçüt olarak kullananlar değil, laik ulus devlet modelinde de cis eşcinsellere karşı ikircikli tutumun varlığını görmekteyiz. Ulus devlet, din ile devlet işlerinin ayrımını vurgularken dinin ve sekülerizm ile donatılmış Türk ahlakı ile olan bağını koparmaz ve sansür vb. mekanizmalar ile kontrol etmeye devam eder (Selen,2012:734).

İslam dininin temelinde, cis eşcinsel kişilerin ahlaksız tutum sergilediğine dair birçok söz, metin yer almaktadır. Özellikle dinin içerisinde anneliğin kutsallığına yapılan vurgular, cis kadınları, cis heteroseksüel erkeklerin koruyan kollarına verilmesi ve cinselliğin bir cis heteroseksüel kadın ile cis heteroseksüel bir erkeğin arasında yapılan bir deneyim olduğuna dair vurgulara rastlanır. İslam dininin aynı cinsiyet

kimliği birlikteliği konusunda net bir çizgi çekmesi cis ve trans lezbiyen birlikteliklerine de karşı olduğunu gösterir. Fakat bazı cis eşcinsel imamlardan biri olarak gösterilen Ludovic-Mohamed Zahed, Kuran-ı Kerim'de eşcinselliğin lanetlenmediğini hatta *"[Hz. Muhammed]…bugün yaşasaydı insan haklarını savunanların en başında gelirdi"* demiştir (Renay,2016:50). Bir başka çalışmada ise cinsel yönelimi eşcinsel olan insanların duygusal hisler beslemesinin günah olmadığı, fakat cinsellik yaşadığı takdirde haram olduğunu iddia eder (Pehlivan,ty:9).

Dini inançların yorumları değişkenlik gösterse de bu inançlara sahip kişiler ideolojik aygıtlardan biri olan dini aygıtlar vasıtasıyla ötekileştirilmeye maruz kalmaktadır. Örneğin, eşcinsel cis erkek olan imam Nur Warsame, cinsel yönelimini açıkladıktan sonra cemaatten dışlandığını ve ölüm tehditleri aldığını söylemiştir (mynet,2018a). Dini metinlerde cis ve trans eşcinsellere karşı düşmanca tutum, o dine inanan kesimi de büyük ölçüde etkilediği gibi o dine inanan kimi cis ve trans eşcinselleri o dinden soğuttuğu kimileri de içsel travmalar yaşandığı, ayrıca kimliğini veya yönelimini açıklama sürecinde de etkili olduğu söylenebilir.

Aynı durum cis lezbiyen olan ve dini inancı Müslüman olan kişiler için farklı boyutlardaki baskısı göz önünde bulundurularak oldukça zor deneyimler yaşamaktadır. Örneğin, Zara, cinsel yönelimini ailesinin bilmesinden sonra evden kaçmış, eşyalarını almaya gittiği zaman ailesi tarafından *"Kimseye bizle bir bağın olduğunu söyleme. Allah aşkına, kimseye Müslüman olduğunu söyleme"* gibi tepkileri ile karşılaşmıştır (Siadate,2013). Bir diğer örnek ise İngiltere evlenen Pakistanlı lezbiyen çift, ülkelerinde imam nikah bile kıyamadıklarını, ölüm tehditleri aldıklarını bu yüzden ülkelerine geri dönmeleri durumunda hayati tehlikeleri olduğunu söylemiştir (Bora,2013).

Şeriat ile yönetilen ülkeler içerisinde yer alan Pakistan, Malezya gibi ülkelerde eşcinsellik suç ve yasaktır. Örneğin 2018 yılında Malezya'da Müslüman olan lezbiyen iki cis kadını, lezbiyen ilişki yaşıyorlar gerekçesi ile kırbaçlanmış ve para cezası verilmiştir (Ntv,2018).

Cis lezbiyenler heteroseksist ve ataerkil sistemde yaşayacağı baskılardan dolayı cinsel yönelimini gizleyebilir. Bu durumda dini aygıt, kimi zaman cinsel yönelimini kabullenmede zorluk çıkaran unsurlar arasında yer almaktadır (Kabacaoğlu,2015:111).

Sonuç olarak, cis lezbiyenler, hem İslamiyet kuralları ve devlet tarafından namus ya da ahlak kavramı ile, "kadın" bedenini şekillendirip baskı altında bırakan bakış açısı tarafından; hem de yine aynı mekanizmaların eşcinselliğe bakış açısının bir günah ve suç olarak gören yaklaşımından kaynaklı çifte ötekileştirilmeye maruz kalmaktadır.

2.2.4. Hukuki D.İ.A. ve D.B.A. Lezbiyenlere Karşı Ayrımcılığı

Devletin ideolojik ve baskı aygıtlarından biri olan hukuki aygıt ise egemen grubun kendi ideolojisini legal hale getiren kurallar bütününü ifade eder. Anayasa ve kanunlar insanların temel hak ve özgürlüklerinin yararlanacağı özneyi "herkes" olarak kodlarken, pratikte öznede cis heteroseksüelleri işaret eder. Bu noktada Türkiye'de Anayasa ve kanunlarda kişilerin temel haklarına yönelik düzenlenen metinlerde özne olarak "herkes" ibaresi yer alırken "herkes" öznesi dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din mezhep vb. (TC Anayasası,1982:131) şeklindeki unsurları içerir. Burada cinsiyet kelimesi cinsel kimliği cisgender olan kişileri işaret eder. Çünkü T.C. Anayasasında yer alan *"kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir*" (TC Anayasası:131) şeklinde fıkra, ikili cinsiyet normlarına işaret eder. Burada cis kadınlara yönelik eşitlik vurgusu önemlidir; fakat diğer yandan cinsiyet kimliği cisgender olmayan kişilere yer vermez.

2004 yılında LGBTİ+ ve feminist örgütlerin mücadelesi ile TCK taslak metnine giren "cinsel yönelim" ibaresi, AKP iktidarı tarafından taslaktan çıkarılmıştır (KaosGL,2015c). 2010 yılına kadar dönemin bakanlarından homofobik açıklamaları devam etmiş, 2010 yılında anayasaya cinsel yönelim ifadesinin neden getirilmediğinin gerekçesi olarak terimin anayasaya getirilmesi, aynı zamanda eşcinsel evliliklere de onay verilmesi anlamına geleceğini ve buna izin verilmeyeceği söylenmiştir (Kaos GL,2015c). Bu konu, 2012 yılında da tartışma konusu olmuştur. Dönemin Anayasa Uzlaşma Komisyon üyesi olan Mehmet Ali Şahin, *"...benim 22 yaşındaki kızım bana gelse ve dese ki kız arkadaşımla evlenmek istiyorum... iyi*

yapıyorsunuz falan diyemem, kusura bakmayın. Çok üzülürüm. Çok üzüleceğim bir şeyi benim yapmamı istiyorsunuz, yapamam, açıkça söyleyeyim."(Kaos GL,2015c) demiştir. 2013 yılında Anayasa Uzlaşma Komisyonu üyesinden bir başka kişi Mehmet Ali Şahin ile aynı görüşü paylaşmıştır. Ahmet İyimaya, *"kadının kadınla, erkeğin erkekle evlenmesini hak olarak görmüyorum. Bu bir bozulmadır. Anlaşamadığımız tek konu kalsa bile asla cinsel yönelim ifadesinin yazılmasına izin vermeyiz"* (Yalçın, 2013) demiştir.

2016 yılında Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nda cinsel yönelim, cinsiyet kimliği ibareleri ayrımcılık kapsamına alınmamış (KaosGL,2018a), 2017 yılında OHAL ile LGBTİQ+ yürüyüşleri süresiz bir şekilde yasaklanmış, 2018 yılında OHAL kaldırılmasına rağmen yasak kaldırılmamıştır (KaosGL,2018e). Sebep olarak "kamu güvenliği" ve "toplumsal hassasiyetler" ile OHAL dönemi yasak gerekçeleri ile aynıdır (Kaos GL, 2019). 2019 yılında Avrupa Parlamentosu LGBTİQ+ kişilerin etkinlik yasağının kaldırılması hakkında çağrıda bulunmasına rağmen (KaosGL,2019), yasaklar ve ayrımcı tutum devam etmektedir.

Türkiye'de hukuksal normlar aracılığı ile cis lezbiyenlere karşı tutumun homofobik olmasının yanında hem "kadın"[39] hem de lezbiyen olmasından kaynaklı da baskı altındadır. Nitekim lezbiyen çiftlerin çocuk edinme haklarının olmaması göz önünde bulundurulduğunda Anayasanın 41. Maddesinde[40] yer alan aile kavramı, cis heteroseksüel bir kadına işaret etmektedir. Diğer yandan toplumsal cinsiyet rollerinin aşılandığı, cis kadına "güçsüz", "korunmaya muhtaç"; cis erkeğe "güçlü" rollerini besleyen normların hakimiyeti göz önünde bulundurulduğunda, 41. Maddede yer alan *"özellikle ananın ve çocukların korunması"* (TC Anayasası:140-1) ibaresi ile, cis heteroseksüel erkeğin korunmasına vurgu yapılmamıştır. Aynı şekilde 50. Maddede *"Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar"* (TC Anayasası:141) ibaresi ile cis kadınları "cinsiyet kimliği"nden çıkarıp müşkül durumlar içerisine yerleştirmiştir. Egemen ideolojinin, cis kadını cinsiyet kimliğinden dolayı "korunmaya muhtaç",

[39] Trans ve cis kadının bu konuda ötekileştirilme deneyimleri farklıdır.
[40] Madde 41/ek fıkra:" *Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir*" (TC. Anayasası:140-1).

”yetersiz” gören bir bakış açısına sahip olduğu söylenebilir. Bu noktada cis lezbiyenler, hukuksal aygıt tarafından hem cis kadın oldukları için “yetersiz insan”, hem cinsel yönelimi “lezbiyen” olduğu için görmezden gelinen kişiler olarak görülmektedir.

Ulusal konjonktürde LGBTİQ+ kişilere bakış açısı genellikle çekimser ve geleneksel iken uluslararası boyutta ise toplum tarafından azınlık olarak görülen cinsel yönelimi ve cinsel kimliği ‘öteki’ olarak görülen kişilere daha iyimser bir tutum sergilemiştir. Örneğin, 1950 yılında kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), LGBTİQ+ kişileri koruyan hükümler ile donatılmış sözleşmelerden biridir. İnsan haklarını ve temel özgürlükleri koruyan AİHS diğer sözleşmelere kıyasla temel haklar kapsamında daha genel ve geniş hükümleri içermesi nedeniyle oldukça önemli bir sözleşmedir. Söz konusu sözleşme zaman zaman devletlerin hak ihlalleri söz konusu olduğunda bunu ulusal alandan çıkarıp uluslararası boyuta taşımaya imkan vermiştir.

Sözleşmede özellikle LGBTİQ+ kişilerin temel haklardan faydalanabilmesi için hükümler yer almaktadır. Sözleşme, cinsel kimliği ve cinsel yöneliminden dolayı ayrımcılığa uğrayan kişilerin temel haklarına (İşkence yasağı, adil yargılanma hakkı, özel ve aile hayatına saygı, evlenme hakkı gibi) yapılan ihlalleri Madde 14[41]’te yer alan ‘Ayrımcılık Yasağı’ (AİHS,2010) çerçevesinde değerlendirmiştir.

Ayrımcılık yasağı ilkesi LGBTİQ+ kişiler için sözleşmenin içerisinde yer alan temel maddeden faydalanabilmesi bakımından önemli bir maddedir. Zira LGBTİQ+ kişilerin AİHM’ne açtığı çoğu davada devletlerin ayrımcılık yasağı maddesini de dolaylı da olsa ihlal ettiği görülmüştür. Ayrımcılık yasağı sözleşmede yer alan diğer temel hakların kullanımı konusunda herkesin eşit muamele görmesi açısından önemli bir maddedir (AB Temel Haklar Ajansı,2010). Zira Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) LGBTİQ+ kişilerin açtığı bazı davalarda (aile hayatı ve özel hayata saygı, evlenme hakkı gibi) ayrımcılık yasağını içeren 14. Maddeyi göz önünde bulundurarak karar vermiştir. AİHM ayrımcılık yasağı çerçevesini LGBTİQ+

[41] Madde 14: Bu sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum, başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır. (AİHS, Avrupa Antlaşmaları Serisi, 01.06. 2010, s.13)

kişilerin lehine oldukça geniş bir yorum getirmişse de söz konusu maddede LGBTİQ+ kişilere yönelik açık bir hüküm bulunması konusunda henüz net bir karar alınmamıştır.

AİHS ayrımcılık yasağı çerçevesinde çalışmalarına devam ederken, cis eşcinseller AİHM'ne açtığı kırkı aşkın davalarda yaşam hakkı, işkence yasağı, özgürlük ve güvenlik hakkı, adil yargılanma hakkı, özel ve aile hayatına saygı, evlenme hakkı gibi birçok hakkın ihlali sebebiyle başvuru yapmıştır. Bu davaların içerisinde yirmiyi aşkın davada devletler doğrudan ya da dolaylı ayrımcılık yasağı ihlal ettiği gerekçesiyle tazminat ödemek durumunda kalmıştır. Dikkat edilmesi gereken nokta, Türkiye'deki cis lezbiyenlerin AİHM'ne açtığı herhangi bir davanın şimdilik bulunmayışıdır.

Türkiye'de cis lezbiyenlerin AİHM'ne başvurmaması, onların Türkiye'de yaşamaktan çok memnun olduğunu ya da lezbiyenlere karşı ötekileştirici bir tutumun olmadığını göstermez. Dikkat edilirse İngiltere'deki cis lezbiyenler AİHM'ne açtığı davaların sayısı gözle görülür şekilde fazladır. Halbuki İngiltere cis lezbiyenlere Türkiye'ye nazaran cinsel yönelimi ile siyasal, sosyal, ekonomik anlamda daha rahat yaşaya bilme imkanını sağlayabilmiştir. Ters orantılı denklem bize, özgürlüğün olduğu yerde kendini ifade edebilmenin (sorgulama, şikayet edebilme, hakkını arama) daha kolay olduğunu gösterir.

Türkiye mevzuatında eşitlik çerçevesine dahil edilen unsurların içerisinde yer alan 'cinsiyet' kelimesi yerine cinsel yönelimi ve cinsiyet kimliği ibaresini yer alması daha uygun olur. Bu konuda evrensel kabul edilen sözleşmelerden biri olan AİHS'nin de cis eşcinselleri benimseme ve koruma süreci oldukça sancılı geçmiş, AİHM'nin takdir yetkisinin genişliği uzun bir sürece yayılmıştır. AİHS içerisinde yer alan ayrımcılık yasağının tanımında da cinsiyet kelimesi yerine cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği kelimelerinin gelmesi zaman zaman gündeme gelse de henüz değiştirilmemiştir.[42]

[42] Gerek ulusal gerek uluslararası konjonktürde cis eşcinsellere yönelik yasal süreçlerde henüz istenilen bir noktaya gelinmemiştir. Cis ve trans eşcinsellerin haklarına yönelik çalışmaların devam etmesi sadece eşit bir dünya evresinin tamamlanmasına yardımcı olur, özgür bir dünyanın değil. Çünkü öncelikle cis ve trans eşcinselleri 'öteki' olarak değil 'insan' olarak görmek birçok sorunun

Kısacası ideolojik ve baskı aygıtlarından hukuki aygıt ile lezbiyenlere dair hakların altı çizilmemesi lezbiyenlerin cis heteroseksüel kişilerin erişebildiği birçok haktan mahrum bırakmaktadır. Dolayısıyla lezbiyen ilişkilerin reddedilmesi, *"...çiftlerin sağlık sigortası, vatandaşlık, hastane ziyareti, kişinin eşine karşı ifade vermekten korunma ve miras"* gibi birçok hak ve güvenceden faydalanmalarını engeller (Harris,2009:443).

2.2.5. Aile D.İ.A.'sının Lezbiyenlere Karşı Ayrımcılığı

Devletin ideolojik aygıtlarından biri olan aile kurumu da eril hegemonyanın şiddet ve bastırma uygulamalarının içerisinde yer alır. Aile, egemen ideolojik aşılamanın temel kaynağı olarak görülür ve kişinin toplumsal ilişkiye açılan bir yolu olarak devletin erişemediği durumlarda denetim görevini üstelenir (Millet,1973:72;akt. Şenel,2014:25).

Aileler eril hegemonyanın belirlediği cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği doğrultusunda çocuğunu yetiştirir. Eril hegemonyanın cisgender ve heteroseksüelliğe yaptığı vurgu göz önünde bulundurulduğunda, aileler her çocuğun cisgender kişi olduğu ve *"heteroseksüel olarak dünyaya geldiği varsayımıyla hareket eder"*(Tanaydın,2017:29). Bu noktada çizilen sınırlar içerisinde olmayan çocuğuna karşı baskı, şiddet ve caydırma pratikleri uygulanır. Mallon'a göre kimi aileler çocuğunun eşcinsel olduğunu hissetmesine rağmen, heteroseksüel olduğunu varsaymayı tercih ettiğini tespit etmiştir (Mallon,1998, akt. Eroğlu,2015:51). Çocuğun cinsel yönelimini söylemesi durumuna ebeveynlerin tepkileri genellikle *"şok, hayal kırıklığı, öfke, utanç, reddetme, şiddet hatta öldürme"* şeklinde olabilmektedir (LaSala,2000:67;akt. Arık,2014:48).

Kwiatkowski'ye göre cis kadının *"statüsünün düşük olduğu, evliliğin ve bekaretin değerli olduğu toplumlarda kadının eşcinselliği umursanmamaktadır"* (Kwiatkowski,2010;akt. Eroğlu,2015:41). Buna paralel olarak Türkiye'de cis lezbiyenlerin ailesi tarafından şiddetin birçok yönü karşı karşıya kalmaktadır.

çözülmesinde ilk anahtardır. Bir yandan cinsel yönelimi eşcinsel cis erkek, lezbiyen, biseksüel vb. olan kişilerin haklarının savunusunu yapıp diğer yandan yapılan koruma adlı yasalarda cinsel yönelim değil de cinsiyet (cisgender işaret edilmektedir) kelimesinin kullanılmasındaki ikircikli tutumun varlığı söz konusudur.

Örneğin, Türkiye'de cis lezbiyenlerin çoğu ailesi tarafından, cis heteroseksüel erkek ile evlenmeye itiliyor[43] (Öner,2013:137; Human Rights Watch,2008). Kimi ailelerde cis kadının çocukluğundan itibaren belirlenmiş rollerinin dışına çıktığında baskı uygulanması, "elalem/komşu ne der" gibi çevre baskısına işaret eden yaklaşımlar mevcuttur. Aynı şekilde açılmak isteyen kimi çocuk/yetişkin kişiler anne/baba/abla/abi gibi kişilerin tepkisinden korkma, ya da bu kişilerin çocuklarına/kardeşlerine şiddet hatta cinayet gibi olaylar yaşayabilmektedir (Emer,2018).

Türkiye'de ailenin çocuklarına ya da birinci derece akrabalarına karşı homofobik tutumu eğitim düzeyi ile ilişkili olmadığı da söylenebilir. Ünal'ın yaptığı araştırmaya göre öğretim üyelerinin bile birinci derece akrabalarının LGBTİ kişisi olması durumunda homofobik tutum sergilediği tespit edilmiştir (Ünal,2018:46).

Daha öncesinde eril hegemonyanın eşcinselleri tehdit olarak gören düşünceye sahip olduğu ve "aile" kurumu bu tehdidi en aza indirmeye yardımcı olduğu belirtilmiştir. Türkiye'de var olan eril hegemonya, eşcinselliğin toplumsal bir tehdit olmasının yanı sıra aile kurumu için de bir tehdit barındırdığını düşünmektedir (Bora-Özgökçe vd.,2011:124-125).

Göregenli'nin yaptığı araştırmaya göre, ailenin doğrudan (davranışlar) ve dolaylı (bakış ve jestler) olarak ayrımcılığa uğrayan kesimin içerisinde lezbiyenlerin oranı diğer cinsel yönelimlere sahip kişilerden daha fazladır (Göregenli, 2011b: 36).[44]

Human Rights Watch yaptığı araştırma ile Türkiye'de birçok cis lezbiyen ve cis biseksüel kadınların, cinsel yönelimini reddeden aileye sahip olduğunu ve cinsel yönelimi öğrenildiği zaman şiddete, nefrete ve reddedilmeye maruz kaldığını tespit etmiştir (Human Rights Watch,2008:6). Türkiye'deki aile tutumuna örnek olarak cis lezbiyen bir kişi olan Ayşe, babasının eşcinseller hakkındaki tutumunu şöyle özetliyor*: "Babam 'Çocuklarımın fahişe olmasını, hırsız olmasını affedebilirim, ama bir şeyi affetmem, o da eşcinsel olmaları' diyor"* (Human Rights Watch,2008:40).

[43] Vurgu bana ait.

[44] Fakat yapılan araştırmalar içerisinde lezbiyen kişilerin trans lezbiyen mi yoksa cis lezbiyen m oldukları belirtilmemiştir.

Araştırma içerisinde cis lezbiyen çift ile yapılan röportajda, cinsel yöneliminin ailesi tarafından öğrenilmesi sonrasında her iki ailenin da baskı uyguladığı, birbirlerinden ayırmak istedikleri için evi terk etmek zorunda kaldıklarını söylemişlerdir (Human Rights Watch,2008:35-36). Aynı şekilde, Pakistan'da yaşayan ve evi terk etmek durumunda kalan cis lezbiyen Seyeda, ailesi tarafından kuzeni ile evlendirilmeye zorlandığını, cinsel yönelimi reddedildiği ve hatta tecavüze bile uğradığını söylemiştir (Clifton ve Williamson,2018). Bir başka örnek ise Amerika'nın Teksas eyaletinde bir baba cis lezbiyen kızını ve kızının sevgilisini, lezbiyen ilişki yaşadıkları gerekçesiyle öldürmüştür (Kılıç,2014).

Lezbiyenler hakkında Türkiye'de yapılan araştırmalar sınırlı olmakla birlikte haber kaynaklarında ebeveynlerin doğrudan cinayet işlediklerine dair bulguya rastlanmamıştır. Fakat ebeveynleri çocuklar üzerindeki sözlü ve fiziksel şiddeti çocuğun intihar etmeye eğilimini arttırdığını bu nedenle doğrudan olmasa bile dolaylı bir cinayet işledikleri söylenebilir. Örneğin, Türkiye'de yaşayan fakat ailesi tarafından şiddet görmesi ve ölüm tehditleri ile karşılaştığı için Almanya'ya giden cis lezbiyen Nalan Bayar 2016 yılında hayatına son vermiştir (KaosGL,2016c).

2.2.6. Siyasal D.İ.A.'ların Lezbiyenlere Karşı Ayrımclığı

Devletin ideolojik aygıtlarından siyasi aygıt içerisinde yer alan siyasi partiler de kimi zaman cis lezbiyenlere ayrımcı tutum sergilediği gibi kimi zaman onların haklarını ve özgürlüklerini temsil edebilir. Kimi durumlarda da (seçim dönemleri, iktidar partisine muhalefet etmek) siyasi partiler toplumda marjinalleştirilmiş grupları savunabilir. Kimi ülkelerde siyasi partiler marjinal grupların savunuculuğunu yaparken diğer parti ya da eril iktidar tarafından da ayrımcı söyleme, tutum ile karşı karşıya kalabilir.

Türkiye'de LGBTİQ+ dostu ve kişilerin hakları için çalışan partiler arasında CHP[45], HDP[46], Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi[47] gibi partiler sayılabilir.

[45] 9 Eylül 1923 yılında Mustafa Kemal Atatürk tarafından "Halk Fırkası" adı ile kurulmuş, 1935 yılında ise "Cumhuriyet Halk Partisi" adını almıştır. Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve Devrimcilik ilkelerini benimsemiştir. Sosyal demokrasinin ilkelerini destekleyen CHP, *"Özgürlük, eşitlik, dayanışma, emeğin üstünlüğü, gelişmenin bütünlüğü ve etkinliği ile demokratikleşme"* önemle durdukları terimlerdir (CHP,2015).

Türkiye'de basında eşcinsel partisi olarak yer alan 1980'li yıllarda çalışmaları olan Radikal Demokrat Yeşiller Partisi, *"tüm "azınlık" diye tabir edilen dinsel, cinsel, etnik toplulukların haklarını çoğunluk tahakkümüne karşı savunma gibi amaçları programına almış bir siyasi hareketti"* (Yesildirenis,2019). Bunların içerisinde eşcinseller, feministler, çevreciler vb. birçok kişiyi bir araya getirmek istemiştir. Eşcinseller partisi olarak basın tarafından baskı altında kaldı ve partinin kurucusu İbrahim Eren tutuklanıp cezaevine gönderildi (Yesildirenis,2019). Mahpus döneminde ve daha sonraki dönemde iki kez öldürülme girişimleri ile karşı karşıya kalan İbrahim Eren, İslamcı kesimler tarafından aldığı sürekli tehditler sonucu İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalmıştır (Yesildirenis,2019). Daha sonrasında 1988 yılında Yeşiller Partisi kurulmuştur 1994 yılında kapatıldı. Yeşiller Partisi daha sonra 2008 yılında tekrar kuruldu (İndependentturkish,2019). Partiye feministler, çevreciler (yeşiller), etnik gruplar, savaş karşıtları ve LGBTİQ+ kişilerin haklarına yönelik mücadele etmeye devam etmiştir. 2012 yılında hitap edilen kesimin değişmemek kaydıyla Eşitlik ve Demokrasi Partisi ile birleşmesiyle Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi kurulmuştur (İndependentturkish,2019). Günümüzde hala çalışmalarında devam etmekte olup HDPyi desteklemektedir.

Marjinalleştirilen grupları destekleyen partiler de eril iktidar tarafından baskı altına alınmaktadır. Örneğin, 9 Şubat 2018'de Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi sözcüleri ve HDP'de yer alan yöneticiler, hafta sonu yapılacağı planlanan HDP kongresi öncesinde evlerinde alınarak gözaltına alınmıştır (Yesilsolparti.org, ty).

HDP ise LGBTİQ+ hakları için mücadele eden bir diğer partidir. Partide LGBTİQ+ kişilerin de yer aldığı ve seçim dönemlerinde milletvekili adayı çıkaran ve bunu teşvik eden partiler içerisindedir. Örneğin 2015 yılında Eskişehir, 2018 yılında Edirne gibi illerden cinsel yönelimi eşcinsel cis erkek olan milletvekili adayları çıkarmıştır (Hürriyet,2015a; Gmag,2018). Feminist aktivistler ile iletişimi olan HDP,

---

[46] 15 Ekim 2012 yılında Yavuz Önen ve Fatma Gök tarafından kuruldu. Halkların Demokratik Partisi programında *"Ezilenlerin ve sömürülenlerin"* buluştuğu ve mücadele ettiği bir parti olarak tanımlar (HDP,?).

[47] 25 Kasım 2012 yılında Ufuk Uras tarafından kurulan Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi programında *"Eşitlik ve adalet için verdiğimiz mücadele, ekoloji mücadelesinden ayrılamaz…yaşanabilir bir dünya idealimiz, siyasetimizin temel eksenlerinden biridir."* şeklinde belirtmiştir. Ekolojist bir bakış açısı temel ilkesidir (T24,2012).

hem feminist hem LGBTİQ+ aktivisti olan kişileri de İstanbul, Mersin, Eskişehir, Ankara gibi illerde milletvekili adayı olarak göstermiştir (Gzone,?). HDP, LGBTİQ+ hakları ile ilgili çeşitli sorunları meclis gündemine taşıyan ve bu konuda pek çok çalışma yapan partiler içerisindedir. Örneğin, 2016 yılında hapishanedeki LGBTİQ+ kişilerinin durumları için meclise soru önergesi verilmiştir (CHP de aynı yıl soru önergesi vermiştir); fakat Adalet Bakanlığının bu konu ile ilgili pek ilgilenmediğine dair cevaplar alınmıştır (Pembe Hayat ve Kaos GL,2017: 120-121). Fakat HDP'nin kimi isimlerinin de homofobik ve transfobik tutuma sahip üyeleri mevcuttur. Örneğin, Altan Tan 2015 yılında Malatya'daki Nevruz kutlamalarında kendisi ile fotoğraf çektirmek isteyen LGBTİ+ kişilerin istemini geri çevirmiştir (BirGün,2015).[48]

LGBTİQ+ dostu dolayısıyla cis ve trans lezbiyen dostu olan bir diğer parti CHP'dir. CHP gerek hapishanelerde olan LGBTİQ+ kişilerinin sorunları açısından CİSST (Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği) örgütleri ile çalışmalar yapmış, seçim dönemlerinde LGBTİQ+ kişilerini aday göstermiş, LGBTİQ+ hakları ile ilgili konuları meclise taşımıştır. Örneğin, 2015 yılında CHP, LGBTİQ+ kişilerin çalışma şartlarının iyileştirilmesi ve iş alanlarında korunmasına yönelik, İş Kanunu'na *"cinsel yönelim, cinsiyet kimliği ve cinsiyet ifadesi"* kelimelerinin getirilmesi gerektiğine dair kanun teklifinde bulunmuştur (Kaos GL,2015a). Ayrıca 2015 yılında İstanbul'dan transgender milletvekili adaylar, aday adayları yer almıştır (Kızıltepe,2015; Arslan ve Kahraman,2011). Son olarak 2019 yılında bir transgender kadın Niler Albayrak, CHP Avcılar Yönetim Kurulu üyeliğine seçilmiştir (Taştan,2019).

Türkiye'de LGBTİQ+ dostu partiler varlığına rağmen sadece LGBTİQ+ haklarına yönelik açılmış ve parti üyelerinin sadece LGBTİQ+ kişilerin olduğu bir siyasi partiye rastlanmamıştır. Fakat CHP Milletvekili Hayri İnönü zamanında Boysan Yakar'ın Belediye Başkan danışmanı olarak çalıştığı bilinmektedir (bkz. Tar,2015b).

[48] Söz konusu iddiaları yalanlayan Altan Tan, kendisinin bu durumu haberlerden öğrendiğini, böyle bir istemden haberi olmadığını söylemiştir (BirGün,2015).

Türkiye'de cis lezbiyenlerin ya da cis lezbiyen feministlerin kurduğu bir siyasi parti örneği görülmemiştir. Fakat CHP belediye başkan danışmanı olarak bilinen Sedef Çakmak'ın CHP il meclis üyeliğine yükselen ilk açık kimlikli lezbiyen olduğu bilinmektedir (Tar,2014).

AKP[49] tarafından CHP ve HDP'ye yönelik LGBTİQ+ kişileri konusunda çeşitli baskılar, nefret söylemleri olmuştur. Örneğin, AKP Cumhurbaşkanı Erdoğan, 41. Muhtarlar Buluşması'nda, CHP'nin seçim dönemlerinde LGBTİ+ kotası ile LGBTİ+ adaylarının yerel yönetime katılımını arttırmayı amaçlayan adımı karşısında tepki göstermiştir. AKP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, CHP ve dolayısıyla eşcinseller ile ilgili de tepkisini de ifade eder niteliktedir: *"Allah şaşırtmasın. Şu hale bak ya. Bir partide ölçü kalmayınca, muvazene kaybolunca işte böyle nereye savrulacağı belli olmuyor."* (Çelikkan,2017). AKP'den bir diğer ayrımcı tutum 2015 yılında yapılan genel seçimlerden önce parti broşürlerinin içerisinde cinsel yönelim, cinsiyet kimliği eşitliğine dair bir ibare yer almamasının yanı sıra; Gay Pride resimleri gösterilerek, *"Ak Partili olmayan, muhafazakar olmayan insanlar yaşam tarzına müdahale edildiğini düşünüyor. Sizden farklı insanların yaşam tarzlarına müdahale ettiğini düşünüyor musunuz?"* şeklinde ifadelere yer verilmiştir (Kaos GL,2015c).

Türkiye'de LGBTİQ+ kişilere karşı homofobik ve ayrımcı tutuma sahip partiler içerisinde özellikle AKP ve MHP[5051] politik çizgisi, cis lezbiyen hakları da dahil LGBTİQ+ kişilere karşı mesafeli bir tutum sergilemektedir. LGBTİQ+ kişiler için getirilen soru önergenelerini genellikle reddeden partiler içerisinde yer alır. Örneğin, CHP ve BDP[52]'nin eşcinsel haklarının garanti altına alınmasına yönelik önergesi

[49] 2001 yılında Recep Tayyip Erdoğan tarafından kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi'dir. Parti tüzüğünde temel esaslar olarak *"Milli irade, hukukun üstünlüğü, akıl,bilim, tecrübe, demokrasi, bireyin temel hak ve özgürlükleri ve ahlakiliği, siyasi yönetim anlayışının temel referansları olarak kabul eder."* şeklinde belirtilmiştir (Akparti,2019).

[50] 1969 yılında Alparslan Türkeş tarafından kurulan Milliyetçi Hareket Partisi temel ilkeleri *"Meşruiyetçilik, Milliyetçilik, Milli birlik ve bütünlük, insan haklarına saygı, demokrasi ve hukukun üstünlüğü, sosyal adalet ve türk toplumculuğu, toplumsal dayanışma ve uzlaşma kültürünün geliştirilmesi,ilkeli, seviyeli ve temiz siyaset, gönül seferberliği"*dir (Mhp,2009:17-20).

[51] MHP'nin içerisinde LGBTİQ+ haklarını destekleyen pek az kişi vardır. Örneğin, 2013 yılında LGBTİQ+ hakları ile ilgili MHP içerisinde ilk ve tek önerge veren kişi dönemin MHP milletvekili Özcan Yeniçeri olarak bilinir (Yılmaz ve Demirbaş,2015:248,256). Özcan Yeniçeri günümüzde İyi Parti içerisinde yer almaktadır.

[52] Barış ve Demokrasi Partisi

MHP ve AKP tarafından *"genel ahlaka aykırı"* gerekçesiyle reddedilmiştir (Coşar,2015:21). AKP'li milletvekillerin LGBTİQ+ kişileri hakkında nefret söylemleri de mevcuttur. Örneğin, CHP ve HDP milletvekillerinin kanun taslağına cinsel yönelim, cinsiyet kimliği eklenmesi söylemlerine karşılık AKP milletvekili Ayşe Doğan tepki göstermiştir. Ayşe Doğan, LGBTİQ+ kişiler hakkında, *"insan doğasına, bizim toplum örf ve adetlerimize aykırı olan farklı cinsel eğilimleri"* ifadesi ile *"bunların bizim toplumumuz için oluşabilecek en büyük tehditlerden biri olduğunu herkes biliyor"* şeklinde homofobik ve ayrımcı söylemi olmuştur (Kaos GL,2016a).

Bazı parti liderleri, seçim dönemleri öncesi LGBTİQ+ kişiler hakları hakkında olumlu konuşmalar yapmasına rağmen seçildikten sonra homofobik tutum takınabilmektedir. Örneğin, 2002 genel seçimlerinde AKP milletvekili adayı Erdoğan, Abbas Güçlü ile Genç bakış programında *"Eşcinsellerin de kendi hak ve özgürlükleri çerçevesinde yasal güvence altına alınması şart"* (Korkmaz,2012) şeklinde ifadesi yer alsa iktidara geldiği dönemden sonraki tavrı nedense değişmiştir.

Özetle Türkiye'de cis lezbiyenler de dahil LGBTİQ+ kişilere karşı kimi siyasi partiler ılımlı ilişkiler kurarken, kimi partiler ise homofobik ve ayrımcı tutumlar sergilemektedir. LGBTİQ+ hakları ile ilgili çalışmalar yapan partiler içerisinde, cis lezbiyen milletvekili adayı çıkarılmaması dikkat çekicidir. Bu noktada CHP'nin meclis üyesi, açık kimlikli lezbiyen olan Sedef Çakmak 31 Mart 2019 seçimlerinde Beşiktaş belediye başkanı aday adaylığını koymasına rağmen CHP Beşiktaş belediye başkanı adayı Rıza Akpolat olmuştur (Demirbilek, 2018b; Sabah,2019). Cis lezbiyen kişilerin aday olmak istememe, partinin cis lezbiyen kişilere öncelik vermemesi gibi birçok sebep olabilmekle birlikte kesin bir bulguya dair araştırma yapılmamıştır. Dolayısıyla cis lezbiyenlerin milletvekili temsiliyetinin az olmasının sebebi başka bir araştırma konusu oluşturmaktadır.

2.2.7. Sendikal D.İ.A.'ların Lezbiyenlere Karşı Ayrımcılığı

Cis lezbiyenlerin devletin ideolojik aygıtlarından sendikal aygıtlar tarafından görünmezliğe ya da ayrımcı tutuma maruz kaldığı görülmüştür. Hukuksal aygıtın

heteroseksist ve homofobik duruşu karşısında cinsel yönelimi lezbiyen olan kişiler, çeşitli sendikal örgütlenmelerde ve iş hayatında güvencesiz bırakılmıştır.

Türkiye'de İş Kanunu'nda cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ibaresinin olmayışı; Madde 25'de yer alan işçinin bazı durumlarda işveren tarafından iş sözleşmesini feshedebilen hallerin içerisinde ahlak ve iyi niyet kuralları dahilinde (İş Kanunu,2003) cinsel yönelimi lezbiyen olan kişilere karşı işten çıkarma, taciz, mobbing gibi riskleri de beraberinde getirmiştir. Aysun Öner'in çalışmasına göre, cis lezbiyenlerin çoğu iş hayatında cinsel yönelimlerini açık yaşaması halinde cinsel taciz tehlikesi artmaktadır (Öner,2013:146). Bir başka araştırmaya göre cis lezbiyen kişiler iş hayatında homofobik tutumlar, ayrımcı muameleye, damgalama gibi durumlar ile karşılaşmaktadır (Şenel,2014:64).

Türkiye'de *Kaos GL*'nin araştırmasına göre Türkiye'de özel sektörde cinsel yönelimi ve cinsiyet kimliğini gizlemeden yaşayan oran %22 iken, kamu sektöründe bu oran daha düşerek %7'dir (O'Neil vd., 2018:8). Bu noktada LGBTİQ+ haklarına dair bir güvence olmaması, özel ve kamu sektöründe işverenler genel ahlaka aykırı gerekçesiyle istediği gibi işten atabilmektedir.

Cis lezbiyenler bir yandan çalışma hayatında ayrımcı tutum ile karşılaştıkları gibi cis kadın olmanın da baskısını görmektedir. Örneğin Türkiye'de tekstil sektöründe çalışan lezbiyen kişi, *"Kadın olmamdan kaynaklı sorunlar yaşıyorum. Terfi alamıyorum, daha az maaş alıyorum. Lezbiyen olduğumu gizleyerek yaşamak zorunda bırakılmak da apaçık ayrımcılık değil mi?"* (Göregenli,2017:35). Bu noktada cis lezbiyenler cis kadın olmanın hem de cinsel kimliği lezbiyen olmanın baskısını aynı anda hissedebiliyor. Bir diğer örnek ise cinsel yönelimi lezbiyen olan bir işkadını, *"Bazen bir iş adamı geliyor ve şöyle diyor: "'Eğer benimle yatarsan seninle iş yaparız'. Lezbiyen olmama rağmen değil, lezbiyen olduğum için öyle diyor"* (Human Rights Watch,2008:46).[53]

[53] Trans lezbiyenler de bu konuda hem trans kimliğinden en ötürü hem de cinsel yönelimi lezbiyen olduğu için kamusal sektördeki baskı altında tutulmaktadır. Örneğin, öğretim üyesi olan trans lezbiyen kişi, *„amir ve yetkililer biraz daha saldırgan bir tavır içerisindeler"* demiştir (O'Neil,2018:38). Ayrıca öğretim üyesi olan trans lezbiyen *„Kafam uğradığım ve uğrayacağım hakaretlerde ve işten atılma problemim de olduğu için ağır bir depresyon sık sık tekrar ediyor. Bu durum iş verimimi düşürüyor"* demiştir (O'Neil,2018:31).

2000 Yılında AB Komisyonu cinsel yönelim ayrımcılığını yasaklamıştır. Türkiye'nin de üye olduğu bu komisyon kararları bağlayıcıdır. Dolayısıyla Türkiye cinsel yönelim ayrımcılığını İş Kanunu'nda yasaklaması gerekirken, Türkiye cis kadın ve erkek eşitliğini vurgulamak ile sınırlı kalmaktadır (Erol,2018). Bu noktada işveren ve eril iktidara yakın olan örgütler de cis lezbiyenlere karşı ayrımcı muamelesini legal hale getiriyor.

Sendikal örgütlenmelerde cis ve trans lezbiyenler dahil olmak üzere LGBTİ+ kişilere karşı ayrımcı tutumu sürdürmektedir. Örneğin, Türkiye'de sendikal örgütlerin tüzüklerinde cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ibareleri oldukça sınırlıdır. Ceyhan Güler'in araştırmasına göre Türkiye'de cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği kavramları tüzüklerinde yer alan konfederasyon sadece bir, sendikalarda ise bu sayının beşi aşmadığını tespit etmiştir (Güler,2017:21-22). Yine de LGBTİ+ ile ilgili çalışmalar yapan sendikalar da genellikle *"kadın sekreterlikleri, kadın komisyonları içine sıkışmış bir hal sergilemektedir"* (Güler,2017:23). Bu noktada Türkiye'deki sendikal örgütler cis ve trans lezbiyen kişilerin karşılaştığı dolaylı ve doğrudan şiddeti görmezden gelmektedir. Dolayısıyla sendikalarda cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği alanında politikaların çok az düzeyde kalması cis ve trans lezbiyenlerin de içerisinde bulunduğu LGBTİ+ çalışanların örgüt içerisinde görünürlüğünü etkilemekte, şiddet ve ayrımcılığa maruz kalmalarına sebep olmaktadır. Örneğin, zamanında DİSK'e (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) üye olan eşcinsel kişi sendikal yönetiminden atılacağı korkusu ile yıllarca cinsel yönelimini sakladığını söylemiştir (Kaos GL,2005:14-15).

Türkiye'de bazı sendikal örgütlenmelerde toplumsal cinsiyet eşitliği ve LGBTİ+ alanında etkinlikler yapılmasına rağmen bu kez üyelerin tepkileri ile karşılaşılmaktadır. Örneğin, Kıbrıs Türk Öğretmenler Sendikasının dönemin genel başkanı (KKTC), toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili yaptıkları yayınlara ve düzenledikleri LGBTİ+ etkinliklere karşı sendika üyelerinin fazla tepki gösterdiklerini belirtmiştir (Mancar,2015:44-45). Cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim eşitsizliği gerek tüzüklerde gerekse örgüt içerisindeki üyelerin ayrımcı tutumu ile birleştiğinde cis lezbiyenler, sendikal örgütler içerisinde hem cis kadın olarak hem de

cinsel yönelimi lezbiyen olmasından kaynaklı birçok sıkıntı ile karşı karşıya kalmaktadır.

Bu konuda DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) ve KESK (Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu) gibi sendikalar LGBTİ+ toplulukları ile bir araya gelerek anayasa düzenlemelerinde ayrımcılığın yasaklanması maddesinin içerisinde cinsel yönelim ibaresini de getirmek istediklerini TBMM'ye sunmuştur (Türk Tabipler Birliği,2017:37). Diğer yandan DİSK, Eğitim-Sen ve SES gibi sendikal yapılar LGBTİ+politikalar hakkında çalışmalar yapmasına rağmen toplu iş sözleşmelerinde LGBTİ+ haklarına ilişkin ibarelere yer vermemesi de dikkat çekicidir (Güler,2017:25).

Sendikalar ve STKlar içerisindeki homofobik ve transfobik tutum takınanların sayısı bir hayli fazladır. Örneğin, 2016 yılında kırk STK'nın imzasının olduğu Onur yürüyüşüne tepki gösteren bildiri yayınlanmıştır. Söz konusu yazıda *"eşcinselliğin normalleşmesi ve aile kurumunun değersizleşmesi"* ibarelerine yer verilmiştir (Yenişafak,2016). Bu noktada STKların eril iktidarı besleyen söylemleri ve yaklaşıma sahip oluşu birçok cis ve trans kadını baskı altında kalmasına, dışlanmasına ve iş bulamamasına sebep olabilmektedir.

2.2.8. Haberleşme D.İ.A.'sının Lezbiyenlere Karşı Ayrımcılığı

Lezbiyenleri ötekileştirme tutumları devletin ideolojik aygıtlarından haberleşme aygıtları ile topluma sunulmaktadır. Egemen söylemin "biz" tanımlamasını pekiştirmekte ve ataerkil toplumu pekiştirmektedir. Hedef aldıkları gruplardan biri olan lezbiyenlerin ise zararlı, kötü, yoldan çıkaran imajı ile sunulan bir cinsel yönelim olduğuna dair pratikler üretilmektedir. Türkiye'de haberleşme aygıtı tarafından homofobik söylemlerin nefret suçu dahilinde değerlendirilmemesi ayrımcı tutumun devam etmesine ve artmasına zemin hazırlamaktadır.

Devletin ideolojik aygıtı içerisinde haberleşme aygıtlarından gazeteler ise lezbiyenlere karşı nefret söylemi üretmektedir. Örneğin, cis lezbiyen ve cis biseksüel kadınların bir araya geldiği ve öykülerini paylaştığı 14. Kadın Kadına öykü yarışmasına İslamcı Yeni Akit gazetesi eşcinselliğin propagandası yapılıyor ve eşcinselliği dayattıklarına dair söylemler üreterek haber yayınlamıştır (Yeni Akit,

2019). Yeni Akit'in sadece LGBTİ+ kişilere karşı değil, cis kadınlara karşı da eril bir dil kullanıldığı gözden kaçmamıştır. Örneğin, Akit gazetesinin köşe yazarlarından Vehbi Kara'nın *"Kadınlar Yuvalarına Dönmeli"* başlıklı yazısında cis kadınların çalışma hayatına girmelerinin kapitalist sistem ile bağlantılı bulmuş; *"Zorunlu olmadıkça kadının çalışma hayatına sokulması ne dinen ne de örflerimize göre uygun değildir"* şeklinde ifadeleri vardır (Yeni Akit,2018). Cis kadını eve hapseden bir yaklaşımın ana akım medyada üretilmeye devam etmektedir.

İdeolojik aygıtlardan haberleşme aygıtı internet ise homofobiyi yayması bakımından ötekileştirme pratiklerini üretebilmektedir. Fakat sağladığı bilgi akışı yönünden yararlıdır. Bu noktada eril hegemonya, bilgi akışını ve belli kesimin birbirleri ile haberleşmesini de engelleyebilmektedir. Örneğin, Türkiye'nin 2008 yılından beri faaliyette olan lezbiyenlerin arkadaşlık sitesi "lezce.com" 2015 yılında Bilgi Teknolojileri Kurumu Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı tarafından müstehcen bulunması gerekçesiyle sansür uygulamıştır (Kaos GL,2015d). Sebebi hakkında tam olarak net bir açıklama yapılmadan idari tedbir kararı verilmesinin ardından olayın medyaya yansımaması için yasak kaldırıldı (Kaos GL,2015f).

Lezbiyenlere karşı sosyal medya televizyonlar nefret söylemini çoğaltmaktadır. Cis lezbiyenlere „erkek fatma" gibi argo sözcükler (Bakacak ve Öktem,2014:829); *"lezbiyenler saldırgan olur"*, *"lezbiyenler erkek gibidir"* gibi kalıpyargı ve önyargıların (Eroğlu,2015:42) çoğaltılmasında etkilidir.

2.2.9. Lezbiyenlerin D.B.A.'lar Tarafından Ayrımcılığa Maruz Kalması

Eril hegemonya tarafından D.B.A. ile ötekileştirme araçlarının içerisinde hükümet, mahkemeler, polis, yönetim, hapishaneler, ordu vb.dir (Althusser,2002:33).

Daha önce de bahsedildiği gibi yönetimin başında olan kişiler ve hükümet, toplumdaki düşünce, söylem ve eylem biçimlerini etkileyebilir. Bu noktada yönetimdeki kişilerin lezbiyenlere karşı ayrımcı tutumu ve söylemleri homofobik ve cinsiyetçi olabilir. Örneğin, 2013 yılında dönemin başbakanı Erdoğan, bir ailenin çocuğu cis lezbiyen çifte vermesi üzerine yaptığı açıklamasında, *"eşcinsel bir aileye*

bir çocuğun teslim edilmesi o toplumun ahlak kurallarına ve inanç değerlerine terstir. Biz emaneti emin ellere teslim etmek zorundayız" demiştir (Bianet,2013).

Türkiye'de bakanların da homofobik söylemleri tespit edilmiştir. 2011 yılında dönemin İçişleri Bakanı İdris Naim Şahin, *"Domuz etinden, Zerdüştlüğe kadar, bilmem hangi ulustan kardeşlikten, çok özür dilerim eşcinselliğe kadar, her türlü namussuzluğun, ahlaksızlığın, gayriinsani durumun olduğu bir ortam"* olarak eşcinsellik ile ilgili dolayısıyla lezbiyenlere karşı ayrımcı ve nefret söyleminde bulunmuştur (Kaos GL,2011). Bir sonraki örnek ise dönemin aileden sorumlu devlet bakanı Selma Aliye Kavaf'ın açıklamalarında görmek mümkündür*:" Eşcinsellik bir hastalıktır, tedavi edilmelidir"* (Kaos GL,2010a). Selma Aliye'nin eşcinselliğin biyolojik bir bozukluk beyanına karşı birçok LGBTİQ+ dernekleri ve oluşumları bakanın derhal istifa etmesi gerektiği tepkilerine rağmen görevinden alınmamıştır. Bunun üzerine *Lambdaistanbul'un* Kavaf'ın söylemleri hakkında şikayeti üzerine Bakırköy savcısı tarafından beyanı kabul edilmedi (Kaos GL,2010b). Buna göre devletin ideolojik aygıtlarının ortak hareket ettiğini de gösterir. Bir diğer deyişle hukuk ideolojik ve baskı aygıtının devletin ideolojik yansımasını da göstermektedir.

2013 yılında dönemin Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu Başkanvekili ve Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Üyesi olan Türkan Dağoğlu eşcinseller hakkında, *"Kadının kadınla, erkeğin erkekle evlenmesi bir hak değil, bilakis cinsel kalıpların ters yüz edilmesini marifetmiş gibi ortaya koyan toplumsal bir bozulmanın önünü açan bir uygulamadır."* demiştir (Kaos GL,2015c).

Mahkemeler yönetim ve hükümetin ideolojik fikirleri doğrultusunda hareket etmeyebilir. Söz konusu mahkemeler toplumda marjinalleştirilen gruplar hakkında olumlu kararlar vererek dönüştürücü bir etkide bulunabilir (Sieder,2007:183,185). Fakat egemen ideolojiye yakın veya eşdeğer biçimde hareket eden mahkemeler de marjinal grupların içerisinde yer alan kimi kesimlerin haklarına engel teşkil edebilir. Türkiye'deki mahkeme kararlarının bir kısmı marjinal gruplar hakkında destekleyici kararlar verirken, çoğu eril iktidarın ideolojisi ile paralel hareket etmiştir. Örneğin, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği yapan cis lezbiyen kişi işini geri almak amacıyla sırasıyla Danıştay 12. Dairesine, Ankara 16. İdare Mahkemesine kararın

iptali için başvursa da reddedilmiş, 2013 yılında da Anayasa Mahkemesine kişisel başvuru yapmıştır. Öğretmen açıklamalarında özel hayata saygı ve ayrımcılık yasağının ihlal edildiğini, ağır suçlar nedeniyle görevinden alınan kişilerin bile belirli bir süre geçtikten sonra memuriyete alınabilmeleri mümkünken kendisi bu haktan ömür boyu mahrum bırakıldığını belirtmiştir (AYM, 2013/2928, 18.10.2017). Anayasa Mahkemesi ise çocukların sağlıklı şekilde yetişmeleri ve eğitilmeleri için kamusal makamların aldığı tedbirin makul olduğunu açıklamış ve başvuranın iddiasını reddetmiştir (AYM, 2013/2928, 18.10.2017).

Anayasa mahkemesi tarafından cinsel yönelime dair söylemlerin bir suç olduğuna dair kararı varken yasaları uygulayan memurların da cinsel yönelimi lezbiyenler olan kişilere karşı homofobik tutum çerçevesinde söylemleri ve kararlar alındığı görülmüştür. Örneğin, Yargıtay'ın 2014 yılında verdiği bir kararındaki söylemlerinde, *"İnsanlar için doğal cinsel davranışın, devamlılık gösteren Daire kararlarında da vurgulandığı üzere"* diye başlayan kararında, *"doğal olmayan yollarla yapılan transeksüel, lezbiyen, anal, alet kullanılmak suretiyle yapılan cinsel davranışlara"* şeklinde homofobik söylemlere rastlanmıştır (Tar, 2016). 2017 yılında Yargıtay doğal olmayan görüntüler listesinde yer alan eşcinselliği kaldırarak bu konuda olumlu bir adım atmıştır (Tar,2017).

Yargıtay'ın kimi davalarında cis lezbiyen kişilere çocuğun velayeti verilmemiştir. Örneğin, Türkiye'de, 1982 yılında boşanma davasında Yargıtay, eşcinselliği *"toplumun asla hoş görmeyeceği bir şey ve marazi (hastalık derecesine varan) bir alışkanlık"* olarak yorumlayarak cis lezbiyen olduğu için "*sevici anneye kız çocuğunun velayeti verilemez*" şeklindeki karar vermiştir (Kartal,2002). Bu karar doğrultusunda çocuk velayeti davalarında farklı bir sonuç henüz alınamamıştır.

Savcıların cis lezbiyenler hakkındaki kararlarında lezbiyenlere karşı homofobik söylemlerinin varlığını görmekle beraber, hukuksal bir güvence de sağlamamaktadır. Örneğin, Türkiye'de cis lezbiyen çift ailesinin tehdit ve bakısından kaçarak savcıya şikayette bulunmuştur. Cis lezbiyen çiftin anlattığına göre savcı, TCK hükümleri doğrultusunda aile fertlerinin şiddeti ceza ile sonuçlanması hükmü uygulamak yerine, *"'Yanlış bir şeyler yapıyorsunuz. İleride çocuk sahibi olmayı düşünmüyor*

musunuz?'" demiştir (Human Rights Watch,2008:36). Ayrıca belgeler ile de tasdiklenen olayda çiftlerin anlatımıyla, *"[Savcı] Bize nasıl seviştiğimizi sordu ve ben 'Yeter' dedim. Bizim korkularımız hakkında hiçbir şey söylemedi, sormadı. Biz de çıktık, gittik."* (Human Rights Watch,2008:36).

D.B.A.'ların biri olan polislerin de lezbiyenlere karşı ayrımcı, homofobik, taciz hareketleri ile karşılaşılmaktadır. Türkiye'de yapılan araştırmada, aralarında lezbiyenlerin de bulunduğu 450 kişinin içerisinde lezbiyenlerin, polislerin yanında dolaylı yoldan ayrımcılığa (çalım ve bakışlar ile) uğrayan katılımcılar içerisinde en fazla orana sahip kişiler olduğu gözlemlenmiştir (Göregenli, 2011b:23-33)[54]. Örneğin, 1990larda Ferda adındaki cis lezbiyen kişi, gazeteci davası ile ilişkili davada polis evine gelip arama yaptığında hiçbir delil bulamamıştır; bunun üzerine Ferda'ya cis lezbiyen olduğu için tehditler etmiş ve düzenli olarak parasını almıştır. Konu ile ilgili olarak Ferda, *"Eğer bir aşığın olursa, buraya gelirim ve her ikinizle de sevişirim," dedi. Bu onun fantazisiydi. Beni bu şekilde yıllarca rahatsız etti. Her hafta bir kere gelirdi; hiç sevgilim olmadığından para alırdı benden – yüzlerce milyon [Türk] lira[sı], sadece lezbiyenim diye."*(Human Rights Watch,2008:6-7) demiştir.

Lezbiyenler D.B.A'lardan biri olan orduda da ayrımcılığa ve tacize maruz kalmaktadır. Örneğin, İngiltere'de bir cis lezbiyen Kerry Fletcher, orduda cinsel yönelimi ve ilişkisi öğrenildikten sonra tacizlere maruz kaldığını ve kariyerinden vazgeçecek duruma geldiği iddiasıyla İngiliz ordusuna dava açmıştır (Hürriyet,2008). Amerikan ordusunda da benzer şekilde ordu içerisinde lezbiyen kimliğinin ve ilişkisinin yasak olduğu ve atılma vb. şekilde yaptırım uygulandığı bilinir. Türkiye'de ise cis kadınların ordu içerisindeki yeri bazı alanlar dışında oldukça azdır. Cis kadınlar çoğu zaman hizmet, hemşirelik vb. alanlarda konumlandırılmıştır. Orduda eşcinsel cis erkeğin varlığı durumunda ordudan atılma, rütbeden düşürme şeklinde yaptırımlar uygulanmaktadır. Dolayısıyla ordu içerisinde eşcinsel cis erkeğin verdiği rahatsızlık eşcinsellerin varlığından rahatsız olan bir

[54] Ayrıca lezbiyenler, sokakta yürürken, toplu taşıma araçlarına binerken, restoranlarda, barlarda da diğer katılımcılara göre ayrımcılığa daha fazla uğradığı tespit edilmiştir (Göregenli,2011b:23-33). Fakat çalışma cis lezbiyen mi yoksa trans lezbiyen mi olduğu belirtilmemiştir.

ideolojik yapıya sahip olması cis lezbiyenlere karşı da bir önyargının olduğu söylenebilir.

2.3. Marjinal Gruplar, Toplumsal Cinsiyet, Queer, Feminist Yaklaşım Açısından Lezbiyen Feminizmin Oluşma Sebepleri

Lezbiyen Feminizmin tarihsel süreci ve Devletin İdeolojik Aygıtları vasıtasıyla ötekileştirilme biçimleri yanında marjinal gruplar, toplumsal cinsiyet, queer ve feminist yaklaşımlar içerisinde de açıklanması Lezbiyen Feminizmin oluşmasında kilit rol oynayan noktaların anlaşılması bakımından önemlidir.

Çalışmanın bu bölümünde teorik açıdan lezbiyen feministlerin ortaya çıkma sebepleri örneklendirilerek açıklanmıştır. Uygulamada ise 4. Bölümde lezbiyen feministlere lezbiyen feminizme yaklaştıran sebepler sorulmuştur; dolayısıyla pratikte hangi nedenlerin var olduğu 4. Bölümde açıklanmıştır.

2.3.1. Marjinal Grup Açısından "Cinsel Yönelim" ve "Cinsiyet Kimliği" Olan Referans Kriterleri Bağlamında Lezbiyenler Feministlerin Ortaya Çıkması

Marjinal gruplar, dönemin zihniyet yapısına göre değişkenlik gösterir. Ortaçağda marjinal grup olarak görülen kesimler cadılar, cis eşcinseller[55], dine karşı gelen kişiler olarak görülürken, günümüzde cinsel yönelimi heteroseksüel olmayan kişiler[56], cinsiyet kimliği genderqueer[57], transgender[58] olan insanlar, yaşam tarzının toplumun çoğunluğundan farklı olarak; bunun içerisine dış görünüş, bakış açısı, ırk gibi birçok sınıflandırma yer alır. Özellikle cis ve trans lezbiyenler[59], her dönem marjinal insan olarak görülmüştür.

---

[55]Cis eşcinseller, cinsiyet kimliği cisgender olan, cinsel yönelimi eşcinsel olan kişilerdir.

[56]Sadece heteroseksüel olmayan kişiler değil cinsel normları heteroseksüel kurallar dahilinde yaşamayan heteroseksüelleri de dahil etmek gerekir.

[57] Genderqueer, cinsel yönelimi ne olursa olsun, *"...Kendini hem kadın hem erkek, ikisi birden veya bu ikili cinsiyet sisteminin tamamen dışında kalacak şekilde"* tanımlayan kişi (Gayyor,2011).

[58] Transgender, cinsel yönelimi ne olursa olsun, "cinsiyet kimliği ile atanmış olan cinsinin uyumlu olmaması"dır. Bir diğer deyişle atanmış cinsiyeti kadın olan erkekler; atanmış cinsiyeti erkek olan kadınlardır.

[59]Cis lezbiyen, cinsiyet kimliği cisgender kadın olan eşcinsel kadın. Trans lezbiyen ise cinsiyet kimliği transgender olan eşcinsel kadın.

Cis lezbiyenlerin ve trans lezbiyenlerin dışlanma biçimleri ve deneyimleri birbirinden farklıdır. Cis lezbiyenler, sistem tarafından "genel" olarak "kadın" oldukları için, cinsel yönelimi lezbiyen olduğu için, hem "kadın" hem de lezbiyen olduğu için[60] çifte bir ayrımcılığa maruz kalmaktadır.

Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği konusunda egemen ideolojinin topluma sunduğu sınıflandırmalar insan bedeni üzerinde de bir hegemonya kurar. Dışlanan sosyal marjinal grupların içerisine bakıldığında bu hegemonyanın hangi kesime hitap ettiği belli olur. Eril hegemonya denilen kavram, cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimliklerini sınıflandırır; sosyalizasyon sürecinde insanların sosyal ilişkilerinin sınırlarını çizer. Hegemonik erkeklik de denilebilecek bu kavram, cis heteroseksüel erkeğin eril rolünün üstün olduğunu iddia eden*, "güçleri olanların avantajlarını koruduğu bir sosyal yapı"*dır (Carrigan ve Connell,1985; akt. Taywaditeg,2002:16).

Eril hegemonya, cinselliği ve cinsiyet bedenini sınıflandırdığı gibi aynı zamanda en ideal insan bedeni olarak gördüğü cis erkek[61] ve cis kadının[62] da sosyal, siyasal ve ekonomik rollerini belirler. Eril hegemonyanın temelinde cis erkekler ve cis kadınlar arasında güç eşitsizliğinin aslında fiziksel ve doğal unsurları varsayarak toplumun eşit olarak yaşamasının mümkün olmadığını öngörür (Pilcher,2009:109). Kısacası eril hegemonya sadece cis kadınların haklarından mahrum etmez; aynı zamanda ikili cinsiyet normlarına takılarak cinsiyet kimliği transgender ve genderqueer kişileri de yok sayar ya da baskı altında bırakır. Sosyal marjinal gruplar da eril sınırlar içerisinde yaşamayan, yaşamak istemeyen kişileri içerir; sistem ve toplum bu grupları "öteki" olarak görür.

Eril hegemonya, cinsiyetçilik (sexism) ile iç içe geçmiş bir kavramdır. Cinsiyetçilik, cis kadını *"toplumda ikincil ve aşağı konumda gösteren bütün tutum, davranış,*

[60] Trans lezbiyenlerin cinsiyet kimliği transgender olmasından kaynaklı ayrımcılık biçimleri çok boyutludur. Her kesim eşit ölçüden ayrımcılığa uğramamaktadır; ayrımcılığın seviyesi toplumsal değerlerin baskın olduğu kültüre göre değişkenlik gösterir. Örneğin, cis lezbiyenler cinsel yönelimini gizledikleri takdirde dışlanma yaşama olasılığı transgender kişie göre daha düşük olduğu söylenebilir (Güzel,2017:vı)(vurgu bana ait). Bu yüzden trans lezbiyenlerin ayrımcılık biçimleri ayrı bir çalışma konusudur.

[61] Cis erkek, cisgender erkek. Erkek olarak kodlanan kişiler; trans ya da genderqueer olmayan erkek anlamına gelir.

[62] Cis kadın, cisgender kadın. Kadın olarak kodlanan kişiler; trans ya da genderqueer olmayan kadın anlamına gelir.

etkinlikler ve bunları yeniden üretmek için bütün kurumsal ve ideolojik olanakların kullanılması" (Yıldırım,2018:11) olarak düşünüldüğünde eril hegemonya için, cinsiyetçiliğin sistematik halidir demek yanlış olmaz. Eril hegemonya, sistemin olanaklarından faydalanıp toplumsal cinsiyete dayalı rolleri temel alarak cis kadınlara karşı ayrımcı tutumu üretir ve sürekli kılar.

Eril hegemonyanın ideal kadın ve ideal erkek modelinde tarif edilen "kadın" güçsüz, duygusal, doğurgan, cis heteroseksüel erkeğe muhtaç bir insan olarak tarif edilir. Feministlerin en çok kullandığı söylem olarak "kadını eve hapsetmek" ve "sistem tarafından sömürülme", eril hegemonya tarafından D.B.A. ve D.İ.A. aracılığı ile yapılır. Dolayısıyla cis ve trans lezbiyenler (dışlanma deneyimleri farklı olsa da) öncelikle "kadın" oldukları için sistem tarafından dışlanır.

Heteroseksizm genel olarak heteroseksüelliğin en ideal ilişki biçimi olarak gören, diğer cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimliklerini aşağılayan, yok sayan, görmezden gelen ve reddeden bir düşünce sistemini ifade eder. Diğer bir deyişle heteroseksizm, *"heteroseksüel olmayan davranışı, kimlik, ilişki veya topluluk biçimini damgalayan, reddeden inkar eden bir ideolojik sistemi"* işaret eder (Herek,1995;Kitzinger,1996; akt. Szymanski ve Chung,2003:370). Dolayısıyla heteroseksizm, heteroseksüelliğin doğal bir cinsellik biçimi olması varsayımının ötesinde; olmak zorunda olduğu görüşündedir ve sistem bu tutumu, gerek siyasal gerekse sosyal haklar açısından da normatif hale getirir.

Heteroseksizm, cis heteroseksüel erkek egemen bir toplumun hayalini barındıran normlar içermekle beraber marjinal grup olarak gördüğü ötekiyi 'sapkın', 'zararlı' şeklinde vurgulayarak topluma sunar. Bu yüzden toplumda sapkın olarak nitelendirilen kesim, davranışlarından dolayı değil, egemen kurallar, ideolojilerin inşa edilmesi sonucu sapkın olarak görülür (Gümüş, 2014:348). Yani eril hegemonyanın temelinde heteroseksizm hakimdir ve bu, en ideal ilişki (duygusal) ve bedeni D.İ.A. ve D.B.A.'lar sayesinde topluma dayatır. Bu noktada lezbiyen kişiler cinsel yönelimi "lezbiyen" olduğu için sistem ve toplum tarafından dışlanan bir kesim olarak sosyal marjinal gruplar içerisinde yer alır.

Cis ve trans lezbiyenlere ‘marjinal insan’ sıfatını veren ‘biz’in öznesi heteroseksizme dayanan bakış açısını ifade etmektedir. Cinselliğin salt cis erkek ve kadın ile yaşanan bir eylem olduğu fikrinin temelinde fallusun egemenliğini kabullendirmek vardır. Zira 16. ve 17. Yüzyıllarda özellikle Fransa’da cis kadınlar ile cis kadınlar arasında yaşanan cinsellik çoğu cis heteroseksüel[63]erkek tarafından görmezlikten gelinmesinin ya da ‘geçici bir heves’ olarak yorumlanmasının sebebi, cinselliğin penis yaşanamaz şeklindeki fallokrasi (penis egemenliği de denilebilir) yaklaşımdır (Faderman,1997:18-30). O dönem penisin olmadığı noktada yasal olmayan bir üremenin gerçekleşmeyeceğini düşündükleri için, cis heteroseksüel erkekler cis kadınların cis kadın ile olan cinselliğini ‘tehlikesiz’ bulmuştur (Faderman,1997:18-30).

Heteroseksizm, seksizm ile bağlantılı olduğu için homofobiden beslendiği söylenebilir. Homofobi (homophobia), homosexual-phobia kelimesinden gelen, cinsel yönelimi eşcinsel kişilerden hoşlanmama ve onlara karşı önyargılı tutum içerisinde olma anlamına gelir (Oxforddictionaries,ty). Homofobi genel olarak kişinin kendi cinsine karşı duygusal yakınlaşmaktan korkma, kendi cinsine aşık olan kişilere karşı duyulan nefret olarak tanımlanır. Homofobi sadece kişisel bir tepkiden ibaret değildir; homofobi siyasal ve ekonomik alana da yayılmış durumdadır; yani homofobi sistemin cinsiyetçi tutumunu da yansıtır dolayısıyla politiktir (Kaptan ve Yüksel, 2014: 260; akt. Yıldırım, 2018: 9). Örneğin, kimi cis lezbiyen kişilerin iş hayatında kimliğini saklamaması sonucu tazminatsız bir şekilde işten çıkarılma ya da kimileri iş bulamaması sonucu, her zaman tecavüz, şiddet hatta ölüm ile burun buruna gelme şeklinde ağır baskılar ile karşı karşıya kalmaktadır. Zira diğer yandan yapılan araştırmalar içerisinde cis lezbiyenler, sağlık konusunda cis heteroseksüel kadınlara göre eşitsiz ve dışlayıcı muamelelere maruz kalmaktadır (Şahin ve Bilgiç, 2016:222). Bu ilgisizliğin ve eşitsizliğin temelinde homofobinin rolünü büyük ölçüde görmekteyiz.

Homofobi sadece cinsel yönelimi eşcinsel olan kişileri kapsamaz; tek bir cinsel kimliğe karşı ya da tek bir cinsel yönelime karşı da sosyal mesafe kuran ve önyargılı olan fobiler de yer alır. Ayrıca sadece cis heteroseksüellerin duyduğu önyargı değil

[63]Cis heteroseksüel, cinsiyet kimliği cisgender olan cinsel yönelimi heteroseksüel olan kişilerdir.

kimi cis eşcinsellerin de başka bir cinsel kimliğe duyduğu önyargılar da vardır. Örneğin; homofobinin alt kollarından biri olan lezfobi de cinsel yönelimi lezbiyen olan kişilere yönelik korku ve nefret sonucu ayrımcı tutumları içerir (Livberber,2014:48).

Lezfobiye sahip kişiler sadece cinsel yönelimi lezbiyen olan kişilere karşı nefret, önyargı ve ayrımcı tutum sergiler. Lezfobiyi homofobi çatısına koyulmasının sebebi, duyulan korku ya da nefret belirli sosyal mesafeleri de beraberinde getirmekte, sınırları kalınlaştırma çabası da heteroseksizmi beslemeye devam etmesidir.

Heteroseksizm, eşcinselliğin 'anormal[64]' bir cinsel yönelim olduğunu topluma kabullendirmeye çalışan bir bakış açısını içerdiğinden ötürü lezbiyen feministler tarafından sıkça eleştirilen konular arasındadır. Herek, homofobinin, cis heteroseksüel erkek egemen kültürünün doğal bir birleşeni olduğunu ve lezbiyen feministlerin de heteroseksizmin ataerkil toplumsal düzenin dayattığı cinsiyet rollerini eleştirdiklerini söyler (Herek,2004:15, Akt. Bakacak ve Öktem, 2014: 818). Diğer yandan heteroseksizm cis heteroseksüel erkek egemen toplumun dayattığı kültürü barındırması ile sadece cinsel yönelimi heteroseksüel olmayan kişileri değil, heteroseksüelleri de ilgilendiren bir sorun olarak karşımıza çıkar. Bu yüzden heteroseksizm, sadece lezbiyen feministlerin değil, pek çok feminist gruplarının da üzerinde durması gereken sorunlardan biridir.

Ayrımcı tutumdan nefret suçlarına[65] kadar geniş bir yelpazeyi içeren ötekileştirmenin temelinde olumsuz önyargı ve kalıpyargı bulunur; bu durum, görmezden gelinen kesim hakkında bilgi eksiliğinden ya da bilginin yanlışlığından kaynaklanır. Önyargıların sonucu nefret söylemlerini, nefret söylemlerinin fiile dökülmesiyle nefret suçlarına sebep olur (Livberber,2014:18). Fakat cis lezbiyenlere yönelik nefret

[64] Egemen ideoloji ve egemen ideoloji çerçevesinde yaşayan toplumlar, toplumsal değerlere, kurallara uymayan ya da ait olmayan insanlara karşı onları itibarsızlaştırmaya yönelik kullandığı terim.

[65] Nefret suçları ya da yanlılık suçlarında, kişiye karşı işlenen fiziksel şiddet, hakaret, taciz gibi eylemlerin hedefi aslında kişi değil o kişinin ait olduğu gruba yöneliktir. Bunun sebebi, ötekileştiren kesimin kendini diğerlerinden ayırırken diğer grubu oluşturan her bir kişinin birbirlerine benzediklerini düşünen bir algı ile hareket etmesinde gizlidir (Semerci, Erdoğan ve Önal,2017:3).

suçlarında dikkat edilmesi gereken husus, suçu işleyen kişilerin genellikle ataerkil[66] ve heteroseksizm düşüncesine sahip olmasından kaynaklanır.

Olumsuz kalıpyargı ise gruplar hakkında genel geçer fikirleri ifade eder ve önyargının oluşmasında oldukça etkili bir birleşendir. Örneğin, eşcinseller ile ilgili yapılan birçok araştırmada, katılımcılara eşcinsellik denildiği zaman, akıllarına na-trans erkeklerin geldiği, yani cis erkekleri çağrıştıran bir cinsel yönelimi ifade ettiği gözlemlenmiştir (Göregenli, 2011b:8). Bunun sebebi insanların genellikle, cis kadınları 'doğurgan' bir varlık olarak görme, kullanılabilen, şekillendirilebilen, değiştirilebilen bir meta olarak gören maddeci yaklaşımdan sıyrılamama ya da bu yaklaşımı içselleştirmesidir. Daha önce de bahsedildiği gibi "kadınların" "kadınlar" ile arasındaki cinsellikte bir üreme gerçekleşmeyeceği inancı ile cis lezbiyenlerin 'tehlikesiz' olarak görülmesi cinsel yönelimlerini yok sayılmasını ya da görmezlikten gelinmesini de beraberinde getirmiştir. Manuel Castells de toplum içerisinde eşcinsel cis erkek kişilerin yaftalama, cis lezbiyenlerin de görünmezlik ile mücadele ettiklerinin altını çizer (Castells, 2006: 342). Gelişen teknoloji ile cis lezbiyen çiftlerin de çocuk sahibi olabilme imkanı görünmezlik, öteki, baskı gibi sorunların sadece doğurganlık ile indirgenmeyen bir durum olduğunu göstermiştir. Aslında görünmezliğin temelinde ötekileştiren grubun olumsuz kalıpyargılarından kaynaklandığı, olumsuz önyargının ise damgalamaya[67] sebep olduğu söylenebilir.

Sistem ve siyasal toplum, cis kadına verdiği toplumsal rolleri içerisinde cis heteroseksüel erkekler ile duygusal ve cinsel birlikteliğin en ideal ilişki biçimi olduğunu ve bu kalıba uymayan kişilere karşı bir önyargıya sahip olur. Hem ikili cinsiyet normlarını varsayan görüşte cis kadın ve cis erkek arasındaki hiyerarşik durumda cis kadını ikincil insan konumuna iter. Kısacası, "*heteroseksüellik yüceltildiği gibi eşcinsellik aşağılanmıştır ve eşcinseller hiyerarşinin en alt katmanına itilmiştir"* (Tanaydın,2017:33). Bu hiyerarşik sıralamada cis heteroseksüel kadınların da altında yer alan cis eşcinseller, transgender ve queergender, biseksüel

[66] Ataerkillik, cis erkeklerin cis kadınlara *"hükmettiği, onları ezdiği ve sömürdüğü bir toplumsal yapılar ve pratikler sistemidir."*(Walby,1990:?; akt. Pilcher,2009:115). Ataerkillik aynı zamanda erkek bedenini *"insan modeli"* (Direk,2016:16) olarak kurgularken, kadını erkeğin dışında yani yarım insan olarak *"mutlak başka"* (Direk,2016:16) olarak nitelendirmiştir

[67]Damga terimi, toplumun itibarsızlaştırmış insanları temsil eder; yani 'öteki' olarak görülen kişileri Goffman damgalı kişi olarak tanımlar (Goffman, 2014: 29-31).

vb. kişiler en aşağı sırada yer alır. Dolayısıyla cis ve trans lezbiyenler hem "kadın" oldukları için hem de cinsel yönelimi "lezbiyen" olduğu için[68] ötekileştirmenin her iki boyutu, bazı durumlarda ise çok boyutlu dışlanmaya maruz kalmaktadır. Hem homofobik zihniyet hem ataerkil bir toplumda lezbiyenler hem lezbiyen hem de cis ya da trans kadın oldukları için her iki dışlanmayı da aynı anda yaşamaktadır.

Marjinal Gruplar yaklaşımına göre egemenler cinsel yönelime göre lezbiyenleri, cinsiyet kriterine göre de "genel"de "kadın"ları dışladığından dolayı, çifte ötekileşmeye maruz kalan lezbiyen "kadın"lar, dışlamaya tepkisel muhalefet olarak lezbiyen feminist düşünce ve akımları oluşturmuşlardır

2.3.1.1. Marjinal Gruplar Yaklaşımı Açısından Dışlanan Lezbiyenlerin İşlevleri

Sosyal marjinal grupların "kaynak aktarma" (Gümüş,2002:167) unsurunda cis lezbiyenler, hem cis kadın olmasından kaynaklı eril iktidarın sınırlı iş olanaklarından faydalanmakta hem de cinsel yönelimi lezbiyen olduğu için bu alan biraz daha sınırlanmaktadır. Böylece cinsel yönelimi lezbiyen olmayan kişilerin yerine cis heteroseksüel kişilere öncelik tanınarak kaynaklar cis heteroseksüel kişilerin kullanımına açılmaktadır.

Bu noktada cinsel yönelimi lezbiyen olan kişiler kimi durumlarda işten atılabilir ya da işe alınma şansı cis heteroseksüel bir kadına ya erkeğe göre daha az olabilir. Örneğin, "Avlu" adlı TV dizisi yayınlanmadan önce diziye dahil olan Nil Makaracı adlı lezbiyen artist, resmen "set disiplinine" uygun davranmadığı gerekçesiyle Limon yapım şirketi tarafından atılmıştır (Habertürk,2018). Makaracı açıklamasında, lezbiyen olduğu için diziden atıldığını, dizideki arkadaşları tarafından da dışlandığını, sete ve kimseye bir hatası ya da yanlışı olmadığını, LGBTİQ+ paylaşımları yapmaması ve susması gerektiği konusunda da kendisine baskı yapıldığını söylemiştir (Youtube,2018). Yapım daha sonra diziye lezbiyen olmayan heteroseksüel kişileri dahil etmiştir. Böylece işten atılan marjinal grup mensubunun alması gerektiği ücreti, "ideal vatandaş" olarak görülen heteroseksüel bir artist aldığından, kaynak aktarımı gerçekleşmiştir.

[68] Transgender lezbiyenlerin cinsiyet kimliğinden dolayı yaşadığı ayrımcılık da belirtilmesi gerekir.

Eğitim kurumlarında da cinsel yönelimi lezbiyen olan kişilere karşı olumsuz tutum sergilenmektedir. Örneğin, 1702 sayılı İlk ve Orta Tedrisat Muallimlerinin Terfi ve Tecziyeleri Hakkında Kanunun 27. Maddesinde de iffetsizliğin meslekten men edilmesini içeren hükme göre (İOTMTTHK, K:1702,10.06.1930), Milli Eğitim Başkanlığı Yüksek Disiplin Kurulu tarafından din ve ahlak bilgisi öğretmenliği yapan cis lezbiyen kişinin görevine son verilmiştir (AYM, 2013/2928, 18.10.2017). Aslında söz konusu öğretmenler, çocuklara verdiği eğitimden ya da davranışlarından ötürü değil, cinsel yöneliminden dolayı görevinden alınmıştır.

Bir diğer unsur olan "ibret-i alem" (Haas, Berndt, Dommermuth,1998:9; akt. Gümüş,2002:167) ise egemen unsur tarafından, lezbiyen kişileri deşifre ederek onların yaşamlarının sonuçlarını gösteren işaretler ile gözdağı verilmesidir. Örneğin, İntizar adlı sanatçısının cis lezbiyen olduğu gerekçesiyle Poll Production tarafından ilişkisi kesilmiştir. Yapım şirketi her ne kadar cinsel yönelimin çıkarılma sebebi olmadığını vurgulasa da kendisinin dolaşıma sokulan lezbiyen cinsel ilişkide bulunduğunu gösteren videodan hemen sonra karar verilmiştir (Mynet,2018b). Kişinin cinsel yönelimi lezbiyen olduğu için yapım şirketi tarafından sözleşmesinin kesilmesi, diğer açılmayı isteyen ama sonucu atılmak ya da iş bulamamak olarak geri dönüş yapılacağından korkan aktörler için bir gözdağı niteliğindedir. Bunun dışında egemen olan değer ve normlara uyum sağlamayan diğer insanlara da gözdağı verilip, onların mevcut düzene boyun eğmeleri sağlanmıştır. Ayrıca medyadaki haberler de cis lezbiyenleri ibret-i alem örneği olarak sunulmasına aracılık etmektedir. Örneğin, Türkiye'de 2011 yılında bir cis heteroseksüel bir erkek eski sevgilisi cis lezbiyen olduğu gerekçesiyle öldürmüştür (BirGün,2011). Medyadaki haber başlıkları lezbiyen kimliğini ön plana çıkaran açıklamalar ile dolu olduğu görülür. Topluma dikkat çekmesi istenen nokta eril şiddeti kınamak değil; cinsel yönelimi vurgulayarak ibret-i alem örneği sunmaktır.

Lezbiyenler, LGBTİ+ olarak ülkenin birlik ve bütünlüğüne zarar veren unsur olarak lanse edilrek bütünleşme işlevi görülmektedir. Örneğin Vatan Partisi Başkanı Doğu Perinçek'in Ulusal Kanal'da yaptığı açıklamada eşcinsellerin emperyalizme hizmet ettiklerini ve "emperyalizmin kültür saldırısı" olduğunu söylemiştir (Aydınlık, 2020). Diğer yandan Lezbiyenler LGBTİ+ olarak "günah keçisi" olarak da sunulmaktadır.

Örneğin, COVID-19 Pandemi virüsünün dünyada oldukça etkili ve tehlikeli bir dönemi beraberinde getirmesinin ardından birçok ülke birçok tedbirler almıştır. Türkiye de COVID-19'un getireceği ölümleri önlemek amacıyla karantina, sosyal mesafe ve hijyenin önceliği noktasında birçok önlem almıştır. Bu dönemde Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş hutbesinde LGBTİ+ kişileri hedef göstererek bu salgın hastalıkların yayılmasında etkili olan kişiler olduklarını söylemiştir (DW (a), 2020).

Marjinal grupların içerisinde yer alan cinsel yönelimi lezbiyen olan kişilerin bir diğer işlevlerinden biri olan "değişim" (Wiehn,1994:179; akt.Gümüş,2002:167) unsurunda lezbiyenler birçok örgütlere, topluluklara, vs. dahil olup toplumun dönüşmesi için mücadele etmektedir. Kimi lezbiyen toplumun dönüşümü için LGBTİQ+ topluluklarında ve derneklerinde yer alarak harekete katılmakta, kimileri ise akademik alanda çalışmalar yapmakta, kimleri ise marjinalleştirilmiş bir diğer kesim olan çeşitli feminist topluluklarda çalışmakta, kimileri ise lezbiyen feminist topluluklarda bulunmaktadır.

2.3.1.2. Lezbiyenlerin Ötekileştirilmeye Karşı Tepkileri

Marjinal grupların içerisinde yer alan cinsel yönelimi lezbiyen olan kişiler eril hegemonyaya karşı daha önce bahsedildiği gibi *"boyun eğme", "takiyye"* ve *"mücadele etme"* şeklinde olmuştur (Wiehn,1994; akt. Gümüş,2002:168-169).

Lezbiyenlerin tepkise eylemlerinin içerisinde yer alan boyun eğme biçiminde[69] tepkisel eylemi bulunmaktadır. Boyun eğme şeklinde verilen tepki sistemi içselleştiren sosyal marjinal gruplardır. İçselleştirilmiş homofobi denilen bu kavram, Herek'e göre, "kendini eşcinsel olarak tanımlasın ya da tanımlamasın, kendi cinsiyetinden biriyle cinsellik yaşayan kişilerde eşcinsellik hakkında olumsuz stereotipler, inançlar ve önyargı bulunması" olarak tanımlanabilir (akt., Kabacaoğlu, 2015:25). Öztürk ve Kındap'a (2011) göre içselleştirilmiş homofobi: *"kendini keşfetme korkusu, kendini kandırma ve lezbiyen/biseksüel değilmiş gibi davranma; kendinden-nefret etme ve utanma; eşcinselliği ahlaki ve dini açıdan onaylamama;*

[69] Cis lezbiyen ve trans lezbiyenler açısından farklılıklar olabilmektedir. Cis lezbiyenlerin görünürlükleri trans lezbiyenlere göre daha düşük olması diğer bir deyişle trans lezbiyenlerin öncelikle trans kimliklerinden dolayı görünürlükleri daha fazla olması, marjinal grupların tepkisel eylemleri konusunda farklı tepkiler göstermektedir.

*diğer lezbiyenlere/geylere yönelik olumsuz tutumlar…"*dır (Öztürk ve Kındap,2011:25). Bu durumda içselleştirilmiş homofobide, kendi cinsel yönelimini saklama, inkar etme ya da kendinden nefret etme, aşağılama, toplumda dışlanan grupları dışlama şeklinde tepkiler göstermektedir Örneğin, lezbiyen olduğunu kabullenmekten kaçınıp bir cis heteroseksüel erkek ile birlikte olan kişiler ya da sistemde hem kendi cinsel yöneliminden nefret edip sistemi kabullenen kişiler olarak söylenebilir.

Bu konuda Dawn M. Szymanski ve Y. Barry Chung tarafından içselleştirilmiş homofobi ölçeği oluşturulmuştur. Ölçekte, içselleştirilmiş homofobi düzeyinin yüksek olduğunu tespit etmiştir (akt. Set,2016:58). Türkiye'de de aynı ölçek ile çalışmalar yapan Öztürk ve Kındap (2011), ailesi tarafından cinsel yönelimi kabul edilen cis lezbiyenlerin içselleştirilmiş homofobi seviyesi daha düşük olduğu tespit edilmiştir (Öztürk ve Kındap,2011:30,31,33). Türkiye'de 2017 yılında yapılan bir araştırmaya göre, cis lezbiyenlerin homofobik düzeyi, cinsel yönelimi açıklamayan kişilerin açıklayan kişilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Tanaydın,2017:77-78)[70]. Dolayısıyla cis lezbiyenlerin boyun eğme tepkileri ile cinsel yönelimini kabul etme arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Heteronormatif yapının baskısı ve ötekileştirici tutumu sonucu lezbiyenlerin bir kısmı siyasal, toplumsal ve ekonomik yaşantısında yaftalanmaktan kaçınmak için boyun eğme şeklinde tepkiler göstermektedir. Aslında bu noktada lezbiyenlerin sadece heteroseksüel normları değil, cinsiyet kimliğine atfedilen kodları da kabul ettiğini de eklemek gerekir.

Cis lezbiyenlerin sisteme karşı bir diğer tepki gösterme biçimi ise takiyyedir. Takiyye ile boyun eğme tepkisi arasındaki fark; boyun eğmede kendi cinsel yönelimi kendine bile inkar etme biçiminde bir durum söz konusu iken takiyyede kendi cinsel yönelimini kabullenmiş olduğudur. Gizlenme durumunda cis lezbiyen kişilerin bazıları belli kişilere açılmış olabilir ya da belli mekanlarda (çalışma hayatı, aile hayatı vb.) cinsel yönelimini saklama durumunda kalmıştır. Kısacası cis lezbiyen kişinin takiyye tepkisi, kendi kimliğini gizleyerek toplumdaki 'öteki' olmaktan kaçınmak olarak söylenebilir. Bu durum zaman zaman kendini de rahatsız etmekte

[70] Çalışmada cis lezbiyen mi yoksa trans lezbiyen mi olduğu belirtilmemiştir.

olup damgalanmaktan kaçınmasının altında sosyal, ekonomik ve siyasal yaşamda dışlanmanın önüne geçmek istemesinden kaynaklanır. Türkiye'de bir cis lezbiyen ile yapılan röportajda kişi, *"...ikiye bölünmüşsün, sosyal alanda bir heteroseksüel sen var bir de kendi içinde sen var ve çok farklı, bunlar uyuşmuyor. Ya işten evden atılma, ya da fiziksel şiddet ile mücadele edersin.."* demiştir (Göker,2014:94). Türkiye'de yapılan bir araştırmaya göre cis lezbiyen ve biseksüel kadınlar ile yapılan çalışmada, dezavantajlı koşulların seviyesine göre çoğu zaman cinsel yönelimini gizlemekte ya da heteroseksüel cinsel yönelime sahip biriymiş gibi hareket etmektedir; diğer yandan da günlük yaşantısında eşcinsel cafelere, mekanlara gitmekte, sosyal medya ve siteleri takip etmekte, eşcinsel ya da biseksüel tanışma uygulamaları kullanmaktadır (Şenel,2014:213). Bu sanık psikolojisine, ifşa edilme korkusuna, korku ve kaygıya neden oluyor.

Türkiye'de cis lezbiyen kişiler ile yapılan röportajda, cis lezbiyenlerin birçoğu cinsel yönelimini annesinden/ babasından/ kardeşinden gizlediğini ya da öğrenilmesinden sonra çeşitli baskılar veya travmatik durumlar ile karşı karşıya kaldığını söylemiştir (Özbay ve Soydan,2002). Türkiye'de yapılan bir başka araştırmaya göre cis lezbiyenlerin ebeveynlerine karşı cinsel yönelimlerini gizleme oranı %68,8'dir (Eroğlu,2015:66). Dolayısıyla cis lezbiyenlerin "takiyye" eylemi aile kurumu içerisinde sıkça kullanılmaktadır.

Kısacası "takiyye" yöntemi ile kişi, sistemi kabul ediyormuş gibi görünür (Gümüş,2002:168). Bu yüzden cinsel kimliğini ya da cinsel yönelimini sistemin avantajlarından yararlanma durumunda saklayabilir. Örneğin, Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği'nin (CİSST) sunduğu, Hapiste LGBTİQ+ Bireyleri adlı söyleşide maphushanedeki LGBTİQ+ kişilerinden gelen birçok mektupta trans kişilerden ayrımcılığa maruz kaldıklarına dair mektuplar gelirken, cis lezbiyen bir kişiden cinsel yöneliminden dolayı ayrımcılığa maruz kaldığına dair şikayet henüz alınamamıştır.

İş hayatında da takiyye, cis lezbiyenlerin sıkça kullandığı yöntemlerden biridir. Bunun sebebini cis lezbiyen bir öğretmen tarafından söylenmiştir:"*LGBTİ+ öğrencilere ayrımcılığın dahi önüne geçilememesi, sorumlu olduğumuz çocuk ve*

gençlerin ayrımcı ifadelerle bazen öğretmenler odasında bile alay konusu olması, başımızda sürekli ahlaksızlık, özendirme ve pedofili yaftalarının...öğretmenlerin açılmasını engelliyor" (O'Neil,2018:40). Dolayısıyla cinsel yönelimi lezbiyen olan kişiler ekonomik ayrıcalıklarını korumak için bazı durumlarda sisteme uyuyormuş "takiyye" gibi hareket edebilirler.

Marjinal grupların içerisinde yer alan lezbiyenlerin da bir diğer tepkisi ise "mücadele"dir. Cis lezbiyen kişi, kendisini saklamadan yaşayabilir ya da kendisi gibi birçok alanda dışlanan kişiler ile birlikte sosyal, siyasal ve hukuksal hakları için mücadele edebilir. Çünkü onlar, marjinal insan ya da grup olarak görülmelerinin temelinde stereotipleştirilen davranış ve profillerin topluma dayatıldığı bir sistemin olduğunu bilirler. Hareket noktaları, metotları, çözüm denklemleri gruplara ve fikirlere göre değişkenlik gösterse de, özünde bu kalıplaşan davranış ya da düşünce biçimlerini kırmak ve herkesin özgürce yaşamasını sağlamak istemi vardır. Buna en iyi örnek lezbiyenlerin bir mücadele alanı olarak feminist örgütlerde yer almaları, cis ve trans kadınlar ile ortak mücadele platformlarında bulunmaları gösterilebilir. Bu örneğin ispatı 4. Bölümde röportaj yapılan kişilerin cevapları ile görülmüş ve ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

2.3.1.3. Dışlanan Lezbiyenlerin Mücadele Şekli Olarak Lezbiyen Feminizm

Marjinal Grup teorisine göre lezbiyen olarak veya hem lezbiyen hem cis kadın olarak ayrımcılığa maruz bırakılan insanlar, bu sisteme karşı hem kendi cinsel yönelimleri hem de cinsiyet hakları için meydan okurlar. Marjinal Gruplar Teorisine göre bu durum Lezbiyen Feminizmin oluşma sebebidir. Bu yolda ilerlerken kimi marjinal gruplar içerisinde olan lezbiyenler, kendini meşrulaştırma çabası içerisinde bir başka marjinal grubu yaratırken kimi zaman da kendi gibi dışlanan gruplar ile birleşerek hareket edebilir. Fakat yine bu grupların içerisinde de kimi zaman ayrımcılığa maruz kalan kişiler ya da gruplar olabilir.

Cis lezbiyenlerin mücadele tepkisinde kimileri kişisel olarak cinsel yönelimini saklamadan gündelik hayatında görünürlük sağlayarak yapmaktadır. Özellikle Türkiye'de kimi lezbiyenler de dahil olmak üzere eşcinsel cis erkek, biseksüel

kişiler[71], cinsel yönelimini saklamadan yaşamanın *"bireysel değil, aynı zamanda politik bir eylem olduğunu"*n da altını çizmiştir (Ertetik,2010;akt. Kabacaoğlu,2015:48). Bu noktada kimi cis ve trans lezbiyenler, mücadele sahalarını gündelik hayat ile birlikte örgütler aracılığı ile de yürütmektedir.

Mücadele kısmında kimi lezbiyenler LGBTİQ+ gibi gruplar, hareketler ve dernekler içerisinde yer almışlar kimileri ise feminist oluşumlarda kimileri ise her iki oluşum içerisinde de yer alıp mücadelelerini göstermişlerdir. Mücadele alanları içerisinde yer alan lezbiyen feminist oluşumların[72] içerisinde lezbiyenler toplumsal dönüşümün yollarını aramışlardır. Lezbiyen feministler, lezbiyenliğin ataerkil yapıda görünmez ve hükümsüz olduğunu ve cis kadınların lezbiyenliğini baskılayarak kontrol altına alındığını vurgular; *"heteropatriarkal düzenin reddedildiğinin bir kanıtı olduğunu ve kadınlara ve diğer lezbiyenlere bir bağlılık olduğunu"* iddia etmiştir (Wilkinson ve Kitzinger,1994:313; akt.Ellis ve Peel,2010:198).

Cis lezbiyenlerin feminizm kanadındaki mücadele sahası sadece lezbiyen feminist sınırları çerçevesinde olduğunu söylemek yanlış olabilir (Richardson,2000:259). Çünkü kimi Lezbiyen Feminizmin eleştirdiği ve karşı çıktığı ataerkil ve heteroseksist düzene karşı başka söylemler de üretilmektedir.

Örneğin, politik lezbiyenlik, feminizm alanı içerisinde, *"feminizm kuram, lezbiyenlik uygulamadır"* (Kırca Schoeder,2007:62; akt.Yılmazbilek,2012:69) şeklinde söylemler ve *"lezbiyenlik ise ataerkil yapıya meydan okuyan siyasi bir mücadele olarak vardır"* (Kulkarni,2000:10;akt. Yılmazbilek,2012:70) şeklinde düşünen kimi feminist ya da eril iktidara muhalif olan kimi kişiler sisteme karşı çıkmak için heteroseksüel olmama şeklinde bir siyasi mücadele de yapmaktadır. Bu noktada lezbiyen feminist mücadele alanı içerisinde yer alanları eleştiren kişiler, muhalefet olmak için heteroseksüel olmama durumunu, lezbiyenliğin altının oyulması tehlikesinin altını çizmektedir (Yılmazbilek,2012:70)[73]

[71] Çalışmada kişilerin hangi cinsiyet kimliğine ait olduğu belirtilmemiştir.
[72] Lezbiyen feminist oluşumlarda sadece lezbiyen kimliğine ait kişiler yer almaz; Lezbiyen Feminizm fikrine inanan ve lezbiyen olmayan kişiler ya da politik lezbiyen olan kişiler de yer almıştır.
[73] Feministler içerisinde muhalefet için lezbiyen olan kişilere karşı Bell Hooks'un da eleştirisi olmuştur (Hooks,2016).

Leavy ve Adams (1986), feminist etkinliklerin içerisinde yer almanın cis lezbiyenler arasında kendi cinsel yönelimini kabul etme arasındaki bağlantının olduğunu iddia etmiştir (akt.Szymanski ve Chung,2003: 374). Dolayısıyla cis lezbiyenlerin feminizm örgütlerinin içerisinde kendi cinsel yöneliminin ifadesi ve cinsel yönelimi açıklaması için kolaylık sağladığı yollardan biri olduğu söylenebilir. Örneğin, Türkiye'de yapılan bir araştırmaya göre (cis ya da trans olduğu bilinmeyen) lezbiyen bir kişi, feminizmin kendi açılım sürecindeki etkisini şu sözler ile ifade etmiştir: *"Şeyi düşünüyorum bazen feminist bir örgütte örgütlü olmasaydım açılır mıydım? Sanmıyorum önce kadın örgütüyle paylaştım."* (Göker,2014:121). Kısacası kimi cis lezbiyenler LGBTİQ+ kuruluşları ile başlayan bir mücadele başlangıcı olabilir kimilerinin ise feminist örgütler ile kendini ifade edebilir. Sonuç olarak cis lezbiyenlerin kendini mücadele alanı içerisine dahil etme sebebi farklı olabilir.

Türkiye'de lezbiyenlerin oluşturduğu –şu anda faaliyet göstermeyen- örgütler arasında "*Venüs'ün Kızkardeşleri*", "*Saphho'nun Kızları*", "*Öteki Ben*" gibi lezbiyen örgütlenmeleri olmuştur (Göker,2014:186). Bu örgütlerin içerisindeki kimi aktivistler *Kaos GL*'de çalışmalar yapmaya devam ederken, kimileri ise LGBTİQ+ örgütlerde yer almıştır. Türkiye'de lezbiyen feminist oluşumlar içerisinde günümüzde de devam eden *LezBiFem* topluluğu toplumsal dönüşüm için sanalağda mücadeleye devam etmektedir.

Lezbiyen kişi mücadele eylemi ve söyleminde, aslında kendini dışlayan gruba, aşık olmanın, çalışmanın, üzülmenin yaşamın bir parçası olduğunu ve bütün insanların bu tür duygulara ve davranışlara sahip olduğunu anlatmaya çalışır. Damgalı kişilerden olan cis ve trans lezbiyenler, kendisinin de 'normal' bir kişi olduğunu anlatmaya çalışsa da kimi zaman kabullenilmediğini ve aşağılanmaya devam ettiğini düşünür (Goffman, 2014:36)[74]. Bu durum karşısında kimi lezbiyen gruplar mücadelesine biz de sizin gibi 'normaliz' sloganıyla devam ederken kimileri ise farklı olduğunu ve farklı olmanın güzelliğini anlatmaya çalışır.

Ayrıca ayrımcılığa maruz kalan gruplar da bir başka gruba karşı ya da kendi grubu içerisinde de ayrımcı bir tutum sergileyebilir. Örneğin, toplumda marjinal grup

[74] Vurgu bana ait.

olarak görülen bazı cis feministler,[75] cis ve trans lezbiyenleri ve diğer cinsel yönelimlere ve cinsiyet kimliğine sahip kişileri görmezden gelir ya da mücadele hareketinin içerisine dahil etmez. Aynı şekilde marjinal grup olarak görülen ve bazı cis heteroseksüel feministlerin de marjinal grup olarak gördüğü lezbiyen feministler de trans kadınları ya da trans lezbiyenleri dışlar ya da eleştirir. Ayrıca kimi zaman feminizm çerçevesinde bazı cis lezbiyenler ve cis biseksüel kadınlar arasında çetin diyaloglar geçmiştir (Jones,2010:46;akt. Arık,2014:21).

Türkiye'de ise cis lezbiyen ve cis biseksüel kadınlar feminizm alanında genellikle iyi ilişkiler kurduğu *LezBiFem* oluşumu ile görülmüştür. Kısacası marjinal grup olarak görülen kesim kendi içerisinde yine bir marjinal grup yaratır. Fakat dikkat edilmesi gereken husus, ayrımcılığın şiddetinin ve seviyesinin bakış açısına göre değişkenlik göstermekte olduğudur. Bazı kesimleri marjinal grup olarak gören kişilerin ya da grupların (arkadaşlar, komşular, devlet, -izmler) ortak özelliklerinden biri, kendi değerlerini benimsetme arzusunda iken ister istemez bir diğerini ötekileştirmesidir.

Aslında tüm bu sorunlar, marjinalleşmek istemeyen 'biz' denilen grupların kendine sürekli yeni gruplar aramasında gizlidir. Harris, bu noktada marjinal grupların çeşitlilikleri kabul etmemeye devam etmemesi, *"21. yüzyılın sorunu olmaya devam edecektir"* demiştir (Harris,2009:446).[76] Kısacası her bir grup kendini meşrulaştırma aşamasında bir diğerini marjinalleştirdikçe toplum, özgürce yaşayabilmenin değil, gücü ele geçirebilmenin mücadelesi içerisindedir.

Lezbiyen feministlerin dışlanmaya karşı bir tepki olarak bir isyan şekli olarak ayrılıkçılığı da düşündüklerini söylemek mümkündür (Douglas, 1995:234). Sistemin avantajlı grubunu oluşturduklarını düşündükleri özneler ile ilişkiği kesmek bir strateji unsuru olabilir. "Lezbiyen ayrılıkçılığı" ile ilgili konuyu üçüncü bölümde ayrıntılı şekilde ele alınacaktır.

Sisteme mücadele ederek tepki gösteren sosyal marjinal gruplar içerisinde yer alan lezbiyenler, eril hegemonyanın kendilerine dayattığı rolleri reddedip kendi kategorilerini inşa etmek istemiştir. Bir başka deyişle toplumda öteki olarak kodlanan

[75]Cisfeminist, feminist hareketin hitap ettiği kesim cis kadınlar olduğunu belirten bir kavramdır.
[76] Harris bunu Afrikalı Amerikalı topluluklar için söylemiştir; vurgu bana aittir.

kişiler olarak karşı hegemonya kurmak istemiştir. Bu noktada eril hegemonyaya karşı geliştirilen toplumsal cinsiyet kuramı, eril egemen sistemin insanlar arasındaki eşitsizliği nasıl düzenlediğine dair ipucu verir.

2.3.2. Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımı Açısından Lezbiyen Feminizmin Oluşması

Sistemin heteroseksist ve ataerkil tutumu cis kadını toplumsal rolleri uygulamasını ister. Bu noktada devlet tepeye koyduğu cis hetroseksüel erkeğin rollerini ve üstünlüğü *"çeşitli politikalar doğrultusunda güçlendirmeye ve yeniden yapılandır-"* (Misra-King,2013:708) maya devam eder. Bu noktada sadece cis kadınları değil, cis heteroseksüel olmayanları da doğrudan veya dolaylı olarak sistemde dışlar veya baskı altında tutar. Bu noktada toplumsal cinsiyet kuramı lezbiyen feministlerin üzerinde önemle durduğu kavramlardan biridir. Çünkü eril hegemonyanın çizdiği cis "kadın" profiline eleştirel duruş sergileyen kavram lezbiyen feministlerin de konuştuğu konular arasındadır. Toplumsal cinsiyete göre eril hegemonya sadece cis "kadını" şekillendirmez; heteroseksüelliği de ideal cis "kadın" içerisine yerleştirir.

Lezbiyen feministler, sistem tarafından dayatılan toplumsal cinsiyet kalıplarının dışına çıkan gruplar olarak kendilerinin iyi bir örnek teşkil ettiğini düşünür. Bu noktada lezbiyen feministler bu duruma karşı tepki olarak oluştuğu söylenebilir.

Lezbiyen Feminizm dayatılan toplumsal cinsiyet rollerini kırarak cis kadınlara eril hegemonya tarafından dayatılan "zorunlu heteroseksüellik" (Rich,1980;akt.Barnes,2010:233-234) eleştirisi ile; cis kadınların cinsel ve siyasal olarak hayatlarını kendilerinin belirleyebileceğini ve yaşayabileceği bir *"arena olarak yenide kavramlaştırmada önemli bir etkiye sahiptir"* (Stein,1997; Barnes,2010:233-234).

Toplumsal cinsiyet rollerini sorgulayan her feminist toplumsal cinsiyeti farklı açılardan ele alan stratejiler geliştirmiştir (Szymanski ve Chung,2003:372). Bu yüzden heteroseksüel feministlerin toplumsal cinsiyet yaklaşımı ile lezbiyen feministlerin toplumsal cinsiyeti ele alışında ortak paydalar olmasının yanı sıra farlılıklarının da olduğu söylenebilir.

Heteroseksüel feministlerin bir kısmı heteroseksüelliği toplumsal cinsiyet dahilinde ele almamıştır. Bir diğer deyişle heteroseksüel feministler toplumsal cinsiyetin eleştirisini heteroseksüel formda yorumlayarak açıklamaya çalışmıştır. Lezbiyen feministler ise heteroseksüellik kurumuna yaptığı eleştirisi üzerinden toplumsal cinsiyet kavramını derinleştiren analizler üzerinde çalışır. Lezbiyen Feminizmdeki toplumsal cinsiyet, hem toplumsal cinsiyet rolündeki "kadınsal" değerleri hem de eril hegemonya tarafından dayatılan şeyin heteroseksüellik olduğuna dair iddiaları içerir. Bu noktada feminizm içerisinde yer alan Lezbiyen Feminizm de, toplumsal cinsiyet üzerinden yaptığı eleştiri ile, *"geleneksel cinsiyet rollerine ve heteroseksüellik kurumuna meydan okuduğundan, lezbiyenliğin olumlu görüşlerini teşvik eder"* (Faderman,1984; akt.Szymanski ve Chung,2003:382).

Lezbiyen feministlerden biri olan Delphy, insanlar doğmadan belirli cinsiyet kimliğileri ve cinsel yönelimleri sistemin önceden belirlediğini düşünür[77] (Kaylı,2010:28). Yani kişi doğmadan önce ona toplumsal cinsiyet atfedilir ve kişi doğduktan sonra kodlanan cinsiyet kimliğini ve o kimliğe verilen rolleri yaşaması beklenir. Örneğin, hamile bir anne çocuğunun ona kodlanacak cinsiyeti öğrenmek için doktora gider. Doktor cinsiyetinin "kadın" olduğunu söylediği zaman aile bebeğe ait aksesuarları toplumsal cinsiyetin kodladığı şekilde hazırlar. Çocuk, doğduğundan itibaren aile tarafından eril hegemonyanın oluşturduğu roller çerçevesinde yetiştirilir; devlet de bu normları kamusal ve özel alanda besleyerek -itiraz ederse dayatarak- sürdürür. Bu noktada toplumsal cinsiyet kuramı, eril iktidarın bedenin sınırlarını ve rollerini önceden belirlediğini ve bu şekilde insanı ürettiğini araştırır (Direk,2016:12). Bu noktada lezbiyen feministler de cis kadınların toplumsal cinsiyet rollerinin kırması açısından, hem cis kadınların *"cinsel özerkliklerini kullanmalarını"* hem de *"lezbiyen olma hakkı ve diğer kadınlarla ilişki kurmayı seçebilme özgürlüğü (tüm kadınlar için) konusunda ısrar ettiler"* (Richardson,2000:259).

Toplumsal cinsiyetin bir kimlik olarak sunulması, modern dönemin kimliğini de belirleyen kuramlardan biri olmuştur (Özbek,2008:97). O dönem, toplumsal cinsiyetin cisgender cinsiyet kimliğine yoğunlaşması postmodernistler tarafından

[77]Vurgu bana ait.

eleştirilmiştir. Bu noktada lezbiyen feministler de trans kadınları dışlayıcı tavırlar içerisinde olduğu dönemler olmuştur ki önde gelen lezbiyen feministlerden olan Jeffreys ve Raymond, trans kadınların gerçek "kadın" olmadığına dair düşüncelere sahip olmuşlardır (Jeffreys,2003; Raymond,1994 [1979]; akt. Browne,2010:249).

Postmodernistler, "kadın" ve "erkek" gibi ikili cinsiyet normlarına dayanan söylemleri devam ettirmesine gerek olmadığını söylerler (Pilcher,2009:113). Postmodernizm her kurucu söylemi sorgular, bir başka deyişle *"...bilmediği, bilemeyeceği bir gerçeği açıklamak, öğretmek ve anlatmak istemez"* (Timur, 1999:323), farklılıklara vurgu yapar. Bu noktada aslında toplumsal cinsiyet sadece cis kadını değil, cinsel yönelimi heteroseksüel olmayan cis kadın ve cis erkeği de, cinsel yönelimi ne olursa olsun transgender ve genderqueer kişileri de baskı altında ve ikincil bir duruma sokar. Çünkü eril hegemonyanın toplumsal cinsiyet vasıtasıyla ürettiği ideal insan ve yaşam biçimi cis heteroseksüel normları da içerir. Toplumda cis kadın olan insanları ezdiği gibi bu kişileri de farklı biçimlerde ve şiddette hiyerarşinin tepesine cis heteroseksüel erkeği koyar.

Postmodernistler kimliği oluşturan her "ben"in kurgu olduğunu iddia eder aynı zamanda insanlar bu kurguyu bilmeleri onları kimliklerini sürdürmeleri için mücadele etmeyeceği anlamına da gelmediğini belirtir (Murphy,2000:153-155; akt. Özbek,2008:105). Dolayısıyla postmodernizmde kimliklerin kurgu olduğuna dair iddia, insan biyolojisi ve psikolojisi normalliğinin sorgulanması, farklılıklara ve değişkenliklere vurgu yapar. Onlara göre, *"dünyanın belirli algılarına dayanarak yapılan gerçek iddiaların, tepenin kralı olmayı amaçlayan bir grubun çıkarlarına hizmet etmek için tasarlanan güç oyunlarının ürünleri"* dir (Roseneau 1992: 78;akt. Franklin-Jeune,2013:6).

Postmodernizmin *"toplumsal cinsiyet, beden ve cinselliği"* sorgulaması ile queer teorisine kapı aralamıştır (Ertetik,2010:11). Postmodernizmin etkisi lezbiyen feminist teorisyenleri içerisinde fark edilmiştir. Bu etki farklılık konusunu gündeme getirip çeşitli tartışmaların anahtarı olmuştur.

Postmodernizmin sorguladığı hegemonyanın normlarını queer teori de sorgulamıştır. Queer yaklaşım ayrıca insan bedeninin ve cinselliğinin ikili cinsiyet kategorisine sığmayacak biçimde karmaşık olduğunu sorgulayan bir çalışma olarak; "*sürekli*

tekrarlanan doğallaşmış bilginin yapısındaki bozulmadan yeni gerçeklerin çıkarılması" (Franklin-Jeune,2013:20) ile kendini postmodernizmden ayırmıştır. Queer teorisi, hem hegemonyanın birçok boyutunu açığa çıkarması hem eril hegemonyaya karşı oluşturulan kuramları eleştirmesi bakımından Lezbiyen Feminizme de yeni bir sorgulama yöntemi sunmuştur.

2.3.3. Queer Yaklaşımı Açısından Lezbiyen Feminizm

Queer'in Lezbiyen Feminizm ile de kesiştiği noktalar bulunmaktadır. Hatta bazı teorisyenlere göre queer, Lezbiyen Feminizmin birçok analizini örnek almıştır. Bu konuda ayrıntılı bir araştırma sunan Annamarie Jagose, *"queer, toplumsal cinsiyetin heteroseksüelliği normatif olarak yetkilendirilmesine nasıl hizmet ettiğine ilişkin en kuvvetli kanıtlarının bir kısmını erken lezbiyen feminist kuramlaştırmalardan almıştır"* (Jagose,2017:74) demiştir. Gerçekten de lezbiyen feministlerin heteroseksüelliğin bir kurum olduğuna (Rich,1980) dair analizleri, birçok lezbiyen feministlerin cinsel rolleri reddettiğine dair açıklamaları queer teorisine kapı aralamıştır (Jagose,2017:75). Cis lezbiyenlerin toplumsal cinsiyet rollerindeki cis kadın sembolünü darmaduman etmesi yönünden bir queer olduğu söylenebilir. Nitekim sonraki yıllarda birçok lezbiyen feminist queeri desteklemiştir.

Queer, feminizmi *"hegemonik heteroseksüellik kuramı"*(Showden,2012:14) olarak görmesi, heteroseksüel feministlerin lezbiyenlere yaptığı tutum açısından iyi bir örnek teşkil eder. Bu çerçevede Lezbiyen Feminizm de feminizme parantez açması ile paralel olarak, onların da kendi alanlarında bir queer olduğunu söylemek yanlış olmaz. Kısacası Lezbiyen Feminizm, *"toplumsal cinsiyet ve cinselliğin sosyal inşası üzerine eleştirel perspektiflerin geliştirilmesi"* (Richardson,200:266) yönünden queer ile benzer görüşlere sahiptir. Fakat Lezbiyen Feminizmin cinselliğe bakış açısı, belli tanım ve kurallar çerçevesinde hareket etmesi bakımından queer teorisi ile farklılaşan birçok yöntemi ve özelliği vardır.

Kimi queer teorisyenler, queerin eşcinsel hareketin ve Lezbiyen Feminizmin gelişmiş bir versiyonu olarak düşünür. Bu noktada lezbiyen feministlerden Ellis ve Peel, *"cinsiyet ve cinsellik üzerine yapılan birçok araştırma lezbiyen perspektifini*

içermesine rağmen, bunlar gittikçe artan bir şekilde LGBTQ(veya queer) perspektifi çatısı altında toplanmıştır" demiştir (Ellis ve Peel,2010:199). Bu fikrin doğruluk payı vardır çünkü queer kuramcılar lezbiyen feminist hareketin incelediği ve tartıştığı konuları kendisi de incelerken lezbiyen harekete karşı yaptığı eleştiriler ile dolaylı da olsa bu hareketin bir üst seviyesi olarak düşünülmeye sebebiyet verir. Nitekim daha sonra bazı lezbiyen feminist ve eşcinsel kurtuluş hareketindeki lezbiyenler de kendilerini queer harekete dahil etmiş, "ben eşcinselim" ya da "ben lezbiyenim" yerine "ben queerim" demiştir. Örneğin, lezbiyen feministlerin yaptığı Michfest festivalinde (1976-2015) trans lezbiyenlerin festivale alınmayışı sonucu, *"kurucusu kendini lezbiyen olarak tanımla[sa] [da festivaldeki birçok] sanatçı [kendini] queer/lezbiyen olarak tanımlamıştır"*(Browne,2010:251).

Türkiye'deki queer oluşumların içerisinde de LGBTİ+ kişilerin gözle görülür bir ağırlığı vardır. Buradan da anlaşılacağı üzere queerin teoride cinsel kimliği ve cinsel yönelimi reddeden bir düşünce akışını ifade ederken pratikte ise özneleşip LGBTİ+ kişilerce bir hareket noktası haline gelmektedir.

Eşcinsel hareket genel olarak, toplumda öteki olarak görülen kesimin haklarını ve özgürlüklerini savunan, toplumdaki normal olanı sorgulayan, ötekileştirmeye ve kategorileştirilmeye karşı olan, kalıplaşmış cinsellikleri eleştiren ve farklılığın kabullenilmesini isteyen bir hareket ve düşüncedir.

Queer yaklaşım ise normal olanı sorgulayan, sınıfa, ötekileştirmeye karşı, katılaşmış ve baskın cinselliği sorgulaması bakımından eşcinsel harekete benzerdir. Queer kuram aynı zamanda cinsiyetsiz, kimliksiz (ki özellikle eşcinsel hareketlerden ve Lezbiyen Feminizmden kendilerini ayırdıkları noktalardan biri), anti asimilanist, arzunun ön plana çıktığı bir dünya ister. Queere göre, eşcinsel cis erkek, lezbiyen hareketi ve Lezbiyen Feminizm ilk dönemler marjinaldi fakat daha sonra *"normale döndü ve ana akım haline geldi"; dolayısıyla dayatılan düzene karşı "asimile edildiler"* (Ertetik,2010:21). Queer teorisi için önemli olan cis ve trans lezbiyen vb. değildi, sistemin çarkını döndüren her role karşı oluşudur. Bu yüzden queer, eşcinsel hareketlerin toplumsal cinsiyet rollerini ve heteroseksist yapıyı yıkmayı hedeflerken kendilerinin de evlenme, çocuk yapma gibi heteroseksüel yaşam tarzının içerisinde

yer alan davranış biçimlerini istemeleri konusunda kendilerini eleştirir. Lezbiyen Feminizmin de daha sonraki yıllarda katılaştırdığı cinsellik konusuna da eleştirel bir yaklaşım geliştirir. Diğer bir deyişle queer kuramcılar, cis eşcinsellerin heteroseksüelliğin içinde yer alan kadın-erkek rollerini içselleştirdiklerini düşünüp, eski Lezbiyen Feminizm kuramının cinsellik biçimlerini reddetmesi konusundaki tutumunu da muhafazakar bulur. Bu yüzden bazı queer kuramcılar queer terosinin cis eşcinsel çizgiden ve Lezbiyen Feminizmden apayrı bir yere konulmasını ister.

Queer, cis lezbiyenler de dahil cis eşcinsellerin ve lezbiyen feministlerin cinsel yönelimleri bir kalıba soktukları için, kategorileştirmeyi eleştirirlerken kendilerinin de aynı tuzağa düştüklerini düşünür. Örneğin, transgender ya da queergender bir kadın olup kendini lezbiyen olarak tanımlayanlar ya da kendini hiçbir cinsiyet kimliğe ya da cinsel yönelime ait hissetmeyenlere karşı eski lezbiyen feministlerin ciddi eleştirilerini hatırlamak gerekir. Bu noktada lezbiyen feministlerin yaptığı Michfest festivali sadece cis lezbiyenlere hitap etmesi, Bilitis Kızları[78], lezbiyen feminist Janice Raymond'un yazıları hem trans kadınlar tarafından hem de queer teorisyenler tarafından eleştirilmiştir (Feinberg,1997;Sreedhar ve Hand,2006; akt. Browne,2010:249; Stryker,2008;akt. Rossiter,2016:92). Bu konuda Lezbiyen Feminizm içerisindeki birçok cis lezbiyen de bu tür düşüncelere sahip lezbiyen feministlere tepki göstermiştir. Bu noktada queer, Lezbiyen Feminizmi eleştirirken aynı zamanda Lezbiyen Feminizm içerisinde de bir dönüşüm sağlamıştır.

Queerin önemli isimlerinden olan Eve Kosofsky Sedgwick ise queeri cis lezbiyen/eşcinsel cis erkek çalışmalarının literatürlerinden doğan yeni bir fikir olarak düşünürken aynı zamanda kendisi bazı queer içerisinde yer alan eşcinsellerin queeri yaralayan kişiler olduğunu dile getirmeyi de ihmal etmez. Nitekim *'Queer Performativity: Henry James's The Art of the Novel'* adlı çalışmasında Sedgwick, *"...asla queer sayılamayacak geyler ve lezbiyenler de var, çok fazla eşcinsel şehvet duymaksızın veya duydukları eşcinsel şehveti kendilerini lezbiyen ve gey kimlik etiketleri üzerinden ifade etmeksizin queer'in telini titreten başka insanlar da."* (Sedgwick,1993:13; akt. Jagose,2017:126) demiştir.

[78] İlk *Lezbiyen Sivil Haklar Grubu* (1955). Bilitis ismi, Biblos (Cübeyl) kentinin tanrıçası Baaltis'e dayanır. Pierre Louys'in Yunancadan tercüme ettiği lezbiyen erotik unsurlar içeren *"Les Chansons de Bilitis"* (1894) adlı eserinden meşhur olmuştur (ENCYCLOPÆDIA BRITANNICA).

Queer kuramcıların temel isimlerinden biri olan Judith Butler ise temel konunun insanlık sorunu olduğunu, cinsellik, cinsiyet, ahlaki değerlerin, toplumda oluşturulan sosyal ve siyasal yapının doğal değil sadece kurgulanmış kurallar bütünü şeklinde topluma sunulduğunu vurgulayarak buna karşılık performatif (performative) kuramını geliştirmiştir. Queerin oldukça sıkça üzerinde durduğu noktayı en iyi şekilde ifade eden Butler aynı zamanda ırkçılığa, din ayrımına ve ötekileştirilen her şeye karşı duruşu onu hem feministler tarafından hem de queer kuramcılar tarafından takdir toplamıştır. Örneğin, 2010 yılında Berlin'de 32. Onur Gününde kendisine 'Civil Courage Prize' ödülünü LGBT'lilerin göçmenlere karşı ırkçı tutumları eleştirerek reddetmiştir (Yıldız,2011:395).

Müslüman kökenli göçmenlere karşı yapılan ırkçı ve dinci tutumun yanlış olduğunu söyleyen Butler, aynı yıl Türkiye'ye gelmiş ve '*Queer Yoldaşlığı ve Savaş Karşıtı Siyaset'* isimli konuşma yapmıştır. Butler konuşmasında queerin bir kimlik değil bağlantılı, bütünleştirici bir terim olduğunu, toplumsal cinsiyetin kurgusunu ve iktidar tarafından tekrar tekrar şekillenen bir kavram olduğunu söylemiştir (Durudoğan,2011:87-88-90-91).

Kısacası queer, geleneksel cis lezbiyen çalışmalar ile bağlantılı aynı zamanda da ondan bağımsız; belki de onun radikal bir uzantısı olduğu söylenebilir. Diğer bir iddia ise queerin feminist okumalardan hareketle feminist bilgilerinden faydalanarak belki de onları eleştirerek bir çıkış yakaladığı konusudur.

Queer teorisyenler genellikle kendilerini feminizmsiz bir alan olarak gördükleri ve toplumsal cinsiyet kavramını reddettiklerini dile getirirler ayrıca klasik feminizm ve Lezbiyen Feminizm heteronormatif çerçeveyi eleştirirken aynı zamanda sistemi beslediklerini düşünür. Bu eleştiri karşısında Biddy Martin queerin heteroseksüel feministlere ve lezbiyen feministlere karşı yaptığı eleştirilerin her iki teoriye de iyi geleceğini vurgularken diğer yandan farklı feminist yaklaşımlara karşı genelleyici tavır takındığının (Martin,1994:104-105;akt. Jagose,2017:146-147) altını çizer. Bu konuda Judith Butler, queerin, toplumsal cinsiyet ile cinselliğin arasındaki bağlantıyı reddetmesinin temelinde toplumsal cinsiyeti reddetme ya da görmezden gelme yatıyorsa eğer bu noktada homofobinin gerçekliğini hatırlatır (Butler,2008:18-19).

Aslında queer, kimi feministlerin toplumsal dönüşüm aşamasında "kadın-erkek" rollerinin yıkımı ya da toplumsal cinsiyet eşitliğini savunması açısından cinsiyet kimliğini baz alan söylemlerinden dolayı ikircikli bir tutum sergilediğini düşünür. Bu yüzden queere göre feminizm, *"merkeze kadını alarak eşcinsellik konusundaki sorunlar eksikti"* (Ertetik,2010:17). Zira postfeministlerin de şikayet ettiği noktalardan biri cis feministlerin diğer cinsel yönelime sahip kişileri yok saymasıydı. Bu yönden queer kuram postfeministlerin çizgisinde ilerlediği söylenebilir. Teresa de Lauretis, Judith Halberstam, Barbara Smith gibi feministler queer tabana kaymış ve postfeminizmi desteklemiştir. Fakat diğer yandan Beatriz Preciado'nun dediği gibi *"Queer çokluklar, feminizmin, hetero-merkezci, hegemonik, politik bir "kadın" özne yararına silinen farklarla refleksif bir şekilde yüzleşmesinin sonucudur."* (Preciado,2016:331). Judith Butler de çoğu zaman, -eserlerinde ve söylemlerinde- kendisinin feminist yönünü vurguladığını görmekteyiz.

Queer ve feministlerin üzerinde durduğu ortak konular *"cinsellik, cinsel sapkınlık ve cinsiyet varyasyonu, cinsiyetin liberalizm rolü, cinselleştirilmiş ve ırksallaştırılmış sesler, ikili ilişkilerde sex.."* (Leigh,2017) açısından Queerin, feminizmin bilgilerinden eleştirel bir yaklaşım sergilese de faydalandığı doğrudur. Zaten lezbiyen feministlerden Stein ve Plummer'a göre feminizm ve queer, *"cinsellik sosyal bir kategoridir fikri üzerine inşa edilmiştir"* (Stein ve Plummer,1994:179; akt.Ertetik,2010:13) dolayısıyla; *"cinsiyet ve cinselliğin bireyin sosyal yaşamını nasıl şekillendirdiğini ortaya koyma noktasında kesişir"* (Ertetik,2010:15). Fakat Queer teori feministlerin yaptıkları politikalar çerçevesinde sadece cis heteroseksüel kadınlarla değil, cis ve trans lezbiyeni ve biseksüeli, heteroseksüel trans kadını da katmaları gerektiği konusunda parantez açar (Leigh,2017). Oluşturulan queerfeminizm[79], birçok feminist grupların oluşturduğu çerçeveleme güdüsü karşısında merkeze bir özne almadan çalışmalar yapmaktadır. Bu noktada queerfeminizm, kendini feminist hisseden fakat feminist oluşumların içerisinde kendi öznesini bulamayan kişilere kapılarını açması açısından katkı sağlamıştır.

[79] Queerfeminizm, queer kişileri içeren, ataerkil kurallara radikal duruş sergileyen feminist kuramlardan biridir (Queerfeminism.com,ty). Amacı genel olarak, *"cinsel eylemlerde ve cinsel ilişkilerde az çok direniş sağlayan bağlamları netleştirmeye ihtiyaç duyuyor"* (Showden,2012:11). Bu noktada queerfeminizm, cinsel kimlik ve yönelime takılmaksızın siyasal aygıtın tabi kıldığı koşullara meydan okumaya davet ediyor denilebilir.

Queeri destekleyenler çok olduğu gibi eleştirenlerin sahası da bir hayli geniştir. Örneğin, David Phillips queerin herkesi kapsayıcı misyonu üstlenirken diğer yandan LGBTİ+ kişilerin gündeminde yer alan ihtiyaçları ve istemlerinin üzerine örtü örttüğünü ve toplumda zaten dışlanan bu kesimin kabul edilmediği yeni bir alan açtığını söylemiştir (Phillips,1994:16;akt. Jagose,2017:135).

Elizabeth Grosz ise queerin, cis eşcinseller ile ilgili bütünleştirici yapısını eleştirmekle birlikte cis eşcinselleri, fetişistler, porno artistleri vb kişilerin aynı dışlanmaya maruz kaldığını iddia etmelerini, cis eşcinsellerin bunca yıldır yaşadığı zorlukları görmezden gelmelerini eleştirir (Grosz,1995:249-250;akt. Jagose,2017:135-136). Bu konuda bazı queer kuramcılar cis eşcinselleri bu kişiler ile aynı kefeye koyuyorlarsa bunca yıldır cis eşcinsellerin uğradığı ayrımcı tutuma, verdikleri mücadelelere haksızlık ettiklerini söylenebilir. Benzer şekilde eleştiri lezbiyen feminist Stephen Angelides'ten gelmiştir. Angelides, queeri sorunsallaştıran şeylerin arasında tecavüz, pedofili ve şiddet dahilindeki cinsel pratikler olduğunu vurgulamıştır (Angelides,1994:78;akt. Jagose,2017:136).

2.3.4. Feminist Yaklaşım Açısından Lezbiyen Feminizmin Oluşma Sebepleri

Lezbiyen Feminizmin tarihsel sürecine bakıldığında daha önce bahsedildiği gibi kimi heteroseksüel feministler tarafından dışlanmaya maruz kaldıkları görülmüştür (bkz.Walters,2005:107;Phelan,1989:38;Tate,2005). Feminizmin alanını ve yorumunu heteroseksüel cis kadın üzerinden yapılması lezbiyen feministleri oldukça rahatsız etmiştir. Çünkü onlara göre ev içi emeği, evlilik içerisindeki eşitlik anlayışı, ya da çocuk ile ilgili cis heteroseksüel erkek ve cis heteroseksüel kadın arasındaki iş bölümü istemleri lezbiyen feministlere hitap eden konular değildi.

Feminizmin alanında daha geniş perspektife sahip olmak deneyim ile alakalıdır. Geçmişten bugüne cis kadınların kamusal alanda yaşadıkları oy, siyasette temsil etme, çalışabilme, iş güvencesi sağlayabilme gibi birçok hakkın istemleri ile başlamıştır. İlişkiler hususunda heteroseksüel feministlerin ilişkilerin heteroseksüel ilişki bağlamında sorgulaması lezbiyen feministleri rahatsız etmiştir

(Phelan,1989:38;Castells,2006:302). Sözlerini üretebilmek amacıyla kendi gruplarını oluşturmuşlardır.

Bir diğer husus ise ataerkil toplumun ve sistemin feministleri damgalaması ile alakalıdır. Nitekim lezbiyenliği bir hakaret biçimi olarak topluma empoze eden sistem her feministin lezbiyen olduğunu iddia etmiştir (Walters,2005). Bu durumdan kimi heteroseksüel feministler rahatsız olmuş ve kendilerini lezbiyenlerden ayrı konuşlandırmıştır. Lezbiyenler kimi zaman kendilerini yalnız hissetmiş kimi zaman ise feminist örgütlerden ayrılmak durumunda kalmıştır. Özellikle Amerika'da kendilerine ataerkil sistem ile hareket ederek lezbiyenlere bir dönem "lavanta tehdidi" gibi kelimeler ile damgalayarak sistemle uyumlu hareket etme stratejisini uygulamıştır (Tate,2005; Phelan,1989:38). Bu durum lezbiyen feministlerin hem sisteme hem de dışlanan grup olarak görülen feministler içerisinde de ayrı bir dışlanma deneyimi yaşaması; kendi oluşumlarını ve sözlerini üretmeye zemin hazırlamıştır.

2.4. Lezbiyen Feminizmin Oluşum Sürecinde Diğer Dışlanma Sebepleri

Lezbiyen Feminizmin oluşum sebebi/leri her ülkede değişmektedir. Birçok fraksiyonu barındıran bu sebepler içerisinde porno sektörü, kentleşme, STK'lar'a bakıldığında daha önce bahsedildiği gibi eril bir yaklaşımın hakim olduğu görülür.

Porno sektöründe çoğunlukla lezbiyen kimliğinin yansıması oldukça homofobik ve penetrasyon ağırlıklı gösterilir (Jeffreys,1990;Phelan,1989; Mogan,2002:83; Bozkurt,2011:30-31)[80]. Söz konusu videolarda lezbiyeni cis erkeğe ve ancak bir penisin varlığına muhtaç olarak yansıtılır. Porno sektörü cis kadın rolünün edilgen gösterilmesinin yanında lezbiyeni bir fantezi aracı ve cis erkeğin de dahil olabileceği cinsel ilişki biçimi olarak topluma sunar (Mogan,2002:83;Öğüt,2009:210-211)[81]. Porno sektöründeki lezbiyen temsiliyetinden rahatsız olan lezbiyen feministler bu tarz videoları sert bir şekilde eleştirmiştir (bkz. Wittig,2013:59; Russell:177;akt. Phelan,1989:92). Bu noktada kimileri porno sektörünü ağır bir dil ile eleştirirken,

[80] Vurgu bana ait.
[81] Vurgu bana ait.

kimileri ise kendi videolarını çekerek porno sektöründeki lezbiyen temsiliyetini düzeltmek istemiştir; eğitici videolar çekmenin lezbiyen cinselliğini yansıtmada önemli olduğunu ve birçok kişinin kendi çektikleri videolar ile cinselliği öğrenebileceklerini düşünmüştür (bkz. Douglas,1995:187-188).

Kentleşme noktasında özellikle Amerika'da gettolara sıkıştırılan lezbiyenler, yaşam alanlarında devletin baskısı ve şiddeti ile karşı karşıya kaldığı görülmüştür (Jagose,2017:39-42; D'Emilio,2001:467). Buna karşı diğer lezbiyenlere yardım etmek, hak ve özgürlükleri hakkında bilinçlendirmek amacıyla *Daughters of Bilitis* gibi gruplar kurmuştur. Kimi ülkerlerde ise lezbiyenlerin gettoları olmamakla birlikte kendini yalnız hissetmemesi ve bir araya gelmek amacıyla oluşumlar kurulmuştur. Örneğin Türkiye'de *Venüs'ün Kızkardeşleri* lezbiyenlerin bir araya gelmesi ve kendi sözlerini üretmek için bir araya geldikleri oluşumlardan biridir.

Lezbiyenlerin yaşam alanlarında yaşadıkları zorluklar iş hayatında da sistemin uyguladığı baskı değişmemektedir. Lezbiyenlerin cinsel yöneliminde dolayı iş bulaması; iş bulduğu zaman ise cinsel yönelimi öğrenildiği zaman uygulanan mobbing; sendikaların cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklere karşı cinsiyetçi ve homofobik tutumları ile karşılaşmaktadır (Şenel,2014:64; Güler,2017). Bu noktada birçok LGBTİ+ grupları sendikalara ve diğer STK'lara karşı mücade etmektedir. Türkiye'de örgüt kurmanın liberal ülkeler ile karşılaştırıldığında finansal ve yapısal kısıtlamalar ile oldukça zorlaştırılmaktadır.

Lezbiyen Feminizmin oluşu sebepleri daha önce bahsedildiği gibi birçok fraksiyonu barındırır ve diğer oluşum sebepleri olarak bahsedilecek birçok husus söz konusudur.

2.5. Sonuç

Lezbiyen Feminizmin oluşumu birçok sebebi barındırır. Tarihsel sürece bakıldığında Amerika'da lezbiyen feministler cis eşcinsel erkekler ve heteroseksüel feministler tarafından bir takım sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır (bkz. Jagose,2001:40; Walters,2005:107; Phelan,1989:37-38). Bu noktada kendi sözlerini üretmek amacıyla oluşumlar kurmuştur. Türkiye'deki seyri ise Amerika'dan oldukça farklı işlemiştir. Eşcinsel cis erkekle ile biraraya gelen cis lezbiyenler birbirlerini bulmak ve sözlerini söylemek adına kendi oluşumlarını kurmuş; diğer feminist örgütler ile bir araya

geldiği görülmüştür (Ersoy,2011a). Lezbiyenleri bir araya getirmek ve lezbiyenlerin yalnız olmadığını göstermek adına Lezbiyen Feminizm oluşumlar kurduğu görülmüştür. Ülkede eril hegemonyanın her ülke gibi öteki olarak kodladığı kişilere yönelik ayrımcı tutumu devletin ideolojik ve baskı aygıtlarında etkisini göstermiştir. Sistem homofobik ve heteroseksist tutumunu meşrulaştırmada D.İ.A. ve D.B.A.'ları kullanmıştır.

Devletin ideolojik aygıt olarak belirtilen kültürel, öğretimsel, dini, hukuki, aile, siyasal ve sendikal, haberleşme (Althusser,2002:40) aygıtları vasıtası ile baskı, dışlama, ötekileştirme, mobbing gibi birçok muamale uygulamıştır. Kültürel aygıt olarak Türkiye'de eşcinselliğin kültürümüzde yeri olmadığına dair açıklamalar (bkz. Kaos GL,2015b), filmlerde ve şarkılardaki homofobik ve olumsuz tutumlara (bkz. Turkcewiki.org,ty; Genius.com,ty) yer verilmiştir. Aynı şekilde öğretimsel aygıt ile cis lezbiyenlerin cinsel yöneliminden dolayı okuldan uzaklaştırılması, öğretim üyelerinin eşcinsellere karşı mesafeli tutumu, cis lezbiyen öğretmenlere uygulanan mobbing, işte çıkarılma, taciz; eğitim kitaplarının toplumsal cinsiyet eşitliğine dair ibarelerin kaldırılması sayılabilir (Human Rights Watch,2008:46; Ünal,2018; Göregenli,2018:24-28; pervinkaplan,2018). Söz konusu ötekileştirme dinsel aygıtta da görülmektedir. Dini kitaplarda eşcinselliği günah kategorisine sokması, cis kadınlara bir takım roller atfedilmesi tipik örneklerdir (Dondurucu,2018:518; Kalav,2012). Din alanındaki yönetim kadroları da benzer ifadeler ile hem feminizmi hem de eşcinselliğe yönelik fobik söylemler üretmektedir (bkz.BirGün,2019).

Hukuki aygıt vasıtası ile LGBTİ+ kişilerin kendilerini ifade etme konusunda engeller ile karşılaşmakta, birçok anayasal haklar ve anayasal hakların kişilere yönelik eşitlik ibarelerinin dışında tutulmaktadır. Özellikle Türkiye'de cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ibareleri hala tartışılmaya devam etmekte; Pride yürüyüşlerindeki yasak henüz kalkmamaktadır (Kaos GL,2015c; Kaos GL,2018a; Kaos GL,2019). Siyasal aygıt da benzer şekilde LGBTİ+ kişileri destekleyen partilere karşı sisemin baskı uygulaması (bkz.yesildirenis,2019;Yesilsolparti.org,ty; Çelikkan,2017) gözlenmektedir. Siyasi liderlerin ve LGBTİ+ kişileri desteklemeyen partilerin homofobik açıklamaları görülmektedir (Coşar,2015:21; Kaos GL,2016a). Devletin ideolojik aygıtlatından aile aygıtında ise cis lezbiyenler aileleri tarafından zorla

evlendirilmeye, aile içi baskı, şiddet hatta ölüm gibi durumlar ile karşılaşmaktadır (Öner,2013;Human Rights Watch,2008; Emer,2018; Ünal,2018:46). Ailesi tarafından yaşadığı fobinin yanı sıra sistem sendikal aygıtlar vasıtası ile de cis lezbiyenlere baskı uygulamaktadır. Cinsel yönelimini açık yaşayan bir lezbiyen iş yerinde mobing, taciz, homofobik ve transfobik tutum ve ayrımcılık ile karşı karşıya kalmaktadır (bkz. Göregenli,2017:35; Human Rights Watch,2008:46). Sendikal örgütlerde de aynı şekilde hukuki aygıtta olduğu gibi cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ibarelerine yer verenler oldukça azdır (Güler,2017:21-22). Haberleşme aygıtlarından gazete, filmler, dizilerde de cis lezbiyenlerin sunumu oldukça homofobik olmakla birlikte cinsiyet rollerini pekiştiren yöntemler söz konusudur (bkz. Yeni Akit,2019; Gürkan ve Ozan,2016:34).

Devletin baskı aygıtları olarak hükümet, yönetim, ordu, polis ve mahkemeler de (Althusser,2002:33) ötekileştirici ve fobik tutumu pekiştirmektedir. Hükümetin fobik tutumu ve bakanların açıklamaları, cis lezbiyenlerin haklarını arama sürecinde mahkemelerin cinsel yönelimi vurgulayan fobik kararları, yargıtayın fobik söylemleri ve fikirleri görülmektedir (bkz. Bianet,2013; Kaos GL,2010a; AYM,2013/2928,18.10.2017; Tar,2016; Kartal,2002). Devletin baskı aygıtları olarak sayılan polis ve ordu da benzer şekilde davranmaktadır. Polisin cinsel yönelimi ve cinsiyet kimliğe bakmaksızın kişileri korumak ile yükümlü olmasına rağmen, cis lezbiyen kadınlara karşı tehdit, taciz uygulamaktadır (bkz.Göregenli,2011b:23-33; Human Rights Watch,2008:6-7). Diğer ülkelerde ordu içerisinde cinsel yöneliminden dolayı rütbesinde sorunlar yaşadığı cis lezbiyenlerin olduğu görülmektedir (bkz. Hürriyet,2008). Kısacası eril hegemonya ile bağlantılı olarak sistem marjinal grup olarak kodladığı kesime karşı baskı ve dışlayıcı tutumu elindeki D.İ.A. ve D.B.A. aracılığı meşrulaştırmaktadır.

Marjinal grup olarak atfedilen kişiler de sisteme karşı tepkileri "boyun eğme", "takiyye" ve "mücadele etme" (Wiehn,1994; akt. Gümüş,2002:168-169) şeklinde göstermektedir. Lezbiyen Feminizmin ortaya çıkması da bu bahsedilen "mücadele etme" terimi ile açıklanabilir. Cis lezbiyenlerin D.İ.A. ve D.B.A. aracılığı ile uğradıkları baskılar, cis eşcinsel erkekler ve heteroseksüel cisgender kadınlar içerisinde yaşadıkları deneyimler Lezbiyen Feminizmin oluşmasına zemin

hazırlamıştır (bkz.Walters,2005; Phelan,1989; Tate,2005). Türkiye'de ise hem sistem tarafından uğradıkları baskı ve dışlayıcı tutum hem de kendi seslerini duyurabilmek adına Lezbiyen Feminizme ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Toplumsal cinsiyetin heteroseksüel feministler tarafından eksik yorumlandığı (Richardson,2000:259) ve cinsel yönelim ibaresini görmezden gelişlerinin üzerinde duran lezbiyenler kendi oluşumları ile hem toplumsal cinsiyet olgusuna cinsel yönelimi de ekleyerek yeni bir açıklama getirmiştir.

Amerika'da heteroseksüel feministler ve cis eşcinsel erkekler ile yaşadıkları deneyimler sonucu kendi topluluklarını kurma ihtiyacı hissedilmesinin yanı sıra queer kuramı da Lezbiyen Feminizmi etkileyen bir başka konuyu oluşturur. Queerin Lezbiyen Feminizmden ilham aldığı; Lezbiyen Feminizmin queerin öğretileri ile geliştiği ya da yorumlandığı tartışmaları bir kenara lezbiyen feministler arasında da bir başka grubu ötekileştirme durumu söz konusu olduğu görülmüştür. Trans kadınlar hakkında kimi Lezbiyen Feminizmin içerisine dahil etmemesi bu noktada Queerin Lezbiyen Feminizme olan katkısı olmuştur (Browne,2010). Diğer yandan queeri eleştiren lezbiyen feministlerin bir kısmı queerin cinsel yönelimlerin üstünü kapatan bir olgu olduğu noktasında yorumlar yapmıştır. Queer böylece hem Lezbiyen Feminizme yeni bir bakış açısı kazandırmış; diğer yandan eleştiriler ışığında cinsel yönelimin üzerini örtmüştür.

Lezbiyen Feminizmin diğer oluşma sebepleri olarak porno sektörü cis kadını metalaştıran, penise muhtaç bir rol yükleyen, oldukça fobik, bir tutuma sahiptir (Jeffreys,1990; Phelan,1989; Mogan,2002). Bu noktada lezbiyen feministlerin bir kısmı porno sektöründe cis kadının ve lezbiyenin temsiliyeti konusunda yeniden bir yapılanmayı çabalarken; bir kısmı porno sektörüne eleştiriler getirmiştir. Gettolara sıkıştırılan ve bulundukları bölgede çevresel etkenler ile baskıya uğrayan lezbiyenler kentleşme, STK konusunda da zorluklar yaşamıştır (Jagose,2017; D'Emilio,2001; Şenel,2014:64; Güler,2017). Tüm bu baskı ve zorluklar neticesinde açıklanan kavramlar ile Lezbiyen Feminizm ortaya çıkmıştır. Sisteme ve –izmlerin kendilerine göre yanlış olduğunu düşünen lezbiyenlerin bir kısmı Lezbiyen Feminizm fikri ve oluşumu ile bir araya gelmiş; düşünce, medya, oluşum/örgüt vs., ortaya çıkmıştır.

3. BÖLÜM

3. Lezbiyen Feministlerin Düşünce, Edebiyat, İnternet ve STK'sı, Siyasi Partiler ile Olan İlişkileri ve Büyük Kentlerdeki Durumu

Heteroseksist ve ataerkil sistem daha önce bahsedildiği gibi bütün topluma yansımıştır. Bu noktada lezbiyen feministler marjinal grupların tepkilerinden biri olan "mücadele" unsuru bağlamında kendi sözlerini üretmeye başlamıştır.

Bunlardan biri olan Lezbiyen Feminizmin lezbiyen kültürüne, görünürlülüğüne ve feminizm okumasına büyük katkısı olmuştur.

Bu bölümde ABD ve Türkiye'de lezbiyen feministlerin düşünceleri, amaç ve stratejileri, tartıştıkları konular ayrıntılı bir şekilde ele alınacak; ABD'deki ve Türkiye'deki Lezbiyen Feminizm düşüncesi arasındaki farklar irdelenecektir. Kendi sözlerini üretmek amacıyla ürettikleri kitaplar, yazılar, makaleler belirtilecek; bu noktada dergileri ve yayın şirketleri sayılacaktır. Ayrıca heteroseksist sisteme olan başkaldırıları ile oluşturdukları gruplar, STK ve oluşumlar vb. açıklanacak; bu noktada kendi medyaları incelenecektir. Son olarak lezbiyen feministlerin siyasi partiler ile olan ilişkileri ve kentlerdeki oluşumları araştırılacaktır.

3.1. Lezbiyen Feminizmin Düşünce, Amaç ve Stratejileri

Lezbiyen Feminizm, ataerkil ve erkek egemen düzene karşı mücadele etmek için cis kadınları çağıran; bu mücadelenin cis kadınların ancak erkek egemenliğinin oluşturduğu sosyal kurumları reddederek (aile, özel ilişki gibi) kendilerine katılmasıyla mümkün olabileceğini, lezbiyenliğin oluşturulan düzeni yıkabilecek güç olduğunu söyleyen hareket ve düşüncedir.

Lezbiyen feministler, lezbiyenliği cis kadınların ataerkil yapının yıkımında yegane çözüm olarak lezbiyenliği *"politik bir eylem"* olarak sunmuştur (Ellis ve Peel,2010:198).

Lezbiyen feministler heteroseksist yapının doğal olmadığını savunarak; bu yapıyı cis kadınlara cinselliğini ve duygusal, sosyal, ekonomik tüm baskıların kaynağı olarak gösterdiler. Daha önce kimi heteroseksüel deneyimler yaşamış lezbiyen feministler

heteroseksüel ilişkilerdeki baskı ve eşitsizliği bildiklerini bu yüzden heteroseksüel cis kadınları anladıklarını fakat heteroseksüel cis kadınlar bir cis kadın ile ilişki deneyimi yaşamadıkları için kendilerini anlamadıklarını söylemiştir.

Rita Mae Brown (1976a:113-114), *"heteroseksüel yetiştirildiğimiz için biz onları anlıyoruz. Bu tek yönlü bir ilişki."* (akt. Douglas, 1995:150) diyerek cis heteroseksüel kadınların kendilerine olan eleştirilerine yanıt vermiştir.

Lezbiyen feministler heteroseksüel ilişkilerdeki cinsellik, özel ilişki evlilik gibi konulara eleştiri getirmiştir. Onlara göre heteroseksüel ilişkilerde yaşanan cinselliği ve cinsel birlikteliği bir köle-sahip örneği gibi görüp, kimi lezbiyen feministler ise heteroseksüel cinselliği bir tecavüz biçimi olarak tanımlamıştır (Morgan:125; akt. Phelan,1989:93). Heteroseksüel cinselliği "patriarkal seksoloji" olarak adlandıran Gudbjorg Ottosdottir heteroseksüelliğin, *"Lezbiyen Feminizme göre ataerkil bilinci arttırmada önemli bir araç"* (1991:42) olarak görüldüğünü söylemiştir.

Lezbiyen Feminizme göre gerçek aşk ve cinsellik ancak bir cis kadın ile mümkün olabilirdi (Laporte,1976b:203,213; akt. Douglas,1995:122). Onlara göre bir cis kadının hür bir şekilde heteroseksüel deneyimini ataerkil bir düzende yaşaması mümkün değildi (Hooks,2000:108). Lezbiyen Feminizme göre heteroseksüellik, köleliği meşrulaştıran bir kurumdur. Monique Wittig, *"heteroseksüellik, kadınların köleleştirilmesi üzerine kurulmuş ve altında yaşadığımız siyasal rejimdir"* (2013:11) diyerek çoğu lezbiyen feministin düşüncesini özetlemiştir. Adrienne Rich'in Lezbiyen Feminizmin heteroseksüelliğe olan eleştirisi derinleştiren çalışmasıyla heteroseksüelliğin bir "kurum" olduğuna dair iddayı gündeme getirmiştir (Rich,1980). Rich heteroseksüel kurumun her alana nasıl yayıldığını derinlemesine ele aldığı makalesi çoğu lezbiyen feminist tarafından referans alınmıştır. Örneğin, lezbiyen feministlerden Brunet ve Turcotte (1986), Rich'in "heteroseksüellik kurumu" izinden giderek *"erkeklerin gücünü yaratan, destekleyen besleyen ve büyüten kurumdur"* tanımını yaparak heteroseksüelliği, *"erkeklerin gücünü üreten ve kadınların enerjisinde yaşamaya devam etmelerini sağlayan şey-"* olarak görmüştür (akt. Jeffreys,1990:211). Bunun gibi birçok lezbiyen feminist de heteroseksüelliğe

karşı manifesto dilini "heteroseksüellik kurumu" olarak kullanmıştır (bkz. Tate,2005:9).

Heteroseksüelliği bir kurum olarak göre Lezbiyen Feminizm aynı şekilde bir kurum olarak gördüğü evliliğe de eleştirel yaklaşmıştır. Wittig, evliliği bir sözleşmeye benzetip, *"... ev işleri, çocuk yetiştirme gibi işlerle birlikte kocası için üremeye boyun eğme, zorunlu cinsel birleşme [vs.] ... fiziksel bir benlik olarak kadın, kocasına aittir demektir"* (2013:40) demiştir. Aynı eleştiriyi Lezbiyen Feminizmin ünlü teorisyenlerinden Charlotte Bunch da evliliğin heteroseksüellik ile iç içe geçtiğini ima ederek, *"her kadının bir erkeğin vücudu, çocukları ve onun hizmetleri için var olduğu varsayımıyla el eledir"* (1987; akt.Tate,2005:11) şeklinde açıklamıştır.

Heteroseksüelliğin karşısına lezbiyenliği koyan lezbiyen feministler, kendilerini şiddetin, eşitsizliğin olmadığı bir "lezbiyen ütopya"yı koymuştur (Barnes,2010:234).

Heteroseksüelliğin olduğu yerde şiddetin, sömürünün ve eşitsizliğin de kaçınılmaz olduğunu düşünen lezbiyen feministler cis kadınlara demokrasinin ve samimi ilişkilerin vaadini sunmuştur (Barry,1979; Hoagland,1988; Raymond,1986; akt. Ottosdottir,1991:59-60; Barnes,2010:237). Kurdukları "lezbiyen ütopya", daha öncesinde bahsedilen anaerkil yapının temel alındığı, cis erkek kurallarına göre kurulmamış bir sistem imkanını düşünen bir politik temadır. "Lezbiyen ütopya" ve feminizmin yoğurulmasıyla Lezbiyen Feminizm lezbiyenliği meşrulaştırmanın yolunu sağlamıştır. Onlara göre kurulacak "lezbiyen ütopya" ile cis kadınlar kendi değerlerini yaratıp bu doğrultuda yaşarlarsa kendilerine dayatıldığı düşünen ataerkil yapıyı bozabilirlerdi (Hoagland,1988; akt. Ottosdottir,1991:52).

"Lezbiyen ütopya" sayesinde lezbiyen feministler lezbiyen kültürünün gelişmesine de katkıda bulunmuştur. "Lezbiyen ütopya" teorisini tarih, edebiyat, müzik, festival gibi birçok alanda genişleterek lezbiyen kültürünün pratiğe dökülmesine de yardımcı olmuştur. Teori ve pratikte yeni bir kültürün oluşturulmasındaki çaba lezbiyen kimliğinin de aynı zaman görünürlüğüne çok büyük fayda sağlamıştır. Feminizmin sayesinde cinsel yöneliminin olumlanmasından memnun olan Kathy Rudy,

"feminizm beni buldu; bana cinsel tercihlerimin [yönelimlerimin][82] arkasındaki politikaları anlamam için bir yol daha verdi ve nihayetinde beni kazandı" demiştir (Rudy,2001:195-196). Gerçekten de lezbiyen feministler için lezbiyen görünmezliği[83] konusu çözülmesi gereken önemli sorunların başında geliyordu. Her lezbiyen feminist Ellis ve Peels de lezbiyenliğin görünmez olduğuna dikkat çekerek; *"...lezbiyen feministler, lezbiyenliğin görünmez olduğu, geçersiz kılındığı ve ataerkilliği altındaki kadınları kontrol etmenin"* (2010:198) bir yolu olduğunu belirtmiştir.

Lezbiyen Feminizm heteroseksüelliğin her konusunu derinlemesine araştırmış bunu yaparken de lezbiyen kimliğini olumlama fırsatını bulmuştur. Cis kadınlar arasındaki aşkı anlatan Lillian Faderman göre Lezbiyen Feminizm, lezbiyenliğin bir hastalık kategorisinden kurtardığını ve lezbiyenliğin utanılmasının aksine kutlanması gereken bir şey olmasını sağlamıştır (Faderman,1997:477-478).

Lezbiyen Feminizm bu sayede lezbiyen kimliğini olumlayıcı bir tanım getirmiştir. Bir başka deyişle Lezbiyen Feminizm sayesinde lezbiyenler cinsel yönelimini artık sadece cinsel ve duygusal anlamdaki ihtiyacının yanı sıra özgürlüğün bileşeni olduğunu düşünmüştür. Bu hissi en iyi tarif eden Donna Tanner, *"bu ilişkiyi seviyorum, çünkü benden beklenen kültürel kıstaslar çerçevesinde hareket etmek zorunda değilim"* diyerek bu hissin sebebini heteroseksüel ilişkideki zorunluluklarda bulmuştur: "*kocası ve çocukları olan çalışan bir kadın, mesleğinde ve toplumda ne yaparsa yapsın, birisinin karısı olmak durumdadır. Bu "karılığın" ne olduğu kültürle ve yasayla berlirlenmiştir. Ben bundan özgürüm"* (1978:90-91;akt. Faderman,1997:454).

Lezbiyenliği, özgür olmak ile aynı anlamda olduğunu düşünen Sheila Jeffreys, kurtuluşun gerçekleşmesi için amaç olarak lezbiyenliğin inşası için bütün cis

[82] Yazar, makalesinde cinsel yönelim değil, "tercih" demiştir; fakat makalesinde kendisinin feminizm öncesinde de hiçbir zaman bir cis erkekle cinsel ya da duygusal olarak birlikte olmadığını ve cis kadınlara ilgi duyduğunu açıklamıştır (Rudy,2001:193). Diğer yandan cinsel "tercih" demesinin sebebi heteroseksüel olup sonradan politik bir duruş sergilemek için lezbiyen olan cis kadınları dışlamak istememiş ya da lezbiyen bir feminist olarak bunu politik bir kelime olarak kullanmış olabilir.

[83] Lezbiyen görünmezliği, lezbiyenlerin heteroseksüel varsayılması; lezbiyenin varlığını görmemek ya da görmezden gelmek anlamını taşımaktadır.

kadınların çabalaması gerektiğini düşünmüştür: *"kendimize sormamız gereken, özgürlüğümüzü istediğimiz veya heteroseksüel arzuyu korumak isteyip istemediğimizdir. Feministler özgürlüğü seçecekler."* (Jeffreys,1990:222)

Lezbiyen Feminizmde lezbiyen ilişkilere yapılan olumlayıcı tavır çoğu lezbiyen feminist çalışmanın temasında tekrarlanır. Rita Laporte aşkın en saf ve temiz halinin lezbiyenlikte olduğunu düşünür. Laporte cis erkeklerin sevme edimi olmadığını düşünür: *"sadece lezbiyenler gerçek aşkın anlamını biliyor*" (Laporte,1976a:144; Laporte,1976b:203; akt. Douglas,1995:121-122)[84]. Lezbiyenliğe bambaşka bakış açısı getiren Monique Wittig ise lezbiyeni *"insanın, insanlığın sınırında yer almak, tarihsel ve çelişkili biçimde en insani bakış açısını temsil eder"* (2013:73) şeklinde övmüştür. Rita Mae Brown lezbiyenliğe politik açıdan yaklaşarak değerli kılar: "*Bu [lezbiyenlik], benim için, ... erkek güç sistemini unuttuğunuz ve kadınlara hayatınızda öncelikli, duygusal, kişisel, politik olarak öncelik verdiğimiz anlamına gelir"* (Brown,1972:21). Lezbiyen olmanın gururunu ve onurunu her seferinde dile getiren Charlotte Bunch da lezbiyen olmanın *"erkek cinsel/politik egemenliğini reddediyor; dünyasına, sosyal organizasyonuna, ideolojisine ve onun kendisini aşağılık olarak tanımlamasına meydan okuyor"* (Bunch,1972:8-9) şeklinde değerlendirmiştir.

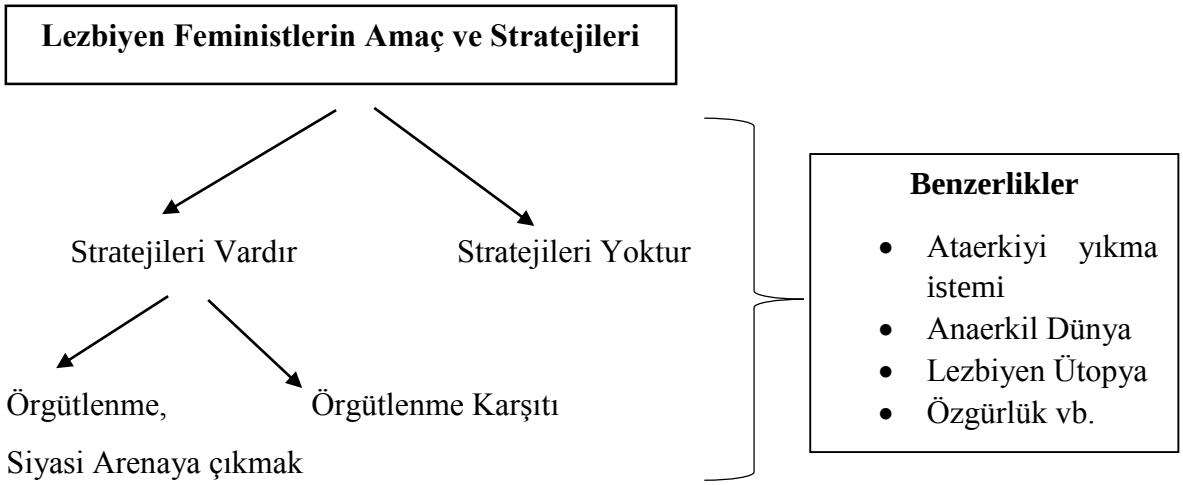
Lezbiyen Feminizmin lezbiyen kimliğine duyduğu bağlılık, amaçlarına ve stratejilerine dayanak oluşturdu. Bu anlamda Lezbiyen Feminizminin amacı, lezbiyenliğe "hastalık" ya da "sapkınlık" şeklindeki homofobik yaklaşımın üzerini çizip, lezbiyen kimliğini olumlayarak ona yeni anlamlar kazandırmaktır. Böylece lezbiyen kimliğini politik bir alana taşıyarak, ataerkil yapıya karşı mücadele eden bir yapı kazandırmaktır. Lezbiyen feminist teorisyenlerin bazıları politik açıdan bakarak her cis kadının içinde bir lezbiyen olduğunu söyler (Johnston,1973;akt.Douglas, 1995:143). Bu fikrin söylemini yapan önde gelen lezbiyen feministlerden Jill Johnston, *"çözüm lezbiyenliktedir. Bütün kadınlar lezbiyen oluncaya dek gerçek bir politik devrim yapılamaz"* (Johnston,1973:166;akt. Douglas,1995:143) demiştir.

---

[84] Bu ibare Max Weber'in düşüncesine benzer olduğu söylenebilir: *"Benzerlikleri üyelerinin yabancılar tarafında paylaşılmayan özel bir "övünç" inancına, "etnik övünç" duygusuna dayalıdır"* (Weber,2012:514). Dışarıdakilerin paylaşamadığı bir şerefe sahip olma böylece öz-değerlileştirme lezbiyen olmayanların sahip olmayanların sahip olamadığı bir şerefe bağlı olduğu söylenebilir.

Shane Phelan'a göre Lezbiyen Feminizmin amaç ve önemli durduğu konularından biri, *"lezbiyenlerin yaşamlarında anlam ve kimlik üretme yeri için yeni bir topluluk kurulması"*dır (1989:111). Richardson'a göre Lezbiyen Feminizmin amacı *"belirli bir kimlik ve uygulama olarak lezbiyen olma hakkı ve diğer kadınlarla ilişki kurmayı seçebilme özgürlüğü (tüm kadınlar için)"* konusunda mücadele etmektir (2000:259).

Tablo 2. Lezbiyen Feministlerin Amaç ve Strateji Farklılık ve Benzerlikleri[85]

Lezbiyen feministler strateji konusunda da lezbiyen kimliğinden ayrılmamıştır. Kimileri örgütlenmenin ve siyasi arenaya çıkmanın gerektiğini söylemiştir. Lezbiyen Feminizmin önde gelen isimlerinden Rita Mae Brown olmuştur. Brown, örgütün işleyişini ve planlamasının ayrıntılarına *"A Plain Brown Rapper"* kitabında yer vermiştir (1976b:218-221; akt.Douglas,1995:227-228). Kimileri Mary Daly gibi örgütlenme unsuruna değinmeyerek, stratejinin bir fayda getirmeyeceğini, kısa vadeli hedeflerin bir fayda sağlamayacağını düşünüp çalışmalarında stratejilerden bahsetmek istememiştir. Çünkü ona göre cis erkeklerin oluşturduğu politika terimlerini ve kavramlarını kabul etmek anlamına geldiğini söyler (1973:137; akt. Douglas,1995:219-220). Fakat burada da "ayrılıkçı" bir strateji ya da bu duruşun da bir taktik olduğu söylenebilir. Strateji konusunda lezbiyen feministler "genellikle"

[85] Her birinin lezbiyen feminist düşüncesi farklı olmakla birlikte, tartıştıkları konulara göre farklı cephelerde yer alıyor olabilirler. Bu yüzden isim verilmemiştir.

anaerkil yapıyı destekler; kimileri ise egemenliğin cis kadına ait olması konusunda hemfikirlerdir (Johnston,1973:207-208,258; Davis,1971:116; Gearhart,1982:280-281; akt. Douglas,1995).

Lezbiyen Feminizm bu amaç ve strateji konusunda birbirinden farklı düşünceler öne sürmüştür. Hepsinin ortak hedefi ataerkil yapıyı yıkmak olmuştur. Gerek lezbiyen kimliğine atfettikleri özelliklerle gerekse cis kadınları da dışlamadan yeni bir mücadele dili oluşturmaları birçok heteroseksüel feministin dikkatini çekmiştir. Lezbiyen Feminizmin gerek amaçları gerekse duruşu açısından özeti aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. Lezbiyen Feminizmin Genel Özellikleri

Özne	**Kimlik**	**Konu**	**Mücadele Alanı**	**Vaadler**	**Stratejiler**
Cis Kadın	Lezbiyen	*Lezbiyen görünmezliği, *Lezbiyen kimliğin olumlaması, *Cis kadına uygulanan baskı	Heteroseksüel ve Ataerkil yapı	*Tüm cis kadınların bağımsızlığı, *Lezbiyenliğin en ideal ilişki biçimi olduğu	*Örgütlenmek/ Koalisyon *Anaerkil yapı, *Cis kadın egemenliği, *Lezbiyen kültürün gelişmesi (Lezbiyen Ütopya)

Lezbiyen Feminizmin temelleri cinsel yönelimi lezbiyen olan kişiler tarafından atılmıştır. Daha sonra lezbiyen feministler "lezbiyenlik" tanımını genişleterek tüm cis kadınları kapsayan bir söylem haline gelmesini sağlamıştır. Charlotte Bunch ve Nancy Myron gibi lezbiyen feministler heteroseksüelliğe karşı mücadelede cis heteroseksüel kadınların da dahil olması çağrısında bulunmuştur (Bunch ve Myron,1975). Lezbiyen Feminizm tanımına birçok lezbiyen feministin katkısı olmuştur. Bu noktada lezbiyen feministler bir lezbiyen cis kadını, *Radicalesbians'ın* "woman-identified woman", Adrianne Rich'in "lezbiyen süreklilik" ve "lezbiyen varoluş" tanımlarıyla genişletmiş, tüm cis kadınları da kapsayacak bir biçimde oluşturmuştur.

3.1.1. Lezbiyen Feminizmin Lezbiyen Tanımı: Woman-İdentified Woman, Lezbiyen Sürekliliği ve Lezbiyen Varoluşu

Lezbiyen Feminizm, lezbiyen bir kişinin kim olduğuna dair tanım getirerek lezbiyenlerin özelliklerini dahil ederek anlatmıştır. Lezbiyen Feminizmin lezbiyenlik tanımı, 1970'lerde Lezbiyen Feminizmin teorik altyapısını kuran *Radicalesbians* grubunun "woman-identified woman" başlıklı yazısında mevcuttur.

Kimin lezbiyen olarak tanımlanacağına dair açıklamasıyla gündeme gelen Lezbiyen Feminizm, daha sonra aşığda daha ayrıntılı ele alınacağı üzere, 1980 yılında Adrienne Rich'in "lezbiyen sürekliliği" (*lesbian continuum*) ve "lezbiyen varoluşu" (*lesbian existence*) terimlerini dahil etmesiyle birlikte lezbiyenliğin hitap ettiği özneyi genişletmiştir.

"Woman-identified woman" aslında birçok lezbiyenin kendi kimliğini tanımlama ve lezbiyenlere atfedilen yaftalayıcı terimleri kırmayı amaçlayan ilk manifestodur. "Woman-identified woman" sloganı aslında Lezbiyen Feminizmin kendi lezbiyenlik ifadesindeki içeriği oluşturmuştur. Adrienne Rich, Lezbiyen Feminizm mücadelesine cis heteroseksüel kadınları da dahil etmek amacıyla lezbiyen tanımına politik bir duruş sergilemiştir. Aslında "woman-identified woman" makalesinde de heteroseksüel cis kadına da çağrı olmuştur, fakat Rich bu daveti teorik olarak açıklamıştır. Daha doğrusu Rich, "woman-identified woman"'ın sunduğu Lezbiyen Feminizmin politikasını ve stratejisini geliştirerek politik lezbiyenliğe eklemlemiştir, böylece Lezbiyen Feminizmin lezbiyen tanımı tamamlanmış sayılmıştır.

Politik lezbiyenlik tanımına cinsel yönelimi lezbiyen olan birçok cis kadın tepki göstermişken, kimileri de bu tanımın Lezbiyen Feminizmin kurucu bir söylem olabilmesi, bütün cis kadınların mücadeleye dahil edilmesi bakımından pozitif yaklaşmıştır.

Lezbiyenin özellikle kapsamında gündeme gelen bir başka konu daha sözkonusu idi. Lezbiyenler cis kadın mı, yoksa lezbiyenler bir direnişin öznesi miydi? Yoksa üçüncü bir cinsiyet mi? Peki biseksüel cis kadınlar nasıl konumlandırılmalıydı? Lezbiyen Feminizmin teorisyenleri bu konularda görüş birliğine varamamıştır. Bu

tartışmalar Lezbiyen Feminizmin lezbiyen tanımının belirlenmesine katkı sağlamıştır.

3.1.1.1. "Woman-İdentified Woman" Tanımı

Bilindiği gibi, 1970 yılında radikal feminizm içerisindeki lezbiyenler, heteroseksüel feministler ile anlaşmazlıkları sonucu *Radicalesbians* grubunu kurmuştur. *Radicalesbians,* lezbiyenliği feminizmin içerisine dahil eden ve Lezbiyen Feminizmin temellerini atan bir makale yayınlamıştır. Lezbiyen feministlerin görüşünün doğmasında etkili olan (Ottosdottir,1991:28) "woman-identified woman" başlıklı makalede, lezbiyenliğin ne olacağına dair olan sorunun cevabını ilk kez cis kadınlar yapmıştır (Phelan,1989:39). "Woman-identified woman" terimini Fatma Kayhan "Kadınlar Kadınları Tanımıyor"[86] şeklinde çevirmiştir (bkz. Kayhan, 1999:46).

Her lezbiyen feministe göre "Woman-İdentified Woman"ın yorumu değişmekle birlikte bu terim Fatma Kayhan'ın dışında da Türkçeye çeşitli biçimlerde girmiştir. "Woman-İdentified Woman" teriminin Türkçe karşılığını Zülal Kılıç "kadınla özdeşleşmiş kadınlar" olarak (Faderman,1997:441), Ali Toprak ise "kadının tanımladığı kadın kimliği" (Jagose,2017:65) şeklinde göstermiştir.

"Kadınlar Kadınları Tanımıyor" terimi hem cis kadınlara duygusal, cinsel, enerji ve bağını gösteren bir lezbiyen tanımı yaparken "kadınla özdeşleşmiş kadınlar" olarak görünmektedir. "Kadınlar Kadınları Tanımıyor" terimi aynı zamanda lezbiyen kişiyi ilk kez cis erkeklerin tanımladığı şeklinden çıkararak kendi kimliğini oluşturan bir tanımın başlangıcı olması bakımından da "kadının tanımladığı kadın kimliği"ne uygundur. Metin içerisinde "woman-identified woman" terimini Kayhan'ın çevirisi esas alınarak belirtilmiştir.

[86] "Woman-İdentified Woman" terimi aynı zamanda "Kadınlar Kadınları Tanım*l*ıyor" olarak da kullanılabilir. Çünkü metinde lezbiyen nedir sorusunun cevabını vermesinden dolayı bu kavram da içeriksel olarak uygundur. Fakat terim çoğunlukla "Kadınlar Kadınları Tanımıyor" olarak yer verilmektedir. Bunun sebebi bu zamana kadar eril dünyanın tanımını bilen kadınlar ilk kez kendi ürettikleri tanım ile tanışacaklar şeklinde bir önermeye sahiptir.

"Kadınlar Kadınları Tanımıyor" başlıklı makale "lezbiyen nedir?" sorusu ile başlamaktadır: *"bir lezbiyen patlama noktasına ulaşmış tüm kadınların öfkesidir. Genellikle çok erken yaşlarda başlayan, kendi içsel zorunluluğuna uygun olarak toplumdan daha eksiksiz ve daha özgür bir insan olmak için hareket eden kadındır- belki o zaman, ama kesinlikle sonra- ona izin vermeyi önemser."* (Radicalesbians,1973:240-241). İlk cümlede lezbiyenlere karşı ötekileştirici tavırlara, homofobik tanımları ve lezbiyen görünmezliğine bir tepki bulunmaktadır. Metinde her lezbiyenin öfkeli olduğunu ima edilmez; lezbiyen hakkında yapılan tüm tanımların lezbiyen olmayan kişiler tarafından yapılmasına karşı kızgınlık ifade edilir. Sonraki cümlede ise lezbiyenin "cinsel yönelim" dahilinde açıklanarak lezbiyen olmanın ataerkil toplumdaki zorluklarını bilinmesine rağmen bunu korkmadan yaşayan kişinin lezbiyen olduğuna belirtilmiştir. Bir diğer deyişle kolektif bilince sahip lezbiyenler işaret edilmiştir.

Makalenin devamında ise cinsel yönelimini lezbiyen olarak yaşayan ama kolektif bilince sahip olmayan lezbiyenler de eklenmiştir: Onlar, *"kişisel gereksinim olarak neyin başladığıyla ilgili politik sonuçlarının tam olarak farkında olmayabilir, ancak bir düzeyde toplumun en temel rolü olan kadın rolü üzerindeki sınırlamaları ve baskıları kabul edemedi"* (Radicalesbians,1973:240-241).

"Kadınlar Kadınları Tanımıyor", lezbiyenliği sadece cinsel ve duygusal ilişki biçimi olarak değil, cis kadınların bir araya geldiği bir terim olarak göstermiştir: *"Kadınlar Kadınları Tanımıyor" Lezbiyen etiketine yalnızca bir insan olmayı arzulayan bir kadına değil, aynı zamanda her türlü gerçek aşka, gerçek dayanışmaya, kadınlar arasında gerçek önceliğe sahip olan bir duruma yapıştırma, kadınlar arasında ayrılıkçılığın temel bir şeklidir: kadınları içinde tutan durumdur."* (Radicalesbians,1973:243).

"Kadınlar Kadınları Tanımıyor" manifestosu, lezbiyen feministlerin, lezbiyenliği cis erkek eşcinselliğinden farklı gördüğünü vurgulayarak kendinlerini eşcinsel kurtuluş hareketinden ayırdığını ve cis kadınlar tarafında olduklarını ifade eden ilk yazıdır: *"ancak lezbiyenlik, erkek eşcinselliğinden de farklıdır ve toplumda farklı bir işlev görür"* (Radicalesbians,1973:241).

Heteroseksüel cis kadının da lezbiyenleri eleştirdiğini belirtmekten kaçınmayan "Kadınlar Kadınları Tanımıyor" makalesinde, heteroseksüel cis kadına da çağrı yapılmıştır: *"Sadece kadınlar birbirlerine yeni bir benlik hissi verebilir"* (Radicalesbians,1973:243).

Tablo 4. "Woman-İdentified Woman" Kelimesine Bakış Açıları

Cinsel Yönelim Bağlamında Yorumlayanlar	Shelan Phelan, Connie Carter, Jean Noble Vb.
Onurlu Bir Kelime Olduğunu Düşünenler	Sharon Crose Vb.
Bir Varoluş Olarak Görenler	Annamarie Jagose Vb.

Shane Phelan'a göre "Kadınlar Kadınları Tanımıyor" terimi aynı zamanda *"kadınları seven kadın, bir erkeğe bağlı olmayan bir kadın"* (1989:41) anlamına da gelmektedir. Bu terim onun için aynı zamanda cinsel yönelimi de aşan bir söyleme sahiptir; ataerkil düzene karşı bir duruş ve heteroseksüel kadınları mücadeleye çağırı yapan söylem (1989:41).

Sharon Crose ise "Kadınlar Kadınları Tanımıyor" etkilenerek cis kadınları sevmenin bir onurlu bir tarafı olduğunu bu yüzden lezbiyen kelimesini *"güçlü, gurur duyulacak bir sözcük"* olduğunun altını çizmiştir (Crose,1973:18-19;akt. Douglas, 1997:452). Birçok Lezbiyen Feminizmin içerisindeki lezbiyene "Kadınlar Kadınları Tanımıyor" ilham vermiş bir terim olmuştur; lezbiyeni tekrar tanımlamak onlar için yeni bir dünya politikasına ilk adımdı.

Connie Carter ve Jean Noble, "Kadınlar Kadınları Tanımıyor"u lezbiyene atfedilen özne olarak yorumlayıp, bu terimin bütün cis kadınların cis erkeklere olan his ve cinselliği reddedip cis kadınlar ile arzu ve his bağlamında ilişki kuran cis kadın olarak tanımlandığını söylerler (1996:25).

"Kadınlar Kadınları Tanımıyor"u Phelan'ın yorumuna benzer şekilde tanımlayan Helen Tate, bu tanımın cis kadınların hepsine hitap eden bir lezbiyen tanımı yaptığını, böylece lezbiyenliği salt cinsellikten daha fazlasını anlatan bir terim olarak görür (Tate,2005:13). Tate'e göre "Kadınlar Kadınları Tanımıyor" aynı zamanda ataerkil baskıya karşı bir mücadele sahası ve bu baskının cis kadınların *"ortak özgüllüğünün telosunu sağladı"* (Tate,2005:17).

Hem cis heteroseksüel hem de cis lezbiyen kadınlara hitap ettiğini düşünen Tate bu terimin, lezbiyenliği *"onaylayıcı bir kimlik"* olmasının yolunu açtığını söylemiştir (2005:20).

Annamarie Jagose ise "Kadınlar Kadınları Tanımıyor"un, cinsel yönelimden ziyade bütün kadınları kapsayan bir terim olarak *"lezbiyenliği bir varoluş biçimi olarak"* tanımladığını düşünmüştür (Jagose,2017:65). Ona göre "Kadınlar Kadınları Tanımıyor", *" cinsel bir kimlik değil, politik duruş"*u simgelemektedir (2017:65).

"Kadınlar Kadınları Tanımıyor"" hem lezbiyenliği cinsellik biçimine indirgeyen tanımı yerle bir ederek tanımı feminizme eklemlemiş; artık lezbiyen sadece cis kadınlara karşı cinsel ve duygusal olarak hisler besleyen bir cis kadın değil, aynı zamanda ataerkil yapıya başkaldıran ve bu yapının ortadan kalkması için mücadele eden her cis kadındır. "Kadınlar Kadınları Tanımıyor" makalesi ışığında Adrienne Rich "lezbiyen sürekliliği" ve "lezbiyen varoluşu" kavramlarıyla lezbiyen tanımına yeni anlamlar kazandırmıştır.

"Kadınlar Kadınları Tanımıyor", her cis kadının lezbiyen olsun veya olmasın politik bir duruş bile olsa lezbiyen olması gerektiğine dair çağrısı vardır. Bir diğer deyişle "Kadınlar Kadınları Tanımıyor", lezbiyenliği tamamen bir cinsel yönelim olarak tanımlamıyor, lezbiyen olanın ister bilinçli ister bilinçsiz olsun ataerkilliğe başkaldıran bir cis kadın olduğunu söylemektedir. Kısacası, "Kadınlar Kadınları Tanımıyor" lezbiyenliğe cinselliğin yanında cis kadına duyulan his, bağ ve birliği de eklemiştir.

"Kadınlar Kadınları Tanımıyor" başlıklı manifesto, ataerkil yapının sona ermesi için cis heteroseksüel kadınların da zincirlerinden kurtulup kendilerine katılması istenmektedir. Rich, bu çağrıyı temel alarak cis heteroseksüel kadınları da lezbiyen

tanımına dahil etmek istemiştir. Rich'e göre, eğer bir cis kadın, cis kadının kurtuluşu için mücadele ediyorsa cis kadınlar ile cinsel anlamda beraber olmamış olsa bile politik bir lezbiyen olduğunu söylemiştir (Atkinson,1974;akt.Tate,2005:15). Rich böylece yeni bir kavramı da ortaya atmıştır: bu kavram da politik lezbiyenlik kavramıdır.

3.1.1.2. "Lezbiyen Sürekliliği" ve "Lezbiyen Varoluşu" Tanımı

Adrianne Rich 1980 yılında yayınladığı *"Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence"* makalesiyle "woman-identified woman"ın lezbiyenlik tanımını genişletmiştir. Rich "lezbiyen sürekliliği" (*lesbian continuum*) ve "lezbiyen varoluş" (*lesbian existence*) terimleriyle kadın kurtuluşu için mücadele etmiş herkesin bu noktada politik açıdan lezbiyen olduğunu ifade etmiştir (Atkinson,1974; akt. Tate,2005:15).

Adrienne Rich'e göre "lezbiyen" teriminin ataerkil etkilerden kurtulamamış olup ve eşcinsel cis erkekler ile paylaşılan ortak payda olarak görülmüştür. Bundan dolayı da mevcut tanım cis kadının birçok alanda yaşadığı sıkıntılara cevap vermekten uzak idi (1980:649-650). Kendisine göre bir lezbiyeni cis eşcinsel erkeğin yaşadığı baskı ile aynı yere koymak, cis kadının yaşadığı baskıyı bir kez daha yok saymak anlamına gelmekteydi: *"lezbiyen varlığını eşcinsel erkekle eşitlemek kadın gerçekliğini bir kez daha inkar etmek ve silmektedir"* (1980:649). Rich'e göre bu durum, cis kadının arzularını sınırlandırmasına sebep olmaktadır (1980:650). Rich bu sınırın kaldırılmasına giden ve cis kadınların özgürce yaşayabilmesinin yolunu "lezbiyen süreklilik" ve "lezbiyen varoluş"ta bulmuştur.

Rich, "lezbiyen varoluşu"nu şöyle tanımlamıştır: *"hem lezbiyenlerin tarihsel varlığının olgusunu, hem de varoluşun anlamını yaratmaya devam ettiğimizi gösteriyor"* (1980:648). Çünkü lezbiyenleri, ataerkil toplumun dayatmakta olduğu kuralları reddeden bir varlık olarak görüyor. Ona göre lezbiyen varlığı, *"hem tabunun kırılmasını hem de zorunlu yaşam biçiminin reddedilmesini içerir"* (Rich,1980:649). Buradan anlaşılacağı üzere lezbiyen varlığını "lezbiyen varoluş"a dahil etmiştir. Rich, "lezbiyen varoluşu" sadece lezbiyen kimliği ile sınırlandırmayıp, cis kadınların cis erkeklerden gördüğü baskıdan ve şiddetten kurtulmanın yolu olarak

da görmektedir. Böylece Rich "lezbiyen varoluş" terimiyle lezbiyenleri da aşarak cis heteroseksüel kadını işaret eder: *""lezbiyen varoluşu", kadınlar arası elektrik ve güçlendirici bir yük yerine, erkek tacizlerine karşı yalnızca sığınak olarak da temsil edilmektedir"* (1980:658).

Rich, "lezbiyen sürekliliği"ni kavramında ise daha çok lezbiyenin kim olduğunu tarif etmiştir. Politik olarak lezbiyen yani ataerkil baskıya karşı bilinçli olarak lezbiyenliği "seçen" cis heteroseksüel kadınları "lezbiyen süreklilik"[87] kavramı ile açıklamıştır. Ona göre "lezbiyen süreklilik": *"sadece bir kadının başka bir kadınla cinsel ilişkide bulunmak veya bilinçli olarak arzu ettiği bir gerçeği değil, her kadının hayatı boyunca ve kadın tarafından tanımlanmış [woman-identified] deneyimin tarihi boyunca bir aralığı içerecek şekilde kullanılmıştır"* (1980: 648). Yani Rich "lezbiyen süreklilik" kavramı ile sadece, lezbiyenleri ve kendini cis kadın kurtuluşuna adamış feministleri değil; aynı zamanda heteroseksüel deneyim yaşamış ve sonrasında lezbiyen olmuş cis kadınları da dahil etmiştir (1980:659).

Fakat Rich, herkesin lezbiyen olmak "zorunda" olmasını isteyen kişilerden değildir. O lezbiyen tanımına politik lezbiyenliği eklemiş olsa da her cis heteroseksüel kadının böyle bir "seçim" yapması gerektiğini söylememiştir (Jeffreys,1990:10).

Bir diğer deyişle Rich, cis heteroseksüel kadının lezbiyenliği de yaşayabileceğini; eğer yaşamak istemiyorsa da heteroseksüel kurumların baskı biçimlerini görmesini istemiştir. Ona göre eğer bir cis heteroseksüel kadın kendisine yapılan baskının bilincinde olursa cis erkekle yaşadığı cinsel ve duygusal deneyimin kurallarını kendisi koyabilirdi; bu şekilde bir cis kadın heteroseksüel olabilirdi (Douglas,1995:157). Kısacası Rich, politik lezbiyeni dahil etse de, lezbiyenliği cinsel yönelim çerçevesinde değerlendirmiştir.

"Politik lezbiyenliği" destekleyen lezbiyen feministlerden Sheila Jeffreys (1990:207), bu konuda Rich'in heteroseksüel kanadın eleştirilerinden korktuğu için yaptığını iddia etmiştir*: ""politik lezbiyen" belgesinin aksine, heteroseksüel*

[87] Lezbiyen Continuum kavramı "lezbiyen sürey" ya da "lezbiyen mütemadi" kavramları olarak da açıklanabilmektedir. Çünkü sürey kelimesi sürekli ve aralıksız anlamlarına geldiğinden dolayı süreklilik kavramı ile iç içedir. Dolayısıyla lezbiyen süreklilik aynı zamanda lezbiyen sürey ya da mütemadi anlamlarında da kullanabilir.

kadınlardan lezbiyen olmak için bir seçim yapmalarını istemedi ve düşmanca tepkiden kaçındı" (Jeffreys,1990:209).

Rich'in "lezbiyen süreklilik" kavramıyla getirdiği politik lezbiyenlik kuramına, kimi lezbiyen feminist (Carol-Anne Douglas, Ann Snitow, Christine Stansell, Sharon Thompson vb.) lezbiyen kimliğine vurgu yapmanın daha doğru olduğunu düşünmüştür. Kimi lezbiyen feministler (Adrienne Rich, Shelan Phelan, Charlotte Bunch, Helen Tate, Sheila Jeffreys vb.) de lezbiyenliğin politik bir yönü olduğunu ve bu kapsamın cis kadınların bütünlüğüne iyi geleceğini düşünmüştür. Rich'in lezbiyenlik tanımı sonrası birçok feminist (Robin Morgan, Ginny Berson, Barbara Ponse, Stoltenberg Dworkin[88]) kendisini "politik olarak lezbiyen" olduğunu söylemiştir.

Helen Tate'e göre daha öncesin *Radicalesbians'ın* sonrasında Rich'in getirdiği kavramlar feminist olan cis heteroseksüel kadınları lezbiyen olmasını sağlamıştır (2005:15). Jaclyn Isen ise Rich'in lezbiyen tanımına feminist bir içerik oluşturduğunu söyleyerek cinsel yönelimi birbirinden farklı iki cis kadını bir araya getirdiğini düşünür (Isen,2013:11-12). Ona göre Rich "lezbiyen sürekliliği" içerisinde toplum tarafından çeşitli şekillerde ötekileştirilen *"cadılar... evlilik direnişçileri… özerk dullar"*ı da dahil etmiştir (Isen,2013:12-13). Ayrıca "lezbiyen sürekliliği" kavramı, *"lezbiyen ve lezbiyen olmayan kadınlarla bağlantı kurmaya yönelikti"* (Isen,2013:16).

"Lezbiyen sürekliliği" kavramına eleştiri yapan lezbiyen feministler de yok değildir. Ann Snitow, Sharon Thomson, Christine Stansell gibi isimler "lezbiyen sürekliliği" kavramının birçok farklı deneyim yaşayan cis kadını mağduriyetini aynı sebebe bağlayıp *"farklılıkların bastırılması"*na sebep olduğunu söyledi (Snitow, Stansell ve Thomson, 1983; akt. Isen,2013:13).

Shane Phelan ise Rich'in "lezbiyen varoluşu" ve "lezbiyen süreklilik" kavramlarını onaylamıştır. Ona göe Rich "lezbiyen sürekliliği" ve "lezbiyen varoluşu" terimlerilerini birbirini tamamlayan iki kavram olarak sunmuştur (Phelan,1989:67).

[88] Bkz. Douglas,1995; Levy,2007; Phelan,1989.

Phelan ayrıca "lezbiyen varoluşu" bir sebep, "lezbiyen sürekliliği"ni ise çözüm olarak görür (1989:67-68).

Lezbiyen feministlerin bir kısmı "lezbiyen süreklilik"e eleştiri getirse de "lezbiyen varoluş"a eleştiri getirmemiştir. Carol-Anne Douglas, Rich'in "lezbiyen süreklilik"te parantez açtığı politik lezbiyenliğe temkinli yaklaşmıştır: *"lezbiyen feministler her ne kadar lezbiyenliği politik bir seçim ve strateji olarak görseler de lezbiyenliğin gereken tek politik davranış biçimi olduğu izlenimini vermemeye özen gösterdiler"* (Douglas,1995:142).

Lezbiyen feministlerin lezbiyenlik tanımına "politik lezbiyenlik" haricinde yeni bir kavram da gündeme gelmiştir: Lezbiyen cis kadın mı, yoksa heteroseksüel olmadığı için sadece lezbiyen mi?

3.1.2. Lezbiyen Feminizme göre Cis Kadın Kavramı: Lezbiyenler Kadın mı yoksa Lezbiyen mi?

Heteroseksüel cis kadına Lezbiyen Feminizme katılması çağrısında bulunan, politik lezbiyene sıcak bakan lezbiyen feministler, "lezbiyen" ile cis kadını birbirinden ayırmamıştır (bkz. Jeffreys,1990; Rich, 1980; Johnston,1973; Faderman,1997; Brown,1972; Bunch,1972; Douglas, 1995). Onlara göre lezbiyen cis kadın da heteroseksüel cis kadın da ataerkil toplumda baskı gören gruplardı.

Tablo 5. Lezbiyenlik ile Cinsiyet Kimliği Tartışması

Lezbiyen, "Kadın"dır	Chalotte Bunch, Shelan Phelan, Jill Johnston
Lezbiyen, "Kadın" Değildir	Monique Wittig vb

Birçok lezbiyen feministe göre lezbiyen, aynı zamanda bir cis kadındır ve bir cis kadının ataerkil toplumsal düzende yaşadığı baskı ve zulüm göz ardı edilemezdi. Lezbiyen Feminizmi ana düşüncesi, lezbiyen hem homofobik bir baskı içerisinde

hem de cis kadın olduğu için ataerkil düzende zulüm görmektedir. Bunu konu hakkında en iyi açıklamayı Charlotte Bunch, lezbiyenlerin cis kadından ayrı olarak düşünenlere karşı, *"kurbanın lezbiyen olduğunu anlayınca saldırmaktan vazgeçen bir tecavüzcü duymadım hiç!"* (Bunch,1975:31; akt. Douglas,1995:142) demiştir.

Charlotte Bunch ile aynı fikirleri paylaşan Shelan Phelan da benzer açıklamalarda bulunmuş, *"lezbiyenler her şeyden önce baskı altına alındı, çünkü kadındı. Lezbiyenler olarak baskı altına alındılar çünkü kadınlara duydukları sevgi doğası gereği antipatriarkal bir duruş"* demiştir (Phelan, 1989:50).

Jill Johnston, Charlotte Bunch ve Shelan Phelan gibi lezbiyen feministlerden farklı olarak yeni bir bakış açısına imza atmıştır. Ona göre asıl lezbiyen kişinin "tam" bir cis kadın olduğunu, "kadınlık"ın temel öznesinin "lezbiyen" olduğunu iddia etmiştir (Johnston,1973:185;akt.Douglas,1995:143). Bir başka deyişle Johnston, heteroseksüel cis kadının ataerkil toplum değerlerini kabul ederek "kadınlık" bilincine sahip olmadığını düşünür.

Jill Johnston'un esas cis kadın olan lezbiyendir söylemi sonrası daha sivri bir söylemde bulunan Monuque Wittig, *"lezbiyen kadın değildir"* demiştir (Wittig,2012:52-53,64; Turcotte,2012:15-16). Wittig'e göre cis kadın demek, *"erkeğe bağlı toplumsal ilişkidir"* (2012:52) dolayısıyla lezbiyen ataerkil toplumsal yapının ve düzeninin dışına çıktığı için cis kadının ötesinde bir özne olarak konumlandırır. Wittig, lezbiyen olmanın ataerkil sistemi yıkacak tek öge olarak görürken devrim ancak lezbiyenlik ile mümkün olabileceğini düşünür (Wittig,2012).

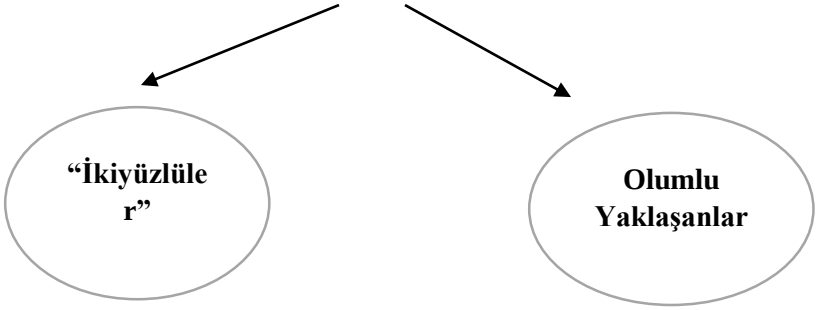
Bir başka deyişle Wittig, heteroseksüel ilişki kuran kişileri "kadın", heteroseksüel yapıyı reddeden özne olarak lezbiyenleri işaret ederek toplumsal cinsiyetin ötesinde olduğunu bu yüzden "kadın" olmadıklarını söyler.

Lezbiyen kimdir sorusunun cevabını oldukça tartışılan konu olsa birçok lezbiyen feministlere göre lezbiyen özne hem lezbiyen cis kadına hem de heteroseksüel cis kadına iyi gelmiştir. Biseksüel cis kadın hakkında ise lezbiyen feministlerin düşünceleri birbirinden farklıdır.

3.1.3. Lezbiyen Feministlerin Biseksüel Cis Kadına Yaklaşımı

Heteroseksüel cis kadının sağlıklı bir ilişkisi olmadığını düşünen lezbiyen feministler genel olarak biseksüel cis kadını da eleştirmiştir. Fakat biseksüel cis kadına karşı lezbiyen feministler arasında ortak bir düşünce olduğu söylenemez. Diğer bir deyişle heteroseksüelliğe yaptığı eleştiriler daha ağırlıkta olmuştur.

Tablo 6. Lezbiyen Feministlerin Biseksüel Cis Kadınlara Yaklaşımı

Lezbiyen feministler, "politik lezbiyenlik" adı altında heteroseksüel cis kadını kucaklamıştır. Aynı şekilde biseksüel cis kadının da lezbiyen olabileceğini düşünmüştür. Fakat lezbiyen feministlerin bir kısmı biseksüel cis kadına karşı oldukça sert eleştirilerde bulunmuştur. Lezbiyen feministler biseksüel cis kadını tıpkı heteroseksüel cis kadına yaptığı eleştiriye benzer şekilde; *"düşmanla yatmak"* tabirini kullanmıştır (Blasius ve Phelan,1997; Hartman,2005; Humphrey,1999; Rust,1995;akt. Ellis ve Peel,2010:199).

Lezbiyen feministler biseksüel cis kadını eleştiren kesim genellikle onları ikiyüzlü bulur. Onlara göre biseksüel cis kadın, cis erkek ile beraber olduğu için ataerkil düzenden faydalanmak ister ve cis erkeklerle birlikte hareket etmeme konusunda isteksizdir (Blasius ve Phelan,1997; Hartman,2005; Humphrey,1999; Rust,1995;akt. Ellis ve Peel,2010:199).

Cinselliğin, butch-femme, S/M ilişkilerinin gündeme geldiği zamanlarda lezbiyen feministlerden biseksüel cis kadına duyulan mesafe azalmıştır. Nitekim lezbiyen feministlerin önde gelen isimlerinden Rita Mae Brown 1981 yılında yaptığı söyleşide *"hem kadınlarla hem de erkeklerle ilişki kurulabileceğini"* söyleyerek biseksüel cis

kadına kucak açmıştır: *"Şayet insan soyunun sadece yarısına karşılık verebileceğimi bilseydim kahrımdan ölürdüm"* (Brown,1981:199; akt. Douglas,1995:165).

Lezbiyenlerin biseksüel cis kadın konusuna yaklaşımı gibi, diğer konularda takındığı tutumlar birçok meseleyi tartışmaya açmıştır. Özellikle ayrılıkçılık, ırk, cinsellik, S/M, butch/femme, pornografi, transseksüel kadın/erkek, queer gibi konular lezbiyen feminst camiada hararetle tartışılmıştır ve bu da lezbiyen femninst söylemin alt söylemlere bölümlendiğini göstermektedir.

3.1.4. Lezbiyen Feministlerin Tartıştığı Konular: Ayrılıkçılık, Irk, Cinsellik, S/M, Butch/Femme, Pornografi, Queer, Transseksüel

Lezbiyen feministler Lezbiyen Feminizmin kurucu teoriyi oluşturmak amacıyla birçok düşünce öne sürmüştür. Bu noktada kimi zaman aralarında tartışmalar yaşansa da Lezbiyen Feminizmin şekillenmesinde etkili olmuştur. Lezbiyen Feminizme yapılan her eleştiri Lezbiyen Feminizmi zayıflatsa da aynı zamanda yeni konuların dahil edilmesine katkıda bulunmuştur.

Lezbiyen Feminizmin kurucu söylemlerinden rahatsız olan lezbiyen feministlerin bir kısmı S/M, ayrılıkçılık, ırk, butch/femme, pornografi, queer ve transseksüel konularını gündeme getirerek 1970'li yılların ortalarından günümüze kadar sürecek tartışmaların yolunu açmıştır.

Tablo 7. Lezbiyen Feminizm'in Gündeme Gelen Konuların Tarihsel Çizelgesi

1970-1980	1980-1990	1990-Günümüz
Irk, Ayrılıkçılık,	Butch/Femme, S/M, Cinsellik	Queer, Transseksüel, Butch/Femme, S/M, Cinsellik

Lezbiyen Feminizm içerisinde 1970'li yıllarda ayrılıkçılık konusu Lezbiyen Feminizm içerisinde cis heteroseksüel kadınlar ve cis erkekler ile birlikte hareket edilip edilmemesi noktasında tartışmaya açılan bir konu olmuştur. Aynı dönem lezbiyen feministlerin herkese hitap etmemesinden şikayetçi olan siyahi lezbiyen

feministler, Lezbiyen Feminizmin beyaz-orta sınıf lezbiyenlere hitap etmeye doğru evrildiğine dair uyarılar yapmıştır.

Farklılık konusunun gündeme gelmesiyle birlikte Lezbiyen Feminizm içerisinde yer butch ve femmeler de kendi ilişkilerini Lezbiyen Feminizmde konuşulması ve retoriğe dahil edilmesi konusunda ısrar etmiştir. Lezbiyen Feminizmin cinselliğe ve ilişki biçimlerine kural koyduğunu iddia eden lezbiyen feministler 1980'li yıllardan itibaren cinsellik konusuna yeni anlamlar getirmiştir. Bu anlamda lezbiyen S/M, özellikle 1980'li yıllarda en çok konuşulan ve tartışılan konusu haline gelmiştir.

1990'lı yıllarda önce Lezbiyen Feminizmin sadece cis kadınları kapsayan bir yapısı vardı. Özellikle trans kadınlar hakkında yazılan makaleler ve söylenen sözler hareket içinde ve dışında yer alan trans kadın teorisyenleri rahatsız etmiştir. Geçmişte lezbiyen feministler tarafından dışlanan bu kesim 1990'lı yıllardan itibaren Lezbiyen Feminizm eleştirmeye başlamıştır. Bu noktada Lezbiyen Feminizm içerisinde yer alan kimi lezbiyen feministler bu konuya sıcak bakarken kimileri mesafesini korumuştur. 1990'lı yılların ortalarında queer teorinin Lezbiyen Feminizme etkisi çok fazla hissedilmiştir. Sadece trans kadınları değil queer bedenlerin de lezbiyen olabileceği fikri, lezbiyen feminist kadronun teori ve pratik yolunu yeniden çizecekti.

3.1.4.1. Lezbiyen Feminizmde Ayrılıkçılık Konusuna Yaklaşımı

Lezbiyen Feminizmde ayrılıkçılık (*separatism*)[89], 1970'lerin başından itibaren konuşulan ve tartışılan konular arasındadır. Ayrılıkçılık, Lezbiyen Feminizmin strateji ve amaç konusu içerisinde yer alır. Lezbiyen Feminizmin özünde bir dereceye kadar ayrılıkçı yaklaşım vardır. Özellikle cis kadınların ayrı bir topluluk kurma fikri lezbiyen feminist düşüncenin temelini oluşturur (Douglas,1995:234). Fakat her lezbiyen feministe göre ayrılıkçılığın derecesi değişmektedir.

Ayrılıkçılık konusu Lezbiyen Feminizmde "lezbiyen ütopya" ile gündeme gelmiştir. Lezbiyen feministler ayrılıkçılık tanımını lezbiyen ayrılıkçılık adı altında tartışmıştır. Lezbiyen ayrılıkçılık, cis erkeklerden soyutlanan hayatı benimseyip benimsememenin, ayrılıkçılık politikasının sürekli ya da geçici bir amaç olarak

[89] Ayrılıkçılık, *"belli bir grup insan için ayrı bir devlet"* (Douglas,1995:235) isteminde bulunan düşüncedir.

kullanımı, cis erkeklerle birlikte yaşayan cis kadınlara mesafeli ya da birlikte yaşamanın tartışmasını yapar (Douglas,1995:234).

Ayrılıkçılık fikri, heteroseksüelliğin eleştirildiği andan itibaren sıkça tartışılan konular arasında olmuştur. Lezbiyen ayrılıkçılığın temeli de heteroseksüelliğin eleştirisi üzerinden amaç ve strateji oluşturulmasıdır.

Lezbiyen Feminizm içerisinde ayrılıkçılık konusunu ayrıntılı şekilde işleyen Carol-Anne Douglas ayrılıkçılığın lezbiyen feministler arasında farklı şekillerde kullanıldığını ifade etmiştir. Ona göre, kimi lezbiyen feminist için ayrılıkçılık, *"erkeklerden mümkün olduğunca ayrılmak"* olarak, kimileri için ise *"lezbiyen olmayan kadınlardan ayrı olmak"* şeklinde yorumlanmıştır (Douglas,1995:236).

Lezbiyen ayrılıkçılık, bazı lezbiyen feministlerin politik stratejisini belirttiği gibi ayrılıkçılığı eleştiren kişiler de olmuştur. Kimi lezbiyen feminist ise lezbiyen ayrılıkçılık konusunda kararsız kalmıştır.

Lezbiyen ayrılıkçılığı destekleyen feministler içerisinde yer alan ve ayrılıkçılığın önde gelen savunucusu Marilyn Frye'a göre ayrılıkçılık, radikal feminizmin bile radikal şeklidir ve kendi tanımını cis erkeklerden bağımsız yapabilme yöntemidir (Phelan,1989:52-53). Frye'a göre ayrılıkçılık, *"boşanmadan lezbiyen ayrılıkçı topluluklara, kadın sığınma evlerinden cadı hanelerine, kadın çalışmaları programlarından kadın barlarına, çocuk kreşlerinden [gündüz çocuklara bakımevleri] kürtaja kadar her şey var"* (Frye,1983:96; akt. Phelan,1989:52-53). Aslında Frye, lezbiyen ayrılıkçılık konusunda heteroseksüel cis kadınları da dahil etmiştir; bir başka deyişle cis erkeklerin olmadığı bir dünyayı tarif eden lezbiyen ayrılıkçılardan olmuştur.

Lezbiyen dünyayı ancak lezbiyen ayrılıkçıların yapabileceğini düşünen Sheila Jeffreys ise ayrılıkçılığı, heteroseksüelliğin yıkılmasına karşı bir yöntem olabileceğini düşünür (Jeffreys,1990:212). Ona göre temel mesele heteroseksüelliktir, ve lezbiyen ayrılıkçılar yeni bir toplum kurma hayali ile bu sistemin yıkılmasında etkili olabilir (Jeffreys,1990:212).

Ti-Grace Atkinson ve Jill Johnston gibi isimler de lezbiyen ayrılıkçılığı savunan kişiler arasındadır. Atkinson, cis heteroseksüel kadınlara çağrı yaparak, temel meselenin cis erkekler ile yaşadıkları cinsel ilişki olduğunu savunur (1974:90;akt.Tate,2005:11). Atkinson'un lezbiyen ayrılıkçılık tanımı, cis heteroseksüel erkeklerin sisteminden ayrılmaktır. Atkinson, ayrılıkçı dilde cis heteroseksüel kadınlara seslenmiştir: *"sınıf bilinci, erkeklerden, bire bir bu birlikten (evlilik, annelik gibi) ayrıldığımız zaman olacaktır. Kadınların durumlarında bu gerçekleşene kadar kayda değer bir iyileşme olamaz"* (Atkinson,1974:90;akt. Tate,2005:11).

Jill Johnston, Atkinson'un fikirlerini paylaşmıştır. Jill Johnston, cis kadınların birarada olmasını istemiş ve lezbiyen bir devlet anlayışını benimseyen lezbiyen ayrılıkçıları desteklemiştir (Johnston,1973:278; akt. Tate,2005:11). Ona göre cis kadınlar ezilen bir sınıftır ve cis erkekler ile oldukları sürece cis kadınların aşağı sınıf olması devam edicekti (Johnston,1973:276;akt. Tate,2005:11). Ona göre cis erkek üstünlüğüne son verecek yöntem ayrılıkçı stratejiler ve pratiklerdi.

Heteroseksüelliğin eleştirisini ayrılıkçı bir dil ile yapan Charlotte Bunch da tıpkı Johnston gibi, özgürlüğün sağlanabilmesi cis erkekler ile cinsel, duygusal ilişkilere sırt çevirerek mümkün olabileceğini düşünür (Bunch,1987:187; akt. Tate,2005:11).

Aslında Charlotte Bunch, Ti-Grace Atkinson, Jill Johnston, Marilyn Frye, Sheila Jeffreys gibi birçok lezbiyen feministin lezbiyen ayrılıkçılığa bakış açısı sadece lezbiyen cis kadın için değil; cis heteroseksüel kadını da kapsayacak bir cis kadın dünyasını ve toplumunu destekler. Bazı lezbiyen feministler ise cis heteroseksüel kadınların kendilerini anlamadıklarını düşünmüştür bu yüzden sadece lezbiyenlerin sorunları ile ilgilenmiştir (Douglas,1995:236).

Ginny Berson, cis heteroseksüel kadının lezbiyenlere uyguladığı baskıyı gündeme getirmiştir. Berson, cis heteroseksüel kadınlara destek veren ve onları lezbiyen olma konusunda ikna etmek isteyen lezbiyen feministleri eleştirmiştir: *"lezbiyenler ciddiye alınmak, heteroseksüel kadınların baskısından kurtulmak ve heteroseksüellerin kendi lezbiyenlikleri ile yüz yüze gelmelerini sağlamak istiyorlarsa heteroseksüellerin hareketinden ayrılmalı ve kendi gruplarını kurmalılar"*(Berson,1975:18;akt.

Douglas,1995:236). Lezbiyen feministler içerisinde sadece lezbiyen cis kadın ile ilgilenme fikrini destekleyen kesim oldukça azdır. Birçok lezbiyen feministin "ayrılıkçılık" fikri, cinsel yönelimi ne olursa olsun cis kadını kapsamak ve odaklandıkları nokta ise, cis erkeklerden her türlü ve her konuda ayrılmaktır.

Berson gibi düşünen lezbiyen ayrılıkçılardan duyduğu endişeyi dile getiren lezbiyen feministler de az değildir. Adrienne Rich, Rita Laporte, Louise Turcotte, Michele Dominy, Kathy Rudy, Barbara Smith ve Beverly Smith gibi birçok lezbiyen feminist ayrılıkçılığı eleştirmiştir. İçlerinde kimileri cis erkekler ile koalisyon kurulması gerektiğini söylemiş, kimileri ise cis heteroseksüel kadınları dışlamanın bir fayda sağlamayacağını düşünmüştür.

Kath Rudy, lezbiyen ayrılıkçılığın farklılıkları göremediğini dile getirerek, "lezbiyen ayrılıkçılığın yarattığı hapishaneden mezun olacağım. Daha büyük bir dünyada bir lezbiyen olmayı tercih ederim" şeklinde tepki göstermiştir (2001:207).

Michele Dominy ise, lezbiyen ayrılıkçılık stratejisinin toplumsal dönüşümü gerçekleştiremeyeceğini düşünür: *"kapalı bir topluluk oluştururlarsa nasıl kazanırlar? Dış dünyayla teması reddederlerse nasıl bir devrime neden olabilirler?"* (Dominy,1986:279, akt. Phelan,1989:53).

Rita Laporte ve Adrienne Rich gibi isimler lezbiyen ayrılıkçılık düşüncesine duyduğu endişeleri dile getirmiştir. Rita Laporte, lezbiyen ayrılıkçılığın cis heteroseksüel kadınların kendilerinden uzaklaşmasına sebep olduğunu, Adrienne Rich ise daha da ileri giderek bu yaklaşımın feminizmi bitireceğini düşünür (Lapore,1976c:110-111; Rich,1977:8; akt. Douglas,1995:237-238).

Louise Turcotte ise göre lezbiyen ayrılıkçılığının sadece *"lezbiyen değerlerini geliştir*"diğini ve *"derin"* olmadığını söylemiştir (Turcotte,2012:17). Wittig'in düşüncelerini analiz eden Louise, eğer ayrılıkçılık *"politik bir hareketin içinde bir bağlama yerleştirilmezse, kendi içine kapanma anlamına gelir ve bu yalnızca "yeni kategori" yaratmaya tekabül edebilir"* (Turcotte,2012:17) demiştir. Kendisi bu konuda lezbiyen cis kadınların her birinin baskı deneyiminin farklı olduğunu düşünmüştür.

Lucia Valeska ise ayrılıkçılığın tek strateji olmaması gerektiğini, Douglas ise ayrılıkçılığın derecesi (çoğu ya da azı) olduğunu düşünür (Valeska:13; akt. Douglas,1995:236-237,240-241).

Lezbiyen ayrılıkçılığını eleştiren çoğu lezbiyen feminist, sosyal hayatta bir şekilde cis erkekler ile iletişim kurmamanın mümkün olmadığını ve cis kadınların sorunlarını cis heteroseksüel kadınları da kapsayacak şekilde çözümlenmesi gerektiğini söylemiştir.

Barbara ve Beverly gibi siyahi lezbiyen feministler lezbiyen ayrılıkçılığının her kesime hitap etmediğini düşünmüştür. Onlara göre sadece cis kadınlar baskı altında değildir, siyahi cis erkekler de toplumda siyahi cis kadınlar kadar baskı altında kalmaktadır (Smith ve Smith:121; akt. Douglas,1995:243).

Ayrılıkçılık konusunda lezbiyen feministler arasında net bir karar olmadığı gibi bu konu birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Onlara göre her cis lezbiyen, cis erkeklerle duygusal ve cinsel paylaşımı olmadığı için ayrılıkçıdır. Fakat ayrılıkçı ideoloji her kesimin baskı deneyimini işlememektedir. Siyahi lezbiyen feministler toplumda ötekileştirilme biçimlerinin beyaz lezbiyenlere göre farklı olduğunu söylemiştir.

3.1.4.2. Lezbiyen Feminizmin Irk Konusuna Yaklaşımı

Irkçılık konusu, 1980'li yıllarda Lezbiyen Feminizm içerisinde oldukça ses getiren tartışmalardan biri olmuştur. Ayrılıkçılık konusuyla gündeme gelen ırk ve sınıf meselesi, Lezbiyen Feminizmi düşünsel anlamda oldukça etkilemiştir. Ayrılıkçılığa karşı duran siyahi lezbiyen feministler, konunun sadece cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim olmadığını dile getirdiler.

Lezbiyen Feminizmde yer alan birçok lezbiyen feminist her cis kadının deneyimini kapsamadığını belirten yazılar yazdılar. Siyahi lezbiyen feministlerin kimileri siyahi cis erkekler ile beraber olmak gerektiğini düşünerek Lezbiyen Feminizmden ayrılsa da kimileri Lezbiyen Feminizmde siyahi cis kadınların da deneyimlerine yer verilmesi gerektiğini söylemiştir.

Siyahi lezbiyen feministlere göre beyaz lezbiyen feministlerin baskı biçimlerini aynı göstermelerinden rahatsızdır. Onlara göre siyahi lezbiyenler cinsel yönelimi ve cis kadın olmasının ötesinde renklerinden dolayı da toplumda ötekileştirilmiştir. *The Combahee River Collective* adı altındaki siyahi lezbiyen feministlerin kurduğu bu grup, siyahi cis erkekler ile birlikte hareket etmeyi istemiştir (Combahee River Collective,1995:233; akt.Tate,2005:19).

Daha önce bahsedilen Beverly ve Barbara Smith gibi isimler de siyahi cis erkekler ile birlikte hareket etmek istediklerini söylerken aynı fikri Mary Ann Weathers da paylaştı. Weathers, *"siyah kadınların kurtuluşunun anti-erkek olmadığı açıkça anlaşılsın"* (Weathers,1995:159;akt.Tate,2005:19) diyerek kendisini lezbiyen feminist düşünceden ayrı yere konumlandırır.

Lezbiyen feministlerin içerisinde ırk konusunu ilk kez gündeme getiren siyahi lezbiyen feminist Audre Lorde, lezbiyen feminist Mary Daly'e mektup niteliğindeki makalesiyle beyaz lezbiyen feministlerin siyahi cis kadınların baskısını ele almadıklarını hatırlatmıştır. Her cis kadının baskı konusunda farklı deneyimler yaşadığını düşünen Lorde, *"farklılıklar, bütün kadınları çeşitli şekil ve derecelerde ataerkil baskıya maruz bırakır"* demiştir (1984:70; akt. Douglas,1995:21-22). Lorde, lezbiyenliğin cis kadınlara verilen politik çözüm olarak sunulmasından memnundur.

Cis erkekler ile birlikte hareket etmeyi istemeyen siyahi lezbiyenler aynı baskıyı siyahi erkekler tarafından da gördüklerini söylemiştir. Celestine Ware'a göre siyahi erkekler de siyahi cis kadınları ötekileştirdiğni söyleyerek heteroseksüelliğe olan eleştirisini sürdürmeye devam etmiştir (Ware,1970:119; akt. Douglas,1995:166-167).

Kathy Rudy gibi beyaz lezbiyen feministler ırk, dinsel ve sınıf konularının belli bir süre göz adı edildiğini kabul eder. Fakat bunları bilerek yapmadıklarını ve her marjinal kimliği ele alıp bir araya toplayarak birlik olmayı çabaladıklarını söylemiştir: *"ilk başta birçoğumuz, lezbiyen kadınlar için var olan her olası marjinal kimliğin temsillerini bulmamız gerektiğini düşündük ve bunların hepsini bir araya getirerek bütünlüğe sahip olacaktık (ya da en azından çabalıyoruz)"* (Rudy,2001:204).

Lezbiyen feministler arasında ırk ve sınıf konusundaki tartışmalar aslında lezbiyen feministlerin argümanlarını geliştirmiştir. Açılan her bir parantez Cinsellik ve butch/femme gibi başka konuları da beraberinde getirmiştir.

3.1.4.3. Lezbiyen Feminizmin Cinsellik ve Butch/Femme Konusuna Yaklaşımı

1970'li yıllarda lezbiyen feministlerin ilk amacı lezbiyen kimliğinin görünürlüğü ve cis kadınların cinsel ve duygusal özgürlüğünü sağlamaktadır. Radikal feministlere nazaran lezbiyen feministler, cis kadının cinselliğini oldukça tartışan ve konuşan bir grup haline gelmiştir. Lezbiyen feministler, toplumsal cinsiyet (*gender*) rollerinin reddedilmesiyle birlikte cinsellikte eşitliği dillendiren ilk feministlerdi. Daha sonra "politik lezbiyenlik" ile cis heteroseksüel feministlere yapılan çağrı Lezbiyen Feminizmi cinsellikten ziyade daha çok duygusal bağa yöneltmiştir. Zaman içerisinde lezbiyen ilişkilere ve cinselliğe bakış açısı, cinsellikten ziyade duygusal ilişkilere yoğunlaştı; ve cinsellik ikinci planda kalmıştır (bkz. Phelan,1989:73). Bunun sebebi toplumdaki homofobik tepkiden kaçınmak ve cis heteroseksüel kadınlar ile lezbiyenler arasında bağ kurulması amacıyla yapılmıştır (Ottosdottir,1991:33; Phelan,1989:100-101).

Lezbiyen feministler heteroseksüelliği eleştirirken bu sistemden kurtulmanın yollarından birini eril ve dişil rolleri reddetmekte buldu. Kendi "kadın" tanımını yapmak isteyen lezbiyen feministler, eril rollerden kurtulmanın yanı sıra dişil değerlerin de cis erkekler tarafından tanımlandığını düşünerek çözümün hiçbir role bağlı kalmadan yaşanması gerektiğini düşünmüştür. Onlara göre eril ve dişil roller heteroseksizmin ürünü idi (Ottosdottir,1991:28-34; Phelan,1989:64).

1950 yılından beri butch/femme ilişkileri lezbiyen ilişkiler içerisinde yaşanan ilişki biçimleriydi. 1950'li yıllarda butch/femme olarak nitelendiren kesimler genellikle Lezbiyen Feminizm öncesi bar kültürü içerisinde yaşamını sürdüren ve genellikle feminist olmayan kişilerdi (Rudy,2001:195). 1970'li yıllarda Lezbiyen Feminizmin gelişiyle birlikte bu kişiler ya eşcinsel harekete katılmıştır ya da feminist örgütlerde yerini almıştır.

Lezbiyen Feminizmin gelişiyle birlikte butch-femme ilişkileri heteroseksüel ilişkilere benziyor gerekçesiyle eleştirildi ve kabul edilmedi (bkz.Faderman,1997:34) Lezbiyen Feminizmin duygusal bağa yoğunlaşan bir yapıya doğru evrilmesi bazı lezbiyen feministleri rahatsız etti. Ayrıca bu kişiler butch-femme ilişkilerin lezbiyen kültüründe var olduğunu belirterek kendilerini butch veya femme olarak ilan etmiştir. 1970'li yıllarda cinsellik ve butch-femme konusunda rahatsız olan lezbiyen feministler 1980'li yıllarda tartışmaların merkezi haline gelmiştir.

Tartışmaların başlangıcını 1980'li yıllarda Joan Nestle'nin *"Butch-Femme Relationships"* makalesi ile gündem yaratmıştır. Nestle, *"herhangi bir rol ezberlemedim, yalnızca bir tür aşkı mükemmel hale getirdim"* diyerek heteroseksüel rolü oynadıklarını iddia eden lezbiyen feministlere cevap vermiştir.(1987:101-103:akt. Douglas,1995:177). Ardından birçok kişi kendisini femme ya da butch bir lezbiyen feminist olduğunu ilan etmiştir.

Lezbiyen Feminizm içerisindeki bu ikilem, bir yandan kendisini "lezbiyen seks savaşçısı" olarak ilan eden butch-femme ilişkileri ve cinselliği gündeme getiren cinsel özgürlükçüler ile bunları eleştiren lezbiyen feministler şeklinde tezahür etmiştir (Jeffreys,1993; Douglas,1995). Lezbiyen feministlerin bir kısmı duygusal bağ ve enerji olmadan lezbiyen cinselliğin yaşanamayacağını iddia ederken, kendilerine "Lezbiyen seks savaşçıları" diyen lezbiyen feministler ise lezbiyen kişilerin her rolü ve her cinsellik biçimini yaşayabileceğini iddia etmiştir.

Lezbiyen feministlerin butch/femme muhalefeti genellikle bu ilişkilerin feminizm öncesinde kaldığını düşünmüştür (Jagose,2017:84-85; Carter ve Noble,1996:25). Butch- femme ilişkilerini destekleyen lezbiyen feministler ise bu ilişkilerin arzunun ve özgürlüğün ön plana çıktığı, heteroseksüel ilişkilerin asimilasyonu olmadığını vurgular.

Sidney Abbot, Barbara Love, Phyllis Lyon ve Del Martin gibi isimler butch-femme ilişkileri desteklemeyen lezbiyen feminist kanatta yer alırken; Amber Hollibaugh, Cherrié Moraga, Gayle Rubin, Raphaello Vaisseau, Lesléa Newman gibi isimler butch-femme isimlerinin arkasında durmuştur (Carter ve Noble,1996).

Laura Harris, Elizabeth ve Liz Crocker, Madeline Davis, Elizabeth Kennedy, Leslie Feinberg, Chea Villanueva gibi isimler femme ve butch ilişkilerinin tarihini araştıran çalışmalar yaptı (Harris ve Crocker,2013).

Butch ve femme savunucularına göre bu tür ilişkileri yaşayan kişiler hem feminist toplulukta hem de lezbiyen topluluklarında dışlandı. Onlara göre butch-femme ilişki yaşayan lezbiyen feministler, *"iki kat marjinalleştirildi..."* ve görünmezlik sorunu yaşamıştır (Harris ve Crocker,2013:2-3). Onlara göre butch ve femme, cinsel ve duygusal ilişkileri heteroseksüel sistemden ayrı bir şekilde yeniden şekillendirmiştir (2013:3).

1980'lerde lezbiyen feministler arasında tartışılan cinsellik ve duygusal ilişkiler arasındaki rol konusu bir başka tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Cinsellikte güç ilişkilerini reddeden Lezbiyen Feminizm, feminist ve prefeminist[90] kanatta olan S/M ilişki yaşayan kişilerin de eleştiri odağı olmuştur.

3.1.4.4. Lezbiyen Feminizmin S/M ve Pornografi Konusuna Yaklaşımı

Butch-femme gibi leziyen sadomazoşizm (S/M) de Lezbiyen Feminizm içerisinde oldukça tartışma konusu olmuştur. Lezbiyen Feminizmin ilişki ve cinsellikte eşit olma retoriği, S/M, butch-femme ilişkilere de mesafeli yaklaşılmasında etkili olmuştur. 1980'li yıllardan önce Lezbiyen Feminizmde S/M konusu güç ilişkilerini barındıran cinsellik biçimi olarak görüldüğü için ele alınmamıştır. Sadomazoşizmin güç ilişkilerini barındıran bir yapısı olduğu gerekçesiyle lezbiyen feministler bu cinsellik biçimin yeterince özgür olmadığını savunmuştur (Jeffreys,1990:222-224).

Lezbiyen feministlerin daha *"az cinsellik daha fazla duygusal ilişki"* boyutuna evrilmesi birçok lezbiyen feministi rahatsız etmiştir (Phelan,1989:99). Bu tutuma karşı lezbiyen feminist içerisinde ilk tepki 1970'li yılların ortalarında gelmiştir; Barbara Ruth kendini hem S/M hem de lezbiyen feminist olarak tanıtmıştır

[90] Feminist olmayan kişiyi ifade eder.

(Phelan,1989:101). Barbara Ruth sonrası lezbiyen feministler arasında S/M konusunu tartışmaya açılmıştır.

S/M konusuna mesafeli ve eleştirel yaklaşan Sheila Jeffreys, Mary Daly, Kathleen Barry, R. Linden, J. R. Wargner, Janice Raymond, Audre Lorde, Leigh Star, Alice Walker gibi lezbiyen feministler isimler sayılabilir (Ottosdottir,1991; Douglas,1995).

S/M'yi destekleyen lezbiyen feministler ise Ann Snitow, Christine Stansell, Sharon Thompsom, Krafft-Ebing, Barbara Ruth, Juicy Lucy, Pat Califia, M. Hunt, Gayle Rubin, Gudbjorg Ottosdottir gibi isimler sayılabilir (Ottosdottir,1991; Douglas,1995).

Sadomazoşist lezbiyenler tıpkı butch ve femmeler gibi, eşcinsel kurtuluş hareketinde ve lezbiyen feminist kadroda dağılmış vaziyettedir. Lezbiyen feminist cephesinde yer alan S/M lezbiyen feministler Lezbiyen Feminizmin tıpkı ırk ve butch-femme gibi farklılıklara değinmediğinden şikayetçi olmuştur (Ottosdottir,1991:7-9). Bu noktada lezbiyen sadomazoşistler, Lezbiyen Feminizmin lezbiyen ilişkilerindeki her bir farklılığı ele almasında etkili olmuştur (Ottosdottir,1991:8-9).

Lezbiyen feministlere göre lezbiyen S/M uygulamaları şiddet, aşağılanma ve hor görülme anlamına gelmekteydi ve sadomazoşizmi destekleyen kişilerin feminizmi yeterince anlamadıklarını düşüncesinin yayılmasında katkıda bulunmuştur (Bar On:74; Daly,1984:66; akt. Douglas,1995:185-186). Lezbiyen feministlerin bir başka eleştirisi, sadomasoşizmde bir kişinin hükmeden, diğer kişinin ise hükmedilen rolde olması bu ilişkilerin ataerkil normları beslemesine sebep olmaktadır (Lorde ve Starr:67-68; akt. Douglas,1995:186; Ottosdosttir,1991:39-40). Dolayısıyla Lezbiyen Feminizm için sadomazoşizm, ataerkil yapı ile eş anlamlıdır (Ottosdottir,1991:39-40).

Butch/femme'nin kendilerini "cinsel özgürlükçüler" olarak ilan etmeleri gibi lezbiyen sadomazoşistler de kendi kendilerini "cinsel kanun kaçakları" olarak tanımlamakta idi (Douglas,1995:178). S/M uygulamaların feminist argümana ters olduğunu düşünen Douglas, 1980'li yıllara kadar bu gibi cinsellik biçiminin lezbiyen dünyasında yer almadığını iddia etmiştir (1995:178). Ona göre, böyle bir cinsellik

biçiminin ortaya çıkması ataerkil toplumda görülen baskının bir sonucudur dolayısıyla bunu görmezden gelmek yerine bu konuda üzerinde tartışmalıyız (1995:178-179). Fakat Douglas, S/M ilişkileri benimseyen lezbiyenlerin daha mutlu olduğunu öne sürüyor (1995:182).

Sadomazoşiszmi savunan lezbiyen feministler, cinselliğe kurallar koyulduğunu ve bu, lezbiyen cinselliğine zarar verdiklerini düşünmüştür; onlara göre "güvenilir" bir cinsel yaşam aynı zamanda sınırları da beraberinde getirmiştir (Phelan,1989:101; Douglas,1995:178)[91]. Lezbiyen S/M taraftarları yaşadıkları cinsel ilişkinin, her iki tarafın da rızası ile gerçekleştiğini ve kendini teslim eden tarafın aynı zamanda bütün baskı biçimlerini de deneyimlediğini; gücü elinde tutan kişinin de cis erkek baskını anlamada etkili olduğunu söylemiştir (Douglas,1995:180-183). Onlar, bunun butch-femme gibi bir kimlikten ziyade bir cinsellik biçimi olduğunu vurgulamış ve cinsellikte kendini baskın tarafa teslim edenin aynı zamanda gücü tekrar elde ettiğini söylemiştir (Ottosdottir,1991:70-71). S/M destekçilerinin isteği de Lezbiyen Feminizmin sadomazoşizm vasıtasıyla yeni bir söylem ve içerik kazanmasıdır (Ottosdottir,1991:37-38). Kısacası bu uygulamaları destekleyenler rızaya dayalı cinsel birleşmeden bahsetmiştir ve bunun insanı özgürleştirebileceğini düşünmüştür.

S/M konusu gibi aynı tartışma pornografi konusunda da oldu. Lezbiyen feminist içerisinde sadomazoşist yanlısı lezbiyen feministler pornografiyi desteklerken, lezbiyen feministlerin diğer kanadı buna karşı sert bir çıkış yapmıştır. S/M meselesinden evvel lezbiyen feministler arasında pornografiye karşı tutum netti: onlara göre pornografi, ataerkil toplumsal yapıyı tekrar ve tekrar hatırlatan bir tiyatrodan başka bir şey değildi. Lezbiyen feministler genellikle cis kadının baskısı ve istismarı konusuna oldukça hassastır. Lezbiyen feministler pornografiyi, cis kadını nesneleştiren ve baskıyı ve istismarı meşrulaştıran bir aygıt olarak görmüştür (Jeffreys,1990:199; Phelan,1989:89).

Pornografi karşıtı lezbiyen feministler bu konuda heteroseksüel cis feministler ile fikir birliğindedir. Hatta cis heteroseksüel feministlerin pornografiyi eleştirirken heteroseksüelliğe değinmemelerinden şikayetçi olmuşlardır; onlara göre pornografi

[91] Vurgu bana ait.

karşıtı düşüncelerde önemli katkıları olmuştur ama feminist hareket içerisinde görünmez kalmışlardır (Jeffreys,1990:199). Aslında lezbiyen feministler genel olarak cis erkek şiddeti, cis kadının sömürülmesi ve baskı altında kalması konusunda heteroseksüel cis feministler ile aynı fikirdedir (Phelan,1989). Fakat pornografi, sadomazoşizm tartışmalarıyla birlikte lezbiyen feministler arasında tekrar konuşulması gereken bir konu olmuştur.

Pornografi karşıtı lezbiyen feministlere göre pornografi, *"erkek üstünlüğünün kadınlara sunduğu en iyi bilinçlendirme aracıdır"* (Jeffreys,1990:199). Pornografi cis kadınlara uygulanan şiddetin bir parçasıdır; cis kadınları hor görür, küçümser, hatta *""insanlığımıza" karşı işlenen bir suçtur"* (Wittig,2013:59). Onlara göre pornografi, cis kadına yapılan şiddetin en görünür halidir (Wittig,2013:59). Pornografi karşıtlığını Lezbiyen Feminizmin temel ilkesi olarak görmüştür ve bu konuda hakkında çeşitli sosyo-kültürel analizler yapmıştır. Onlara göre pornografi, *"erkek zevkinin kesinlikle mağduriyete, incinmeye, istismara uğramasına müsaade edilmez"* ve cis erkeğin *"cinsel tutku[su], erkek tarihinin vahşiliği…"* ile bir bütündür (Russell:177; akt. Phelan,1989:92).

Pornografiyi destekleyen lezbiyen feministler içinde çoğunluk, aynı zamanda sadomazoşizmi de destekleyen kişilerdi (Douglas,1995:178-189). Pornografiyi destekleyen lezbiyen feministler, pornografi karşıtı olanların cis kadını "iyi" ve "kötü" insan olarak bir kategoriye soktuklarını söylemiştir (Phelan,1989:86). Böylece pornografide bulunan kişileri genellikle mağdur konumuna koyan lezbiyen feministleri de eleştirmiştir. Onlara göre içlerinde mağdur olan kişilerin varlığı kesinlikle göz ardı edilemez fakat bu işi rıza ile yani gönüllü yapan, yapmayı seven kişilerin de olduğunun altını çizmişlerdir (Phelan,1989:94-95). Pornografiyi destekleyen lezbiyen feminist kanat, onun, ataerkil içeriğinin değiştirilmesi koşuluyla hatta faydalı bile olabileceğini düşünmüştür. Onlara göre içeriği değiştirilen bir pornografi, birçok cis kadın için eğitici bir hal alabilir ve birçok cis kadını lezbiyen cinselliğine de yaklaştırabilir (Douglas,1995:187-188).

Tablo 8. Lezbiyen S/M, Butch/Femme ve Bunları Eleştiren Lezbiyen Feministler

	S/M olan lezbiyen feminist	**Butch/Femme lezbiyen feminist**	**S/M ve butch/femme'yi eleştiren lezbiyen feminist**
Pornografi	Eğitim Amaçlı Kullanılabilir	Ortak düşünce yok	Ataerkil kurumu destekleyen araç
Lezbiyen Cinsellik	"rıza", özgürlük ve gücü eline almak	Herkes istediği gibi yaşamalı (sadomazoşistlere karşı olanlar da var)	Önce duygusal bağ sonra cinsellik
İlişki rolleri	Olabilir	Olabilir	Olmamalı
Cis Kadın	Ataerkil kurumun şiddetine maruz kalmıştır	Ataerkil kurumun şiddetine maruz kalmıştır	Ataerkil şiddete maruz kalmıştır
Lezbiyen Feminizm	S/M ile tekrar şekillenebilir	Butch-femme ilişkileri yaşayan feministleriz	Ataerkilliğin yıkılmasında en etkili yol

Genel olarak Lezbiyen Feminizm içerisindeki S/M, butch- femme ve bunların her ikisine de karşı olan lezbiyen feministler tablo 8.'de gösterilmiştir[92] . Bu düşünceler her bir lezbiyen feminist için farklı olabilir. S/M'yi destekleyen ama pornografi konusuna mesafeli yaklaşan ya da butch-femme olup tabloda gösterildiği gibi düşünmeyen kişiler olabilir. Aynı şekilde lezbiyen feministler içerisinde sadomazoşist ve butch-femme ilişkiye karşı olup cinselliğin ön plana çıkmasını ya da politik lezbiyenlik kuramını desteklemeyen kişilerin olması mümkün.

S/M veya butch-femme tartışmaları sonrası 1990'lı yıllarda, trans lezbiyenler, heteroseksüel trans kadınlar da Lezbiyen Feminizme eleştiri getirmişlerdir. Pornografi, sadomazoşizm, butch-femme, trans lezbiyen ve trans heteroseksüel kadın gibi birçok kişiyi ve ilişkileri kucaklayan queer yaklaşımı, 1970 yıllarında ortaya çıkan ilk Lezbiyen Feminizm anlayışının sonu ve aynı zamanda da çağdaş Lezbiyen Feminizmin başlangıcı konusunda etkili olmuştur.

[92] S/M ya da butch/femme olup Lezbiyen Feminizm içerisinde olmayan lezbiyenler ise tablo 8.'de yer almamıştır. Dolayısıyla Lezbiyen Feminizme dahil olmayan butch-femme ve S/M'ler başka bir çalışma konusudur.

3.1.4.5. Lezbiyen Feminizmin Queer ve Transseksüel Cinsiyet Kimliklerine Yaklaşımı

Queer teorisi özellikle lezbiyen feministler içerisinde sıkça tartışan konulardan biri olmuştur. Lezbiyen feministler içerisinde queer yaklaşımını destekleyen kişiler olduğu gibi onun eşcinsel cis erkek ağırlığının olması ve lezbiyen kimliğinin üzerini örtmesi konusunda eleştiren kişiler de vardır. Kimi lezbiyen feministler ise queer yaklaşımın Lezbiyen Feminizme katkısı olabileceğini iddia etmiştir.

Queer yaklaşım özellikle 1990 yılında gelişi, lezbiyen feminist çevrenin içerisinde çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Özellikle yıllardır tartışılan S/M, pornografi, butch/femme ilişkileri ve ırksal (siyahi-beyaz) deneyimlerin farklılıkları konusunda queer yeni bir bakış açısı getirmiştir.

Lezbiyen feministlerden queer bakış açısına getirdiği eleştiriler ile bilinen Sheila Jeffreys, Kathy Rudy, Pat Califia gibi isimler yer alır. Genel olarak düşündükleri, yıllardır gerek eşcinsel hareketin içerisinde gerekse cis heteroseksüel feministler tarafından görünmezliğe maruz kaldıklarını ve queerin de kapsayıcılık konusunda lezbiyenlerin görünmezliğine sebep olacağıdır (Jeffreys,2003 [1994]; Rudy,2001; Califia,1994). Benzer eleştirileri lezbiyen feministlerden Julia Parnaby de dile getirmiştir. Parnaby'e göre queer yaklaşım aslında postyapısalcı argümanın tekrar yinelenmesidir ki kendisi bu çabanın gereksiz olduğu fikrindedir (1993:14; akt. Jaggar,2017:127).

Daha sonra fikirler değişse de queer bakışa ilk tepkileri Jeffreys, Rudy ve Califia kanadından olan lezbiyen feministlerden Ellis ve Peel lezbiyenlerin queer çatısı altında *"sorunlarını ve bakış açılarını vurgulayamadılar"* (Ellis ve Peel,2010:199) olduğunu söylemişlerdir. Bu yüzden queer teorisinin cinsel yönelimi yok sayması onu diğerlerinin yaptığı muameleyi yinelemesi bakımında onlarda "dejavu" (Jagose,2017:139) etkisi yaratacağından endişe edilmiştir. Pat Califia özellikle queerin "erkek" merkezli bir çalışma ve düşünceye sahip olduğunu, "kadınlarla" ilgili problemleri göz ardı ettiğine dair eleştiride bulunmuştur (Califia, 1994:25). Califia, özellikle cis eşcinsel erkeklerin feminizm konusundaki bilgisizliğine dikkat çekip, queer ne zaman "kadınlarla" ilgili çalışmalara ağırlık verirse o zaman

tepkisinin azalacağını söylemiştir (Califia,1994:25)[93]. Pek çok lezbiyen feministe göre queer yok sayılan cis lezbiyenleri tekrar dolaba tıkmıştır.

Bu konuda Philippa Bonwick şöyle düşünmektedir: *"Queer olma yönünde nüfuz eden zorlamanın belki de en tehlikeli yanı, bu durumun lezbiyenlere daha da ince bir görünmezlik pelerini giydirmesidir... Genel bir terim kullanmak kadınları bir kez daha silip yok etmektedir."* (Bonwick,1993:10;akt. Jagose,2017:140).

Lezbiyen feministler Queer teorisinin erkek egemen bir yapısı olduğuna dikkat çekmiştir. Bunun sebebi olarak Lezbiyen feministler ilk çıkış noktalarının Queer yaklaşımının, AIDS problemlerine ağırlık verip meme ve rahim kanseri gibi kadınların sağlık problemlerini cinsel yönelim ya da cinsiyet kimliği üzerinden değil cis heteroseksüel bir kadın profili çizerek problemlerin üzerine eğilmedikleri ayrıntılı bir araştırma yapmadığını işaret ederler (Jagose,2017:141). Bu noktada lezbiyen feministler bazı LGBTİQ+ psikologları, queerin çok fazla *"beyaz, eşcinsel erkek tecrübesiyle eş anlamlı olduğuna"* dair fikirler öne sürmüştür (Barnard,2004; Riggs,2006; akt. Ellis ve Peel,2010:200). Bu noktada lezbiyen feministlerden Diane Richardson, lezbiyenlerin duyduğu hassasiyet; queer ile birlikte *"lezbiyenlerin "gey" kategorisine girme riski altında olmalarıdır"* (Richardson,2000:262) şeklinde endişesini dile getirmiştir. Bu yüzden bazı lezbiyen feministlerin, gerek cis heteroseksüel kadınların yaptığı dışlayıcı muamele ya da bazı cis eşcinsel erkeklerin yaptığı gibi görmezden gelinişi, cis heteroseksüel erkeklerin kendilerini fantezi aracı olarak görmesi bakımından kimlik siyasetini ve kendi kimliklerine seslenmelerinde haklılık payı vardır. Fakat queer, lezbiyen feministlerin lezbiyenliğin sadece cis kadınlardan oluşmadığını yani bir trans kadının da lezbiyen olabileceğini, çeşitli ırk, sınıf ve cinsellik biçimlerini hatırlatması bakımında lezbiyen feminist teoriyi eleştirirken aynı zamanda da katkıda bulunur.

Lezbiyen feministlerden queer yaklaşımının Lezbiyen Feminizme katkı sağlayabileceği ya da queerin feminizmi dikkate alması gerektiği konusundaki

[93] Fakat ilginçtir ki Califia söylemlerinden dolayı queerleşmiş lezbiyen ilişkiler yaşadığı ve söylemlerinde de bazı noktalarda Lezbiyen Feminizmin bahsettiği cinsellik biçimlerinde de ayrıldığı görülmektedir. Örneğin, *"Ben queerliği, geyliği ve eşcinselliği erotikleştirdim; kadınlarda ve erkeklerde…Tuhaf bir şekilde, karşıt cinsten iki eşcinsel seviştiğinde, bu hala eşcinsel sevişme oluyor"* (bkz. Califia,1983 24-26; akt. Jaggar,2017:87).

düşünceler de bir hayli fazlaydı. Queere karşı endişeleri ve eleştirileri ile bilinen Kathy Rudy, queer teorisi Lezbiyen Feminizmi dönüştürebileceğini fakat feminizmsiz bir queerin ancak erkekler arasında mücadele alanı olarak sınırlı kalacağına dikkat çekmiştir (Rudy, 2001:221). Aynı şekilde önceleri queeri destekleyen Judith Butler, Gayle Rubin gibi isimleri eleştiren lezbiyen feminist Suzanna Danuta Walters (1996; akt. Rudy,2001:217), Lezbiyen Feminizmi eleştirerek queerin Lezbiyen Feminizmin cinsellik bakış açısına yenilik getirdiğini iddia etmiştir (Walters,1996). Yine Rudy ve Walters gibi Jeffreys de benzer şekilde daha sonrasında Lezbiyen Feminizmin lezbiyen cinselliğine getirdiği yeniliğe katkıda bulunduğunu ifade etmiştir (Jeffreys,2003). Lezbiyen feministlerden Shane Phelan (1994:xi) da Rudy gibi benzer şekilde queer teorisinin Lezbiyen Feminizme yeni bir bakış açısına katkıda bulunduğunu fakat queerin feminizmin katkısına ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır. Queer konusunda oldukça kararsız ve endişeli olan Biddy Martin her iki teorinin de (queer ve feminizm) birbirine yarar getirebileceğini öne sürmüştür (1994:104; akt. Jaggar,2017:146).

Queeri destekleyen lezbiyen feministler Kath Browne, Diana Fuss, Laura Harris, Elizabeth ve Liz Crocker, Madeline Davis, Rebecca Rugg, Sonja J. Ellis ve Elizabeth Peel gibi birçok isim sayılabilir. Daha önce gerek ırk, gerekse cinsellik biçimi olarak Lezbiyen Feminizm içerisindeki tartışmalarda bulunmuş olan lezbiyen feministler, queere de sıcak bakmışlardır. Daha önce femme konusundaki radikal çıkışları ile Lezbiyen Feminizm içerisindeki tartışmalara dahil olan Madeline Davis, Rebecca Rugg, Laura Harris, Elizabeth ve Liz Crocker gibi isimler Queerin femme kimliğine fayda ve katkı sağlayabileceğini öne süren çalışmalar yapmıştır (Harris ve Crocker,2013; Davis,2013; Rugg, 2013). Kath Browne ise queerin çağdaş Lezbiyen Feminizmi oluşturabileceğini Michfest festivalindeki trans lezbiyenlerin dışlandığı olaylar üzerinden anlatmıştır (Browne,2010). Ellis ve Peel de queerin Lezbiyen Feminizmi dönüştürüp Lezbiyen Feminizmin tekrar canlandırılabileceğine inanmışlardır (Ellis ve Peel, 2010). Queer teorisine desteğiyle oldukça ses getiren kişilerden biri olan Diana Fuss, Lezbiyen Feminizmin cinsellik anlayışını eleştirerek, hazzı ve arzuyu bir kutuya koyduklarını söylemiştir (Fuss,1995:3-13; akt.Rudy,2001:210). Kath Rudy de 2010 yılında yazdığı çalışmada queeri

lezbiyenlerin cinselliğinin birçok çeşidini göstermesi açısından heyecan verici bulduğunu dile getirmiştir: *"Birincisi ve belki de en önemlisi, queer lezbiyenler kadın (female) arzusunu ve cinselliğini çok daha görünür hale getirmiştir"* (Rudy,2001:215).

Queer hakkında çoğu eleştiri genel olarak queerin aslında belirli bir tanıma ve çizgiye sahip olmamasının kaygısını taşımaktadır. Ayrıca siyasal normdaki dönüştürücü etkisi henüz tartışılmakta olan konular arasındadır. Fakat queer her ne kadar belirli bir çizgide olmasa da bazı noktalarda özellikle –daha önceki konuda vurgulandığı gibi- kültürün doğal olmadığı, kurgulanmış bir senaryo olduğu fikri, normaliteye ve kategorileşmeye karşı oluşu ile uyumludur. Queerin lezbiyen feministlere etkileri konusunda özellikle görünmezlik noktasında cis lezbiyenlerin üzerlerine bir örtü örttüğü doğrudur.

Fakat amacı, kimliklerin üzerini örtmek değil, bu kimliklerin belirli bir kategorileşme alışkanlığının bir ürünü olduğunu vurgulamaktır. Queerin Lezbiyen Feminizmin özellikle ırk, sınıf, cinsellik biçimleri konusunda yeni bakış açıları getirdiği ve bu noktada Lezbiyen Feminizme de katkısını ve dönüştürücü etkisini göz ardı etmemek gerekir.

Lezbiyen Feminizme queer konusu S/M, butch-femme ilişkilerinin tartışıldığı dönemde girmiştir. 1980 sonlarında lezbiyen feministler arasında özellikle S/M ve butch-femme konuları teorisyenler arasında ciddi gerilimlere sebep olmuştur. 1990'ların başında Queer teorisi lezbiyen feministler arasında sıkça tartışılan konular içerisinde yer almıştır.

Farklılıklara kucak açma sloganıyla birçok teoriyi etkileyen Queer teorisi, Lezbiyen Feminizm içerisinde oldukça etkili olan tartışmaları de beraberinde getirmiştir. Lezbiyen Feminizm içerisinde daha önce S/M ve butch-femme gibi konuları gündeme getiren kesimler genelde Queer teoriye sıcak bakmıştır[94].

Queerin toplumsal cinsiyetin (gender) ve cinsiyet kimliğinin toplumsal olduğunu savunması, Lezbiyen Feminizm içerisinde kimlik politikaları ve özcülük konuları

[94] Siyahi lezbiyen feministler içinde queer hakkında bir görüş birliğine rastlanmamıştır.

sorgulanmaya başlamıştır (Isen,2013). Queer teorisinin akışkan cinselliğe ve değişken cinsiyet kimliklerine yaptığı açılım Lezbiyen Feminizmi de etkilemiştir.

Queer teorisi henüz Lezbiyen Feminizm içerisinde tartışılmadan önce lezbiyen feministlerin söylemlerindeki değişimler dikkat çekicidir. Rita Mae Brown, Jill Johnston gibi lezbiyen feministlerin öne gelen isimleri 1990 yılından önce çeşitli açıklamalarıyla gündeme geldi. Rita Mae Brown, *"bence herkes panseksüel olmalı"*, Jill Johnston da *"cinsel kimliğim ile ilgili sorunum böyle bir kimliğimin olmaması"* şeklinde açıklamalarıyla bilinmektedir (Johnston,1979:34;Brown,1981:199; akt. Douglas,1995:165). Aynı şekilde Betty Dodson da *"...cinsel etiketlerin yakında kullanılmayacağına inanıyorum"* demiştir (Dodson,1983:29;akt.Jeffreys,1990:168).

Kathy Rudy, feminist argümanların siyahi lezbiyen örneği gibi her kişiye hitap etmediğini söylemiştir (2001:209-210). Queer teorisinin gelmesiyle birlikte dar lezbiyen kadroları birçok cinsellik biçimini kabul eden geniş bir alanı içerecekti (Rudy,2001:211). Ona göre queer demek *"normal olarak algılanan herşeye meydan okumak"*tı ve diğer kuramlar gibi merkeze bir özneyi koymamaktadır (Rudy,2001:212). Rudy'e göre queerin lezbiyenlere en önemli faydası, cis kadınların haz ve cinselliklerini daha görünür hale getirdiğiydi (Rudy,2001:215). Yine de Rudy feminizm perspektifinden ayrılmayarak queerleşmiş bir feminizm modelini önermiştir (Rudy,2001).

Daha önce S/M'yi destekleyen lezbiyen feminist Gayle Rubin de queer teoriye sıcak bakan isimlerden olmuştur. Rubin, feminizmin cinselliği araştırmasının nafile bir sonuç getireceğini düşünmüştür; ona göre feminizm ve cinsellik birbirinden ayrı iki alandır (Rubin, 1993:34; akt. Jagose, 2017:143-144). Diana Fuss'a göre cis kadının arzusu ve cinselliği lezbiyen kimliği içerisinde baskı altında kalmıştır (Fuss,1995; akt. Rudy,2001:210).

Lezbiyen Feminizm içerisinde butch-femme tartışmalarıyla gündeme gelen lezbiyen feministler bu kez queer teori çerçevesinde yeni çalışmalar yapmıştır. Femmelerin savunucularından Connie Carter ve Jean Noble, *"şu anda ne feminizm ne de queer teorisi kadınları tam olarak açıklayamaz"* (1996:26) diyerek femmeleri queer ile ilişkilendiren makale yayınlamıştır. Femmenin görünmezliğine vurgu yapan Laura

Harris ve Liz Crocker ise queer teorisinin bir an önce femme kimliklerin seslerini dinlemesi gerektiğini not etmiştir (2013:1-4). Harris ve Crocker, queeri de eleştirerek, *"queer teorileri femme kimliğine odaklanmak yerine, butch kimliği ile olan ilişkisi konusunda daha sık tartışıyorlar"* (2013:1-4). Onlara göre "*queer, feminist ve lezbiyen hareketleri, bu femme seslerini dinlemekten fayda sağlayabilir, çünkü femme her üçü ile kesişen hayati bir alanı işgal eder"* (2013:2). Femme ile Queer arasındaki kesişimleri ve bağlantıları arayan diğer kişiler ise *"How Does She Look?"* çalışmasıyla Rebecca Rugg, S/M, femme-butch ve Lezbiyen Feminizm konularını *"Forever Femme"* adlı makalesinde açıklayan Madeline Davis gibi isimler sayılabilir (Harris ve Crocker,2013:8). Madeline Davis ise diğer teorisyenlerden farklı bir şekilde femmelerin aslında Queer teori içerisinde radikal bir grup olduğunu öne sürerek, *"biz queerin en queeriyiz"* demiştir (Davis:270; akt. Harris ve Crocker:4).

Lezbiyen Feminizm içerisinde Susan J. Wolfie, Julia Penelope, Julia Parnaby, Stephen Angelides, Sheila Jeffreys, Tery Castle gibi isimler queer teoriyi eleştirmiştir (Jagose,2017:123-143). Daha önce queer teorisinde bahsedildiği gibi lezbiyen feministler tarafından getirilen eleştirilerin ortak noktası, queer teorisinin lezbiyenlerin görünmezliğine katkı sağladığı yönündeydi.

Aslında lezbiyen feministler de bir diğer kişileri daha görmezden geliyordu: trans kadınları.

Lezbiyen Feminizm içerisinde 1990 yılında queer teorisi tartışılmadan önce "gerçek" kadın bedeni cis kadın olduğu fikri ağırlıktaydı. Özellikle 1970 yıllarındaki lezbiyen feministler trans erkeklerin cis kadın bedenine "ihanet" ettikleri, trans kadınların ise "tecavüz" ettikleri fikri ağırlıktaydı (Love,2011:205). Janice Raymond, Mary Daly, Germaine Greer, Sheila Jeffreys gibi isimler trans kimliğine mesafeli ve hatta eleştirel yaklaşmıştır (Rossiter,2016:92;Love,2011:205). Aslında lezbiyen feministler trans kimlikleri hakkında pek bir bilgiye sahip olmadığı açıktır. İlk dönem lezbiyen feministler dediğimiz 1970'li yıllardaki kadro, 1970 öncesi butch ve femmeleri trans olarak görüyor ve kendini butch ve femme ilişkilerinden de ayırarak "kadın" olarak ilan ediyordu (Love,2011:209). Onlara göre gerçek "kadın" cisgender kadındı.

Lezbiyen feministlerin bir başka eksik bilgisi her transseksüelin heteroseksüel olduğu varsayımıdır; bu, kimi trans kişilerin de yanıldığı konudur (Gailey ve Brown,2016:72-75). Queer teorisi hem Lezbiyen Feminizm içerisindeki trans kimliğine açılım yapmasını kolaylaştırmış, hem de trans kadın veya erkeğin cinsel yönelimi her zaman heteroseksüel olmadığını da gösterdi. Kendini trans lezbiyen olarak tanımlayan Nerissa Gailey ve AD Brown, trans kimliklerin Lezbiyen Feminizme yeni bir alan açacağını düşünür (2016:66).

Hannah Rossiter ise Lezbiyen Feminizm içerisinde trans kimliklerin dışlanma ve ötekileştirilme süreçlerini ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Rossiter'e göre lezbiyen feministler, trans kadınlara karşı *"doğal olarak erkek oldukları ve erkekliklerinin lezbiyenleri mahvedeceği"* şeklinde bir düşünceye sahip olduklarını söylemektedir (Rossiter,2016:92).

Genny Beemyn ve Mickey Eliason da Michigan Müzik Festivali'nde trans kadınların lezbiyen feministler tarafından (özellikle Lisa Vagel ve Cristan Williams) nasıl dışlandığını anlatmıştır. Onlara göre, *"çoğu cis lezbiyenin onları [trans lezbiyen] dışlama girişimlerine rağmen, çoğu [trans lezbiyen] uzun süredir lezbiyen toplulukları ve hareketlerine katılan trans lezbiyenler vardır"* demiştir (Beemyn ve Eliason,2016:5).

Queer teorisi trans lezbiyenlerin de çalışmalarında oldukça etkili olmuştur. Angelique Harris, Amber Hollibaugh, Jessie Daniels, Hannah Rossiter, Genny Beemyn ve Mickey Eliason gibi isimler cis lezbiyenlerin butch ve femme rollerinin tek sahibi olmadığının altını çizmiştir. Kendini trans femme olarak tanımlayan Amber Hollibaugh, femme'nin geniş bir analizini yaparak *drag queen*ler ve transseksüelleri içeren femme bedenlerini analiz etmiştir (Harris ve Crocker,2013:9). Kendini butch trans olarak tanımlayan Hannah Rossiter da butch trans kadınları ele almıştır (Rossiter,2016). Angelique Harris, Jessie Daniels, Genny Beemyn ve Mickey Eliason da butch ve femme trans lezbiyenlere dair yazıları ile öne çıkan kişilerdir (Harris ve Daniels,2018; Beemyn ve Eliason,2016).

Beemy ve Eliason bazı cis lezbiyenlerin artık kendilerine olumlu baktığını söylemiştir; fakat bu kişilere 1960 ve 1970 yıllarındaki cis lezbiyenleri dahil

etmemiştir (2016:6). Gerçekten de Queer yaklaşımın Lezbiyen Feminizme girmesiyle birlikte 1980 sonu ve sonrasındaki lezbiyen feministler (yeni nesil de denilebilir) her queer bedeni ve yönelimi araştıran bir teori şekline merakı olan bir teoriye dönüşmüştür. 1970 dönemi lezbiyen feministlerin aksine 1990 ve sonrası yeni lezbiyen feminist teorisyenler transları ve queer bedenleri de kapsayan geniş bir lezbiyen feminist argüman geliştirmeye başlamıştır.

Lezbiyen Feminizmin içeriğinin yeniden dönüştürülmesi gerektiğine inanan Kath Browne, Sonja J. Ellis, Elizabeth Peel, Julie Fish, Rosemary Auchmuty, Yvette Taylor, Catherine Barnes, Rebecca Barnes gibi isimler queer beden ve trans kadınları da kapsayan çalışmalar yapmaya devam etmektedir. Carisa R. Showden, *"Theorising maybe: a feminist/queer theory convergence"* (2012) adlı makalesiyle queer teoriyi ve queerfeminizmi açıklamıştır.

Kath Browne ise Michigan Müzik Festivalinde trans ve queer bedenlerin cis lezbiyenler tarafından dışlanma hikayesine yer vermiş; transları dışlayan kesime tepki gösteren birçok cis lezbiyenlerin de var olduğunu açıklamıştır. Ona göre bu olay aynı zamanda *çağdaş* Lezbiyen Feminizmin başlangıcıdır (Brown,2010:251-254).

Sonja J. Ellis ve Elizabeth Peel, *çağdaş* Lezbiyen Feminizmi açıklayarak artık cinsiyet ve cinselliğin akışkanlığını önemseyen bir lezbiyen feminst argüman geliştirilmesi için çabaladıklarını söylemiştir (Ellis ve Peel,2010). Ellis ve Peels bu konuda lezbiyen feminist teorisyen ve aktivistler Julie Fish, Rosemary Auchmuty, Yvette Taylor ve Catherine Taylor gibi isimlerin çeşitli çalışmalar ve etkinlikler yaptığını anlatır (Ellis ve Peel,2010). Ellis ve Peel için, birçok cinsiyet kimliği ve cinsel yönelimi kapsayan bir Lezbiyen Feminizm mümkün (2010:202-203).

Rebecca Barnes ise lezbiyen ilişkiler arasındaki şiddeti araştırarak herkesin yazmaktan çekindiği bir konu ile öne çıkmıştır. Barnes, araştırmasında "kadın-kadın" ilişkilerini temel almıştır. Fakat Barnes'in "kadın-kadın" ilişkilerine yaklaşımı sadece cis lezbiyenler ile sınırlı kalmamış; trans ve queer şeklinde tanımlayan kadınları saha çalışmasına dahil etmiştir (Barnes,2010).

Tablo 9. Queeri destekleyen ve Queer Karşıtı Lezbiyen Feministler

	Queere destekleyen lezbiyen feministler (çağdaş lezbiyen feministler)	**Queer karşıtı lezbiyen feministler**
Zaman	1990 ve günümüz	1970-1980
Kadın	Trans kadın Queer kadın Cis kadın	Cis Kadın
Lezbiyen	Trans lezbiyen Cis lezbiyen Queer lezbiyen	Cis Lezbiyen
S/M,butch-femme	Evet	Hayır
Kimlik	Akışkandır	Lezbiyen Kimliği

Lezbiyen Feminizm içerisinde ırkçılık konusu ile başlayan tartışma, butch-femme, S/M, trans ve queer bedenler şeklinde devam etmiştir. Her bir tartışma lezbiyen feminist kadro içerisinde bölünmeye ve hatta ayrılmaya varan durumların yaşanmasına sebep olmuştur. Lezbiyen Feminizmin yıldızının sönmesinde etkili olan konular, aynı zamanda Lezbiyen Feminizm kuramının değişimine ve dönüşümüne katkı sağlamıştır. Nitekim daha önce lezbiyen feministlerin eşcinsel cis erkeklere karşı mesafeli tutumu, queer teorisinin gelişiyle birlikte giderilmeye başlamıştır (Isen,2013:20).

Son yıllarda ise yeni bir transfobik açılım yapılması ile radikal feministler tepkileri üzerine çekmiştir: TERF[95]. Anti trans olduklarını söyleyen bir grup radikal feministlerin ortaya attığı bu durum birçok LGBTİ+ ve ayrıca transfobik olmayan

[95] TERF, yani "trans-exclusionary radical feminist" (trans dışlayıcı radikal feminist)'tir. TERF'ler trans kadınların kadın olmadığına dair yaklaşımları ile trans kadınları feminizm alanına dahil etmeyişi ile açıklanabilir.

feministler tarafından eleştirilmiştir. *WoLF*[96] gibi gruplar, transfobik açıklamalarında, trans kadınların "kadın"lara zarar verdiğini iddia etmektedir (Burns,2019). 1970 yıllarında lezbiyen feministlerin daha önce bahsedildiği üzere transfobisi mevcut iken sonraki yıllarda bu tutum azalmış; fakat 1973 yılında Lezbiyen Feminist Konferansı'nda lezbiyen grubuyla gösteri yapmak için sahneye çıkan Beth Elliot'un gösteri sırasında alay ve protesto edilmesi unutulmamıştır (Burns,2019).

Son yıllarda Trump yönetiminin transfobik tutumunu destekleyerek gündeme oruran TERF'ler, 2018 yılında ünlü lezbiyen feministlerden Sheila Jeffreys'in 2018'de trans kadınların "parazit" olduğuna dair açıklamaları ile tekrar konuşulmaya başlamıştır (Burns,2019). Bu noktada her lezbiyen feministin transfobik olmadığının altını çizmekle birlikte, bu cinsiyetçi ve transfobik tutumun önümüzdeki yıllarda son bulması gerekir.

Lezbiyenler arasındaki dayanışmayı ve bütünlüğü amaçlayan lezbiyen feministler haricinde, feminist olmayan ve eşcinsel kurtuluş hareketinde yer alan lezbiyenlerin de ele alınması Lezbiyen Feminizmin anlaşılması bakımından önemlidir.

3.1.5. Lezbiyen Feminizm ile Eşcinsel Kurtuluş Hareketi'ndeki Lezbiyenin Düşünceleri Üzerine Karşılaştırma

Lezbiyen feministler içerisinde gerek eşcinsel kurtuluş hareketinden şikayetçi olan gerekse kadın kurtuluş hareketindeki teorisyenler ile sorunlar yaşayan lezbiyenler, Lezbiyen Feminizm etrafında birleşmiştir (Jeffreys,1990:110;Jagose,2017:67-68). Fakat dikkat edilmesi gereken konu bu fikrin oluşturulması çağrısını ilk kez feminist düşüncelere sahip lezbiyenler yapmıştır (Douglas,1995). Dolayısıyla feminizm, lezbiyen kimliğe aktarılarak yeni bir teori ortaya çıkmıştır.

Her lezbiyen, feminist olmadığı gibi, her feminist değerlere sahip lezbiyen de lezbiyen feminist değildir (Rich,1980;Tate,2005;Hooks,2000). Bu noktada kimi cis lezbiyenler eşcinsel kurtuluş hareketinde mücadelesine devam ettiği gibi, bazıları da

[96] WoLF, açılımı Women's Liberation Front, trans dışlayıcı bir gruptur. TERFlerin arasında yer alan feminist oluşumlardan biridir.

kendini hem feminizm hem de eşcinsel kurtuluş cephesinde bulunmuştur (Jagose,2017:62; Douglas,1995).

3.1.5.1. Eşcinsel Kurtuluş Hareketindeki Lezbiyenlerin Düşünceleri

Önce eşcinsel kurtuluş, sonrasında LGBTİ+ topluluklarında yer alan lezbiyenler, genel olarak cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğinin sistem tarafından görünür hale gelmesi için çabalayan kesimdir. Onlar toplum tarafından sistematik olarak ötekileştirilen her kişi ile birlikte hareket etmenin sistem tarafından tanınmayı ya da sistemi kendi lehine çevirebilmenin çözümü olarak görmüştür. Feminist olmayan lezbiyen olarak da adlandırılabilecek lezbiyenlerin her birinin ortak düşüncesi ya da ortak stratejisi olduğu söylenemez. Fakat cinsel yöneliminin ve cinsiyet kimliğinin tanınması ve heteroseksüel cisgender kişilerin haklarının kendisine de tanınmasını istemektedir (Richardson,2000).

Feminist olmayan lezbiyenlerin tanımlama şekilleri de farklılık gösterir. Kimileri lezbiyen, kimileri ise kendisini gey olarak tanımlar. LGBTİ+ ile birlikte hareket eden lezbiyen, S/M, butch-femme, biseksüel cis veya trans kadınlara kucak açarken, queer konusunda hepsi aynı fikirde değildir. Queer konusunun gündeme gelmesiyle kimileri kendini queer olarak ifade ederken, kimileri ise lezbiyen ya da gey olarak tanımlamaya devam etmiştir (bkz. Barnes,2010).

Eşcinsel kurtuluş hareketindeki lezbiyenlerin özellikle pornografi konusunda fikirleri farklıdır. Kendini queer olarak tanıtan bazı cis kadınlar pornografiye bakış açısı genellikle ılımlıyken, kimlik politikasına bağlı kalmak isteyen kimi lezbiyen ya da gey kişiler pornografiye mesafeli yaklaşmıştır (Douglas,1995). Anna Marie Jagose'nin bu görüşü araştırılması gereken bir başka çalışmayı oluşturur.

Lezbiyenler siyasal, toplumsal, ekonomik daha birçok alanda ayrımcılığa uğradığını dile getirmiştir. Bu noktada lezbiyenler sadece cinsel yönelimi lezbiyen olan kişilerin değil, biseksüel cis veya trans kadınların da istemlerini ve söylemlerini paylaşmıştır. Onlara göre bir insanın kiminle cinsel veya duygusal ilişkisi, sistemi, kurumları ve

yönetimi kısacası kimseyi ilgilendirmez (Phelan,1989:19)[97]; cinsel yönelimi ve cinsiyet kimliği kamusal alanda kimseyi ötekileştirmemeli.

LGBTİ+ hareketinde yer alan lezbiyenlerin ilk beyanı, cinsel kurtuluş için mücadele etmektir. Bir diğer deyişle heteroseksüelliği eleştirmez; heteroseksüel kişilere uygulanan ayrıcalıktan şikayetçidir. Aynı söylemi lezbiyen feministler de dile getirmiştir (bkz.Rich,1980). Bir diğer konu da lezbiyenlerin görünmezliği konusudur; LGBTİ+ hareketinde yer alan lezbiyenler, lezbiyen feministlerin sıkça dile getirdiği daha birçok konuda ortak söylem ve düşünceleri paylaşmıştır.

3.1.5.2. Lezbiyen Feminizm ve Eşcinsel Kurtuluş Hareketindeki Lezbiyen Arasında Benzerlikler ve Farklılıklar

Lezbiyen Feminizm içerisindeki cis lezbiyenler ile eşcinsel kurtuluş hareketi içerisinde yer alan lezbiyenler arasındaki bazı benzerlikler söz konusudur. Tartışılan konular çerçevesinde kimi lezbiyen feministler LGBTİ+ hareketindeki lezbiyenler ile benzer söylemleri dile getirmiştir (Douglas,1995). Kısacası aralarında keskin bir çizgi olduğu söylenemez; fakat iki grup arasındaki farklılıklar bir hayli fazladır.

Tablo 10. LGBTİ+ Hareketinde Lezbiyenler ile Lezbiyen Feministler Arasında Benzerlikler ve Farklılıklar

	LGBTİ+ Hareketindeki Lezbiyenler	**Lezbiyen Feministler**
Eşcinsel Cis Erkek	Koalisyon, birlikte hareket etme,	Karşı
Lezbiyenliğin tanımı	Cinsel Yönelim	Politik Lezbiyen + Cinsel Yönelim
S/M, Butch-Femme, Biseksüel Cis Kadın, Trans kadın	Savunmaya değer	Değişken
Queer yaklaşıma bakış	Değişken	Değişken
Lezbiyen Görünmezliği savına bakış	Vurgular	Vurgular
Cinsellik	Özgür bırakılmalı	Özgür bırakılmalı
Ataerkil yapı	Yıkılmalı	Yıkılmalı

[97] Vurgu bana ait.

Her iki kanatta olan lezbiyenlerin ortak amacı, cis kadın cinselliğinin görünür hale gelmesidir. Özellikle görünmezlik sorununun altını çizen her iki kanadın da istediği ortak nokta, lezbiyenliğin özgürce yaşanması, *"ataerkil baskıdan toplumsal cinsiyete özgü cinsellik"* ortadan kalkması, toplumun homofobik algısının yıkılmasıdır (Ottosdottir,1991:19).

Lezbiyen feministler ile LGBTİ+ örgütleriyle çalışan lezbiyenlerin bir başka ortak yönü, cinselliğin kültür ile şekillendiği konusundadır (Ottosdottir,1991:21). Her iki kanat, devletin ideolojik aygıtlarının tümü heteroseksüel gruba hitap ettiğini düşünür. Bu noktada LGBTİ+ hareketindeki kimi lezbiyenler sosyal, siyasal ve ekonomik hakların kendilerine de tanınmasını istemiştir. LGBTİ+ hareketindeki lezbiyenler, lezbiyen feministlerin yarattığı "lezbiyen ütopya"yı değil, toplumda her kişinin özgür ve eşit olduğu bir dünyayı hayal eder.

Lezbiyen Feminizmi eşcinsel kurtuluş hareketinden ayıran en önemli özelliği, kendileri feminizm çerçevesinde yeni bir lezbiyen kimliği yaratmasıdır (Douglas,1995; Jeffreys,1990; Phelan,1989). Eşcinsel kurtuluş hareketindeki lezbiyenler sistemde eşit hak talep etme noktasında eşcinsel cis erkekler ile birlikte mücadele ederken lezbiyen feministler cis erkeksiz bir alan oluşturup eşit haklar yerine bağımsız hayatları ele alıp sisteme kadınsal (female) değerlerin işlediği "lezbiyen bir ütopya" için mücadele etmiştir (Richardson,2000).

Duygusal ilişki ve cis kadın ile cis kadın arasındaki bağı da vurgulayan lezbiyen feministler aynı zamanda ilişkiler arasında "eşit" diyaloglara önem vermişlerdir. Bu konuda eşcinsel kurtuluş hareketi içerisinde yer alan lezbiyenler S/M (sadomasochism), butch/femme ilişkilere de daha sıcak bakmıştır (Douglas,1995).

Lezbiyen feministlerin bir kısmı eşcinsel hareketler içerisinde yaşadığı tecrübeleri dolayısıyla eşcinsel cis erkeğin de kendilerini anlamadığını ve hareket içerisinde kendilerini yeterince ifade edemeyip, eşcinsel cis erkeklerin de istemlerini gözardı ettiğini düşünmüştür (Phelan,1989; Jeffreys,1990;Barnes,2010; Adams,1987;akt. Ottosdottir,1991). Buna karşılık eşcinsel kurtuluş hareketi kanadında kalan cis lezbiyenler de yaşadıkları cinsellik ve duygusal ilişki biçimlerini (S/M,

butch/femme) eleştiren lezbiyen feministlere karşı kuralcı olduklarını hatırlatmışlardır.

Lezbiyen feminist kanat ile eşcinsel kurtuluş kanadındaki lezbiyenlerin bir başka ayrılan noktası ise heteroseksüel cis kadın konusuydu. Eşcinsel kurtuluş hareketindeki lezbiyenler sadece kendi cinselliğinin ve ilişkilerinin ancak kendi gibi toplumdan dışlanan kişiler ile beraber hareket ederek mümkün olabileceğini düşünürken, lezbiyen feministler ataerkili yıkmak için bütün cis kadınlar ile birlikte hareket etmenin daha uygun olduğunu düşünmüştür (bkz. Jeffreys,1990; Tate,2005;Ottosdottir,1991).

Her ülkede lezbiyenlerin savunduğu düşünceler ve amaçlar farklıdır. Örneğin, ABD ve Birleşik Krallık'ta lezbiyenler daha çok lezbiyen feminist örgütlerde konumlanmasına rağmen Portekiz'de yaşayan lezbiyenler daha çok LGBTİ+ örgütleriyle birlikte hareket etmiştir (Oliveira, Pena ve Nogueira,2010).

Her lezbiyenin toplumda dışlanma ya da ötekileştirilme biçimleri farklılık gösterdiği gibi ülkeler bağlamında da değişkenlik gösterir. Türkiye'de ise bu durum diğer ülkelerden farklı gelişme göstermiştir. Türkiye'de ise lezbiyen feministlerin düşünceleri, Amerika'daki lezbiyen feminist veya LGBTİ+ hareketin düşünceleri ile kimi zaman benzer kimi zaman ise farklı olmuştur.

3.1.6. Türkiye'de Lezbiyen Feminizm Düşüncesi Hakkında

"Feminist hareket ile lezbiyen feministlerin birlikte inşa etmeye çalıştığı bu birlikteliği bir gün herkesin tartışmasız kabul edecek" (Öz, 2007:25)

Türkiye'de lezbiyenler, tıpkı LGBTİ+ ve feminist camiası gibi, hareket ve örgütsel alana yoğunlaştığı söylenebilir (bkz.Ersoy,2011a; Birkalan,2011:347). Bu durumun birçok sebebi olmakla birlikte bunlardan biri akademinin, heteroseksüel ve cisgender olmayan; daha geniş anlamda cinsellik konusuna mesafeli yaklaşması, göz ardı etmesi hatta engellemeye çalışmasıdır (bkz, Ersoy,2013:44). Bu noktada diğer LGBTİ+ kişiler ve feministler gibi cis lezbiyenler dergi, örgüt, grup, oluşum kısmında yer almıştır.

Türkiye'de lezbiyenler, kendi lezbiyen feminist teorisini oluşturmaktan ziyade diğer ülkelerin lezbiyen feminist okumalarını yapmıştır (bkz. Öğüt,2011;Öğüt,2012:31-32; Öğüt,2013a:18-19; Öğüt, 2013b:16-17; Öğüt,2013c:17-18; Öğüt,2015:34-40). Genel olarak Lezbiyen Feminizmi değil, feminist bilgiyi esas alan lezbiyenler, LGBTİ+ alanını terketmemiştir (bkz.Ersoy,2011a; Feminist Politika,2015:53; Kaos GL,2018b). Her iki kanadı harmanlayan bir bakış açısıyla, bilerek ya da bilmeyerek bir okuma sağlamayı başarmıştır. Kısacası Türkiye'deki lezbiyen feministler ABD'deki lezbiyen feministler gibi "woman-identified woman", "lezbiyen sürekliliği" ve "lezbiyen varoluşu" gibi yeni kavramlar üretmedikleri –elde edilen veriler ışığında- tahmin edilmektedir. Bir diğer deyiş ile Türkiye'deki lezbiyen feministler var olan lezbiyen feminizm düşüncesinin ya da feminizm okumalarının ışığında yorumlama, söz üretme yöntemini uyguladıkları söylenebilir.

Cis lezbiyenler 1990'lı yılların ortalarında feminist ve LGBTİ+ hakkında yazılar yazmaya, seslerini duyurmaya başlamıştır. Kendi oluşumlarını önce cinsel yönelimleri doğrultusunda, sonra feminist bilgiyi de içeren cinsiyet kimlik ve cinsel yönelim bazında oluşturmuştur. Onlara göre Türkiye'deki cis lezbiyenler hem cis kadın hem de cinsel yönelimi lezbiyen olduğu için ötekileştirmenin birçok boyutunu görmekteydi (Hilal, Leman, Özlem,2011:40-41; Filiz,2002:21; Oyaburcu,2002:19-20; Öz,2007:24-25; ÖTE-Kİ ben, 2000:57).

1990'lı yıllardan sonra diğer ülkelerdeki Lezbiyen Feminizm queerleşmeye, queergender, transgender ve çeşitli cinsel kimlik ve cinsellik biçimlerini içeren bir yenilenmeye doğru gitmesi Türkiye'nin lezbiyen feminist okumalarını olumlu yönde etkilemiştir. Bu noktada Türkiye'deki lezbiyen feministler, cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim bağlamında daha geniş bir kitleye seslenmiştir (bkz. Deng,2016; Demirbilek,2018a;KaosGL,2018b:56;Ersoy,2011a:428; Başak, Ecem vd., 2010).

S/M ve butch-femme ilişkiler hakkında çok az yazıya rastlanıldığını belirtmek gerekir; bu durumun birçok sebebi olmakla birlikte cinselliğin konuşulmasına gayret gösterilmiştir (bkz. Öğüt,2011; Bozkurt, 2011). Lezbiyen feministler ayrıca cinsel yönelimin "doğuştan" olmadığını, kendini keşfetmesi bağlamında sonradan lezbiyen olunabileceğinin altını çizmiştir (Güler,2015a:15; Güler,2015b:56; İş,2014:29;

Mogan,2002:82). Burada söylemek istedikleri şey politik lezbiyenlik değil cinsel yönelim bağlamında lezbiyenlikten bahsedilmiştir. Fakat politik lezbiyenliğe soğuk bakılmamıştır (bkz. Mogan,2002:82), yalnızca Türkiye'de politik lezbiyen çok az olduğu görülmüştür (KaosGL,2008). Diğer bir deyişle cis heteroseksüel kadınların lezbiyen olması gerektiği şeklinde bir ısrar yoktur.[98]

Feminist okumalarda öncelik lezbiyenler iken, sonra biseksüelleri de dahil edilmiştir (bkz. Feminist Politika,2015: 53). Diğer yandan lezbiyen feministler, sistemin baskısından etkilendiğini düşündüğü eşcinsel cis erkeklere karşı mesafeli tutum sergilenmemiştir; fakat cis kadın olmanın bu ülkede daha zor olduğunun altını çizmiştir (Yıldız,2007). Onlara göre, toplumda "kadın" olduğu için heteroseksüel; eşcinsel denildiği zaman eşcinsel cis erkek algısı ile lezbiyenlerin varlığı göz ardı hatta inkar edilmiştir (Hilal, Leman Sevda, Özlem Ç.,2011; Öğüt,2011:295; Ersoy,2011a:425). Bu noktada lezbiyen feministlerin en çok üzerinde durduğu nokta "lezbiyen görünmezliği" olmuştur (Filiz,2002; Hilal, Leman Sevda, Özlem Ç.,2011; Oyaburcu,2002; Ersoy,2011a).

Gruplarında bilinç yükseltme etkinlikleriyle deneyimlerini paylaşmaya önem veren lezbiyen feministlerin pornografi konusuna da genellikle mesafeli yaklaşmıştır. Özellikle lezbiyen pornoların ataerkil sistemi beslediğini ve cis lezbiyeni metalaştırdığını vurgulayan Türkiye'deki lezbiyen feministler pornografinin kişiyi nesne haline indirgediğini düşünmüştür (Bozkurt,2011:30-31; Öğüt,2009:210-211; Özcan,2011:42-43; ÖTE-Kİ ben, 2000:57).

Türkiye'de lezbiyen feministlerin en çok eleştirdiği nokta heteroseksizm olmuştur. Lezbiyen feministler, cis heteroseksüel kadınları eleştirmemiş, sistemin heteroseksüel cisgender kişilere hitap etmesinin üzerinde durmuştur (bkz. Sezen,2014:30-31; Hacıvelioğlu,2015:41). Onlara göre sistem, cis kadını ikinci sınıf vatandaş ve hizmet eden kişi konumuna indirgemiş, cinsel yönelimi ne olursa olsun cinselliğini yaşamasını engellemiş hatta heteroseksüel olduğunu varsaymıştır (Mogan,2002). Bu noktada heteroseksüel feministleri bir araya gelip yeni politikalar üretmeye çağırmıştır (bkz. ÖTE-Kİ ben, 2000:57). Aile kavramına ise kimileri

[98] Israr değil fakat her kadının lezbiyen olabileceği ya da her kadının içinde bir lezbiyenin olabileceğini düşünen kişi/kişiler olmuştur (bkz. Güler, 2015a:15; Mogan,2002).

“kurum” olarak bakarken kimileri ise sadece heteroseksüel ilişki çerçevesinden kurtulup dönüştürülmesi gerektiğini düşünmüştür (Hacıvelioğlu,2015:41; Büyüktaş, 2013:52; Adak, 2013:53-54).

Lezbiyen feministlerin bazıları cis heteroseksüel feministlerin kendilerine mesafeli ve hatta homofobik bir tutum sergilediğini düşünürken kimileri ise aksine böyle bir şey yaşamadığını söylemiştir (bkz.KaosGL,2007a:28; Tar,2015a; Işık,2007:30-31;Öz, 2007:24). Diğer yandan lezbiyen feministler çoğunlukla, eşcinsel cis erkekler tarafından ötekileştirilmediklerini; sadece lezbiyenlerin görünürlük sorunu çözmek ve kendi kültürlerini, sözlerini üretmek istediklerini söylemiştir (bkz. Feminist Politika, 2015:53; ÖTE-Kİ ben, 2000:57)

Türkiye’deki lezbiyen feministlerin lezbiyen tanımı da kendi şahsına münhasır olmuştur. Heteroseksist toplumun kendilerini nasıl tanımladıklarını aktaran lezbiyen feministler (Kaos GL,2018b), kimi zaman bu tanımlar üzerinden performatif yöntem izlemiştir (bkz. Ersoy,2013:44-45; Ersoy,2011b:40-41). Böylece kendi lezbiyen tanımını üretmeyi başarmıştır.

Ataerkil toplumsal yapıyı eleştiren cis lezbiyen feministler, bu sistemin sadece cinsel yönelimi lezbiyen olan kişileri değil, heteroseksüel olmayan ve cisgender olmayan bütün kişileri baskı altına aldığını, ötekileştirdiğini düşünmüştür (bkz. Ersoy,2011a:428, Başak, Ecem vd. 2010; Feminist Politika,2015:53; Pınar, Gülkan vd.,2010:17). Bu noktada eleştirdikleri ana konulardan biri ataerkil sistemdir.

Türkiye’deki lezbiyen feministlerin bu noktada geliştirdikleri strateji ve taktikleri birbirlerinden farklıdır. Genellikle ataerkil yapının sistemden arınmasını istemiş, insanların cinselliklerini özgürce yaşadığı bir dünyayı hayal etmiştir. Eşitlik ve özgürlük konularının üzerinde duran lezbiyen feministler siyasi, ekonomik, hukuk ve toplumsal alanların her kişiye hitap edebilecek şekilde tekrar oluşturulmasını istemiştir (Ersoy, 2011a). Her kişinin öncelik verdiği nokta farklı olduğunun altını çizmek gerekir.

Lezbiyen feminist bilgi ya da altyapısı, her ülkenin baskı biçimi, kültürü vb. birçok unsurları farklı olduğu için dolayısıyla Türkiye’nin de tartıştığı ya da yoğunlaştığı konular çerçevesinde kendine özgü olmuştur. Çoğu kaynakta Lezbiyen Feminizm

Amerika, İngiltere, Fransa gibi ülkelerin de Lezbiyen Feminizm bilgisi aktarılmış, fakat Türkiye'nin Lezbiyen Feminizmi başlıklı ya da içerikli akademik bir çalışmaya 2020 yılı itibariyle rastlanmamıştır.

Türkiye'deki Lezbiyen Feminizm hem LGBTİ+ ile hem de cis heteroseksüel feminist bilgiyi harmanlamasından dolayı Amerika'daki Lezbiyen Feminizm teorisinden ayrı bir yerde konumlanmıştır.

Kendini -doğrudan ya da dolaylı olarak- lezbiyen feminist, feminist bir lezbiyen, hem lezbiyen hem feministim, lezbiyen-feminist olarak tanımlayan kişiler ve gruplar olmuştur (Ersoy,2013; Işık,2007;KaosGL,2016b;KaosGL 2018b; KaosGL2009b; Güler,2015b; Ersoy,2007; Filiz, 2002; Oyaburcu,2002; Mogan,2002). Bu çerçevede verilen demeçler, bültenler doğrultusunda lezbiyen bir feminist bilginin varlığını inkar etmek olanaksızdır. Bu noktada kendini lezbiyen feminist olarak tanımlayan kişilerin ve lezbiyen feminist grupların söylemleri doğrultusunda Türkiye'deki Lezbiyen Feminizm bilginin oluştuğu söylenebilir (bkz. Filiz,2002:21; Feminist Politika,2015:53; ÖTE-Ki ben, 2000). Türkiye'deki cis lezbiyenlerin bir kısmı kendini hem lezbiyen hem de feminist olarak adlandırıp, "lezbiyen bir feministim" demiştir; özellikle "feminist bir lezbiyenim" kısmı daha ağırlıkta olmuştur (bkz. Ersoy,2007; Ersoy,2011a; KaosGL,2007a; Işık,2007). Her iki kanadın da söylemleri arasında farklılıklara rastlanmamakla birlikte kendini feminist kanatla bağdaştıran lezbiyenlerin söylemleri ve çalışmaları Türkiye'deki Lezbiyen Feminizm bilgisini oluşturmuştur.

3.1.6.1. Öncelik Karmaşası: Lezbiyen Feminist mi; Feminist bir Lezbiyen mi?

"Hayatta feminist açıdan bakmamın kadın olmamla doğrudan ilgisi var ama feminist olmamın lezbiyenliğimle zerre alakası yok" (Hasbiye Günaçtı ile söyleşi, akt. Ersoy, 2007:38).

Feminist bir lezbiyen ve lezbiyen feminist aynı anlama mı gelir; yoksa iki ifade ediş biçiminde bir duruş ya da farklılık var mıdır? Kimileri Lezbiyen Feminizm ile feminist bir lezbiyeni ayrı yere koymuş, kimileri ise aynı anlama geldiğini

düşünmüştür. Ayrı anlamlara geldiğini düşünen kesim: *"…lezbiyen feministler var ve bir de feminist lezbiyenler var, nasıl sosyalist feministler varsa öyle…"* (Düzkan,2011b:186) diye düşünmüştür. Buradan yola çıkarak şöyle düşünülebilir; her lezbiyen, Lezbiyen Feminizm teoriyi benimsemez, kimileri sosyalist feminizm, radikal feminizm vb. düşünceyi savunabilir.

Lezbiyen Feminizm ile feminist bir lezbiyenin aynı şey olduğunu düşünen kesim ise şu fikirden yola çıkmıştır: *"Feminist erkekleri sevmeyen kadın, lezbiyen ise erkeklerce sevilmeyen kadın olduğuna göre… Düz mantık işte, çiz aynı sözcüklerin üstünü… Al sana feminist lezbiyen. Ya da tersini çevir: lezbiyen feminist!... Aynı düşman (erkekler) karşısında ortaklığın adıyım ben ya da aynı ortaklığın (erkekliğin) düşmanıyım"* (Ersoy, 2007:38). Feminizmin erkek egemen zihniyete karşı eleştirisi ile erkek egemen toplumun tehdit olarak gördüğü lezbiyenliğin birleşimi lezbiyen feminist ya da feminist lezbiyendir. Yani feminist olan her lezbiyen kişi, erkek egemen zihniyeti eleştirir.

Türkiye'de kendini feminist olarak tanımlayan lezbiyenlerin ürettikleri politikalar, üzerinde durdukları, eleştirdikleri noktalara bakılacak olursa genellikle ortak bir zeminde buluştukları söylenebilir. Diğer bir deyişle kendini feminist bir lezbiyen olarak tanımlayan kişi de lezbiyen feminist de heteroseksizmi, ataerkil yapıyı, homofobi/transfobi/bifobiyi eleştirmiş, lezbiyenlerin görünmezliğini ve görünür olduğunda yaşadıkları baskıyı söylemiştir.

Feminist bir lezbiyen olan Didem Gürdür, hem feminist hem de LGBT aktivisti olan Berfu Şeker, lezbiyen feminist olan Filiz (soyadı belirtilmemiştir) ve Hülya Tarman, lezbiyen-feminist ÖTE-Ki ben oluşumu, lezbiyen bir feminist olan Yasemin Öz, Feride Güler, feminist bir "sapkın sevici"yim diyen Burcu Ersoy lezbiyenlerin ve lezbiyenliğin görünmezliğine vurgu yapmıştır. (bkz. Ersoy, 2013:44-45; Öz, 2007:24-25;ÖTE-Ki ben,2000:57; Filiz,2002:21; Güner,2012; Tuncel, 2013; Güler,2015b:56; Mogan,2002). Aynı şekilde Lezbiyen Biseksüel Feminist oluşumu

da diğer genel olarak lezbiyen feministlerin de savunduğu gibi lezbiyen ve biseksüel "kadın"[99]ın görünürlüğünün artmasını istemiştir (Feminist Politika, 2015:53).

Aynı şekilde heteroseksizm ve ataerkil yapı, kendini feminist olarak gören lezbiyenlerin ortak eleştirisi olmuştur (bkz.Güner,2012; ÖTE-Ki ben,2000:57; Öz,2007:24-25;Güler, 2015b:56; Feminist Politika,2015:53; Filiz,2002:21;Kaos GL,2009b:24-25; Öğüt,2012:31-32; Günaçtı,2009:34; Mogan,2002). Cisgender olamayan diğer cinsiyet kimliklerin bu sistem içerisinde ayrımcılığa ve ötekileştirilmeye maruz kaldığı düşünülmüş; bu konuda bir arada olmanın mühim olduğu dile getirilmiştir[100] (Öz,2007:24-25; Ersoy,2013:44-45; Filiz,2002:21; Tuncel,2013; Günaçtı,2011:7). Dolayısıyla feminist bilgiyi temel alan bir lezbiyenin, lezbiyen feminist teriminden rahatsızlık duymayacağı söylenebilir. Bir başka nokta da bu iki kavramın tekrar bir kategorileştirmeye sebep olacağıdır.

Türkiye'de lezbiyen feministler gerek aile, evlilik, heteroseksüel ilişki gerekse eşcinsel cis erkek konularına karşı düşünceleri birbirinden farklıdır. Aynı şekilde hedef, çözüm, strateji ve amaçları da çeşitlilik gösterir. Her ülkede belli bir kesime karşı ötekileştirilme ve baskı dereceleri farklı olduğu için lezbiyen feministlerin "lezbiyen"e verdikleri tanımlar aynı olmayabilir (Mogan,2002). Türkiye'deki lezbiyen feministler lezbiyen ve lezbiyen olmaya yeni bir tanım getirmiştir: kadınları seven kadınlar, ötekinin ötekisi, görünmezlik, hem kadın hem lezbiyen olmak (Oyaburcu,2002:19; Ersoy, 2011a:420; Tuncel,2013; Kaos GL 2009b:24-25; ÖTE-Ki ben,2000:57; Öz,2007:24-25;Filiz,2002:21).

3.1.6.2. Türkiye'deki Lezbiyen Feminizmin Lezbiyen Tanımı

"... tek kelime ile "ötekinin ötekisi" olmaktır" (leyla rendekar; akt. Kaos GL 2009b:25)

Türkiye'de lezbiyenliğin kötü olarak algılandığı bir toplum ve kültür içeriside lezbiyenler, "negatif temsilden kaçınmak için" bir süre "sevici" ve "bakışık" terimlerini kullanılmıştır (Kaos GL,2018b:54). Günümüzde ise lezbiyenler

[99] Cinselliği kimlik ile sınırlandırmayan, cisgender temelli savunu yapmadıklarını dile getiren bir oluşumdur (bkz. Denzi Deng, 2016; Feminist Politika,2015:53).
[100] Vurgu bana ait.

feministler "lezbiyen" kelimesi kullanmaktadır. Kimi lezbiyen feminist ise "sevici" kelimesini performatif bir söylem ile dile getirmektedir (bkz. Ersoy,2011b:40).

Türkiye'deki lezbiyen feministler lezbiyeni tanımlarken ülkede lezbiyen olmanın koşullarını da dahil ederek ifade etmiştir. Onlara göre toplumda "kadın" olmanın başlı başlığına ikincil bir konumda bırakılmalarına sebep olup, lezbiyen olmakla birlikte çifte ötekileştirilmeye maruz kaldıklarını söylemişlerdir: *"...lezbiyen kadın olmak, artı artı artı ikincil, üçüncü, dördüncü olmayı getiriyor"* (Mogan,2002:82). Yasemin Öz'e göre *"Lezbiyenler hem kadın olmanın tüm dezavantajlarını ve kadına yönelik şiddetin türlü biçimlerini deneyimliyor, hem de homofobinin getirdiği kıskaçtalar"* (Öz,2007:24). Bu ülkede lezbiyen olmanın ne ifade ettiğini soran *Kaos GL*'ye Sevgin Duru, *"...KADIN olmak, feminist olmak..."* şeklinde cevap vermiştir (Kaos GL,2009b:24). Yani lezbiyen, kadın kimliği ile bir bütün olarak ele alınmıştır. Bu noktada lezbiyen, cinsel yönelimi lezbiyen olan cinsiyet kimliği "kadın" olan kişilerdir.[101]

ÖTE-Ki ben Lezbiyen-Feminist Dergi de lezbiyeni cis kadın kimliği ile bütün bir şekilde ve toplumda öteki olduğunu ifade etmiştir: *"Türkiye'de var olan erkek-egemen toplumdan, düzenden dolayı biyolojik kadın cinsiyeti zaten "öteki" kategorisindedir. İşte eşcinsel kadın bu yüzden iki kez "öteki"dir."* (ÖTE-Ki ben,2000:57). Leyla Rendekar da aynı şekilde lezbiyenin olmayı *"ötekinin ötekisi olmaktır"* şeklinde ifade etmiş; *"Onun için düşününce "Türkiye'de daha fazla nerede eziliyorum?" diye, ilk gelen kadınlığımdır, üstüne eşcinselliğim gelir, getirirler."* demiştir (Kaos GL,2009b:25). Böylece lezbiyen, bir cis kadın olarak ataerkil sistem ve toplumda öteki, hem de cinsel yönelimi heteroseksüel olmadığı için ötekinin de ötekisi bir kişiyi ifade eder. Böylece lezbiyen feministler lezbiyenliği deneyimleriyle harmanlayarak kendi tanımlarını oluşturmuştur.

Görünmez olmanın da altını çizen lezbiyen feministler lezbiyen olmanın görünmezliğe, görünür olduklarında ise baskıya ve şiddete maruz kalmalarıyla ilişkilendirmiştir. Burcu Ersoy, *"'Türkiye'de lezbiyen olmak'tan bahsederken,*

[101] Yönelim ile kimliği farklı şekilde konumlandıran lezbiyen feminist Hülya Tarman ise lezbiyenliği politik bir kimlik olarak ele almıştır*: "Lezbiyenlik benim kimliğim. Ama eşcinselliğim yani bir kadını partner olarak seçmem benim yönelimim."* (Mogan,2002).

kaçınılmaz olarak ilk sözümüz 'görünürlük/görünmezlik' sorunu oluyor" demiştir (Ersoy, 2011a:411). Aynı şekilde Özge Süreya, *"kimi zaman yüzsüz, adsız, hatta dilsiz olmak"* diyerek aynı zamanda lezbiyenliği dile getirmenin *"kararlılık ve başkaldırı"* anlamına geldiğini söylemiştir (Kaos GL,2009b:24). Kısacası lezbiyenliğin ve lezbiyenlerin görünmezliğine, görünür olduğunda ise yaşadığı baskıya dikkat çekilmiştir.

Lezbiyen feministler lezbiyeni "Kadını seven kadınlar" şeklinde tanımlayarak (bkz. Feminist Politika,2015:53; Ersoy,2011a:420; Ersoy,2011b:41); toplumda "lezbiyen" denilince cis heteroseksüel erkeğin fantezi figürü olmaktan ötürü ilk akla gelen konunun cinsellik olduğuna tepki göstermiştir. Bu konuda Yeşim Başaran, *"Lezbiyenim" demek, dinleyenler açısından "cinselliğim var" demek"* demiştir (Başaran,2009; Ersoy,2011b:41). Bu noktada cinselliğin konuşulmadığı ve ayıp sayıldığı ülkede, lezbiyen olduğunu söyleyen her cis kadına *""yollu" bir kadın, yani aslolan yol dışında her yola gelebilecek kadın demek"* algısı hakimdir (Başaran,2009). Cinselliği özgürce ifade edebilen lezbiyen feministlerden biri olan Burcu Ersoy başarılı bir performatif yaklaşım benimseyerek, *"işte bu benim: yolundan sapmış bir sevici! Ahlak buysa [eğer] ben ahlaksızım diyen tüm genel ahlaksızların hissettiği duyguyla, ben de bu yoldan sapar, istediğim yola girerim."* demiştir (Ersoy,2011b:40). Böylece lezbiyen feministler lezbiyenliği muhalif bir dil ile harmanlayarak ifade etmiştir.

Lezbiyenliğin doğuştan mı yoksa sonradan bir olunan bir yönelim mi tartışmalarına cevabı genellikle lezbiyenliğin doğuştan olmadığına, sonradan da insanlar kendini keşfedebileceğine ve lezbiyen olabileceğine işaret etmiştir (Güler,2015b; Güler,2015a:15). Ama burada dikkat çekilen nokta politik lezbiyenlik değildir; cinsel yönelim bağlamında insanların sonrada da bir "kadın"a duygusal ve cinsel olarak birlikte olabileceğini belirtmiştir. Örneğin lezbiyen anneler, önceden heteroseksüel ilişkiler deneyimlemiş kendini çok geç keşfetmiş cis kadınlar, kendini önce heteroseksüel sonra biseksüel en sonunda lezbiyen olduğunu söyleyen cis kadınlar gibi (İş,2014:29; Ebru,2009:104-109; Öztop,2009a; Öztop (haz.), 2009c:43-47). Böylece lezbiyen feministler "lezbiyen"i "sabit" kimlik pozisyonundan uzak tutmuştur.

"Lezbiyen"i cis heteroseksüel erkek tanımından hem muhalif, hem performatif şekilde uzaklaştırarak kendi tanımlarını oluşturan lezbiyen feministler, lezbiyenin doğuştan feminist ve her lezbiyenin feminist olamayacağı ekseninde çeşitli fikirler öne sürmüştür. Lezbiyenliğin politik bir kimlik kazanması gerektiğini düşünen kişilerden biri olan Lale Düşnar *"...lezbiyen olmak; doğuştan feminist olmak"* anlamına geldiğini söylemiştir (Kaos GL,2009b:24). Kendi deneyiminden yola çıkarak Hülya Tarman lezbiyenliğinin politik bir kimliği olduğunu söylemiştir: *"...heteroseksüellik bir seçenekti ben bunu kabul etmedim, eşcinselliği tercih ettim"* (Mogan,2002:83). Bu noktada Hülya Tarman politik lezbiyen bakış açısıyla yaklaştığı söylenebilir[102].

Deniz ve Eda da Burcu Ersoya'a verdiği röportajda feminizmin erkek egemen anlayışa karşı olan bir ideoloji olduğunu dile getirip, *"her lezbiyen feminist olmalı"* demiştir (Ersoy,2007:39). Her lezbiyenin feminist olmasının şart olmadığını ya da olmayabileceğini belirten kişilerden takma ismi Sa İralinde ise *"..."her lezbiyen feministtir" veya "feminizm lezbiyenliği getirir" tarzındaki düşüncelerin eşitlik ve özgürlük olgusuna aykırı insanların düşünce ve hayat tarzını sınıflandırmaya yönelik oldukları kanaatindeyim"* demiştir (Ersoy,2007:39). Feminizmi eleştiren Sa İralinde, feminizmin bir *"bakış açısı, yaşam tarzı"*, lezbiyenliği ise *"içgüdüsel bir olgu"* olarak ayırt etmiştir (Ersoy,2007:39). Lezbiyen feministlerden Hasbiye Günaçtı ise, *"Lezbiyen olmamız feminist olmamıza yetmiyor belki ama bir lezbiyenin ötekileşmesinin, yok sayılışının, dayatılan rol ve kategorilerle hayatının talan edilişinin önüne geçmek için çevresine feminist gözlüğünü takarak bakması gerekiyor"* demiştir (Ersoy, 2007:38). Bu noktada lezbiyen feministler her lezbiyenin feminist olmak zorunda olmadığını; sadece, mücadele noktasında feminist bilginin öneminden bahsetmiştir.

Lezbiyen feministler, feminizmin düşünceye "lezbiyen" kelimesini de dahil etmeyi başarmıştır. Bu noktada feminizme homofobi/bifobi, heteroseksüel cinsellik ve ilişki

[102] Hülya Tarman'ın beyanı esas alınmakla birlikte açıklamalarından yola çıkılarak politik bir lezbiyen olduğu söylenebilir: *"Bir kadın bana görsel olarak çekici gelmiyor diyorum. Hiç böyle bir şey yaşamadım diyorum ama kendimi lezbiyen olarak adlandırıyorum"* (Mogan,2002:83), *"..heteroseksüellik bir seçenekti ben bunu kabul etmedim, eşcinselliği tercih ettim"* (Mogan,2002:83), *"..kendime çok net lezbiyenim demeden önce feministim dedim"* (Mogan,2002:84).

biçiminin eleştirisini, aile, evlilik, patriyarka, heteroseksizm gibi kavramların bir kısmını eklemiş; bu kavramları sorgulamıştır. Düşüncelerinden yola çıkarak hedef, çözüm, strateji oluşturmuştur.

3.1.6.3. Türkiye'deki Lezbiyen Feminizmin Düşünceleri, Amaçları ve Stratejileri

"*Kendimizi dile getirmeyi öncelikle biz başaramayacaksak, bunu heteroseksüel dünyadan nasıl isteyebiliriz ki?"* Venüs'ün Kızkardeşleri[103] (Kaos GL,1995:16)

Türkiye'deki lezbiyen feministler ataerki ya da patriyarki, heteroseksist sistem, heteroseksüel ilişki gibi konularda cis kadınların sömüren ve nesne haline getiren noktaları ele almıştır. Bu yapılar aynı zamanda lezbiyenleri de ötekileştirdiğini, yok saydığını ve baskı altında bırakmıştır. Lezbiyen feministler heteroseksüel ilişkiler olarak kodlanan aile, çocuk sahibi olma konuların da analizini yapmıştır. Cinselliğie ve ilişkilere feminist gözlüğünü takarak sorgulayan lezbiyenler aynı zamanda bu atarerkil yapının yıkılması konusunda çeşitli stratejiler ve çözümler öne sürmüştür.

3.1.6.3.1. Türkiye'deki Lezbiyen Feminizmin Düşünceleri

"Neden varız? Çünkü biz, diğer tanıdığımız veya tanımadığımız benzerlerimiz gibi kırgındık, yaralıydık, korkuyorduk, kendimizi anlar gibiydik ama dilimiz yoktu, ürkütücü bir dünyanın yalnız çocuklarıydık. Her birimiz kadınlara ayırdığımız hayal dünyasını keşfedişimiz ve kabul edişimizin şu veya bu aşamasında etrafımızda benzerlerimizi arar olmuştuk" (Sapphonun Kızları; akt. Kaos GL 2016b).

Türkiye'deki lezbiyen feministlerin, Amerikalı lezbiyen feministler gibi karşı çıktıkları hususlar, mutabık oldukları lezbiyenlik tanımları, transseksüel ve biseksüellere bakışları, heteroseksüel ilişki biçimini değerlendirmeleri, cinsellik, pornografi ve queer yaklaşım hakkında düşünceleri bu bölümde işlenecektir.

Heteroseksizm ve ataerki konularına lezbiyen feministler hem "kadın" hem de kimlik bağlamında ele almıştır. Onlara göre sistem, "erkek" ve "heteroseksüel"dir ve kendileri bu yapı tarafından tehdit olarak görülüyordu. "Cis kadın"ların bedenini ve

[103] Türkiye'nin ilk lezbiyen grubu.

cinselliğini kontrol ettiği bu sistemde lezbiyenler, tehdit edici bir pozisyonda buluyordu (Öğüt,2011:293)[104]. Heteroseksizm ile patriyarka arasındaki bağı açıklayan lezbiyen femistler bu ikilinin kendisinden olmayan ya da kendi kurallarına uymayan her bir kesimi "öteki" olarak görür. Bu noktada Feride Güler'in dediği gibi *"Heteroseksizm patriyarkanın kadınlara en berbat oyunlarından biridir ve lezbiyenlik patriyarkayı kökünden sarsar"* (Güler,2015b:56). Lezbiyenliğin neden sisteme korku saldığını açıklayan Güler, *"hetero-patriyarka, biyolojik cinsiyetimizle ne yapacağımıza karar verip, toplumsal cinsiyetimizi inşa ederken cinsel yönelimimizi de bu çerçevede biçimlendiriyor"* demiştir (Güler,2014:11). Hetero-patriyarka ile ikili cinsiyet normları pekiştiriliyor ve böylece "kadın" kavramının mutlak öznesi cisgender; cinsel yönelimini ise heteroseksüel olarak belirliyor. Bunun dışındaki bütün kesimleri ötekileştirerek baskı altında tutuyor. Cinselliğin erkek egemen toplumda denetlenir hale gelmesine sebep oluyor ve bu durum aynı zamanda *"...eşcinselleri yok saydığı kadar zıt-cinsel [heteroseksüel] kadınları nesneleştirir, transların hayatını görmezden gelir"* (Günaçtı,2011:7). Bir diğer deyişle heteroseksüel cis erkek sistemde piramidin en üst kısmında yer alıyor.

Tablo 11. Türkiye'de Lezbiyen Feminizmin Genel Özellikleri

Karşıt	Ataerki, Heteroseksizm, Erkek Egemenliği
Lezbiyen	Kadınları Seven Kadınlar, Ötekinin ötekisi
Transseksüel, Biseksüel	Trans kadınlar ve biseksüel cis kadınlar ataerkil düzende lezbiyenler gibi ezilen gruplar içerisindedir
Heteroseksüel ilişki, cinsellik	Kurum Efendi-Köle ilişkisi Cis kadını nesneleştirir
Pornografiye bakış	Cis kadınları nesneleştirir Lezbiyen cinselliğini aşağılar, yok sayar
Queer yaklaşıma bakış	Genellikle olumlu

[104] Vurgu bana ait.

Patriyarkanın insanların cinselliğinin sınırlarını çizip, kurallar koyarken Hasbiye Günaçtı'nın da dediği gibi *"...her canlıyı karşı cinsine ilgi duymaya zorlar-"* (2009:34). Böylece her cis heteroseksüel erkek her cis kadının kendisi için var olduğu yanılgısına düşer ve *"...erkek mutlak doğrunun kendisi olduğunu sanmanın dumanlı havasında nefes aldığında, insanlaşmaya vakit bulamaz"* (Günaçtı,2009:34). Böylece cis kadın, cis heteroseksüel erkeğin beğenisine sunularak bir nesne haline getirilmek istenir ve ideal cinsellik bir cis erkek ile olabileceği düşünülür. Türkiye'deki lezbiyen feministler cinsellik konusunda öncelikle bu algının yıkılmasını ister. Bir cis erkek olmaması lezbiyen cinselliğin yok sayılması şeklinde bir algı ile hareket edildiğinden şikayetçidir. Onlara göre bu tutumun temelinde *"penis egemenliği ve bilgisizlik yatar"* (Günaçtı,2009:34). Onlara göre sistem cis kadınların kendi vücudunu keşfetmelerine engel olmaktadır bu yüzden birçok "kadın" henüz kendi bedenini tanıyabilmiş değildir (Kaos GL,2008). Bu yüzden lezbiyen cinselliğinin konuşulması gerekir.

Lezbiyen feministler, lezbiyen cinselliğindeki S/M, butch/femme gibi olguları tartışmaktan ziyade öncelik verilen konu öncelikle lezbiyen cinselliğinin görünür olmasıdır. Bu konuda Burcu Ersoy cis kadınların henüz cinselliği konuşmaktan çekindiğini söylemiştir: *"...bir cinsellik atölyesi yapıyoruz, biri kıs kıs gülüyor, öbürünün yüzü kızarıyor, diğeri üf bunları niye konuşuyoruz diyor... Yani konuşamıyoruz; çünkü böyle öğretilmiş. Ayıptır, cinsellik konuşulmaz, gerek yok zaten falan filan..."* (Kaos GL,2008). Bu yüzden lezbiyen feministlerin öncelik verdiği ya da aşmak istediği konu cinselliğin konuşulmasını sağlamak, lezbiyen cinselliğini anlatmak olmuştur (bkz. Günaçtı,2009:34; Günaçtı,2011:7; Kum,2012:24-25; Feminist Politika,2009:32, Ersoy,2011b:40-41; Öğüt,2011). Bu yüzden lezbiyen S/M, aktif/pasif gibi cinsellik biçimleri hakkında yazılan yazılar oldukça sınırlıdır.

Dünyadaki lezbiyen feminist tarihi ve okumasını yapan Hande Öğüt, lezbiyen sadomazoşismin Amerika'da özellikle politik lezbiyen kavramına karşılık cinselliği ön plana çıkarmak bağlamında tartışıldığını söyler (Öğüt,2009:216). Femme ve butch okumalarını da yapan Öğüt, butch ve femme kimliklerin heteroseksüel ilişki şeklinde algılanmasından şikayetçidir; ona göre butch ve femmeler erillik ya da dişilik

mefhumlarını çağrıştırmanın tersine bu kavramları alt üst eder (Öğüt,2011:290). Lezbiyen sadomazoşistleri eleştiren kesime karşı Öğüt, lezbiyen cinselliğin sabitlenmesini homofobinin devamı olarak görür (Öğüt,2011:318).

Egemenlik ilişkisinin her alanda sorgulanması gerektiğini düşünen Ayşe Düzkan ise S/M cinselliği hakkında eleştirel bir tutum sergilemiştir: *"Bu kadar egemenliğe dayanan bir ilişki biçimine sadece haz almak diye bakabilir miyiz?... biz o haz almak adına kurulan egemenlik ilişkisinin kendisini de sorgularız"* demiştir (Düzkan,2011b:186-187). Düzkan, *"iki insan egemenlik oyunu kurmaktan haz alıyorsa bu sorgulanabilir bir şeydir; bizim sorgulayacağımız bir alana giriyor. Canım çekiyor demek onu sorgulanmaz kılmaz."* şeklinde açıklama yaparak S/M cinselliğini egemenlik ilişkisi bağlamında eleştirmiştir (Düzkan,2011b:187).

Burcu Ersoy ise cinselliği belli bir kalıba sokmanın heteroseksizmi beslediğini düşünür: *"Mesela, bir kadınla sevişmeyi dahi heteroseksist bir sevişme kalıbına uydurarak, erkek ve kadın rollerini, aktif ve pasif şekilde yaşama eğiliminde olanlar var. Bir nevi taklit etme yönteminden kopamamış, halen bunun kolaylığı ve kopyala yapıştır tembelliği ile cinselliklerini kuran insanlar çok fazla"* demiştrir (Ersoy,2011b:41).

Sadomazoşizm ve butch/femme konularından bahsetmeden lezbiyen cinselliğinin neden konuşulması gerektiği konusunda yazdığı makalede Leyla Kum, lezbiyen ilişkilerde eşitlik sağlanmazsa heteroseksüel ilişkiye benzeyeceğini söylemiştir (Kum,2012:25).

Canan Bozkurt ise duruma başka bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. S/M'nin pornografi ile bağdaştırılmasının yanlış olduğunu söyleyen Bozkurt, her iki kavram arasındaki eylem ve düşünce farkını açıklamıştır. Bozkurt'a göre sadomazoşizm, *"bir saldırganlığın, derin bir şiddetin ifadesi değildir; bedenin bilinmedik, daha önce deneyimlenmemiş bölgelerini erotikleştirerek yeni hazlara olanak sağlamaktır. Sadomazoşizm stratejik bir oyundur. Bazen oyunun kuralları ihlal edilir, bazen de belirli sınırların varlığına ilişkin bir anlaşmaya uyulur"* (Çubuklu,2006:150;akt. Bozkurt,2011).

Aynı şekilde Hande Öğüt de S/M'nin kendini keşfetmekte yararlı olabileceği fikrini fetişizm kavramı üzerinden açıklar (Öğüt,2011:319).

S/M ve pornografi arasındaki en büyük ayrım pornografinin tecavüz ile bağlantılı olmasıdır (Bozkurt,2011). Bu noktada pornografi cis kadını nesneleştirme sürecinde kilit rol üstlenir. Sadece heteroseksüel cis kadın değil, lezbiyen cis kadın da pornografi gibi sektörler ile cis heteroseksüel erkeğin fantezi dünyasına dahil edilir (Mogan,2002:83).

Hande Öğüt pornografi konusunda "kadın"ın cinselliğini bölmeye çalışan bir tür olduğunu düşünerek pornografiyi, "*kadının kurban rolünü en dehşet verici "çıplaklığıyla" yansıtan"* şeklinde işaret etmiştir (Öğüt,2009:210). Ona göre pornografi "kadın"ın bedenini birisine sunulması şeklinde gerçekleşen bir gösteridir ve "şiddete içrektir" (Öğüt,2009:210-211).

"Kadın" bedeninin bütünlüğünü tehdit ettiğine dair fikirleriyle Öğüt'ün düşüncelerine katılan Canan Bozkurt ise lezbiyen pornoyu eleştirmektedir. Bozkurt'a göre pornografi, tecavüz ile ele eledir ve lezbiyen porno tamamen lezbiyen cinselliğini aşağılayan ve *"heteroseksüel bakışı merkeze"* alan seyirci ve oynayan arasında ortaklaşa karar verdikleri *"antlaşmadır"* (Bozkurt, 2011:30-31). Ona göre "kadın" bedeninin bütünlüğüne öncelik verilen *"cinsel eğitim projelerinin geliştirilmesi"* yönünde çalışmalar yapılmalıdır (Bozkurt,2011:31).

Pornografi gibi sektörlerin "kadın"lara ne yapması gerektiğini dikte etmesinden rahatsız olan Ayşe Düzkan ise*, "...kimi, nerede, nasıl arzulayacağımızı, kafamıza vura vura dikte ediyor"* demiştir (Düzkan, 2011a:24). Lezbiyen porno ile lezbiyen cinselliğini sınırlandıran ve bir cis heteroseksüel erkeğe muhtaç olduğunu empoze eden sektör, lezbiyene bakış açısında oldukça etkili olmaktadır.

Bu noktada Ersoy*, "Lezbiyen dendiğinde genel olarak herkesin aklına gelen iki kadının sevişme sahnesi ve bu, bir kadının erkeğe ihtiyacı olmadan cinselliğini yaşaması demek değil. Sadece cinsel bir fantezi anlamında kadınla 'da' birlikte olması demek"* demiştir (Kaos GL, 2008). Bu noktada pornografi sektörü topluma, lezbiyen cinselliğinde "erkek" özneyi ekleyip, mutlak gücün "erkek"te olduğu algısını empoze etmektedir.

Amerika'da bir grup lezbiyenin lezbiyen cinselliği üzerine çekilmiş videoların porno sektörü tarafından reddedildiğini belirten Tuğba Özcan, heteroseksizmin hakimiyetinden bahsetmektedir (Özcan,2011:42). Ona göre pornografi, *"eril üstünlüğün cinselliğini kurumsallaştıran bir endüstri"*dir (Özcan,2011:42).

Cinsel yaşamı sınırlar içerisine aldığını düşünen Özcan, *"cinselliğin izlenerek/seyredilerek tüketilebilir olduğu bir alan cinselliğin özgürleşmesine, öznelerin kendi özgüllüklerini keşfetmesine bir araç olabilir mi?"* demiştir (Özcan, 2011:43). Bu noktada Türkiye'de lezbiyen feministlerin çoğu pornografiyi lezbiyen cinselliğini dolayısıyla cis kadını belli bir kalıba sokan "erkek"in mutlak gücünü pekiştiren bir sektör olarak görmüştür. Pornografi ve tecavüz arasındaki bağ olduğunu söyleyen Canan Bozkurt, bu bağı *"cinsellik ve şiddet arasındaki ilişkilendirmenin sonucu"* olarak görmüştür (Bozkurt, 2011:31). Cis kadın bedenini şekillendiren ve cinselliği sınırlandıran her türlü sisteme, sektöre karşı olan lezbiyen feministlerin bir kısmı heteroseksüel ilişki ve cinselliği de eleştirmiştir.

Hande Öğüt'e göre *"heteroseksüellik, iki yolla zorunlu kılınır: Tarihte kadınları erkeklerle eşleşmeye zorlayan veya bu eşleşmeyi garanti altına alan sınırlamalar ve kadın itaatinin erotikleştirilmesi"* üzerine lezbiyenler heteroseksüelliği *"siyasi bir şekle sokarak problemize eder"* (Öğüt,2011:303).

Lezbiyen Biseksüel Feminist *LezBiFem* grubu da heteroseksüelliği bir "kurum" olarak ele almıştır. Onlara göre heteroseksüellik *"...yalnızca cinsel arzu ve pratiklerle ilgili bir mesele değil, kadın emeğinin ve bedeninin sömürülmesi, iktidarın ve kaynakların paylaşımı ile derinden bağlantılı bir kurum"* olarak tanımlanmaktadır (Feminist Politika,2015:53).

Lezbiyen feministler heteroseksüelliğin cis kadına dayatılmasından şikayetçidir (bkz. Feminist Politika, 2015:53; Güler, 2015a:15). Hilal, Leman ve Özlem lezbiyenlerin heteroseksüel varsayılması, *"kişinin varoluşunu yok sayan bir taciz"* olarak nitelendirmiştir (2011:40). Hande Öğüt ise "yanlış bilinç" konusundan bahsederek heteroseksüel aşkı eleştirir: *"Varlığı sevdiği erkekle doğrulanan, tüm amacı onunla ve onun için tamamlanmak, aşkının öznesiyle özdeşleşmek olan ve bu aşkın doruğundaki yüce erkek tarafından evlilik ile ödüllendirilen kadın, evet, "yanlış bir*

bilince" sahiptir" (Öğüt,2015:34). Öğüt burada cis heteroseksüel kadını eleştirmez; sadece bağımlılık unsurunun insanı özgürleştiremeyeceğini belirtir. Ona göre sorunlardan biri *"kadının kültürel olarak ezilmişliği"*dir (Öğüt,2015:34).

"Yakın kız arkadaşlar" aslında sevgilidir çıkışıyla Feride Güler, *"nasıl zamanla makbul kadınlar olmayı öğreniyorsak, makbul heteroseksüeller olmayı da öğreniyoruz. Çoğu zaman makbul kadınlığımızı sorgulasak da heteroseksüelliğimiz verili, sabit kalıyor ne yazık ki"* demiştir (Güler, 2015a:15). Yakın kız arkadaşlar, *"hetero-patriyarkanın kodları gereği toplumca onaylanmış sevgililik ilişkisi yaşa(ya)mayan ama yine de ... sevgili olan kadınlar..."*dır (Güler,2015a).

Güler cis heteroseksüel kadınlara şu soruyu sorar: *"Madem birbirimizi bu kadar seviyorduk, bizi birbirimizle cinsellik yaşamaktan alıkoyan ve cinselliği erkeklerin dünyasında aramaya mecbur bırak şey neydi?"* (Güler, 2015a:15). Ona göre her cis kadının içinde lezbiyen var ve onu çıkarması kendi elindedir. Bunun sebebini lezbiyenleri hep öteki olarak konumlandıran bir sistemden kaynaklandığını düşünen Güler, *"..lezbiyenleri kendi dışımızda sanmak bir yanılgıdır, esasen lezbiyen içimizdedir, arayıp bulup çıkarması bize kalmıştır. Deneyin!"* demiştir (Güler,2015b:56). Güler'in benimsediği *"bütün kadınlar lezbiyendir, bazıları henüz bunun farkında değildir"* argümanın doğruluk payı olduğunu düşünen Ayşe Düzkan, *"...bir kadının kendisini ezeni seveceğine, hemcinsini sevmesi ihtimali daha fazladır"* demiştir (Düzkan, 2011b:189).

Hülya Tarman ise heteroseksüellik ile bir sorunu olmadığını sadece sistemin heteroseksüelliği en doğru ilişki biçimi olarak dayatılmasından şikayetçidir (Mogan,2002:82). Diğer bir deyişle Tarhan, *"biz 'gelin, eşcinsel olun' diye bir ısrarımız yok. Neden sistem bizi heteroseksüel olmaya zorluyor?"* diye sormuştur (Mogan,2002:83).

Heteroseksüel cis kadın lezbiyen feministler tarafından eleştirilmemiş, aksine, davet edilmiştir: *"kadın kadına aşk çok güzel, gelin, kadınlar arası aşkı ve dayanışmayı birlikte örgütleyelim, diyoruz."* (Feminist Politika,2015:53)

Diğer yandan Leyla Kum lezbiyenliği övmenin heteroseksüel değerlerle katkıda bulunduğuna dikkar çekiyor: *"ister lezbiyen aşkın erkeklerle olan aşktan ne kadar*

üstün olduğuna dair bir güzelleme şekli" ancak *"heteroseksüel aşkı ve ilişkiyi standart olarak kabul etmeye devam ediyor"* (Kum, 2012:25).

Heteroseksüel cinsel ve ilişki biçimini sorgulayan lezbiyen feministler aile, evlilik gibi konularda da fikirlerini belirtmiştir. Aile ya da evlilik konularında fikir birliği bulunmamakta birlikte ortak tepki aile denildiğinde heteroseksüel cisgender ilişkiyi ifade edip ikili cinsiyet normlarına takılmasıdır.

Berfu Şeker'e göre aile, "kadın"ın bedenini kontrol ettiği gibi cinselliğini de denetleyen, ikili cinsiyet normlarını pekiştiren bir kurumdur (Güner,2012). Feride Güler ise patriyarkanın merkezinde yer aldığını düşünen ailenin dönüştürülmesi yerine reddedilmesi gerektiğini söylemiştir (Güler,2014:11). Heteroseksüel cinselliğin "kadın"ı metalaştırması üzerine inşa edildiğini düşünen Ayşe Düzkan ise başlı başına reddedilmesi gerektiğini düşünür (Düzkan,2011a:24; Düzkan,2011b:189). Hülya Tarman ise "evlilik kurumu"nun tamamen ortadan kalkması gerektiğini söylemiştir (Mogan,2002:84).

Aile'nin dönüştürülmesi gerektiğini düşünenlere göre ise lezbiyen anneleri, lezbiyen aileleri işaret etmiştir. Sema Merve İş, *"'Biyolojik' yerine "sevgi bağıyla kurulmuş/seçilmiş aile" gibi alternatif tanımları tartışabilmek ve farklı ebeveynlik biçimlerini düşünebilmek hanelerimizi, ailelerimizi ve aile kavramını özgürleştirecektir"* demiştir (İş,2014:29).

Ebeveyn noktasında "anne" öznesinin tek sahibi olarak heteroseksüel cis kadını gösteren sistemi eleştiren Sezen'e göre, "lezbiyen anne" yok sayılmış ve cis kadınlar arasında bir hiyerarşi yaratılmıştır (Sezen,2014:30-31).

Sezen, *"lezbiyenlerin çocuk sahibi olma istekleri birçok farklı cephede dirençle karşılanıyor"* demiştir (2014:31). Ona göre annelik sistemi patriyarkal düzene bırakılacağına, *"kendi rollerimizi kendimizin yazacağı yeni bir düzen gerek*"ir (Sezen,2014:31).

Cinselliğin akışkan olduğuna inanan ve lezbiyen feminist bilgiye sahip olan Ayşe Düzkan ise patriyarkiye yeni bir boyut kazandırmıştır. Ona göre patriyarki ikili cinsiyet normlarının ta kendisidir: "*patriyarka kadınlar ve erkeklerden oluşuyor.*

*cinsel yönelimi bireyi cinsiyet rollerinden bağımsızlaştırmıyor." (*Düzkan,2011a:25). Cinsel yönelimi ne olursa olsun cinsiyet rolleri sistem tarafından üretilmeye devam etmektedir. Çünkü *"ailelerine açılan lezbiyenlere anneleri "o zaman sen artık ev işi yapma" demiyor, cinsel tacize uğruyor, düşük ücret alıyorlar"* demiştir (Düzkan,2011a:25).

Düzkan cinsiyet normları bağlamında eşcinsel cis erkeğin lezbiyenlere nazaran daha rahat bir yaşam sürdüğüne dikkat çekerken eleştireceği özneyi belirliyor: *"kadınlar erkekler tarafından eziliyor ve sömürülüyor"* (Düzkan,2011a:25).

Bu arada Düzkan, heteroseksüelliğin mutlak ilişki biçimi olduğuna dair dayatmaya değinmeden geçmez. Ona göre *"...heteroseksüel cinselliğin bizim bütün cinselliğimizi belirlediğini düşünüyorum: Kadınlar mutlak nesne, erkekler mutlak özne"*dir (Düzkan,2011b:189).

Bu noktada Türkiye'deki lezbiyen feministler, ataerkil ve heteroseksist yapının sadece lezbiyenleri değil, biseksüelleri ve transseksüelleri de kıskaca aldığını düşünmüştür. Onlara göre ezen-ezilen rollerini dağıtan sistem cis heteroseksüel erkekler dışındaki bütün insanları tehdit olarak görüp ötekileştirmiştir.

Biseksüel cis kadınlar ile lezbiyen feministler çoğunlukla ortak zeminde bir araya gelmiştir (bkz. Kaos GL,2016b; Kaos GL,2018b:54-56; Demirbilek,2018a; Feminist Politika, 2015:53; Ersoy,2011a; Ersoy,2013:44-45). Söylemlerinde lezbiyen/biseksüel kullanımı sıkça kullanan lezbiyen feministlere göre biseksüel cis kadınlar da lezbiyenler gibi ötekinin ötekisidir (bkz. Tuncel,2013;Kaos GL,2009b:24-25). Biseksüel cis kadın ile lezbiyen cis kadının arasındaki farkı konusunda tartışmaya girmeyen lezbiyen feministler, sisteme karşı eleştirdikleri her noktada genellikle biseksüel cis kadını da dahil etmiştir (bkz. Ersoy, 2011b; Ersoy,2013:44-45; Kaos GL,2018b:24-25; Ersoy,2013:44-45). 2015 yılında kurulan *Lezbiyen Biseksüel Feministler* (*LezBiFem*) grubu her iki cinsel yönelimi dahil etmesi ile iyi bir örnek oluşturur. Na-trans (*cisgender*) kimlik politikasından uzak duracaklarını belirten *LezBiFem*, trans kişilere de kucak açmıştır (Deng,2016).

Lezbiyen feministler transseksüel kadınların da heteroseksist sistemde ezilen grupta olduğunu düşünür. Bu noktada lezbiyen feministler trans kadınlar ile bir araya

gelmiş, deneyimlerini paylaşmıştır (bkz. Kaos GL,2009a; Kaos GL,2010c; Kaos GL,2014;Kaos GL,2015e; Ersoy,2013:44; Pınar, Gülkan ve Nurgül,2010:17). Bu toplantılardan birinde Berna Köse *"zorla evlendirilen lezbiyenlerden, yöneliminden ötürü tecavüze uğrayan biseksüellerden ve nefret cinayetleri-"* üzerinde durmuştur (Kaos GL,2010c).

Cisgender odaklı bir feminist anlayıştan uzak duracağını ifade eden Lezbiyen Biseksüel Feministler de gruplarını *"cinsel kimliğe kapatmayan, tek tip ve natrans bir feminizmi dayatmayan..."* bir rota çizeceklerinin altını çizmiştir (Deng,2016;Demirbilek,2018a).

Seçin Varol da katıldığı bir panelde *"şöyle bir gerçek var ki transseksüel kadınların çoğu görünür insanlar ve onları çok takdir ediyorum. Her türlü şiddete uğruyorlar…"*(Varol ve A., 2009:28).

Lezbiyenler ile arasındaki farka değinen Varol, *"Tabii bizimki de kendi içimizdde uğradığımız şiddet. Bastırılmak şiddet"* demiştir (Varol ve A., 2009:28).

Hasbiye Günaçtı ise erkek egemen toplumun cinselliği penis olmadan yaşanamayacağı algısının sadece lezbiyenleri değil, transları da yok saydığını düşünür (Günaçtı,2011:7).

Kendini *"hem homofobi, hem de transfobi karşıtı hareketin içinde"* olduğu belirten Didem Gürdür, *"kamusal alanda birebir aynı sorunlarla, zorluklara karşılaşmıyor olabiliriz ama ayrımcılığın her türlüsüne karşı mücadele etmemiz gerekiyor"* demiştir (Tuncel,2013).

Burcu Ersoy ise transseksüel kişilerin cinsel yönelim değil, cinsiyet kimliği üzerinden yaptıkları mücadeleden ötürü başka bir alanı teşkil ettiğini düşünen diğer lezbiyen ve biseksüel cis kadınları eleştirip Lezbiyen Biseksüel Feminist akımın transseksüellere açılmasını destekler (Ersoy,2013:45).

Ersoy, *"Trans kadınlarla yine feminist örgütlenme içinde birleşmeye çalışıp teşvik edici bir rol üstlense de görünürlük mücadelesinde sokaktaki deneyimlerimiz, karşılaştığımız ayrımcılıklar üzerinden 'ayrı' toplanılması-tartışılması gerektiğini savundu çoğunlukla"* diyerek yakınır (2013:45).

Konuya başka bir tespit getiren Yeşim Tuba Başaran, LGBT örgütleri ile feminist örgütler arasındaki gerilimlerden birinin trans konusu olduğunu ifade eder. Transların "cinsiyet" olgusunu tekrar ürettiğini düşünen feminist örgütlerin olduğunu öne süren Başaran, "*Trans olmak, tanımı gereği yaygın cinsiyet değerlerini sarsan bir durum-…"*dur diye düşünmüştür (Başaran,2011:23). Başaran'ın burada feministler olarak dediği özne cis heteroseksüel feministler olarak da okunabilir.

"[K]adın kurtuluş hareketinin öznesi biyolojik ve trans kadınlar, cinsel yönelimi ne olursa olsun erkekler değil" diyen Ayşe Düzkan trans erkeklerin de heteroseksist, cinsiyetçi sistem ayrımcılığa uğradığını belirtmiştir (Düzkan, 2011a:25). Aynı şekilde Hilal, Leman ve Özlem de tam olarak sebebini söylemese de trans erkeklerin de lezbiyen gibi görünmezliğe maruz kaldığını söylemiştir (2011:41). Hilal, Leman ve Özlem'in söyleminden yola çıkarak eşcinsel denildiği zaman eşcinsel cis erkek akıllara geldiği için lezbiyenler, trans denildiği zaman da trans kadın akıllara gelmesi bakımından trans erkekler görünmezlik sıkıntısı yaşadığı söylenebilir (Hilal, Leman ve Özlem, 2011:41).

Lezbiyen feministler genellikle trans kadınlara karşı kucaklayıcı bir politikaya sahiptir. Lezbiyen feministlerin yazılarında trans erkekler hakkında çok fazla bilgi rastlanılmamakla birlikte interseksüel kişiler hakkında da durum aynıdır. Fakat interseksüel kişileri dahil etmediklerini söylemek de yanlış olur. Bu durum Türkiye'de interseksüel kişilerin LGBT örgütlerine sonradan dahil oluşu ile açıklanabilir[105] (bkz. Kaos GL,2018c:6). LGBT örgütlerin interseksüel kişileri kapsaması ve queer teorisi ile birlikte lezbiyen feministlerin bir kısmı ikili cinsiyet normlarını sorgulamaya başlamıştır. Daha öncesinde cinsiyet normlarının başlı başlına bir sorun olarak gören kimi lezbiyen-biseksüel cis kadınlar vardır. Bunların arasında *İLLET* oluşumu ve *LezBiFem* de vardır.

İçerisinde lezbiyen feministlerin de olduğu *İLLET* oluşumu homojen bir yapıdan uzak olduklarını ve böylece queer yaklaşıma da dolaylı olarak müsait olduklarını söylemiştir: *"Lezbiyen, biseksüel, trans, kadın ve erkek olma deneyimlerimizi anlattık, fakat bu kavramlara sığdığımızı söylemek yanıltıcı olacaktır"* (Başak,

[105] Dünya'da interseksüel kişiler 1990'lı yıllardan itibaren ayrımcılık ile mücadele etmeye başlamışken Türkiye'de ise bu tarih 2013 yılı olarak belirtilir (bkz. Kaos GL,2018c:6).

Ecem, Gizem, Gülkan, Hilal vd., 2010). Cinsiyet terimine karşı olduklarını söyleyen *İLLET* kadın kelimesini tırnak içinde kullanarak, *"'kadın' dedik kendimize ama bu eksik, yanlış kalıyor….cinsiyetimizin başkaları tarafından dikte edilmesi ile problemimiz var. Anlattıklarımız bir yandan kadın deneyimi, bir yandan değil…başkalarının şöyle bir bakıp bize dair koyduğu noktayı karalıyoruz, noktalı virgül yapıyoruz.."* demiştir (Başak, Ecem, Gizem, Gülkan vd., 2010).

LezbiFem de aynı şekilde 2016 yılında queer açılımını yaparak, *"politik eleştiri çıtamızı yükseltmek, her bir toplumsal (özel olanda dahil) olayın lezbiyenler, biseksüelleri, transları, kuirlere, kadınlara etkisi misliyle oldu için daha bir önem arz etmeye başlıyor bizim için artık"* diyerek hareketi geniş bir alana yaymıştır (Sendika.org,2016).

Cinsiyetle ilgili problemi olduğunu söyleyen Burcu Ersoy da cinsiyetsiz bir dünya olduğu zaman "kadın" ve "erkek" diye bir ayrımın da olmayacağını söylemiştir (Ersoy, 2011b:41). Fakat heteroseksist sistemin "kadın"ları ezilen grup olarak görmesini görmezden gelmek olarak algılanmaması gerektiğini düşünen Ersoy, queerin birçok farklılıkları görmekte katkı sağlayacağını söyler.

Farklılıklara yer açmada queerin etkisi olduğunu söyleyen Berfu Şeker, *"cinsellikle ilgili direniş hattı kurmakta queer teorinin varlığı hepimizi çok rahatlattı, feminizme de önemli açılımlar sağladı"* demiştir (Güner,2012). Şeker'in bahsettiği nokta queer sayesinde lezbiyen ve biseksüel cis kadınların ve transseksüel kişilerin feminizme dahil olabilmesidir. Şeker birçok farklılığı barındıran bir feminizm olmasını ister: *"Feminizm queerleşsin, queer de feministleşsin yeter ki. İki teorinin birbirine katacak çok şeyi var"* (Güner,2012).

Cinsiyet ve cinsel yönelim ibarelerinin altının çizilmesi değil tamamen üzerinin çizilmesi gerektiğini düşünen Ayşe Düzkan ise queerin, feminist teoriden çok eşcinsel/biseksüel ve trans hareket içerisinde çok büyük katkısı olabileceğini düşünür (Düzkan,2011b:189). Queerin cinsel yönelimi sabitlemekten uzak olduğunu belirten Düzkan, *"Queer kadın kurtuluşu hareketi, kadınların neden ilgisini çeksin ki? Zaten Queer teori de cinsel yönelimin mutlaklaştırmasına karşı bir şey, bunun genel toplumu dönüştürücü bir amacı yok ki!"* demiştir (Düzkan,2011b:189-190).

Queer teorisine sıcak bakan Yasemin Öz, queer teorisinin farklılıkları sorgulama ve yeni bir "ötekini yaratma" yanlışına düşülmemesi için gerekli olduğunu söylemektedir (Öz,2011). Butler'ın lezbiyen tanımının sabit olmaması gerektiği fikrine katılan Öz, queerin *"sabit ve mutlak olduğu iddia edilen her türlü kimliği sorgulamak için de bir olanak yaratır"* demiştir (Öz,2011).

Queerin sadece cinsiyet kimliği ya da cinsel yönelime getirdiği sorgulamadan ibaret olmadığını düşünen Öz, queerin aynı zamanda "ırk, milliyet" kavramlarına da katkıda bulunduğunu düşünür (Öz,2011).

Bu noktada Türkiye'deki lezbiyen feministler, queerin etkisiyle aynı zamanda queerden bağımsız olarak ırk, inanç, etnik kimlik, mülteci olan çeşitli cis kadınlar ile yakından ilgilenmiştir.

2000'li yılların başında Kürtçü, türbanlı ve lezbiyen cis kadınların bir araya geldiği platformlar olmuştur (Işık,2007). Aynı şekilde 2010 yılında Müslüman Toplumlarda Cinsel ve Bedensel Haklar Koalisyonu (CSBR) ile Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği (KİH-YÇ) bir araya geldiği "Hür Doğdum, Hür Yaşar Mıyım?" adlı panelde lezbiyen, Müslüman ve trans kadınlar bir araya gelmiştir (Kaos GL,2010c). Bu konuda Berfu Şeker, *"ırk, din, sınıf, sakatlık, göç, militarizm vs. gibi unsurların yol açtığı diğer ezilme biçimlerinin bizi nasıl cinsiyetlendirdiği ve bunun toplumsal cinsiyet veya farklı cinsel pratiklere nasıl etki ettiği konusunda da geniş bir farkındalık ve eylemlilik vizyonuna sahip olmamız gerekiyor"* demiştir (Güner,2012). Lezbiyen mülteciler ile de iletişim kurmayı ihmal etmeyen lezbiyen feministler aynı zamanda başka bir ülkede yaşamış Türklerin deneyimleri de göz ardı edilmemiştir (bkz. Gökpınar, 2009:89-92; İpekçioğlu,2009:62-66).

Patriyarka, erkek egemen sistem, ataerkil yapı ya da heteroseksist düzen adı ne olursa olsun lezbiyen feministlere göre "kadın"ı nesneleştiren ve cinsel yönelimi mutlak bir heteroseksüel zemine koyan bir yaşamı "kadın"a dayatır. Bu noktada sistemin ikincil özneleri cis, trans kadın, trans erkek, cinsel yönelimi lezbiyen, biseksüel vs. kısacası cis heteroseksüel erkek olmayanları dışlar. Bu noktada lezbiyen cinselliği ataerkil yapı tarafından görmezden gelinir, görünürlük durumunda ise baskı altına alınır.

Görünmezlik konusu lezbiyen feministlerin öncelikle durduğu konudur (bkz. Ersoy,2011a:411). Bu noktada lezbiyen feministler görünmezliğe maruz kaldıkları alanları araştırmıştır (bkz. Kaos GL,2018b). Görüldüğü üzere cinsellik, heteroseksüel ilişki, pornografi, patriyarka, transseksüel, biseksüel vb. anlatılan bütün konuların içerisinde görünmezlik bağlamında ele alınmıştır. Onlara göre lezbiyenlerin görünmezliği tüm konuların ana sorunlarından biridir (Tuncel,2013). Bu yüzden görünmezlik sorunsalı kendilerini ayrı bir şekilde ifade etmelerinin temel sebebini oluşturur.

Şemsiye kavramların da lezbiyen görünmezliğe katkıda bulunduklarını Burcu Ersoy bu durumu başarılı bir örnek ile açıklamıştır: *"Lezbiyenlerin 'eşcinsel değil gey/lezbiyen' demesi, kadınların 'adam değil insan' düzeltmesiyle aynı reflekse, yani kadının görünmezliğiyle mücadeleye dayanıyor"* (Ersoy,2013:44).

Onlara göre kadınlık heteroseksist bir toplumda görünmez iken, her cis kadının heteroseksüel varsayılması da lezbiyenlerin görünmezliğini katlıyor. Onlara göre lezbiyenler *"hem kadın, hem de eşcinsel varoluşları nedeniyle iki kere görünmez"* oluyor (Hilal, Leman, Sevda ve Özlem,2011:40).

Görünmezlik ve yok sayılmanın başlı başına bir şiddet olduğunu düşünen lezbiyen feministler (bkz. Ersoy,2011a:425), görünür olduklarında ise şiddete, baskıya maruz kaldığını söylemiştir. Çünkü yok sayılacak veya az zannedilecek kadar görünmemek çoğunluk azınlık dengesi açısından hak iddialarının meşruiyet zeminini azaltmaktadır. Yok sayılacak kadar az varsayılan bir kesimimin temsilcileri olarak görünür oldukları zaman dışarıda sözlü tacize maruz kaldıklarını, aileleri tarafından zorla evlendirildiklerini ve hastaneye götürüldüklerini, kafelerden atıldıklarını söylemişlerdir (Kaos GL,2008; Kaos GL, 2012; Süreya,2009:82-83).

Fakat görünmez olmaktansa görünür olmayı isteyen lezbiyen feministlerden Burcu Ersoy, *"...sözle ya da gözle tacize uğramak beni mutlu ediyor demiyorum; ama yok sayılmaktansa bunu tercih ederim; mücadele edebileceğim bir şeyler olsun diye"* demiştir (Kaos GL, 2008). Bu yüzden *"saklanmıyoruz, utanmıyoruz"* (Dinçer,2018) diyerek görünürlüğün önemi üzerinde durulmuştur.

Marjinal değil, *"gayet sıradan kadınlarız"* diyen Hülya Tarman'a göre bu düşüncenin benimsenmesi için görünür olmak gerekir (Mogan,2002:87). Görüldüğü üzere her birinin çözüm biçimi farklı olsa da görünmezlik sorunsalının çözümü lezbiyen feministler aynı zaman amaç, yöntem ve stratejisinin temelini oluşturmuştur.

3.1.6.3.2. Türkiye'deki Lezbiyen Feminizmin Amaçları ve Stratejileri

"Lezbiyenlerin mücadeleleri için feminizm, feministlerin lezbiyenlere ihtiyaçları vardır. Bu iki grup yanyana durmadığı sürece bir kanatları kırık olacaktır" (akt. Ersoy,2013:416).

Heteroseksizm ile mücadelede en önemli unsurun lezbiyenlerin görünürlüğü olduğunu düşünen lezbiyen feministler örgütlenmenin, bir araya gelip konuşmanın, kendi alt kültürlerini yaratmanın önemli bir yöntem olacağını düşünmüştür. Görünürlük konusunda lezbiyen feministler hem feminist harekette ile hem de LGBTİ+ harekette yer alınmasını gerektiğini söylemiştir.

Lezbiyen görünmezliği konusunda kendini keşfetme, açılma süreçlerini anlatacakları platformlar, etkinlikler yapmışlardır (bkz. Öztop, 2009a). Lezbiyen ve biseksüel cis kadınların görünürlülüğünü artırmak amacıyla lezbiyen ve biseksüel cis kadınların deneyimlerini, açılma süreçlerini, anılarını, aşklarını kısacası öykülerini anlattığı "Kadın Kadına Öykü" yarışmaları düzenlenmiştir (Ersoy, 2011a:420-421). Bu noktada Feride Güler, "kadınların" kurtuluşunun lezbiyenliğin görünür olmasıyla mümkün olabileceğini düşünmüştür (Güler,2015b:56).

Didem Gürdür *"Örgütlü olmanın diğer bütün durumlar gibi görünürlük üzerinde de çok büyük etkisi vardır"* diyerek görünmezlik sorunsalını aşmada grupların, toplulukların, örgütlerin öneminden bahsetmiştir (Tuncel, 2013).

Türkiye'nin ilk lezbiyen feminist örgütü olan *Saphhonun Kızları* da hem eşcinsel hareketten hem de heteroseksüel cis kadınlardan kendilerini uzak bir yerde tutarak görünür olmanın öneminden bahsetmiştir (Kaos GL,2018b; Ersoy, 2011a:414). *Sapphonun Kızları* lezbiyen cis kadınların bir araya gelmesi için çabalamıştır:

”Kendimiz gibi insanlarla tanışmak için pratikte ilk akla gelen gey barlar veya yaşamın içindeki sonsuz bekleyişler yerine kendi ortamımızı kendimiz yaratıyoruz” (Demirbilek,2018a).

Lezbiyen ve biseksüel cis kadınların bir araya gelerek oluşturdukları *Lezbiyen Biseksüel Feministler* (*LezBiFem*) de görünmezlik sorununun tartışılmasının gerektiğini düşünmüştür: *“Lezbiyenlerin ve biseksüel kadınların görünmezliği ve kendilerine özgül sorunları biz konuşmazsak kimselerin konuşmaya zahmet etmeyeceği meseleler olduğundan, hangi alanlarda nasıl bir görünmezliğe maruz kaldığımızı tartışmaya koyulduk”* (Demirbilek,2018a). Öz-örgütlenmenin çok önemli olduğuna dikkat çeken *LezBiFem* (Kaos GL,2018b), *“kendi alt kültürümüz üzerine daha fazla söz üretmek istiyoruz…yalnızca gettolarımızda değil, yayınlarımızda, sosyal medyada konuşmak istiyoruz”* demiştir.

Alt kültür üretmenin yanı sıra *LezBiFem, “Sokakta eylemlilik üretmekle beraber, kültürel ve sosyal hayatın her alanında daha çok görünür olmayı..”* da amaçlamıştır (Feminist Politika,2015:53). *LezBiFem*, hem feminist hem de LGBTİ+ örgütleriyle ortak oldukları noktaları belirterek, “*feminist ve LGBTİ hareketin kesiştiği yerde durmakta ısrarcı olmayı önemsiyoruz”* demiştir (Deng,2016). Burcu Ersoy da lezbiyenlerin hem feminist hem de LGBTİ+ hareketleri içerisinde yer almasının elzem olduğunu dile getirmiştir. *“Her Kadın Heteroseksüel Değildir”* makalesinde lezbiyenlerin ve biseksüellerin hem feminist hem de LGBTİ+ hareketlerinde neler yaptığını hem de kendi oluşumlarını nasıl kurduklarını ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır (bkz. Ersoy,2011a).

Yasemin Öz ise olaya başka bir açıdan bakarak yasalar önünde de görünür olmanın öneminden bahsetmiştir. Anayasaya cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ibarelerinin getirilmesi gerektiğini söyleyen Öz, bu konuda ısrarla geri durulmasının sebebini *““siz o kadar da eşit değilsiniz, böyle kalmaya da devam edin” demenin açık ifadesi”* olarak yorumlamıştır (Öz,2010). Yasalar önünde eşitliğin aynı zaman insan haklarının temel maddelerinden yararlanmak olduğunu belirten Öz, bu ibarenin sağlık, sendikal, güvenlik gibi birçok konuda LGBT kişilerine fayda sağlayacağını düşünür (Öz,2010).

Aynı şikayeti dile getiren *ÖTE-Ki ben* sistemin ikiyüzlü olduğunu ve eşcinsellere evlenme ve evlat edinme gibi hakları vermediğini belirtmiştir (ÖTE-Kİ ben, 2000:57). Anayasa'da ve Türk Ceza Kanunu'nda görünür olmadıklarını söyleyen Burcu Ersoy'a göre yasaların değiştirilmesi gerekir ama tek unsurun bu değildir; *"kafaları da değiştirmek gerekiyor"* (Ersoy,2011a:419).

Heteroseksizmin yıkılmasında diğer stratejiler ise anneliğin, ailenin dönüştürülmesi, kültürün sıfırlanması hatta erkeklerle konuşulması gerektiğini düşünen lezbiyen feministler olmuştur. Annelik olgusunun sadece cis heteroseksüel kadına ait bir olgu olduğuna dair algıdan şikayetçi olan Sezen tekrar konuşulması ve dönüştürülmesi gereken bir alan olduğunu söylemiştir (Sezen,2014:30-31). Sezen'e göre bu algı cis kadınlar arasında bir hiyerarşi yaratıyor ve annelik lezbiyenlerin de hakkı olduğunu dile getirmiştir (Sezen,2014:30-31).

"Merkezdeki politikalara yönelik daha müdahaleci yöntemlerle çalışmamız gerekiyor" diyen Yeşim Tuba Başaran ise Sezen ile benzer açıklamalar yapmıştır (Başaran,2015:33). Başaran'a göre aile kurmanın, çocuk sahibi olmanın sadece heteroseksüel ilişkide olmadığını göstermek, ifade etmek gerekir (Başaran,2015:33).

Lezbiyen feministler heteroseksizmi ve patriyarkayı ya da ataerkil yapıyı yıkmak amacıyla örgüt kurmak, aile, anne, hukuk konusunda kısacası siyasal ve sosyal alanda kendi sözlerini üretmiştir. Her birinin strateji ve önerisi farklı olabilir. Örneğin, Hande Mardini çözümün *"kültürün sınıflanması"*nı isterken, Berfu Şeker ise birçok farklılığı göz önünde bulunduran bir vizyona sahip olunması gerektiğini söylemiştir (Tuncel, 2013; Güner,2012). Aynı şekilde kadın hareketi, eşcinsel cis erkek ve queer konularına olan yaklaşımları birbirinden farklı olmuştur.

3.1.6.3.3. Türkiye'de Lezbiyen Feministlerin Tartıştığı Konular

Lezbiyen feministler hem LGBTİ+ hem de feminist örgütlere yakın olduğu için hem heteroseksüel feministler ile hem de eşcinsel cis erkekler ile yan yana olmuştur. Yaşadıkları olaylar çerçevesinde kimi lezbiyen feminist heteroseksüel feministlere kimileri ise eşcinsel cis erkeğe eleştirilerde bulunmuştur. Kimi lezbiyen feministler eşcinsel cis erkekler ile lezbiyenlerin yaşadıkları ezilme biçimlerinin farklı olduğunu, kimileri ataerkil değerlerden sıyrılamadığını düşünmüştür. Aynı şekilde

heteroseksüel feministlerin homofobik olup olmadıkları konusunda farklı fikirlere sahip olmuşlardır.

3.1.6.3.3.1. Kadın Hareketlerinde Homofobi Sorunsalı

"Genel ahlak ve namus söylemleri üzerinden hayatlarımızı daraltıp, kadınları evlere, LGBTİ'leri gettolara sıkıştırmak isteyenlere feminist sözümüz var!" Lezbiyen Biseksüel Feministler (Dinçer,2018)

Lezbiyen feministler öncelikle cis kadın olduğu için heteroseksüel cis kadınlar ile birçok alanda ortak hareket etmiştir. Onlara göre cis heteroseksüel kadın da lezbiyen cis kadın da toplum içerisinde "namus" kavramı ile bedenleri ve hisleri kontrol edilmektedir. Bir başka deyişle lezbiyenler ile heteroseksüel cis kadınları bir araya getiren "cinsiyet kavramı"dır (Başaran,2011:22). Başaran biseksüel ve lezbiyen cis kadın ile heteroseksüel cis kadını bir araya getiren noktayı şu şekilde özetlemiştir: *"Eşcinsel ve biseksüeller cinsellikleri nedeniyle değil, cinsellik alanını da hegemonyası altına almış olan toplumsal cinsiyet değerleri nedeniyle dışlanmaktadırlar"* (Başaran,2011:22). Bu yüzden lezbiyen feministler kendi örgütleri dışında heteroseksüel feministlerin de bulunduğu örgütlere dahil olmuş, bir arada mücadele etmek istemişlerdir (Ersoy,2011a). Kimileri ise yeni dergi etrafında heteroseksüel ve lezbiyen feministleri bir araya getirmeyi planlayan projeler hazırlamıştır (bkz. ÖTE-Ki ben, 2000).

Cis kadın çatısı altında benzer sorunları olduklarını dile getirseler de cis heteroseksüel kadınlardan farklı deneyimler yaşadıklarının altını çizmeyi ihmal etmemişlerdir (bkz. Tuncel, 2013). Bir başka deyişle heteroseksüel feministlerin örgütlerine katıldıklarında "lezbiyen" kimliğini bir kenara bırakmamış tam aksine bu konuda örgütlerin bilinçlenmesini istemiştir (bkz. Ersoy,2011a; Kaos GL,2007a; Tar,2015a).

Lezbiyen feministlerin feminist örgütlere en büyük katkısı "homofobi" ve "cinsel yönelim" bağlamında olduğu söylenebilir (bkz. Kaos GL, 2007a; Ersoy,2011a:416-417; Öz,2007:29). Bu noktada lezbiyen feministler heteroseksüel feministlere farkındalık kazandırmıştır. Bu süreçte kimi lezbiyen feministler heteroseksüel

feministler tarafından homofobik tutum ile karşılaşmış, kimileri ise böyle bir durum yaşamadığını dile getirmiştir.

Aylime Aslı Demir 4. Uluslararası Feminist Forum'da heteroseksüel feministlerin lezbiyen feministlere karşı homofobik tutumlarını anlatmıştır. Taciz ile ilgili konuşma yaptığı esnada bir heteroseksüel feminist kendisine "*'Sen bu deneyimi tam anlayamazsın, tam kadın değilsin sonuçta. Bazen kadın bazen de erkek gibisin'"* demiştir (Tar,2015a). Demir aynı zamanda *"savaşa karşı kadın eyleminde açtıkları "Lezbiyenler savaşa karşı" pankartına"* karşılık bazı cis heteroseksüel kadınlar *"pankart yüzünden eylemden fotoğraf paylaşmadık, utandık"* şeklinde tepki gösterdiklerini söylemiştir (Tar,2015a). Kadın hareketlerinde heteroseksüel cis kadınlar lezbiyenleri görmediklerini adate yok saydıklarını anlatmıştır (Işık,2007:30-31). Feminist örgütlerin kadın örgütlerine göre daha ılımlı ve iyi olduğunu belirten Işık, kadın örgütleri içerisinde lezbiyen olduğunu söylemediğin sürece her cis kadının heteroseksüel varsayılmasından yakınmaktadır (Işık,2007:30-31).

Feminist örgütlerde lezbiyenlerin görünmez olduğuna dikkat çeken Hilal, Özlem ve Leman, *"[Neden] feminist hareketin içinde lezbiyen deneyim yaşayanların seslerini duyamıyoruz?"* demişlerdir (2011:40-41). Leman ve vd. aynı zamanda feminist hareketi de eleştirmiş, feminist hareketin birçok sorunsalda cinsel yönelimi ve cinsiyet kimliğini göz önünde bulundurmadığını söylemiştir (2011:40-41). Bu noktada Berfu Şekerde cis heteroseksüel kadın odaklı politika yapılmasından şikayetçidir: *"...eşcisel/biseksüel kadınların sırf kadınlıklarından dolayı değil ama eşcinselliklerinden dolayı iktidarla girdikleri çatışma ve ezilme biçimleri görmezden geliniyor"* (Güner,2012). Bu noktada Burcu Ersoy birçok lezbiyen/biseksüel cis kadının feminist örgütlerden uzak durmasının sebebini lezbiyenlerin sorunlarına eğilmemesine bağlamaktadır (Kaos GL,2008).

LezBiFem oluşumu ise *"Feminist harekette heteroseksizmle mücadelenin sadece bir başlık olarak geçiyor olması"*ndan rahatsız olduklarını söylemiştir (Kaos GL, 2018b:54-56). Lezbiyenlerin heteroseksüel feministler ile bir araya gelmesini olumlu karşılayan Burcu Ersoy, heteroseksüel feministlerin homofobi konusunda bu bizim alanımız değil diyerek yürüyüşe dahil olmamalarını eleştirmiştir (Ersoy,2013:45).

Ersoy her iki kesim de artık ortak paydada değil tamamen bir arada olmasını istemiştir (Ersoy,2013:45).

Yasemin Öz ise kadın örgütlerinde homofobik tutumlara karşılaşan kişilerin olduğunu fakat kendisinin böyle bir şey yaşamadığını söylemiştir (Öz,2007). Kadın mücadelesi ile lezbiyen mücadelesini bir bütün olarak gördüğünü söyleyen Öz, iki tarafın da sorunlarının kaynağının ataerki olduğunun altını çizmiştir (Öz,2007). Heteroseksüel cis kadınların zaman geçtikçe homofobik tutumlardan uzaklaştığını düşünen Öz, *"Kadın hareketlerinde bugün homofobiden tümüyle arınmış olmasa da her gün homofobi zincirinin bir halkası daha kırılıyor…12 yıl sonra, nihayet, umutlu bir yerdeyim"* demiştir (Öz,2007). Heteroseksüel ve lezbiyen feministlerin bir arada oldukları oluşumları, mücadeleleri anlatan yazısında Burcu Ersoy, *"bu beraberlikler şüphesiz çok değerli deneyimlerdi"* demiştir (Ersoy,2011a:416). Hareket içinde ikonlaşmış ve etkin bir şahsın böyle bir değerlendirme yapması ilerideki güçbirliği olanaklarını arttırıcı niteliktedir.

Lezbiyen feministlerin ilk feminist örgütlerde heteroseksüel feministler tarafından ilk karşılaşmalarında bazı kişiler şüphesiz ki homofobik tutumlar ile karşılaşmıştır. Zamanla lezbiyen feministlerin heteroseksüel feministlerin bir kısmına farkındalık yaratarak ve olumlu ilişkiler kurarak bu tutumun değiştiği göz ardı edilemez. Geçmişte homofobik tutumlar, dışlayıcı tutumlardan bugüne heteroseksüel feministler lezbiyen feministlerin sorguladığı birçok konu hakkında yazılar yazıp lezbiyen feministler ile bir araya gelmeye ve birlikte mücadele etmeye devam etmektedir (bkz. Öztop,2009c; Ersoy,2011a; Kaos GL,2007a; Alpar,2019a; Alpar,2019b; Feminist Politika,2015:56).

Lezbiyen feministler heteroseksüel feministler ile birlikte mücadele ettiği erkek egemen zihniyetin ürettiği erkeklik kavramına eleştirel yaklaşmıştır. Bu noktada cis eşcinsel erkek bu hiyerarşinin neresinde durmakta olduğu ya da onların da lezbiyenler gibi ezilen gruplar içerisine dahil edilebilirliğne yönelik sorular tartışılmıştır.

3.1.6.3.3.2. Eşcinsel Cis Erkek Dahil Edilmesi Hakkında

Lezbiyen feministler öncelikle eşcinsel cis erkekleri bularak birbirlerini bulmuşlardır, sonrasında "kendi" oluşumları kurarak lezbiyenlerin bir araya gelmesi için çalışmıştır (Ersoy,2011a:412; Yıldız,2007). Lezbiyen feministlerin "kendileri için olmak" amacıyla "kendi" oluşumları kurmak istemektedir. Bunun için de hem kamuoyu içinde hem de siyasal alanda kendi söylem ve sözlerini duyurup görünürlüklerini arttırma hedefini belirlemişerdir. Eşcinsel kavramının akla getirdiği eşcinsel cis erkeğin gelmesi lezbiyen feminist görünmezlik duvarını oluşturan sebeplerden biri olduğundan (bkz. Feminist Politika,2015:53), kendileri için ayrı bir harekte ihtiyaç duymuştur lezbiyen feministler.

Bu bağlamda kimi lezbiyen feminist eşcinsel cis erkek ile ortak paydaları olduğunu, fakat "kadın" olduğu için baskı biçimlerinin eşcinsel cis erkekten farklı olduğunu dile getirmiş; kimileri ise eşcinsel cis erkeğin de ataerkil yapının bir parçası olduğunu iddia etmiştir (Düzkan,2011b:186; Öğüt,2012:31; ÖTE-Ki ben,2000; Düzkan,2011a:25; Ersoy,2011a:411; Mogan,2002:82).

İlk etapta çoğu lezbiyen feministin ortak paydada buluştuğu düşünce lezbiyenlerin öncelikle "kadın" olduğu için eşcinsel cis erkeklerin ilişkilerinden daha başka bir cinsellik, toplumsal deneyim, ilişki vs. yaşadığıdır. Bu noktada Hülya Tarman, *"...biyolojik olarak erkeklerden çok farklıyız, gay arkadaşlarımızdan çok farklıyız"* demiştir: *"Eşcinsel sınıf içerisinde, yaşadığımız ülke içerisinde birçok sorunları ortak yaşıyormuşuz gibi görünsek de aslında bizler kadın olarak, biyolojik cinsiyetimiz olarak zaten ikincil konumlardayız"* şeklinde açıklamıştır (Mogan,2002:82).

Bu noktada kendilerinin kendi isimleri altında görünür olmalarının önemli bir strateji olduğunu ifade etmişlerdir, çünkü *"...eşcinsel kurtuluş hareketi" içerisinde lezbiyenlerin kamusal alanda da görünürlükleri gaylere oranla daha az ve daha zor olmuştur"* (ÖTE-Kİ ben,2000).

Aynı şekilde *LezBiFem* oluşumu da eşcinsel cis erkeklerle bir arada olduklarında bile toplum tarafından heteroseksüel varsayıldıklarıdır: *"Her sene Onur Yürüyüşü'ne kendi varoluşumuzu kutlamak için binlercemiz katılsa da çoğunlukla gayleri*

desteklemek için gelen heteroseksüel kadınlar olarak algılanıyorduk" (Feminist Politika,2015:53).

Ayrıca, lezbiyenler eşcinsel cis erkeğe göre "kadın" oldukları için daha fazla eziliyorlardı (Düzkan,2011b:186; Düzkan,2011a:25; Ersoy,2007:38;Ersoy,2011a:426).

Bu noktada niyetlerinin geyleri dışlamaktan ziyade sadece "kadın" sözünü dolaşıma sokmak ve çoğaltmak olduğunun altını çizmişlerdir (bkz. Mogan,2002:82).

Öz, "kadın" sesinin duyulması ve üretilmesi sadece lezbiyenlere değil eşcinsel cis erkeğe de yarar sağlayacağını söylemiştir: *"Kadın hareketinin aktif öznesi olmamız yalnızca kadın eşcinseller için değil, kadınlarla birlikte ataerkil kuşatmanın içinde ezilen erkek eşcinseller için de alan açıyor"* (Öz,2007:25). Kısacası lezbiyen feministler ezilen grubun içerisinde eşcinsel cis erkeğin de yer aldığını fakat lezbiyenlerin toplum ve sistem tarafından dışlanma ve yok sayılma biçimlerinin farklı olduğunun altını çizmiştir.

Eşcinsel cis erkeğin de ataerkil yapının bir parçası olduğunu düşünen lezbiyen feministler ise eşcinsel cis erkeğin toplumsal erkeklik olgularından kopamadığını/kopmadığını söylemiştir. Bu konuda Berfu Şeker, LGBT hareketi içerisinde geylerin daha "baskın" olduğunu söylemiştir: *"Ben hatta hareket içerisinde olsalar dahi bazı gey erkeklerin örtük de olsa bir misojiniye sahip oldularını da düşünüyorum"* demiştir (Güner,2012).

Bu noktada kimi lezbiyen feministler, eşcinsel cis erkeklerin cinsiyetçi algıdan kurtulamadığını düşünmüştür. Bu noktada Türkiye tarihinde eşcinsel hareketlerini inceleyen Deniz Yıldız, 1990'lı yıllardaki *Lambdaistanbul* grubunun düzenlediği radyo programı için cis kadın sesi ihtiyacına itiraz eden bazı eşcinsel cis erkekler olduğunu yazmıştır (Yıldız, 2007). Cinsellikleri konusunda eşcinsel cis erkeklerin sözlerinden rahatsızlığını dile getiren Hande A. ise *"Ancak, geylerin "Bir erkek olmadan nasıl sevişiyorsunuz" gibi cümleler etmesini anlayamıyorum mesela"* demiştir (Varol ve A., 2009:30).

Ayşe Düzkan ise eşcinsel cis erkeğin eşcinsel olduğu için erkek kimliğinden bağımsız olmadığını düşünenler arasındadır: *"Çünkü bir erkek sırf erkeklerle yatağa girdiği için, diğer erkeklerden daha iyi fikirlere sahip olduğu için ezen kimlik rolünden çıkmaz, yine o eziyor."* (Düzkan,2011b:186). Hande Öğüt ise eşcinsel cis erkeğin ataerkil yapı içerisinde başka alanlarda yer aldığını ve eril sistemden ayrı olmadığını düşünmüştür (Öğüt, 2012:31).

Burcu Ersoy ise özne olarak "erkek" ile değil toplumun verdiği "erkeklik" rolü ile problemi olduğunu söylemiştir: *"erkeklerle değil, toplumsal erkeklikle sorunum olduğunu, erkekler tarafından değil, erkekliğin elindeki iktidar tarafından düşmanlaştırıldığımı anlatmayı seçtim"* (Ersoy,2007:38). Ersoy'un birçok lezbiyen feministin düşüncesini özetlemiştir. Şikayet edilen, eleştirilen nokta "erkeklik" olgusudur. Bu yüzden düşüncelerinde sorunun kaynağını olarak özneyi "erkek" değil "heteroseksizm, ataerkil, patriyarka" gibi sözcükler ile ifade edilir; "erkeklik" ile ilgili eril değerlere eleştiri getirilir. Bu yüzden sistem öyle bir erkeklik olgusu üzerinden ilerliyor ki sadece lezbiyeni değil, kendi tarafında olmayan herkesi dışlamıştır (Ersoy,2007:38). Ersoy "kadın" ve "lezbiyen" görünmezliğini de bu soruna bağlamıştır: *"İnsan-oğlu herkesi erkeklik üzerinden tanımladığı sürece de "kadın" demedikçe yok sayılmaya devam edeceğiz"* (Ersoy,2011a:426).

Lezbiyen feministlerden bazıları eşcinsel cis erkeklerin toplumsal erkeklikten arındırılması için sözlerini anlatmaları gerektiğini düşünmüştür. Örneğin, Pelin katıldığı söyleşide, *"biz bir yerde kadın mücadelesini konuşup sözümüzü ürettiğimizde bu sözü erkeklere de söylememiz gerekiyor ki onlarla aynı noktada bir yerlerde konuşmamız gerekiyor ki bir şeyi gerçekten değiştirebilelim."* demiştir (Kaos GL, 2008).

Bu noktada lezbiyen feministler Burcu Ersoy ise eşcinsel cis erkeğin kendini değiştirmesi kendi elinde olduğunu ve sürekli birşeyleri "kadın"lardan beklemenin erkeklik olgusu ile bağlantılı olduğunu söylemiştir (Kaos GL,2008).

Lezbiyen feministler gruplar, oluşumlarda kendi aralarındaki toplantılara eşcinsel cis erkeğin alınmadığı için karşılaştıkları tepkilere eleştiri getirmiştir. Bu noktada biseksüel feministlerden Yeşim Tuba Başaran yıllardır eşcinsel cis erkeklerden

toplantıların "erkek"lere kapalı olmasını çeşitli şekillerde eleştirildiklerine dikkat çekmiştir: *"1990'lar ve 2000'lerin başında erkeklere kapalı etkinlik yaptığımızda, gey arkadaşlarımızdan 'ben de kadınım ayol, nasıl almazsınız, bu ayrımcılık' tepkileri alıyorken, şimdi yeterince kuir olmamakla, ikili cinsiyet sistemini yeniden üretmekle eleştiriliyoruz."* (Kaos GL,2016b).

Başaran kendi sözlerini birçok yerde paylaşmalarına rağmen eşcinsel cis erkeklerin ilgilenmediğini, kendi aralarında toplantı yapmalarına tepki göstermelerini anlamsız bulduğunu ifade etmiştir: "*Birçok üretimimiz kamusal alanda natrans erkeklerin de erişimine açıkken ve pek de ilgilerini çekmezken, toplantılarımızın kapalılığı dikkat çekiyor"* (Kaos GL,2016b).

Burcu Ersoy da bu konuda eşcinsel erkekleri eleştirmiştir. Ersoy, eşcinsel cis erkeklerin bu konuda kendilerini yeterince sorgulamadıklarına dikkat çekmiştir: *"Yani onun haftanın 6 günü oraya gelebilmesi yetmiyor, bugün beni dışladınız diye hemen bir isyan edebiliyor. Orda neden kadınların bir arada, kadın kadına konuşma ihtiyacı olduğunu sorgulamayı daha gerekli görmezken; sen beni dışladın, asıl sen sen ayrımcılık yapıyorsun diyor. Buradan bakan hiçbir erkeğin toplumsal erkeklikten tamamen sıyrılabildiğini düşünmüyorum."* (Kaos GL,2008). Ersoy'un ve aslında birçok lezbiyen feministin eleştirdiği nokta aslında eşcinsel cis erkek değil, toplumsal erkeklik olgusu olmuştur.

Her ülkenin kendine özgü lezbiyen feminist bilgi birikimi olduğu gibi Türkiye'deki lezbiyen feministler kendi deneyimlerinden yola çıkarak düşüncelerini oluşturmuşlardır. Bu noktada Amerika'daki lezbiyen feminist teori ile farklılaşan, lezbiyen feminist teorinin çıktığı yer olması bakımından kimi noktalarda Amerika'daki lezbiyen feminist bilgi ile benzeyen ve onlardan ayrılan yönleri olmuştur.

3.1.7. Türkiye'deki ve Amerika'daki Lezbiyen Feminizm Arasında Benzerlikler ve Farklılıklar

Lezbiyen Feminizm ilk Amerika'da ortaya çıktığı için çoğu ülkenin Lezbiyen Feminizm bilgisine de bazı konularda ilham kaynağı olmuştur. Türkiye'deki

Lezbiyen Feminizm okuması da doğal olarak etkilenen ülkeler arasında olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Amerika'daki Lezbiyen Feminizm kuramı ile Türkiye'deki Lezbiyen Feminizm bilgisinin benzer yanları olmuştur.

Her ülkenin sosyo-kültürel yapısı farklı olduğu için gerek deneyimleri gerekse baskı biçimlerinin farklı oluşu konuştukları konuları da şekillendirmiş, böylece aralarında belli başlı farklılıklar olmuştur.

3.1.7.1. Türkiye'deki ve Amerika'daki Lezbiyen Feminizm Arasında Benzerlikler

Türkiye'deki lezbiyen feministler ile Amerika'daki lezbiyen feministler heteroseksist yapı ve ataerkil sisteme karşı olmuştur (bkz. Tate,2005:5,9; Ersoy,2011a:248; Başak, Ecem vd.,2010). Onlara göre ataerkil sistem hem cis kadını hem de lezbiyeni ötekileştirmekte ve cinselliklerini yok saymaktadır. Onlara göre heteroseksist sistem birçok yönden cis kadını nesneleştirmiştir (bkz. Hooks,2000:108; Güler,2014:11). Bu yönden her iki lezbiyen görüşe göre cis kadına uygulanan baskının temelinde heteroseksist yapı vardır.

Hem Türkiye'de hem de Amerika'da lezbiyen feministler heteroseksüel cinselliği ve heteroseksüel ilişki olarak kodlanan evlilik, çocuk gibi olguları sorunsallaştırmıştır (bkz.Rich,1980;Öğüt,2011:303). Evliliğin bir kurum ya da bir sözleşme, ilişkiyi cis kadının ezilme biçimlerinden biri olarak görmüştür. Bu noktada heteroseksüellik inşa edilmiş toplumsal bir kurum olarak görülür (bkz. Rich,1980; Mogan,2002; Öğüt,2011:303).

Lezbiyen kimliği ise her iki lezbiyen feminist bilgi de "erkek" tanımlı olmasından yakınmıştır ve kendi lezbiyen tanımlarını oluşturmuştur (bkz.Faderman,1997:384 Brown,1972:21; Günaçtı, 2009). Her kişi de lezbiyen kelimesini heteroseksist sistemin topluma empoze ettiği kötü bir terim olmaktan çıkarıp olumlamışlardır. Lezbiyenliği sadece cinsellik olarak yorumlayan ataerkil sisteme karşı lezbiyen feministler duygusal, düşünsel olguları eklemiştir (bkz. Faderman,1997:477-478;Brown,1972:21; Feminist Politika,2015:2015:53; Ersoy,2011a:420; Ersoy,2011b:41).

Lezbiyen görünmezliği sorunu her iki lezbiyen feminist akım ele alınan konular arasında olmuştur (bkz. Ellis ve Peel,2010:198; Filiz,2002; Ersoy,2011a). Çünkü her iki feminist gruba göre eril sistem cinselliği sadece "erkek" organına indirgemiş olup böylece lezbiyen cinselliği ciddiye alınmayan, ilişkileri ise geçici bir heves olarak görülmesine sebep olmuştur. Lezbiyen cinselliği ise yine pornografi gibi araçlar ile "erkek" fantezi aracı olarak sunulmuştur. Bu yüzden pornografi her iki ülkedeki lezbiyen feministler tarafından cis kadını nesneleştiren bir sektör olarak yorumlanmıştır (bkz. Jeffreys,1990:199; Phelan,1989:89; Bozkurt,2011:30-31; Öğüt,2009:210-211; Mogan,2002:83).

Her iki lezbiyen feminist kuram lezbiyenlerin baskı altında olduğunu ve bu tutumu bütün alanlarda gerçekleştiğini ortaya çıkardığını düşünmektedir (bkz. Phelan,1989; ÖTE-Ki ben,2000:57; Kaos GL,2009b:25). Bunu yaparken her iki taraf da bilinçlenme grupları gibi etkinlikler ile birbirlerine deneyimlerini ve düşüncelerini paylaştığı bir ortam sağlamıştır. Bu noktada her iki ülkede de lezbiyen feministler kendi oluşumlarını, gruplarını ve örgütlerini oluşturmuştur.

Hem Türkiye'de hem de Amerika'daki Lezbiyen Feminizm teoriden önce hareket ile başlamıştır. İkisi de güçbirliği adına eşcinsel kurtuluş hareketinde bir araya gelmiştir (bkz.Jeffreys,1990; Jagose,2017:67-68; Ersoy,2011a:412; Yıldız,2007). Her iki feminist bilginin amacı ataerkiyi yıkmak ve lezbiyen olmanın ve "kadınlar" arası aşkın özgürleşmesidir (bkz. Richardson,2000:259; Kaos GL,2018b; Güler, 2015b). Bu konuda geliştirdikleri stratejiler farklıdır. Ayrıca kendi örgütlerini oluşturma esnasında farklı anlatıları olmuş, ülkenin sosyo-kültürel yapısına göre teorileri farklı biçimde şekillenmiştir.

3.1.7.2. Türkiye'deki ve Amerika'daki Lezbiyen Feminizm Arasında Farklılıklar

Amerika'daki lezbiyen feministler ile Türkiye'deki lezbiyen feministlerin yaşadıkları sorunlar ve baskı biçimleri birbirinden farklıdır. Bu noktada Lezbiyen Feminizm bilgi de farklılıklar gösterir. Her iki lezbiyen feminist bilginin farkı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 12. Türkiye'deki Lezbiyen Feminizm ile Amerika'daki Lezbiyen Feminizm

	Amerika'daki Lezbiyen Feminizm	**Türkiye'deki Lezbiyen Feminizm**
Feminizm	Radikal feminizm +Lezbiyenlik	LGBTİ+ +Feminizm
Eşitlik	Özgürlük	Eşitlik+Özgürlük
Feminist ve LGBTİ+ örgütlere yaklaşım	Kendileri ayrı tutmuşlar	İç içeler, Her iki tarafta da bulunuyorlar
Karşıt	Heteroseksüellik Heteroseksizm Ataerki	Ataerki Heteroseksizm
Lezbiyenlik tanımı	"woman-identified woman", "lesbian continuum", "lesbian existence"	Kadınları seven kadınlar
Biseksüel cis kadın, Transseksüel kadın	Mesafeli, eleştirel	Yakın ve birlikte
Ayrılıkçılık (separatism)	Vardır	Yoktur

Amerika'daki lezbiyen feminist oluşumların hikayesi daha önce bahsedildiği gibi Türkiye'deki lezbiyen feminist öyküden farklıdır. Öncelikle her iki kesim de eşcinsel kurtuluş hareketinde bir araya gelmiştir (bkz. Phelan,1989; Jeffreys,1990;Yıldız,2007; Ersoy,2011a:412). Sonrasında Amerika'daki lezbiyenler, feminist oluşumların içerisine dahil olmuştur (bkz. Phelan,1989). Türkiye'de bu konu biraz dağınıktır. Kimileri feminist oluşum içerisinde olmuş, kimileri hem kendi kurdukları oluşumlar içerisinde hareket ederken diğer feminist oluşumlar içerisinde de yer almış ayrıca LGBTİ+ örgütlerine de üye olmuştur (bkz. Ersoy,2011a). Bu noktada Türkiye'deki lezbiyen feministler hem kendi oluşumlarında hem diğer feminist oluşumlardaki heteroseksüel feministler ile hem de LGBTİ+ oluşumları ile birlikte hareket etmiştir. Amerika'da durum ise biraz farklıdır. Amerika'daki lezbiyen feministler hem liberal hem radikal feminist örgütler içerisinde

heteroseksüel feministler tarafından dışlanma ve görmemezlikten gelme şeklinde davranışlara maruz kalmış bu yüzden kendi oluşumlarını hem eşcinsel kurtuluş hareketinde hem de feminist oluşumlar içerisinde deneyimledikleri tutumlar sonucunda en son basamak olarak kendi gruplarını kurmuşlardır. (bkz. Phelan,1989; Jeffreys,1990; Echols,1998; akt. Tate,2005:4).

Tarihsel açıdan farklı deneyimlere sahip olan Amerika'daki ve Türkiye'deki lezbiyenlerin lezbiyen feminist algıları da farklı olmuştur. Amerika'daki lezbiyen feministlerin çoğu radikal feminizm bilgisi ile lezbiyenlik kuramını bir araya getirerek, Türkiye'de ise her iki örgütlere yakınlığı sonucu LGBTİ+ ve feminizm bilginin bir araya gelmesiyle lezbiyen feminist okumayı yapmışlardır (bkz. Tate,2005:5-6; Rich,1980:632; Douglas,1995:7-10; Rudy,2001:195; Ersoy,2011a; Feminist Politika,2015).

Bu noktada temel fark aslında özgürlük ve eşitlik konuları ile bağlantılıdır. Bilindiği üzere LGBTİ+ örgütlerin amaçlarından biri yasal olarak her alanda her kişinin eşit olması gerektiği şeklinde bir yaklaşım vardır. Dolayısıyla Amerika'daki Lezbiyen Feminizm eşitlik talebinin sistemi aynı zamanda sistemi kabul etmek olduğunu düşündüler bu yüzden eşitliği sadece lezbiyen ilişkide var olabileceğini, özgürlüğün ise daha önemli olduğunu düşündüler (bkz. Phelan,1989). Türkiye her iki kanattaki düşünceyi benimseyerek kamusal ve özel alanda eşitlik ve özgürlük talepleri olmuştur (bkz. Öz,2010; Ersoy,2010:419).

Amerika'daki lezbiyen feministler LGBTİ+ örgütlerde feminist bilginin eşcinsel cis erkekler tarafından kaile alınmadığını, feminist örgütlerde de lezbiyenliğe mesafeli hatta homofobik tutumlarından dolayı her iki örgütten de ayrılmışlardır (Phelan, 1989; Jeffreys,1990). Onlara göre eşcinsel cis erkek kendilerini tıpkı ataerkil düzenin cis kadını sömürmesi gibi onları arka planda tutmaktadır. Feminist harekette heteroseksüel feministler tarafından dışlanmışlardır.

Türkiye'de ise kendilerine ayrı bir oluşum kurmalarının sebebi sadece toplumda görünmezliğe maruz kalmalarından dolayıdır; diğer bir deyişle eşcinsel cis erkek ve heteroseksüel feministlerden yakınmamıştır (Tuncel,2013; Kaos GL,2018b; Ersoy,2011a:414; Demirbilek,2018a). Sadece lezbiyen görünürlüğünü sağlamak için

ve kendi sözlerini üretmek için ayrı bir örgüt kurmuşlardır. Onlara göre kendileri, eşcinsel cis erkekten "kadın" oldukları için, heteroseksüel feministten de "lezbiyen" oldukları için farklıdır (Ersoy,2011a:411).

Amerika'daki ve Türkiye'deki lezbiyen feministlerin karşıt olduğu ve işaret ettiği nokta kuşkusuz heteroseksist sistem ve ataerkil yapıdır. Bu yapılar her insanın "heteroseksüel" olarak varsayar ve çeşitli araçlar ile cinsellikleri, davranışları topluma öğretir. Amerika'daki lezbiyen feministler bu sistemin karşısına lezbiyen kimliğini koyar (bkz. Ellis ve Peel,2010:198; Hoagland,1988;akt.Ottosdottir,1991:52). Böylece lezbiyen kimliğini politik bir direniş eylemi haline getirir.

Türkiye'de ise ataerkil yapıyı tehdit olarak algıladığı kişiler arasında lezbiyenlerin de olduğunu söyler (bkz. Öğüt,2011:293). Lezbiyenliği Amerika'dan farklı olarak cinsel yönelim bağlamında politik bir anlam kazandırır. Amerika'da lezbiyen kimlik, cinsel yönelim ve politik kimlik olarak ele alınırken Türkiye'de ise cinsel yönelim ile beraber politik kimliği harmanlar.

Bir başka deyişle, Amerika'daki Lezbiyen Feminizmde lezbiyenlik kolektif bir bilinçtir. Amerika'daki Lezbiyen Feminizm Hande Öğüt'ün dediği gibi sadece kişisel bir seçim değil aynı zamanda *"seksizm ve heteroseksizme meydan okuyan politik bir seçimdir"* (Öğüt,2011:297). Türkiye'de ise lezbiyen kimliği kişiseldir ve bu kimliği sahiplenerek heteroseksizme meydan okur.

Amerika'daki Lezbiyen Feminizmde Hande Öğüt'ün de dediği gibi, *"fark ediş, kabulleniş ve coming out süreçlerini yaşamazlar. Cinsel yönelim dışında kendini keşfetmesi üzerinedir."* (Öğüt,2015:34-40) Türkiye'de ise açılma, kendi kimliğini kabullenme süreçleri ele alınır (bkz. Öztop,2009a; Ersoy,2011a:420-421). Bu noktada Amerika'daki Lezbiyen Feminizm "lezbiyen ütopya" ile lezbiyen yaşamı oluşturmak ister (bkz.Barnes,2010:234; Johnston,1973:207-208,258; Davis,1971:116).

Türkiye de Amerika'daki gibi heteroseksüelliğin sistem üzerindeki etkisini sona erdirmek isterken, lezbiyen ütopya yerine kendi kültürünü oluşturmak ve toplum içerisinde ve sistem tarafından homofobik zihnin arınması konularına odaklanır (bkz.

Feminist Politika,2015; ÖTE-Ki ben,2000). Diğer bir deyişle Amerika'daki Lezbiyen Feminizm anaerkil bir toplum isterken, Türkiye ataerkil bir sistemin olmamasını ister.

Amerika ve Türkiye'de heteroseksüellik bir kurum olarak ele alınmasına rağmen getirilen eleştirilen birbirinden farklıdır. Amerika'da heteroseksüel ilişki yaşayan cis kadınların ataerkil düzenin yıkılması için lezbiyen olmasını isterken (bkz. Johnston,1973; akt. Douglas,1995:143)[106], Türkiye'de ise böyle bir yaklaşım yoktur.

Heteroseksüel ilişkiye eleştiri getirilir fakat heteroseksüel cis kadının lezbiyen olması gerektiğini söylemez.

Politik lezbiyenlik kuramı ile Amerika'daki Lezbiyen Feminizm kuramı heteroseksüel feministleri lezbiyenliğe davet söz konudur, ama Türkiye'de ise politik lezbiyenliğe soğuk bakılmamıştır, fakat heteroseksüel feministleri lezbiyenliğe davet etmekten ziyade bir arada politikalar üretmeye çağırır (bkz.Mogan,2002; Kaos GL,2008; Güler,2015a;Güler,2015b).

Amerika'daki Lezbiyen Feminizmde heteroseksüel feministlere kendilerine katılıp politik lezbiyen ya da lezbiyen olabileceğini söylerken, Türkiye'de heteroseksüel feministlere heteroseksüel kimliğini de yanına alarak birlikte çalışmayı önerir.

Heteroseksüel ilişkinin ürünü olarak kodlanan evlilik, çocuk yapma gibi olgulara yaklaşım her iki ülkede farklıdır. Amerika'daki lezbiyen feministler bu iki kurumun cis kadını sömürdüğünü düşünür ve bu olgulara karşı çıkar (bkz. Morgan:125;akt. Phelan,1989:93; Wittig,2013:10-11; Ottosdottir,1991:42). Türkiye'de ise bu konu hakkında tam olarak görüş birliği bulunmamakla birlikte genel olarak bu kurumların dönüştürülebileceğini düşünür (bkz. Başaran,2015:33; Başaran,2011:23; Sezen,2017:30-31; İş,2014:29).

Yani Türkiye'de lezbiyen feministler lezbiyen evliliğe, lezbiyenlerin çocuk yapmasına karşı çıkmaz, aksine lezbiyenlerin de hakkı olduğunu söyler (bkz. İş,2014:29; Sezen,2014:30-31), ama Amerika'daki hareket ise bunları liberal

[106] Vurgu bana ait.

düşüncenin bir ürünü olduğunu ve sistemi beslemeye devam ettirmekten başka bir işe yaramayacağını düşünür (bkz. Phelan,1989).

Amerika'da politik lezbiyenlik kuramı ile "woman-identified woman", "lesbian existence" ve "lesbian continuum" tanımları lezbiyen tanımını oluşturmuştur (bkz. Rich,1980; Radicalesbians,1973). Buna göre heteroseksüel feministler cinsel ilişkiye girsin girmesin bütün enerjisini cis kadınlara aktardığı sürece ve "erkek"ler ile bağını kopardığı için politik lezbiyen olabilmektedir (bkz. Rich,1980; Carter ve Noble,1996:25; Phelan,1989). Cinsellik yaşasın ya da yaşamasın, cis kadınlara aşık olsun olmasın kendini lezbiyen olarak tanımlıyorsa o kişi lezbiyen tanımı içerisindedir.

Bu noktada Amerika'daki lezbiyen tanımı cinsel yönelim ve politik direnişin birleşiminden oluşur, ama Türkiye'de ise lezbiyen tanımı "kadın"lara duyulan aşk, "kadın"ları seven "kadın"lar, cinsellik, tutku, haz ve "kadınlar" arasındaki bağ ile harmanlanarak oluşturulmuştur. Ayrıca lezbiyenliğin doğuştan değil, sonradan da olunabileceğinin altını çizmiştir (bkz. Başaran,2009; Feminist Politika,2015:53; Ersoy,2011a:420; Ersoy,2011b:41).

Cinsellik konusu ise Amerika'daki ve Türkiye'deki lezbiyen feministlerin sorunsallaştırdıkları konular farklıdır. Amerika'daki 1970'li yıllardaki Lezbiyen Feminizm lezbiyen cinselliğini eşitlikçi bir birliktelik olarak nitelerken politik lezbiyenlik kuramı ile cinsellik arka planda kalmıştır (Phelan,1989).

Sonraki yıllarda cinselliğin ele alınması gerektiği konusundaki eleştiriler ile birlikte S/M, butch-femme ilişki biçimleri tartışmaya açılmıştır. Türkiye'de ise cinselliğin toplum içerisinde bir tabu niteliğinde olması sebebiyle cinselliğin tartışılması gerektiği konusuna odaklanmıştır. Lezbiyenlerin cinsellik konularının konuşulması noktasında çekimser davranması ile S/M, butch-femme gibi ilişki biçimlerinin tartışılması oldukça sınırlı olmuştur (bkz. Kaos GL,2008). Türkiye'de lezbiyen cinselliği hakkında konuşulan konu, penis olmadan cinsellik olamayacağı algısına bir karşı çıkıştır (bkz. Günaçtı,2011:7; Kum,2012:24-25; Ersoy,2011b:40-41). Diğer bir deyişle iki cis kadın "erkek" olmadan da haz alabilir ve cinselliğin penis olmadan da yaşanabileceğinin altını çizer.

1970'li yıllardaki Amerika'daki Lezbiyen Feminizmde biseksüel cis kadın ve trans kadına duyulan mesafe sonraki yıllarda çok ses getirmiştir. 1990'lı yıllardan günümüze bu politik anlayış artık yerini bir arada olup birlikte hareket ve mücadele etmeye bırakırken önceki dönemlerde biseksüel cis kadının ikiyüzlü olduğu, trans kadının ise gerçek "kadın" olmadığı iddia edilmiştir (bkz. Blasius ve Phelan,1997;Hartman,2005; Humphrey,1999; Rust,1995;akt.Ellis ve Peel,2010:199;Love,2011:205). Trans erkeği ise "kadın"lara ihanet eden kişi olarak kodlamıştır (Love,2011:205).

Türkiye'de ise 1990'lı yılların sonu 2000'lerin başında çıkan Lezbiyen Feminizm ise biseksüel cis ve trans kadına mesafeli yaklaşmamıştır ve bir arada politikalar üretebileceğini düşünmüştür. Onlara göre biseksüel cis kadın da lezbiyen cis kadın gibi dışlanma deneyimlerini yaşıyor, trans kadın ise trans ve "kadın" olmasından dolayı ayrımcılığın birçok biçimi ile karşılaşıyor (bkz. Sendika.org,2016; Günaçtı,2011:7; Başaran,2011:23; Tuncel,2013; Kaos GL,2009b:24-25; Demirbilek,2018a;Varol ve A.,2009:28). Aslında Türkiye'de "kadın" ikinci sınıf bir insan olarak baskı ve nesneleştirme biçimleriyle karşılaştığı için odaklanan kısım "kadın" kimliği olmuştur. Fakat her iki ülke de trans kadın sadece trans kimliği ile ele alınmış cinsel yönelim bazında incelenmemiştir. Günümüzde Amerika'da trans lezbiyenler Lezbiyen Feminizm hakkında birçok yazı, lezbiyen feministlerin de çalışmaları bulunmasına rağmen Türkiye'de henüz böyle bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Ayrılıkçılık konusu ise Amerika'daki Lezbiyen Feminizm bilginin temelini oluşturmuştur (bkz. Frye,1983:96; akt. Phelan, Douglas,1995:235; Jeffreys,1990:2012). Sonraki yıllarda tartışma konusu olarak gündeme gelse de ilk çıkış noktasındaki düşüncenin kaynağı ayrılıkçılıktı. Ayrılıkçı düşünceyi örgüt bağlamının dışında bir yaşam biçimi olarak düşünmüştür Amerika'daki Lezbiyen Feminizm. Türkiye'de ise kendi örgütlerini oluşturma ve kendi deneyimlerini paylaşmak amacıyla düzenledikleri toplantılara "erkek"lerin alınmayışı bakımında ayrılıkçı bir tutumları olduğu söylenemez; kendilerine ait sözlerini üretmek amacıyla böyle bir yönteme başvurulur (bkz. Kaos GL,2018b; Ersoy,2011a:414; Feminsit

Politika, 2015:53; ÖTE-Ki ben,2000:57). Nitekim LGBTİ+ örgütleri ile yakınlığı bakımından ayrılıkçı bir ideolojisi yoktur.

Queer teorisine Amerika'daki ve Türkiye'deki Lezbiyen Feminizmin yaklaşımları farklıdır. Bu konuda Birkalan temel ayrımı şöyle analiz etmiştir: *"Amerika kaynaklı, feminizm, lezbiyen, gey ve queer arasındaki gerilimli alanın temelinde ağırlıklı olarak cinsellik ve cinsiyet vurgulu bir bakış açısı varken, Türkiye'de iki teori arasındaki alan, en azından aktivist düzlemde kimlik politikalarını vurgulamaktadır."* (Birkalan,2011:347-348).

Amerika'daki lezbiyen feministler queerin lezbiyenin üzerini örttüğünü ve "erkek" politikası olduğunu iddia ederken diğer yandan yeni cinsel yönelimin ve cinsiyet kimliğin olduğunu keşfeder: trans lezbiyen, butch trans lezbiyen gibi (bkz.Jeffreys,2003[1994]; Rudy,2001; Califia,1994). Türkiye'de ise queer okuma çeşitlilik ve akışkanlık üzerinden değerlendirilir. Diğer bir deyişle Butler'ın queerin lezbiyen kimliğine akışkan bir tanım getirebileceğini düşünen bakış açısına destek verir (bkz. Öz,2011). Dolayısıyla Türkiye'de Lezbiyen Feminizm queerin kimliklerin akışkan ve değişken olabileceğine olan katkısı ile ele aldındığı söylenebilir.

Irk konusunda ise Amerika'daki Lezbiyen Feminizmin ilk yılları bu hususu görmezden gelmekten ziyade görememiştir (bkz. Rudy,2001). Bu noktada siyahi lezbiyen feministler ayrılmış ve yeni bir tartışma ortamı oluşmuştur (bkz. Tate,2005;Rudy,2001). ABD'ye nazaran çok-ırklı ülke olmayan Türkiye'de ise tıpkı Amerika'daki Lezbiyen Feminizm gibi lezbiyen kimliği bazında oluşmuş fakat Amerika'daki gibi Kürt ve diğer etnik gruptaki kişiler ile böyle bir tartışma ortamı yaşanmamıştır; aksine deneyimlerini paylaşmak amacıyla bir araya gelip yeni söylemler üretilmiştir (bkz.Işık,2007). Türkiye'de tıpkı Amerika'da yaşanan olaylar gibi kendini Kürt olarak tanımlayan lezbiyenlerin ayrı bir örgüt oluşturduğu görülmemiştir; sadece etnik köken bağlamında Kürt "kadın"ların bir araya gelip oluşturdukları örgütler olmuştur (bkz. Açık,2002).

Örgüt bağlamında Amerika'da ve Türkiye'deki Lezbiyen Feminizmin bakış açıları birbirinden farklıdır. Amerika'da örgüt kurma konusundaki yaklaşımda ortak bir kanaat olduğu söylemek yanlış olur. Fakat Türkiye'de görünürlük kazanmak

amacıyla örgüt kurmanın önemli bir husus olduğu dile getirilmiştir (bkz. Feminist Politika,2015:53; ÖTE-Kİ ben, 2000:57).

Amerika'daki liberal demokrasi bağlamında temel haklar ve özgürlükler Türkiye ile kıyaslandığında daha fazla olduğu söylenebilir. Bu durum daha kolay örgütlenme, çeşitliliğin meşru olarak kabul görmesi, ifade özgürlüğü ve hareket alanı genişliğini beraberinde getirir. Türkiye'de heteropatriyarka Amerika'ya nazaran daha fazladır; bu da LGBTİ+ ve Feminist harekete alan açmamasında etkilidir. Türkiye'de İslam geleneğin artan siyasate etkisi; LGBTİ+ ve feminist konulara olan eğitim eksikliği sonucu lezbiyen feministlerin ifade özgürlüklerindeki sınırlamalar Amerika'dan fazla olduğu tahmin edilebilir. İfade özgürlüğü noktasında her iki ülkenin farklı konumlarda olması fikirleri de etkilediği söylenebilir (Truman,1971 [1951]; DW (b),2020).

3.2. Lezbiyen Feministlerin Edebiyatı Hakkında

Ana akım medyanın heteroseksist ve fobik ifadeleri ile lezbiyen kimliğini yanlış ifade etmesi sonucu lezbiyen feministler kendi sözlerini üretmek istemiştir. Bu bağlamda lezbiyen feministler hem kendi feminist öğretilerini üretmek için yazılar, kitaplar, dergiler oluşturmuştur; filmler ve diziler üretmeye başlamıştır.

Lezbiyen feminist kültüre oldukça katkıda bulunan önemli eserler bırakılmıştır. Her ülkede bu süreç farklı işlemekle birlikte, Türkiye'de bu seyir Amerika'daki akımdan farklı ilerlemiştir. Daha önce bahsedildiği gibi Amerika ve Türkiye'de Lezbiyen Feminizm anlayışı düşünsel ve hareket yönünden farklılık gösteren noktalar olmuştur. Bu farklılıklardan bir diğeri de sanatsal eserler ve filmler olarak kendini göstermiştir. Araştırmalar sonucu Batı Dünyasındaki lezbiyen feministlerin oluşturduğu eserler ve filmler yönünden Türkiye ile karşılaştırıldığında, Türkiye'de oldukça sınırlı kaynağa erişildiği görülmüştür. Bu noktada çalışmada öncelikle Batıdaki lezbiyen feministlerin yayınladıkları kitaplar, dergiler, filmler ve diziler incelenecek; sonrasında Türkiye'deki lezbiyen feministlerin bu noktada neler yaptığı aktarılacaktır.

3.2.1. Lezbiyen Feministlerin Kitapları, Dergileri ve Yayınları

Lezbiyen feministler lezbiyen kültürünün gelişmesi ve ana akım edebiyata karşı söz üretmek amacıyla kitaplar, yazılar, dergiler ve yayınlar çıkarmıştır. Ayrıca lezbiyen edebiyatı hakkında 1970 öncesi yazılan edebi eserleri bir araya getirmiş; geniş bir arşiv çalışması yapmıştır. Lezbiyen tarihini ve fikirlerini bir araya getirip oluşturan lezbiyen feministler, bu noktada önemli eserler üretmiştir.

Türkiye'de ise lezbiyen feministler Amerika ile karşılaştırıldığında oldukça sınırlı olmakla birlikte, dönemin önde gelen isimleri bu noktada önemli çalışmalara imza atmıştır. Kadın kadına öykü yarışması, *Kaos GL*'de yazılan yazılar, *ÖTE-Ki Ben* gibi kendi dergilerini oluşturma çabaları vb. mücadeleleri ile Lezbiyen Feminizm okumasına ve lezbiyen görünürlülüğüne katkıda bulunmuştur.

3.2.1.1. Dünyada Lezbiyen Feministlerin Kitapları, Dergileri ve Yayınları

"...

Nasıl çıkıp gittiler dünyadan

Kadınları seven kadınlar

Gittiler birer birer

Daha büyük ama daha küçük zorluklardan

Geçmiş olarak ve daha çok nefret

Çekerek insanlardan, çıktılar dünyadan

Birer birer, denedi her biri

Kendi yöntemini, iktidarını yıkmak için erkeğin

Kadın üzerindeki,

Birer birer denediler

Ve bittiğinde ömürleri

Ölüp gittiler.

Lezbiyenliğin meselesi

Çok açık, herkesi öfkelendiren erkeğin hükmü." (Judy Grahn,2008; akt. Özüdoğru,2015).

Dünyada lezbiyen denildiğinde 1970 yılları öncesine gidilebilir. Bu dönem birçok lezbiyen kendi adları ile eserlerini yayınlamamış; yayınlasalar dahi şiirlerine, yazılarında çeşitli kodlarla lezbiyen temayı gizleyerek sunmuşlardır (Faderman,1997). Lezbiyen Feminizmin çıkış dönemi olarak bilinen 1970'li yılların öncesinde eserlerde görülen durum mağdur, sorunlu lezbiyen; ya da sorunun kaynağı lezbiyenlikti (Öğüt,2011:302). Diğer bir deyiş ile heteroseksist eller ile hazırlanmış eserlere yağ süren bir durum söz konusu idi. Lezbiyenler 1970 dönemi öncesi lezbiyenliğin yanlış olduğuna dair eril iktidarın söylemlerini içselleştirmiş; buna karşı çıkanlar ise çeşitli biçimlerde bastırılmaktaydı (Faderman,1997). Her ne kadar söylemlerdeki yanlış ifadeler ve algı söz konusu olsa da lezbiyen edebiyatının mihrenk taşını oluşturan ve dönemin cesur eserlerini üretmişlerdir.

Lezbiyen Feminizmin ortaya çıkması ile lezbiyen edebiyatta feminizm unsuru da dahil olmuştur. Bu feminizm unsuru lezbiyen edebiyatında yeni bir dönemi başlatmıştır; bu kez sorun hiçbir zaman lezbiyen olmak değildi (Öğüt,2011:302). Lezbiyen Feminizm edebiyatında özne lezbiyendi; fakat kahraman cinsel yönelimi ile öne çıkmıyor, kendini açılma (*coming out*) süreçlerini geçirmeyen birisi olarak kendi dünyasını yaratıyordu. Lezbiyen feminist romanlarda genellikle kahraman ataerkil düzene meydan okuyan, kendi içsel dünyasını keşfetmeye çalışan, başarılı ve güçlü bir insan olarak resmedilmiştir. Kısacası lezbiyen feministler kendi sözlerini üretmişler, lezbiyeni baştan tanımlamışlardır.

Lezbiyen feministler 1970 sonrası çeşitli dergi yayınları, süreli dergiler oluşturmuştur. Ayrıca lezbiyen femizm öncesi lezbiyen edebiyatına dair araştırmalar yapmış; bu konuda arşivleme çalışmalarına öncülük etmiştir.

3.2.1.1.1. Dünyada Lezbiyen Feminist Şiirler, Yazılar ve Kitaplar

Çalışmanın bu kısmında lezbiyen feministlerin önemli ve önde gelen eserleri belirtilmiştir. Lezbiyen feministlerin oluşturduğu arşivler incelendiğinde lezbiyen feministlerin önde gelen isimlerinden Del Martin'in *"Lesbian/ Woman"* adlı kitabında Radclyffe Hall'ın yazdığı *"The Well of Loneliness"* adlı eseri *"lezbiyenlerin incili"* olarak kabul etmiştir[107] (Martin-Lyon,1972:17). 1928 yılında yazılan romanda lezbiyen özne sorunlu ve kurban olarak sunmasından dolayı bazı lezbiyen feministler tarafından eleştirilmiştir.

1970 öncesi diğer önemli lezbiyen eserler sıralanacak olursa Christina Rosetti'nin *"Goblin Market"* (1862); Louisa May Alcott'ın *"An Old Fashioned Girl"* (1883); Geroge Sand'ın *"Lettres à Marcie"* (1837); Margaret Fuller'ın *"Woman in the Nineteenth Century"* (1845); Amy Lowell'ın *"Pictures of the Floating World"* (1919) ve *"What's O'clock"* (1925); Virgina Woolf'un *"Orlando"* (1928)[108]; Djuna Barnes'ın *"Nightwood"* (1936) olarak sayılabilir. Bu eserlerin çoğu cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğini ayırt edememiştir; eserlerdeki kahramanların cinsiyet kimlikleri gizlenmiştir; birçoğu da lezbiyenliğin kötü bir şey olduğuna dair empoze edilen öğretiyi içselleştirmiştir. Fakat dönemin şartları göz önüne alındığında lezbiyen edebiyatına önemli katkılar sunmuştur.

1970 sonrası lezbiyen feministlerin önemli bir bölümü öncesinde lezbiyen tarafından yazılan lezbiyen eserlere yenilik getirmiş; lezbiyen edebiyatını yaratmada büyük rol oynamıştır. Lezbiyen Feminizm edebiyatının dönüm noktası olarak bilinen aynı zamanda şair olan Rita Mae Brown'un romanı *"Rubyfruit Jungle"* (1973) olarak bilinir. Brown, romanında bundan önceki lezbiyen hakkında yazılan bütün olumsuz eserleri alt üst etmiştir. Bir sonraki önemli eserlerden biri ise siyahi lezbiyen feminist Audre Lorde'nin yazmış olduğu *"Zami: A New Spelling of My Name"* (1982)'dir. Audre Lorde bu eserinde annelik kavramına yeni bir yorum getirmiştir. Yine Jane Rule'un yazmış olduğu *"Lesbian Image"* (1975) adlı eserinde feminist gözlüğünü

[107] Diğer yandan eser hakkında Heather Love, aynı zamanda transgender edebiyatının ilk örneğini teşkil ettiğini yazmıştır (Love,2011).

[108]" *Orlando"* aynı zamanda androjenlik (her iki cinse ait kodlanmış olan özelliklere sahip olan) kavramı etrafında yazılmış bir eserdir (Öğüt,2015).

bırakmadan fallusun eleştirisinin önemine vurgu yapmış; bu konuda lezbiyen okuruna olarak katkıları belirtmiştir. queer teroiye önemli katkıları olan, önde gelen lezbiyen feministlerden Monique Wittig'in yazmış olduğu *"Lesbian Peoples: Material for a Dictionary"* (1979) eserinde heteroseksüelliğin "kadınların" üzerindeki etkisinin yok olması için çabaladıklarını yazmıştır.

Lezbiyen feministlerin önemli eserleri sıralanacak olunursa Barbara Grier'ın *"The Lesbian Literature: A Bibliography"* (1981); Elly Bulkin'nın *"Lesbian Fiction"* (1981) ve *"Lesbian Poetry"* (1981) ; Adrienne Rich'in *"Vesuvius at Home: The Power of Emily Dickinson"* (1975) , *"When We Dead Awaken: Writing as Re-Vision"* (1971) ve *"Twenty-One Love Poems"* (1977); Sally Miller Gearhart'ın *"The Wanderground"* (1978); Joyce Cheney'ın *"Lesbian Land"* (1985) olarak sıralanabilir. Ayrıca Gloria Ancaldua ve Cherrie Moraga'nın birlikte yazdığı *"This Bridge Called My Back: Writings by Radical Women of Color"* (1981); Mary Daly'nin *"Beyond god the Father: Toward a Philosophy of Women's"* (1973) ve *"Gyn/Ecology: The Metaethics of Radical Feminsm"* (1978); Ti-Grace Atkinson'ın yazdığı *"Amazon Odyssey"* (1974) sayılabilir.

Önde gelen lezbiyen feministlerden Jill Johnston'ın *"Lesbian Nation: The Feminist Solution"*(1973) adlı çalışması; Rebecca A. Rugg'ın L. Harris ve E. Crocker'ın editörlüğünü yaptığı *Femme:Feminist Lesbians and Bad Girls* adlı kitap bölümü içerisinde *"How Does She Look?"* (1997) adlı makalesi önde gelen çalışmaları oluşturur. Lillian Faderman'ın en ünlü eserlerinden *"Odd Girls and Twilight Lovers:A History of Lesbian Life in Twenieth"* (1991); Marilyn Frye'ın Jeffner Allen'ın editörü olduğu *Lesbian Philosophies and Cultures* adlı kitabın içinde *"Lesbian Sex"* (1990) adlı makalesi; Diana Richardson'ın *"Constructing Lesbian Sexualities"* (1992) adlı çalışması lezbiyen feminist edebiyatı ve kuramı oluşturan ya da yön veren eserler içerisindedir. Yine Josep Bristow'un *"Sexuality"* (1997) kitabı; Sidney Abbot ve Barbara Love'n birlikte yazdıkları *"Sappho Was a Right-On Women: A Liberated View of Lesbianism"* (1972); Charlotte Bunch ve Nancy Myron'nun birlikte hazırladıkları *"Lesbianism and the Women's Movement"* (1975); Marilyn Frye'ın önemki eserlerinden bir diğeri *"The Politics of Reality"* (1883); Cheryl Clarke'nin yazısı *"This Bridge Called My Back"* (1980) olarak sıralanabilir.

Ayrıca Barbara Grier ve Coletta Reid'in birlikte düzenledikleri *"The Lesbian's Home Journal"*(1976) adlı eserde bütün öyküleri derleyip sunmuşlardır.

Lezbiyen feministlerin önde gelen isimlerinden Sonja J. Ellis ve Elizabeth Peel'in yazmış olduğu *"Lesbian Feminists: Historical and Present Possibilities"* adlı makalesinde Lezbiyen Feminizmin anlatılmış; kuramın faydaları ve eksiklikleri anlatılarak 21. Yüzyılın yeni Lezbiyen Feminizmin akımının mümkün olabileceğini yazmıştır (bkz. Ellis ve Peel,1992). Rebecca Barnes'in *"Suffering in silent vacuum"* adlı çalışmasında ise Ellis ve Peel çalışmasına benzer şekilde Lezbiyen Feminizm anlatısı yapmıştır (bkz. Barnes,2010). Kath Brown ise 2010 yılında yazdığı *"Lesbian separatist feminism at Michigan Womyn's Music Festival"* adlı çalışmasında transseksüel kadınlara karşı yapılan transfobiyi ele almış; artık Lezbiyen Feminizmin queere kapı aralayacak dönüm noktasının festivalde yaşanan durumlar ile bağlantısını kurmuştur (bkz. Browne,2010).

Queer terosinin ve lezbiyen feministlerin önde gelen isimlerinden Judith Butler'ın 1999 ve 1993 yıllarında yazdığı *"Gender Trouble"* ve *"Bodies That Matter"* adlı kitapları bedenlere ve hayata olan bakış açısını oldukça değiştiren önemli eserlerden olmuştur. Yine aynı isimlerden Monique Wittig'in 1992 yılında yazdığı *"The Straight Mind"* adlı kitabı lezbiyenlik kavramını tekrar tanımlamıştır. Diğer önemli isimlerden Adrienne Rich'in Lezbiyen Feminizmin dinamiklerini oluşturan çalışmalarından biri *"Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence"* (1980) ve Sheila Jeffreys'ın 1990 yılında yazmış olduğu *"Anticlimax"*; Phelan Shane'in 1989 yılında yazdığı *"Identity Politics"* adlı kitabında liberalizmin ataerkil yapısını çözümlemiş; Lezbiyen Feminizmin tarihsel sürecini, fikirsel yapısı hakkında bizlere bilgiler sunmuştur. Lillian Faderman'ın lezbiyen aşkların tarihsel sürecini konu aldığı *"Surpassing the Love of Men"* (1981) adlı kitabında lezbiyen tarihinin yaklaşık kırk yılının araştırmasını yapmıştır. Yine Carol-Anne Douglas ise *"Love and Politics"* adlı kitabında Lezbiyen Feminizm düşüncelerini bir araya getirdiği önemli eserlerden biridir.

Önemli eserleri olan ve bu konuda önemli çıkışla yakalamış Nerissa Gailey ve AD Brown'un *"Beyond either/or: Reading trans* lesbian identities"* (2016) adlı

çalışmalarında, transseksüellerin Lezbiyen Feminizm kuramına yaptıkları katkıları ele almışlardır; bu noktada eser transseksüel lezbiyenlerin tarihine ışık tutan önemli yazılardan biri olmuştur. Yine kendisini butch trans kadın olarak beyan eden Hannah Rossiter'ın 2016 yılında yazdığı *"She's always a woman: Butch lesbian trans women in the Lesbian Community"* adlı yazısında butch ve femme kavramlarına açıklık getirmiştir.

Lezbiyen feministler vatandaşlık, liberalizm, marksizm, insan hakları, savaş ve aile gibi kavramları sorgulayan birçok çalışma yapmıştır. Lezbiyen sözünü üreten ve lezbiyenliğin bir mağduriyet ya da ayıpsanacak birşey olmamasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra eserlerini kendilerinin oluşturduğu dergiler, süreli yayınlar ve şirketler oluşturarak kendi okuyucu kitlesini genişletmiştir.

3.2.1.1.2. Dünyada Lezbiyen Feministlerin Dergileri, Yayınları ve Yayın Şirketleri

Çalışmanın bir önceki konusunda önemli eserler belirtilirken; bu kısımda ise kendilerinin kurduğu önde gelen dergiler, yayınları ve kendilerinin kurdukları yayın şirketlerinden bahsedilecektir.

Lezbiyenlerin kendi sözlerini özgür bir şekilde üretebilmeleri ve doğru bir şekilde aktarımı kendi oluşturdukları yayınevleri ve dergileri ile mümkün olmuştur (Faderman,1997:477). 1970 yılı öncesine gidilecek olunursa 1854 yılında *Beacon Press*, 1847 yılında *Vice Versa,* ve 1956 yılında *The Ladder* gibi dergileri, yayınevlerini görülmektedir. Boston'da kurulan *Beacon Press* önceden lezbiyen feminist bir çizgisi yoktu; birçok alanda çalışmalar yapan bir yayıncıydı. Fakat 1970 sonrası birçok Lezbiyen Feminizm yayınına ev sahipliği yapmıştır. *Vice Versa* dergisi ise 1947-1948 yılları arasında lezbiyenler için yayınlanan en eski lezbiyen dergisidir. Fakat dönemin zihniyeti sonucu müstehcen sayıladığına sair tepkilerin çoğalması ile dergi yayını sona ermiştir (Lo,2005; Bernard,2016). Lezbiyen Feminizm mecmualarında önemli dönüm noktasını oluşturan ve Rita Laporte, Phyllis Lyon ve Barbara Gittings gibi önemli isimlerin kurduğu *The Ladder* (1956-1972) dergisi, *Bilitis'in Kızları* adlı lezbiyen örgütün yayın organıydı. İlk yayınlarında yasal haklar konusunda bilgilendirmeler de içernesinin yanı sıra zamanla lezbiyen feminist

bir çizgiye evrildi. Jane Rule, Martha Shelley ve Rita Mae Brown gibi lezbiyen feministlerin çalışmalarına yer verildi. 1970'li yıllarda çıkan fikir ayrılıkları sebebiyle dergi tüm çabalara rağmen dağılmıştır.

The Ladder'ın ardından kurulan *Focus: A Journal for Lesbians* (1970-1983) adlı dergi lezbiyen şiirler, öyküler ve yazılar ile kurulduğu Boston dışında da ün kazanmış önemli yayınlardan biri olmuştur (Whitt,2008a). Önceden *The Ladder* gibi *Daughters of Bilitis*'in yayın organı olarak çalışmalarına devam ederken, 1980 yılında bağımsız bir mecmua olmuştur. Sonrasında gelen mali sorunlar sebebiyle kapatılmıştır (Endres ve Lueck,1996:96).

Kendini Amerikan radikal feminist dergisi olarak adlandıran *off our backs* (oob), 1970 yılından 2008 yılına kadar yayın hayatını sürdüren dergilerden biridir (Payne,2009). Colette Reid, Carol-Anne Douglas gibi lezbiyen feministlerin de kurucu kişiler arasında yer aldığı dergi ilk kez lezbiyenler tarafından yönetilen bir dergi olan *off our backs* mali sebeplerden dolayı yayın hayatına son vermiştir (Lucinda,2008; Cornag ve Perper, 1996:97).

1971 yılında *Furies Collective* tarafından kurulan *Furies* gazetesi lezbiyen separatizme ses getiren yayınlardan biri olmuştur. Charlotte Bunch, Rita Mae Brown, Ginny Berson,Colletta Reid ve Nancy Myron gibi isimlere ev sahipliği yapmıştır (Brown,1997:267). 1973 yılına gelindiğinde topluluklara ait fikir anlaşmazlıkları ve yeni toplulukların oluşturduğu dergilerin çoğalması ile dergi kapanmıştır. Bir diğer önemli dergilerden biri ise *Lavender Woman*'dır. 1971 ile 1976 arasında yayınlanan lezbiyen bir dergiydi. Önce *Women's Caucus of Chicago Gay Alliance* tarafından *The Feminist Voice* gazetesinin bir parçası olarak yayın hayatına başlayan *Lavender Woman*, sonrasında kendi yayınını yapmaya başlamıştır (Baim,2008:93). Hala erişime açık yazıları mevcuttur (bkz. Independent Voices).

Daughters of Bilitis'in Los Angeles'teki bir diğer yayın organı *The Lesbian Tide* olmuştur. 1971 ile 1980 yılları arasında yayınlanan dergi; topluluğun haber bülteni olarak bilinmiştir. Grup içerisindeki anlaşmazlıklar sebebi ile bağımsız bir yayın haline gelmiştir (Clendinen ve Nagourney, 2001; Pomerleau,2010).

1974'te lezbiyen feminist olarak bilinen *WomanSpirit* kuruldu. Ruth ve Jean Mountaingrove tarafından kurulan dergi, on ülkeye dağıtılan geniş çaplı bir yayın idi (Long ve Gage,2008; Christ,2000; Griffin,2014). Birçok bildiriye, çalışmalara, fotoğraflar yayınlayan dergi, mitler ve ritüeller üzerinden birçok konudan bahsedilmiştir. 1974 yılında bir diğer önemli dergilerden *Lesbian Connection*, lezbiyen feminist *Ambitious Amazonlar* tarafından kurulmuştur(Whitt,2008b:163-165). Haberler, ilanlar, ve lezbiyenlere ait bütün etkinlikleri yayınlayan dergi olmuştur.

1975 yılında ise *DYKE, A Quaterly of Lesbian Culture and Analysis* adlı lezbiyen ayrılıkçı derginin ise editörleri Liza Cowan ve Penny Housea olmuştur. 1979 yılına kadar yayın hayatına devam eden dergi, Lezbiyen Feminizm aktivizmi hakkında önemli ipuçlarına sahip idi. Derginin arşivi için Radcliffe College'daki Schlesinger Kütüphanesi'nden ve kendi sitelerinden ulaşılmaktadır (DYKE, A QUARTERLY (a)).

1976 yılında *Sinister Wisdom* adında lezbiyen edebi dergi, kurucularında lezbiyen feministlerden olan Harriet Desmoines de vardı. Bugüne kadar en çok lezbiyen yayını yapan dergi olarak bilinmektedir (Parks,2017:14-15). Dönemin önemli isimlerinden Audre Lorde ve Adrienne Rich gibi isimlerin eserleri yayınlanmıştır. Sonrasında dergi sırasıyla Adrienne Rich, Fran Day gibi isimlerin yayıncılığı üstlendiği dergide şu anki editör Julie R. Enszer'dir. Yayınlarını dijitalleştirmeye devam etmektedir.

1977 ile 1983 yılları arasında yayn hayatı olan bir diğer önemli dergilerden *Azalea: A Magazine by Third World Lesbians*, siyah, Asyalı, Latin vb. lezbiyenler için yayınlanan bir dergiydi (Shockley,1983). Audre Lorde, Pat Parker gibi önemli kişilerin eserleri olan dergi lezbiyen yazınına önemli katkılar sağlamıştır.

1997 yılında kurulan *Journal of Lesbian Studies* adlı akademik dergi, lezbiyenler hakkında tarihi ve edebiyat alanında bir çalışma ve teori üzerinde yoğunlaşmıştır (Frontiers: A Journal of Women Studies,1995:194-196; Rubenstein,1998). Çalışmaların günümüzde devam etmektedir.

Diğer lezbiyen feminist dergiler sıralanacak olunursa *Albatross: The Lesbian Feminist Satire Magazine* (1974-1980); aralarında lezbiyen feministlerin de olduğu *Questions Feministes* (1977-1980); *Nouvelles Questions Feministes* (1981-Devam etmekte); *Feminism&Psychology* (1991-devam etmekte); *Tribad: A Lesbian Separatist Newsjournal* (1977-1979); *Out&Out Books* sayılabilir. Ayrıca San Francisco'daki *Daughters of the Bilitis*'in yayın organı *Sisters* ve lezbiyen feministlerin müzik dergisi olarak bilinen *Pearly Diver* da eklemek gerekir (Faderman,1997:452).

Naiad Press ise 1973 yılında kurulan dünyanın en büyük lezbiyen feminist yayın şirketidir. Barbara Grier gibi lezbiyen feministlerin de bulunduğu kuruculara sahip olan şirket; lezbiyen şiirler, kitaaplar, öyküler ve çalışmalara yer verdi. 2003 yılında ise kurucularından Barbara Grier ve McBride emekli olduktan sonra bütün yayınları Bella Books'a satılmıştır. Yayınlarında Lezbiyen Feminizmin önemli isimlerinden Rita Mae Brwon, Andre Dworkin ve Audre Lorde gibi isimlerin çalışmalarına yer vermiştir (The Naiad Press Collection). 1981 yılında siyahi kadınların bir araya gelip oluşturduğu *Kitchen Table: Women of Color Press* basını dönemi siyahi lezbiyen feministlerinden Barbara Smith ve Audre Lorde tarafından kurulmuştur ve Audre Lorde'nin 1992 yılında ölümünden sonra pasif hale gelmiştir (Kitchen Table:Women of Color Press,2009).

1985 yılında lezbiyen feministlerden Nancy Bereano tarafından kurulan *Firebrand Books* adlı yayınevi, lezbiyen ve feminist konular üzerine yoğunlaşan çalışmalar, şiirler ve yazılar üretmiştir (Marsten,2001). Kurucunun 1994 yılında emekli olmasıyla birlikte 2003 yılında Karen Dosterhouse'a satılmıştır (Blake,2004). Diğer lezbiyen yayınları yapan şiketler sıralanacak olunursa *Diana Press, Ladyslipper Press* ve *Shameless Hussy Poet's Press* olarak sayılabilir.

Lezbiyen feministler son olarak kendi kültürlerini, sözlerini, edebiyatı ve lezbiyenler ile ilgili birçok bilgiyi ve belgeyi barındıran *Lesbian Herstory Archives* adında bir müze inşa etmiştir. Amacı lezbiyen tarihini ve bilgiyi korumak adına yapılmış, arşivleme işlemleri 1974 yılına kadar uzanır. Kurucular arasında lezbiyen

feministlerden Joan Nestle ve Julia Penelope Stanley'in bulunan arşiv, lezbiyen kültürünü gelecek nesillere aktarımını amaçlamaktadır.

Lezbiyen feministler gerek dergiler ile gerekse yayınevleri ve arşivleme çalışmaları ile lezbiyen kültürünü oluşturmakta oldukça başarılı olmuştur. Bu noktada Türkiye'deki lezbiyen feministlerin eserleri ve yayınlarını da incelemek gerekir.

3.2.1.2. Türkiye'de Lezbiyen Feministlerin Kitapları, Dergileri ve Yayınları

"…

Düşünceler nasıl özgür ve
demokratik ortamlarda gelişirse
duygular da aynı koşullar
gerçekleştirildiğinde filizlenip
büyür.
…" (Göker,1996:23)

Türkiye'de lezbiyen feministlere ait eserlerin Amerika ile karşılaştırıldığında az olduğu saptanmıştır. Lezbiyen feministler genel olarak eserlerinde coming out süreçlerini anlatmışlar; dünyadaki lezbiyen edebiyatı hakkında bilgiler vermişler; ve ataerkil sisteme olan eleştirilerini dile getirmişlerdir.

Yasemin Öz'ün *Kaos GL*'ye yazdığı *"Homofobiye karşı feminist hareket deneyimleri"* (2007), lezbiyenlerin örgütlenme hikayesini anlatmıştır. Ayrıca kadın hareketlerinde yaşadığı deneyimleri aktarmıştır (bkz Öz,2007). Burcu Ersoy'un 2007 yılında *Kaos GL*'de yazdığı *"Lezbiyenler ne kadar feminist"* adlı yazısında kendi lezbiyen feminist duruşunu açıklamış; önemli lezbiyen feminist isimlerden Hasbiye Günaçtı, Sa iralinde ve Deniz&Eda çifti ile lezbiyen feminist bakış açılarına yer vermiştir (bkz.Ersoy,2007).

Hande Öğüt ise 2009 yılında *Cogito*'nun *Feminizm* sayısında *"Kadın Filmleri ve Feminist Karşı Sinema"* adlı çalışmasında pornografiden politik lezbiyene; S/M gibi konulardan bahsetmiştir (bkz. Öğüt,2009:202-218). Aynı isim 2011 yılında *Cogito*'nun *Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram* sayısında *"Lezbiyen Edebiyat ve*

Eleştiri" adlı yazısında ise dünyadaki Lezbiyen Feminizmi ve lezbiyen feministlerin bakış açılarına yer vermiştir (bkz. Öğüt,2011:287-321). Aynı sayıda Burcu Ersoy *"Her Kadın Heteroseksüel Değildir"* adlı yazısı yer almaktadır. Çalışmada Ersoy, Türkiye'deki lezbiyenlerin bir araya geliş hikayelerini anlatmış; lezbiyenlerin feminizme olan katkılarına yer vermiştir (bkz. Ersoy,2011a:411-430).

Yine Hande Öğüt'ün *Feminist Politika* adlı dergide dört seri halinde yazmış olduğu *"Lezbiyen aşkın feminist eleştiri için kazanım ve imkanları"* adlı yazılarında ise dünyadaki lezbiyen edebiyatının tarihsel açıdan sırasıyla edebiyatını incelemiştir (bkz. Öğüt,2012:31-32; 2013a:18-19;2013b:16-17;2013c:17-18). Bu yazılarını toparlayarak 2015 yılında *Kaos GL*'ye de *"Romantik dostluklardan Lezbiyen Feminizme kadınlar arası tutku, aşk ve cinsellik"* adlı çalışmasıyla sunmuştur. Yine *Feminist Politika* adlı dergide Burcu Ersoy 2013 yılında *"Tam olarak nerede ve ne zaman ayran içtik de ayrı düştük?"* adlı yazısında feminist hareketin kesişimsellik konusu ile bağlantılı olarak "kadın"ların birleşmesi gerektiğinin altını çizmiştir (bkz.Ersoy,2013:44-45).

Eflatun Süreya ve Burcu Ersoy'un 2009 yılında *Kadın Kadına Buluşma* Ankara'da yapılan etkinlik sonrası konuşmaların derlendiği *Kadın Olma Halleri* başlıklı kitapta *"Eşcinsel/Biseksüel Kadınlığın 3 Hali"* yazısı yer almıştır. Bu yazıda konuşmacılardan Burcu Ersoy ve Eflatun Süreya görünmezlik sorununun altını çizerek açılma (coming out) süreçlerini anlatmışlardır (bkz. Öztop,2009a). Yine aynı etkinlikle lezbiyen feministlerden Zeliş Deniz'in yönetmenliğini de yaptığı *"Beyaz Atlı Prens Boşuna Gelme"* adlı belgeselin neden yaptıklarını açıklamış, filmlerdeki "lezbiyen ve biseksüel kadınlar" ın temsiliyetini aktarmıştır (bkz. Öztop,2009b).

Lezbiyen feministin önemli isimlerinden Feride Güler ise yazılarında Amerika'daki Lezbiyen Feminizm düşüncesinin kalıntılarına rastlanır; *"Lezbiyen olma rehberi"* (Güler,2015b:56), *"Kadınlar arasında kendimize bakmak"* (Güler,2014:11), *"Cinselliğim benim mi?"* (Güler,2015a:14-15) gibi yazıları örnek gösterilebilir. Bu yazılarında Güler genel olarak "kadın"ları lezbiyen olmaya davet; "kadın"lar arası yakın arkadaşlıkların aslında lezbiyen bir ilişkiyi çağrıştırdığı vb. ifadeler yer almaktadır.

Türkiye'de lezbiyen feministler yazılarında özellikler görünmezlik noktasına vurgu yaptığı görülmektedir. Örneğin Oyaburcu'nun *"Eşcinselim varım; Lezbiyenim, Yokum..!"* (2002) ve Burcu Ersoy'un yazılarında çoğunlukla görünmezlik sorununa değindiği görülmektedir. Bu noktada Türkiye'deki lezbiyen feministler özellikle görünür olmak, açılma süreçleri, bir araya gelme hikayelerinden sıklıkla bahseder. Bu noktada çeşitli LGBTİ+ örgütler ile röportajlar yapar. *Kaos GL*'nin 2007 yılında hazırladığı *Biliyor(mu)sun(?) Her Kadın Heteroseksüel Değildir (Lezbiyen ve Biseksüel Kadınlar)* adlı kitabı da önemli eserlerden biridir. Bu kitapta lezbiyen ve bisekseüel terimleri açıklanmış; aşk, cinsellik, aile, hukuk, politika, kitap, sinema ve internet gibi her konudan bahsedilmiştir (bkz. Kaos GL,2007c).

Lezbiyenlerin bir diğer önemli çalışması ise 2006 yılından başlayan ve hala devam eden *"Kadın Kadına Öykü Yarışması"* düzenlenmektedir. *"Mutlu Aşk Vardır"* ile başlayan ve günümüzde *"Geleceği Hatırla!"* devam eden çalışma, lezbiyen edebiyatına yeni bir soluk ve lezbiyen edebiyatının Türkiye'de demirbaşını oluşturmaktadır. Bu noktada lezbiyenler kendi sözlerini söylemenin olanağına erişmekte ve kendi dünyalarını diğer insanlara aktarma olanağına erişmektedir. Yarışmanın jürileri içerisinde önemli lezbiyen feministlerden Burcu Ersoy gibi isimler yer almaktadır.

Lezbiyen feministlerin diğer eserlerini ve yazıları ise Hasbiye Günaçtı'nın *"Menapoz bedenin "artık yumurtlamak istemiyorum" demesidir"* (2011); Yasemin Öz'ün *"Queer Teorinin Penceresinden"* (2011); Hande Öğüt'ün *"Feminizmi savunurken, feminizmi savuşturmak: Küçük Feministin Kitabı"* (2015) ve *"Mavi Kumru Moteli'nin Kadınları"*(2015); Burcu Ersoy'un *"'Eşcinsel Kadınlar': Ötekileri Yeniden Tanımlamak"* (2003) sayılabilir.

Türkiye'de lezbiyen feministlerin oluşturduğu yayın şirket bulgusuna ulaşılamamıştır. Lezbiyen feministlere ait dergi 2000 yılında ömrü kısa sürmüş olan Hülya Tarman'ın kurmuş olduğu *Öte-Ki Ben Lezbiyen Feminist Dergisi*'dir. Finansal sorunlar sebebiyle kapatılmak zorunda kalan söz konusu dergi, lezbiyen sözünü üretmek amacıyla oluşturulan bir dergi olduğunun altını çizmiştir (ÖTE-Ki Ben,2000:57; ÖTE-Ki Ben,2003:13-20).

LezBiFem'in çıkarttığı *Zeliş* ise, dört bülteni ile lezbiyen sesinin üretilmesine katkıda bulunan yayınlardan biri olmuştur. *Zeliş* dergisinin içeriğine ulaşılamamıştır. Bunun sebepleri zamanında internet üzerinden bülten şeklinde yayın yapmasıydı; bir diğer sebebi ise şu anda sitelerinin kapanması sonucu bültenlere erişilememesi olarak açıklanabilir.

Bunun dışında lezbiyen feministler genellikle *Feminist Politika, Amargi, Pazartesi, Feminist (B)iz, Feminist Kolektif ve Feminist Forum* gibi dergilerde görülmektedir. *Cogito*'nun yayınlarında, *Kaos GL*'nin dergilerinde lezbiyen feministlerin yazıları yer almaktadır.

3.2.2. Lezbiyen Feministlerin Filmleri ve Dizileri

Lezbiyen feministler kendini ifade etme aracı olarak sinema sektöründe de yerlerini almıştır. Film sektörünün heteroseksist ve homofobik oluşu lezbiyen stereotiplerini de yaratmıştır. Dünyada belli bir dönem lezbiyen temalı filmler yasaklanmışken; sonraki dönemlerde lezbiyenleri oldukça yanlış tanıtan filmler örgüsü başlamıştır. Türkiye'de de bu durum aynı şekilde seyretmiştir. Önceden lezbiyen temsilinde görünmezlik sorunsalı ile karşılaşılan film sektöründe; sonraki yıllarda yerini fobi almıştır. Bu noktada lezbiyen feminist bakış açısı ile yapılan; ve lezbiyen feministlerin yönettiği filmlerin incelenmesi gerekir.

3.2.2.1. Dünyada Lezbiyen Feministlerin Filmleri ve Dizileri

Dünyada lezbiyen filmler 1960'lı yıllara kadar çeşitli sansürler ile baskılanmış; dolaylı anlatım ile lezbiyen ilişkileri konu alan filmler ise lezbiyen stereotipinin temelini atan eril çalışmalar olmuştur. 1930 ile 1960 yılları arasında Hollywood Üretim Kodu (*Hay's Code*) ile lezbiyen temalı filmler yapılması yasaklanmıştır (Arcan,2011:224). Filmlerdeki lezbiyen rolleri ise 1920'lerin sonu 1930'lu yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır (Gürkan ve Ozan,2016:34). İlk lezbiyen karakterin yer aldığı 1929 yılındaki *Pandora's Box* (yönetmeni G.W. Pabst); ve sonrasında ise 1931 yılı Alman yapımı *Mädchen in Uniform* (yönetmeni Leotine Sagan ve Carl Froelich) filmleridir. *Pandora's Box* filminde başrol oyuncusu olarak ya ana konu lezbiyenlik üzerinden dönmemiştir. Fakat *Mädchen in Uniform*'da ise yatılı okulda okuyan bir

öğrencinin öğretmenine duyduğu aşkı anlatır. İki sona sahip olan filmin 1931 yapımı çekiminde sonunda yasak aşk meydana çıktığından dolayı öğretmen displin cezası alır ve bunun üzerine okuldan ayrılmak zorunda kaldığından dolayı öğrenci intihara teşebbüs eder. 1957 yılında yapılan diğer sonda ise arkadaşları tarafından kurtarılır. O dönemde ABD'deki bahsedilen sansür yasası yüzünden film, bazı sahnelerin kesilmesiyle izlenmesine izin verilmiştir (Ulusay,2011:4).

1960'lı yıllardan sonra lezbiyen temalı filmler çoğalmıştır. Fakat bu dönem ise lezbiyenler kötü (*D.E.B.S*.,2004, yönetmeni Angela Robinson), vampir (*The Vampire Lovers*,1970, yönetmeni Roy Ward Baker), avcı (*D.E.B.S.*; ve *Loving Annabelle*, 2006, yönetmeni Katherine Brookes) , pornografik sembol (*Wild Things,*1998 John McNaughton), kurban, intihara meyilli (*Lost and Delirious*,2001, yönetmen Lea Pool) gibi stereotipler ile yansıtmıştır (Gürkan ve Ozan,2016:34; Ramm,2013:14-34). Bunun yanı sıra lezbiyen karakterler ana akım filmlerde kafası karışık, bir dönemden geçen kız (*Chasing Amy*,1997, yönetmen Kevin Smith); bir başka cisgender kadın tarafından kandırılan cisgender kadın (*D.E.B.S.* 2004, yönetmen Angela Robinson) olarak gösterilmiştir (Ramm,2013:14).

Bu noktada Bamm *"Filmler, aslında lezbiyen olup olmadığından emin olmayan lezbiyenleri sundu"* demiştir (Ramm,2013:14). Gerçekten de lezbiyenler kendi filmlerini çekmeden önce lezbiyen filmler topluma sorunlu, kötü; ve sonu mutsuz biten bir hikaye olacağının mesajını vermiştir. Yazarları ve yönetmenleri de genellikle cisgender erkek elinden çıkan filmlerdi ve lezbiyenleri temsil etmiyordu. Bu noktada lezbiyen izleyiciler kendilerini yeterince temsil etmediklerini düşünmektedir (Ramm,2013:43).

Lezbiyen Feminizmin yükselişi ile birlikte lezbiyen sinema ve diziler lezbiyen temsilini olumlu yönde etkilemiştir. Önceden filmin konusu lezbiyen kimlik üzerinden kurulmaktaydı; Lezbiyen Feminizm ile birlikte lezbiyen feministlerin eli ile hazırlanan filmlerde tıpkı edebiyatta olduğu gibi filmin problematiği lezbiyenlik değil; sadece başrolün lezbiyen olmasıyla alakalı fakat ana konu asla lezbiyenlik değildir. Buna en iyi örnek verilecek dizi olarak *The L Word* gösterilebilir. Amerika'da lezbiyen ve biseksüel cis kadınların yaşadıkları hikayeleri anlatan dizi;

2019 yılında *The L Word: Generation Q* ile queer bir pencereden bakabilen ünlü bir dizidir. Lezbiyenlerin birçok sınıfı ve yaşam biçimini gösteren dizi lezbiyen fimler ve diziler arasında günümüzde parmakla gösterilmeyi hak etmektedir.

Lezbiyen filmlerde yaşanan lezbiyen streotipi diziler de etkisini göstermiştir. Günümüzde toplam 7 sezon oynamıştır *"Orange is the New Black"* (2013-2019) dizisi lezbiyen karakterin rolünü kötü olarak resmetmesi örnek gösterilebilir. Lezbiyen dizilerin lezbiyen kimliklerini en iyi şekilde resmeden diziler ancak 2000 yılı sonrası mümkün olmuştur. *The L Word* haricinde diğer lezbiyen feminist bakış açısına sahip diğer diziler ise fabrikada çalışan kadınları konu alan *"Bomb Girls"* (2012-2013); İskoçya'da yaşayan birkaç lezbiyen kadının hayatını anlattığı *"Lip Service"*[109] (2010-2012) sayılabilir. Lezbiyen stereotipinin dışına çıkan lezbiyen rollerin yer aldığı diğer önemli diziler ise *Sugar Rush* (2005-2006) ve *Skins* (2007-2013) sayılabilir.

Önemli lezbiyen yönetmenler ve lezbiyen filmler sıralanacak olunursa Barbara Hammer'ın *"Woman I Love"* ve *"Dyketactics"* (1976); Jan Oxenberg'in *"Home Movie"* (1974) ve *"Woman to woman"* (1975); Hilary Brougher'ün *"The Sticky Fingers of Time"* (1997); Nicole Conn'un *"Claire of the Moon"* (1992) vb. sayılabilir. *The L Word*'ün yapımcısı da olan Rose Trache'nin yönetmenliğini yaptığı *"Go Fish"* (1994); Chantal Akerman'nın *"I,You,He,She"* (1974); Particia Rozema'nın *"I've Heard the Mermaids Singing"* (1987); Jamie Babbit'in *"The Itty Bitty Titty Committee"* (2008); Dee Rees'in *"Pariah"* (2011) da diğer lezbiyen filmlerdir.

Lezbiyen ve lezbiyenlik üzerine kurgulanan filmlerin birçoğunun yönetmenliğini hala cisgender erkekler tarafından yapılmaya devam ettiği görülmektedir. Örneğin, son yıllarda en ünlü lezbiyen filmlerinden *Blue is the Warmest Color* (2013), *Carol* (2015), *Disobedience* (2018), *Imagine Me & You* (2005) *ve Room in Love* (2010) gibi filmlerin yönetmenleri cisgender erkektir.

[109] Lip Service dizinine BBC tarafından hiçbir sebep gösterilmeksizin son verilmiştir (Millar,2013). Bu noktada lezbiyen dizilere yapılan eril baskı günümüzde de devamlılığı sürdürdüğü söylenebilir.

Bazı filmler ise yönetmeni cisgender kadın olmasına rağmen lezbiyen imajını yansıtmada heteronormatif çerçeveden çıkamadığı görülmüştür. Örneğin, *Portrait of a Lady on Fire* (2019), *Below Her Mouth* (2016), *Kyss Mig* (2011) ve *Better Than Chocolate* (1999) gösterilebilir. Bu noktada daha fazla lezbiyen feminist filmlere ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

1974 yılında kurulan *Moonforce Media* ise lezbiyen feminist bir dağıtım sistemi olarak *National Women's Film Curcuit*'i kurmuştur (Samer,2015). Bu kuruluş ile birlikte lezbiyen feminist sinemaya katkısı oldukça fazladır. Bundan önce kendisinin de lezbiyen feminist olduğu Mary Lee Farmer, *İris Feminist Collective*'i vardı. Lezbiyen feminist olarak ilan eden İris, lezbiyenlere ulaşabilecekleri ve kendini temsil edebilmenin imkanını sundu (Samer,2015:39). *Moonforce Media* da İris'in çizgisinden giderek birçok önemli lezbiyen filmlerine imza atmıştır. Önemli lezbiyen feminist yönetmenlerin (Barbara Hammer, Jana Oxenberg gibi) filmlerine yer vermiştir (Samer,2015:8). Ayrıca lezbiyen feminist sinema çeşitli finansal desteklerle çoğalmasında katkıda bulunmuştur; fakat kurucuları Joan E. Brien ve Mary Lee Farmer ayrılınca kuruluş sona ermiştir (Samer,2015:94). Fakat lezbiyen feminist sinemaya katkısı ve sonraki yıllarda yapılan filmlerin yapılmasını sağlamıştır.

1989 yılında Fransa'da kurulan *Paris International Lesbian&Feminist Film Festival*, lezbiyen feminist filmleri gösterimine devam eden organizasyonlardan biridir. Carla Cavina'nın yönetmenliğini yaptığı *"Extra Terrestres"* (2016); Jennifer Reeder'ın *"Signature Move"* (2017) filmi; Maryam Keshavarz'ın *"Circumstance"* (2011) gibi filmler festivallerinde yerini almıştır. 15 Mayıs 2020'de gerçekleşecek olan festivalde Karole Di Tommaso'nun yazıp yönettiği *"Mamma + Mamma"* (2018); Goodyn Green'nin *"Shutter"* (2014) ve *"Second Shutter"* (2018); Carmina Ama ve Dwam Ipomee'nin *"L'annonce"* (2018); Evie Snax'in *"D.T.F. (Down to Fall)"* (2018) ve Annabel Jankel'in *"Tell It To The Bees"* (2018) gibi lezbiyen filmleri gösterilecektir (Paris International Lesbian&Feminist Film Festival).

Diğer lezbiyenlerin ve lezbiyen feministlerin yaptığı diğer çalışmalar ise *Woman to Woman* (1975, yönetmen Donna Deitch); Barbara Hammer'sın *"Menses"* (1974) sayılabilir. En ünlü lezbiyen feminist yönetmenlerden biri olan Sadie Benning'in Rita

Mae Brown'un *Rubyfruit Jungle* adlı romanı ile bağlantılı filmi *"Me&Rubbyfruit"* (1989); Jenny Livingstone'nun *"Lavender Limelight"* (1998) belgesel filmi, filmlerdeki lezbiyen imajları hakkında konuşan lezbiyenlerin görüşlerine yer vermektedir.

Lezbiyen feminist sinemaya iyi örneklerden biri 1993 yılında lezbiyen feminist oluşumlardan *Lesbian Avengers*'ın belgeselidir. *"The Lesbian Avengers Eat Fire, Too"* filmi Su Friedrich ve Janet Baus tarafından düzenlenen film, söz konusu grup hakkında önemli ipuçları vermektedir (imdb). Diğer önemli film ise 2014 yapımı yönetmenliğini Mary Dore'nin yaptığı *"She's Beautiful When She's Angry"*'dir. 1966 ile 1971 yılları arasındaki feminizmin yükselişini konu alan filmde lezbiyen feministlerin yaşadıkları olaylara da yer vermiştir.

Lezbiyen feminist sinema günümüzde hala geliştiğini söylemek zordur. Çünkü henüz lezbiyen stereotipini aşamamış birçok lezbiyen film görmek mümkün. Birçok konuda lezbiyen filmin eksiliklerle dolu olduğunu yazan Ramm, bu noktada lezbiyen film ile feminizm film eleştirisinin bir arada bulunmasının zaruri bir gereklilik olduğunun altını çizmiştir (Ramm,2013:42).

Türkiye'de ise Avrupa'daki lezbiyen stereotipini besleyen çalışmalara benzer şekilde 1965'li yıllara uzanan bir sinema kuşağı olmuştur. 1965 öncesi Türkiye'de lezbiyen görünmezliği söz konusu iken, daha sonraki yıllarda ise cisgender erkek eli ile lezbiyen stereotipini üreten filmler yapılmıştır. Bu noktada Türkiye'de lezbiyen feministlerin yapmış olduğu belgeseli ele almak önemlidir.

3.2.2.2. Türkiye'de Lezbiyen Feministlerin Filmleri ve Dizileri

2000 öncesi yıllarda Türkiye sinemasında lezbiyen temsili oldukça azdır; var olanlar ise dolaylı bir aktarma ile lezbiyen karakterlere yer vermiştir (Gürkan ve Ozan,2016:30). İlk lezbiyen ilişki sahnesine yer veren film olarak Atilla İlhan'ın kitabından uyarlanan 1962 yılında *"Ver Elini İstanbul"* (yönetmen Aydın G. Arakon) olarak bilinir. 1960'lı yıllarda lezbiyenliğin dolaylı yoldan gösterildiği diğer filmler ise 1963 yılında Atıf Yılmaz'ın yönettiği *"İki Gemi Yan Yana"*; ve Osmanlı Devletinde haremde yaşanan olayların anlatıldığı *"Haremde Dört Kadın"* (1965, yönetmen Halit Refiğ) sayılabilir.

1974 ve sonrasında ise Türkiye Sinemasında lezbiyen filmleri erotikleştirerek seks filmleri şeklinde sömürme dönemine girilir; 1980'li yıllarda ise yerini "platonik" aşka bırakır (Candemir,2016:54). Bu dönem yayınlanan lezbiyen karakterlerin yer aldığı filmler ise *"İhtiras Fırtınası"* (1983,yönetmen Halit Refiğ); *"Dul Bir Kadın"* (1985, yönetmen Atıf Yılmaz); *"Gramofon Avrat"* (1987, Yusuf Kurçenli) olarak sıralanır.

Türkiye'de konusu lezbiyen ilişki olarak beyaz perdeye yansıyan ilk film 1992 yılında Atıf Yılmaz'ın yönetmenliğini yaptığı *"Düş Gezginleri"*'dir. Senarist bu filmde lezbiyenlerden birine eril roller yükler; diğerine ise seks işçisi olarak kodlar. Filmde doktor olan Nilgün'e çeşitli erkeklik kavramları yükleyerek filmi heteroseksüel bir ilişki şeklinde yansıtır. Diğer bir bakış açısı ise, lezbiyen ilişki biçimlerinden birini yansıtan bir queer sinema örneğini oluşturma ihtimalidir.

2000'li yıllara gelindiğinde ise 2005 yılında Kutluğ Ataman'ın yönetmenliğini ysptığı *"İki Genç Kız"* ve 2001 yılında Ümit Ünal'ın *"Nar"* filmi lezbiyen temalı Türk filmleridir. Tıpkı *"Düş Gezginleri"* gibi bu filmlerde de ana konu lezbiyenliktir ve olaylar bu kişiler etrafında gerçekleşir. 2007 yılında ise Fatih Akın'ın yönettiği *"Edge of Heaven"*'da (Yaşamın Kıyısında) ise Almanya'ya sığınma talebinde bulunan Türk lezbiyen kişiyi konu alan film ile Türkiye sinemasında yerini almıştır.

Türkiye'de özellikle lezbiyenler öncelikle yok sayılmış; sonrasında dolaylı yoldan anlatılarak ufak sahneler ile süslenmiş ve sadece "görünür" kılmakla yetinmiştir. Aslında bu görünürlük lezbiyen görünürlülüğü değildir. Çünkü çoğu lezbiyenliği yansıtmamakla beraber lezbiyen ilişkiyi konu alan filmlerde ise heteroseksüel ilişkinin bir başka biçimine atıfta bulunmaktadır. Dikkat çekilen bir başka nokta ise yönetmenlerin hepsinin cisgender erkek olmasıydı. Bu noktada sayılan filmler içerisinde Türkiye'deki Lezbiyen Feminizm okumasına uyan hiçbir noktası yoktur.

Türkiye'de Lezbiyen Feminizm okumasına en uygun ilk ve tek film olarak *"Beyaz Atlı Prens Boşuna Gelme"* filmi günümüzde hala önemli bir belgesel niteliğini korumaktadır. Yönetmenliğini lezbiyen feministlerden Zeliha Deniz; İzlem Aybastı ve Aykut Atasay'ın yaptığı; Hasbiye Günaçtı gibi lezbiyen feministlerin de oynadığı

bu filmde lezbiyenlerin ve biseksüel cisgender kadınların yaşadıkları baskıları, sorunları ve görünmezliğini en gerçekçi gözlük ile yansıtan film olmuştur.

Türkiye'de lezbiyen feminist okumalara uygun henüz herhangi bir film çekilmemiştir. Finansal, dönemin getirdiği şartlar, baskılar vb. birçok sebebi olmakla birlikte lezbiyenlerin gözü ile anlatılan lezbiyen temalı filmlere ihtiyaç olduğu bir gerçektir. Kendini ifade etmenin bir başka biçimi olan STK'lar ise lezbiyen feministlerde ele alınması gereken bir başka konuyu oluşturmaktadır.

3.3. Lezbiyen Feministlerin STK'ları Hakkında

Lezbiyen feminist argümanda örgütlenme strateji ve amaç kısmında yerini almaktadır. Kendi kültürünü yaymak ve radikal değişimin gerçekleşebilmesi için örgütlenmeye ihtiyaç olduğu düşünülür (bkz. Douglas,1995:271). Hatta Brown ulusal bir partinin kurulmasını önermiştir. Ona göre her eyalette birbirileri ile ileşimi kolaylaştırmak için meclisler kurulmalı, feminist politikalara öncelik verilerek cis kadınlara yönelik programlar ve hizmetler oluşturulmalıdır (Brown,1976a-b; ak. Douglas,1995:227-228).

Sivil toplum kuruluşlarında dikey bir hiyerarşi vardır. Feminist okumanın ana temasında böyle bir kanaat paylaşılmamakla birlikte örgüt içerisinde genellikle yatay bir yönetime öncelik verilir. Her ne kadar Brown'un bahsettiği örgütlenme biçimi dikey bir yönetim olsa da lezbiyen feministlerin çoğu lideri olmayan, sorumlulukların paylaşıldığı yönetim biçimini uygun bulur (Douglas,1995:272).

Türkiye'deki lezbiyen feministler ise görünürlüğü sağlamak için ve kendileri gibi olan kişilere ulaşabilmek için örgütlenmenin elzem olduğunu düşünmüştür (Tuncel,2013). Kendi kültürlerini belli yerlerde ve bölgelerde yaşamak yerine daha geniş bir alana yayılmak için örgütlenmeye ihtiyaç duyar (bkz. Demirbilek,2018a).

Türkiye'de lezbiyen feministlerin örgütlenme biçimleri tam olarak bilinmemekle birlikte eşitliği ve özgürlüğü savundukları için yönetim anlayışları da yatay ya da esnek olduğu söylenebilir. Türkiye'de lezbiyen feministlerin oluşturdukları dernek ve vakıfların varlığı bilinmemekle birlikte feminist ve LGBTİ+ derneklerinde ve feministlerin kurdukları vakıflara destek oldukları söylenebilir (bkz. Mor Çatı,ty).

Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının varlığı ve sürekliliği kuruluş amacına göre değişkenlik gösterir. Devlet bazı sivil toplum kuruluşları ile yakından alakalı iken bazı örgütlere karşı baskı uygulamakta ve destek vermemektedir. Türkiye'de daha önce bahsedildiği gibi yönetim özellikle LGBTİ+ kişilerin örgütlerine oldukça mesafeli ve baskıcı bir tutum sergilemektedir (bkz. Yıldız,2007).

Türkiye'de mevcut yönetimin ataerkil oluşu feminist örgütlenmelerin de gerekli maddi desteği sağlayamamasına ve baskı altında kalmasına sebep olur (bkz. Gümüş, 2015). Feminist politikalara yönetimin kayıtsız kalması ve isteklerinin görmezden gelişi birçok örgütün işleyişini zorlaştırmaktadır. Toplumda belli bir bilincin oluşturulması için çabalayan Türkiye'deki lezbiyen feminist oluşumların dağılma sebepleri bilinmemektir. Fakat sistemin bu grupları görmezden gelişi ve baskılayıcı tutumu sebebiyle hem LGBTİ+ ile bağlantılı hem de feminizm ile ilişkili lezbiyen feminist örgütlerin, oluşumların ya da grupların sürekliliğini zorlaştırdığı söylenebilir.

Lezbiyen feminist örgütlerin, grupların ya da toplulukların kendini ifade edebilmesi için mekânsal unsur çok önemlidir. İletişim ağının kolaylığı ile bilinen büyük kentlerin belli kesimlerinde kendi kültürlerini yaratan ve geliştiren lezbiyenler sivil toplum kuruluşları ile birlikte daha geniş alanlarda seslerini duyurmayı istemiştir. Örneğin Özlem Atalay ve Petra L Doan'ın yaptığı çalışmada İstanbul'da lezbiyenlerin çoğunun Beyoğlu'nda yaşamayı seçtiğini bunun sebebi sosyalleşme imkanının, bir araya gelme durumunu kolaylaştıran bir mekan olarak gördüklerini tespit edilmiştir (Atalay ve Doan, 2019).

Lezbiyen feministler 1970 dönemlerinden itibaren kendi örgütlerini/gruplarını ya da kolektiflerini kurmuşlar; lezbiyenler ile ilgili yararlı birçok etkinlik düzenlemiştir. Bu noktada öncelikle dünyadaki lezbiyen feminist oluşumlar incelenecek; Türkiye'de ise önceden var olmuş gruplar ele alınacaktır.

3.3.1. Dünyada Lezbiyen Feministlerin Örgütleri, Grupları ve Oluşumları

Dünyada lezbiyen feministlerin örgütleri/grupları Tablo 13'da belirtimiştir.

Tablo 13. Dünyada Lezbiyen Feminist Gruplar/ Örgütler/Oluşumlar

İsim	Tarih	Alan	Üyeler/Kurucu	Ülke
Daughters of Bilitis	1955-1970	Lezbiyen	Del Martin, Phyllis Lyon	ABD
The Feminists	1968-1973	Radikal Feminist	Ti-Grace Atkinson	ABD
The Lavender Menace	1970-1971	Lezbiyen Feminist	Rita Mae Brown vd.	ABD
The Chicago Lesbian Liberation	1971-	Lezbiyen Feminist	-	ABD
The Furies Collective	1971-1972	Lezbiyen Feminist	Ginny Berson, Charlotte Bunch, Rita Mae Brown	ABD
Gouines rouges	1971-1973	Lezbiyen Feminist	Monique Wittig, Christine Delphy	Fransa
Lesbian Feminist Liberation	1972-	Lezbiyen Feminist	Jean O'Leary	ABD
The Lesbian Movement	1974- Günümüz	Lezbiyen	-	Danimarka
Salsa Soul Sisters	1974-	Lezbiyen	Harriet Alston, Sonia Bailey vd.	ABD
The Combahee River Collective	1974-1980	Lezbiyen Feminist	Barbara Smith	ABD

The Lesbian Organization of Toronto	1976-1980	Lezbiyen	Wancy Adamson	Kanada
The Leeds Revolutionary Feminist Group	1977-1980	Politik Lezbiyen Feminist	-	İngiltere
The Van Dykes	1977-Günümüz	Lezbiyen Feminist	Heather Elizabeth, Ange Spoulding	ABD
Pink Type	1978-1985	Lezbiyen Feminist	Amy Gottlieb, Carol Auld	Kanada
The Gay Women's Alternative	1981-1993	Lezbiyen	Lilli Vincenz	ABD
Lesbian Against Pit Closures	1984-1985	Lezbiyen Feminist	Wendy Caldon	İngiltere
Anjaree	1986-Günümüz	Lezbiyen Feminist	-	Tayland
Lesbian Avengers	1992-Günümüz	Lezbiyen	Sarah Schulman vd.	ABD

1955 yılında *Daugters of Bilitis* (DOB) ile başlayan lezbiyen örgütler, daha önce bahsedildiği gibi lezbiyen görünürlülüğünü arttırmak amacıyla oluşturulmuştur. İlk lezbiyen organizasyon olarak bilinen *DOB*, San Francisco'da Del Martin ve Phyllis Lyon tarafından kurulmuştur. O dönem lezbiyenlere uygulanan baskı sebebiyle bir arada bulunma eksikliği yaşayan lezbiyenler bu grup sayesinde öncelikle sosyal bir kulüp olarak bir araya gelmiştir (Barnes, Enyclopedia Britannica). Zamanla başka yerlerde de bölümleri kurulan *DOB*'un lezbiyen hakları ile ilgili çalışmalar yapmıştır. O zaman kendini lezbiyen feminist oluşum olarak nitelendirmese de lezbiyen

feministlerin bulunduğu bir gruptu. Daha önce bahsedilen *The Ladder* dergisi *DOB*'un çıkardığı kendi yayınıydı; burada birçok çalışmaya öncülük etmiştir. Lezbiyen Feminizmin yükselişi ile birlikte grup içerisinde görüş birliği olmaması sebebiyle kurucu üyelerin bazıları gruptan ayrılmıştır. Grubun dağılmasındaki temel mesele *DOB*'un lezbiyen ayrılıkçı feminist bir çizgi mi; yoksa *Mattachine Derneği* ile yakından ilişkili mi olacağı üzerine oluşan gerilimdi (Barnes, Enyclopedia Britannica). 1970 yılına gelindiğinde ise *DOB* dağılmıştır. *DOB*, lezbiyen görünürlülüğü ve lezbiyen hakları konusunda ilk adımı atan, bu noktada birçok lezbiyen örgütlere cesaret veren bir oluşum olması bakımından önemlidir.

1968 yılında ise *The Feminists-A Political Organization to Annihilate Sex Roles* adlı grup 1973 yılına kadar New York'ta faaliyet gösteren radikal feminist bir çizgiye sahipti. *NOW*'un daha önce anlatılan sorunlar sebebiyle muhafazakar olduğunu düşünen kesimlerin ayrılması ile oluşturulan grup, Ti-Grace Atkinson gibi önemli isimlerin liderliğinde yürütülmüştür (Wills,1992:140). *The Feminists*'in en bilinen aksiyonu New York Şehri Evlilik Lisans Bürosu'nu evlilik sözleşmesi ile ilgili kısmına yaptıkları protesto mahiyetinde broşüler dağıtmalarıydı (bkz. Morgan,1970:537). *The Feminists*'in en önemli özelliği Lezbiyen Feminizmde bahsedilen politik lezbiyenliği savunmalarıydı. Tamamen "erkek"ten izole edilmiş bir biçimde grup olmaya özen göstermesinin yanı sıra ayrılıkçı düşünceleri üye kotasına da yansımıştır; önce "erkeklerle" yaşayan cisgender kadınları sınırladı sonra evli olan cisgender kadınları 1971 yılında üyeliğe almamıştır. Ti-Grace Atkinson'un grup içerisindeki anlaşmazlık sebebiyle istifa etmesinin ardından 1973 yılında dağıldı.

1970 yıllara gelindiğinde lezbiyen feminist oluşumlar çoğalmıştır. 1969 yılında *NOW*'da yaşanan *NOW*'un yönetim kurulunda yer alan Betty Friedan'ın lezbiyenlere karşı "lavanta tehdidi" benzetmesini yapmasıyla fobik tavırları ve ifadeleri sonrası *NOW*'dan ayrılan lezbiyen feministlerin önde gelenleri (Rita Mae Brwon gibi) istifa edip Friedan'ın kullandığı olumsuz cümlesini performatif siyaset ile olumladılar. 1970 yılında *The Lavender Menace*, dönemin önemli isimlerinden Martha Shelley, Rita Mae Brown, Barbara Love gibi isimlerin yer aldığı lezbiyen feminist grubu oluşmuştur (Shumsky,2009). Bu grup ünlü "woman-identified woman" bildirisini

hazırlayan, Lezbiyen Feminizmin alt metnini oluşturan metine öncülük eden gruptur. İlk aksiyonları Kadınlar Kongresinde lezbiyen meselelerin ele alınmamasını protesto etmek amacıyla tişörtler basılmıştır, kongrede hazırlanan "woman-identified woman" metini okundu. Tarihe "Lavender Menace" baskını olarak geçen protesto Lezbiyen Feminizmin başlangıcı olarak kabul edilir; ve daha sonra kendilerine *Radicalesbians* demeye karar vermişlerdir.

1971 yılında *The Chicago Lesbian Liberation* (CLL)'dir. Önceden *Women's Liberation Movement* ve *Chicago Gay Liberation* bir parçası olsa da daha sonra lezbiyen sözünü ve sorunlarını üretmek amacıyla kendi gruplarını kurmuştur (Stewart-Winter,2016:132; Heap,2005; Wooten,2009). Gay Pride yürüyüşlerine katıldı; bilinç yükseltme grupları oluşturdu; *The Feminist Voice*'de "The Lavender Woman" sayfası oluşturdu. (Enke,2007:52; Baim,2009:10,93,178).

1971'de Washington'da kurulan *The Furies Collective*, lezbiyen feminist grupların en önemli örneklerinden biridir. Bu gruptaki üyeler birlikte yaşamışlardır. Ginny Berson, Charlotte Bunch, Rita Mae Brown, Coletta Reid, Nancy Myron ve Joan Biren gibi önemli lezbiyen feministlerin üye olduğu grubun ömrü uzun sürmemiştir (Brown,1997:267). Grupta birkaç üyenin ayrılması ile 1972 yılında dağıldı; bir yıl sonra ise *Olivia Records Radicalesbians* tarafından oluşturulmuştur (Dolan,2002:205-219). 2016 yılında ise *Furies* üyelerinin kendi yaşantılarını kurdukları ev ilk lezbiyen ev olarak ulusal tarihi yerler kaydına geçti (Riley,2016).

1971 ile 1973 yılları arasında Fransa'daki bi diğer grup ise *Gouines rouges*'tir. Hem feminist hem de eşcinsel harekette lezbiyen görünürlülüğünün yetersiz olduğu düşüncesi ile kurulmuştur. İçlerinde Monique Wittig, Christine Delphy gibi isimler de yer almıştır (Kaput,1997).

1972 yılında ise bir başka lezbiyen feminist örgüt olan New York'ta *Lesbian Feminist Liberation* örgütü kurulmuştur. Önceden *Lesbian Liberation Committee* ve *Gay Activist Alliance* örgütlerinde yer alan lezbiyenler, lezbiyen ve feminist konuların yeterince konuşulmadığını düşündükleri için ayrı bir örgüt kurmuştur (Nestle,2007:338; Myers,2009:165; Stein,2012:92). Örgüt 1973 yılında şehir yönetmeliğine cinsel yönelimi de eklemek amacıyla kampanyalara katıldı; Fobik

olan yazar George Gilder'ın röportajını bozmuştur (Stein,2012:96,98; Capsuto,2000:102); ayrıca Ulusal Amerikan Müzesi'nin cinsiyetçi tavrını protesto etmiştir (Stein,2012:98); 1974 yılındaki LGBT Pride yürüyüşüne katılmıştır (Baker,2008:29). Diğer yandna örgütte transfobi hakimdi. 1973 yılındaki Pride yürüyüşünde drag queenlerin gösterilerine karşı çıkmasıyla eleştiri toplamıştır.

1974 yılında ise karşımıza lezbiyen feminist örgütlerden *The Lesbian Movement* (Danimarka) çıkar. Danimarka'da *Redstocking Hareketi*'ndeki lezfobiden rahatsız olan kişiler tarafından kurulan örgüt, Danimarka'nın ilk lezbiyen grubudur (Paulsen ve Nissen, 2003). 1985 yılında dağılan örgüt birçok yayın, kurslar yaparak feminizme katkı sağlamıştır. Aynı yıl kurulan bir başka lezbiyen feminist örgüt ise ABD'de en eski siyahi lezbiyen organizasyon olarak bilinen *Salsa Soul Sisters*'tır. Örgüt, renkleri nedeniyle lezbiyenlerin karşılaştığı sorunlara yoğunlaşmış; siyahi lezbiyenlere kendi sözlerini üretmenin imkanı sağlanmıştır (Deitcher,1995:79). Grupta ayrıca Latin-Amerikalı cisgender kadınlar da yer alıyordu. Harriet Alston, Sonia Bailey, Luvenia Pinson, Candice Boyce ve Mava Flowers tarafından kurulan örgüt, dergi ve yayınlar çıkarmış; bu dergilerden biri daha önce de bahsedilen *Azalea: Third World Lesbians*'tır (Covina ve Galana,1975; D'Emilio,1992:261).

1976 yılında ise Toronto'da 1980 yılına kadar etkinliğini gösteren *The Lesbian Organization of Toronto* (LOOT) ise bulunduğu bölgenin ilk açık olarak lezbiyen feminist grubuydu (Ross,1995:11). Grubun amacı lezbiyen grupları bir araya getirmekti (LOOT,1976). Ayrıca lezbiyenlerin coming out süreçlerine fayda sağlayabileceklerini düşündü (Ross,1995:64). Üyeler arasında önemli lezbiyen feministlerden Nancy Adamson'ın da yer aldığı grupta sadece cisgender kadınlara yönelik işler yapmaktadır.

1978 yılında transgender kadın örgüte katılmak istedi fakat *LOOT*'un transfobik yaklaşımı neticesinde kabul edilmemiştir (Ross,1995:135). Konferanslar, müzikler ve telefon danışmanlığı gibi birçok faktörü barındıran *LOOT* 1980 yılında birçok sebepten dolayı (siyasi görüş farklılıkları, üye sorunları, değişen politik iklim vs.) kapatılmıştır (Ross,1995:198).

1977 yılında kurulan bir başka grup ise 1970 ile 1980 yıllar arasında faaliyet gösteren İngiltere'de *The Leeds Revolutionary Feminist Group*'tur. Önemli lezbiyen feministlerden Sheila Jeffreys'in düşüncelerinden etkilenen grup, politik lezbiyenliği savunmuştur (Bindel,2009). *Leeds*, liberalizme olan eleştirisi ile kurulmuştur (Mackay,2014:106). Gece Yürüyüşleri düzenledi; 1981'de yayınladıkları "Düşmanınızı Sevdiniz mi?" başlıklı broşürler dağıtıldı. Broşürde her kadının lezbiyen olması gerektiği yer almaktaydı ve grupta heteroseksüel kadınlara karşı düşmanla işbirlikçiler olarak bakılmaktaydı (Leeds Revolutionary Feminist Group,1981:6). 1977 yılında ABD'de bir başka lezbiyen feminist grubu *The Van Dykes,* Heather Elizabeth ve Ange Spaulding tarafından kurulmuştur. Bu grup ABD ve Meksika güzergahında olan ulaşım araçlarında yaşamıştır (Levy,2009; Benfer,2009).

1978 yılında ise Kanada'da karşımıza çıkan lezbiyen feminist kolektifi *PinkType* ise 1985'e kadar sürmüştür (McLeod,2016). İçlerinde eşcinsel cisgender erkeklerin de bulunduğu kolektif içerisinde Amy Gottlieb ve Carol Auld gibi isimler yer almıştır. 1981 yılında ise *The Gay Women's Alternative,* Washington'da kurulan ve 1993 yılına kadar etkinliğini sürdüren bir kuruluştur. 1993 yılında finansal sorunlar sebebiyle kapatılan grubun amacı feminist konuları tartışmak ve eğitmekti; ayrıca grup Audre Lorde ve Joan Biren gibi lezbiyen feminist kişilerin konuşmalarına da yer vermiştir (The Washington Blade,1991:32; Becker,1984:12; Keen,1984).

1984 yılında İngilere'de kurulan *Lesbian Against Pit Closures* grubu, diğer lezbiyen feminist oluşumlara benzer nedenlerle bir araya gelmiştir. Grup, madencilerin grevine destek vermesiyle öne çıkan gruplardan biridir (Cole,1986). Diğer lezbiyen feminist örgütler sıralanacak olunursa 1986 yılında Tayland'da kurulan *Anjaree* grubu; 1992 yılında New York'ta Dyke yürüyüşüne öncülük eden *Lesbian Avengers*; ve 1974 ile 1980 yılları arasında etkinliğini sürdüren, siyah feminist organizasyon *The Combahee River Collective* sayılabilir.

Dünyada birçok lezbiyen feminist örgütlerin varlığı söz konusuyken Türkiye'de ise bu örgütler oldukça sınırlı sayıda kendini göstermiştir.

3.3.2. Türkiye'de Lezbiyen Feministlerin Örgütleri, Grupları ve Oluşumları

Türkiye'de lezbiyen feminist grupların kronolojik olarak Tablo 14'da gösterilmiştir.

Tablo 14. Türkiye'de Lezbiyen Feminist Gruplar

Grup	Yer	Tarih	Alan
Venüs'ün Kızkardeşleri	İstanbul	1995-2002	Lezbiyen
Sappho'nun Kızları	Ankara	1998-2000	Lezbiyen Feminist
ÖTE-Kİ Ben	Ankara	2000-2002	Lezbiyen Feminist
LezBiFem	İstanbul	2015-Günümüz (kapanmadı ama aktif değil)	Lezbiyen-Biseksüel Feminist

Türkiye'de lezbiyen feministlerin gruplarına bakıldığında 1995 yılında *Venüs'ün Kızkardeşleri* ile başlamıştır. Lezbiyenleri bir araya getirme amacı ile oluşturulan grup, İstanbul'da kurulmuştur. 1996 yılında *Kaos GL* ve *Venüs'ün Kızkardeşleri* 8 Mart'da yürüyüşe katıldı (Kaos GL,1996:2). *Venüs'ün Kızkardeşleri* Habitat sırasında evlerinden kovulan, tehdit edilen travesti ve transseksüeller için stand açarak kampanyaya destek olmuştur (Yıldız,2007). Bunun dışında bilinçlendirme grubu, lezbiyenlerin bir araya gelmesinde ilk adım olarak çok katkısı olan *Venüs'ün Kızkardeşleri*, toplantılarına transgender kişileri ve cisgender erkekleri almamıştır (Yıldız,2007). Habitat kampanyası sırasında *Venüs'ün Kızkardeşleri* grup üyelerinden Güneş Göker'in televizyona ve gazetelere çıkması grup içerisinde gerginliklerin çıkmasına sebep oldu (Yıldız,2007). Bunun sonucu Güneş Göker gruptan ayrıldı. Grup ise 2000 yılında dağılmaya karar verdi ve açıklamasını ancak 2002 yılında *Kaos GL* dergisi aracılığıyla yapmıştır (Engindeniz,2013). Açıklamasında grup içerisindeki görüş ayrılıkları sebebiyle dağıldıklarını, yeni bir grup kurmak yerine *Kaos GL*'ye destek olacaklarını yazmıştır (Engindeniz,2013).

Diğer lezbiyen feminist ve hatta ilk lezbiyen feminist oluşum olarak kendini tanıtan grup olarak *Sappho'nun Kızları* karşımıza çıkmaktadır (Engindeniz,2013). 1998 yılında Ankara'da kurulan grup, kendi sözzlerini üretmek ve lezbiyen görünürlülüğü amacıyla kurulmuştur (Kaos GL,2016b). Kurucularında Yeşim Tuba Başaran ve Güneş Göker gibi isimler yer almış; üyeler arasında Burcu Ersoy gibi önemli kişiler vardı. İki yıl etkinliğini sürdüren grup, bilinç yükseltme grupları ile lezbiyenleri bir araya getirmek ve lezbiyen sözünü üretmede önemli katkıları olmuştur. Bunun dışında grup *Eksik Etek* dergisindeki kişiler ile bir araya gelerek feminist tartışmalar yapmıştır (Bianet,?). Dağılma sebebi tam olarak bilinmemekle birlikte kendini feshetmeden önce lezbiyenlerin birbirlerini bulması amacıyla *Bilitis* adıyla bir e-posta grubu kurmuştur (Demirbilek,2018a). Dağılma açıklamasında bütün belgeleri ve desteklerinin tıpku *Venüs'ün Kızkardeşleri* gibi *Kaos GL*'ye aktaracaklarını duyurmuştur.

2000 yılında ise yine Ankara'da Hülya Tarman gibi önemli lezbiyen feministlerin bir araya gelip oluşturduğu *ÖTE-Kİ Ben* ise kendi çıkardıkları dergi projesi ile Lezbiyen Feminizme büyük katkısı olmuştur (bkz. ÖTE-Kİ Ben, 2000:57). Ne zaman dağıldığı konusunda bir bilgiye ulaşılamamasının yanı sıra neden kapatıldığı sorusunun bilgisine de ulaşılamamıştır.

2015 yılında ise *LezBiFem* grubu, lezbiyen feministlerin bir araya geldiği önemli gruplardan biridir. İstanbul'da kurulan grup birçok ilde etkinlikler düzenleyerek, lezbiyen ve biseksüel cisgender ve transgender kadınları bir araya getirerek sözlerini üretmede büyük katkı sağlamıştır. 2017 yılında İzmir gibi birçok ilde düzenledikleri cinsellik atölyesi; LezBiDüş sözlü tarih projesi; *Zeliş* adı ile yayınlanan dört bülten; Feminist Forum etkinliklerine katılımı; ve ilk eylemi olma niteliği taşıyan 14 Temmuz'da Onur Yürüyüşünü yasaklayan kararı kınayan yürüyüşleri vb. birçok aksiyonu gerçekleştirmiştir (bkz. Tuncel,2017; Kaos GL,2016d; Kaos GL,2017; Kocabıçak,2015). Günümüzde etkinlikleri olmasa da hala var olan *LezBiFem*, sosyal medya ile seslerini duyurmaya devam etmektedir.

Örgütler ile ilgili detaylı bilgileri röportaj yapılan kişiler tarafından ayrıntılı bir şekilde bilgi alınmıştır. Ayrıca örgütlerin siyasi partiler ile ilişkisi hakkında da veriler elde edilmiştir.

3.3.2.1. Venüs'ün Kızkardeşleri ve Siyasi Partiler ile İlişkileri

Venüs'ün kızkardeşleri hakkında bilgiler Mine Yanat sayesinde öğrenilmiştir (Mine Yanat, 26.06.2019,18:00). Topluluk ev toplantıları yapmıştır. Örgüt içerisindeki kişi sayısı 6 ila 10 kişi arasında değişmektedir.

Siyasi partilerle ilişkileri olmadığı bilinmektedir. Bunun dışında dağılmasının sebebini Mine Yanat *"kadınlar bir türlü bir araya gelemiyorlar bir arada olamıyorlar"* şeklinde açıklamıştır (Mine Yanat, 26.06.2019,18:00). Bu noktada *Venüs'ün Kızkardeşleri*'nin dağılma sebebini o dönemim şartları ve koşulları gereği lezbiyenlerin bir araya gelemeyişine bağlamak mümkündür.

3.3.2.2. Sappho'nun Kızları ve Siyasi Partiler ile İlişkileri

Sappho'nun Kızları hakkında bilgileri Ayşe Zeki, Duygu Yılmaz, Burcu Ersoy ve Yasemin Öz tarafından öğrenilmiştir. Burcu Ersoy 1999 yılında Hacettepe Üniversitesi'nde ödev olarak hazırladığı Sappho'nun Kızları hakkında detaylı bilgiye erişilmiştir[110]. Buna göre *Sappho'nun Kızları* kurulmadan önce Kaos GL içerisinde birbirlerini bulmuş; sonrasında ise birbirleri ile iletişim kurabilmeyi başaran lezbiyenler 13 Mayıs 1998 yılında kendi gruplarını oluşturmuştur (Ersoy, 1999: 11-12).

Lezbiyen feminist bir grup olan *Sappho'nun Kızları* lezbiyenlik ile feminizm arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamıştır: *"Lezbiyenler, kadın oldukları için, feminizm de kadınların yaşadıkları sorunları çözümleyip, sounların ortadan kaldırılmasına yönelik mücadele yöntemleri özeren bir düşünce sistemi olduğu için lezbiyen kadınları feminizmden ayrı düşünmek imkansız"* (Ersoy,1999:12). Bu açıklama *Sappho'nun Kızları*'nın kendilerine ait broşüründe de yer almaktadır.

[110] Burcu Ersoy'a yaptığı çalışmayı paylaştığı için teşekkür ve minnet dilekleri iletilmiştir.

Grubun kurulma amacını Burcu Ersoy şu şekilde yazmıştır: *"Karşılaşılan toplumsal ve bireysel problemlerin tartışılıp çözülebilmesi için aynı şeyleri yaşayan insanların etkileşimlerinin çok faydalı olacağını düşünmeleri ve bu etkileşimlerin varlığının lezbiyenlerin bu kimlik içinde hem kendileriyle hem de toplumla karışık yaşamaları anlamında çok önemli işleve sahip olması. Sorunların üstesinden birlikte gelerek topluma varlıklarını kabul ettirme amacını taşıyorlar"* (Ersoy,1999:12).

Kendilerine ait bir dergileri olmamıştır; Kaos GL'de yazmaya devam etmişlerdir. Broşürlerinde de Kaos GL'den kopmadıklarını dile getirmişlerdir: *"Üstelik biz Kaos GL'yi bizim olmayan bir dergi olarak görmüyoruz"* (Sappho'nun Kızları, ty: 16).

Grup toplam 6 kişi olduğu ve hiyerarşiye karşı bir duruş sergilemişlerdir; bu noktada başkan ya da yardımcı gibi görevler olmamıştır (Ersoy,1999:13). Toplantıları Pazar günleri sonrasında ev toplantıları yapılmıştır (Ersoy,1999:14). Ayrıca ayda bir kez Kadın Tiyatrosu ile toplantılar yapmıştır (Ersoy,1999:15).

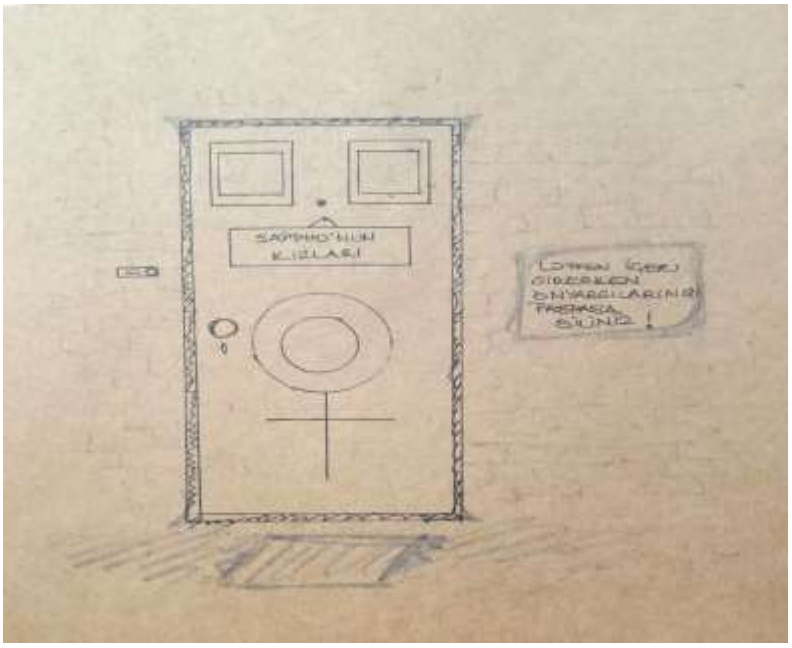
Kendilerine ait bir finansal destekleri olmamıştır. Bu noktada yurt dışındaki Derivathe Duo isimli lezbiyen grubun Mozart'ın *"bestelerine, kendilerinin söz yazdığı İngilizce CD'leri edinip, bunları satarak elde ettikleri parayı kullanmış"* ve bu şekilde broşürlerini bastırmışlardır (Ersoy,1999:14-15). Broşür 16 sayfadan oluşmuştur ve bu veri Burcu Ersoy sayesinde elde edilmiştir.

Ayrıca Duygu Yılmaz da broşürün nasıl elde edildiği noktasında mail atarak Burcu Ersoy ile aynı açıklamaları yapmıştır: *"Saphho'nun Kızları olarak cikardigimiz brosürün masrafini yanlis hatirlamiyorsam CD satisi ile de karsilamaya calistik. ABD'li bir ciftin Derivative Duo grubu olarak cikardigi iki parodi albüm var: 'Opera for the Masses' ve 'Mutiny at the Matinee'."* (Duygu Yılmaz, 15.04.2020, 20:51).

Şekil 1. Sappho'nun Kızları broşürünün ön kapağı

Şekil 2. Sappho'nun Kızları broşürünün arka kapağı

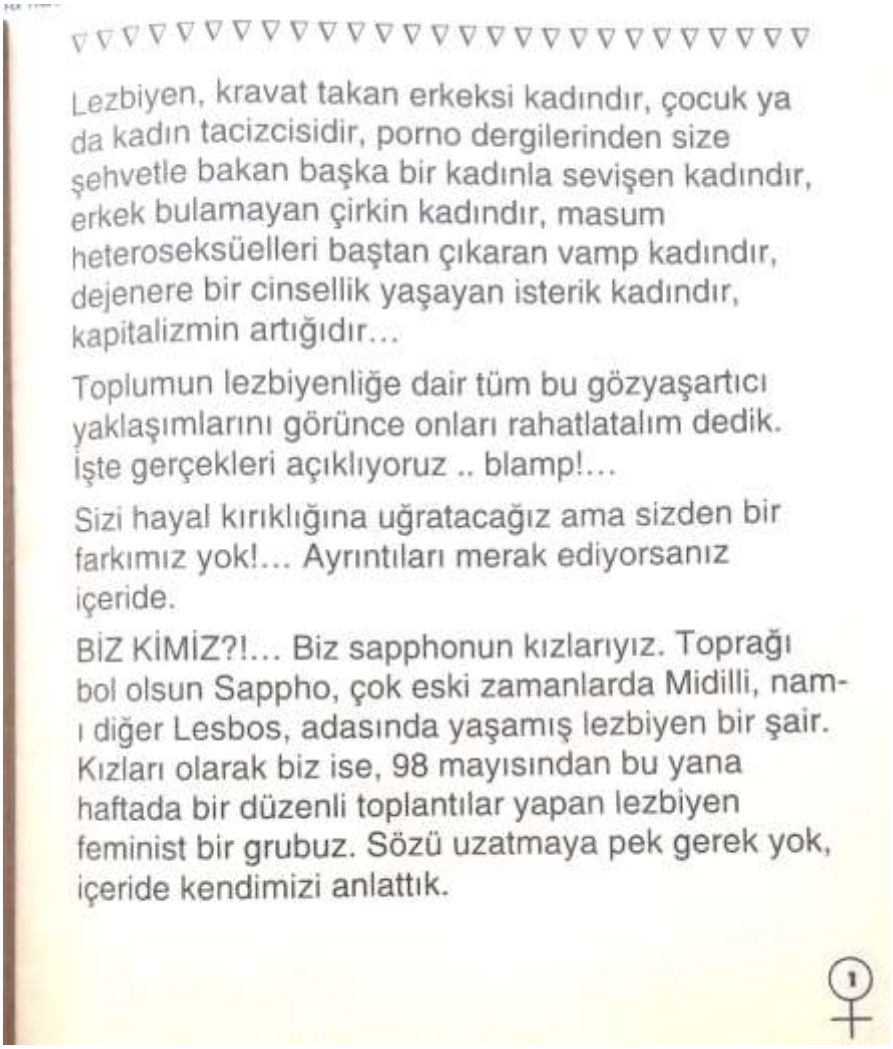

Şekil 3. Sappho'nun Kızları broşürünün son sayfası

Broşür incelendiğinde ilk sayfada lezbiyenler hakkında kalıpyargılardan bahsederek bir manifesto niteliğinde bir yazı yer almaktadır: *"Lezbiyen, kravat takan erkeksi kadındır, çocuk ya da kadın tacizcisidir, porno dergilerinden size şehvetle bakan başka bir kadınla sevişen kadındır, masum heteroseksüelleri baştan çıkaran vamp kadındır, dejenere bir cinsellik yaşayan isterik kadındır, kapitalizmin artığıdır… Toplumun lezbiyenliğe dair tüm bu göz yaşartıcı yaklaşımlarını görünce onları rahatlatalım dedik. İşte gerçekleri açıklıyoruz… blamp!... Sizi hayal kırıklığına uğratacağız ama sizden bir farkımız yok!..."* (Sappho'nun Kızları Broşürü, ty:1).

Resim 4. Sappho'nun Kızları Broşürünün ilk sayfası

Lezbiyen, kravat takan erkeksi kadındır, çocuk ya da kadın tacizcisidir, porno dergilerinden size şehvetle bakan başka bir kadınla sevişen kadındır, erkek bulamayan çirkin kadındır, masum heteroseksüelleri baştan çıkaran vamp kadındır, dejenere bir cinsellik yaşayan isterik kadındır, kapitalizmin artığıdır...

Toplumun lezbiyenliğe dair tüm bu gözyaşartıcı yaklaşımlarını görünce onları rahatlatalım dedik. İşte gerçekleri açıklıyoruz .. blamp!...

Sizi hayal kırıklığına uğratacağız ama sizden bir farkımız yok!... Ayrıntıları merak ediyorsanız içeride.

BİZ KİMİZ?!... Biz sapphonun kızlarıyız. Toprağı bol olsun Sappho, çok eski zamanlarda Midilli, namı diğer Lesbos, adasında yaşamış lezbiyen bir şair. Kızları olarak biz ise, 98 mayısından bu yana haftada bir düzenli toplantılar yapan lezbiyen feminist bir grubuz. Sözü uzatmaya pek gerek yok, içeride kendimizi anlattık.

Broşür'de aslında ilk sayfası bir manifesto niteliğindedir ve neden kuruldukları, isimlerini nereden aldıkları yazmaktadır. Sonraki bölümlerde ise lezbiyenlik ile feminizm arasındaki ilişkiyi, neden bir arada yürütülmesi gerektiğine dair açıklamalar yapılmıştır: *"Lezbiyen mücadele, feminist bakış açısı olmadan olamaz... Lezbiyen kadnlar ise mücadele yoluna girdikleri andan itibaren feminizme gözlerini kapayamazlar. Lezbiyenlerin mücadeleleri için feminizme, feministlerin de lezbiyenlere ihtiyaçları vardır. Bu iki grup yanyana durmadığ sürece bir kanatları kırık olacaktır."* (Sappho'nun Kızları,ty: 12).

Grup hakkında diğer bilgileri ise Ayşe Zeki, Burcu Ersoy, Duygu Yılmaz ve Yasemin Öz'den alınmıştır. Buna göre yapılan röportaj sonucu Burcu Ersoy grup hakkında, *"ben 99 Mayıs'nda katıldım. 2001 gibi sonlandırdık yani aslında şöyle Sappho'nun Kızları lezbiyen feminist bir grup... Sonlanmasının nedeni bir müzik*

grubu onlarla iletişime geçerek broşürlerin parasının çıkması onların CD'lerini satarak oldu. Neden sonlandı; azaldık yani 3 kişiye inmiştik en son. Son 1 yıl 2000-2001'de Miss sokaktaki Kültür Merkezinde toplantılarımızı yapıyorduk. Yeni insanların gelmemesi sürekli aynı kişi olmak bizim motivasyonumuzu düşürmeye başladı. Kaos GL'nin içinde örgütlenelim o zaman dedik ve Kaos GL'de kadınların örgütlenmesini kolaylaştıracak bir rolü üstlenmeyi tercih ettik. Yeni bir söz söyleyemeyen bir topluluğun kendi kendini fesh etmesi gerektiğini düşünüyorduk. Kaos GL içinde devam ettik yani." Demiştir (Burcu Ersoy, 19.04.2020,16:00).

Ayrıca Burcu Ersoy grubun içeriği ve neler yaptıklarını anlatmıştır: *"Her Pazar toplanyorduk. Hem kendi varoluşumuz üzerinden konuşmak hem de bir tema belirliyorduk; aşk teması, şiir okumak, okuma yapmak gibi. Yalnız değiliz, sözümüz var gibi daha çok zaten broşür de onu söyledi " Biz Kimiz" Broşürü. Amacmız da daha çok bu yöndeydi, tanışmak, bir araya gelmek varlığımızın farkında olmak, neler yapabiliriz bunları ortaya koymak şeklinde. Lezbiyen kimliğini bir araya getirmek. (Etkinlikler) Ankara'daydı. Güz İstanbul oluyordu. İstanbul'a da gidiyorduk tabi ki şimdikilerdeki gbii etkinlikler de yoktu."* demiştir (Burcu Ersoy, 19.04.2020,16:00).

Yasemin Öz ise *Sappho'nun Kızları* içerisindeki deneyimlerini şu şekilde ifade etmiştir: *"Sosyalleşme anlamında ilk defa bir araya gelen grubuz bu tür feminist gruplar gibi önce bilinç yükseltme yani deneyimlerimizi paylaşmak, kafalarımızdaki soruları cevaplamak ve oradan da feminist talep üretme. Mesela 8 Mart için bir* talep *üretimi gibi politik şeyleri de konuştuğumuz, daha çok tabi mekan sıkıntısından dolayı ev toplantlarıyla organize olduğumuz bir gruptu, yani böyle 20, zaman zaman daha fazla kadın dahil olduğu"* demiştir (Yasemin Öz, 08.04.2020,16:25).

Grubun neden dağıldığı sorusuna ise Yasemin Öz *"Bir süre sonra daha çok sosyalleşme işlevi gören gruplar zaten Türkiye'deki lezbiyen feminist örgütlenmelerin hiçbiri bakın Venüs'ün Kızkardeşleri, Sappho'nun Kızları, ÖTE-Kİ Ben, LezBiFem, belirli bir sre yoğun bir şekilde aktif oluyorlar sonra dağılıyorlar. Bence bunun temel sebebi sınırlı sayıda insan, herkes birbirini tanıyor, kişisel ilişkiler, duygusal ilişkiler, arkadaşlıklar, sevgililikler iç içe geçtiğinde grupların duygusal dinamikleriyle cinsel dinamikleri birbirine karışıyor ve duygusal*

dinamiklerinin etkisi düşünsel dinamikleri etkiliyor. Pek çok kadın örgütü bence bu tür anlaşmazlık yüzünden dağılıyor hani lezbiyenlerde de öyle oluyor yani" demiştir (Yasemin Öz, 08.04.2020,16:25).

Duygu Yılmaz ise *Sappho'nun Kızları*'nda neler yaptıklarını, grubun yapısını ve neden dağıldığı hakkında detaylı bilgiler vermiştir: *"Bir tema üzerine tartışıyorlardı her buluşmada. 6-7 kişi hatırlıyorum şu ana kadar. Grup dağılana kadar içinde bulundum, yaklaşık 2 yıl kadar aktif kalabildim. Sappho'nun Kızlar evde toplanyordu. Kaos Gl büro tuttu o mekanda biz de yer aldık hani en azından yerimiz oldu orada toplantılamızı yapmaya başladık ve haftanın bir günü buluşma ve tanışma ayarladık. Çok insan gelmedi ama, biz her hafta orada nöbet bekledik. Dağılma sebebimiz görünmezlik ve üretememezlik. Broşür çıkardık, elde imkan yok, paramız yok ki daha fazla birşeyler yapalım. tıkandık yani bir noktada. İlk başta çok aktiftik, yazılar yazdık dergiye işte. Bizim ayrı bir yayın organımız yoktu Kaos GL'ye yazıyoruz, çeviriler yapıyoruz. Çok gruplarla bir araya gelemedik. Sayımız az. Birincisi imkansızlıklar, maddi olanak yok. İlk broşürü çıkardığımızda zaten çoğu insan cebinden çıkmıştır masrafları"* demiştir (Duygu Yılmaz, 15.04.2020,18:00).

Grubun tüzel kişiliği olmadığını belirten Duygu Yılmaz sonrasında Bilitis diye bir internet üzerinden platform kurulduğunu ve orada da bir süre yer aldığını söylemiştir (Duygu Yılmaz, 15.04.2020,18:00).

Burcu Ersoy ve Yasemin Öz de *Sappho'nun Kızları*'nın tüzel bir kişiliği olmadığını ifade etmiştir. Bu noktada Burcu Ersoy: *"Sappho'nun Kızları@hotmail.com diye bir e-mail adresimiz vardı"* demiştir (Burcu Ersoy, 19.04.2020,16:00). Ayrıca Burcu Ersoy *Sappho'nun Kızları*'nın siyasi partilerle bir ilişkisi olmadığını daha çok feminist oluşumlarla iletişim kurduklarını söylemiştir: *"Kadın Tiyatrosu vardı o zamanlar onunla iletişime geçiyorduk. Yine Anarşist Feministler diye bir şeyler vardı daha çok feministlerle bir araya gelişler onlar da ev toplantılarıydı. Kaos GL gibi siyasi partilerle etkileşim yoktu."* (Burcu Ersoy, 19.04.2020,16:00).

Ayşe Zeki ise *Sappho'nun Kızları* içerisindeki deneyimlerini, neler yaptıklarını şu şekilde anlatmıştır: *"Kurucularındandım. Orada bir tane metin var ya neden Sappho'nun Kızları'nı kurduk diye tam orada anlattığı gibi şu an ne söylesem o*

metini tekrar edicem. Neden dağıldı… Çünkü bir şey üretememeye başladık ve o yüzden varmış gibi yapmayalım diye. 10'u geçmedi heralde sayı çok emin değilim. Herhangi bir toplantının sayısı 10'u geçmiyor olabilir. Broşür çıkarmıştık, Kaos GL'ye yazılar yazmıştık. Kaos Kültür Merkezi kurulduktan sonra da kadınlar oraya geldiğinde yalnız hissetmesinler diye nöbet günü belirlemiştik ve oraya gidiyorduk. İnternette mail gruplarının yavaş yavaş oluştuğu zamanlardı. Bir mail grubu açmıştık. İnsanlar yüz yüze gelmeye çekiniyorlarsa bile internet üzerinden tanışabilsinler diye. Orada da sürekli mailler atılan LGBTİ hareketini, feminizmi ilgilendiren konuların tartışıldığı bir ortamdı daha çok böyle şeyler yaptık. Yazı yazdığımızda Kaos GL'ye gönderiyorduk. Bir de bir ara Ankara'daki feministlere çağrı yapıp 6 ay kadar toplantı, tartışma ortamı da oluşturmuştuk." (Ayşe Zeki, 23.04.2020,17:00).

Herhangi bir siyasi parti ile ilişkisi oldu mu sorusunu Ayşe Zeki böyle bir iletişim kurulmadığını söylemiştir (Ayşe Zeki, 23.04.2020,17:00).

3.3.2.3. ÖTE-Kİ Ben Lezbiyen Feminist Oluşum ve Siyasi Partilerle İlişkileri

ÖTE-Ki Ben Lezbiyen Feminist Oluşum hakkında eskiden yer alan Yasemin Öz tarafından bilgiler elde edilmiştir.

Yasemin Öz tüzel bir kişiliği olmadığını ifade ederek oluşum hakkında hem deneyimlerini hem de yapısını ve amacını açıklamıştır: *"99-2000 gibi olabilir. Bizim oluşum varken İkiz Kuleler'e saldırı olmuştur. 2001 galiba. Üyeleri yalnızca Ankara'dan değildi yani İstanbul, Bursa, Kıbrıs'tanda hani. Ama orada örgütlenme gibi birşeyden ziyade zaten bir avuç açık insanız ve yani 15-20 kişilik gruptu diyelim. Bizim temel derdimiz Kaos'un lezbiyen feminist versiyonu bir yayın çıkarmaktı, hani lezbiyenler adına bir söz söylemek, lezbiyen feminist bir söz söylemek. Sanırım 3 sayı dergi de çıkardık, tabi bunun finansal zorlukları var kim yazacak, kaç kişi var hani her sayı ayrı kişiler yazıyor Kaos'un ilk dönemlerindeki gibi. Yani bilgi birikimi, düşünce birikimi veya bu alana entelektüel olarak eğilmek isteyen, siyaset yapmak isteyen kaç kişi, alan sıkıntısı gibi; dediğim gibi bütün gruplar gibi şeyden dağıldı yani bu kadar arkadaşlık, duygusal ilişkilenmenin iç içe geçtiği ve sürdürebilir*

politik bir inançla mücadelenin bunun önüne geçtiği yerde grup dağılır" demiştir. (Yasemin Öz, 08.04.2020,16:25).

*ÖTE-Kİ Ben Lezbiyen Feminist Oluşum'*un siyasi partiler ile olan ilişkilerine ulaşılamamakla birlikte amacı bakımından bir çıkarım yapılması gerekirse siyasi partiler ile ilişkisi olmadığı tahmin edilmektedir.

3.3.2.4. LezBiFem ve Siyasi Partiler ile İlişkileri

LezBiFem ile ilgili bilgileri Nesrin Sezer, Irmak Özer, Dilşa Ritsa, Pınar Karabağ, Ayşe Zeki, Büşra Ulak ve Yasemin Öz gibi kişilerden elde edilmiştir. *LezBiFem*'in günümüzde Facebook'taki hesabın moderatörü olmaya devam eden Pınar Karabağ *LezBiFem* hakkında deneyimlerini, grubun yapısını ayrıntılın bir şekilde anlatmıştır: *"LezBiFem'le ben Temmuz ayında başladı zaten 15 Temmuz'da, 2015. Ben de sanırım Eylül ayında 2015, kurulduktan 2 ay falan sonra içindeydim ve şu anki hali aktif değil sadece iletişim platformu ama hala içindeyim o günden beri. İlk yürüyüş yapıldığında 15 Temmuz'da yürüyüş yapıldı onu başlangıç olarak aldık ama ondan önce tabi ki hazırlıklar var."* (Pınar Karabağ, 27.03.2020,16:15).

Neden dağıldığına dair soruya ise Pınar Karabağ, *"Biraz yöntemsizlik olabilir bu hale gelmemizdeki sebep çünkü yatay ve hiyerarşik bir yerde durmakla ilgili o kadar dertli ve kaygılıydık ki bazı şeylerin yolunda gitmesi için bir sistem kurmamız gerektiğini unuttuk ... Bu böyle daha kapital dilde denetimsiz diyeyim ama bizim için de yöntemsiz bir yer haline geldi.*

Eksikliklerden doğru bir kaos yaşanmaya başladı ve bunu böyle devam ettiremeyeceğimizi görmüş olduk ve tabi ki o arada aslında bizim aktivizm içinde hep unuttuğumuz duygularımız var. O duyguları unuttuğumuz için hani onarmak ve yanyana devam ediyor olmak, o işin içinde olmak ile ilgili heveslerimiz, duygularımız değişiyor oldu" demiştir (Pınar Karabağ, 27.03.2020,16:15).

Ayrıca kendilerine ait Kliton isminde bir radyo programları da olmuştur (Pınar Karabağ, 27.03.2020,16:15). Nor Radyoda her Çarşamba 20:00-22:00 saatleri arasında yayın yaparak kendi sözlerini ulaştırmayı başarmıştır (Norradyo,2015).

LezBiFem'in içerisinde biseksüel feministlerin olduğu bilinmektedir. Bunun en önemli örneklerini Büşra Ulak, Ayşe Zeki, Pınar Karabağ vb. isimlerden görülmektedir. Transseksüel feministlerin örgüt içinde yer aldığını Pınar Karabağ'dan öğrenilmiştir (Pınar Karabağ, 27.03.2020,16:15).

LezBiFem'in aktif olduğu zamanlarda siyasi partilerle ilişkisi olup olmadığı sorulduğunda Pınar Karabağ şu şekilde açıklamıştır: *"Alternatif medya kanallarıyla mesela ilişkideydik. Siyasi örgütlerle değil ama siyasi öznelerle ilişkideydik. Hedeflerimiz daha çok sokaktı. Politikamızı yaparken de bunu siyasi öznelere ulaşmak üzerinden hiç kurmadık. Ama alternatif medya kanalları, alternatif örgütler atıyorum CŞMD ile birlikte olmak gibi, Lambda'yla birlikte olmak önemliydi ya da kadın örgütleriyle olmak, oralarda bulunmak önemliydi. Pride Komisyonu'nda olmak, ya da 8 Mart Komisyonu'nda olmak önemliydi"* demiştir (Pınar Karabağ, 27.03.2020,16:15).

Dilşa Ritsa ise bir dönem *LezBiFem*'de bulunduğunu ve kişisel sebeplerde dolayı ayrıldığını söylemiştir. Ayrıca örgütün hiyerarşik bir yapısı olmadığını ekleyerek, yapısı hakkında bilgiler vermiştir: *"LezBiFem'in dernekleşme gibi yapısı olmadığı için mali giderimiz olmuyord, biz bağımsız bir örgütlenmeydik. Mali problem yaşayacak bir tüzel kişiliği yoktu…. Hiçbir zaman TERF olmadık"* demiştir (Dilşa Ritsa, 25.03.2020,19:00).

Irmak Özer ise *LezBiFem*'de 1 senelik deneyimini ve neden dağıldığını açıklamıştır: *"Feminist Mekan'da oluyordu toplantıları, Bir Feminist Mekan bir de Kadıköy Sanat'ta. Politik olarak bir şey nasıl tartışılır feminist yöntem nasıl uygulanır. Admız ne olsunu çok uzun süre tartıştık. Kendini kadın olarak tanımlamayanlar vardı. Ben orada bayağı bir politika nasıl yapılır nasıl örgütlenilir onları öğrenmiş oldum aslında. 1 sene falan oradaydım. Zaten o da 1,5-2 sene falan sürdü. Sonra ara ara toplanıldı falan. Kişisel olarak sevgilimle ayrıldım ondan sonra ben de kendimi uzaklaştırdım. Arkadaşlıklar da çok sıkı sıkıya kurulmuştu, çok fazla sosyalleşiyorduk. Neden dağıldı; sönümlendi, o heyecan bitti. Şu sebepten diyemiyorum ama git gide insanlar gelmemeye başladı. Bir takım arkadaş gruplaşmaları oldu. Bazı insanlar yurt dışına gitti. İnsanların enerjileri başka*

taraflara da aktı. Kendi içimizde bazı iç tartışmalar oldu. Gruplaşma ve örgütten arkadaş grubu(na) dönmeye başladı. (Şu an) hiç toplanılmıyor, 1,5 senedir falan toplanılmıyor belki. Bazı gruplar tekrar orayı canlandırmaya çalıştı böyle kendi aralarında 5-6 kişi, onlar da olmadı." demiştir (Irmak Özer, 20.03.2020,15:13).

Ayşe Zeki ise *LezBiFem* hakkında ve kendi deneyimlerini anlatmıştır: *"LezBiFem'de hemen hemen ilk toplantılarında başladım katılmaya. Radyo programlarına katılıyordum bazen. Web sitesi'ne yazılar yazıyordum. LezBiFem'in kurulmasına yol açan şey aslında bir lezbiyen feminist yürüyüş düzenlemişti. O yürüyüşten sonra insanlar neden biz lezbiyen biseksüel feminist kadınlar olarak örgütlenmiyoruz sorusunu sorduğu için bir araya gelme oluştu. O yürüyüş, tophumlarını attı. Ben de o yürüyüşe katılan çeşitli kadınlarla röportajlar yapmıştım. Çeşitli etkinlikler, atölyeler düzenliyorduk. Zaten toplantılarmız genelde bir toplantıda ne yapalım, şunu yapalım, nasıl yapalım, iş bölümü toplantıs gibi oluyordu. Bir toplantıda da kendi içimizde atölye yapıyorduk, seçtiğimiz herhangi bir konuda tartışma şeklinde. 14 Şubat'ta bir broşür hazırladık Kadıköy'e çıktık dağıttık. Çok eğlenceli o broşür videosu da var YouTube'da. Niye dağıldı? Gelme, toplanılmamaya başladı dağıldı yani bu biraz galiba böyle oluyor"* demiştir (Ayşe Zeki, 23.04.2020,17:00).

Yasemin Öz ise transseksüel feministlerin katılımı hakkında bilgilendirme yapmıştır: *"ÖTE-Kİ ben ve Sappho'nun Kızları'nda hatırlamıyorum, olduğuna pek ihtimal vermiyorum. Ama LezBiFem kapalı değildir. Tartışmalarımızın da evrilmesinden dolayı"* şeklinde açıklamıştır (Yasemin Öz, 08.04.2020,16:25).

Nesrin Sezer ise *LezBiFem* içerisindeki deneyimini ve neden dağıldığı hakkındaki fikirlerini açıklamıştır: *"Çok güzeldi. Çok iyi atölye çalışmaları yaptık. Ama orası da dağıldı, nedenini bilmiyorum. Lezbiyenlerin bir buluşamama hali var. Neden bilmiyorum çözemedim. İsteseler de sürdüremiyorlar. Belki feministler içinde örgütlenmeleri gerekir"* şeklinde yorumlamıştır (Nesrin Sezer, 12.04.2020,18:00).

Büşra Ulak hem *LezBiFem*'in yapısı hakkında hem de ideolojisi hakkında bilgiler vermiştir: *"Lezbiyen Feminizme daha yakındı. Lezbiyenlerin daha fazla olmasından kaynaklanıyordu. LGBTİ+ dayanışmasının erkek dominasyonundan dolayı lezbiyen ve biseksüel kadınların dışlandığıyla aslında biraz başladı. Burda da lezbiyen*

dominasyonu vardı ve biseksüeller ötekileştirildi… LezBiFem'de 1 yıl sürdü (bulundu). 1 yıl benim için çok kötüydü, travmatikti... Tüzel kişilikleri yok; zaten yatay örgütlenme... Varlık örgütlenmesiydi" demiştir (Büşra Ulak, 01.08.2019,15:40).

Dağılma sebebini ise Büşra Ulak şu şekilde açıklamıştır: *"Bazı kötü olaylar yaşandı. Tartışmalar oldu. İnsanlar LezBiFem'de olmamaya karar verdi kişisel sebeplerden dolayı ve örgütlülük hali gitti. Ama zaten bizim bilmediğimiz ve çok kişisel olan bir şey olduğu için açıkçası biz bir katkıda bulanamadık tartışmaya. Daha sonra 'en önemli'" en aktif" kişilerin bunu yaşayıp ayrılmasından dolayı insanlar o motivasyonu kaybetti ve ayrıldılar."* (Büşra Ulak, 01.08.2019,15:40).

LezBiFem'in aktif olduğu zamanlarda neler yaptıklarını Büşra Ulak *"10-15 kişi kadar falandık. Mesela film gösterimleri falan oluyordu. Film gösteriminde çok fazla kalabalık oluyorduk 30-40 kişi falan oluyorduk. Örgütlenme açısından toplantılara gelenler 10 kişi falan oluyordu. O kadar az kişi gelmeye başlamıştı ki artık yapmamaya falan karar vermiştik; yapmayalım 3 ayda bir olsun falan gibi karar verildi."* Şeklinde cevaplamıştır (Büşra Ulak, 01.08.2019,15:40).

Siyasi partilerle ilişkisi olup olmadığı noktasında ise Büşra Ulak da bildiği kadarıyla böyle bir ilişki/iletişim olmadığını eklemiştir.

Özetlenecek olunursa lezbiyen feminist örgütlerin dağılma sebepleri finansal sıkıntılar, grup içi bireysel anlaşmazlıklar, kişi azlığı; buna bağlı olarak motivasyon düşüklüğü ve daha fazla birşey üretememe şeklinde sıralanabilir. Siyasi partilerle ilişki kurmamalarının nedeni ise grupların politik duruşundan kaynaklı olduğu tahmin edilmektedir.

3.4. Lezbiyen Feministlerin Sosyal Medyası

Lezbiyen feministler kolektif bilinci daha geniş kitleye aktarabilmek adına eski dergilerini dijitalleştirmiş; siteler oluşturmuş ve Twitter, Facebook ve İnstagram vb. sosyal medya hesapları açmıştır.

Dünyada lezbiyen feminist grupların açtığı sitelerin varlığı oldukça sınırlıdır. Bunun sebebi artık günümüzde lezbiyen feminist örgütlerin sayısının azlığıdır. Bu noktada çalışmada günümüzde lezbiyen feministlerin açtığı sosyal medyalar incelenecektir.

Türkiye'de ise yalnızca *LezBiFem*'in sosyal medya hesabına ulaşılmıştır. Önceki konuda bahsedilen lezbiyen feminist grupların sitelerine ulaşılamamıştır. Bu yüzden çalışmanın ilerleyen konularında *LezBiFem*'in sosyal medya hesabı analiz edilecektir.

3.4.1. Dünyada Lezbiyen Feministlerin İnternet Temsili

Lezbiyen feministler grup, koro, dergi, arşiv ve festival çalışmalarıyla sosyal medyada görünürlülüğü sağlamaya, lezbiyen kültürüne sahip çıkıp lezbiyen sözünü üretmeye devam etmektedir. Tablo 15'de birçok kategoride var olan lezbiyen feministlerin sosyal medyası gösterilmiştir.

Tablo 15. Lezbiyen Feministlerin İnternet Temsili[111]

İsim	Alan	Site	Facebook Takipçi	Twitter Takipçi	Diğer
Amasong	Müzik Grubu	Var	674	14	Instagram
Artemis Singers	Müzik Grubu	Var	474	576	-
The Combahee River Collective	Lezbiyen Feminist Grup	Var	-	-	-
Lesbian Avengers	Lezbiyen Feminist Grup	Var	856	576	-
Mazer Lesbian	Arşiv	Var	-	-	İnstagram, Tumblr,

[111] Bu tablo 03.04.2020 tarihinde yapılan incelemenin neticesidir.

Archives					Pinterest
Cineffable	Festival	Var	5.736	1.516	-
Lesbian Connection	Dergi	Var	-	1.034	İnstagram
DYKE	Dergi	Var	3.399	-	-
Sinester Wisdom	Dergi	Var	2.273	806	İnstagram
Nouvelles Questions Feministes	Dergi	Var	-	-	-
Ladyslipper Press	Yayın Şirketi	Var	27	-	-

Lezbiyen feministlerin internet temsillerine bakıldığında lezbiyen feminist korosu olarak Amasong'un kendilerine ait twitter, facebook ve instagram vb. hesabı olduğu görülmüştür.

Kaynak:Amasong (a), http://amasong.org/ (ET:03.04.2020)

Amasong sitesi incelendiğinde logosu gökkuşağı bayrağının renkleri yer almaktadır; *Amasong* yazısının üzerinde ise Campaign-Urban'ın Premier Lezbiyen / Feminist Korosu yazmaktadır (bkz. Amasong.org). 1990 yılında Urbana-Champaign'daki Illinois Üniversitesi'nde okuyan Kristina Boerger, bu koronun kurulmasına öncülük etmiştir. Sosyal medyalarına bakıldığında ise Twitter, Instagram ve Facebook hesaplarına sahiptir. Twitter'da 14, Instagramda ise 78 takipçisine sahip olmasıyla etkileşimin Facebook'tan daha az olduğu söylenebilir (Amasong (b), 03.04.2020;

Amasong (d),03.04.2020). Facebook hesabında ise 674 kişi takip etmektedir (Amasong (c),03.04.2020).

Kaynak: https://www.facebook.com/Amasong/ (ET:03.04.2020)

Amasong, 1997'de *"Over Here the Water is Sweet"* ile başlayan müzik hayatı, 2000 *Amai*; 2003'te *The Power of Song*; 2008'de *Bridgs of Song*, 2014 yılında *Everything She Touches Changes* ve son olarak 1 Mayıs 2020 yılında yapmış oldukları konser ile çalışmalarına devam etmektedir.

Kaynak: Anjaree, https://anjareefoundation.wordpress.com/ (ET:03.04.2020)

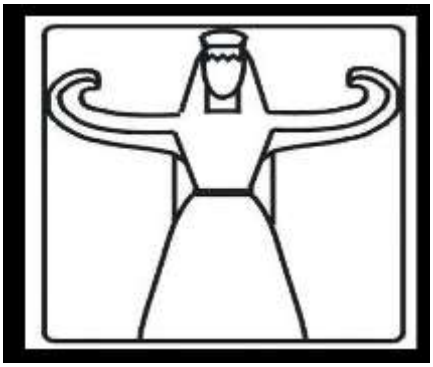
Tayland'da kurulan lezbiyen feminist gruplardan *Anjaree* ise pudra pembe ve çiçekli arka fonu ile etkinliğini sürdürmektedir. Vakıf özelliğine sahip Anjaree'nin logosunun altında *"Kadın, gey, lezbiyen, biseksüel, interseksüel, transseksüel ve özgürlük, cinsiyet çeşitliliği hakları için! Tayland'da cinsel çeşitliliğe ilişkin insan haklarını savunmak"* ibaresi yer almaktadır (Anjaree, 03.04.2020). Sitede çift yönlü bir etkileşim olması ile kişiler kendi sorunlarını da sitede paylaşabilmektedir. Facebook ve Twitter hesabı bulunmamakla birlikte, güncel haberleri paylaşmada

hala günümüzde Lezbiyen Feminizm sözünü dolaşıma sokarak yeniden üretmeye devam etmektedir (bkz. Anjareefoundation).

Kaynak: Artemis Singers (a), https://artemissingers.org/ (ET:03.04.2020)

Amerika'da kendini lezbiyen feminist koro olarak nitelendiren bir diğer koro ise *Artemis Singers*'tır. Lezbiyen görünürlüğünü arttırma amacını taşıyan *Artemis*, 1980 yılından bu yana müziklerini aktarmaktadır. Sitelerinde en son 20 Ocak 2020 tarihinde etkileşimde bulunarak güncel kalmaya devam etmektedir (Artemis Singers (a), 03.04.2020). Sitesinin mor renkte arka planı ile, femizmin rengini ve Lezbiyen Feminizmin arka fonundaki rengini çağrıştırmaktadır.

Kaynak: https://www.facebook.com/ArtemisSingers/ ; https://twitter.com/ArtemisSingers (ET:03.04.2020)

Artemis Singers'ın twitter ve facebook hesap resmindeki isminin sembolü olan "kadın" figürü yer almaktadır (Artemis Singers (b), 03.04.2020; Artemis Singers (c), 03.04.2020). Bu figür Yunan Tanrıçası *Artemis*'e işaret eder ve *Artemis*, annesinin acılarını görerek hiçbir zaman evlenmeyen çocuk doğrumayan saf ışık Tanrıçasıdır.

Artemis Singers'ın sosyal medya hesapları incelendiğinde ise Facebook ve Twitter hesaplarının takipçi sayısı birbirine yakındır. Facebook'ta 474, Twitterda ise 576 takipçi sayısına sahip olan *Artemis Singers*, bu sitelerde konser duyurularına yer vermektedir (Artemis Singers (b), 03.04.2020; Artemis Singers (c), 03.04.2020).

Kaynak: Cineaffable (a), https://www.cineffable.fr/fr/edito.htm (ET:03.04.2020)

Cineffable, Uluslararası Lezbiyen Film Festivali'nin Paris ayağıdır. Lezbiyen sinemayı üretmek ve devam ettirme amacına sahip bu organizasyon, 1989 yılında sinemada lezbiyen filmlerin yokluğu üzerine kurulmuştur. Finansal olarak bağımsız olan *Cineffable*, 1996 yılından günümüze lezbiyen film festivallerine devam etmektedir.

Cineffable'ın sosyal medya hesaplarına bakıldığında ise Facebook ve Twitter hesapları olduğu saptanmıştır. Daha önce bahsedilen sitelerle karşılaştırıldığında kayda değer bir takipçi sayısına sahip olan sitede; Facebookta 5.736, Twitterda ise 1.516 takipçiye sahip olduğu görülmüştür (Cineffable (b), 03.04.2020; Cineffable (c), 03.04.2020).

Kaynak:Combahee River Collective, https://combaheerivercollective.weebly.com/ (ET:03.04.2020)

Siyahi lezbiyen feministlerin bir araya geldiği *The Combahee River Collective* ise siyah beyaz arka planı kullanmaktadır. Fotoğraf siyahi lezbiyen feministlerin yürüyüşünden bir kare olarak bilinmektedir. Yumruğunu yukarı kaldıran bir fotoğraf ile mücadeleyi, aktivizmi ve protestoyu ifade ettiği söylenebilir. Bu noktada hem siyahi hem de cinsel yönelim bakımından kimliklerini gururla haykıran kişiler olduğu şeklinde yorumlanabilir. Aynı ifade *Lesbian Avengers* grubunun fotoğrafında da görülmektedir. *Combahee River Collective* günümüzde güncelliğini korumakla birlikte sitede genellikle renkli görsellere yer verilmediği gözlenmiştir.

Kaynak: Lesbian Avengers (a), http://www.lesbianavengers.com/ (ET:03.04.2020)

1992 yılının en ünlü lezbiyen gruplarından *Lesbian Avengers*, başlangıç ekranında o dönem çok tartışılan fakat radikal lezbiyenliğin tepki eylemi olarak bilinen ateş yeme aksiyonlarının bir resmi yer almaktadır. Bir eylem grubu olarak ilan eden *Lesbian Avengers*, ateş yeme eylemini lezbiyen görünürlüğü ve heteroseksist düzene bir başkaldırış olarak yapmıştır.

Lesbian Avengers'ın sosyal medya hesapları ise Facebook ve Twitter olarak sayılabilir. *Cineffable*'a göre daha az takipçi sayısına sahiptir. Facebook'ta 856, Twitter'de ise 576 takipçi sayısına sahip olan *Lesbian Avengers*, paylaşımlarına devam etmektedir (Lesbian Avengers (b),03.04.2020; Lesbian Avengers (c), 03.04.2020).

Kaynak: Mazer Lesbian Archives (a), https://www.mazerlesbianarchives.org/ (ET:03.04.2020)

June L. Mazer Lesbian Achives, 1981 yılında Lynn Fonfa ve Cherrie Cox tarafından kurulan; kendini lezbiyen ve feminist bütün belgeleri bir araya getirmeye adamış bir arşiv çalışmasıdır. İnstagram, Tumblr ve Pinterest hesapları var olmakla birlikte kendileri ile iletişim sağlanması açısından ayrı bir mail adres sitesi oluşturmuştur (bkz. Mazer Lesbian Archives (b),03.04.2020).

Bu siteler dışında *Mazer Lesbian Archives*'in Tumblr, Instagram ve Pinterest hesapları olmakla birlikte en aktif olduğu site ise İnstagramdır (bkz. Mazer Lesbian Archives (c), 03.04.2020). Tumblr hesabında takipçisi olmaması ile dikkat çeken *Mazer Lesbian Archives*'in Pinteres hesabında 2 kişi, İnstagramda ise 1.034 kişi takip etmektedir (Mazer Lesbian Achives (c), 03.04.2020; Mazer Lesbian Archives (d), 03.04.2020; Mazer Lesbian Archives (e), 03.04.2020).

Kaynak:Lesbian Connection (a), http://www.lconline.org/ (ET:04.04.2020).

1974 yılından günümüze lezbiyen dergi olarak bilinen *Lesbian Connection*, günümüzde lezbiyenler ile ilgili yayınlarına devam etmektedir. Logosunu lacivert ve beyaz olarak belirleyen dergi, güneş şeklinde kafası olan silüetler ile yazarlara ve lezbiyen kişilere olan ışık, aydınlık vb. benzetmelerde bulunmuştur. Bu noktada logoda lezbiyenler ve lezbiyenlik konusunda üretim yapan kişilere karşı bir olumlama söz konusudur.

Lesbian Connection'nun sosyal medya hesaplarına bakıldığında Facebook'un olmadığı tespit edilmiştir. Twitter ve İnstagram hesaplarına sahip olan *Lesbian Connection*'ın en fazla takipçi sayısı Twitter hesabında olduğu gözlenmiştir (Lesbian Connection (c), 03.04.2020). *Lesbian Connection*'ın İnstagram hesabında 804, Twitterda ise 1.034 takipçiye sahiptir (Lesbian Connection (b), 03.04.2020; Lesbian Connection (c), 03.04.2020).

Kaynak: DYKE, A QUARTERLY (a), https://seesaw.typepad.com/dykeaquarterly/ (ET:04.04.2020).

Dyke ise 1975 ile 1979 yılları arasında yayın yapan bir lezbiyen feminist dergiydi. Nitekim günümüzde dijitalleşerek hem eski yayınlarını paylaşan, hem de yeni yazılar ile lezbiyen kültürünü devam ettirmeye adamış bir platform oluşturmuştur. Logosundaki kişiler ise derginin ilk sayısının kapak resminde yer alan kişilerdir.

Sosyal medya hesapları ise sadece Facebooka sahip olan *DYKE*, diğer dergiler arasında en fazla takipçiye sahip olduğu söylenebilir. Facebookta 3.399 kişinin takip ettiği dergi olan *DYKE*, lezbiyen kültürünün gelişmesine katkıda bulunmaya devam etmektedir (DYKE, A QUARTERLY (b), 03.04.2020).

Kaynak: Sinister Wisdom (a), http://www.sinisterwisdom.org/node/22 (ET:04.04.2020)

ABD'de 1976 yılında Catherine Nicholson ve Ellenberger tarafından kurulan lezbiyen dergi tıpkı *DYKE* gibi dijital ortamda yazılarına devam etmektedir. Feminizmin rengi olarak bilinen mor rengi sitesinde ağırlıklı olarak kullanmaktadır. Blog ile çift taraflı bir etkileşime sahip olan site, üyelerinin de yazılar paylaşabildiği sosyal platformdur.

Sosyal medya hesapları ise Facebook,Twiteer ve İnstagramdır. Facebook hesabı *DYKE* dergisinden az olmasına rağmen diğer sosyal medya hesaplarında da kayda değer bir takipçiye sahiptir. Sinister Wisdom, Facebookta 2.273, Twitterda 806 ve İnstagramda ise 1.825 kişinin takip ettiği lezbiyen sözünü üretmeye devam eden önemli dergi niteliğini korumaya devam etmektedir (Sinister Wisdom (b), 03.04.2020; Sinister Wisdom (c), 03.04.2020; Sinister Wisdom (d),03.04.2020).

Kaynak: Nouvelles Questions Feministes, http://nouvellesquestionsfeministes.ch/ (ET:04.04.2020).

Nouvelles Question Feministes ise 1981 yılından bu yana Fransa'da Lezbiyen Feminizm dergilerinden biri olarak lezbiyen yazılar ile lezbiyen kültürüne katkıda bulunan sayılı dergilerdendir. Logosundaki açık mavi ve beyaz tonlar ile ve oldukça sade bir site olan dergi yılda iki kez yayınlanmaktadır. 2018 yılından bu yana dijital ortamda okuyucularına ulaşmaktadır. *Nouvelles Questions Feministes*'in Twitter, Facebook gibi sosyal medya hesapları bulunmamaktadır.

Kaynak: Ladyslipper Press (a), https://www.ladyslipperpress.org/ (ET:04.04.2020).

Lezbiyen feminist yayın organı olan *Ladyslipper Press*, dijital ortamda okuyucularına lezbiyen kültürü hakkında bilgi vermeye devam etmektedir. Logosundaki kadın figürünün anlamı tam olarak bilinmese de *Ladyslipper* 1999 yılından bu yana lezbiyen haber şirketi niteliğini korumaktadır. Sosyal medyalarından Facebook adresinde 27 takipçi sayısı ile etkileşimin oldukça az olduğu görülmüştür (Ladyslipper Press (b), 03.04.2020).

Türkiye'de ise lezbiyen feministlerin sosyal medya hesapları incelenmesi gereken önemli konulardan biridir.

3.4.2. Türkiye'de Lezbiyen Feministlerin İnternet Temsili

Türkiye'de lezbiyen feministlerin kendilerine ait internet temsili bulunmamaktadır. Fakat *LezBiFem*'in sitesi cinsel yönelimi lezbiyen ve biseksüel olan "kadın"lar için söz üretmeye devam etmektedir.

Kaynak: LezBiFem (a), https://lezbifeministlerdotcom.wordpress.com/ana-sayfa/ (ET:04.04.2020).

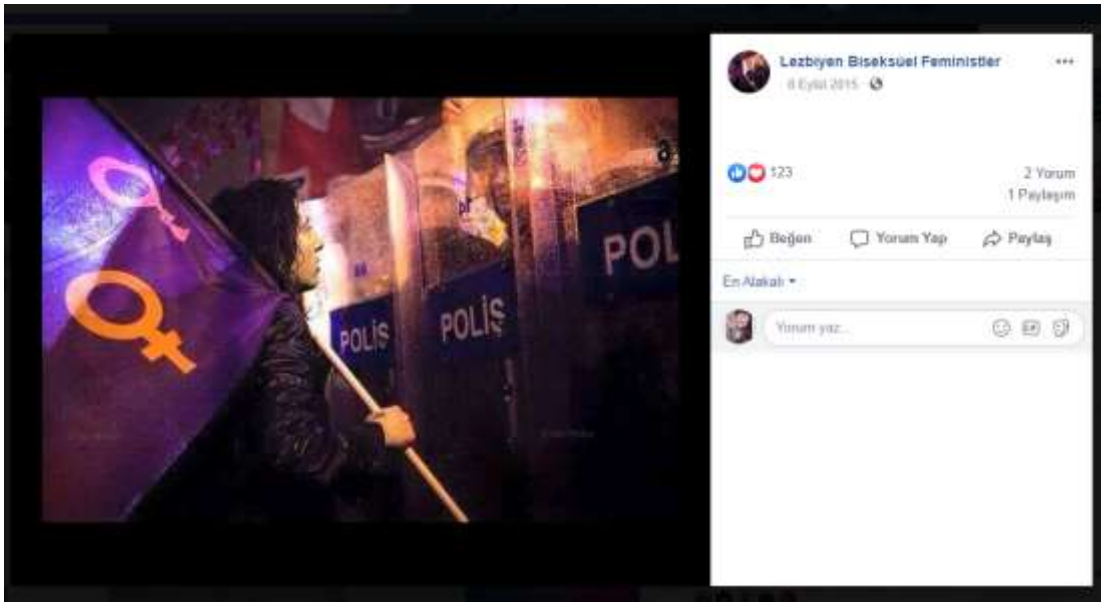
LezBiFem uzun bir süredir aktivizmi Facebook üzerinden gerçekleştirmekteydi. Sitenin uzun bir süre aktif olmaması sebebiyle Rusya'nın alması neticesinde geri almak için mücadele eden *LezBiFem* nihayet 2020 yılının Mayıs ayında alarak

yeniden siteyi düzenlemeye başlamıştır. Şu an sitede bir paylaşım ve etkileşim olmamasının sebebi henüz düzenleme aşamasında olmasından kaynaklanmaktadır. Önümüzdeki günlerde eski yayınlarını, gündemle ile ilgili görüşlerini ve eskiden yayınladıkları yazıları; bir zamanlar *Zeliş* adı verilen bültenlerinin aşivleri eklenerek kendi sözlerini üretecekleri verimli ve önemli bir site olacaktır.

Bu noktada röportaj yapılan aynı zamanda LezBiFem'in Facebook moderatörlerinden biri olan Pınar Karabağ, bu hususu şu şekilde açıklamıştır: *"Biz aktifken iş bölümü yapmıştık ve site de öyle. Zeliş bülteni çıkuyordu. Zeliş bizim 2017'de kaybettiğimiz bir arkadaşımız. LezBiFem sitesini yapalım dediğimizde bir bülten çıkaralım dedik, aylık değil bu arada belli bir süreleri yoktu. Orada o iş bölümleri vardı ama inaktif olunca hepimiz bıraktık o işleri ve o boşlukta LezBiFem.com ismi boşa düşüyor ve bunu Rusya'dan bir porno kanalı alıyor, satın alıyor, planlı değil. Ve biz neredeyse 1 yıldan fazladır o ismi geri almak için uğraşıyoruz çünkü domainler yıllık satın alınıyor. 1 yıl bitsin de ya boşa düşsün ya da onlardan satın alalım diye uğraşıyorduk. Tabi ki de onlar satmak istemedi. Sonra işte bunun peşindeydik ve şu anda satın aldık eski bütün yazıları, bültenleri, herşeyi yeniden şu anda hatta yapma aşamasındayız. Muhtemelen 1 ay içinde site tamamen yenilenmiş olacak"* demiştir (Pınar Karabağ, 27.03.2020,16:15). Bu noktada LezBiFem kendi Web sitelerini oluşturma aşamasında olduğu söylenebilir. Temmuz 2020 itibariyle bu durum değişmemiştir.

LezBiFem'in sosyal medyaları ise Facebook ve Twitter olarak karşımıza çıkmaktadır. Facebook hesabı her zaman aktif olarak paylaşımlarına devam etmiştir.

Facebook hesabı incelendiğinde *Lezbiyen Biseksüel Feministler* olarak ismi geçmektedir. 8.703 kişi takip etmekte; 8.441 kişi ise siteyi beğenmiştir (LezBiFem (b), 05.04.2020).

Kaynak: LezBiFem (b), https://www.facebook.com/lbfem/ (05.04.2020).

LezBiFem'in Facebook hesabının fotoğrafında 2015 yılında trafik kazasında kaybettikleri grubun kurucularından ve aynı zamanda aktivizmi örnek teşkil eden kişi olan; ölümünden sonra Bültenlerinin (*Zeliş*) ismini verdikleri Zeliha Deniz'in fotoğrafı yer almaktadır (LezBiFem (b), 05.04.2020).

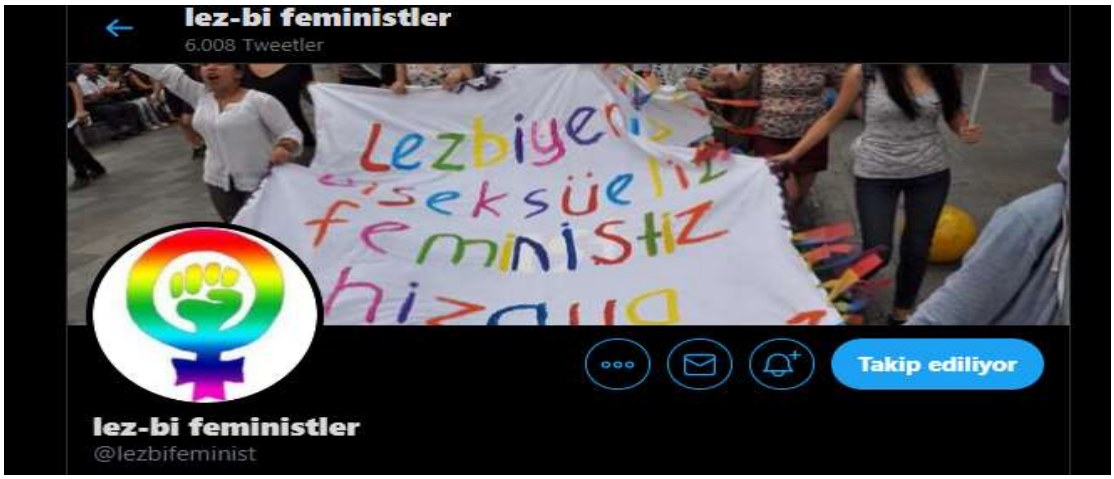
Kaynak: LezBiFem (b), https://www.facebook.com/lbfem/ (05.04.2020).

LezBiFem'in Facebook hesabının kapak fotoğrafında kendi gruplarının ismi bir duvar üzerinde mor renkler ile yazılı bir fotoğraf yer almaktadır. Renkten de anlaşılacağı üzere feminizmi çağrıştırmaktadır.

Kaynak: LezBiFem (b), https://www.facebook.com/lbfem/ (ET:05.04.2020)

LezBiFem'in en son paylaşımı belirttiği üzere aktif bir grup değildir. Bir diğer deyiş ile aktivizm yapmamaktadır. Fakat iletişime geçmek istenildiği zaman moderatörlerin bilgilendirici konuşmalar yaptığı ve her konuda yardım ettiği gözlenmiştir. Facebook'taki paylaşımlarında trans dışlayıcı olmaması ve trans cinayetleri ile ilgili hassasiyetleri görülmektedir. 2020 yılında henüz paylaşımları olmamış; son gönderilerinin 2018 yılında yoğunlukta olduğu söylenebilir. O zamandan itibaren 3800 yorum yapılmıştır; bu noktada bir nevi etkin olduğunu belirtmek gerekir.

Kaynak: LezBiFem (c), https://twitter.com/lezbifeminist (05.04.2020).

LezBiFem'in Twitter hesabı incelendiğinde ise fotoğrafın gökkuşağı renkleriyle bezenmiş bir feminizm amblemi olduğu görülmüştür. Bu noktada *LezBiFem* hem LGBTİ+ derneklere hem de feministler ile yakın bir ilişkiye sahip olduğu belirtildiği söylenebilir. Kapak fotoğrafında ise 2015 yılında ilk yürüyüşlerini gerçekleştirdiği *"Lezbiyeniz, Biseksüeliz Hizaya Gelmiyoruz"* sloganlı pankartları yer almaktadır (LezBiFem (c), 05.04.2020). Twitter'da da tıpkı Facebook hesaplarındaki gibi 2020 yılında henüz paylaşım görülmemiş; çoğunlukla 2018 yılına ait iletileri vardır. Son gönderilerine bakıldığında Zeliha Zeliş Deniz'i andıkları ve özlediklerine dair bir içerik ve trans kadınlar ile ilgili paylaşımları yer almıştır. *LezBiFem* Twitter'da 4.749 takipçiye sahiptir; ve en son paylaşımı ise Facebook'taki açıklaması ile aynı metin yer almaktadır (LezBiFem (c), 05.04.2020).

Lezbiyen feministlerin siyasi partiler ile ilişkileri ise aktarılması gereken başka bir önemli konuyu oluşturmaktadır.

3.5. Lezbiyen Feministlerin Siyasi Partiler İle İlişkisi

Dünyada ve Türkiye'de lezbiyen feministlerin oluşturduğu siyasi parti varlığına rastlanmamıştır. Fakat lezbiyen siyasetçilerin varlığından söz edilebilir. Bu noktada öncelikle lezbiyen politikacılardan ve bu politikacıların bulundukları siyasi partilerden bahsedilecektir.

3.5.1. Dünyada Lezbiyen Feministlerin Siyasi Partiler İle İlişkisi

Dünyada lezbiyen feministlerin kendilerine ait bir siyasi partisi olduğu bilgisine ulaşılamamıştır. Ayrıca lezbiyen feminist örgütlerin de siyasi partiler ile olan iletişimlerinin olmadığı söylenebilir. Bunun birçok sebebi olmakla birlikte Lezbiyen Feminizmin ayrılıkçı özelliği ile ilişkili olduğu tahmin edilmektedir.

Görünürlük noktasında lezbiyen siyasetçilerin varlığından söylemek mümkün. Lezbiyen kişilerin en yakın siyasi parti ile olan ilişkisini *National Woman's Party*[112] ile olmuştur. ABD'de kurulan bu siyasi parti, cisgender beyaz kadınların oy hakkı konusunda etkili olmuştur. Parti içerisinde 1940 ile 1950 yılları arasında üyelerin bir

[112] 1916 yılında Alice Paul ve Lucy Burns tarafından, cisgender kadınların oy hakkı amacıyla kurulan bir siyasi partidir.

kısmı kendini lezbiyen olarak beyan etmişlerdir (Rupp,2001:401). Parti üyelerinden Mabel Vernan ve Consuelo Reyes; Alice Morgan Wright ve Edith Goode; Alma Lutz ve Marguerite Smith gibi lezbiyenler yer almıştır (Rupp,2001:407-408).

Lezbiyen siyasetçilere dönecek olursak 1974 yılında Kathy Kozachenko, ABD'de siyasi makama gelen ilk açık lezbiyendir (Compton,2020). *İnsan Hakları Partisi* (Human Rights Party) üyesi olmuş Kozachenko, cinsel yönelimini siyasette merkezi haline getirmemiştir (Compton,2020).

Bir diğer örnek ise Avusturyalı Ulrike Lunacek'ten gelmektedir. 2020 yılından bu yana Avrupa *Yeşiller Partisi*'nin bir üyesi olan Lunacek aynı zamanda Avrupa Parlamentosu'nun da üyesidir. Avusturya Parlamentosu'nun ilk açık lezbiyen siyasetçisidir (Parlament.gv).

İngiltere'nin Avrupa Parlamentosu'nda ilk açık lezbiyen siyasetçi olarak bilinen Nikki Sinclaire; Güney Afrika'da 2008-2009 yılları arasında Western Cape 6. Başbakanı Lynne Brown; Kanada'da 2013-2018 yılları arasında Ontario'nun 25. Başbakanı olmuş Kathleen Wynne diğer lezbiyen siyasetçilerdir. İrlanda'da ise Dublin'de 2016 genel seçimlerinde yer alan ilk açık lezbiyen politikacı Katherine Zappone'dur.

Meksika'nın yasama organına seçilen ilk lezbiyen üyesi Patria Jimenez (Reding,1997) ve Enoe Margarrita Uranga Munoz; Japonya'da 2017 genel seçimlerinde Temsilciler Meclisi'nin ilk lezbiyen üyesi olan Kanako Otsuji (Japontoday,2017); Finlandiya Parlamentosu'nda 2011-2019 yılları arasında yer alan politikacı Silvia Modig (Pikkanen,2011; Baer,2018) sayılabilir.

Diğer lezbiyen siyasetçiler ise Yeni Zelanda'dan ise 1975'te Yeni Zelada Ulusal Parti'den milletvekili Marilyn Waring ve Yeni Zelanda İşçi Partisi'nin eski üyesi Yeni Zelanda Parlamentosunda 2005-2014 yılları arasında milletvekilliği yapmış Maryan Street örnek verilebilir (Lesbian and Gay Archives of New Zealand,2006). Bir diğer önemli siyasetçilerden biri olan Sırbistan başbakanı Ana Brnabic, Sırbistanın ilk eşcinsel başbakanı olarak tarihe geçmiştir (DW,2017).

3.5.2. Türkiye'de Lezbiyen Feministlerin Siyasi Partiler İle İlişkisi

Türkiye'de ise lezbiyen feministlerin siyasi partiler ile olan ilişkileri olmadığı; ya da bir siyasi parti oluşumu içerisinde yer almadığı tespit edilmiştir. Bunun birçok sebebi olmakla birlikte ağırlıklı olarak baskı, örgüt ömrünün kısalığı, politikalarına aykırı oluşu vb. sayılabilir. Daha önce bahsedilen *Venüs'ün Kızkardeşleri, Sappho'nun Kızları, ÖTE-Kİ ben Lezbiyen Feminist Oluşum* ve *LezBiFem'in* siyasi partiler ile ilişkisi olmadığı açıklanmıştır. Bunun sebebi politik duruş, fikirsel hareket veya iletişimde imkansızlıklar vb. sebepler söylenebilir. Fakat LezBiFem'in siyasi öznelerle bir araya geldiği; fakat hangi isimlerle iletişim kurulduğu bilinmemektedir.

Türkiye'de lezbiyen siyasetçi olarak karşımıza çıkan en iyi örnek Sedef Çakmak gösterilebilir. *SPod* üyesi olan Sedef Çakmak, 2015 yılından beri CHP'nin Beşiktaş Belediyesi İl Meclis üyesidir (Hürriyet, 2015b). LGBTİ+ akivisti olan Sedef Çakmak günümüzde CHP'nin üyesi olarak çalışmalarına devam etmektedir.

Türkiye'de Lezbiyen feministlerin kentlerde bir araya gelip grup veya oluşumları ele alınması gereken bir başka konuyu oluşturur.

3.6. Türkiye'de Lezbiyen Feministlerin Büyük Kentlerdeki Durumu

Türkiye'de lezbiyen feminist oluşumlar, topluluklar ise ilk büyük kentlerde ortaya çıkmıştır. *Venüsün Kızkardeşleri, LezbiFem* gibi topluluklar İstanbul'da, *Sappho'nun Kızları* ve *ÖTE-Kİ Ben* ise Ankara'dadır (bkz. Demirbilek,2018a; Yıldız,2007).İzmir ilinde ise lezbiyen feminist topluluklara rastlanmamıştır. Bu noktada bu illerin sosyo-kültürel yapıları siyasal açıdan ele alınması gerekir. Bu çalışma bir sonraki bölümde ayrıntılı bir şekilde yer verilecektir.

3.7. Sonuç

Heteroseksist sistemin ve ataerkil yapının lezbiyen öğretilerine karşı lezbiyen feministler kendi kuramını yaratmış ve kendi örgütlerini, edebiyatını ve sosyal medyalarını oluşturmuşlardır. Her ülkenin sosyal ve kültürel yapısının farklı oluşu Lezbiyen Feminizm okumasını da değiştirmiştir.

Amerika'daki Lezbiyen Feminizme bakıldığında lezbiyenliği "politik bir eylem" (Ellis ve Peel,2010:198) olarak sunması, heteroseksüelliğin karşısına lezbiyenliği koymaları ile hem lezbiyenliğe hem de feminizme yeni bir bakış açısı kazandırmıştır.

Lezbiyen görünmezliğine yapılan vurgu, lezbiyen kimliğinin olumlanması ve ataerkil sisteme karşı yegane çözümün lezbiyen olmakla mümkün olabileceğini anlatması bakımından feminizmin yeni bir fraksiyonu olarak karşımıza çıkmıştır (Ellis ve Peel,2010:198; Laporte,1976a:144; Laporte,1976b:203; akt. Douglas,1995:121-122). Lezbiyen tanımı daha önce lezbiyenler tarafından yapılmadığından oldukça yanlış tanımları barındırması bakımından Lezbiyen Feminizmin bu noktada önemli bir okuma olduğunu söylemek gerekir. Feminizm ile lezbiyenlik kavramlarının bir araya gelişi sonucu önemli bir okuma yapan lezbiyen feministler lezbiyen nedir sorusuna cevabında yeni kavramlar eklemeyi başarmıştır; "woman-identified woman", "lezbiye sürekliliği" ve "lezbiyen varoluşu" terimleriyle lezbiyen kimliğine heteroseksüel cisgender kadınları da dahil etmiştir. Politik lezbiyen kavramı da heteroseksüel cis kadınların da harekete dahil etmek amacıyla daha önce bahsedilen lezbiyenliğin politik bir eylem olarak sunulması bağlamını pekiştirmiştir.

Amerika'daki Lezbiyen Feminizmin bir diğer önemli kavram ise lezbiyen ütopyadır. Bu terim sayesinde kendi edebiyatlarını, dergilerini (*The Ladder, Focus, Furies, Azalea* gibi), yayınevlerini (*Firebrand, Naiad* gibi), örgütlerini (*The Lavender Menace, Lesbian Feminist Liberation* gibi), filmleri ve dizilerini (*The L Word, The Lesbian Avengers Eat Fire, Too* gibi), sosyal medyalarını oluşturarak lezbiyen kültürünün gelişmesinde etkili olmuştur. Örgütlerin ömrü genellikle kısa sürmüş ve fikir ayrılıkları sonucu dağıldığı gözlenmiştir. Bu noktada kendi aralarında tartışılan konuların etkili olduğu söylenebilir.

Bir diğer önemli nokta ise siyasi partilerde lezbiyen feministlerin varlığı oldukça sınırlıdır. Bunun sebebi kuramda gizlidir; ataerkil düzenin bir parçası olarak görülen siyasi partilere katılım aynı zamanda sistemi besleyen bir unsur olmaya devam edeceği yönündeki yaklaşımları ile açıklanabilir.

Her kuram ilk çıkış noktasında belirli eksiklikleri ve noksanları barındırır. Lezbiyen Feminizm de daha sonraki yıllarda biseksüel "kadın"lara, transseksüel kadınlara karşı eleştirel ve fobik bakışının dönüşünü almıştır. Lezbiyenliği olumlarken aynı sistem tarafından ötekileştirilen diğer kesimi dışlamak, harekete veya kurama olumlu bir dönüş sağlamamıştır. Diğer yandan bir başka hatalı kısım ise kalıpları kırarken

yeni bir kalıp oluşturma yanlışına düşmekti. Sonraki yıllarda tartışılan ayrılıkçılık, ırçılık, cinsellik, s/m, butch/femme ve queer konuları da bu kalıpların varlığını ispatlamaktadır. Kısacası kategori bir başka kategoriyi de beraberinde getirmiş; kalıplaşan her bir düşüncenin varlığı uzun sürmemiştir.

Türkiye'deki Lezbiyen Feminizm farklı bir yerdedir. 1990'lı yıllarda başlayan bu düşünce, dünyada Lezbiyen Feminizmin tartıştığı konulardan ders alarak okumalarını geliştirmiştir. Aslında dünyada Lezbiyen Feminizmin 1970'li yılların okumalarından tamamen farklı bir duruş sergilemiştir. Feminizmi esas alan lezbiyen feministler Türkiye'de lezbiyenliği hem politik bir eylem olarak hem de cinsel yönelime yaptıkları vurgu ile harmanlamıştır. Yoğunlaşılan nokta ise lezbiyen görünmezliği, lezbiyen varlığı kavramları olan Türkiye'deki lezbiyen feministlerin lezbiyen tanımı da her ülkedeki gibi farklı olmuştur. Kadınları seven kadınlar ve sistemin tanımladığı lezbiyene getirdikleri performatif duruş ile lezbiyen tanımını yapmıştır. Her ülkenin tartıştığı konular farklı olmakla birlikte Türkiye'deki lezbiyen feministler kadın hareketindeki homofobi sorunsalı, eşcinsel cis erkeklerin harekete dahil edilmesi gibi konular üzerinde durulmuştur.

Türkiye'deki lezbiyen feministler, feminist bir lezbiyen olduklarına dair söylemleriyle Amerika'nın Lezbiyen Feminizm kuramından farklı oluşunu göstermiştir. Feminizmi bir duruş, lezbiyenliği ise cinsel yönelim bağlamında ele alan Türkiye'deki lezbiyen feministler Amerika'nın Lezbiyen Feminizm kuramı ile benzerlikleri de mevcuttur. Örneğin, heteroseksist yapının ve ataerkil sistemin eleştirisi, lezbiyen kimliği olumlama, "lezbiyen görünmez"liğine yapılan vurgu ve pornografiye karşı mesafeli tavırlarıdır. Amaçları kısmında da yine Amerika'daki Lezbiyen Feminizmin öğretilerinde ataerkiyi yıkmak ve cis kadınlar arasındaki cinsel ve duygusal ilişkinin özgürleşmesi noktasında benzer özelliklere sahiptir (bkz. Richardson,2000:259; Kaos GL,2018b; Güler,2015b).

Türkiye'deki Lezbiyen Feminizmin Amerika'daki Lezbiyen Feminizm okumasından en önemli farkı ise hareketteki duruştur. Türkiye'deki lezbiyen feministler hem LGBTİ+ hem de feminizm hareket ile iç içe olmuştur (bkz. Ersoy,2011a;Birkalan,2011:347). Ayrıca çözüm noktasında Amerika'daki gibi

lezbiyenlik öne sürülmemiş; örgütlenmek ve bir araya gelmenin önemine vurgu yapılmıştır. Ayrılıkçılığın ise olmadığı okumalarında heteroseksüelliğe bir karşıtlık yoktur. Amerika'da tartışılan konular ise Türkiye'deki Lezbiyen Feminizm ayağında yer almamıştır. Bu durum her ülkenin kültürel yapının ve deneyimlerin düşünceye yansımasındaki etkisinde iyi bir örnek teşkil eder.

Türkiye'deki lezbiyen feministler kendi kitaplarını, yazılarını çıkarmışlardır. Az belgeye ulaşılmasına rağmen Kadın Kadına Öykü yarışmaları günümüzde devam etmektedir. *ÖTE-Kİ ben* ve *Zeliş* dergilerinin ömrü uzun sürmemiştir. Kapanış nedenleri birbirinden farklıdır. Örgüt ya da grup bağlamında da Amerika'daki lezbiyen feminist grupların sayısı açısından azdır. *Sappho'nun Kızları, Venüs'ün Kızkardeşleri*, *ÖTE-Ki Ben* ve *LezBiFem* gibi oluşumlar hakkında röportaj yapılan kişiler ve onların gönderdiği bir takım belgeler neticesinde bilgi elde edildi. Bu noktada örgüt yapılarının tüzel kişiliği ve hiyerarşik olmadığı; siyasi partilerle etkileşim yaşanmadığı bilinmektedir. Dağılma sebepleri her örgütün farklı olmakla birlikte genel olarak katılımın az olması, finansal sıkıntılar ya da bir takım sebeplerden dolayı motivasyonun azalması sonucu dağıldığı tespit edilmiştir. Yeterli bilgi bulunanama noktasındaki aynı etkiyi filmler ve sosyal medya konusunda da rastlanmıştır. Bunun her ülkenin sosyal ve toplumsal sebeplerine göre hikayelerin farklılaştığını söylemek mümkün. Dünyada 1990 dönemlerinde Lezbiyen Feminizm kuramın tartışıldığı sırada Türkiye'deki Lezbiyen Feminizm okuması aslında 1970 döneminin Lezbiyen Feminizmden çıkardıkları derslerin bir yansıması olduğu söylenebilir.

Okumalarda fobik ya da ötekileştirici hiçbir unsuru barındırmayan özelliği pratikte yapılan röportajlar ile örtüşüp örtüşmediği bir sonraki bölümün konusunu oluşturur. Saha çalışması olarak İstanbul, Ankara ve İzmir'in alınmasının sebebi ise hem büyük kent olma özelliği ile aktivasyon olasılığının çoğalmasında etkili olması ve söz konusu grupların İstanbul ve Ankara illerinde gerçekleşmiş olmasıdır. İzmir'de ise böyle bir oluşumun olmaması aslında bu iki büyük şehirden farkını analiz etme noktasında etkili olacağı düşünülmüştür.

4. BÖLÜM

4. Althusser ve Marjinal Gruplar Yaklaşımı Açısından Lezbiyen Feministlerin ve Diğer Kişilerin Düşünceleri

Çalışmanın bu bölümünde lezbiyen feministler, feminist olmayan lezbiyenler, biseksüel ve transseksüel feministler, başka cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine ait hisseden feminist olan/olmayan kişiler ile röportaj yapılmıştır. Bu noktada lezbiyen feministlerin düşüncelerine, amaç ve stratejilerine yer verilmiştir. Ayrıca röportaja katılan kişilere Althusser ve Marjinal Gruplar ışığında dışlanma deneyimleri hakkında soru yöneltilmiştir. Son olarak biseksüel, transseksüel feministlere ve diğer cinsiyet kimliğine ait feminist olan/olmayan kişilere lezbiyen feministler hakkındaki düşünceleri hakkında fikirleri sorulmuştur.

4.1. Saha Çalışması

Araştırma, toplam 30 kişi ile yüzyüze, Skype, Whatsapp görüntülü görüşme ve mail yoluyla yapılmıştır. Bu noktada 15 kişi ile yüzyüze; 10 kişi ile Covid 19 salgını sebebiyle Skype üzerinden; 3 kişi ile Skype adreslerinin olmayışı ve Sykpe programında çıkan sorunlar sebebiyle Whatsapp görüntülü konuşma ile; 2 kişi ile kişisel sebeplerden dolayı mail yoluyla röportaj yapılmıştır. Skype üzerinden gerçekleştirilen görüşmelerden 2 kişi yurt dışında yaşamaları sebebiyle bu yönteme başvurulmuştur; bu kişiler ise Sitare Gezer ve Duygu Yılmaz'dır.

Yapılan görüşmeler sonrası röportaj yapılan kişilerin isim ve soyisimleri isteğe bağlı değiştirilmiştir. Bunun dışında 6 aktivist isimlerinin değiştirilmemesinde bir sakınca görmemiştir. Bu aktivistlerin ismi İris Mozalar, Mine Yanat, Burcu Ersoy, Yasemin Öz, Pınar Karabağ ve Dilşa Ritsa'dır.

Tablo 16. Röportaj Yapılan Kişiler ile Görüşme Biçimleri

Yüzyüze Görüşülen Kişiler	Skype	Whatsapp Görüntülü	Mail
Melda Yener	Sitare Gezer	Duygu Yılmaz	Başak Sürer
Mine Yanat	Burcu Ersoy	Nesrin Sezer	Fatma Özgü
Mehtap Güneş	Beyza Sakin	Ayşe Zeki	
Ege Yazar	Dilşa Ritsa		
Lili Sever	Irmak Özer		
Naciye Gündüz	İris Mozalar		
Joe Mavi	Yağmur Toprak		
Ada Sönmez	Pınar Karabağ		
Tomris Güler	Yasemin Öz		
Aslı Sema	Yeliz Sevgi		
Büşra Ulak			
Zeynep Deniz			
Ceren Yeşil			
Simge Över			
Selma Sezgin			

Kişiler ile röportajlar sırasında cinsiyet kimliği ve cinsel yönelimi o an beyan ettikleri ile değerlendirilmiştir. Cinsel yönelimin ve cinsiyet kimliğinin akışkanlığı göz önüne alınmıştır.

Çalışma daha önce bahsedildiği gibi İstanbul, Ankara ve İzmir illeri çerçevesinde yapılmıştır. Fakat saha çalışması boyunca birçok kişiye ulaşabilme imkanı elde edildiğinden hem çalışmaya katkısı olması açısıdan bu yurt dışında olan, önceden çalışma kapsamındaki illerde bulunmuş olan; ayrıca çevre illerde yaşayan toplam 9 kişi ile röportaj yapılmıştır. Bu kişilerden 5 kişi yurt dışında; 4 kişi ise Türkiye içerisinde yaşamaktadır. Ayrıca bu kişiler içerisinde Simge Över yaşadığı baskı nedeniyle yüz yüze görüşme sırasında nerede yaşadığını belirtmek istememiştir.

Tablo 17. İzmir, Ankara ve İstanbul'da Yaşayan Kişiler

İstanbul	Ankara	İzmir
Melda Yener Joe Mavi Aslı Sema Mine Yanat Mehtap Güneş Büşra Ulak Ege Yazar Zeynep Deniz Lili Sever Ceren Yeşil Naciye Gündüz Irmak Özer Dilşa Ritsa İris Mozalar Yağmur Toprak Yasemin Öz Yeliz Sevgi Ayşe Zeki Selma Sezgin Pınar Karabağ	Burcu Ersoy	Nesrin Sezer Başak Sürer

İstanbul'da yaşayan toplam 20 kişi; Ankara'dan önemli aktivistlerden Burcu Ersoy; İzmir'den ise 2 kişi ile röportaj yapılmıştır. Fakat Ankara'da bulunmuş, belirli bir süre yaşamış ya da Ankara'da doğup büyümüş insanlar da vardır. Bu noktada onların Ankara'da yaşadıkları deneyimler de yine bu iller çerçevesinde değerlendirilmiştir. İzmir ilinde de araştırma kapsamında Melda Yener İzmir'de doğup büyümüş biri olarak araştırma kapsamına uygun bulunmuştur. Aynı şekilde şu an yurt dışında yaşayan ama Ankara'da büyümüş olan Duygu Yılmaz da aynı şekilde hem Ankara hem de yurt dışı deneyimleri göz önüne alınarak Ankara ve yurt dışı kategorilerine yerleştirilmiştir. Örneğin Ayşe Zeki ve Yasemin Öz şu anda İstanbul'da yaşamalarına rağmen Ankara'da belirli bir süre bulunan kişiler arasındadır. Diğer çevre illerde yaşayan kişiler ise Edirne ve Kırklareli olmuştur. Bu kişiler ayrıntılı olarak Tablo 18'de gösterilmiştir.

Tablo 18. Ankara ve İzmir'de Bulunmuş, Yurt Dışında Olan ve Diğer Çevre İllerde Yaşayan Kişiler

Ankara'da Bulunmuş Kişiler	İzmir'de Bulunmuş Kişiler	Yurt Dışında Yaşayanlar	Çevre İllerde Yaşayan Kişiler
Yasemin Öz	Melda Yener	Selma Sezgin	Ada Sönmez (Edirne)
Mehtap Güneş		Duygu Yılmaz	Tomris Güler (Edirne)
Duygu Yılmaz		Sitare Gezer	Beyza Sakin (Kırklareli)
Ayşe Zeki		Mehtap Güneş	Simge Över (Belirtmedi)
		Fatma Özgü	

Cinsiyet kimliği bağlamında araştırmaya katılan 30 kişiden 26'sı cisgender kadın olduğunu; 1 kişi transgender kadın; diğer 3 kişi ise cinsiyetsiz, non-binary[113] ve gender fluid[114] olduğunu söylemiştir. Non-binary ile cinsiyetsiz beyanların aynı kimlikler olduğu tahmin edilse de beyan öncelikli olduğundan kişilerin cinsiyet kimlikleri söyledikleri şekilde belirtilmiştir. Bu kişiler ayrıntılı olarak Tablo 19'da gösterilmiştir.

[113] Non-Binary, ikili cinsiyet normlarının dışındaki kimlikleri ifade eder.
[114] Gender fluid yani akışkan cinsiyet, cinsel yönelimden bağımsız olarak iki cinsiyete de ait hissedebilen kimliklere verilen addır.

Tablo 19. Cinsiyet Kimlikleri

Transgender Kadın	Cisgender Kadın	Non-Binary, Cinsiyetsiz ve Genderfluid Kişiler
İris Mozalar	Fatma Özgü Başak Sürer Selma Sezgin Ayşe Zeki Yeliz Sevgi Yasemin Öz Yağmur Toprak Nesrin Sezer Irmak Özer Dilşa Ritsa Ceren Yeşil Beyza Sakin Burcu Ersoy Duygu Yılmaz Zeynep Deniz Büşra Ulak Aslı Sema Tomris Güler Ada Sönmez Sitare Gezer Joe Mavi Naciye Gündüz Mehtap Güneş Mine Yanat Melda Yener Pınar Karabağ	Ege Yazar (Non-Binary) Lili Sever (Cinsiyetsiz) Simge Över (Gender fluid)

Transseksüel kadınları azlığı görüşmek istememelerinden kaynaklı olmamıştır. Covid 19 salgını neticesinde yeterli imkanlara sahip olunamamasından dolayı yalnız bir kişiye ulaşılabilinmiştir. Bir diğer deyiş ile bu durum kişiler bazlı bir sorun değil; salgının getirdiği imkansızlıklar neticesinde gerçekleşmiştir. Fakat önemli aktivistlerden İris Mozalar bu noktada transseksüel kadınları en iyi şekilde temsil etmiştir.

Cinsel yönelim bağlamında ise lezbiyen, biseksüel kişiler ile röportaj yapılmıştır. Biseksüel ve lezbiyen kişiler toplam 27 kişi iken; 3 kişi ise beyanını belirtilen cinsel yönelimlerin dışında ifade etmiştir. Örneğin Ege Yazar kendini lezbiyen ve biseksüel arasında bir yerde tanımlamıştır (Ege Yazar, 03.07.2019,20:30). Hatta bazı kişiler politik anlamda tanımlanırsa diye başlayarak kendilerini ifade etmiştir. Örneğin, Ayşe Zeki cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğini açıklarken *"yine bir şey diyeceksek"* olarak cümleye başlamıştır (Ayşe Zeki, 23.04.2020,17:00). Burcu Ersoy ise cinsiyet kimliği sorulduğunda *"ütopyamı düşünürsek tanımlamak istemem ama ataerkil sistem içinde ikili cinsiyet tanımlarının kullanıldığı bir dünyada yaşadığımızı düşünürsek kadın olarak tanımlıyorum kendimi";* cinsel yönelimi sorulduğunda ise *"cinsel yönelimimi aktif olduğum zamanlarda lezbiyen olarak nitelendirdim"* demiştir (Burcu Ersoy, 19.04.2020,16:00). Bu noktada Burcu Ersoy cinsel yönelimin ve cinsiyet kimliğinin sorulmadığı veya olmadığı bir dünyayı isteyen bir çizgiye sahip; fakat politik anlamda cinsel yönelimini ve cinsiyet kimliğini belirtiyor şeklinde yorumlanabilir. Kısacası kişilerin beyanına özellikle dikkat edilmiş ve ayrıntılı bir şekilde Tablo 20'de gösterilmiştir.

Tablo 20. Cinsel Yönelimler

Lezbiyen	Biseksüel, Bi+seksüel	Diğer
Melda Yener	Başak Sürer	Ege Yazar (Lezbiyen-Biseksüel)
Mine Yanat	Ayşe Zeki	Yağmur Toprak (Panseksüel)
Mehtap Güneş	İris Mozalar	Simge Över (Panseksüel)
Lili Sever	Irmak Özer	
Naciye Gündüz	Büşra Ulak (Bi+seksüel)	
Joe Mavi	Pınar Karabağ	
Sitare Gezer		
Ada Sönmez		
Tomris Güler		
Aslı Sema (Aseksüel)		
Zeynep Deniz		
Duygu Yılmaz		
Burcu Ersoy		
Beyza Sakin		
Ceren Yeşil		
Dilşa Ritsa		
Nesrin Sezer		
Yasemin Öz		
Yeliz Sevgi		
Selma Sezgin		
Fatma Özgü		

Tablo 20'de görüldüğü üzere cinsel yönelimi lezbiyen olarak beyan eden kişilerin sayısı 21'dir. İçlerinden Aslı Sema kendini aseksüel lezbiyen olarak tanımlamıştır. Biseksüel olan kişilerin sayısı ise 5'tir; bunların içerisinde Büşra Ulak kendini bi+seksüel olarak tanımlamıştır. Diğer cinsel yönelim beyanları ise kendini lezbiyen ve biseksüellik arasında gören Ege Yazar; Panseksüel olduğunu söyleyenler ise Yağmur Toprak ve Simge Över'dir.

Çalışma kapsamında röportaj yapılan kişilerin feminist olup olmadığı analiz edilmesi açısından önemli bir ayrımı oluşturur. Bu noktada 24 kişi feminist olduğunu; 3'ü feminist olmadığını; diğer 3 kişi ise kararsız ya da net bir cevap vermemiştir. Feminist olup olmadığına dair ayrıntılı bilgi Tablo 21'de gösterilmiştir.

Tablo 21. Feminist Olanlar/ Olmayanlar /Kararsız ya da Net Cevap Vermeyenler

Feminist	Feminist Olmayanlar	Kararsız ya da Net Cevap Vermeyenler
Mine Yanat	Selma Sezgin	Joe Mavi
Mehtap Güneş	Simge Över	Ceren Yeşil
Ege Yazar	Melda Yener	Yeliz Sevgi
Lili Sever		
Naciye Gündüz		
Sitare Gezer		
Ada Sönmez		
Tomris Güler		
Aslı Sema		
Büşra Ulak		
Zeynep Deniz		
Duygu Yılmaz		
Burcu Ersoy		
Beyza Sakin		
Dilşa Ritsa		
Irmak Özer		
İris Mozalar		
Nesrin Sezer		
Yağmur Toprak		
Pınar Karabağ		
Yasemin Öz		
Ayşe Zeki		
Başak Sürer		
Fatma Özgü		

Tablo 21'de görüldüğü üzere feminist olup olmadıklarına dair kararsız/ net bir şekilde cevap vermeyenler Joe Mavi, Ceren Yeşil ve Yeliz Sevgi olarak belirlenmiştir. Bunun sebebi röportaj sırasında verdikleri cevaplar ile bağlantılıdır.

Örneğin, Joe Mavi *"hayır ben feminist değilim. Feminist değilim diyemiyorum ama bu kadar da ayırmak istemiyorum. Ama evet feminist düşüncelerim var."* demiştir (Joe Mavi,05.07.2019,20:00). Ceren Yeşil ise *"tam olarak kendime feminist diyemem sanırım yeterli bilgiye sahip değilim bunun için. Ama eşitlikten yanayım."* (Ceren Yeşil,22.01.2020,19:00). Son olarak Yeliz Sevgi ise aynı soruya cevabı şu şekilde olmuştur: *"Feministim de diyemem, değilim de diyemem çünkü cinsiyetçiliğe karşıyım ama bir aktivist olaraktan görmüyorum."* (Yeliz Sevgi,24.04.2020, 15:00).

Tablo 22. Lezbiyen Feminist Olan Kişiler

Lezbiyen Feminist Olanlar
Yasemin Öz
Aslı Sema
Zeynep Deniz
Beyza Sakin
Dilşa Ritsa
Nesrin Sezer
Lili Sever

Tezin öznelerinden biri olarak feminist olarak lezbiyenlere, *"size lezbiyen feminist desem bundan rahatsız olur musunuz"* sorusuna olumlu cevap veren kişiler Tablo 22'de gösterilmiştir. Bunun dışında Burcu Ersoy: *"Politik tanım olarak kesinlikle feminizmi alıyorum. Akrobatik feministim*[115] *diyebilirim. İlla kendime lezbiyen feminist, radikal feminst, sosyalist feminist demiyorum, hepsiyim"* demiştir (Burcu Ersoy,19.04.2020,16:00). Tomris Güler ise bu sorunun cevabına *"Yerine göre değişiyor. Adalet, eşitlik, sevgi barındırıyorsa evet ben lezbiyen bir feministim"* şeklinde cevap vermiştir (Tomris Güler,16.07.2019,23:15). Fatma Özgü ise cevaplamamayı tercih etmiştir (Fatma Özgü, 29.07.2019, 21:16). Fakat çalışmada feminist bir çizgiye sahip olan lezbiyenler, lezbiyen feminist olarak analiz edilmiştir.

[115] Farklılıklara ve özgüllüklere açık, iktidar ilişkilerinin bütün boyutlarını sorgulayan, bütün feminist anlayışların içerisinde ve aynı zamanda eksik yanlarını da sorgulayan; koşula ve konuya göre kendi feminizm anlayışına sahip olunan feminist düşüncelerden biridir (Selek,2010).

Çalışmada örgütlü ya da örgütlü olmuşlarsa dernekler, gruplar, oluşumlar ya da platformlardaki deneyimleri sorulmuştur. Örgütlü değillerse veya örgütten çıktılarsa bunların sebepleri sorulmuştur. Türkiye'de lezbiyen/ biseksüel feminist oluşumlardan 3. bölümde bahsedildiği üzere sınırlı gruplar, toplululuklar olmuştur. Bu topluluklarda bulunan kişilerden gruplar hakkında bilgiler alınmıştır. Tablo 23'de ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir.

Tablo 23. Venüs'ün KızKardeşleri, Sappho'nun Kızları, Öte-ki Ben ve LezBiFem Örgütlerinde Olanlar/Olmuş Kişiler

Venüs'ün Kızkardeşleri	**Sappho'nun Kızları**	**Öte-ki Ben**	**LezBiFem**
Mine Yanat	Duygu Yılmaz Burcu Ersoy Yasemin Öz Ayşe Zeki	Yasemin Öz	Mine Yanat (eski) Büşra Ulak (eski) Dilşa Ritsa (eski) Irmak Özer (eski) Nesrin Sezer (eski) Pınar Karabağ (üye) Yasemin Öz (üye) Ayşe Zeki (eski)

Sappho'nun Kızları, Venüs'ün Kızkardeşleri ve *Öte-ki Ben* artık günümüzde olmayan oluşumlardır. Bu yüzden eski üyelerine ulaşılıp oluşumlar hakkında bilgi alınmıştır. *LezBiFem* ise şu an aktif olmasa da varlığını sürdürmektedir. *LezBiFem*'in aktif olduğu zamanlar yani toplantıların, etkinliklerin vs. sürdüğü dönemlerde üye olan, katılım sağlayan fakat daha sonra gruptan ayrılan kişilerin yanına "eski" ifadesi kullanılmıştır. Fakat Pınar Karabağ ve Yasemin Öz'ün üyelikleri devam ettiği için "üye" ibaresi konulmuştur.

Sappho'nun Kızları, Venüs'ün Kızkardeşleri, Öte-ki Ben ve *LezBiFem*'de olup aynı zamanda Lgbti+ örgütler, gruplar ya da oluşumlarda yer alan; feminist dernekler, örgütler, oluşumlar, platformlar, mail grupları vs. gibi yerlerde de bulunan kişiler

olmuştur. Ayrıca Tablo 23'de gösterilen grupların, oluşumların içerisinde olmayıp Lgbti+ derneklerinde, oluşumlarında ya da gruplarında bulunan kişiler olmuştur. Aynı şekilde bahsedilen gruplarda olmayıp feminist oluşumlar, dernekler, gruplar vs. gibi yerlerde bulunanlar vardır. Diğer yandan Tablo 23'deki gruplarda yer almayıp hem feminist hem de lgbti+ oluşumlarda yer alan Aslı Sema adlı bir kişi bulunmaktadır. Bunların dışında şu an örgütlü olmayan ve hiçbir zaman örgütlü olmamış kişilere de yer verilmiştir. Tablo 24'te bu isimlere ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

Tablo 24. Lgbti+ Örgütler, Oluşumlar vs. Olan / Feminist Örgütler, Oluşumlar vs. Olan / Örgütlü Olmayanlar

Lgbti+ Örgütler, Oluşumlar vs. Olanlar	**Feminist Örgütler, Oluşumlar vs. Olanlar**	**Örgütlü Olmayanlar**
Lili Sever	Başak Sürer	Melda Yener
Naciye Gündüz	Ayşe Zeki	Mehtap Güneş
Aslı Sema	Yasemin Öz	Ege Yazar
Büşra Ulak	Pınar Karabağ	Joe Mavi
Burcu Ersoy	Aslı Sema	Sitare Gezer
İris Mozalar		Ada Sönmez
Yasemin Öz		Tomris Güler
Ayşe Zeki		Zeynep Deniz
		Beyza Sakin
		Ceren Yeşil
		Yağmur Toprak
		Simge Över
		Yeliz Sevgi
		Selma Sezgin
		Fatma Özgü

Örgütlü olmayan kişileri çoğu bir LGBTİ+ veya feminist derneklerin düzenlediği etkinliklere, yürüyüşlere düzenli olmasa da katıldığı gözlenmiştir. Örneğin Melda

Yener feminist yürüyüşe katıldığını ifade etmiştir (Melda Yener,22.06.2019,19:00). Ege Yazar "bir süre" feminist örgütlerde bulunduğunu söylemiştir (Ege Yazar,03.07.2019,20:30). Joe Mavi ise 2014-2015 yılları arasında LambdaİstanbuI'un etkinliklerine katılmıştır (Joe Mavi,05.07.2019,20:00). Sitare Gezer ise hem ABD'de hem de Türkiye'de LGBTİ+ topluluklarında eskiden bulunmuştur (Sitare Gezer,06.07.2019,21:30). Ada Sönmez ise eskiden LGBTİ+ topluluklarının düzenlediği etkinliklere katılmıştır (Ada Sönmez,16.07.2019,22:00). Aynı şekilde Yağmur Toprak da Onur Yürüyüşlerine gittiğini söylemiştir (Yağmur Toprak,18.04.2020). Onur Yürüyüşlerine üç sene boyunca katıldığını ifade eden bir başka isim Yeliz Sevgi'dir (Yeliz Sevgi,24.04.2020,15:00). Selma Sezgin de Onur Yürüyüşlerine gittiğini söylemiştir (Selma Sezgin,07.05.2020,18:00). Fatma Özgü ise LGBTİ+ gruplarının bir zamanlar üyesi olmuş ve etkinliklerine katılmıştır (Fatma Özgü,29.07.2019,21:16). Buradan anlaşılacağı üzere örgütlü olmayan kişilerin de kolektif bilincin ya da aidiyet hissiyatının farkında olduğu söylenebilir. Fakat etkinliklere katılmayan ya da örgütlü olmayan insanların daha az kolektif bilince ya da aidiyet duygusunun görece daha eksik olduğu şeklinde yorumlamak yanlış olacaktır.

Sadece röportaj yapılan kişilerin feminizm ya da LGBTİ+ konuları ile bağlantılı olduğunu göstermek amacıyla açıklanmıştır. Kişilerin cinsel yönelimleri, cinsiyet kimlikleri ve feminist çizgide olup olmadıklarına dair ayrıntılı bilgi tablo 25'te gösterilmiştir.

Tablo 25. Saha Çalışmasına Katılan Kişilerin Cinsiyet Kimliği, Cinsel Yönelim ve Feminist Çizgileri

Cinsel Yönelim			Cinsiyet Kimliği			Feminist Olan/Kararsız/Olmayan		
Lezbiyen	**Biseksüel**	**Diğer**	**Cisgender**	**Transgender**	**Diğer**	**Feminist**	**Kararsız**	**Feminist Değil**
Melda Yener, Mine Yanat, Mehtap Güneş, Lili Sever, Naciye Gündüz, Joe Mavi, Sitare Gezer, Ada Sönmez, Tomris Güler, Aslı Sema, Zeynep Deniz, Duygu Yılmaz, Burcu Ersoy, Beyza Sakin, Ceren Yeşil, Dilşa Ritsa, Nesrin Sezer, Yasemin Öz, Yeliz Sevgi, Selma Sezgin, Fatma Özgü	Başak Sürer, Ayşe Zeki, İris Mozalar, Irmak Özer, Büşra Ulak, Pınar Karabağ	Ege Yazar, Yağmur Toprak, Simge Över	Melda Yener, Mine Yanat, Mehtap Güneş, Naciye Gündüz, Joe Mavi, Sitare Gezer, Ada Sönmez, Tomris Güler, Aslı Sema, Zeynep Deniz, Duygu Yılmaz, Burcu Ersoy, Beyza Sakin, Ceren Yeşil, Dilşa Ritsa, Nesrin Sezer, Yasemin Öz, Yeliz Sevgi, Selma Sezgin, Fatma Özgü, Başak Sürer, Ayşe Zeki, Irmak Özer, Büşra Ulak, Pınar Karabağ, Yağmur Toprak	İris Mozalar	Lili Sever, Ege Yazar,Simge Över	Mine Yanat, Mehtap Güneş, Lili Sever, Naciye Gündüz, Sitare Gezer, Ada Sönmez, Tomris Güler, Aslı Sema, Zeynep Deniz, Duygu Yılmaz, Burcu Ersoy, Beyza Sakin, Dilşa Ritsa, Nesrin Sezer, Yasemin Öz, Fatma Özgü, Başak Sürer, Ayşe Zeki, İris Mozalar, Irmak Özer, Büşra Ulak, Pınar Karabağ, Ege Yazar, Yağmur Toprak	Joe Mavi, Ceren Yeşil, Yeliz Sevgi,	Melda Yener, Selma Sezgin, Simge Över

Kişiler hakkında genel bilgiler verilecek olunursa Melda Yener İstanbul'da yaşayan, otuz yedi yaşında cisgeder lezbiyen bir kişidir. Feminist bir çizgide olmadığını söyleyen Melda Yener İzmir'li olduğunu ve bir süre orada yaşadığını söylemiştir. Şu anda beden eğitimi öğretmenliği yapmaktadır. (MeldaYener, 22.06.2019,19:00).

Mehtap Güneş ise otuz yaşında İstanbul'da yaşayan cisgender lezbiyen bir kişidir. Akademik kariyer yapmaktadır (Mehtap Güneş,28.06.2019,17:30). İstanbul'da yaşayan bir diğer isim olaan Ege Yazar ise on dokuz yaşında bir öğrencidir. Lezbiyen ile biseksüel arasında bir cinsel yönelime sahip olduğunu belirten Ege Yazar cinsiyet kimliğini non-binary olarak tanımlamaktadır (Ege Yazar, 03.07.2019,20:30). Lili Sever de İstanbul'da yaşayan yirmi üç yaşında yeni mezun olan cinsiyetsiz lezbiyenlerden biridir (Lili Sever,05.07.2019,17:00). İstanbul'da yaşayan kişilerin içerisinde yer alan Naciye Gündüz ise Lili Sever gibi yeni mezun kişilerden biridir. Kendini cisgender lezbiyen olarak tanımlamaktadır (Naciye Gündüz, 05.07.2019,18:00). İstanbul'da yaşayan Joe Mavi ise yirmi dokuz yaşında özel sektörde çalışan cisgender lezbiyen bir kişidir (Joe Mavi,05.07.2019,20:00).

Amerika'da öğrenci olarak okuyan Sitare Gezer ise cisgender lezbiyen bir kadındır (Sitare Gezer, 06.07.2019,21:30). Öğrenci olan bir diğer isim Ada Sönmez ise Edirne'de yaşamaktadır. Yirmi üç yaşında olan Ada Sönmez kendini cisgender lezbiyen bir kadın olarak tanımlamaktadır (Ada Sönmez,16.07.2019,22:00). Edirne'de yaşayan bir diğer isim olan Tomris Güler ise özel sektörde çalışan ileride öğretmen olmak istediğini söyleyen cisgender lezbiyen bir kadındır (Tomris Güler, 16.07.2019,23:15).

İstanbul'da yaşayan Aslı Sema kendini cisgender aseksüel lezbiyen olarak tanımlamaktadır. Yirmi bir yaşında olan Aslı Sema psikoloji öğrencisidir (Aslı Sema,25.07.2019,16:00). Büşra Ulak ise İstanbul'da yaşayan cisgender biseksüel bir kadın olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Büşra Ulak öğrenci olduğunu belirtmiştir (Büşra Ulak, 01.08.2019,15:40). İstanbul'da yaşayan bir diğer isim ise elli bir yaşında olan Zeynep Deniz'dir. Kendini cisgender lezbiyen bir kadın olarak tanımlayan Zeynep Deniz, avukat olduğunu ve şu an serbest çalıştığını söylemiştir (Zeynep Deniz,29.11.2019,16:40).

Ankara'da doğup büyüyen ve on sekiz yıldır yurt dışında yaşayan Duygu Yılmaz ise kırk yaşında cisgender lezbiyen bir kadındır. Duygu Yılmaz, sekreterlik alanında kendini geliştirmiş ve çeşitli kurslarda yer almıştır (Duygu Yılmaz, 15.04.2020,18:00).

Kırklareli'de yaşayan Beyza Sakin ise yirmi üç yaşında üniversite mezunu özel sektörde çalışan cisgender lezbiyen bir kadındır (Beyza Sakin, 31.03.2020,18:00). İstanbul'da doğup büyüyen şu anda Edirne'de okuyan fakat İstanbul'da yaşamını sürdürmeye devam etmeyi düşünen yirmi yaşında olan Ceren Yeşil ise cisgender lezbiyen bir kadın olarak kendini tanımlamaktadır (Ceren Yeşil, 22.01.2020,19:00). İstanbul'da yaşayan bir başka isim olan Irmak Özer ise cisgender biseksüel bir kadındır. Yirmi üç yaşında olan Irmak Özer öğrenci olduğunu belirtmiştir (Irmak Özer, 20.03.2020,15:13). İzmir'de yaşayan Nesrin Sezer ise altmış üç yaşında emekli bir öğretmendir; kendisini cisgender lezbiyen bir kadın olarak tanımlamaktadır (Nesrin Sezer, 12.04.2020,18:00).

İstanbul'da yaşayan Yağmur Toprak ise kendisini cisgender panseksüel bir kadın olduğunu belirtmiştir. Yirmi dokuz yaşında olan Yağmur Toprak şu anda yüksek lisans öğrencisidir (Yağmur Toprak, 18.04.2020,22:35).

Nerede yaşadığını belirtmeyen ve röportajı Edirne'de yaptığım bir kişi olan Simge Över ise on sekiz yaşında üniversiteye hazırlanmaktadır; kendisini genderfluid panseksüel olarak tanımlamaktadır (Simge Över, 22.01.2020,19:30). Nerede yaşadığını belirtmeyen bir diğer kişi ise Fatma Özgü sadece yurt dışında yaşadığı bilinmektedir. Otuz yaşında cisgender lezbiyen bir kadın olan Fatma Özgü, kimya mühendisi olduğunu ve şu anda özel sektörde çalıştığını belirtmiştir (Fatma Özgü, 29.07.2019,21:16).

İstanbul'da yaşayan Yeliz Sevgi ise yirmi sekiz yaşında henüz öğrenci olan cisgender lezbiyen bir kadındır (Yeliz Sevgi,24.04.2020,15:00). Şu anda İstanbul'da yaşayan ama bir süre Ankara'da bulunmuş kişilerden biri olan Ayşe Zeki kırk altı yaşında mühendis olduğunu belirtmiştir. Kendisi cisgender biseksüel bir kadındır (Ayşe Zeki, 23.04.2020,17:00). Selma Sezgin ise belli bir dönem İstanbul'da ama genellikle

Almanya'da yaşayan cisgender lezbiyen bir kişidir. Şu anda halı sektöründe çalışmaktadır (Selma Sezgin, 07.05.2020,18:00).

Başak Sürer ise İzmir'de yaşayan yirmi altı yaşında cisgender biseksüel bir kadındır. Reklamcı olduğu söyleyen Başak Sürer şu anda bir ajansta etkinlik yöneticisi olarak çalışmaktadır (Başak Sürer, 21.04.2020,15:54).

İris Mozalar ise İstanbul'da yaşayan transseksüel biseksüel bir kadındır. Yirmi yaşında olan İris Mozalar öğrenci olup aynı zamanda modellik, DJlik bir yandan da satış danışmanlığı yapmaktadır (İris Mozalar, 24.04.2020,18:00). İstanbul'da yaşayan Dilşa Ritsa yirmi dört yaşında çevirmenlik yapan birisi olup kendisini cisgender lezbiyen bir kadın olarak tanımlamaktadır (Dilşa Ritsa, 25.03.2020,19:00). Yasemin Öz ise on beş yıl Ankara'da yaşamış olup şu anda İstanbul'da ikamet etmektedir. Kırk altı yaşında olan Yasemin Öz serbest avukatlık yapmakta olup kendisini cisgender lezbiyen bir kadın olarak belirtmiştir (Yasemin Öz, 08.04.2020,16:25).

Burcu Ersoy ise Ankara'da yaşayan yurt dışı eğitim danışmanlığı yapan cisgender lezbiyen bir kadındır. Kırk yaşında olan Burcu Ersoy cinsiyetin ve cinsel yönelimin sorulmadığı ve dikkate alınmadığı bir dünyayı hayal etmekte olup; ataerkil düzende şimdilik politik olarak kendini tanımlaması gerektiğini belirtmiştir (Burcu Ersoy, 19.04.2020,16:00).

Pınar Karabağ otuz yaşında İstanbul'da yaşayan cisgender biseksüel bir kadındır. Kendisini çoğu zaman kadın olarak hissettiğini belirten Pınar Karabağ şu anda işsiz olduğunu ve araştırma şirketlerinin projelerinde çalıştığını söylemiştir (Pınar Karabağ, 27.03.2020,16:15). Mine Yanat ise İstanbul'da yaşayan elli beş-elli altı yaşında cisgender lezbiyen bir kadındır. Bilgisayar teknisyenliği mesliğini icra etmiş olan Mine Yanat şu anda emekli olduğunu belirtmiştir (Mine Yanat, 26.06.2019,18:00).

Çalışmada görüşülen kişilere cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği; feminist olup olmamasına; örgüt içerisine yer alıp almamasına göre sorular sorulmuştur. Kişinin cevabına göre teze eklemlenecek sorular yöneltilmiştir. Bu noktada;

- Feminist olan cisgender/ cinsiyetsiz/aseksüel lezbiyenlere,
- Feminist olmayan cisgender lezbiyenlere,
- Feminist olan cisgender/transgender biseksüellere/bi+seksüellere,
- Feminist olan/ olmayan diğer cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine sahip kişilere belli noktaları ortak olmakla birlikte ayrı ayrı sorular sorulmuştur.

Yukarıda belirtilen kişilere Marjinal Gruplar Teorisi'nden hareketle cinsel yönelimi ve cinsiyet kimliğinden dolayı çevrelerinde dışlanmaya maruz kaldılar mı; Queer teorisi, siyasi partiler ve "erkek" feministler, pornografi, ataerkil ve heteroseksist sistem, siyasette, toplumda veya medyada LGBTİ+ kişilere karşı dışlamanın var olup olmadığı hakkında düşündükleri sorulmuştur.

Feminist olan cisgender/cinsiyetsiz/ aselsüel lezbiyenlere lezbiyen feministlerin konuştuğu/tartıştığı noktalar hakkında sorular yöneltilmiştir. Örgütler içerisinde yer aldılar ise deneyimleri sorulmuştur. Çalışmada COVID-19 virüsünün getirdiği sınırlı ulaşım sebebiyle transgender lezbiyen feminist ile röportaj yapma fırsatı bulunamamıştır. Feminist olmayan cisgender lezbiyenlere ise feministler hakkında ne düşündükleri sorulmuştur. Feminist olan cisgender/transgender biseksüellere/bi+seksüellere ise örgütler içerisinde bulunmuşlar ise lezbiyen feministler tarafından bifobiye/transfobiye maruz kalıp kalmadıkları sorulmuştur. Aynı şekilde Feminist olan/ olmayan diğer cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine sahip kişiler ile yapılan görüşmelerde ise feminizm ile LGBTİ+ harekette kendilerini hangisine daha yakın buldukları sorulmuştur.

4.2. İstanbul, Ankara ve İzmir İllerinde LGBTİ+'li Kişilerin Örgütlemeleri

Saha çalışması İstanbul, Ankara ve İzmir illerini kapsadığı için bu illerin toplumsal yapısını incelenmiştir. Büyükşehirlerde ulaşımın kolaylığı, ağ bağlantılarının kolay erişilebilirliği neticesinde insanlar kendi düşüncelerine yakın kişiler ile bir araya gelme imkanına sahip olmaktadır. Böylece örgütlenmeler, bir araya gelebilme, kendi sözlerini ve düşüncelerini oluşturmak daha verimli olduğu söylenebilir.

4.2.1. İstanbul İlinde LGBTİ+'li Kişilerin Örgütlemeleri

Türkiye'nin ulaşım, iletişim ve toplumsallaşmanın en geniş olduğu illerin başında gelen İstanbul'da LGBTİ+ kişiler örgüt, topluluk, grup kurmada yoğun çalışmalar yapmıştır.

Türkiye'nin ilk LGBTİ+ örgütlerinden biri olarak bilinen *LambdaİstanbuI* topluluğundan sonra birçok LGBTİ+ kişiler birçok grup, topluluk kurarak sözlerini üretmektedir. Daha önceki bölümlerde bahsedilen *Venüs'ün Kızkardeşleri* de İstanbul'da kurulan lezbiyen oluşumlardan biri olmuştur. Böylece birçok lezbiyen yalnız olmadıklarını görmüşler, ardından 2015 yılında ise *LezBiFem* oluşumu gibi gruplar kurulmaya başlamıştır. Diğer büyük şehirlerden biri olan Ankara'da da LGBTİ+ oluşumların varlığı gözlenmiştir.

4.2.2. Ankara İlinde LGBTİ+'li Kişilerin Örgütlemeleri

Türkiye'nin başkenti olarak önemli bir yere sahip olan Ankara'da LGBTİ+ topluluklarının en köklü ve sürdürülebilirlik açısından değerli örgütlerinden biri olan *Kaos GL*'nin varlığı bilinmektedir. Büyükşehir olmasının verdiği avantajlar ile buradaki lezbiyen feministler *Sappho'nun Kızları* adlı gruplarını kurup sözlerini üretmişlerdir.

Sappho'nun Kızları günümüzde varlığını sürdüremese de buradaki kişiler çeşitli derneklerde, oluşumlarda seslerini duyurmaya devam etmektedir. Bir kısım feminist derneklerde bir kısım ise hala *Kaos GL* çatısı altında çalışmaktadır. Böylece oradaki deneyim ve bağlantılarını üyesi oldukları diğer oluşumlara da aktarabilme olanağına sahipler. Diğer büyükşehir illerinden biri olan İzmir'de ise LGBTİ+ kişiler ise çeşitli LGBTİ+ ve feminist oluşumlarda varlığını sürdürmektedir.

4.2.3. İzmir İlininde LGBTİ+'li Kişilerin Örgütlemeleri

Birçok kişinin yaşamak istediği Büyükşehirlerden biri olan İzmir'in en önemli özelliği ilk kez bir Büyükşehir Belediye Başkanı'nın LGBTİ+ Dostu Belediyecilik Protokolünü imzalamasıdır (SPoD).

Örgütlenme konusunda lezbiyen feministlerin oluşturduğu bir oluşum, grup vs. rastlanmamıştır. Fakat birçok LGBTİ+ örgütün olduğu ve bu örgütlerin etkinliklerinin verimli geçtiği bilinmektedir. Örnek verilecek olunursa *Kaos GL, LambdaİstanbuI, SPoD, LADEG+* gibi önemli örgütler, topluluklar gibi öne çıkan *Pembe Hayat LGBTİ+ Dayanışma Derneği* İzmir'de bulunmaktadır ve önemli çalışmalara, etkinliklere imza atmaya devam etmektedir.

4.3. Feminist Olan Lezbiyenlerin Marjinal Gruplar Teorisi ve Althusser'ci Yaklaşım Açısından Analizi

Feminist olarak kendini tanımlayan lezbiyenler sırasıyla Mine Yanat, Mehtap Güneş, Lili Sever, Naciye Gündüz, Sitare Gezer, Ada Sönmez, Tomris Güler, Aslı Sema, Zeynep Deniz, Duygu Yılmaz, Burcu Ersoy, Beyza Sakin, Dilşa Ritsa, Nesrin Sezer, Yasemin Öz ve Fatma Özgü'dür.

Bu kişilerden İstanbul'da olanlar/olmuşlar ise Mine Yanat, Mehtap Güneş, Lili Sever, Naciye Gündüz, Aslı Sema, Zeynep Deniz, Dilşa Ritsa ve Yasemin Öz'dür. Ankara'da olan/ olmuş kişiler ise Duygu Yılmaz, Burcu Ersoy ve Yasemin Öz olarak sıralanabilir. İzmir'de olan Nesrin Sezer; Edirne ilinde yaşayanlar ise Tomris Güler ve Ada Sönmez; yurt dışında olan kişiler ise Sitare Gezer, Duygu Yılmaz ve Fatma Özgü'dür.

Çalışmada COVID-19 sebebiyle birçok kişiye ulaşılamaması bakımında transseksüel lezbiyen feministlere ulaşılamamıştır. Bu noktada transseksüel lezbiyen feministler de bir başka çalışma konusu bakımından önemli araştırmalardan biri olabilir.

4.3.1. Marjinal Gruplar Teorisi Açısından Feminist Olan Lezbiyenler

"Dışlanmış olmamak bence bu toplumda anormal. Kadın olarak da oluyor bu, çifte olmuş oluyor kadın ve lezbiyen olduğun zaman" (Sitare Gezer,06.07.2019,21:30).

Egemen söylemin ürettiği ataerkil ve heteroseksist kodlar birçok lezbiyeni cinsel yönelimi ve cinsiyet kimliğinden dolayı dışlanmaya maruz bırakmaktadır. Bu

çıkarımı kişilere sorulan *"cinsel yöneliminizden /cinsiyet kimliğinizden dolayı dışlandığınızı hissettiniz mi?"* sorusu ile açıklanmıştır.

Cisgender kadın olduğu için dışlandığını hisseden isimler sırasıyla Mine Yanat, Yasemin Öz, Mehtap Güneş, Naciye Gündüz, Sitare Gezer, Ada Sönmez, Zeynep Deniz, Dilşa Ritsa, Lili Sever ve Nesrin Sezer olarak sıralanabilir. Bu kişiler "kadın" oldukları için dışlanmaya bireysel olarak maruz kaldıklarını söylemiştir. Bu noktada Yasemin Öz, *"dışlamanın çeşitli şekilleri var, insanların sizi anlamaması olduğunuz gibi kabullenmemesi gibi durumunuzun sorgulanması kendisi bir şey yapmasalar da bir ayrımcılık şeklidir"* demiştir (Yasemin Öz, 08.04.2020,16:25). Ailede bile yaşanabilen bir olay olduğunu dile getiren Mehtap Güneş ise *"mesela hep beraber bulunan ortamlardaki tartışmalarda hep erkeklerin söyledikleri şeyler kaile alınırdı"* diyerek aslında ataerkil toplumsal yapıyı işaret etmiştir (Mehtap Güneş, 28.06.2019, 17:30). Naciye Gündüz ise "kadın" görünmezliğine farklı bir bakış açısı getirerek *"Görünmez gibisin bir kadın olarak. Ama aynı zamanda görünürsün de daha çok pornografik ve cinsel pratikler açısından görünürsün sadece 'orada bir işlevin varmış gibi', onun dışında görünmezsin ve bu çok rahatsız edici"* demiştir (Naciye Gündüz,05.07.2020,18:00). Bu noktada Naciye Gündüz "kadın"lar nesneleştirilmesine karşısında eleştirisini dile getirmiş; ve dışlanma pratiklerinden birisini açıklamıştır. Lili Sever ise *"Ailemde kadın olduğum için yaşadım. Hala yaşıyorum."* demiştir (Lili Sever, 05.07.2019,17:00).

Marjinal Gruplar Teorisinde yer alan bu kişilerin gördükleri dışlanmaya verdikleri tepkiler ise çoğunlukla "mücadele etme" şeklinde olmuştur. Böylece çoğu LGBTİ+ ve feminist örgütlerde yer almış; örgütlü olmasalar bile karşılaştıkları sorunlara tepki göstererek mücadelesini sürdürmüştür. Örneğin, Yasemin Öz, her zaman feminist ve LGBTİ+ örgütlerde bulunmuş/bulunan değerli isimlerden biri olmaktadır: kendisi *Sappho'nun Kızları, Kaos GL, LezBiFem, Öte-Ki Ben Lezbiyen Feminist, SPoD, Lambdaistanbul, Amargi, Cinsel Şiddetle Mücadele derneği, KADER* gibi örgütlerde mücadelesini sürdürmüş/mektedir (Yasemin Öz,08.04.2020,16:25). Aynı şekilde Mine Yanat *LambdaİstanbuI*'un kuruluşunda yer almış; *Venüs'ün Kızkardeşleri, Mor Çatı, LezBiFem* gibi örgütlerde bulunmuştur (Mine Yanat,26.06.2019,18:00). Dilşa Ritsa da önceden *LezBiFem'de* ve İstanbul Onur Haftası'nda bulunmuş olduğunu

söylemiştir (Dilşa Ritsa, 25.03.2020,19:00). Mehtap Güneş de yine diğer isimler gibi feminist derneklerin etkinliklerine katıldığını ifade etmiştir (Mehtap Güneş,28.06.2019,17:30). Aynı şekilde Naciye Gündüz de kendi kurdukları toplulukta var olma mücadelesini göstermeye devam etmektedir (Naciye Gündüz,05.07.2019,18:00). Aynı şekilde Sitare Gezer de yurt dışında da Türkiye'de de LGBTİ+ topluluklarında bulunduğunu ifade etmiştir (Sitare Gezer,06.07.2019,21:30). Ada Sönmez ise Edirne ilinin topluluk kurmadaki eksikliklerinden dolayı bir yere üye olmadığını fakat İstanbul'da bulunduğu süre zarfında LGBTİ+ derneklerin etkinliklerine gitmiş olduğunun altını çizmiştir (Ada Sönmez, 16.07.2019,22:00). Zeynep Deniz ise bir yere üye olmasa da /(üye olmak istediğini de ifade etmiştir) LGBTİ+ derneklerinin etkinliklerine katıldığını söylemiştir (Zeynep Deniz,29.11.2019,16:40)[116]. Nesrin Sezer ise *LezBiFem*'de eskiden bulunmuş olduğunu aktarmıştır (Nesrin Sezer, 12.04.2020,18:00). Lili Sever de hem LGBTİ+ örgütlerinde hem de feminist örgütlerde bulunmuş olduğunu söylemiştir (Lili Sever,05.07.2019,17:00).

Kısacası bu kişiler Marjinal Gruplar Teorisi'nden yola çıkılarak çevrelerinden aldıkları cinsiyetçi tepkilere karşı "mücadele" etme şeklinde bir tepki gösterdikleri görülmektedir.

Diğer isimlerden Tomris Güler, Aslı Sema, Duygu Yılmaz, Burcu Ersoy, Beyza Sakin ve Fatma Özgü *"cinsiyet kimliğinden dolayı çevrende dışlandığını hissettin mi?"* sorusunda farklı yanıtlar vermiştir. Tomris Güler, Beyza Sakin ve Aslı Sema ise cisgender kadın olduğu için çevresinde bir dışlanmaya maruz kalmadığını ifade etmiştir (Tomris Güler,16.07.2019,23:15; Aslı Sema,25.07.2019,16:00; Beyza Sakin, 31.03.2020,18:00). Bu durum aile içerisindeki kültürel yapı ile çevresindeki insanların bakış açıları ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Şöyle ki yurt dışında yaşayan Duygu Yılmaz da *"sırf kadın olduğum için aktif bir şekilde ayrımcılığa uğradığım şu anda gelmiyor aklıma. Hani zaten normal Türkiye ya da dünyada genel olarak ne oluyorsa bana da oluyordu bir şekilde ama ekstra hissetmedim bunu zaten*

[116] Röportaj kayıtları içerisinde yer almayan ve daha sonra gelişen durumlarla birlikte Zeynep Deniz de artık Türkiye'nin en önemli derneklerinden birisine üye olup, mücadelesini sürdürmeye devam etmektedir.

biliyoruz bu koşullara gittiğini hani daha az maaş alıyorum mesela erkeklerden" diyerek aslında kendi yaşamasa bile bu ötekileştirmenin var olmadığını inkar etmemektedir (Duygu Yılmaz, 15.04.2020,18:00). Benzer cevabı Fatma Özgü de vermiştir: *"Kadın olduğum için dışlandığımı hissettiğim an hükümetin kadınalara karşı sergilemiş olduğu negatif ayrımcılık. Bunun haricinde bireysel bir olaya maruz kalmadım."* (Fatma Özgü,29.07.2019,21:16). Bu noktada Marjinal Gruplar Teorisi'ndeki "kabullenme" tepkisi gösterildiği söylenemez; "kadın"ların dışlandığı bir dünyanın varlığı yadsınanmamıştır. Sadece bireysel olarak şu zamana kadar cinsiyet kimliğinden dolayı ötekileştirme yaşamamışladır.

Burcu Ersoy ise bu soruya farklı bir bakış açısı ile yaklaşmıştır: *"Ben 4 yaşına kadar erkeğim demişim, reddediyormuşum kız olduğumu ve aynı zamanda şöyle bir reddediş de var esmer olduğum halde ben sarışınım demişim, birçok şeyi reddediyorum."* (Burcu Ersoy, 19.04.2020,16:00). Bu noktada Burcu Ersoy küçüklüğünden itibaren bu kimlikleri sorgulamaya başlayan kişilerde biri olduğunu ifade etmiştir.

Cinsiyet kimliği "kadın" olduğu için çevresinde dışlanmaya maruz kalan kişilerin sayısı ağırlıkta olduğu söylenebilir. Bu noktada önceki bölümlerde bahsedilen iddiayı desteklemiştir.

Cinsel yönelim konusunda da ise lezbiyen feministlerin çevrelerinde yaşadıkları ayrımcılık noktasında çoğunluğun aynı fikirde olduğu gözlenmiştir. Bu noktada yöneldilen soru *"lezbiyen olduğun için çevrende dışlandığını hissettin mi?"* sorusunun cevabına dışlandığını veya homofobi ile karşılaştığını ifade eden isimler Mine Yanat, Lili Sever, Sitare Gezer, Aslı Sema, Zeynep Deniz, Duygu Yılmaz ve Fatma Özgü olarak sayılabilir. Diğer kişiler ise dışlanmaya maruz kalmaya izin vermediklerini, bakış açılarının etkisini veya gizlediklerinden ya da stratejik açılımlar yaptıkları için ötekileştirme ile karşılaşmadıklarını ifade etmiştir.

Toplumun homofobik baskısını en iyi ifade eden kişilerden biri olan Mine Yanat açılım hikayesini şu şekilde açıklamıştır: *"Ben kimseye söylemedim. Aktivist olduğum için basından öğrendiler. Sene 92-93'lerde ilk yürüyüş olduğunda zaten eve telefonlar gelmeye başladı. İşte kızın lezbiyenmiş, kadın kadına iş mi olur işte o erkek*

mi erkek tatmamış. İşte bir erkek tattıralım da evlendir kızını yoksa başı belaya girecek neler neler söyleniyordu" (Mina Yanat, 26.06.2019,18:00). Devamında ise Mine Yanat teyzesinden gördüğü homofobiyi açıklamıştır: *"Lezbiyen olacağına orospu olsaydın dedi"* (Mine Yanat, 26.06.2019,18:00). Mine Yanat suni döllenme sonrası çocuğu olan ilk lezbiyen annelerden biridir. Bu noktada lezbiyen bir anne olarak yaşadığı zorlukları anlattı: *"Çocuk doğduktan sonra bu sefer babasız bir çocuk o zaman işte ailede dökülmeler başladı… doğduğunda annemin, kardeşin istemiyor eve gelme çocuğu bırak demesiydi."* (Mine Yanat, 26.06.2019,18:00) Bu noktada duruşunu hiçbir zaman kaybetmeyen Mine Yanat lezbiyen bir cisgender kadın olarak birçok lezbiyen kişiye örnek olacak bir mücadele göstermiştir. Çocuğu ise şu anda en önemli LGBTİ+ çocuğu aktivistlerinden biridir.

Lili Sever de 18 yıl boyunca muhafazakar bir çevrede büyüdüğünü ve sonunda lezbiyen olarak açıldığında dışlandığını ifade etmiştir: *"dışlanmaya fırsat bırakmadan zaten arkadaşlığımı bitirdim… Yani aslında derin bir dışlanma yaşamamış oldum. Buna fırsat versem yaşanırdı"* demiştir (Lili Sever, 05.07.2019,17:00). Bu noktada Lili Sever kendini savunma mekanizması kurmuş; ve muhafazakar çevrede büyümenin verdiği baskı ile bir süre marjinal grupların verdiği tepkilerden "boyun eğme" yöntemini izlemiş; sonrasında ise "mücadele etme" tepkisini göstermiştir.

Sitare Gezer ise iş yerinde cinsel yönelimini açıklamadığını ifade etmiştir; *"İş yerinde açık olup atılmış arkadaşlarım var veya evinden atılmış arkadaşlarım var."* diyerek hem bireysel olarak fobik bir ortamın verdiği baskıdan dolayı "takiyye" tepkisini göstermiştir (Sitare Gezer, 06.07.2019,21:30). Aslı Sema ise hem okulda hem de annesi tarafından dışlandığını söylemiştir: *"Annem dedi ki öyle bir şey olursa ben seninle aynı çatı altında yaşamam dedi"* (Aslı Sema,25.07.2019,16:00). Aslı Sema'nın dikkat çektiği bir başka nokta da ise sadece lezbiyen olduğu için değil; aseksüel lezbiyen olduğu için de ötekileştirilmeye maruz kalmış; bu noktada Aslı Sema'nın tepkisi "mücadele etme" şeklinde olmuştur.

Zeynep Deniz ise tepki verdiği için dışlanmayı kabul edemediğini ifade ederek yeni bir tepki yöntemine kapı aralamıştır. Ona göre tabi ki dışlanmaya maruz kaldı hatta

yakınlarından "ne zaman evleniyorsun?" baskısını üzerinden yeni yeni çekildiğini söylemiştir (Zeynep Deniz, 29.11.2019,16:40).

Duygu Yılmaz ise ailesinde kardeşi haricinde anne ve babasının lezbiyen olduğunu bilmediğini belirterek; *"En büyük teyzemin bir psikoloğa görün istersen gibisinden tepkisiyle karşılaştım"* demiştir (Duygu Yılmaz, 15.04.2020,18:00). Bu noktada Duygu Yılmaz ise "mücadele etme" tepkisini göstererek yakınlarındaki fobiyi yıkmak için oldukça uğraştığını ve bu noktada başarılı olduğunu söylemiştir.

Fatma Özgü ise akrabalarına ailesini üzerler korkusu ile açılmadığını; ailesinin bildiğini ve ilk tepkilerinin fobik olduğunu ve sonrasında bunu kabullendiğini ifade etmiştir: *"O zamanlar kabullenmediler ve beni hasta olmuşum gibi düşündüler. Tedavi ettirmeyi düşündüler. Sonra anladılar ki tedavi edilmesi gereken kendi düşünceleri."* (Fatma Özgü, 29.07.2019,21:16). Fatma Özgü de diğer dışlanmaya maruz kalan çoğu kişi gibi bulunduğu baskıyı bilerek stratejik açılımlarda bulunmuş; fakat kendi cinsel yönelimini bastırma gibi "boyun eğme" gibi bir tepki göstermemiştir.

Bireysel olarak dışlanma hissetmediğini fakat lezbiyenlerin genel olarak ötekileştirmeye maruz kaldığını inkar etmeyen ve bunu belirli sebeplere bağlayan isimler ise Mehtap Güneş, Naciye Gündüz, Ada Sönmez, Tomris Güler, Burcu Ersoy, Beyza Sakin, Dilşa Ritsa, Nesrin Sezer ve Yasemin Öz olmuştur.

Mehtap Güneş, dışlanmamasının sebebini yerine göre açılmalar yaptığı için olduğunu belirterek: *"Amerika'da açığım Türkiye'de de stratejik açılmalar yaptığım için çok yaşamadım"* demiştir (Mehtap Güneş, 28.06.2019,17:30). Bu noktada Mehtap Güneş fobik olmayan insanlara açılımlar yaptığı için aslında belli bir ötekileştirme ile karşılaşmamıştır. Bir diğer deyiş ile belli zamanlarda "takiyye" tepkisini göstermiştir.

Naciye Gündüz ise farklı bir bakış açısı geliştirmiştir*: "Çünkü onlar beni dışlamaya çalışsa bile ben kendimi dışlanmış hissetmedim ... yani onlar kaybeder şeklinde baktım… Dışlanma olmadı ama fobik şeyler yaşadım yani, oyuncak bebekmişim ay ne güzel sen lezbiyen misin falan tarzı…işte kız arkadaşlarım ama ben senin yanında soyunuyordum falan.."* (Naciye Gündüz, 05.07.2019,18:00). Annesinin LGBTİ+ dostu olamasına rağmen kızının lezbiyen olduğunu öğrendiğindeki tepkisini anlatan

Naciye Gündüz, *"direk olarak klasik bir terapi süreci"* şeklinde bir muameleye maruz kalmıştır (Nacite Gündüz, 05.07.2019,18:00). Aslında birçok noktada homofobiye ya da baskılama biçimleri yaşamış olduğu söylenebilir; fakat kendisi bu noktada "mücadele etme" şeklini tercih etmiştir.

Ada Sönmez ise ailesinin henüz cinsel yönelimini bilmediğini ve bunun sebebini muhafazakarlık ile ilintili olduğunu söylemiştir: *"Benim ilişkim 4 seneye yaklaştı ileride evlenirsin aile kurarsın şeklinde yaklaşımları var"* diyerek açıldığı akrabalarından birisinin fobik bir yaklaşıma sahip olduğunu söylemektedir (Ada Sönmez,16.07.2019,22:00). Tomris Güler de aynı şekilde ailesinin bilmediğini ifade ederek, *"o kadar güzel arkadaşlar seçmişim ki aksine geç söylediğim için benimle küsenler bile, kavga edenler oldu"* demiştir (Tomris Güler,16.07.2019,23:15). Bu noktada hem Ada Sönmez hem de Tomris Güler ailesine karşı "takiyye" tepkisini ortaya koyduğu söylenebilir.

Burcu Ersoy ise birkaç arkadaşından homofobik bir tepki alması dışında ciddi bir ayrımcılığa uğramadığını ifade etmiştir fakat bu konuda herkesin aynı tepkiyi almadığını eklemiştir: *"sağlam bilgilerle insanlara açıldığım için açıkcası genelde bana belli edemiyorlardı. Etrafımdaki insanları önce bilinçlendirip sonra açıldığım için sivri, katı bir ayrımcılığa maruz bırakamadılar bu yüzden şanslıyım o konuda, herkes bu kadar şanslı değil"* (Burcu Ersoy, 19.04.2020,16:00). Bu noktada Burcu Ersoy açılım sürecinden önce "mücadele etme" tepkisini gösterdiği için ötekileştirmeye maruz kalmamıştır.

Beyza Sakin ise lezbiyen olması noktasında ailesinin buna karşı olduğunu ve iş yaşamında da cinsel yönelimini gizlediği için dışlanmadığını ifade etmiştir (Beyza Sakin,31.03.2020,18:00). Beyza bu noktada "takiyye" tepkisini gösterdiği için ayrımcılığa uğramadığı söylenebilir.

Dilşa Ritsa ise ötekileştirilmeye maruz kalmamasını fobi barındırmayan bir çevresinden kaynaklandığını söylemiştir (Dilşa Ritsa,25.03.2020,19:00). Nesrin Sezer ise dışlanmamasının sebebini açık olmayışından kaynaklandığını dile getirmiştir: *"genellikle çevrem bilmiyordu. Sadece dostlarım biliyordu. Bilenler dışlamadı. Dışlanmşlık hissetmedim ama açık da değildim"* (Nesrin Sezer, 12.04.2020,18:00). Bu noktada Nesrin Sezer "takiyye" tepkisini göstermesinden dolayı dışlanmışlığı yaşamamıştır.

Yasemin Öz ise kademeli bir şekilde açıldığını ve aktivist olmasından dolayı gizlenmediğini ifade etmiştir (Yasemin Öz, 08.04.2020,16:25). Bu noktada Yasemin Öz "mücadele etme" tepkisini göstermiştir.

Özetlenecek olunursa çevresinden bireysel olarak lezbiyen olduğu için dışlanmaya maruz kalanlar/ kalmayanlar da fobik bir tepkiyle bir şekilde karşılaştığını ifade etmiştir. Bu noktada tepkileri ise genellikle "mücadele etme" şeklinde olmuştur. Dışlanmaya maruz kalmadığını ya da sert bir tepkiyle karşılaşmadığını ifade edenlerin bir kısmı "takiyye" yöntemini izleyerek cinsel yönelimi gizlemesinden kaynaklı olduğunu; bir kısım ise yine "mücadele etme" yöntemini açılımdan önce gösterdikleri için buna izin vermediklerini söylenebilir. Diğer bir husus ise çevresinin fobik olmamasından kaynaklı açılım sonrası ötekileştirme yaşamadıklarını söylemiştir. Bu noktada çevresel faktörlerin de kişilerin dışlanmışlık ile bağlantılı olduğu görülmüştür.

Feminist olan lezbiyenlerin dışlanmalarının bir başka boyutunun feminist bir düşünceye sahip olmasından kaynaklı da olduğu söylenebilir. Bu noktada feminist olan lezbiyenlerin çoğu feminist olduğu için çevresinde bir takım sıkıntılar ile karşılaştığını ifade etmiştir. Bu isimler Mine Yanat, Mehtap Güneş, Lili Sever, Naciye Gündüz, Ada Sönmez, Tomris Güler, Aslı Sema, Zeynep Deniz, Burcu Ersoy, Beyza Sakin, Dilşa Ritsa ve Yasemin Öz'dür.

Mine Yanat dışlandığını ifade ederek ataerkil toplumsal yapının "kadın"a biçtiği rollerden rahatsız olduğunu söylemiştir: *"Kadın onlar için bir araç; evinde hizmetçilik yapsın, yemek yapsın, iş yapsın, çocuk doğursun, çocuk büyütsün, yatağında işte tatmin etsin yok başka birşey yok"* (Mine Yanat, 26.06.2019,18:00).

Mehtap Güneş ise feminist olduğu için "kadın"lar tarafından değil "erkek"ler tarafından dışlandığını ve birşey söylediği zaman ise susturulmaya çalıştıklarını belirtmiştir: *"ağzım kapatılmaya çalışıldı ama kapanmadı"* (Mehtap Güneş,28.06.2019,17:30). Lili Sever ise ailesinde bir takım sıkıntılar yaşadığını ifade etmiştir: *"sadece feminist olduğum için benim iğrenç bir insan olduğumu ve yalnız öleceğimi düşünüyorlar"* (Lili Sever, 05.07.2019,17:00). Naciye Gündüz ise ailesinde değil fakat çevresinde bir takım şakalara maruz kaldığını söylemiştir: *"klasik bir algıdır feministler erkeklerden nefret eder. Bu tarz şeylerden dolayı dışlanma yaşıyorsun."* (Naciye Gündüz, 05.07.2019,18:00). Yasemin Öz de benzer

şekilde feminist olmanın bir alay konusu haline geldiğini belirtmiştir: *"Elbette yani feministlerle bolca dalga geçilir yani"* demiştir (Yasemin Öz, 08.04.2020,16:25).

Ada Sönmez de insanlarla münakaşaya girdiğini ve bu noktada ötekileştirildiğini belirtmiştir: *"Toplum içinde insanlarla tartışmaya giriyorum bu tartışmalarda çok fazla dışlandığım da oluyor. Ailede her zaman yaşıyorum"* (Ada Sönmez, 16.07.2019,22:00).

Tomris Güler de ailesi içerisinde biraz olsun dışlandığını hissetmesi ve bununla mücadele etmesini şu şekilde özetlemiştir: *"babamla çok kavga ediyordum. Bizim yanımızda bıçaklar saklıydı bugüne kadar. Bir gün annemi öldürücekti yani dönüm noktasıydı benim için annemi kurtarmam gerekiyordu. O an babamı ittim kafasını vurdu. Babam annemi öldürseydi belki az ceza alacaktı, babamı öldürseydim biliyordum ki ben fazla bir ceza alabilirdim"* (Tomris Güler, 16.07.2019,23:15). Bu noktada Tomris Güler aile içerisindeki çektiği sıkıntıları ve şiddeti "mücadele etme" şeklinde tepki göstermiştir.

Aslı Sema ise feminist olduğu için okulda yaşadığı dışlanma yaşadığını ifade etmiştir: *"arkamdan feminist diye bağırıyorlardı falan öğrenciler. Sonra hoca annemi okula çağırmıştı ve demişti ki kızınız feminizm batağına saplanmış"* (Aslı Sema, 25.07.2019,16:00). Zeynep Deniz de feminist olmanın çevrede olan tepkilerinden bahsederek politik duruşunu *"kafama kaktılar"* şeklinde açıklamıştır: *"Feminist olmak sanki bir iticilik gibi."* (Zeynep Deniz,29.11.2019,16:40).

Burcu Ersoy feminist olmanın toplumda "alay konusu" ya da "ucube" olarak gördüklerini belirtmiştir: *"Feminist nedir, ya evde kalmıştır, ya çirkindir, birşeye maruz kalmıştır da o yüzden erkeklerden nefret ediyordur, histeriktir, seks yapamadığı için de öyledir falan gibi bir sürü söylemleri var. Feminist deyince toplumun aklına gelen şey bunlar"* (Burcu Ersoy, 19.04.2020,16:00). Beyza Sakin de bu konuda arkadaşları ile kavga ettiğini söylemiştir (Beyza Sakin, 31.03.2020,18:00).

Dilşa Ritsa ise çevresini kendi politik düşüncesine göre düzenlediğini belirtmekle birlikte yine de okulda bazen rahatsızlık verdiğini hissetmiştir: *"teori derslerimizde feminist çeviri pratikleri var, bunlar konuşulduğunda genel olarakn sınıfta hem birşey söyleyecek ama aynı zamanda kendilerinin de tadını kaçıracak, uzatacak biri olduğum için tabi ki"* demiştir (Dilşa Ritsa, 25.03.2020,19:00).

Sitare Gezer ve Nesrin Sezer ise feminist olduğu için herhangi bir dışlamaya maruz kalmadığını ifade etmiştir. Sitare Gezer bu sorunun cevabına aklına belirgin bir örnek gelmediğini söylemiştir: *"yoo, ben dışlansam da yani genelde bilmiyorum aklıma hiç örnek gelmiyor"* (Sitare Gezer, 06.07.2019,21:30). Nesrin Sezer ise kesin bir yanıt vererek dışlanmadığını söylemiştir (Nesrin Sezer, 12.04.2020,18:00).

Özetlenecek olunursa feminist olan lezbiyenler, hem "kadın" hem lezbiyen hem de feminist oldukları için genellikle ve çoğunlukla dışlanmaya, fobiye vb. tepkiler ile karşılaşmaktadır. Bu duruma karşılık çoğunlukla "mücadele etme" tepkisini göstermektedir.

Bireysel olarak çevresinde dışlanmaya maruz bırakıldığını düşünen/düşünmeyen kişiler ise lezbiyenlere ve GBTİ+ kişilere siyasette/toplumda veya medyada ötekileştirme yaşayıp yaşamadıkları sorusuna ise verdikleri yanıtlar incelenmesi gereken bir başka konuyu oluşturur.

4.3.2. Althusser'ci Yaklaşım Açısından Feminist Olan Lezbiyenlerin Düşünceleri

"Farkında bile değiliz yani doğduğumuz daha cenin halindeyken bile bize öğretilen ve farkında olmadan içselleştirdiğimiz bir fobiyle savaşıyoruz yani çok ciddi ve zor şey." (Naciye Gündüz, 05.07.2019,18:00).

"Bizi cadı olarak görüyorlar. Cadı avındalar resmen. Bizi susturmaya çalışıyorlar. Ama susturamayacaklar" (Tomris Güler, 16.07.2019,23:15).

Egemen söylemin ataerkil ve heteroseksist yaklaşımını topluma empoze etme çabası Althusser'in D.İ.A. ve D.B.A. aygıtları ile mümkün olduğu; ve bunun lezbiyenler ve LGBTİ+ kişiler ve feministler üzerindeki baskısı önceki bölümlerde bahsedildi. Tekrarlanacak olunursa Althusser'in D.İ.A. denilen kavramında bahsedilen aygıtlar öğretimsel, dini, hukuki, aile, siyasal, sendikal, haberleşme, kültürel aygıtlar (Althusser,2002:40); D.B.A. olarak ise hükümet, yönetim, ordu, polis vb. (Althusser,2002:33) olarak sayılabilir. Bu fikrin teyit edilmesi açısından röportaj yapılan kişilere yöneltilen soru ise *"siyasette, toplumda ve medyada*

lezbiyenlere/GBTİ+ kişilere, "kadın"lara ve feministlere karşı bir dışlama var mı?" şeklinde olmuştur.

Öncelikle D.İ.A. ve D.B.A. aygıtları aracılığı ile "kadın"lara karşı bir dışlamanın var olduğu konusunda feminist olan lezbiyenlerin hepsi ötekileştirildiğini düşünmektedir. Bu noktada Mehtap Güneş siyasetin ne kadar cinsiyetçi olduğunu örnek vererek açıklamıştır: *"kadınlar hakkındaki kararları niye erkekler veriyor?..Hamile kadın dışarıda gezmesin. Sonra kadın kahkaha atarsa orospudur. Daha geçenlerde bir avukatın etek boyuna takıldık ülkece"* demiştir (Mehtap Güneş, 28.06.2019,17:30). Aynı şekilde benzer açıklamalar yapan Ada Sönmez de ayrıca medyayı da eleştirmiştir: *"Medya dili her zaman kadını cezalandırıyor."* Demiştir (Ada Sönmez, 16.07.2019,22:00). Naciye Gündüz ise siyasetçilerin eril diline eleştiri getirmiştir: *"siyasetçilerin genel olarak kadınlarımız demesi beni oldukça iğreti ediyor ben kadının değilim senin koruma altında değilim, kadınım"* (Naciye Gündüz, 05.07.2019,18:00). Aynı eleştiriyi Zeynep Deniz de göstermiş olup ayrıca iş hayatına, siyasete ve medya dilinin erilliğine de dikkat çekmiştir: *"Tecavüzcü deniliyor mesela. Meclisteki o sayısal eşitsizlik zaten vahim. Kadınların istihdama katılmaları olabildiğince engellenmeye çalışılıyor. Eşit işe eşit ücret yok kesinlikle. Medyanın dili pornografik, asla eşitlikçi bir bakış açısı yok. O eşitsizliği sürekli besleyen bir medyanın dili var"* demiştir (Zeynep Deniz, 29.11.2019,16:40).

"Kadın"ların siyasette nesneleştirilmesine eleştiri getiren Sitare Gezer ise *"bir erkek olsaydı göreve gelen güzelliğiyle yakışıklılığıyla değil geçmişiyle değerlendirilecekti"* demiştir (Sitare Gezer, 06.07.2019,21:30).

Burcu Ersoy ise dışlanan kesimin "heteroseksüel beyaz erkek olmayan" herkesin dışlandığını söylerek *"kadın kimliği bunların en köklüsü diyelim yani mücadele anlamında en eskiye dayandığını ifade ediyor"* şeklinde cevaplamıştır (Burcu Ersoy, 19.04.2020,16:00).

Aynı şekilde *"Lezbiyenlerin ve GBTİ+ kişilerin siyasette, toplumda ve medyada dışlandığını düşünüyor musunuz?"* soruna karşılık feminist olan lezbiyenlerin hepsi ötekileştirildiğini düşünmektedir. Bu konuda Mehtap Güneş Türkiye'de lezbiyenlere karşı algıyı özetlemiştir: *"Lezbiyenlik Türkiye toplumunda fantazi unsuru"* demiştir (Mehtap Güneş, 28.06.2019,17:30). Mehtap Güneş ile aynı şekilde düşündüğü gözlenen Lili Sever de lezbiyenlere karşı toplumun bakış açısını anlatmıştır: *"Sen*

lezbiyensin çünkü daha benimle sevişmedin, sen lezbiyensin ve benim için fantezisin, şeklinde bir dışlama var" (Lili Sever, 05.07.2019,17:00). Naciye Gündüz de benzer şekilde ifadelerinin yanı sıra toplumda oluşan fobiden de bahsetmiştir: *"tamamen çok fobik bir tepki var, çok pornografik bakılması, lezbiyensen. Mesela cis-hetero bir erkeğin lezbiyen olduğunu söylediğinde, o, 'kanka ben de lezbiyenim' tepkisi. Kadın ve lezbiyen olmak üzerinden seni tamamen cinsel bir obje olarak görüp ve senin kadınlarla olman bir erkeği düşündüğümüzde estetikmiş gibi görülmesi beni çok rahatsız ediyor."* (Naciye Gündüz,05.07.2019,18:00).

Ada Sönmez ise bu noktada medyanın dilini eleştirmiştir: *"Medya LGBTİ+ yürüyüşünü ahlaksızlık yürüyüşü olarak gösteriyor."* (Ada Sönmez, 16.07.2019,22:00). Kanunlara da eleştiri getiren Ada Sönmez: *"Kanun maddeleri eşcinsel olmak yurttan atılmak için bir sebepti ve bunun o kadar sıkıntısını yaşıyordum ki. Toplumda kin ve nefreti güden siyasetçiler"* demiştir (Ada Sönmez, 16.07.2019,22:00).

Aslı Sema din kurumlarının de nefret ve fobiyi körüklediğini düşünmektedir: *"camilerde okutulan ve işte cinsiyetsizleştirmeye çalışıyorlar Türkiye'yi şeklinde beyanlarında olduğu hutbe"* olarak örnek göstermiştir (Aslı Sema,25.07.2019,16:00).

Sanat alanında da aynı şekilde fobik tavırlarından rahatsız olan Zeynep Deniz, *"Tiyatrolarda mesela gay rolleri kırık, espiri; lezbiyenlere de işte erkek Fatma, çirkin önce küçümseyerek daha sonra görünür ve mücadeleci şeyler ön plana çıktığında ezmeye çalışma şeklinde ilişki var, iktidarla böyle bir ilişkisi var"* demiştir. (Zeynep Deniz,29.11.2019,16:40).

Duygu Yılmaz ise lezbiyen görünmezliğine dikkat çekerek aslında bu durumunda bir ayrımcılık şekli olduğu söylenebilir. Bu noktada Duygu Yılmaz siyasette ve medyada da ötekileştirmenin sürdüğünü düşünmektedir: *"cinsel kimliğini açıklayan politikacı çok az. Ben siyasette de medyada da toplumsal olarak da ayrımcılıkların sürdüğünü düşünüyorum"* şeklinde belirtmiştir (Duygu Yılmaz, 15.04.2020,18:00). Görünmezlik sorununa değinen bir bakşa isim ise Dilşa Ritsa olmuştur. Ona göre *"aslında en büyük dışlama herhangi bir görünürlüğün olmaması"* şeklinde açıklamıştır (Dilşa Ritsa, 25.03.2020,19:00).

Görünmezliğe olan vurguyu Dilşa Ritsa ve Duygu Yılmaz gibi Yasemin Öz de yapmıştır: *"ya dışlama zaten onları görünmez kılarak böyle bi kimlik yokmuş gibi davranarak çıkıyor. Görünmezliğin kendisi bir kabul görmeme ve ne kadar huzursuzluk yarattığının göstergesi"* demiştir (Yasemin Öz, 08.04.2020,16:25).

Çalışmada *"feministlerin siyasette/toplumda ve medyada dışlandığını düşünüyor musunuz?"* sorusuna bütün kişiler ötekileştirildiğini söylemiştir. Bu noktada Lili Sever siyasi ayağının feminist karşıtı bir düşüncesini örnek vermiştir: *"Feminizm kadın odaklı olduğu için ciddiye alınmıyor. Recep Tayyip Erdoğan bir bayanla erkek nasıl eşit olsun? Ki o zaman koşturalım 100 metreyi bakalım kim kazanıyor ki kazanan birçok kadın varken"* demiştir (Lili Sever, 05.07.2019,17:00).

Yasemin Öz siyasetin ve medyanın feministlere karşı önyargılı ve dışlayıcı tavrını özetlemiştir: *"siyasette kesinlikle var feministlere karşı ağır kampanyalar yürütülüyor zaten. Feministlerin aileyi parçalamaya çalıştığı, bozmaya çalıştığına dair ve medya buna çok alet oluyor medya, siyasetin, iktidarın yönettiği bir dil kullanıyor."* Şeklinde açıklamıştır (Yasemin Öz, 08.04.2020,16:25).

Özetle egemen söylemin ya da düşüncenin adına ataerkil ve heteroseksist bir sistem olarak öteki olarak kodlanan her değer insanları birçok zorlukla karşı karşıya bırakıyor. Devletin D.İ.A. ve D.B.A. aracılığı ile lezbiyenler, feministler ve "kadın"lar sistematik olarak dışlanmaktadır.

4.4. Lezbiyen Feminstlerin Feminist Düşünceleri, Amaç ve Stratejileri

Türkiye'de lezbiyen feministlerin öncelikli olarak mücadele ettiği kavramlar ataerkil ve heteroseksist bir düzene karşı olduğu bilinmektedir. Bu noktada Türkiye'deki lezbiyen feministlere, feminist düşünceleri ve Lezbiyen Feminizme iten nedenler, amaç ve stratejileri sorulmuş ve analiz edilmiştir.

4.4.1. Kavram Sorunsalı: Lezbiyen Feminist mi? Feminist Bir Lezbiyen mi?

Türkiye'de lezbiyen feministlerin kendilerine ait politik duruşlarındaki isimleri hakkında feminist olan lezbiyenlere sorulmuştur. Lezbiyen Feminizm ayrı bir düşünce ve Türkiye'deki lezbiyen feministlerin düşünceleri daha önceki bölümlerde bahsedildiği üzere değişen bir paradigmayı oluşturur. Yani genel olarak Türkiye'deki lezbiyen feministlere göre feminist bir lezbiyen ile lezbiyen feminist arasındaki fark bulunmamaktadır. Bu durum aslında Amerika'daki Lezbiyen Feminizm ile Türkiye'deki Lezbiyen Feminizm düşüncesinin farklılık gösterdiği noktalardır. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği üzere Türkiye'deki Lezbiyen Feminizm hem LGBTİ+ hareket ile hem de feminizm hareketi ile bir aradadır. Dolayısıyla Tükiye'de lezbiyen feminist ile feminist bir lezbiyen arasındaki farkın olmadığı söylenebilir. Bu noktada röportaj yapılan kişilere *"size lezbiyen feminist desem bundan rahatsız olur musunuz?"* veya *"lezbiyen feminist misin? Yoksa feminist bir lezbiyen misin?"* sorulmuştur.

Mine Yanat bu sorunun cevabına *"Lezbiyen Feminizm değil de ben dediğim gibi buradaki tanım bana göre mi değil mi onu da bilmiyorum tam da"* demiştir. Buna karşılık Lezbiyen Feminizm hakkında bilgi sahibi olup olmaması sorulduğunda ise *"duydum ama bilgim yok. Ben bir takım tanımlamalara karşıyım."* diye yanıt vermiştir (Mine Yanat, 26.06.2019,18:00). Bu noktada Mine Yanat lezbiyen feminist olmadığını; eşitlikten yana olan lezbiyen bir kişi olduğu ve bu tanıma sahip olmadığı söylenebilir.

Mehtap Güneş ise feminist bir lezbiyen ile lezbiyen bir feministi aynı potada eritmiştir: *"lezbiyen bir feminist olarak tanımlıyorum ya da feminist bir lezbiyen. Ama lezbiyen bir feminist evet. Farkı duruma göre koyuyorum. Mesela atıyorum lezbiyenler arasında bir yerde konuşlandırsam kendimi feminist bir lezbiyen diyebilirim. Ama feministler arasında kendimi konuşlandırırsam lezbiyen bir feminist diyebilirim"* (Mehtap Güneş, 28.06.2019,17:30). Bu noktada Mehtap Güneş bulunduğu ortama göre politik duruşunun önüne sıfatlar eklemektedir. Bir diğer deyiş ile Türkiye'deki Lezbiyen Feminizm anlayışına uyumlu olduğu söylenebilir.

Benzer şekilde Naciye Gündüz de lezbiyen feminist olmadığını ifade ederek sebebini şu şekilde belirtmiştir: *"Feministim ve lezbiyenim ayrıca farklı şekillerde birlikte hareket edebilirim onlarla ama hiç kimseyi hiçbişeye dayatma gibi bir algım olmadığı için bu konuda da ben feministim diyorum kendime"* (Naciye Gündüz, 05.07.2019,18:00). Bu noktada Naciye Gündüz kendini Türkiye'deki Lezbiyen Feminizm düşüncesinden ayırarak politik kimliğini cinsel yöneliminden ayırmıştır.

Naciye Gündüz gibi Sitare Gezer de lezbiyen kimliğini feminist duruşundan ayırmıştır: *"birbirleriyle bağlantısı yok hem feministim hem lezbiyenim"* demiştir (Sitare Gezer, 06.07.2019,21:30). Aynı şekilde Ada Sönmez de hem feminist düşüncesini hem de lezbiyen kimliğini birbirinden ayırdığını ifade etmiştir (Ada Sönmez, 16.07.2019,22:00).

Lili Sever ise lezbiyen feminist ile feminist bir lezbiyen arasında fark olduğuna inanarak kendini lezbiyen bir feminist olarak tanımlamıştır. Bunun sebebini şu şekilde açıklamıştır: *"Arasında fark olduğunu düşünüyorum ve lezbiyen bir feministim diyorum. Çünkü feminizm çok haklı ve gerekli hak savunması ama bir yerde bunun sonlanacağından çok o hakka erişileceğine inanıyorum. Ama lezbiyenliğim sonsuza kadar baki kalacağına inanıyorum"* (Lili Sever, 05.07.2019,17:00). Bu noktada Lili Sever aynı zamanda Türkiye'deki Lezbiyen Feminizm düşüncesinin temelinde yatan cinsel yönelim politikası ile ilgili bir söylem ürettiği söylenebilir.

Tomris Güler ise bu noktada kararsız kaldığı söylenebilir: *"yerine göre değişebiliyor. Adalet, eşitlik, sevgi barındırıyorsa evet ben lezbiyen bir feministim"* demiştir (Tomris Güler, 16.07.2019,23:15). Fatma Özgü ise bu soruya cevap vermeyerek, bu konu hakkında bilgisi olmadığını belirtmiştir (Fatma Özgü, 29.07.2019,21:16).

Aslı Sema ise lezbiyen bir feminist olmaktan rahatsızlık duymadığını fakat kendini tanımlamak isterse "feminist lezbiyeni" tercih ettiğini söylemiştir (Aslı Sema, 25.07.2019,16:00). Bu noktada Aslı Sema feminizm gözlüğünü lezbiyen kimliğinden önde tutan bir politik duruşa sahip olduğu söylenebilir. Benzer açıklamayı Beyza Sakin de yapmıştır: *"Feminist bir lezbiyenim. Cinsel yönelimimden daha önce geliyor bence feminist kişiliğim"* (Beyza Sakin, 31.03.2020,18:00).

Zeynep Deniz, Dilşa Ritsa ve Nesrin Sezer ise lezbiyen feminist duruştan rahatsız olmadığını ifade etmiştir (Zeynep Deniz, 29.11.2019,16:40; Dilşa Ritsa, 25.03.2020,19:00; Nesrin Sezer, 12.04.2020,18:00). Duygu Yılmaz ve Nesrin Sezer lezbiyen feminist olduğunu belirtmiştir (Duygu Yılmaz, 15.04.2020, 18:00; Nesrin Sezer, 12.04.2020,18:00). Yasemin Öz de benzer şekilde lezbiyen feminist denilmesinden rahatsız olmadığını ifade ederek lezbiyen bir feminist ile feminist bir lezbiyen arasında fark olmadığını söylemiştir: *"Bence bu kelime oyunu değil, aralarında fark yok"* diyerek Türkiye'deki Lezbiyen Feminizm bakış açısını özetlemiştir (Yasemin Öz, 08.04.2020,16:25).

Burcu Ersoy'a yönetilen *"lezbiyen feminist ile feminist bir lezbiyen arasında fark var mı?"* sorusuna cevabı şu şekilde olmuştur: *"İlla ki. Şimdi kendine lezbiyen feminist diyen birine Lezbiyen Feminizm literatürüne bakmış ve kendini lezbiyen feminist bir politik kimlik olarak aldığını düşünürüm. Ama mesela diyorum ki feministim cinsel yönelimim de kadınlardan hoşlanıyorum sözlükteki anlamı lezbiyen"* (Burcu Ersoy, 19.04.2020,16:00). Bu noktada Burcu Ersoy Lezbiyen Feminizmin ayrı bir kuram olduğunu;feminist bir lezbiyen kavramının ise biri politik duruş diğer cinsel yönelim şeklinde açıklamıştır. Bu noktada kendisi de *"ben lezbiyen feministim demiyorum ben feministim. Yani cinsel yönelimimin önüne politik kimliğimin önüne cinsel yönelim sıfatı olarak kendimi ifade etmeyi tercih etmiyorum. Çünkü feminizm benim için çok geniş bir kavram ve kendi açımdan konuşuyorum yerine göre koşullarına göre bazen lezbiyen feminist oluyorum bazen radikal feminist oluyorum"* demiştir (Burcu Ersoy, 19.04.2020,16:00). Burcu Ersoy'un feminist bakış açısı ile bağlantılı bir durum olduğu; "sadece" Lezbiyen Feminizm bakış açısına sahip olmadığı söylenebilir.

Dilşa Ritsa da lezbiyen feminist ile feminist bir lezbiyen arasında fark olduğunu düşünmektedir: *"politik lezbiyen diye bir şey var. Ama şu an bir fark var mı olabilir insandan insana değiştiğini düşünüyorum açıkçası"* (Dilşa Ritsa,25.03.2020,19:00). Dilşa Ritsa aslında önemli bir noktaya parmak basmıştır; daha önceki bölümlerde bahsedildiği üzere Lezbiyen Feminizm okuması her ülkeye göre değişebilen bir kuramdır.

Özetlenecek olunursa önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere Türkiye'de lezbiyen feministlerin kavramsal olarak fikirleri değişen bir paradigmayı oluşturmaktadır. Kimisi lezbiyen feminist tanımını; kimisi lezbiyen bir feminist, feminist bir lezbiyen gibi ifadeleri tercih etmektedir.

4.4.2. Lezbiyen Feministlerin Düşünceleri

"O yüzden de tam da bu yüzden de işte lezbiyen feminist olarak mücadele yani LGBTİ hareketle feminist mücadele bir arada gitmek zorunda. Ya hep beraber ya hiçbirimiz." (Burcu Ersoy, 19.04.2020,16:00).

Sistemin ataerkil ve heteroseksist oluşu noktasında röportaj yapılan bütün lezbiyen feministler aynı fikre sahiptir. Örneğin Mehtap Güneş*, "Devlet baba diye bir şey var"* demiştir (Mehtap Güneş, 28.06.2019,17:30). Tomris Güler ise, *"öyle olmasaydı şu an eşcinsel evlilik olurdu"* şeklinde açıklamıştır. Burcu Ersoy sistemin aynı zamanda kapitalist bir yapıda olduğunu da eklemiştir: *"sistem şu anda kapitalist, heteroseksist ve ataerkil sistem."* (Burcu Ersoy, 19.04.2020,16:00).

Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere Türkiye'deki Lezbiyen Feminizmin oluşma sebebi Amerika'daki Lezbiyen Feminizmden ayrılan sebepler dizisi vardır. Türkiye'deki lezbiyen feministler çoğunlukla kendi düşüncelerini üretmek amacıyla ve lezbiyen görünürlülüğünü sağlamak; feminizm ve LGBTİ+ hareketin bir arada olmasının gerekli olduğunu düşünen bir okumadır. Bu noktada röportaj yapılan kişilere Lezbiyen Feminizme iten sebepler sorulmuştur.

Mehtap Güneş lezbiyen feminist olmasının tek bir sebebi olmadığını söylemiştir: *"çekirdek ailemde gördüğüm mesela iş bölümündeki adaletsizlik beni çok tetikledi … Sosyal bilimci olunca o dalganın içine girdim. Ama ilk farkındalıklarım ailesel"* diyerek hem eğitim anlamında da hem de sosyal anlamda kolektif bilince sahip olduğu söylenebilir (Mehtap Güneş, 28.06.2019,17:30). Benzer şekilde Duygu Yılmaz da aile içerisindeki haksızlıklardan dolayı Lezbiyen Feminizme yaklaştığını ifade etmiştir: *"Genel olarak haksızlıklara dayanamıyorum. Zaten ilk başta bunu aile içinde gördüğüm içinde babamızın annemize uyguladığı şiddeti yaşamış biri olarak bunun çok etkisi var."* (Duygu Yılmaz, 15.04.2020,18:00). Aynı şekilde ailesinden bir kişinin kendisini Lezbiyen Feminizme yaklaştırdığını ifade eden Beyza Sakin,

kötü bir örnek olarak ailesindeki bir kişiyi işaret etmiştir: *"Ben aslında bunun baş unsuru olarak abimi görüyorum"* demiştir (Beyza Sakin, 31.03.2020,18:00). Yani karşısında ataerkinin bir örneğini gören Beyza Sakin, kabullenmek yerine sorgulamayı seçmiştir.

Ada Sönmez ise bulunduğu coğrafyanın kendisini Lezbiyen Feminizme yaklaştırdığını açıklamştır: *"Aslında başlıcası Türkiye'de yaşamak. Çok büyük eşcinsel şiddeti var Türkiye'de. Bunların belki bir noktada sesi olabilirim"* (Ada Sönmez,16.07.2019,22:00).

Tomris Güler ise mağduriyet hususunun kendisini Lezbiyen Feminizme yaklaştırdığını söylemiştir: *"Haksızlık. En büyük şey haksızlık"* demiştir (Tomris Güler, 16.07.2019,23:15). Haksızlık noktasında Yasemin Öz de benzer düşüncelere sahiptir: *"Benim bütün bu insan hakları savunusuna bir tek Lezbiyen Feminizme değil, herşeye iten haksızlığa karşı tepki ve adalet arayışı, adalet duygusu. Yani ben hiç bu kimliklere sahip olmayıp yine de bu kimliklere sahip insanlar için adalet isterdim yani onu biliyorum… Bu adalet arayışını toplum için vermek."* demiştir (Yasemin Öz, 08.04.2020,16:25). Her iki isim de adaletsizlik ve haksızlığa karşı direnişi Lezbiyen Feminizm içerisinde bulduğunu söylemek mümkün.

Aslı Sema ise kitaptan ilham aldığını ifade ederek küçüklükten itibaren feminist bir insan olduğunu belirtmiştir (Aslı Sema, 25.07.2019,16:00). Bu noktada Aslı Sema hem eğitim ile hem de çocukluktan itibaren oluşturduğu kolektif bilinç ile lezbiyen feminist olmuştur. Aynı şekilde Nesrin Sezer de çocukluktan itibaren erkek egemen düzeni farkettiğini ve sonrasındaki okumalar ile bilinçlendiğini ifade etmiştir: *"Çocukken hissettim. O zamandan beri bir tepki oluştu bende zaten şekillenmesi, bunun ne olduğunu algılamam feminist hareketle başladı. Erkek egemen anlayışa oluşan bir tepki çocukluğumdan beri"* demiştir (Nesrin Sezer, 12.04.2020,18:00).

Zeynep Deniz ise feminizmin başlı başlına kendisi için çok mühim bir duruş olduğunu dile getirmiştir: *"Feminizm benim için çok önemli. Çok güç aldığım bir şey."* (Zeynep Deniz,29.11.2019,16:40).

Burcu Ersoy ise Türkiye'deki Lezbiyen Feminizmi özetleyecek bir açıklama yapmıştır: *"Yani varoluşsal nedenler aslında. Dediğim gibi lezbiyen olmam ayrı,*

feminist olmam ayrı şey. Bir tanesi cinsel yönelimimi tanımlıyordu diğeri politik anlamda hayata bakışı tanımlıyordu. Ama aslında ikisinin birleştiği nokta sistem karşıtı mücadele ve benim varoluşsal hem kadın olarak hem eşcinsel olarak ezilen, dışlanan, ayrımcılığa maruz kalan bir kesimden olmam dolayısıyla paralel gitti. Yani o zaman eşcinsel mücadele ediyorduk şimdi LGBTİ+ ya da Queer mücadele ve feminist mücadele zaten birbirinden ayrı gidemez" (Burcu Ersoy, 19.04.2020,16:00). Bu noktada Türkiye'deki lezbiyen feministlerin hem cinsel yönelim hem de feminist politikanın bir arada olduğu bir okuma olduğunu gösteren örnekler arasında sayılabilir.

Dilşa Ritsa ise feminizm hareketinde cinsel yöneliminin yanlış algılandığını; LGBTİ+ hareketinde ise feminizmi okuyamaması sonucu *LezBiFem'i* kurduklarını ifade ederek aslında Türkiye'deki Lezbiyen Feminizmin kurulma sebebini açıklamıştır. Bunu Dilşa Ritsa şu şekilde ifade etmiştir: *"Benim için her birimiz LGBTİ+ hareketi içerisindeydik ama orada kendimizi bulamıyorduk, feminist hareketlerde bulunuyorsunuz ama orada da bir anda kendinizi hetero bir kadınmış gibi hissetmeye başlıyorsunuz yani onun orta bir alanı olarak aslında LezBiFem'i kurmuştuk. Ama evet orada lezbiyen feminist kimliğimle var oluyorum"* (Dilşa Ritsa, 25.03.2020,19:00). Bu notkada önceki bölümlerde bahsedildiği üzere Türkiye'deki lezbiyen feministler aslında kendi seslerini üretmek ve görünürlülüğü artırmak amacıyla bir araya geldiği söylenebilir. Özetlenecek olunursa lezbiyen feminist olmanın sebepleri kısaca şu şekilde yanıtlanmıştır:

- Aile içerisindeki toplumsal rollerin çocukluktan itibaren farkedilmesi,
- Coğrafya; yani yaşanılan ülkenin sosyal ve toplumsal bakış açısı mücadeleyi de beraberinde getirdiği,
- Adaletsizlik, eşitsizlik, haksızlık
- LGBTİ+ ve feminist örgütlerde lezbiyen ve feminist görünmezliği sonucu; kendi sözlerini üretmek istenmesi,
- Okuma, araştırma şeklinde sıralanabilir.

4.4.3. Lezbiyen Feministlerin Amaç ve Stratejileri

"Bu konuda birşeyler yapılması lazım ve ben yapmazsam kim yapacak. Senden başlayarak toplum dönüşecek." (Yasemin Öz, 08.04.2020,16:25).

"*Önce her yer bi' rengarenk olsun"* (Tomris Güler, 16.07.2019,23:15).

"Kadınların birbirini bulmasını isterdim" (Aslı Sema, 25.07.2019,16:00).

Lezbiyen feministlerin kendi feminist düşünceleri sorulduğunda ise Mehtap Güneş eşitlik istediğini belirterek Queer bir bakış açısı ile soruya yaklaşmıştır: *"Queer eşitlik olabilir."* (Mehtap Güneş, 28.06.2019,17:30). Aynı muadeleyi Lili Sever de istemiştir: *"herkesin ve herşeyin eşit olmasını isterdim"* demiştir (Lili Sever, 05.07.2019,17:00).

Naciye Gündüz ise adaletsizlikten ve ataerkiden bahsetmiştir: *"Öncelikle kapsayıcı bir şekilde kadını düşündüğümüzde her anlamda çünkü kendi beyanı kadın olması yeterli benim için ... bundan dolayı adaletsizliğe uğrayan, ayrımcılığa uğrayan, dışlanan her türlü kişinin maruz bırakıldığı şeyden kurtulması ve bu ataerkil sistemin, patriyarkayı yücelten sistemin gerçekten yıkılması üzerine bir anlayıştan"* demiştir (Naicye Gündüz,05.07.2019,18:00). Sitare Gezer de benzer şekilde ayrıştırılmaya karşı olduğunu ifade etmiştir: *"İnsanların kadın/erkek değil de bir şey bazında değerlendirilmesi veya bir takım dezavantajlara maruz bırakılmaması"* (Sitare Gezer, 06.07.2019,21:30).

Ada Sönmez ise lezbiyen feministlerin hürriyet istediğini dile getirmiştir: *"Özgürlük. Sadece özgürlüğümüz değil aslında bizim talep ettiğimiz özgürlük herkesin özgürlüğü"* demiştir (Ada Sönmez, 16.07.2019,22:00).

Duygu Yılmaz ise şiddet olmayan, ötekileştirilmenin ve görünürlük kavramının olmadığı bir dünya hayal etmektedir: *"Şiddetsiz bir dünya, ayrımcılıksız bir dünya, daha görünülür ya da görünürlülüğün gerek olmadığı bir dünya. Mesela heteroseksüeller görünür olmak zorunda değiller, ama biz öyleyiz. Lezbiyen Feminizm bunu başarmalı. Azınlık olmamıza rağmen çoğunlukla eş duruma gelmeliyiz"* demiştir (Duygu Yılmaz, 15.04.2020,18:00).

Burcu Ersoy ise ayrımcılığın ve farklılıkların sevildiği bir düzen istemektedir: *"Benim istediğim dünya ve kendim için de bütün insanlık için ya da bütün canlılar için varoluşsal farklılıklar üzerinden ayrımcılık değil bir aradalık hedeflenerek kurulacak bir farklılığın bir aradalığından güç olacağına dair bir inancın gelişmesini isterdim. İnsanlar birbirinin farklılıklarından korkmasın, keşfetsin ve güç alsın."* (Burcu Ersoy, 19.04.2020,16:00).

Beyza Sakin ise eşitlik istediğini dile getirmiştir (Beyza Sakin, 31.03.2020,18:00). Dilşa Ritsa ise *"ataerkinin yıkılması"*nı istemiştir (Dilşa Ritsa, 25.03.2020,19:00). Nesrin Sezer ise *"Kadın hareketini savunuyorum. Lezbiyen de bir kadındır. İkisini buluşturuyorum ben"* demiştir (Nesrin Sezer, 12.04.2020,18:00).

Özetlenecek olunursa lezbiyen feministlerin amaçları ve istekleri genel olarak şunlardır:

- Özgürlük ve Eşitlik,
- Ataerkil yapının yıkılması,
- Şiddetin, adaletsizliğin ve ötekileştirmenin olmadığı bir düzen,
- Farklılıkların güzelliğini bilen bir sistem olmasını istemektediler.

Lezbiyen feministler buna karşılık geliştirdikleri strateji ise örgütlenme üzerinden mücadele etmek olmuştur. Çoğu hem LGBTİ+ hem de feminist örgütlerde mücadelesini sürdürmektedir. Bir diğer deyiş ile stratejileri çoğunlukla örgütlenmek üzerinden olmuştur. Örneğin, Yasemin Öz hem LGBTİ+ örgütlerde hem de feminist örgütlerde sesini duyurmaya devam etmektedir: *Kaos GL, Amargi, SPoD* ve, *LambdaİstanbuI* gibi örgütlerde bulunmuştur. Ayrıca daha önceki bölümlerde lezbiyen feminsitlerin bulunduğu örgütler arasında *Sappho'nun Kızları, Öte-Ki Ben* Lezbiyen Feminist Oluşum ve *LezBiFem* gibi örgütlerde bulunmuştur (Yasemin Öz, 08.04.2020,16:25).

Mine Yanat ise *Lambdaistanbul'un* kurucularının arasında yer almasının yanı sıra *Venüs'ün Kızkardeşlerinde, LezBiFem* gibi örgütlerde bulunmuştur (Mine Yanat, 26.06.2019,18:00). Mehtap Güneş ise feminist örgütlerde daha çok bulunduğunu ifade etmiştir (Mehtap Güneş, 28.06.2019,17:30). Lili Sever, Tomris Güler ve Aslı Sema ise hem feminist hem de LGBTİ+ örgütlerinde bulunmuş olduğunu söylemiştir

(Lili Sever, 05.07.2019,17:00; Tomris Güler, 16.07.2019,23:15; Aslı Sema, 25.07.2019, 16:00). Duygu Yılmaz ise *Kaos GL* ve *Sappho'nun Kızları'na* üye olmuştur (Duygu Yılmaz, 15.04.2020,18:00).

Burcu Ersoy da hem LGBTİ+ hem de feminist örgütleri içerisinde yer almış/makadır: *Kaos GL, Sappho'nun Kızları, Kadın Dayanışma Vakfı, Lambda Kadın Dayanışma Vakfı* ve *FeministBiz* olarak sayılabilir (Burcu Ersoy, 19.04.2020,16:00). Dilşa Ritsa ise bir süre *LezBiFem* ve İstanbul Onur Haftası'nda bulunmuştur (Dilşa Ritsa, 25.03.2020,19:00). Nesrin Sezer ise bir süre *Lambdaistanbul* ve *LezBiFem*'in üyesi olmuştur (Nesrin Sezer, 12.04.2020,18:00).

Naciye Gündüz ise kurucularından biri olan LGBTİ+ örgütlerden birisinde bulunduğunu belirtmişitir (Naciye Gündüz, 05.07.2019,18:00). Sitare Gezer de aynı şekilde LGBTİ+ örgütlerinde bulunduğunu söylemiştir (Sitare Gezer, 06.07.2019,21:30). Ada Sönmez ise LGBTİ+ örgütlerindeki etkinliklere gitmiştir (Ada Sönmez, 16.07.2019,22:00). Zeynep Deniz ise röportaj yapıldığı zaman hiçbir örgüte üye değilken sonraki dönem *Lambdaistanbul*'un üyesi olmuştur. Fatma Özgü ise *bir süre MorEl LGBTİ Topluluğunu* takip etmiştir (Fatma Özgü,29.07.2019, 21:16). Beyza Sakin ise hiçbir örgüte üye olmadığını söylemiştir (Beyza Sakin, 31.03.2020,18:00).

Özetlenecek olunursa Türkiye'deki Lezbiyen Feministlerin yöntem ve stratejisi örgütlenme üzerine olmuştur. Bu noktada lezbiyen feministler çoğunlukla hem LGBTİ+ hem de feminist örgütlerde bulunmaya öncelik vermiştir.

4.5. Lezbiyen Feministlerin Tartıştıkları Konular Hakkında

.L.ezbiyen feministlerin daha önceki bölümlerde kendi aralarında tartıştıkları konular genel olarak Queer, transseksüel, biseksüel, erkek feministler, s/m, butch/femme olarak sıralanabilir. Ayrıca siyasi partiler hakkındaki düşünceleri de sorulmuştur.

4.5.1. Queer Kuram Hakkında Lezbiyen Feministlerin Düşünceleri

Lezbiyen feministlerin sıkça tartıştığı konulardan biri olan queer Teori hakkında röportaj yapılan kişilere soruldu. Bu noktada Türkiye'deki lezbiyen feministler queer kurama mesafeli olmadığı tespit edilmiştir. Queer Kurama sıcak bakan kişiler sırası

ile Mehtap Güneş, Lili Sever, Naciye Gündüz, Sitare Gezer, Aslı Sema, Zeynep Deniz, Burcu Ersoy, Dilşa Ritsa, Yasemin Öz be Nesrin Sezer'dir. Mine Yanat ve Duygu Yılmaz ise mesafeli yaklaşmış; Tomris Güler ve Beyza Sakin ise bilmediklerini dile getirmiş; Ada Sönmez ise kendini bir yerde konumlandırmadığı; Fatma Özgü ise bu soruya cevap vermemiştir.

Queer Teori hakkında olumlu yanıt veren kişilerden Lili Sever Lezbiyen Feminizme de katkısı olabileceğini söylemiştir: *"Bence herkesin ve herşeyin queer teoriye ihtiyacı var ki Lezbiyen Feminizmle birbirlerini besleyeceklerini düşünüyorum."* (Lili Sever, 05.07.2019,17:00). Naciye Gündüz ise *"queerin hayata dahil edilmesi gerektiğine inanıyorum"* demiştir (Naciye Gündüz,5.07.2019,18:00). Queer kurama sıcak bakan kişilerden biri olan Aslı Sema ise Queer Teori olmadan da Lezbiyen Feminizmin olabileceğini düşünmektedir: *"Güzel kuram. Queer kuram olmadan lezbiyen bir feminizm mümkün"* demiştir (Aslı Sema, 25.07.2019,16:00).

Burcu Ersoy ise Queer Kuramı güzel bir şekilde özetlemiştir: *"Benim sevgilimin merak edilmediği ve sorulmadığı bir dünyada yaşamak istiyorum ben. Benim cinsiyetimin de önemi olmayacak ki sevgilimin cinsiyeti de önemli olmasın. Bunun için de adı da Queer mücadele… O yüzden ben kendimi lezbiyen olarak tanımlamak zorunda bırakılmış Queer düşünceye sahip biriyim."* (Burcu Ersoy, 19.04.2020,16:00).

Yasemin Öz de queer teorinin faydalarından bahsederek, kökten bir değişimin gerçekleşmesi için önemli bir adım olduğunun altını çizmiştir: *".. Bu yapı bozumculuğu özgürlükçülüğün peşine takılıp kimliklerimizi her yönüyle bu kimliklerin tamamı yaratılmış kimlikler biyolojik de ona yüklenen anlamlar, yaratılış kimlikler bu noktadan bakılması gerektiğine dair önemli bir araç olduğunu düşünüyorum"* (Yasemin Öz, 08.04.2020,16:25).

Queer Teoriye mesafeli yaklaşan insanlardan biri olan Mine Yanat ise asla queer olmadığını dile getirerek bunun sebebini şu şekilde açıklamıştır: *"Benim için bir yönelim akışkan değil, benim için değil. Bir yol vardır o yolda gidersin"* demiştir (Mine Yanat, 26.06.2019,18:00). Duygu Yılmaz da Mine Yanat gibi Queer olmadığını dile getirerek, *"Queerlik bana çok fazla derin. Benim tanımım var benim*

sınırım var. Etkilendiğimiz şey üzerinden ayrımcılığa uğruyorsak onu sahiplenirim" diyerek aslında Queer teoriyi eleştiren lezbiyen feministlerin düşünceleri ile uyuştuğu söylenebilir (Duygu Yılmaz, 15.04.2020,18:00).

Queer Teorisinin birçok düşünceye parantez açtığını önceki bölümlerde bahsedilmiştir. Aynı şekilde lezbiyen feministler içerisinde de tartıştıkları konular üzerinden zamanla farklı fraksiyonların da ortaya çıktığı bilinmektedir; örneğin siyasi lezbiyen feministler, trans lezbiyen feministler, non-binary lezbiyen feministler vs. olarak söylenebilir. Bu noktada lezbiyen feministlere bu düşüncenin alt söylemleri ya da düşünceleri olup olmadığı sorulmuştur.

Mehtap Güneş bu konuda alt fraksiyonların olduğunu söylemiştir: *"Mesela black lesbian feminist olabilirsin. Kürt lezbiyen feminist olabilirsin. Türk lezbiyen feminist olabilirsin"* demiştir (Mehtap Güneş, 28.06.2019,17:30). Bu noktada Türkiye'de Kürt lezbiyen feminist ya da Türk lezbiyen feminist hareketin olmadığı bilinmektedir; fakat olabilmesi mümkündür. Aynı şekilde Naciye Gündüz, Duygu Yılmaz ve Lili Sever de alt söylemlerinin olabileceğini dile getirmiştir (Naciye Gündüz,05.07.2019,18:00; Lili Sever,05.07.2019,17:00; Duygu Yılmaz, 15.04.2020,18:00).

Dilşa Ritsa ise lezbiyen feministlerin içerisinde yer alan TERF'lerden bahsederek önemli bir noktaya parmak basmıştır: *"TERF'ler. Çok ciddi lezbiyen TERF bloğu oluşuyor. Bu şekilde farklı fraksiyonları olabileceğini düşünüyorum. Gayet eril, transfobik, ikili cinsiyetçi bir takım lezbiyenler"* şeklinde eleştiri getirmiştir (Dilşa Ritsa, 25.03.2020,19:00).

Nesrin Sezer de farklı fraksiyonların içerisinde kendisinin de bulunduğunu ifade etmiştir: *"Mesela ben maskülen bir kadınım. Feminizmle bağdaştırmayan olabiliyor. Maskülen kadınlığımı seviyorum ve bu şekilde feministim"* demiştir (Nesrin Sezer, 12.04.2020,18:00). Nesrin Sezer bu noktada Amerika'daki lezbiyen feministlerin tartıştığı konular içerisinde yer alan butch/femme konusu da bağlantılı yanıt verdiği söylenebilir.

Yasemin Öz ise lezbiyenlerin görünürlülüğü veya bir araya gelme isteğini dile getirmek istediği söylenebilir: *"Olmak için önce çoğalmamız lazım"* demiştir

(Yasemin Öz, 08.04.2020,16:25). Bu noktada Türkiye'de Amerika'ya nazaran bir araya gelme durumunun daha yavaş ilerlediği şeklinde bir yorum yapılabilmesi mümkün.

Özetlenecek olunursa Türkiye'deki lezbiyen feministler queer teorisine sıcak bakarak; queer teorisi bağlamında Lezbiyen Feminizmin alt söylemlerinin de olabileceğini "genel olarak" düşünmektedir. Yani Lezbiyen Feminizmde bahsedilen çeşitli görüşelere ve gruplara sahip olunabileceğini belirtmişlerdir.

4.5.2. Lezbiyen Feministlerin Transseksüeller Hakkında Düşünceleri

Amerika'daki lezbiyen feministlerin bir kısmı Michigan Festival'indeki "woman-born woman" şartından sonraki transfobik tutumları ile tartışmalara sebebiyet vermiştir. Sonrasında ise başlayan TERF (trans dışlayıcı radikal feminist)[117] konusunda ise bir takım lezbiyen feministlerin de içerisinde olduğu görülmüştür.

Türkiye'de ise lezbiyen feministler Amerika ile kıyasladığında transfobik olmadığı söylenebilir. Bu noktada röportaj yapılan kişilere transseksüeller hakkındaki düşünceleri sorulmuştur.

Lili Sever bu noktada transseksüel kişilerin yaşadığı zorluklardan bahsetmiştir: *"Çok takdir ediyorum ha şa ne haddime belki ama cesaretli buluyorum çünkü ben hala kendi eşcinselliğimi dile getiremiyorum aileme ama trans bir insan olarak zaten açılmak zorundasın sana opsiyon tanınmıyor. Dünya kadar zorluk var hukuki ve fizyolojik olarak"* (Lili Sever, 05.07.2019,17:00). Benzer açıklamayı Zeynep Deniz de yapmıştır: *"Hayranım yer yer. Görünür olabilmek konusunda çok cesurlar. Kendileri olabilmek konusundaki heyecanları, arzuları çok hoş"* demiştir (Zeynep Deniz,29.11.2019,16:40). Naciye Gündüz ise *"herkes istediği şekilde yaşamalıdır. Onlar da bir insan, gerçek kadın ve gerçek erkek diye bir şey yok"* demiştir (Naciye Gündüz,05.07.2019,18:00).

Tomris Güler ise transseksüeller hakkındaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: *"Bedenini beğenmeyebilir. Bir uzuvunu sevmeyebilirsin. Ya da bir uzuvun olsun istersin. Bu çok doğal bir şey"* (Tomris Güler, 16.07.2019,23:15).

[117] TERF'in açılımı ve ayrıntılı bilgisi dipnot 93'te açıklanmıştır.

Aslı Sema ise *"Translarla ilgili kendimi suçlu hissediyorum çünkü cis'im ve hani erkek olsaydım kadınlarla ilgili kendimi kötü hissederdim. Cis'im ve translarla ilgili kendimi kötü hissediyorum çünkü normum ve belli ayrıcalıklarım var onların sahip olamadığı bir sürü ayrıcalığım var ve hani farkında bile olmadığım"* demiştir (Aslı Sema, 25.07.2019,16:00).

Duygu Yılmaz ise TERF konusuna da değinerek TERFlerden kendini ayırdığını ifade etmiştir: *"Benim için kişinin söylemi esastır. Her zaman da desteklerim, ayrımcılığa uğradıkları yerlerde her zaman savunurum. O yüzden ben mesela TERF dediğimiz o ayrımcılık yapan, radikal feministlerle çok koptuk, çok koptum. Ortak paydalarda ortak hareket edemeyeceksek ben kendi kendimize feminizmcilik oynuyoruz gibi geliyor"* (Duygu Yılmaz, 15.04.2020,18:00).

Özetlenecek olunursa feminist bir çizgiye sahip bu örneklemdeki lezbiyenlerin transseksüeller hakkında düşünceleri araştırma konusu çerçevesinde fobik olmadığı saptanmıştır. Diğer bir tartışma konularından biri olan biseksüeller hakkındaki düşüncelerini incelemek önemlidir.

4.5.3. Lezbiyen Feministlerin Biseksüeller Hakkında Düşünceleri

Biseksüeller hakkında Amerika'daki lezbiyen feministlerin bir kısmı bifobik düşüncelere sahip idi. Türkiye'de ise biseksüeller ile bir arada mücadele ettikleri ve bu konuda "genel olarak" bifobi olmadığı söylenebilir. Fakat bu noktada çalışmanın ileriki konularında lezbiyen feministlerin bifobi uygulama noktasında biseksüel feministlere sorulmuştur.

Röportaj yapılan kişilerde "genellikle" bifobi olmadığı; fakat hiçbirinde bifobi yoktur şeklinde bir kanıya da varılmadığı söylenebilir.

Lili Sever biseksüeller hakkındaki bifobi hakkındakini düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: *"Biseksüeller bence çok çekti bu hayatta. O yüzden asla böyle düşünmüyorum ve böyle düşünenlere de çok kırgınım."* (Lili Sever, 05.07.2019,17:00).

Naciye Gündüz ise biseksüellere karşı önyargıları olan kişilere karşılık, *"İkiyüzlülük insanın karakter özelliği olan birşeydir. İnsanın biseksüel olmasıyla ikiyüzlü olmasının bir alakası yok"* demiştir (Naciye Gündüz, 05.07.2019,18:00).

Ada Sönmez ise *"Hiçbir yönelime karşı benim önyargım yok"*; Duygu Yılmaz, *"Düşünmüyorum iki yüzlü ya da; kadınla birlikte olduğu zaman lezbiyen, erkekle birlikte olduğu zaman heteroseksüel değiller ... Onların görünmezliği aslında daha da görünmezlik çünkü kadınla ilişkisi varsa orda kayboluyor biseksüel kimliği, erkekle ilişkisi varsa orda kayboluyor."* Şeklinde düşünmektedirler (Ada Sönmez, 16.07.2019,22:00; Duygu Yılmaz, 15.04.2020,18:00).

Tomris Güler ise biseksüellerin kendisini korkuttuğunu ifade ederek aslında bifobisi olduğu tespit edilmiştir: *"Biseksüeller hakkında biraz ağzım yandığı için biseksüeller beni birazcık korkutuyor. Ben ikiyüzlü bulmuyorum açıkçası"* demiştir (Tomris Güler, 16.07.2019,23:15). Biseksüeller hakkındaki çekincesinin sebebiyeti bireysel tecrübelere dayanmaktadır. Aslı Sema ise eskiden bifobik olduğunu ve bunun sebeplerini açıklamıştır: *"Yakın bir zamana kadar bifobiktim. Bir yıldır değilim. Ana akım lezbiyen camia çok bifobik. Bence lezbiyenler erkekfobiyi biraz yanlış yaşıyorlar. Erkekfobiyi bifobi olarak yaşıyorlar gibi geliyor. Erkekfobi benim çok okey bulduğum bir şey. (O zamanlar) biseksüellerin ayrıcalıklı olduğunu düşünüyordum. Biseksüel bir kadın bir erkekle ilişki yaşayabilirdi ve açılmayabilirdi ve açılmaması daha kolay olabilirdi falan falan gibi şeylerden ötürü"* demiştir (Aslı Sema, 25.07.2019,16:00).

Özetlenecek olunursa bizim örneklemimizde bulunan feminist bir çizgiye sahip lezbiyenlerin çoğu biseksüeller hakkında olumsuz düşünmemektedir.

4.5.4. Lezbiyen Feministlerin S/M ve Butch/ Femme İlişkileri Hakkında Düşünceleri

Amerika'daki lezbiyen feministlerin çoğunlukla üzerinde durduğu S/M ve butch/femme ilişkileri önceki bölümlerde bahsedildiği üzere Türkiye'de tartışılan bir konu olmamıştır. Bu noktada çalışmada röportaj yapılan kişilere fikirleri sorulmuştur.

Röportaj yapılan kişilerin s/m ya da butch/femme ilişkiler hakkında her birinin farklı düşünceleri olduğu; bu konuda fikir birliği olmadığı tespit edilmiştir.

Mehtap Güneş S/M ve Butch/ Femme hakkında *"valla isteyen istediğini yapsın"*; Tomris Güler ise *"Onları da çok doğal buluyorum. İsteyen istediğiyle sevişsin yani, istediği gibi davransın"* demişlerdir (Mehtap Güneş, 28.06.2019,17:30; Tomris Güler, 16.07.2019,23:15).

Lili Sever ise bu konuda diğer kişilerden farklı düşünerek konuya mesafeli yaklaşmıştır: *"Bence ikili cinsiyet sistemini ve heteroseksizmi besleyen bir şey. Gerekli değil hatta yani sakıncalı bulduğum bir şey ama öyle yaşamak istiyorlarsa what can i say?"* demiştir (Lili Sever, 05.07.2019,17:00). Zeynep Deniz ise S/M hakkında *"zaten herkes özünde sadist ve mazoşist diye düşünüyorum doğrusu. Herşey olabilir diye bakıyorum"*; butch/femme hakkında ise *"Bunlar hep kafamızdaki kalıplarla ilişkili olduğunu düşünüyorum. Yargılamak istemiyorum tabi ki yani çeşitlilik olsun o benim hoşuma gidiyor"* demiştir (Zeynep Deniz, 29.11.2019,16:40). Duygu Yılmaz da aynı şekilde butch/femme hakkında *"zevk meselesi"*; S/M konusunda ise *"ben karşılıklı olan herşeyin yanındayım"* şeklinde cevaplamıştır (Duygu Yılmaz, 15.04.2020,18:00).

Sitare Gezer ise S/M hakkında *"kim ne istiyorsa yapar. Karşılıklı olarak rıza varsa hiç sorun yok"*; butch/femme ilişkilere ise *"...bana çok fazla yakın gelmiyor. Kendimi özdeşleştirdiğim roller değil. O da bence olsun, niye olmasın? Olabilir"* demiştir (Sitare Gezer, 06.07.2019,21:30). Yasemin Öz de S/M ve butch/femme ilişkileri hakkında olumsuz yanıt vermezken; S/M konusunda kişisel olarak mesafeli olduğunu dile getirmiştir: *"Sadomazoşizm bana oldukça itici gelen, isteyen yapsın ama şahsen benim hayatıma girmesin dediğim bir yönelim. Bunlar yargılanamaz kimliklerdir ama benim hiç hayatıma sokmadığım, tercihen rızamla ve arzumla sokmayacağım bir şey olduğu için fazla bilgim olan bir alan değil"* demiştir (Yasemin Öz, 08.04.2020,16:25).

Ada Sönmez ise butch/femme ilişkiler hakkında olumsuz bir şey söylemezken S/M hakkında fikri farklıdır: *"Şiddetin hiçbir noktada kabul görmesini doğru bulmuyorum. Bu beni açıkçası rahatsız ediyor"* diyerek S/M ilişkilere karşı mesafeli

yaklaşmıştır (Ada Sönmez, 16.07.2019,22:00). Aslı Sema ise her iki konuya da mesafeli yaklaşmıştır; S/M hakkında *"Sanırım beni biraz endişelendiriyorlar. Rıza benim için tehlikeli bir su, tecavüzle de rızaya dayalı olabilir. Kendimi koruyabileceğim bir mesafede duruyorum"*; butch/femme ilişkileri hakkında ise "*Sanırım butch'lara femlere çok inanmıyorum"* demiştir (Aslı Sema, 25.07.2019,16:00). Beyza Sakin ise butchlar hakkında olumsuz ifadeler kullanıp onları trans erkeklerle ilişkilendirmiştir: *"Butchları anlamıyorum ben. Elletmem, dokundurtmam. O zaman sen trans erkek ol vücudundan hoşnut değilsin o zaman trans erkeksin sen benim gözümde."* demiştir (Beyza Sakin, 31.03.2020,18:00). Burada belirtilmesi gerekir ki butchlar hepsi böyle bir yaklaşıma sahip değildir; üstelik kişinin beyanı esas alınması gerekir ki kimse kimse üzerine kimlik atama hakkına sahip değildir.

Nesrin Sezer ise butch/femme ilişkilerine olumsuz yanıt vermezken S/M konusunda mesafeli yaklaşmıştır: *"bir hastalık grubu olarak görülür mü bilmiyorum. Yani psikolojinin alanına girdiğini düşünüyorum"* demiştir (Nesrin Sezer, 12.04.2020,18:00). Fatma Özgü ise hem S/M hem butch/femme ilişkilere mesafeli olduğu gözlenmiştir: *"Butch ve femme kısmı benim ilişkilerimde yaşamadığım bi durum. Feminen bir kadınım ve hep feminenlerden hoşlandım sevgili oldum. Bi butch ile birlikte olacağıma erkekle olurum."*; S/M hakkında ise *"Sadomazoşist biri olmadım, olan biriylede takılmam."* demiştir (Fatma Özgü,29.07.2019,21:16). Bu noktada belirtilmesi gerekir ki butch ve "erkek" kavramının bir araya getirilmemesi gerekir.

Özetlenecek olunursa butch/femme ve S/M ilişkiler hakkındaki yaklaşımlar farklı olduğu görülmüştür. Bir başka gözlemlenen şey ise butchlar hakkında düşünülen fikirlerin belli bir fobiyi barındırdığıdır. Değinilmesi gereken bir başka konu ise lezbiyen feministlerin heteroseksüel feministler tarafından lezfobi ile karşılaşmaları noktasıdır.

4.6. Lezbiyen Feministlerin Heteroseksüel Feministler Tarafından Lezfobi ile Karşılaşmaları Hakkında

Amerika'daki lezbiyen feministler daha önceki bölümlerde bahsedildiği üzere NOW'da[118] yaşadıkları lezfobi ve "Lavanta tehdidi" olaylarından sonra kendi örgütlerini kurmuşlardır. Türkiye'de ise lezbiyen feministlerin Amerika'daki yaşanan olaylar gibi bir vakaya rastlanmamış; sadece lezbiyen görünürlülüğü ve kendi sözlerini üretmek amacıyla bir araya geldikleri bilinmektedir. Bu noktada feminist örgütlerde bulunan/bulunmuş olan lezbiyen feministlere cisgender heteroseksüel feministler tarafından lezfobi ile karşılaşma sorusu yöneltilmiştir.

Mine Yanat fobi ile karşılaştığını dile getirmiştir: *"Hissediyorsun. Açıkça söylenmiyor ama bazı kadınlar heteroseksüel kadınlar (bizi erkek gibi görüyorlar heralde) uzaklıklarından anlıyorsun."* demiştir (Mine Yanat, 26.06.2019,18:00). Lili Sever ise heteroseksüel olup olmadıklarını bilmediğini ama feminist örgütlerde fobi ile karşılaştığını söylemiştir: *"Çünkü orada biraz daha homofobik bir söyleme maruz kaldım ... Heteroseksüel olduklarını bilmiyorum ama evet"* (Lili Sever, 05.07.2019,17:00).

Aslı Sema ise feminist örgütlerde cisgender heteroseksüel feminist kadınlara fikirlerini paylaşmanın zorluklarını anlatmıştır. Ona göre, *"Cis-heteroların çoğunlukta olduğu ve aslında kendini cis-hetero olarak adlandırmayan ve tabi ki ayrıcalığının farkında olmayan insanlar tarafından yürütülen yer olduğu için bir yerde aseksüel bir lezbiyen olarak derdini anlatmak feminist olamayan cis-heterolarra derdini anlatmak kadar zor olabiliyor ve hatta daha da zor olabiliyor."* şeklinde düşünmektedir (Aslı Sema, 25.07.2019,16:00). Nesrin Sezer de feminist örgütlerde bir lezbiyen olarak kendi sözünü üretemediğini söylemiştir: *"Lezbiyen görünürlük eksikti bence, ilk baştaki feminist çalışmalarda. O zaman kendimi ifade edemediğimi hatırlıyorum yani lezbiyen olarak ifade edemiyorum kendimi"* demiştir (Nesrin Sezer, 12.04.2020,18:00).

Mehtap Güneş ise *"benim karşılaştıklarım homofobik değiller"* demiştir (Mehtap Güneş, 28.06.2019,17:30).

[118] NOW'da yaşanılan olaylar 2. Bölüm'de 2.1.1. konusu içerisinde anlatılmıştır.

Özetlenecek olunursa lezbiyen feministlerin "çoğu" lezfobi ya da görünmezlik sorunu ile karşılaştığı; ya da keni düşüncelerini cisgender heteroseksüel feministlere anlatamadığı tespit edilmiştir. Her bir kategori bir başka kategoriyi oluşturduğu noktasında tezin ana hareket noktası ile uyumlu olduğu söylenebilir. Bu noktada cisgender heteroseksüel feministlerin lezbiyenlere karşı fobisi: lezbiyen feministlerin görünürlük ve kendi sözlerini daha rahat ifade edecekleri bir başka grubu oluşturduğu söylenebilir.

4.7. Feminist Olmayan/Kararsız Olan Lezbiyenler

Feminist olmayan ve bu konuda kararsız olan lezbiyenler sırası ile Selma Sezgin, Melda Yener, Ceren Yeşil, Joe Mavi'dir. Selma Sezgin Almanya ve İstanbul arasında gidip gelen bir yaşama sahipken, Joe Mavi, Ceren Yeşil ve Melda Yener İstanbul'da yaşamaktadır.

Ceren Yeşil feminist olup olmama noktasında kararsız kalmıştır bunun sebebini şu şekilde ifade etmiştir: *"Tam olarak kendime feminist diyemem sanırım yeterli bilgiye sahip değilim bunun için."* (Ceren Yeşil, 22.01.2020,19:00). Bir diğer sebebini ise kullandığı dil ile alakalı olduğunu söylemiştir: *"Benim kendimi feminist diyememe sebebim kullandığım eril dille alakalı daha çok. Eril bir dil kullanıyorum ne yazık ki, bu da sanırım en olmaması gereken şeylerden biri feminizmde"* (Ceren Yeşil, 22.01.2020,19:00). Joe Mavi ise kendine feminist diyebilmesi için feminist olarak aktivist olmak gerektiğine inanan kişilerden biridir: *"Feministliği kesinlikle reddetmiyorum. Ben feministim diyebiliyor olmak için aslında birşeyler yapmak gerek ama ben çok fazla gömülüyüm kendi yaşamımda"* demiştir (Joe Mavi, 05.07.2019,20:00). Bu noktada söylenebilir ki feminist olmayan lezbiyenlerin bir kısmı feminizme mesafeli değildir.

Feminist olmadığını söyleyen Selma Sezgin ise bunun sebebini şu şekilde açıklamıştır: *"Feminizm bence bana biraz sert gelen bir kavram aslında o yüzden aslında kendime feminist diyemem. Ama bakış açısı olarak destekleyebilirim."* (Selma Sezgin, 07.05.2020,18:00). Melda Yener ise sadece "kadın" odaklı bakmadığını ifade etmiştir: *"insan olmayı savunuyorum, cinsiyetsiz olmayı savunuyorum. Yani kadın haklarını savunmuyorum kadın hakları savunulması*

gereken bir varlık değil bence" demiştir (Melda Yener, 22.06.2019,19:00). Bu noktada Melda Yener aslında kategorize edilmek istemediğini ifade etmiştir.

Feminizm ile ilgili eleştirdikleri noktalar sorulduğunda ise Melda Yener *"O oluşmamış damar hep ataerkil tabanı taşıyor; maalesef. O ataerkillikten kurtulamayan bir feminist üzerinde biz feminizm yapmaya çalışıyoruz bence."* demiştir (Melda Yener, 22.06.2019,19:00). Selma Sezgin ise feminizmin topluma yanlış anlatıldığını ifade etmiş; cinsiyet kimliği ayırımına eleştiri getirmiştir: *"Türkiye'de çok ciddi bir feminizm var bilge kişileri var ama bu o kadar yanlış aktarılıyor ki insanlara bu insanlar bu sert üsluptan dolayı belki feminizme uzak duruyorlar. Bir transseksüel de insan, bir eşcinsel de aynı insan, erkek de kadın da ayn insan yani hiçbir cinsel kimliğin bence bir ayrıma ihtiyacı yok, bu ayrıma kendi içinde yaratan da bence feministler"* demiştir (Selma Sezgin, 07.05.2020,18:00).

Joe Mavi ise Lezbiyen Feminizme kendinin yeterince kafi olmadığını dile getirmiştir: *"Kendimi yetersiz hissediyorum Lezbiyen Feminizme. Ben değilim diyemiyorum. Ama yeterli değilim. Yeterli aktivite veya şeye sahip değilim"* demiştir (05.07.2019,20:00). Ceren Yeşil ise feministlerin yaptıkları şeye *"çok fazla saygı duyuyorum"* şeklinde cevaplayıp feministleri eleştirmemiştir. Fakat heteroseksüel feministler hakkında ise *"çok fazla her konuda feminizm üzerinden net bakabileceklerini düşünmüyorum nedense"* demiştir (Ceren Yeşil, 22.01.2020,19:00).Bu noktada Ceren Yeşil LGBTİ+ ve feminizmin bir arada olduğu hareketi daha değerli bulduğu söylenebilir.

Feminist olmayan/ kararsız olan kişilere sistemin ataerkil ve heteroseksist olup olmadığı sorulduğunda hepsinin sistemin bu kavramlara sahip olduğunu söylemiştir. Bu noktada Lezbiyen Feminizmin bahsettiği ataerkillik ve heteroseksizm eleştirisi ile uyumludur. Bu noktada feminist olmayan/kararsız olan lezbiyenlerin görüşleri genel olarak şu şekilde özetlenebilir:

- Feminizmin feministler tarafından yanlış aktarıldığını,
- Türkiye'deki feminizmin ataerkillikten sıyrılamadığını,
- Feminizmdeki cinsel kimlik politikasının hareketi daralttığını düşünmektedirler.

Röportaj yapılan lezbiyenlerde gözlemlenen bir başka nokta lezbiyen feminist olamama sebeplerini yeterli bilgiye sahip olmama, aktivist olmama, kişisel sebepler olarak sıralanmıştır. Bu noktada röportaj yapılan insanlar feminist değiller; fakat yine de feminist bir çizgiye yakın oldukları söylenebilir.

4.7.1. Marjinal Gruplar Teorisi Açısından Feminist Olmayan/Kararsız Olan Lezbiyenler

Çalışmada tıpkı lezbiyen feministlere sorulduğu gibi feminist olmayan/kararsız olan lezbiyenlere de çevresinde cinsel yöneliminden ve cinsiyet kimliğinden dolayı dışlandığını hissettiler mi ve buna nasıl tepki gösterdiler şeklinde soru yöneltilmiştir. Daha önce lezbiyen feministler marjinal gruplar teorisinde yer alan "mücadele etme" tepkisini gösterdikleri belirlenmiştir. Bu noktada feminist olmayan lezbiyenlerin tepkilerinin incelenemesi önemlidir.

Selma Sezgin cisgender kadın olduğu için çevresinde dışlanmaya maruz kalmadığını; cinsel yönelimini ise çok zor açıldığını ve belli bir süre ailesi tarafından baskıya uğradığını söylemiştir: *"Ailem biraz sert karşıladı. ... harçlığı kesmeye kadar 'ne halin varsa gör'meye kadar gitti bunlar."* demiştir (Selma Sezgin, 07.05.2020,18:00). Bu noktada Selma Sezgin "mücadele etme" tepkisini sergilemiştir. Bir başka deyiş ile Selma Sezgin ailesine karşı boyun eğmek ya da takiyye yöntemini izlemek yerine, cinsel yöneliminin arkasında durarak ailesinin cinsel yönelimini kabul etmesini sağlamıştır.

Melda Yener ise hem cisgender kadın hem de lezbiyen olduğu için dışlanmayı hissettiğini söylemiştir: *"Kadın gibi ol, kız gibi ol işte düzgün otur işte şu çorabı giy tarzında şeyler vardı tabi ki."* Şeklinde cinsiyet kimliğinden dolayı, iş yerinde ise cinsel yönelimi alay unsuru haline geldiğini anlatmıştır (Melda Yener, 22.06.2019,19:00). Ceren Yeşil ise cisgender kadın olduğu için dışlandığını hissetmediğini fakat lezbiyen olduğu için sözlü tacize uğradığın ifade etmiştir: *"İlk başta onlara açıldığımda 'sen ne saçmalıyorsun? kendine gel' vs. gibi şeyler oldu. Ama aştık yani"* demiştir (Ceren Yeşil, 22.01.2020,19:00). Melda Yener ve Ceren Yeşil ailesine "henüz" açılmamıştır. Bu notkada Melda Yener ve Ceren Yeşil her

yerde açılım yapmak zorunda değildir tabi ki; fakat aile içerisinde "takiyye" stratejisini kullandığını göstermektedir.

Joe Mavi ise cisgender kadın olduğu ve lezbiyen olduğu için dışlanmaya maruz kaldığını söylemiştir. Joe Mavi cisgender kadın olduğu için aile tarafından; arkadaşları tarafından ise lezbiyen olduğu için ayrımcılık gördüğünü dile getirmiştir (Joe Mavi, 05.07.2019,20:00). Fakat Joe Mavi ailesine açılmadığını ve arkadaşlarına da uyum sağladığı için de "takiyye" şeklinde bir tepki gösterdiği söylenebilir.

Özetlenecek olunursa feminist olmayan lezbiyenler de hem cisgender kadın olduğu için "genellikle"; lezbiyen olduğu için ise çevrelerinde dışlanmaya maruz kaldığı ve genellikle "takiyye"ye başvurmaktadır.

4.7.2. Althusser'ci Yaklaşım Açısından Feminist Olmayan /Kararsız Olan Lezbiyenler

Lezbiyen feministlere yöneltilen sorulardan biri olan D.İ.A. ve D.B.A.'nın lezbiyenler ve "kadın"lar üzerindeki baskısı olup olmadığı hususunu feminist olmayan/kararsız olan lezbiyenlere de sorulmuştur. Lezbiyen feministlerden alınan cevapların benzerini feminist olmayan/kararsız olan lezbiyenler de vermiştir.

Selma Sezgin bu konuda hem "kadın"lara hem de lezbiyenlere siyasette/toplumda ve medyada baskının var olduğunu söylemiştir: *"Mesela, Cüppeli Ahmet Hoca. Hayvanlara tecavüz eden, çocuklara tecavüz eden … bir erkekle ben eşcinsel olup bir kadını sevdim diye aynı odada yanmamalıyım"* (Selma Sezgin, 07.05.2020,18:00). Bir başka deyiş ile Selma Sezgin dinsel aygıtlardan içerisinde yer alan bu örnekte görüldüğü üzere öteki olarak kodlanan kesimlerin dini araçlarla dışlanmasına karşı çıkıp; nefret söylemini üreten dini kadroları eleştirmiştir.

Joe Mavi ise bu konuda artık "kadın"ların bilinçlendiğini söylemiştir: *"Şimdi bence daha güçlüyüz ya. Sosyal Medya aslında bizim çok güçlü silahımız."* (Joe Mavi, 05.07.2019,20:00). Joe Mavi lezbiyenlerin dışlandığını söylemiştir: *"Çok sevdiğimiz*

bir sanatçı (İntizar) lezbiyen olduğu için [medya aygıtları üzerinden] *ortalığa verildi. Ben çok üzüldüm"* demiştir (Joe Mavi, 05.07.2019,20:00).[119]

Özetlenecek olunursa feminist olmayan/kararsız olan lezbiyenler de cisgender kadınların ve lezbiyenlerin sistem içerisinde D.İ.A. ve D.B.A. aracılığı ile dışlanma yaşadığını düşünmektedir.

4.8. Biseksüel Feministler

Biseksüel feministler ise Başak Sürer, Ayşe Zeki, İris Mozalar, Irmak Özer, Büşra Ulak ve Pınar Karabağ'dır. Başak Sürer İzmir'de; Ayşe Zeki, İris Mozalar, Irmak Özer ve Büşra Ulak ise İstanbul'da yaşamaktadır.

4.8.1. Biseksüel Feministlerin Lezbiyen Feministler Hakkında Düşünceleri

Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere lezbiyen feministlerin bir kısmı biseksüel feministlere karşı bifobi sergilemiş/mektedir. Bu noktada röportaj yapılan lezbiyen feministlerde bifobi rastlanmasa da yine de konunun öznesi olarak biseksüel feministlere lezbiyen feministler tarafından bifobi yaşayıp/yaşamadıkları sorulmuştur.

Cansu Sürer ile mail yoluyla röportaj yapıldığı için bifobi konusunda kendisinden cevap alınamamıştır. Bunun dışında Ayşe Zeki ise *"Bence kaçınılmaz her an olan bir şey. Hepimiz her an öyle şeyler yapabiliriz"* demiştir (Ayşe Zeki, 23.04.2020,17:00). İris Mozalar ise bifobi ile ilgili transseksüel feministlerdeki heteroseksüel varsayımına; lezbiyen feministlerde ise bifobiye değinmiştir: "*trans feminizm içerisinde de heteroseksüel trans kadın baskınlığı var. Lezbiyen kadınlardan da benim lezbiyen olma ihtimalimi az görüyorlar. Bazı lezbiyen feministler 'Lezbiyen Feminizm biseksüel kadınları kapsamasın' gibi düşünceler de var."* demiştir (İris Mozalar, 24.04.2020,18:00).

Irmak Özer ise eskiden lezbiyen ve biseksüel feministlerin bulunduğu örgütte bifobi olduğunu kendine özeleştiri getirerek belirtmiştir: *"ben kendimi örgütteyken lezbiyen*

[119] İntizar'ın lezbiyen olduğu için yaşadığı olaylar 2. Bölüm'ün 2.3.1.1. konusu içerisinde açıklanmıştır.

olarak tanımlıyordum. Bence biraz vardı hatta benim de vardı hatta kendi bifobimle de sonradan kendimi biseksüel olarak açıldım ve kendi bifobimle çok savaştım." demiştir (Irmak Özer, 20.03.2020,15:13).

Büşra Ulak ise biseksüel olarak lezbiyen feministler tarafından bifobiye maruz kaldığını anlatmıştır: *"Ben sanırım birçoğundan bifobi gördüm. Üzgünüm ama yani gerçekten birçoğunda bifobi gördüm. Çokça kez bana ikiyüzlü gibi hissettirdiler. Biyolojik cinsiyeti erkek olan heteroseksüel biriyle birlikte olduğumda beni artık heteroseksüel olarak görneye başladılar."* demiştir (Büşra Ulak, 01.08.2019,15:40). Pınar Karabağ ise *"Bu ifadeyi kullanmak doğrudan haksızlık gibi geliyor. Hani doğrudan böyle ama tabi bifobi hareketler vardı."* demiştir (Pınar Karabağ, 27.03.2020,16:15).

Her ne kadar röportaj yapılan lezbiyen feministlerin bifobik olmadıkları görülse de biseksüel feministlerin çoğu lezbiyen feministler tarafından bifobiye maruz kaldığını söylemiştir. Bunun dışında biseksüel feministlerin Marjinal Gruplar Teorisi ve D.İ.A. ve D.B.A. açısından da incelenmesi gerekir.

4.8.2. Marjinal Gruplar Teorisi Açısından Biseksüel Feministler

Sistemin heteroseksist oluşuna dair bulguyu sağlamlaştırmak amacıyla biseksüel feministlere de sistem tarafından hem "kadın" , "biseksüel" ve feminist oldukları için çevrelerinde dışlanmaya maruz kalıp/kalmadıkları sorulmuştur.

Bu noktada Başak Sürer cisgender kadın olduğu için okul ve iş hayatında dışlandığını; biseksüel olduğu için aile hayatında görmezden gelindiğini ve iş hayatında ise patronun duymaması noktasında uyarı aldığını dile getirmiştir: *"Ailem konunun üzerinde durmamıştı bile ... İş ortamında biraz yadırganabiliyorum sadece. Sanki patron duysun istemiyorlar.."* demiştir (Başak Sürer, 21.04.2020,15:54). Başak Sürer ayrıca feminist olduğu için de çevresinde dışlandığını hissetmiştir: *"Feminizmi "erkek düşmanlığı ya da 'erkek Fatma'lık zanneden güruhun ödü kopuyor duyduğunda. Kendimi çok kötü hissediyorum böyle durumlarda ve açıklama yapmaktan geri duramıyorum. Oysaki kime ne anlatıyorsun? İş çevremde çok sık rastladığım bir durum."* (Başak Sürer, 21.04.2020,15:54).

Ayşe Zeki ise Başak Sürer gibi hem cisgender kadın hem biseksüel hem de feminist olduğu için dışlandığını söylemiştir. Ayşe Zeki cisgender kadın olduğunda yaşadığı ayrımcılığı şu şekilde ifade etmiştir: *"Hayatım boyunca çeşitli kereler tabi ki böyle şeyler yaşadım. Dışlanmadan çok ciddiye alınmama, sözünü dinletememe ya da hareketlerinin engellenmesi gibi şeylerle karşılaştım"* demiştir (Ayşe Zeki, 23.04.2020,17:00). Ayşe Zeki ise cinsel yönelimi konusunda ötekileştirme yaşadığını ifade etmiştir: *"Öyle olaylar oldu tabi. Açıldıktan sonra benimle görüşmek istemeyen insanlar oldu. İnsan açık olduğum için başıma bir şey gelir mi gibi bir kaygıyla yaşıyor"* (Ayşe Zeki, 23.04.2020,17:00). Feminist bir çizgiye sahip olmasının verdiği dışlanmayı ise Ayşe Zeki "kadın" olmakla bağdaştırmıştır: *"O kadın olmakla ilgili şeyin baharatı bence."* demiştir (Ayşe Zeki, 23.04.2020,17:00).

İris Mozalar da diğer biseksüel feminist gibi transseksüel kadın, feminist ve biseksüel olduğu için dışlandığını dile getirmiştir. Transseksüel kadın olma noktasında İris Mozalar *"Kadın olduğum için, trans deneyime sahip olduğum için, yani trans bir kadın olduğum için de dışlandım"* demiştir (İris Mozalar, 24.04.2020,18:00). Biseksüel olma noktasında ise İris Mozalar *"LGBTİ+'lar senin daha az LGBTİ+ olduğunu düşünüyor, heteroseksüel cis'ler de senin daha az heteroseksüel olduğunu düşünüyor. Beni heteroseksüel atıyorlar açık kimliğimi bilmeyen insanlar bana heteroseksüellik atıyor. Çünkü trans kadınım ve erkeklerden hoşlanırım gibi bir fobiye maruz kalıyorum, bifobiye"* şeklinde cevaplamıştır (İris Mozalar, 24.04.2020,18:00). Bu noktada belirtilmesi gerekir ki cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ayrımı yapılması elzemdir ve İris Mozalar hem transseksüel kadın hem de biseksüel olduğu için bifobi ve transfobiyi bir arada deneyimlemektedir. Feminist olduğu için de çevresinde ötekileştirildiğini hisseden İris Mozalar *"çok politik doğrucusun ya da azıcık güllüm yapıyoruz bir noktaya varıyoruz. Bu feminist olmanın bir dışlanma hali. Dışlanıyorum, içerilmiyorum. Feminist kadınlara biraz mesafeli yaklaşılıyor"* demiştir (İris Mozalar, 24.04.2020,18:00).

Irmak Özer ise cisgender kadın ve feminist olduğu için çevresinde dışlandığını; biseksüel olduğu için de kısmen bu ayrımcılığı gördüğünü söylemiştir: *"Annem biliyor, babam bilmiyor abim de biliyor. Annem sürekli benim lezbiyen olacağım*

konusunda tedirginliği var sürekli. Arkadaş çevremde pek olmadı" demiştir (Irmak Özer, 20.03.2020,15:13).

Büşra Ulak da aynı şekilde cisgender biseksüel bir feminist kadın olduğu için dışlandığını söylemiştir. Cisgender kadın olduğu için ötekileştirildiğini Büşra Ulak şu şekilde örneklendirmiştir: *"Sinema sektörü zaten erkek dominasyonu olan bir yer ve çok fazla kadın çalışan yok. Kadın çalışanlar ya makyöz oluyor ya da sanat asistanı oluyor. Taciz boyutuna gelen şeyler yaşanıyor"* demiştir (Büşra Ulak, 01.08.2019,15:40). Büşra Ulak biseksüel olduğu için dışlanmasını da şu şekilde ifade etmiştir: *"Benim en çok yara aldığım şey LGBTİ içerisinde LGBTİ toplumunda böyle birşeyi yaşamam beni çok yaraladı. Çok fazla şey yaşadım. LezBiFem'de yaşadım."* demiştir (Büşra Ulak, 01.08.2019,15:40). Feminist olma noktasında ise okulda yaşadığı ayrımcılığı anlatmıştır.

Pınar Karabağ da cisgender kadın, biseksüel ve feminist olduğu için dışlanma yaşadığını ifade etmiştir. Pınar Karabağ biseksüel olduğu için yaşadığı ayrımcılığı şu şekilde ifade etmiştir: *"Benim kadınlarla olmam gibi bir şey kabul edilmiş değil (ailede). Arkadaşlarm için de (iş hayatında)…"* (Pınar Karabağ, 27.03.2020,16:15). Feminist olduğu için dışlandını ve sonunda kendi sesini duyurabileceği *LezBiFem* gibi bir topluluğun olmasının değerini ifade etmiştir: *"LezBiFem'e kadar kendimi örgütlenmeyi isteyeceğim kadar yakın bir yerde hissetmedim."* şeklinde eklemiştir (Pınar Karabağ, 27.03.2020,16:15).

Özetlenecek olunursa biseksüel feministler hem "kadın" hem biseksüel hem de feminist oldukları için çevrelerinde dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bu noktada ise tepkileri ise İris Mozalar, Pınar Karabağ, Büşra Ulak, Ayşe Zeki, Irmak Özer ve Başak Sürer kısacası hepsi örgütlenme veya bireysel olarak "mücadele etme" tepkisini göstermektedir.

4.8.3. Althusser'ci Yaklaşım Açısından Biseksüel Feministler

Lezbiyen feministlere sorulduğu gibi biseksüel feministlere de LGBTİ+ kişilerin ve feministlerin D.İ.A. ve D.B.A. tarafından baskıya uğrayıp/uğramadıkları sorulmuştur. Bu noktada biseksüel feministler de diğer kişiler gibi siyasette/toplumda

ve medyada LGBTİ+ kişilerin ve feministlerin dışlanmaya maruz kaldığını ifade etmiştir.

Başak Sürer bu konuda "kadın"lara karşı dışlanmanın olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: *"Evet, var. Özellikle medya sektöründe olduğum için çok fazla mobbing olduğunu belirtebilirim… tüm reklamlarda, afişlerde, kafamızı çevirdiğimiz her yerde görebileceğimiz gibi kadın soslarla, süslemelerle altın tepsilerde bir iştah açıcı olmadığı takdirde var olamıyor. Bazı markalar bunu biraz kırmaya çalışsa da mainstream medya tüm cinsiyetçiliğini, tamamı cinsiyetçi olan 'görmek istedikleri kadına acıkmış, ağzında salya ile bekleyen' toplumlara (her toplumda sexismin var olduğunu düşünüyorum) göbeğini kaşıya kaşıya sunuyor."* (Başak Sürer, 21.04.2020, 15:54).

Bu noktada Başak Sürer "kadın"ların nesneleşmesi üzerine eleştirisini de dile getirmiştir. LGBTİ+ kişilerin D.İ.A. ve D.B.A. açısından dışlandığını ise Başak Sürer şöyle ifade etmiştir: *"Tabii ki var. LGBTİ+ olmak, kadın olmaktan da zor; hele ikisi birdenseniz siyasette, toplumda ve medyada var olma imkan ve ihtimaliniz bile yok. İşin garip yanı toplum bazılarını sahiplenirken bazılarına 'tü kaka' diyor. Normali, anormali toplum belirlediği için her konuda yüce iradesine sığınarak 'onun canı öyle istemiş öyle olmuş' diyebiliyoruz."* (Başak Sürer, 21.04.2020, 15:54).

Feministler noktasında da Başak Sürer TV dizisini örnek göstermiştir: *"Aklıma bir anda 'Çocuklar Duymasın' dizisi geldi. Kocası eşine 'feminist' diyerek hakaret ettiğini düşünüyordu. Olumsuz bir şeydi yani feminist. Daha çocukken aklıma kazınmış, evlerden ırak."* (Başak Sürer, 21.04.2020, 15:54).

Pınar Karabağ da D.İ.A. ve D.B.A. aracılığı ile LGBTİ+ , "kadın" ve feministlerin ayrımcılığa uğradığını söylemiştir (Pınar Karabağ, 27.03.2020,16:15).

Ayşe Zeki de Başak Sürer gibi D.İ.A. ve D.B.A. aracılığı ile "kadın", LGBTİ+ ve feministlerin dışlandığını düşünmektedir. Ayşe Zeki "kadın"ların dışlanması hakkındaki düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir: *"Geçmişe göre tabi ki değişiyor kadınlar daha görünür ve daha çok söz üretiyorlar ama yine de hakim olan cinsiyetçilik, o yüzden hala var"* demiştir (Ayşe Zeki, 23.04.2020,17:00). LGBTİ+ kişilerin dışlanması hakkında ise Ayşe Zeki, *"Bir gün [ana damar mecmuaya*

alternatif olan] Kaos GL okursanız görürsünüz. Özellikle Onur Yürüyüşlerinin [hükümet, vali ve yargı tarafından] yasaklanması, zaten çok net siyasetteki engel artı sadece yasaklamakla yetinmiyorlar çeşitli zamanlar daha siyasetçiler söylemlerinde LGBTİ+'ları kullanıp hedef gösterecek şekilde kullanıp negatif şeylerle özdeşleşerek kullanıp tehlikeli bir ortam yaratıyorlar. Medya direk zaten ya yok sayıyor ya da nefret suçu içerecek şekilde ele alıyor" demiştir (Ayşe Zeki, 23.04.2020,17:00). Feministler noktasında ise Ayşe Zeki önemli yürüyüşleri örnek göstermiştir: *"8 Mart ve 25 Kasım Yürüyüşlerinin yapılmasında daha doğrusu polisle bir pazarlık şeklinde bazen polisin saldırmasıyla son bulacak şekilde yapılıyor olmasından siyasette olduğunu çok net görüyoruz"* demiştir (Ayşe Zeki, 23.04.2020,17:00).

İris Mozalar da Ayşe Zeki ve Başak Sürer gibi siyasette/toplum ve medyada LGBTİ+, "kadın" ve feministlerin dışlandığını düşünmektedir. İris Mozalar "kadın"ların dışlanmasını şu şekilde anlatmıştır: *"Kesinlikle var. Siyasal D.İ.A.'da kesinlikle var. Milletvekilinin kadın milletvekiline 'hanfendi sus, bir kadın olarak sus' dediğini falan duyduk. Dünya zaten kadın düşmanı bir dünya. Medyanın dili zaten eril ve kadın düşmanı, çok korkunç."* demiştir (İris Mozalar, 24.04.2020,18:00). İris Mozalar LGBTİ+ konusunda ise mücadelenin belli bir yerde olumlu sonuç verdiğini fakat hala fobinin var olduğunu söylemiştir: *"Tabi ki fobi var, tabi ki nefret suçu var. Dışlanması hali yine bence ataerkilin getirdiği cisseksizmin, heteroseksizmin ürünlerinin bir parçası ve LGBTİ+ kesinlikle nefret söylemine maruz kalıyoruz, fobiye maruz kalıyoruz bu LGBTİ+ olduğumuz için."* (İris Mozalar, 24.04.2020,18:00). Feministlerin dışlanması hakkında ise İris Mozalar *"Feminist olmayan kadınlar daha makbul toplum içerisinde. Feministsen makbul değilsin. Çünkü erkeklerin canını sıkıyorsun varlığında orda."* demişitr (İris Mozalar, 24.04.2020,18:00).

Irmak Özer de İris Mozalar, Başak Sürer ve Ayşe Zeki ile aynı fikirdedir. Ayn şekilde Büşra Ulak da dışlanmanın olduğunu dile getirmiştir. Büşra Ulak "kadın"ların dışlanması hakkında *"siyasette mesela yine patriyarkal bir düzende olduğumuz için yine bir erkek dominasyonu var. Kadın varlığı aile bakanlığında yer buluyor mesela."; LGBTİ+ kişilerin ötekileştirilmesi noktasında ise "lezbiyen ve biseksüel temsiliyeti hiç yok kadın olduğumuzdan dolayı… Siyasette de hiçbir şekilde*

rahat değiliz." demiştir (Büşra Ulak, 01.08.2019,15:40). Feminizm konusunda da Büşra Ulak dışlandıkları konusuna Feminist Gece Yürüyüşünü örnek göstermiştir: *"En son olan feminist yürüyüşte bir haber çıktı ezan okunurken yuhlandı, oradaydım öyle bir şey yoktu."* demiştir (Büşra Ulak, 01.08.2019,15:40). Yandaş medyada feministler ezanı yuhalayarak islam dini düşmanı olarak sunulmak istenmiştir (bkz. Yeniakit, 2020).

Özetlenecek olunursa biseksüel feministler de lezbiyen feministler gibi LGBTİ+, "kadın" ve feministlerin D.İ.A. ve D.B.A. aracılığı ile dışlandığını düşünmektedir.

4.9. Transseksüel Feministler

"Toplum derin yaramız. Çünkü dezavantajlı olan herkesin yarası." (İris Mozalar, 24.04.2020,18:00).

Transseksüeller ataerkil, heteroseksist ve cisseksist sistemde birçok ayrımcılık çeşitlerini görmektedir. Transseksüel kadınlar ise hem feminizm içerisinde cisgender feministler tarafından; hem de "kadın" oldukları için toplumda ve kimi zaman Marjinal Gruplar içerisinde de dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bu noktada çalışmada transseksüel kadınlara daha fazla yer verilmek istenmiştir; fakat daha önce de belirtildiği gibi COVID-19 virüsünün getirdiği kısıtlamalar sebebiyle daha fazla kişilere ulaşılamamıştır. Ayrıca önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere transseksüel lezbiyenler başka bir çalışma konusu olup; üzerinde durulması gerekmektedir.

İris Mozalar İstanbul'da yaşayan transseksüel biseksüel feminist bir kadındır. Kendi feminist anlayışını şu şekilde ifade etmiştir: *"Trans feminist olduğum için transların özelinde feminizm yürüttüğüm için transları kapsayan ve transları feminist bir özne olarak kabul eden bir feminizm anlayışındayım ve bütün feministlerin de aslında trans feminist olması gerekiyor bir yandan. Trans olmayan queer olmayan bir feminizmin mümkün olduğuna inanmıyorum"* demiştir (İris Mozalar, 24.04.2020,18:00).

4.9.1. Transseksüel Feministlerin Lezbiyen Feministler Hakkında Düşünceleri

Amerika'daki lezbiyen feministlerin Michigan Festivali ve lezbiyen feministlerin bir kısmının transfobik yazıları neticesinde transfobi konusu gündeme gelmiştir. Türkiye'deki lezbiyen feministlerde ise önceki bölümlerde bahsedildiği üzere transfobiye rastlanmadığı; röportaj yapılan kişilerde de transfobi görülmediği söylenebilir. Fakat her zaman konunun öznesi olarak transseksüel kadınlara lezbiyen feministler hakkında düşünceleri sorulması gerekmektedir.

Lezbiyen feministler hakkında düşünceleri sorulduğunda ise İris Mozalar transları kapsamayan bir yanı olduğunu şöyle vurgulamıştır: *"Lezbiyen Feminizm çıktığı andan itibaren yine çıkış itibariyle yine trans kapsayıcı olmayan bir ideoloji olarak başlıyor… Mesela günümüzde Lezbiyen Feminizm trans kadınları kapsamadığını hala düşünüyor, teoride ve pratikte çünkü Lezbiyen Feminizm hala mesela vajina+ vajina lezbiyenlik ya da rahim+ rahim lezbiyenlik gibi ve bu hala sorunlu çünkü trans kadınları hala kapsamıyor, trans lezbiyenleri hala kapsamıyor… Şunu anlayamamış mesela penisi olan kadınlar vardır bu normaldir, olağamdır, doğaldır bunu hazmedememiş insanlar lezbiyen feministlerden çok var böyle insanlar."* (İris Mozalar, 24.04.2020,18:00).

Bu noktada altı çizilmesi gerekir ki cinsel organ bir insanın cinsiyetini belirlemez; kişinin kendi beyanı o insanın cinsiyetini ya da cinsiyetsiz oluşunu belirler. Penis, vajina ya da her ikisine da sahip olan insanlara başkaları tarafından cinsiyet atamak söz konu kişilerde fobik olarak algınlanmaktadır. Kaldı ki konvansiyonel kalıplara karşın penisli kadınlar, vajinalı erkekler vardır. Özetlenecek olunursa İris Mozalar Lezbiyen Feminizmde cinsel organın cinsiyet kimliğinin tanımlanması yöntemi nedeniyle transfobi olduğunu düşünmektedir.

4.9.2. Marjinal Gruplar Teorisi Açısından Transseksüel Feministler

"Cis kadınlar trans kadınlardan her zaman ve her yerde ayrıcalıklıdır bunu hep söylerim" (İris Mozalar, 24.04.2020,18:00).

Transseksüel kişilerin genelde hayatı boyunca "mücadele etme" tepkisini göstererek hayatlarına devam ettiği söylenebilir. Bu noktada İris Mozalar da hem çevresine hem de topluma karşı "mücadele etme" tepkisini göstermektedir. Bu noktada İris Mozalar'a "kadın" olduğu için çevresinde dışlanıp/dışlanmadığı sorulmuştur.

"Çevrenizde transseksüel bir kadın olduğun için dışlandığını hissettin mi?" sorusuna İris Mozalar, ailesi tarafından dışlandığını, cisgender kadınlar tarafından da içerlenmediğinin altını çizmiştir:

"Okulda cis kadınlar benle diğer cis kadınlarla ilişkilendikleri gibi ilişkilenmiyorlar. Ya da kız kıza takılmalarda bazen çağırılmayabiliyorum, bu da dışlamak. Aile hayatım zaten benim için travma… Annem hala şunu söylüyor mesela ben sana çok emek verdim sen bunu niye yaptın? Mesela ben teyzemin yaşadığı yere gidemiyorum çünkü akrabalarımız görür falan, dayım benimle konuşmayı kesti, kuzenlerim benimle konuşmayı kesti, dedemle konuşmuyorum falan. Annem hala ismimle seslenmiyor İris diye seslenmiyor, kızım demiyor."(İris Mozalar, 24.04.2020,18:00)

Feminist ve biseksüel olduğu için dışlanmaya maruz kaldığını biseksüel feministler konusuna da değinilmiştir. Bu noktada transseksüel biseksüel feminist kadınlar, hem cinsiyet kimliği hem cinsel yönelimi hem de feminist çizgide olmasından dolayı ötekileştirmenin birçok boyutu ile karşı karşıya kalmaktadır. Özetlenecek olunursa transseksüel kadınlar ataerkil ve cisseksist bir sistemde hem "kadın" olduğu için hem de transseksüel bir deneyim yaşadığı için dışlanmaktadır ve tepkileri ise her zaman "mücadele etme" şeklinde olmuştur.

4.9.3. Althusser'ci Yaklaşım Açısından Transseksüel Feministler

Transseksüel feministlerden İris Mozalar'a daha önce de LGBTİ+, feministler ve "kadın"lara karşı bir dışlama var mı sorusu yöneltilmiştir; İris Mozalar'ın cevabı ise bu kişilerin ötekileştirmeye maruz kaldığını söylemiştir. Fakat bu noktada İris Mozalar'ın transseksüellerin D.İ.A. ve D.B.A. aracılığı ile dışlandığına dair fikirleri de belirtilmesi gereken bir başka noktadır.

Feminizm konusunda İris Mozalar'ın eklediği bir başka nokta *"Trans feministsen mesela cis kadınların canını sıkıyorsun."* demiştir (İris Mozalar, 24.04.2020,18:00).

Yani dezavantajlı olarak algılanan gruplar içerisinde bile başka dezavantajlı gurubun da olduğunu belirtip; tıpkı ataerkil dünyada cisgender kadınlar dışlandığı gibi; cisseksist dünyada da transseksüel kadınlar cisgender kişiler tarafından dışlanmaktadır.

İris Mozalar bu hususta ataerkil düzende sistem tarafından ikincilleştirilen kişiler, bir başka kişiyi dışlayarak ayrımcılığı beslediği söylenebilir. Feminizm içerisindeki bu durum örgütlenme anlamında da İris Mozalar'ı etkilemiştir: *"Trans bir kadın olarak feminist örgütlerde bulunamıyorum, kapsanmadığımı düşünüyorum hala. Feministin pratiği özellikle Türkiye'deki pratiği trans dışlayıcı. Mesela Feminist Gece Yürüyüşü Komitesi'nde kaç tane trans kadın var?"* (İris Mozalar, 24.04.2020,18:00).

İris Mozalar biseksüel feministler konusunda LGBTİ+ kişilerin ve "kadın" ve feministlerin siyasette, toplumda ve medyada dışlanmaya maruz bırakıldığını ifade eden cevabı belirtilmiştir (İris Mozalar, 24.04.2020,18:00). Bu noktada transseksüel feministler de genel olarak D.İ.A. ve D.B.A. aracılığı ile LGBTİ+, feminist ve "kadın"ların dışlandığını düşünmektedir.

4.10. Feminist Olan/ Olmayan Diğer Kişiler

Feminist olmayan/olan diğer kişiler ise Ege Yazar, Yağmur Toprak ve Simge Över'dir. Bu kişilerden Ege Yazar, "lezbiyenlik ve biseksüellik arasında" olduğunu beyan eden feminist bir çizgiye sahip İstanbul'da yaşayan nonbinary bir kişidir. Yağmur Toprak ise İstanbul'da yaşayan "panseksüel cisgender feminist" bir kadındır. Simge Över ise yaşadığı şehri belirtmemekle birlikte kendisini genderfluid bir panseksüel bir insandır; ama feminist değildir.

4.10.1. Feminist Olan/ Olmayan Diğer Kişilerin Lezbiyen Feministler Hakkında Düşünceleri

Bu kişilere lezbiyen feministler hakkında düşünceleri sorulduğunda Ege Yazar mesafeli yaklaşmamış, kalıplara sıkışmak yerine akışkan bir kimliğe sahip olmak gerektiğini söylemiştir: *"Bu noktada biraz queerleşmeleri gerekiyor"* (Ege Yazar, 03.07.2019,20:30). Yağmur Toprak ise lezbiyen feministler hakkında *"Kadınsın ötekisin, lezbiyensin ötekinin ötekisisin. Bu noktada daha iyi bir yol gibi senin*

kendini ifade etmen feminizm" şeklinde cevaplamıştır (Yağmur Toprak, 18.04.2020,22:35). Simge Över ise *"ben aslında feminizmi hümanizmden ayıran ince noktayı bilmiyorum. Feminizmi kadın erkek eşitliğinden çok kadın üstünlüğü olarak gören kesimden dolayı"* demiştir (Simge Över, 22.01.2020,19:30). Bu noktada Simge Över Lezbiyen Feminizme mesafeli olduğu söylenebilir.

Özetlenecek olunursa Ege Yazar ve Yağmur Toprak lezbiyen feministler hakkında olumlu; Simge Över ise mesafeli bir tutumla cevap vermiştir.

4.10.2. Marjinal Gruplar Teorisi Açısından Feminist Olan/ Olmayan Diğer Kişiler

Tıpkı diğer kişilere sorulduğu üzere Ege Yazar, Yağmur Toprak ve Simge Över'e de çevreleri tarafından cinsel yönelimleri, cinsiyet kimlikleri, feministlerse feminist oldukları için dışlanıp/ dışlanmadığı sorulmuştur.

Cinsel Yöneliminden dolayı ailesinden gördüğü baskıyı anlatan Simge Över, *"Terketmek zorunda kaldım evi. Okuduğum okulda o zamanlar dışlandım. Ama arkadaşlarım yakın arkadaşlarım çok iyi karşıladılar"* demiştir (Simge Över, 22.01.2020,19:30).

Ayrıca Simge Över cinsiyet kimliği genderfluid olduğu için dışlanmadığını ifade etmiştir: *"cinsiyet kimliğimi şu an LGBTİ+ insanlar bile anlamadıkları için genelde bu bir dışlanmaya maruz bırakmadı beni"* şeklinde cevaplayarak aslında görünmezlik sorununu özetlemiştir (Simge Över, 22.01.2020,19:30). Kısacası görünmezlik de bir dışlanma şeklidir.

Ege Yazar ise cinsiyet kimliği ve cinsel yöneliminden dolayı ayrımcılığa maruz kaldığını; fakat feminist olduğu için dışlanma deneyimi yaşamadığını söylemiştir: *"Bir dönem aramızın açıldığı (ailesi ile) ve babamın bu yüzden benimle konuşmadığı oldu"* diyerek cinsel yöneliminden dolayı sorunlar yaşamış olduğunu; feminist olması noktasında ise *"Benim olmadı. Kendime yakın kafa yapısında insanlarla iletişim halinde olmamdan ya da işte sol geçmişi olan bir aileden sülalecek bahsediyorum gelmemden kaynaklı olabilir"* demiştir (Ege Yazar, 03.07.2019,20:30).

Yağmur Toprak ise cisgender kadın, panseksüel ve feminist olduğu için çevresinde bir dışlanma ile karşılaşmadığını söylemiştir (Yağmur Toprak, 18.04.2020,22:35).

Özetlenecek olunursa Ege Yazar ve Yağmur Toprak feminist olduğu için ötekileştirilmeye maruz kalmadığını söylenebilir. Fakat Ege Yazar ve Simge Över cinsel yönelimlerinden dolayı dışlanma ile karşılaşmışlardır. Bu noktada Ege Yazar ve Simge Över Marjinal Gruplar Teorisinde yer alan "mücadele etme" tepkisini gösterdiği söylenebilir.

4.10.3. Althusser'ci Yaklaşım Açısından Feminist Olan/ Olmayan Diğer Kişiler

Çalışmanın kapsamlı olacağı noktasını önceki bölümlerde altı çizilmiş; bu noktada Ege Yazar ve Yağmur Toprak'a "kadın", feminist ve LGBTİ+ kişilerin D.İ.A. ve D.B.A. aracılığı ile dışlandıkları hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Simge Över'e ise bireysel sıkıntıları sebebiyle görüşme kısa kesilmek zorunda kalınmış; bu yüzden bu soruları yöneltmeye fırsat bulunamamıştır.

Ege Yazar ve Yağmur Toprak bu noktada LGBTİ+, feminist ve "kadın"ların sistem tarafından dışlandığını düşünmektedir. Ege Yazar "kadın"ların dışlanmasını sağ milliyetçi İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener örneği vererek anlatmıştır: *"Meral Akşener'e Meral Kılıçlaroğlu dendiğini görmüştüm ve bu beni rahatsız etmişti"*; LGBTİ+'ların dışlandığına dair düşüncesini ise *"İntizar örneği, geçen yılki"* şeklinde açıklamış; feministlere yönelik ötekileştirilmeyi ise *"feminizm eşittir erkek düşmanlığı benzeri bir inanç var"* şeklinde cevaplamıştır (Ege Yazar, 03.07.2019,20:30).

Yağmur Toprak ise "kadın"ların dışlandığına dair düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir: *"Evet. Ataerkil egemen söylemi yeniden nasıl üretiriz medya üzerinden"* demiştir (Yağmur Toprak, 18.04.2020,22:35). LGBTİ+ kişilerin ötekileştirilmesi noktasında ise Yağmur Toprak, *"var, evet tabi ki var"* şeklinde; feministlere karşı olan baskıyı kendi içerisinde yaşadıkları sorunlara bağlamıştr: *"Dışlanıyor. Bence feminizmin problemi burda biraz daha belki kendi içlerinde yaşadıklar kavgayla*

ilgili olabilir. Radikal feminist kadınların trans kadınları dışlaması buna bir örnektir" demiştir (Yağmur Toprak, 18.04.2020,22:35).

Özetlenecek olunursa Ege Yılmaz ve Yağmur Toprak da LGBTİ+, feminist ve "kadın"ların sistem tarafından baskıya ve ötekileştirmeye maruz bırakıldığını düşünmektedir.

4.11. Kategorize Dışında Olan Kişilerin Analizi

"Benim hayal ettiğim dünya cinsiyetlerin ve cinsel yönelimlerin insanları ayrımcılığa uğramasına neden olmayacağı bir dünya o yüzden de aslında kimsenin bu tanımlara ihtiyaç olmayacağı bir ütopyam var." (Burcu Ersoy, 19.04.2020,16:00).

Tezin hipotezinde belirtildiği üzere her bir kategori bir başka kategoriyi oluşturmaktadır. Lezbiyen denilince akıla gelen *cisgender lezbiyen bir kadın* olarak kalıpyargılar vardır. Fakat kendini bir cinsiyete atfetmek istemeyen, non-binary ya da cinsiyetsiz, transseksüel lezbiyenler de vardır ayrıca. Zaten Queer teorisinden hareket ile bu kişiler cinsel yönelim akışkanlığına da sahip olabilir. Bir başka deyiş ile Queer birçok cinsel yönelimin ve cinsiyet kimliğinin çeşitliliğine vurgu yaparak önemli bir akım olmuştur. Bu noktada kategorize ötesine ve aynı zamanda tezin hipotezine uygun olan kişiler Tablo 26'te gösterilmiştir.

Tablo 26. Kategorize Ötesi İnsanlar

Burcu Ersoy	**Akrobatik Feminist, politik duruşu dışında kendini tanımlamayı istemiyor**
Ege Yazar	**Lezbiyen-biseksüel arası yönelimi, non-binary, feminist**
Lili Sever	**Feminist, cinsiyetsiz bir lezbiyen**
İris Mozalar	**Transseksüel Biseksüel Feminist Kadın**

Burada bu kişilerin gösterilmesinin sebebi kategorileri aşan ve aslında tezde söylenen norm dışının varlığı noktasında varoluşlarıdır. Elbette belli bir kalıba sığmak ya da kendini tanımlamak bir yanlış ya da eksiklik değildir; herkes kendini istediği şekilde tanımlayabilir. Burada anlatılmak istenen feminist çizgiye sahip insanların cinsiyet kimliği noktasında kendini "kadın" olarak tanımlamasa da feminist harekette var olduğunu göstermektir. Kısacası Burcu Ersoy politik anlamda cisgender kadın lezbiyen bir feminist olarak tanımlamasının sebebi sistemde ayrımcılık ile mücadelede öncelikle görünür olmakla alakası olduğu ve kendi ütopyasına kavuşana kadar kendini tanımlamak zorunda olmasıdır. Lili Sever de benzer şekilde Queer feminizme yakındır ve cinsiyetin olmadığı ya da cinsiyetin belli bir role sokulmadığı bir dünyanın hayalini kurmaktadır. İris Mozalar ise cinsiyetin, cinsel yönelimin ya da cinsiyetsizliğin özgürce yaşanabildiği bir dünyayı hayal etmektedir.

Her lezbiyen feminist cisgender bir kadın olmak zorunda olmadığı gibi her transseksüel kadın da heteroseksüel olmak zorunda değildir. Burada anlatılmak istenen şey cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerinin de belli bir kalıba sokulması ki bu da aynı zamanda ataerkilliği besleyen bir duruştur. Kısacası kategori, bir başka kategoriyi doğurur. Farklılık ve çeşitlilik güzeldir ve belli kurallar ve kategoriler bazen birçok insanı mağdur ya da öteki olarak hissettirebilir.

4.12. Sonuç

Saha çalışması sonucu önceki bölümlerde iddia edilen, edinilen bilgilerin doğruluğu konusunda kullanılmış olan tümevarım yöntemi nedeniyle ispat edilemezse bile en azından bir ipucu vermiştir. Röportaj yapılan kişiler arasında yer alan lezbiyen feministler, feminist olmayan/kararsız olan kişiler, biseksüel feministler, transseksüel feminist ve diğer cinsel yönelime sahip feminist olan/olmayan kişilere marjinal gruplar teorisi ve D.İ.A. ve D.B.A. aracılığı ile dışlanma deneyimleri, fikirleri sorulmuştur. Bunun dışında lezbiyen feministlere düşünceleri, amaç ve stratejileri ve 3. Bölümde bahsedilen konular çerçevesinde tartışılan konular hakkında soru yöneltip analiz edilmiştir. Tezin kapsamlı olması amacıyla önceki bölümlerde bahsedilen lezfobi hakkında lezbiyen feministlere yaşadıkları deneyimler; biseksüel feministlere ve transseksüel feministlere de lezbiyen feministler tarafından fobi ile

karşılaşıp/ karşılaşmadıkları hakkında düşünceleri öğrenilmiştir. Lezbiyen feminist olmayan diğer kişilere ise lezbiyen feministler hakkındaki fikirleri öğrenilmiştir. Son olarak tezin kategorileştirmenin yanlışına dair hipoteze göre Lezbiyen Feminizmdeki cinsiyet kimliği ya da cinsiyetsiz, non-binary olanları belirterek farklılığın güzelliği gösterilmeye çalışılmıştır.

Marjinal Gruplar Teorisi'ne açısından lezbiyen feministler, feminist olmayan/kararsız olan lezbiyenler, biseksüel feministler, transseksüel feministler "kadın", LGBTİ+ oldukları için çevreleri tarafından dışlanmaya maruz kaldıkları belirlenmiştir. Ayrıca feminist olanlar ise feminist oldukları için ötekileştirme ile karşılaştıklarını söylemiştir; bu noktada sadece Feminist olan diğer kişilerden iki kişi bu dışlanmayı yaşamadığını ifade etmiştir. Bu noktada söylenebilir ki lezbiyen, biseksüel, transseksüel feministler cinsiyet kimliği, cinsel yönelimi ve feminist oldukları için çevreleri tarafından dışlanmaktadır.

Marjinal Gruplar Teorisi'ne göre bu ötekileştirme haline karşılık lezbiyen feministler, biseksüel feministler, diğer cinsel yönelime sahip kişiler "mücadele etme" tepkisi ile karşılık vermiş; bu noktada feminist olmayan/kararsız olan lezbiyenlerde ise genellikle "takiyye" tepkisini gösterdiği görülmüştür.

D.İ.A. ve D.B.A. açısından LGBTİ+, feminist ve "kadın"lar dışlanyor mu sorusuna ise feminist olan lezbiyen, biseksüel, transseksüel ve diğer cinsel yönelime sahip kişiler sistem tarafından bu öznelerin baskı ve ötekileştirmeye maruz kaldığını düşünmektedir. Feminist olmayan/kararsız olan kişiler de aynı şekilde LGBTİ+ ve "kadın"ların devletin çeşitli aygıtları tarafından ötekileştirme tepkisi ile karşılaştıklarını onaylamıştır.

Lezbiyen Feministler düşünceleri araştırıldığında ise lezbiyen feminist ile feminist bir lezbiyenin ayrımı noktasında ortak bir fikir belirlenememiştir. Bu noktada düşünceler birbirinden farklı olduğu tespit edilmiştir. Lezbiyen feministlere Lezbiyen Feminizme iten koşullar sorulduğunda ise alınan cevaplar genellikle aile, coğrafya, adaletsizlik, eşitsizlik, görünmezlik ve araştırma şeklinde nedenler sıralanmıştır. Lezbiyen Feminizm anlayışları ise özgürlük, eşitlik, ataerkil yapının yıkılması, şiddetin ve adaletsizliğin olmadığı, farklılıkların güzelliğini bile bir sistem hayal

ettiklerini söylemişlerdir. Lezbiyen feministlerin stratejilerinde ise örgütlenmenin baş unsur olduğu gözlenmiştir; nitekim röportaj yapılan birçok kişi hem LGBTİ+ hem de feminist örgütlerde yer aldığı görülmüştür. Bu noktada 3. Bölümde Türkiye'de lezbiyen feministler araştırılırken hem LGBTİ+ hem de feminist örgütlerle işbirliği önemsendiği açıklanmıştır.

Lezbiyen feministlerin tartıştıkları konular çerçevesinde Queer, transseksüel ve biseksüel kişilere "genellikle" mesafeli ya da fobik bir tutum takınmazlarken; s/m ve butch/femme ilişkilerinde net bir fikir birliği olmamıştır. Bunun dışında lezbiyen feminislere heteroseksüel feministler tarafından lezfobi ve görünmezlik sıkıntıları ile karşılaştıkları tespit edilmiştir.

Feminist olmayan/ kararsız olan lezbiyenlere ise feminizmde eleştirdikleri noktayı, neden feminist olmadıkları (olmak zorunda değiller, bir baskı unsuru şeklinde sorulmamıştır) sorulduğunda feminist olmama sebepleri kişisel sebeplere, aktivist olmamalarına ve bilgi eksikliğine sahip olduklarını söylemişlerdir. Feminizmi eleştirdikleri nokta ise feministlerin feminizmi yanlış anlattıklarını, ataerkil yapıdan sıyrılamadıklarını ve cinsiyet kimliği politikasının sınırlı ya da hareketi daralttığı şeklinde düşünmektedirler. Fakat gözlenen şu ki röportaj yapılan çoğu feminist olmayan lezbiyenlerde feminist olmasalar bile feminist bir çizgiye sahip ya da yakın oldukları söylenebilir.

Lezbiyen feministler içerisinde bifobi ve transfobi "genellikle" görülmemiştir. Fakat konunun öznesi olarak biseksüel feministlere, transseksüel feministlere sorulduğunda; onlar lezbiyen feministler tarafından bifobi (çoğu) ve transfobi ile karşılaştıklarını söylemişlerdir. Diğer kişiler ise lezbiyen feministlere genellikle mesafeli yaklaşmamıştır; olumlu yorumlar yapılmıştır.

"Sadece" cisgender kadınların lezbiyen olmadığı düşüncesinden yola çıkarak kategori dışı kalan ve alt fraksiyonlar teşkil eden lezbiyen kadın çeşitliliği saptanmıştır. Bundan dolayı lezbiyen feministler içerisinde de cinsiyetsiz (non-binary) ve transseksüellerin varlığı da söz konusudur. Bu noktada örnek gösterilen kişiler cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğinin farkını göstermiştir; ayrıca belli bir kalıba sığmayan ya da sığmak istemeyen insanlar da olduğunu göstermiştir.

Mücadele sürdürmek için ya da kendi hak hareketi bazında kendi hak iddiasını ortaya koymaya çalışırken bir başka insanı ötekileştirmek sistemi besleyen bir başka olgudur. Bu noktada her kategori bir başka dışlanan insanları oluşturur. Heteroseksüel feministler lezbiyenleri; lezbiyen feministler biseksüelleri ve transseksüeli bir şekilde "genellikle" dışladığı zamanlar olabilmektedir: Ataerkil, heteroseksist ve cisseksist bir sistem ise hepsini dışlamaktadır. Dolayısıyla bu sistem ile mücadele ancak farklılıkların güzelliğini bilmek ve kesişimsel feminizme inanmak ve uygulamak bu noktada çok önemli bir yöntem olduğu söylenebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Her sistemin bir ideolojisi vardır ve ona göre hareket ederek belli bir grubu avantajlı hale getirir. Sistemler kendi ideolojileri çerçevesinde meşrulaşmak ve sürdürebilirliğini arttırmak için topluma belli aygıtlar aracılığı ile düşüncelerini normalleştirir. Sistemin avantajlı hale getirdiği kişiler dışındaki insanları da görmezden gelme, yakından takip etme ve baskı kurma şeklinde yöntemlere başvurur (Althusser, 2002; Faderman, 1997). Bu noktada avantajlı grubun dışındaki kişileri ise "öteki" olarak adlandırır. Bu kişilere marjinal gruplar adı verilmiştir (Gümüş, 2002). Marjinal Gruplar adı verilen kişiler ise sistemin çeşitli aygıtları tarafından birçok baskı, şiddet ve zorluklar ile karşılaşır. Bu öteki olarak kodlanan kişiler sisteme karşı boyun eğer, boyun eğmiş gibi yapar (takiyye) ya da mücadele eder (Wiehn,1994; akt. Gümüş, 2002: 167). Bu kategorileştirme işlemi topluma o kadar çok işler ki bazen sistem tarafından dezavantajlı gruplarda bile bir başka kişiyi görmezden gelme, dışlama ya da göremediği noktaları olabilir.

Sistem aynı zamanda avanajlı grupların cinsiyet kimliğini, cinsel yönelimini belirleyerek onlara roller yükler; avantajlı grup denilen kesimi sistem heteroseksüel cisgender erkek şeklinde kodlayarak diğer kesimleri ikincilleştirir ya da baskılar ve ötekileştirir. Bu noktada öteki olarak işaret edilen kesim ise cisgender kadın, transseksüeller, non-binary, biseksüeller, lezbiyenler, gayler, interseksüeller, non-binaryle vb. olarak sıralanabilir. Toplumsal cinsiyet kavramı ise bu rolleri eleştiren bir noktada ortaya çıkmıştır. Toplumsal Cinsiyet kavramı feministlerin sıkça kullandığı terimlerden biri olmuştur.

Feminizmin de birçok alt fraksiyonu olduğu görülmüştür; kültürel feminizm, sosyalist feminizm, liberal feminizm, radikal feminizm vs. olarak sıralanabilir. Bu noktada dikkat edilen husus queerfeminizm haricinde diğer feminist akımlarda cinsiyet kimliği ve/veya cinsel yönelim ağırlıklı politika yapılmasıdır. Çalışmanın birinci bölümünde feminist düşüncelerin çoğu işlenmiş; göremedikleri noktalar analiz edilmeye çalışılmıştır.

Lezbiyen feminizm ise radikal feminizmden aldığı öğretiler ile onunla ilişkili; radikal feministler arasında görünmezlik sorunu ve kendi deneyimlerini ifade edememe

sıkıntıları yüzünden kendi feminizm düşüncelerini oluşturmuşlardır. Queer teorisi ise tanımlanmaya ve kategoriye karşı oluşu; çeşitlilik kavramına vurgusu ile birçok teoriyi tekrar sorgulama imkanı sağlamıştır.

Her bir grup başka bir dezavantajlı grubu "kategorileştirerek" ayırmıştır: sistem heteroseksüel cisgender erkek dışındaki insanları; heteroseksüel feministler lezbiyen feministleri; lezbiyen feministler transseksüel kadınları ve biseksüel feministleri vs. şeklinde kategorileştirmenin birçok grubu da beraberinde getirdiği görülmüştür.

Lezbiyenler toplum içerisinde görünmezliğe maruz kalan, görünür olduğu durumda ise baskıya, şiddete ve fobiye maruz kalan Marjinal Grupların içerisinde yer almaktadır. Lezbiyen feministler ise feminizm ile lezbiyen varoluşu bir araya getirerek sisteme karşı "mücadele etme" tepkisi göstererek ataerkil ve heteroseksist yapıyı eleştirmiştir. Ayrıca STK, medya organlarını kullanarak sözlerini üretmeye ve yaygınlaştırmaya başlamıştır; iletişimin kolay olduğu büyük kentlerin önemiyle birlikte bir araya gelmeleri kolaylaşmıştır. Bu noktada kendi örgütlerini, medyalarını, dergilerini, filmlerini ve yayınlarını oluşturarak kendi kültürlerini oluşturmak istemişlerdir. Çalışmanın üçüncü bölümünde Lezbiyen Feministlerin kendilerine ait medyaları, dergileri, edebiyatı, filmleri ve dizileri, örgütleri/grupları/toplulukları ayrıntılı bir biçimde gösterilmiştir.

Postmodernizmin de etkisi ile birçok düşünce değişime uğramış ve bu lezbiyen feminizmin de ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Daha sonra ortaya çıkan queer teorisi ise aslında lezbiyen feminizmin de bazı eksiklikleri ya da göremedikleri noktaları olduğunu göstermiştir. Diğer yandan queer teorisine lezbiyen feministlerin de tepkisi olmuş; bu noktada kimliklerin üzerini örttüğüne dair eleştiriler yöneltilmiştir (bkz. Jeffreys, 2003 [1994]; Califia ,1994). Bu noktada belki de queer yaklaşımın da eksik olduğu tarafları mevcuttur ve yeni bir teori bu eleştirileri doldurabilir.

Lezbiyen Feminizm oluşumu aslında Marjinal Gruplar arasında yeni bir Marjinal Grubun doğması ile yakından ilişkilidir. Şöyle ki Lezbiyen Feminizmin ortaya çıktığı yer olarak bilinen Amerika'da da cisgender eşcinsel erkekler ve heteroseksüel feministler tarafından yaşadıkları sorunlar neticesinde kendi sözlerini üretmek

isteyerek bir araya gelmişlerdir. Türkiye'de ise bu durum kendi sözlerini üretmek ve görünürlülüğü artırmak, bir araya gelmek için Lezbiyen Feminizm oluşmuştur.

Nitekim bir araya gelinmesinin sebepleri arasında Althusser'in D.İ.A ve D.B.A tarafından sistematik olarak dışlanmaya maruz kalması ile açıklanabilir. Türkiye'deki lezbiyenlerin D.İ.A ve D.B.A'lar aracılığı ile dışlandığı, fobiye maruz kaldığı noktasında ayrıntılı bilgi ikinci bölümde yer almaktadır. Bu noktada Türkiye'deki lezbiyen feministler hem devlet tarafından uğradıkları baskı, şiddet ve görünmezlik gibi tutumlar ayrıca kendi sözlerini üretmek noktasında Lezbiyen Feminizmin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Çalışmada aynı zamanda Lezbiyen Feminizmin çıkış sebebini birinci bölümde yer alan teorik çerçeve ışığında (Marjinal Gruplar Teorisi, Toplumsal Cinsiyet, queer ve feminist yaklaşım) açıklanmıştır. Bu noktada kendilerine ait düşünce yapıları oluşturmuş; kendi sözlerini üretmiş, örgütler, topluluklar, gruplar vs. oluşturmuştur.

Lezbiyen feminizmin düşüncesi her ülkede farklılık göstermektedir. Lezbiyen Feminizmin çıkış noktası olarak bilinen Amerika'da lezbiyen feminizm "politik bir eylem" olarak lezbiyenliği sunmuş; bu noktada heteroseksüel feministleri de dahil ederek yeni bir okuma sağlamıştır (Ellis ve Peel, 2010:198). Bu ülkedeki lezbiyen feminizm, daha önce eril dillerde aktarılan lezbiyen tanımını reddederek kendi tanımlarını ve sözlerini üretmelerini sağlamıştır; lezbiyen görünmezliği, lezbiyen varlığı ve lezbiyen kimliğini olumlama noktasında Lezbiyen Feminizm'in başlangıcına zemin hazırlamıştır. Bu noktada "woman-identified woman", "lezbiyen sürekliliği" ve "lezbiyen varoluşu" gibi kendilerine ait kavramlar üretip kendi seslerini duyurmayı başarmıştır. Ayrıca ürettikleri lezbiyen ütopya kavramı ile de kendi dergilerini, örgütlerini, yayınevilerini, filmlerini, dizilerini, sosyal medyalarını ve kültürlerini yaratmışlardır. Sonraki dönemlerde kuram içerisinde bir takım eksiklikler aralarındaki tartışmalar sonucu ortaya çıkmış ve örgütlerin ömrü kısa sürmesine sebebiyet vermiştir. Bu noktada ayrılıkçılık, ırkçılık, s/m, butch/femme, transseksüel ve biseksüeller noktasında tartışmalar yaşanmıştır; bunun nedeni aslında yine söylenildiği üzere kendini olumlama noktasında başka bir marjinal grubu da ötekileştirmesinden kaynaklanmıştır. Örneğin, transseksüellere karşı transfobi; biseksüellere karşı da kimi zaman bifobi sergilendiği görülmüştür. Siyasi partiler ile

ilişkileri ise oldukça mesafeli olmasının sebebi sistemi eleştirmelerinden kaynaklanmaktadır; bu noktada siyasi partileri sistemin bir parçası olarak gördükleri için iletişimde bulunmamışlardır.

Türkiye'deki Lezbiyen Feminizm ise hem çıkış noktası bakımından hem de düşünce yapısı açısından Amerika'daki Lezbiyen Feminizmden oldukça farklı olduğu tespit edilmiştir. 1990'lı yıllarda başlayan Lezbiyen Feminizm okumasında lezbiyenliği hem politik bir hareket olarak hem de cinsel yönelim olarak sunmasıdır. Kendi lezbiyen tanımını yapması bakımından önemli adımlar atan Türkiye'deki lezbiyen feministlerin üzerinde durduğu noktalar lezbiyen görünmezliği, lezbiyen varlığı ve lezbiyenlerin bir araya gelmesi amacının altını çizmiştir. Bu noktada Amerika'daki gibi Türkiye'deki lezbiyen feministler kendi örgütlerini, gruplarını, topluluklarını kurmuş; dergiler çıkarmış; hareket ile düşünceyi bir araya getirmişlerdir. Amerika'dan farklı olarak LGBTİ+ ve feminist örgütlerle işbirliği ve iletişimi kesmemiş, birlikte hareket etmeye özen göstermiştir (Ersoy,2011a; Birkalan, 2011:347). Amerika'daki lezbiyen feminizm ile ortak özellikleri ise ataerkil ve heteroseksist yapıya getirdikleri eleştiri, lezbiyen kimliğini olumlama, lezbiyen görünmezliği ve pornografiye olan eleştirileri olarak sayılabilir. Amaçları noktasında da yine Amerika'daki Lezbiyen Feminizm gibi ataerkil yapıyı ortadan kaldırmak, cinsel ve duygusal ilişkilerin özgürleşmesi şeklinde sayılabilir (bkz. Richardson,2000:259; Kaos GL, 2018b; Güler, 2015b). Ayrıca röportaj yapılan lezbiyen feministlerin ise lezbiyen feminizme yaklaşmasının sebeplerini bulundukları coğrafya, ailesel nedenler, adaletsizlik, görünmezlik, eşitsizlik ve bilinçlenme sonucu şeklinde olduğu görülmüştür. Aynı şekilde Türkiye'deki lezbiyen feministlerin röportaj sırasında söyledikleri isteklerden hareketle özgürlük, eşitlik, adalet, şiddetsiz ve farklılıkların benimsendiği, ataerkil yapının olmadığı bir dünyayı hayal etmektedirler. Bu noktada stratejileri ise örgütlenme ve bir araya gelme şeklindedir.

Türkiye'deki Lezbiyen Feminizmin Amerika'daki düşünceden en büyük farklı hareket noktasında LGBTİ+ ve feministlerle bir arada mücadele etmek olmuştur. Bu noktada altı çizilmesi gerekir ki Amerika'daki LGBTİ+ ve feminist oluşumların birbirleri ile ilişkisi Türkiye'deki örgütler arası iletişimden farklı işlemesidir. Türkiye'de LGBTİ+ kuruluşların çoğu feminist örgütler ile dayanışma ve iletişim

içerisindedir. Bu husus lezbiyen feministlerin her iki kanattaki örgütler ile bir arada mücadele etmesini de sağlamıştır. Dolasıyla dördüncü bölümdeki saha çalışmasında lezbiyen feminist örgütlerde bulunmuş/bulunmakta olan lezbiyen feministler haricinde LGBTİ+ ve/veya feminist oluşumlarda da bulunmuş/bulunmakta olan lezbiyen feministlerin düşüncelerine de yer verilmiştir.

Amerika'daki Lezbiyen Feminizm gibi her "kadın"ın lezbiyen olması yönünde değil; lezbiyenlerin bir araya gelmesi, örgürlenmesi ve kendi sözlerini üretmesi amacını taşımıştır; ayrıca Amerika'daki Lezbiyen Feminizm gibi heteroseksüelliğe karşı bir eleştiri getirilmemiştir. Amerika'daki lezbiyen feministlerin queer teorisine olan mesafesi ve eleştirel tavrı Türkiye'deki lezbiyen feministler arasında görülmemiştir; bu noktada röportaj yapılan lezbiyen feminsitlerin queer yaklaşıma olumlu bakması ile kesinleştiği söylenebilir. Bu noktada her ülkenin Lezbiyen Feminizm anlayışının farklı olmasının bir örneğini oluşturur.

Türkiye'deki Lezbiyen Feminist oluşumların ise tüzel kişiği ve hiyerarşik bir yapıya sahip olmadığı (bu sisteme getirdikleri eleştiri ve politik duruş ile alakalıdır) tespit edilmiştir. Fakat örgütlerin ömrü kısa sürmüştür, bunun sebebi ise Amerika'daki lezbiyen feminist örgütlerdeki gibi tartışılan konular çerçevesinde dağılmak şeklinde değil; finansal zorluklar, motivasyonun azalması ve katılımın azlığı sebebiyle olmuştur.

Türkiye'deki Lezbiyen Feministlerin okumalarında Amerika'da yaşanan transfobi ve bifobiye rastlanmamıştır. Bu noktada röportaj yapılan kişiler içerisinde yer alan lezbiyen feministlere transseksüel ve biseksüellere karşı düşünceleri sorulduğunda fobik cevaplar alınmadığı görülmüştür. Her zaman bir fobi varsa bu noktada o özneye sorulması gerekir. Saha çalışmasında yer alan transseksüel ve biseksüel feministlere lezbiyen feministler tarafından fobiye maruz kalıp/ kalmadıkları şeklinde soru yöneltildiğinde her iki tarafın da lezbiyen feministler tarafından transfobi ve bifobi ile karşılaştıklarını dile getirmişlerdir. Bir başka deyiş ile lezbiyen feministlerin yanıtları bifobik ya da transfobik değilken; transseksüel ve biseksüel feministler lezbiyen feministler tarafından bifobi ve transfobi ile karşılaştıklarını söylemiştir.

Türkiye'de İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde yaşayan lezbiyen feministler cinsel yönelimi, cinsiyet kimliği ve feminist olmalarından dolayı çevreleri tarafından dışlanmaya maruz kaldıklarını söylemiştir. Ayrıca LGBTİ+, feminist ve "kadın"ların D.İ.A ve D.B.A aygıtları aracılığı ile sistem tarafından ayrımcılığa uğradıklarını düşünmektedir; bu fikre röportaja katılan her kişi aynı cevabı verdiği görülmüştür. Bu notkada söylenebilir ki LGBTİ+, feminist ve "kadın"lar sistemin D.İ.A ve D.B.A aracılığı ile dışlanmaktadır. Bu dışlanmaya karşı marjinal gruplar içerisinde yer alan lezbiyen feministlerin tepkisi "mücadele etme" şeklinde olduğu belirlenmiştir.

Dışlanma biçimleri farklı olsa da feminist olmayan/kararsız olan lezbiyenler, biseksüel feministler, transseksüel feministler, ve diğer cinsel yönelime sahip olan feminist/feminist olmayan kişilerin çevreleri tarafından "genellikle" cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri sebebiyle dışlandıklarıdır. Aynı şekilde biseksüel ve transseksüel feministler ayrıca "feminist" oldukları için çevreleri ve D.İ.A ve D.B.A. aracılığı ile dışlandıklarını dile getirmiştir. Parantez açılması gerekirse ayrıca bu kişiler kimi zamana da marjinal gruplar içerisinde yer alan lezbiyen feministler tarafından da fobiye maruz kalabildikleri görülmüştür.

Lezbiyen feministlerin alt fraksiyonlarının olduğu kategori dışı insanlar konusunda gösterilmiştir: buna göre tek bir lezbiyen yoktur bir diğer deyiş ile lezbiyen cisgender kadından ibaret değildir; transseksüel lezbiyen, non-binary lezbiyen, aseksüel lezbiyen vs. vardır. Bu noktada lezbiyen feminizmin kuramına eklemleyeceği ve geliştireceği birçok yönü; buna ihtiyaçları da vardır.

Sonuç olarak heteroseksist, ataerkil ve cis erkek egemen ideoloji birçok kişiyi cinsel yönelim, cinsiyet kimliği ve politik duruşu sebebiyle "öteki" olarak kodlayarak birçok kişiyi baskı, şiddet ve dışlanmanın birçok boyutu ile karşı karşıya bırakmaktadır. Fakat bu baskı ve şiddet dezavantjlı sayılan grupları da o kadar etkilemektedir ki diğer bir marjinal grubu da dışladığı görülmektedir. Kalıplara hapsedilen her düşünce başka bir kategoriyi de üretmiş olur; bu noktada her kuramın kategorileştirme yöntemini işlemesi yerine kesişimselliğe önem vermesi gerekmektedir. Kategorileştirme hatası birçok tartışmayı de beraberinde getirip

kurucu söylem yaratılmasında güçlük çekilmiş ve oluşumlarının sürekliliğine etkisi olmuştur. Bunun en güzel örneği Lezbiyen Feminizm'de görülmüştür.

Lezbiyen Feminizm, lezbiyen kimliğini olumlaması, lezbiyen görünürlüğü ve lezbiyen kültürünü oluşturmada eksiklikleri olsa da başarılı olduğu söylenebilir. Çünkü hem sistem tarafından, hem de başka marjinal gruplar tarafından dışlandığı ve mücadele etme yöntemini izleyerek yeni bir okuma yaratması yönünden takdir edilmesi gerekir. Fakat kuramdaki kategorileştirme ya da kalıplaştırma çabası bir başka kategoriyi oluşturup; varlığını sürdürebilmesinde tıpkı diğer düşünceler gibi sıkıntı yaşatmıştır. Bunun örneğini lezbiyen feministlerin cisgender kadınlar etrafında dönmediği; transseksüel lezbiyenler ve non-binary lezbiyenler varlığı ile açıklanabilir. Bir diğer ispatı ise kendi aralarında tartıştığı S/M, butch-femme gibi konularda birbirlerinden ayrılma sebeplerini oluşturmasında görülmektedir.

Özetle her ülkede lezbiyen feministin dışlanma biçimleri farklıdır. Hatta her bölgenin sosyo-kültürel yapısı örgütlenme sürekliliğinde ve kolektif bilincin oluşmasında etkili olmaktadır. Amerika'da lezbiyen feministler eşcinsel cis erkekler ve heteroseksüel feministler tarafından dışlandıkları ya da görmezden gelindiklerini söylemiştir (Phelan,1989; Jeffreys,1990). Türkiye'de ise her iki kanadı eleştirmekten ziyade lezbiyen görünmezliğine vurgu yapılmıştır (bkz. Hilal,Leman Sevda, Özlem Ç., 2011; Öğüt, 2011: 295; Ersoy,2011a:425).

Türkiye'nin lezbiyen feminizm ile tanışması uzun süre sonra gerçekleşmiştir. Bu durumun birçok sebebi olmakla birlikte Amerika'daki 1970'li yılların lezbiyen feminizm öznesinden daha geniş bir perspektifte olduğu söylenebilir. Her ülkede lezbiyenlerin ezilme ve ötekileştirilme deneyimi farklı olması sebebiyle kuramlarını etkilediği göz önünde bulundurulmakla birlikte Türkiye'de Amerika'daki lezbiyen feminizm tartışmalarının hatalarından ders çıkaran bir lezbiyen feminizm okuması yapıldığını söylemek yanlış olmaz. Lezbiyen feministlerin sistemin ataerkil ve heteroseksist olduğu iddia ederken eşcinsel cis erkeklerin toplumsal erkeklik ile bağlantılı olduğuna dair düşüncesi kategorileştirmenin başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Egemen ideoloji ve sistem her bir kişi ötekileştirmenin başka biçimlerini yaşamaktadır. Egemen ideoloji cis heteroseksüel erkeği bile roller

dahilinde şekillendirir; toplumdaki her bir kişiyi bu kurallara uymasını ister. Burada sorun teşkil eden durum, sistemin toplumsal erkeklik ve kadınlık gibi kodları insanlara yüklemek istemesidir.

Lezbiyen feministler toplumsal erkeklik ve kadınlık rollerini eleştirel yaklaşımını başarılı bir şekilde işlemiş, "erkek" ve "kadın" gibi terimlerin yokluğu ile birçok sorunun çözülebileceğini iddia etmiştir. "Kadınlık" ve "erkeklik" kavramının olmadığı bir dünyada sorunun kalmayacağını düşünmüştür. Bu düşüncenin doğruluk payı vardır çünkü kimin ne olduğunu bilmeden, onu hangi "özne"nin mensubu olarak görmeden sadece insan olduğunu bilerek yaklaşan bir sistem kategorileştirmeyi kökünden sarsar. Kategorileştirmeyi yaratan şey, lezbiyen feministlerin de söylediği gibi heteroseksist ve ataerkil yapıdır. Cis kadınları ötekileştiren sisteme karşı feministler; lezbiyenlerin her iki kesimin de ötekileştirmesi sonucu lezbiyen feministler; birçok topluluğun bir başka kişiyi ötekileştirmesine tepki olarak queer teorisi ortaya çıkmıştır. Queer, lezbiyen feministlere, lezbiyenliğin cinsiyet kimliği cisgender ile sınırlandırmayan geniş bir tanımının yapılmasına katkıda bulunmuştur (Öz,2011).

Marjinal olarak kodlanan her grup kendi farklılıklarını ve deneyimlerini aktarırken ve mücadele ederken ataerkil ve heteroseksist yapının ortadan kalkmasına katkıda bulunmaktadır. Her bir grup kurucu söylemini yaratırken ya da mücadele ederken egemen ideolojinin başvurduğu kategorileştirmeden uzaklaşan bir yaklaşımı benimsemesi gerekir. Gruplar, oluşumlar ya da örgütler kendi ideolojisinin mutlak doğru olduğu iddiası yerine ötekileştirilen her bir kişinin iddiasına kulak verip dayanışma içerisinde olması gerekir.

KAYNAKÇA

AB Temel Haklar Ajansı (2010), Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuku El Kitabı.

AİHS, Avrupa Antlaşmaları Serisi, No:5, Haziran 2010, http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf , ET:06.01.2019.

Açık, Necla (2002), "Ulusal Mücadele, Kadın Mitosu ve Kadınların Harekete Geçirilmesi: Türkiye'deki Çağdaş Kürt Kadın Dergilerinin Bir Analizi", *90'larda Türkiye'de Feminizm,* Bora, Aksu- Günal, Asena (der.), İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 279-306.

Adak, Sevgi (2013), "Ailenin ötesini tahayyül etmek*", Aile dışında hayat var!, Feminist Politika* 17, Kış 2013, ss.53-54.

Adams, Barry D. (1987), *The rise of a gay and lesbian movement*, Boston: Twayne.

Akbaş, Kasım (2018), "İdeoloji Olarak Hukuk", *Hukuk Kuramı* 5(3), Eylül-Aralık 2018, ss.50-71.

Akparti (2019), https://www.akparti.org.tr/media/279929/cep-boy.pdf (ET:12.12.2019).

Alpar, Aslı (2019a), "17. Feminist Gece Yürüyüşü: Patriyarkayla, heteroseksizmle uzlaşma yok!", *Kaos GL* (1 Mart 2019), https://kaosgl.org/sayfa.php?id=27725 (ET:29.05.2019).

Alpar, Aslı (2019b), "Ankara Feminist Gece Yürüyüşü: Feminist mücadeleyle varız!", http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=27780 (ET:29.05.2019).

Akpınar, Ömer (2015), "Lezbiyen basketbolcu: Fenerbahçe beni yalan söylemeye zorladı", *Kaos GL*, http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=19092 ET:12.02.2019.

Aloğlu, Duygu (2010), "Post- Yapısalcılık ve Feminizm Tartışmaları", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Althusser, Louis (2002), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları,* Alp, Yusuf-Özışık,Mahmut (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.

Amasong (a), http://amasong.org/ (ET:3.04.2020).

Amasong (b), https://twitter.com/AmasongCU (ET: 03.04.2020).

Amasong (c) , https://www.facebook.com/Amasong/ (ET: 03.04.2020).

Amasong (d), https://www.instagram.com/amasongcu/ (ET: 03.04.2020).

Angelides, Stephen (1994), "The Queer İntervention", *Melbourne Journal of Politics 22*, ss.66-88.

Anjaree, https://anjareefoundation.wordpress.com/ (ET:03.04.2020).

Appadurai, Arjun (2008), *Küçük Sayılardan Korkmak*, Aydar, Ferit Burak (çev.), Timsah Kitap, İstanbul.

Arcan, H. Esra (2011), "Queer Sinema: Sinemada Cinsel Azınlıkların İnşasına Eleştirel Yaklaşım", *Sinema Araştırmaları: Kuramlar, Kavramlar Yaklaşımlar*, Murat İri (der.), Derin Yayınları, 2. Basım, İstanbul, ss.212-232.

Arık, Fatma (2014), "LGBT Bireylerin Stigma Yaşantıları ve Eşit Yurttaşlık Talepleri", *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Anabilim Dalı* (Yüksek Lisans), Antalya.

Arslan, Işıl-Kahraman,Faruk (2011), "Transseksüel Öykü CHP'den milletvekili aday adayı",http://www.milliyet.com.tr/transseksuel-oyku-chp-den-milletvekili-aday-adayi-siyaset-1369049/ ET:14.02.2019.

Aslan, Cumhur-Bilir,Olgun (2014), "Kent Sosyoojisi", *Sosyoloji'de Kuram- Yöntem-Güncel Yaklaşımlar*, Paradigma Akademi, Ankara, ss.249-290.

Aslan, Gizem (2015), "Patriyarkaya karşı şiddetten arınmış feminist mücadele", *AKP'nin "makbul kadın" politikaları, Feminist Politika* 26, Bahar 2015, s.20.

Atalay, Özlem- Doan, Petra L. (2019), "Making Lesbian Space at the Edge of Europe: Queer Spaces in Istanbul", *Journal of Lesbian Studies* 24(24), pp. 1-17.

Atkinson, Ti-Grace (1974), *Amazon Odyssey*, New York:Link.

Artemis Singers (a), https://artemissingers.org/(ET:03.04.2020).

Artemis Singers (b), https://twitter.com/ArtemisSingers (ET:03.04.2020).

Artemis Singers (c) , https://www.facebook.com/ArtemisSingers/ (ET:03.04.2020).

Aydınlık (2020), "Doğu Perinçek: Emperyalizmin LGBTİ+ dayatmasına karşı mücadele", https://aydinlik.com.tr/haber/dogu-perincek-emperyalizmin-lgbti-dayatmasina-karsi-mucadele-206801 ET:28.07.2020.

AYM, Z.A. Davası, 2013/2928, 18.10.2017, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/2928 , ET: 06.01.2019.

Baer, Titta (2018), "Demokratiaa olohuoneeseen", *Kirjasto* 06.02.2018, http://kirjastolehti.fi/artikkelit/demokratiaa-olohuoneeseen/ (ET:06.04.2020).

Baim, Tracy (2008), "Out and Proud in Chicago: An Overview of the City's Gay Community", *Surney: A gate Surrey*.; (2009), Agate Publishing, Chicago, İllinois.

Bakacak, Ayça Gelgeç- Öktem, Pınar (2014), "Homosexuality in Turkey: Strategies for Managing Heterosexism", *Journal of Homosexuality 61/6*, ss. 817-846.

Baker, Carrie N. (2008), *The Women's Movement Against Sexual Harassment*, Google Books, Cambridge University Press.

Bakır, Kemal (2015), "Emma Goldman'ın Anarşizminde "Kadının Özgürleşme Trajedisi"", *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi (2),* ss.49-78.

Barnard, lan (2004*), Queer Race: Cultural Interventions in the Racial Politics of Queer Theory*, Peter Lang, New York.

Barnes, Rebecca (2010), ""Suffering in a Silent Vacuum": Woman-to-Woman Partner Abuse as a Challenge to the Lesbian Feminist Vision", *Feminism&Psychology* 21(2), pp.233-239.

Barnes, Rebecca (?), "Daughter of Bilitis", *Enyclopedia Britannica*, https://www.britannica.com/topic/Daughters-of-Bilitis (ET:02.04.2020).

Bar On, Bat-Ami (?), "Feminism and Sadomasochism: Self Critical Notes", *Against Sadomasochism.*

Başaran, Yeşim (2009), "Lezbiyenler nasıl yaşar?", 13.12.2009, http://www.radikal.com.tr/radikal2/lezbiyenler-nasil-yasar-968861/ (ET:23.05.2019).

Başaran, Yeşim Tuba (2011), "LGBT aktivizmi ve feminist mücadele", *Toplumsal hareketlerin feminist eleştirisi, Feminist Politika* 10, Bahar 2011, ss.22-23.

Başaran, Yeşim Tuba (2015), "AKP, cinsellik ve LGBTİler", *AKP'nin "makbul kadın" politikaları, Feminist Politika* 26, Bahar 2015, ss.32-33.

Barry, Kathleen (1979), *Female sexual slavery,* Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Başak, ecem, gizem,gülkan, hilal, nurgül, pınar, yeşim (2010), "Çirkin Ördek Yavrusu: Bir Dönüşüm Hikayesi", *Feminist Yaklaşımlar* 12, Ekim 2010, http://www.feministyaklasimlar.org/sayi-12-ekim-2010/cirkin-ordek-yavrusu/ (ET:21.05.2019).

Bayram, Yavuz (2007), "Postmodernizm Üzerine", *Baykara*, Sonbahar 5, Çorum, ss.37-39.

Becker, Edith-Citron, Michelle- Lesage, Julia ve Rich, B. Ruby (1981), "Introduction to special section Lesbians and film", *Jump Cut,* No: 24-25, https://www.ejumpcut.org/archive/onlinessays/JC24-25folder/LesbiansAndFilm.html (ET:03.08.2019).

Becker, Bonita (1984), "The Growing Lesbian Alternative", *The Washington Blade* (23 March 1984) , vol 15.

Beemyn, Genny- Eliason, Mickey (2016), "The intersections of trans women and lesbian identities, commuties, and movements: An İntroduction", *Journal Lesbian Studies* 20(1), pp.1-7.

Benfer, Amy (2009), "The Lesbian Joseph Smith", *Salon,* https://www.salon.com/2009/02/24/lesbian_road_show/ (ET:02.04.2020).

Bernard, Marie Lyn (2016), "38 Lesbian Magazines That Burned Brightly, Died Hard, Left A Mark", https://www.autostraddle.com/38-lesbian-magazines-that-burned-brightly-died-hard-left-a-mark-354199/ (ET:14.02.2020).

Berson, Ginny (1975), "The Furies", *Lesbianism and the Women's Movement*, Nancy Myron ve Charlotte Bunch (yay.haz.), Diana Press, Baltimore.

Bianet (2013), "Erdoğan: Eşcinsel Çift Ahlaka Ters", http://bianet.org/bianet/lgbti/145282-erdogan-escinsel-cift-ahlaka-ters ET:19.02.2019.

Bianet(?), "LGBTİ: Kaldırımın Altından Gökkuşağı Çıkıyor", http://bianet.org/bianet/print/160544-lgbti-kaldirimin-altindan-gokkusagi-cikiyor (ET:03.04.2020).

Bindel, Julie (2009), "My sexual revolution", *The Guardian,* https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2009/jan/30/women-gayrights (ET:02.03.2020).

BirGün (2011), "'Lezbiyen ilişki yaşıyor' diye sevgilisini öldürdü", https://www.birgun.net/haber-detay/lezbiyen-iliski-yasiyor-diye-sevgilisini-oldurdu-57535.html ET:20.02.2019.

BirGün (2015), "HDP'li Tan'dan "LGBTİ'lerle aynı kareye girmek istemedi" iddialarına yanıt", https://www.birgun.net/haber/hdp-li-tan-dan-lgbti-lerle-ayni-kareye-girmek-istemedi-iddialarina-yanit-76828 (ET:12.12.2019).

BirGün (2019), "Sana ne Diyanet!", https://www.birgun.net/haber/sana-ne-diyanet-276274 (ET:11.12.2019).

Birkalan-Gedik, Hande (2011), "Türkiye'de 2000'li Yıllarda Farklılık, Cinsel Kimlikler ve Kimlik Politikalarının Yönetimi", *Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram, Cogito* 65-66, Bahar 2011, YKY, İstanbul, ss.352-340.

Blake, Amy (2004), "Firebrand Books Rises from the Ashes", *PrideSource*, Between the Lines.

Blasius, Mark- Phelan, Shane (1997), *We are everywhere: Historical Sourcebook in Gay and Lesbian Politics*, Routledge, New York.

Bonwick, Philippa (1993), "İt is Cool to be Queer,but…", *Brother Sister,* Melbourne.

Bora,Aksu- Özgökçe,Zazan- Ahioğlu&Lindberg,Nihal- Kılıçbay,Barış (2011), "Korunacak Aile Değerleri Kimin İçin?", Kaos GL: *Anti-Homofobi Kitabı 3*, Ayrıntı Basımevi, Ankara.

Bora, Birce (2013), "Müslüman lezbiyenlerden sığınma talebi", http://www.hurriyet.com.tr/gundem/musluman-lezbiyenlerden-siginma-talebi-23376794 ET:13.02.2019.

Bozkurt, Canan (2011), "Pornografi, Tecavüz ve Beden", *Taciz, KaosGL* 121, Kasım- Aralık 2011, ss.30-31.

Brown, Rita Mae (1972), "Take a Lesbian Lunch", *The Ladder* 16(7-8), April/May, pp. 17-23.

Brown, Rita Mae (1976a), "The shape of things to come", *a Plain Brown Rapper*, Diana Press, Baltimore.

Brown, Rita Mae (1976b),"Conclusion", *a Plain Brown Rapper*, Diana Press, Baltimore.

Brown, Rita Mae (1981), Washington Post, Ağustos 13, Bölüm C,s.8 (söyleşi).

Brown, Rita Mae (1997), *Rita Will:Memoir of a Literary Rabble- Rouser*, Bantam Books, NY.

Browne, Kath (2010), "Lesbian Separatist Feminism at Michigan Womyn's Music Festival", *Feminism &Psychology* 21(2), pp.248-256.

Brunet, Ariane ve Turcotte, Louise (1986), "Separatism and Radicalism", *Lesbian Ethics* 2(1).

Bunch, Charlotte (1987), *Passionate Politics: Feminist Theory in Action*, New York:St. Martin's.

Bunch, Chalotte (1972), "Lesbians in Revolt", *The Furies* 1, January 1972, pp.8-9; Bunch, Charlotte (1975), "Lesbians in Revolt", *Lesbianism and the Women's Movement*, Myron, Nancy ve Bunch, Charlotte (ed.), Diana Press, Baltimore.

Burns, Katelyn (2019), "The rise of anti-trans "radical" feminists, explained", *Vox,* https://www.vox.com/identities/2019/9/5/20840101/terfs-radical-feminists-gender-critical (ET:08.04.2020).

Butler, Judith (2008), *Cinsiyet Belası,* Ertür, Başak (çev.), Metis Yayınları, İstanbul.

Butler, Judith (2014), *Bela Bedenler,* Çakırlar, Cüneyt-Talay, Zeynep (çev.), Pinhan Yayıncılık, İstanbul.

Büyüktaş, Pınar (2013), ""Füzyonel" mi? "Özgürleşmiş" mi? Yoksa hiçbiri mi?, Eşcinsel bireylerin aile imtihanı", *Aile dışında hayat var!, Feminist Politika* 17, Kış 2013, ss.52.

Califia, Pat (1994), *Public Sex: The Culture of Radical Sex*, Cleis Press, San Francisco.

Camilleri- Cassar, Frances (2014), "Education Stratepies for Social İnclusion or Marginalising the Marginalised?", *Journal of Youth Studies* 17(2), pp.252-268.

Can Tunalı, Ayten (1996), "Türkiye'de Feminizm Hareketi", *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı*, Yüksek Lisan Tezi, Antalya.

Candansayar,S.(2011),"Tıbbın (Eş)cinselliğe Bakışı İçin Bir Arkeoloji Denemesi", *Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram Sayısı, 65-66, Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi*, ss.149-165.

Candemir, Delta Meriç (2016), "2000 Sonrası Türkiye Sinemasında Queer İmkanlar: Benim Çocuğum, Zenne ve Bizim Büyük Çaresizliğimiz Üzerine Bir Çözümleme", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sinema ve Televizyon Anabilim Dalı* (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir.

Capsuto, Steven (2000), "Alternate Channels", *The Uncensored Story of Gay and Lesbian Images on Radio and Television*, Ballantine Books.

Carter, Connie ve Noble, Jean (1996), "Butch, femme, and the woman-identified woman: Ménage-Â-trois of the '90s?", *Canadian Woman Studies Les Cahiers de la Femme* 16(2), pp.24-29.

Castells, Manuel (2006), *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür (2) 'Kimliğin Gücü',* Kılıç, Ebru (çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Chapman, Erin D. (2019), "A historiography of black feminist activism", History Compass 17(7), July 2019.

Chauncey, George Jr. (1994), *Gay New York: Gender, Urban Culture, and the Making of the Gay Male World, 1890-1940,* New York: Halper Collins.

Christ, Carol (2000), "Womanspirit", *Routledge International Enyclopedia of Women: Global Women's Issues,* Routhedge,pp.2050-2051.

Cineffable (a), https://www.cineffable.fr/fr/edito.htm (ET:03.04.2020).

Cineffaable (b), https://www.facebook.com/Cineffable-101128133261457/ (ET:03.04.2020).

Cineffable (c) , https://twitter.com/cineffable?lang=tr (ET:03.04.2020).

Clendinen, Dudley- Nagourney, Dudley (2001), "In Our Mother's Names", *Out for Good: The Struggle to Build a Gay Rights Movement in America,* Simon&Schuster.

Clifton,Helen- Williamson, Rose (2018), "'Ailem tarafından reddedildim, tecavüze uğradım ama eşcinsel olmaktan gurur duyuyorum'", *BBC,* https://www.bbc.com/turkce/haberler-46422146 ET:13.02.2019.

Coe,Kevin-Bruce,Robert J.-Ratcliff,Chelsa L.(2017), "Presidential Communication About Marginalized Groups: Applying a New Analytic Framework in the Context of the LGBT Community*", Journal of Communication 67,* pp.851-873.

Cole, Jeff (1986), "All Out! Dancing in Dulais", *Lesbians and Gays Support the Miners Group* (Belgesel).

Cook, Blanche Wiesen (1977), "Female Support Networks and Political Activism: Lillian World, Crystal Eastman, Emma Goldman", *Chrysalis* 3, pp.43-61.

Combahee River Collective (1995), "A Black Feminist Thought", *Beverly Guy-Sheftall*, NY: New Press, ssç. 232-240.

Combahee River Collective, https://combaheerivercollective.weebly.com/ (ET:03.04.2020).

Compton, Julie (2020), "Meet the lesbian who made political history years before Harvey Milk", *NEWS* (2 Nisan 2020), https://www.nbcnews.com/feature/nbc-out/meet-lesbian-who-made-political-history-years-harvey-milk-n1174941 (ET:06.04.2020).

Cornag, Martha-Perper, Timothy (1996), "For sex education, see librarian: a quide to issues and resources", *Greenwood Publiship Group.*

Cornwall, Cheryl (1976),'Letter to a friend', *The Lavender Herring: Lesbian Essays from the Ladder*, Grier, Barbara ve Reid, Coletta (ed.), Diana Press, Baltimore.

Coşar, Simten (2015), "Siyasal Alana Dair Öneriler", *Türkiye'de LGBTİ Haklarının Durumu ve Öneriler,* Kaos GL, Ankara.

Covina, Gina – Galana, Laurel (1975), *(The) Lesbian Reader: A Amazon Quarterly Anthology*, Amazon Press.

Crase, Sharon (1973*), Sisters* 4(6), Haziran 1973.

Çak, Şeyma Ersoy (2010), "Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm Teorileri Bağlamında Türkiye'deki Reklam Filmleri Ve Popüler Müzik Videoları", *DEÜ GSF Dergisi* 4, ss.101-110, https://dergipark.org.tr/download/article-file/203694 (ET:20.07.2019).

Çakır, Serpil (2016), "Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi", *Modern Siyasal İdeolojiler,* Örs, H. Birsen (der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss.413-475.

Çapcıoğlu, İhsan (2014), "Din Sosyolojisi", *Sosyoloji'de Kuram- Yöntem- Güncel Yaklaşımlar,* Dural, Ahmed Baran (der.), Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul, ss.219-248.

Çardak, Müveddet (2012), "Toplumsal Bir Hareket ve Aydınlanmanın Ürünü Olarak Liberal Feminizm", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Çelikkan, Erdinç (2017), "CHP'ye 'eşcinsel kotası' tepkisi: Allah şaşırtmasın", http://www.hurriyet.com.tr/gundem/chpye-escinsel-kotasi-tepkisi-allah-sasirtmasin-40640095 ET:14.02.2019.

CHP (2015), "CHP Tarihi", https://www.chp.org.tr/haberler/chp-tarihi (ET:11.12.2019).

Çubuklu, Yaşar (2006), *Bedenin Farklı Halleri*, Kanat Kitap.

D'Emilio, John (1992), *Making Trouble: Essays on Gay History, Politics, and the University*, Routledge.

D'Emilio, John (2001), "II. Dünya Savaşından bu yana San Francisco'da Eşcinsel Politikaları ve Toplulukları" , *Tarihten Gizlenenler: Gey ve Lezbiyen Tarihine Yeni Bir Bakış*, Martin Duberman, Martha Vicinus, George Chauncey Jr. (der.), Serkan Göktaş (çev.), Phoenix Yayınevi, Ankara, ss. 463-480.

Daly, Mary (1984), *Pure Lust: Elemental Feminist Philosophy*, Beacon Press, Boston.

Davis, Elizabeth Gould (1971*), The First Sex*, G.P. Putnam's Sons, New York.

Davis, Madeline- Lapovsky, Elizabeth (2001), "Lezbiyen Topluluğunda Sözlü Tarih ve Cinselliğin İncelenmesi: Buffalo, New York", *Tarihten Gizlenenler: Gey ve Lezbiyen Tarihine Yeni Bir Bakış*, Martin Duberman, Martha Vicinus, Geroge Chauncey Jr. (der.), Serkan Göktaş (çev.), Phoenix Yayınevi, Ankara, ss 432-447.

Davis, Madeline (2013), "Forever femme: A soap opera in many acts and an agony of analysis", *Femme: Feminists, lesbians, and Bad Girls*, Harris, Laura ve Crocker Elizabeth (ed.), Taylor and Francis Group, Routhledge, London and New York, ss.163-169.

Davis, Madeline (?), "The queerest of the queer", *Persident Desire*, p.270.

Deitcher, David (1995), *The Question of Equality: Lesbian and Gay Politics in America Since Stonewall,* Seribner.

Demirbilek, Gözde (2018a), "Lezbiyen örgütlenme: Sapphonun Kızları ve Lezbiyen Biseksüel Feministler", *Kaos GL* (12 Nisan 2018), http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=25572 (ET: 21.02.2019).

Demirbilek, Gözde (2018b), "Sedef Çakmak yeniden aday", http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=26854 (22 Ekim 2018), (ET:03.06.2019).

Demirdöven, Burcu (2018), "Feminizm ve Anti-Feminizm Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Perspektifte Kadının Siyasal Temsili ve Konumu", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı*, Yüksek Lisan Tezi, Haziran 2018, Denizli.

Demirkürek, İlkay (2012), *Azınlıklar ve Marjinal Gruplar,* Kurgu Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

Deng, Denzi (2016), "Benim Yaşam Sebebim Oldunuz": Lezbiyen Biseksüel Feministler", 5Harfliler (22 Ocak 2016), http://www.5harfliler.com/benim-yasam-sebebim-oldunuz-lezbiyen-biseksuel-feministler/ (ET:21.05.2019).

Deniz, A. Çağlar- Ekinci,Yusuf- Hülür, A. Banu (2016),"Suriyeli Sığınmacıların Karşılastığı Sosyal Dışlanma Mekanizmaları", *SBARD* 14(27), Bahar 2016,ss,17-40.

Desmoines, Harriet (1976), "Go Tell Aunt Rhoddy", *Sinister Wisdom* 1(1), July 1976, pp.69-70.

Devran, Yusuf (2010), *Haber-Söylem-İdeoloji,* Başlık Yayın Grubu, İstanbul.

Dinçer, Yeşim (2018), "14 Temmuz 2015: İstanbul'da Lezbiyen Biseksüel Feministler'in ilk yürüyüşü", *ÇatlakZemin* (14 Temmuz 2018), https://catlakzemin.com/14-temmuz-2015-istanbulda-lezbiyen-biseksuel-feministlerin-ilk-yuruyusu/ (ET:28.05.2019).

Direk, Zeynep (2016), *Cinsiyeti Yazmak,* YKY, İstanbul.

Doan, Laura L., ed. (1994) *The Lesbian Postmodern*, Columbia University Press,New York.

Dodson, Betty (1983), *Self Love and Orgasm*, Self-published by Betty Dodson, NY.

Dolan, Jill (2002), "Feeling Women's Culture: Women's Music, Lesbian Feminism, and the Impact of Emotional Memory", *Journal of Dramatic Theory and Criticism*.

Dondurucu, Zeynep Benan (2018), "Eşcinsellik Temelli Nefret Söylemi İçeren İletilerin Twitter'da İncelenmesi", *Erciyes İletişim Dergisi* 5(4), Temmuz 2018, ss.513-534.

Donovan, Josephine (1997), *Feminist Teori*, Bora, Aksu- Ağduk Gevrek, Meltem-Sayılan, Fevziye (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.

Dominy, Michele D. (1986), "Lesbian-Feminist Gender Conceptions: Separatism in Christchurch, New Zealand," *Signs* 11(2) (Winter 1986).

Douglas, Carol-Anne (1995), *Sevgi ve Politika: Radikal Feminist ve Lezbiyen Teoriler*, Kavram Yayınları, Aydoğan, Nilgün (çev.), İstanbul.

Dunne, Gillian A. (2009), "Lezbiyenlerin ev yaşamı: Bir erkek niçin bir kadın gibi olamaz?", *Sosyoloji: Başlangıç Okumaları*, Giddens, Anthony (ed.), Soy Yayınları, Altaylar, Günseli (çev.), İstanbul, ss.120-125.

Dural, A. Baran- Kaymaz, Cihan (2014), "Siyaset Sosyolojisi", *Sosyoloji'de Kuram-Yöntem- Güncel Yaklaşımlar*, Paradigma Akademi, İstanbul, ss.409-492.

Durudoğan, Hülya (2011), "Judith Butler ve Queer Etiği", *Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram*, Üç Aylık Düşünce Dergisi:Cogito (65-66), YKY, ss.87-98.

Düzkan, Ayşe (2011a), "ne cinsiyet ne cinsel yönelim", Toplumsal hareketlerin feminist eleştirisi, *Feminist Politika* 10, Bahar 2011, ss.24-25.

Düzkan, Ayşe (2011b), "İkinci Dalga Feminizm", *İstanbul-Amargi Feminizm Tartışmaları*, Amargi Yayınevi, Aralık 2011, İstanbul, ss.175-192.

DYKE, A QUARTERLY (a), https://seesaw.typepad.com/dykeaquarterly/dyke-a-quarterly-begins.html (ET:03.04.2020)

DYKE, A QUARTERLY (b), https://www.facebook.com/DYKE-A-Quarterly-Online-Annotated-Archive-346701988742269/ (ET:04.04.2020).

DW (2017), "Brnabiç Sırbistan'ın ilk kadın ve eşcinsel başbakanı oldu", https://www.dw.com/tr/brnabi%C3%A7-s%C4%B1rbistan%C4%B1n-ilk-kad%C4%B1n-ve-e%C5%9Fcinsel-ba%C5%9Fbakan%C4%B1-oldu/a-39272367 ET: 28.07.2020.

DW (2020) (a), "Korona günlerinde Diyanet'e "nefret suçu" tepkisi", https://www.dw.com/tr/korona-g%C3%BCnlerinde-diyanete-nefret-su%C3%A7u-tepkisi/a-53260541 ET:28.07.2020.

DW (2020) (b), "Türkiye "eksik demokrasi"den "ılımlı otokrasi"ye geriledi", https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-eksik-demokrasiden-%C4%B1l%C4%B1ml%C4%B1-otokrasiye-geriledi/a-54261148 ET:28.07.2020.

Ebru (2009), "Öteki Anne Olmak", *Kadın Olma Halleri*, Nevin Öztop (haz.), Kaos GL, Ayrıntı Basımevi, Ankara.

Echols, Alice (1998), *Daring to be bad: Radical Feminism in America 1967-1975*.1989, Minneapolis:U of Minnesota P.

Ellis, Sonja J.-Peel,Elizabeth (2010), "Lesbian Feminisms: Historical and Present Possibilities*", Feminism&Psychology* 21(2), pp.198-204.

Emer,Meltem (2018), "Sözler Yine İncitti, Nefret Öldürdü: Önyargılar Nedeniyle İntihar Eden, Yakılan ve Öldürülen Gökkuşağının Solan Renkleri", *Onedio,* https://onedio.com/haber/sozler-yine-incitti-nefret-oldurdu-onyargilar-nedeniyle-intihar-eden-yakilan-ve-oldurulen-gokkusaginin-solan-renkleri-837472 (ET:11.12.2019).

ENCYCLOPÆDIA BRITANNICA, Rebecca Barnes, "Daughters of Bilitis", https://www.britannica.com/topic/Daughters-of-Bilitis (ET:18.12.2019).

Endres, Kathleen L. – Lueck, These L. (1996), "Women's Periodicals in the United States: Social and Political Issues", *Greenwood Publishing Group.*

Engindeniz, İdil (2013), "Her kadın, kadın olarak doğmak zorunda da değildir!", *Kaos GL*, https://www.kaosgl.org/gokkusagi-forumu-kose-yazisi/her-kadin-kadin-olarak-dogmak-zorunda-da-degildir (ET:02.04.2020).

Enke, Anne (2007), *Finding the Movement: Sexuality, Contested Space; and Feminist Activism*, Duke University Press, Durham,North Carolina.

Ergül, Seda (2016), "Boşluğa Dolduran Boşalma Sesleri: Acconci ve Queer Sanat?", *Queer Tahayyül,* Yardımcı, Sibel- Güçlü,Özlem (der.), Sel Yayıncılık, İstanbul, ss.383-400.

Eroğlu, Doğa (2015), "Ebeveynlerine Açılan ve Açılmayan Lezbiyen ve Gey Bireylerde Psikolojik Uyum ve Bağlanmanın Karşılaştırılması", *TC Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Gelişim Psikolojisi Programı* (Yüksek Lisans), İstanbul.

Erol,Ali (2018), "İşten atma gerekçesi: Eşcinsel ilişki…", *Kaos GL*, http://kaosgl.org/sayfa.php?id=26347 ET:18.02.2019.

Ersoy, Burcu (1999), "Lezbiyenlerin kendilerine ait ortamda birbirleriyle etkileşimleri ve yaşadıkları problemler çerçevesinde dünyaya bakış açılarındaki farklı görüşlerin incelenmesi", *Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü*, (Saha Çalışması Dönem Ödevi), 12 Mayıs 1999, Ankara.

Ersoy, Burcu (2007), "Lezbiyenler ne kadar feminist", *Türkiye'de Feminizm ve Eşcinsellik, Kaos GL* 93, Mart-Nisan 2007, ss.38-39.

Ersoy, Burcu (2011a), "Her Kadın Heteroseksüel Değildir", *Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram, Cogito* 65-66, Bahar 2011, YKY, İstanbul,ss.411-430.

Ersoy, Burcu (2011b), "Sapkın sevicinin mavi göl fantezisi", *Cinsel Özgürlük, haz(cılık) ve pornografi, Feminist Politika* 11, Yaz 2011,ss.40-41.

Ersoy, Burcu (2013), "Tam olarak nerede ve ne zaman ayran içtik de ayrı düştük?", *Türkiye'de mor yıllar:1980'lerden bugüne,* Feminist Politika 19, Yaz 2013, ss.44-45.

Ertetik, İlay (2010), "Coming out as a political act in LGBT movement in Turkey". *Orta Doğu Teknik Üniversitesi* (Yüksek Lisans Tezi).

Faderman, Lillian (1984), 'The "New Gay" Lesbians', *Journal of Homosexuality* 10(3/4), pp. 85–97.

Faderman, Lillian (1997), *Erkek Aşkın Ötesinde,* Kılıç, Zülal (çev.), Göçebe Yayınları, İstanbul.

Feinberg, Leslie (1997), *Transgender Warriors: Making History from Jon of Arc to Rupaul*. MA: Beacon Press, Boston.

Feminist Politika (2015), "Adı Üstünde; lezbiyen biseksüel feministler*", *Kadınlar hayatlarına sahip çıkıyor, Feminist politika* 28, Güz 2015, ss.53.

Filiz (2002), "Lezbiyenlerin Görünürlüğü ya da görünmezliği", *KaosGL* 71, Ocak-Şubat 2002, s.21.

Franklin-Jeune,Sacha (2013),"Queer Theory as a form of Post-Modernism", *Graduate Seminar in Anthropological Theory II,* Ang 6034, Spring 2013.

Frontiers: A Journal of Women Studies (1995), "Back Matters", 15(3), pp.194-196.

Frye, Marilyn (1983; 1984), *The Politics of Reality: Essays in Feminist Theory*, Crossing Press, Trumansburg, NY.

Fuss, Diana (1995*), Identification Papers*, Routhledge, New York.

Gailey, Nerissa- Brown, AD (2016), "Beyond either/or: Reading trans* lesbian identities", *Journal of Lesbian Studies* 20(1), pp.65-86.

Garber, Eric (2001), "Renkli bir Gösteri: Caz Çağı Harlemi'nin Lezbiyen ve Gey Alt Kültürü", *Tarihten Gizlenenler: Gey ve Lezbiyen Tarihine Yeni Bir Bakış*, Martin Duberman, Martha Vicinus, George Chauncey Jr. (der.), Serkan Göktaş (çev.), Phoenix Yayınevi, Ankara,ss.324-337.

Gayyor (2011), http://gayyor.blogspot.com/2011/05/genderqueeri-tanmlamak.html (ET:22.01.2019).

Gearhart, Sally (1982), "The Future-İf There is One-is Female", *Reweaving the Web of Life*, New Society Publishers, Philadelphia.

Genius.com (ty), https://genius.com/Jagged-yasasn-homofobi-lyrics (ET:12.02.2019).

Glaser, Barney, Strauss, Anselm L., *The Discovery of Grounded Theory*. Chicago: Aldine, 1967

Gloppen,Siri-Sieder,Rachel (2007), Courts and the Marginalized:Comparative Perspectives, (Symposium) *Oxford University Press and New York University School of Law* 5(2), pp.183-186.

Goffman, Erving (2014), *Damga,* Geniş, Ş.- Ünsaldı, L.- Ağırnaslı, S.N. (çev.), Heretik Yayıncılık, Ankara.

Göker,Gamze (2014),"Yeni Toplumsal Hareketler ve İnternet İlişkisi:Türkiye'de Muhalif Toplumsal Hareketlerin e-grupları", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı* (Doktora Tezi), Ankara.

Gökpınar, Özge (2009), "Türkiye'de Lezbiyen Mülteci Olmak Nazenin, İranlı Sığınmacı", *Kadın Olma Halleri*, Kaos GL, haz. Nevin Öztop, Aralık 2009, Ayrıntı Basımevi, Ankara, ss.89-92.

Gmag (2018)," Türkiye'nin İlk Açık Eşcinsel Milletvekili Adayı: Hasan Atik", http://gmag.com.tr/61094-2/ ET:14.02.2019.

Göregenli, Melek (2011a), "Heteroseksizm, Homofobi ve Nefret Suçları: Sosyal Psikolojik Yaklaşım", *Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram,* Üç Aylık Düşünce Dergisi: Cogito (65-66), YKY, ss.353-365.

Göregenli, Melek (2011b), *LGBT Bireylerin Gündelik Yaşamda Karşılaştıkları Ayrımcılık,* Ayrıntı Basımevi, İstanbul.

Göregenli, Melek (2012), "Ayrımcılığın Meşrulaştırılması", *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar,* Çayır, Kenan- Ceyhan Ayan, Müge (der.), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Göregenli, Melek (2017), *Türkiye'de Özel Sektör Çalışanı Lezbiyen, Gey, Biseksüel,Trans ve İnterseksle*rin *Durumu,* Kaos GL, Ankara.

Göregenli, Melek (2018), *Türkiye'de Kamu Çalışanı Lezbiyen, Gey, Biseksüel,Trans ve İnterseksler*in *Durumu 2017*, Kaos GL, Ankara.

Grace, A. P., and K. Wells (2009), "Gay and Bisexual Male Youth as Educator Activists and Cultural Workers: The Queer Critical Praxis of Three Canadian High-school Students.", *International Journal of Inclusive Education* 13 (1), pp. 23–44.

Grahn, Judy (2008), *love belongs to those who do the feeling,* Red Hen Press.

Griffin, Wendy (2014), *Sacred Lands and Spiritual Landscapes,* August 2014, ADF Publishing.

Grosz, Elisabeth (1995), *Space, Time and Perversion: The Politics of Bodies,* Sidney: Allen and Unwin.

Gunther, Scott (2005), "Alors, are we 'queer' yet?", *The Gay & Lesbian Review Woldwide 12/3,* p.23(3).

Güler, Ferida (2014), "Kadınlar arasında kendimize bakmak", *Aile-AVM-AKP kıskacında kadınlar, Feminist Politika* 24, Güz 2014, s. 11.

Güler, Feride (2015a), "Cinselliğim benim mi?", *Kadınların Yol Hikayeleri, Feminist Politika* 27, ss.14-15.

Güler, Ceyhan (2017), "Türkiye Sendikal Hareketi İçinde Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelli Ayrımcılıkla Mücadele Üzerine", *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, Nisan-Mayıs-Haziran 2017, ss.15-28.

Güler, Feride (2015b), "Lezbiyen Olma Rehberi", *Kadınlar hayatlarına sahip çıkıyor, Feminist Politika* 28, Güz 2015, ss.56.

Güler, Meltem (2018), "Bir Manipülasyon Aracı Olarak Rızanın İmalatı", *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi* 3(5), ss.75-101.

Gümüş, Burak (2011a), "Bürokratik Aygıt", *Siyaset Biliminde Kuram- Yöntem-Güncel Paylaşımlar,* Dural, Ahmed Baran (der.), Kriter Yayınları, İstanbul, ss.68-83.

Gümüş, Burak (2011b), "Siyasal Güçler", *Siyaset Biliminde Kuram- Yöntem- Güncel Paylaşımlar,* Dural, Ahmed Baran (der.), Kriter Yayınları, İstanbul,ss.168-210.

Gümüş, Burak (2014), "Suç ve Sapkınlık", *Sosyoloji'de Kuram- Yöntem- Güncel Yaklaşımlar,* Dural, Ahmed Baran (der.), Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul, ss.331-371.

Gümüş, Burak (2015), "Türkiyeli ve Almanyalı Türk Siyaset Bilimcilerinin Türk-Alman Bilimsel İlişkilerine Katkıları", *TOPLUM, SAĞLIK ve EĞİTİMDE ÇEŞİTLİLİK*, ALMANYA ve TÜRKİYE – CİLT III, Berlin Alice Salomon Uygulamalı Bilimler Üniversitesi ve Akdeniz Üniversitesi Avrupa Birliği Araştırma ve Uygulama Merkezi, Theda BORDE - Erol ESEN (ed.), Siyasal Kitapevi, Kasım 2015, Ankara, ss.537-564.

Gümüş, Burak (2002), "12 Eylül'den Bugüne Değin Aleviler", *folklor/edebiyat :Üç Aylık Kültür Dergisi,* 8(29), ss.163-202.

Günaçtı, Hasbiye (2009), "Nasıl şey ediyorsunuz?", *Bedenimiz Bizimdir: Cinsellik, doğurganlık, görüntü, Feminist Politika* 4, Sonbahar 2009, s.34.

Günaçtı, Hasbiye (2011), "Ey duhul, orada kadın var mı?", *Politik bir hareket olarak feminizm, Feminist Politika* 9, ss.7.

Güner, Umut (2012), "Feminizm queerleşsin, queer de feministleşsin yeter ki", *Kaos GL* (29 Ağustos 2012), https://kaosgl.org/sayfa.php?id=12164 (ET:24.05.2019).

Gürkan, Hasan- Ozan,Rengin (2016), "TÜRKİYE SİNEMASINDA LEZBİYEN STEREOTİPİNİN TEMSİLİ", *Erciyes İletişim Dergisi* 4(4),ss.30-46.

Güz, Nurettin- Yanık, Hayrullah (2018), "Kamuoyu Araştırmalarında Veri Derleme ve Yeni Yöntemler", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 1(2), ss.116-130.

Güzel, Özge Danyeli (2017), "Lezbiyen, Gey, Biseksüel ve Transseksüellerin Sosyal Dışlanma Deneyimleri", *Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı* (Yüksek Lisans), Ankara.

Gzone (?), http://gzone.com.tr/hangi-lgbti-aktivisti-kacinci-siradan-aday-oldu/ ET:14.02.2019.

Haas, Angelica-Berndt, Thorsten- Dommermuth, Lars (1998), "2. Theoretische Vorüberlegungen", *Studierende türkischer Herkunft an der Universität Konstanz*, Vorwort von Ekin Deligöz, Konstanz.

Habertürk (2018), "Nil Makaracı Kimdir? Avlu Dizisi Kadrosundan Çıkarıldığını İddia Eden Nil Makaracı İçin İlk Açıklama Geldi!", https://www.haberturk.com/nil-makaraci-kimdir-avlu-dizisi-kadrosundan-cikarildigini-iddia-eden-nil-makaraci-kac-yasinda-1887858-magazin ET:19.02.2018.

Hacıvelioğlu, Fatoş (2015), "AKP'nin "Aile Paketi": "Annelik kariyeri"ne teşvik paketi!", *AKP'nin "maktul kadın" politikaları, Feminist Politika* 26, Bahar 2015, ss.40-41.

Halperin, David (1995), *Saint Foucault: Towards a Gay Hagiography*, Oxford University Press, New York.

Harris, Angelique C. (2009), "Marginalization by the Marginalized: Race, Homophobia, Heterosexism, and 'the Problem of the 21 st Century'", *Journal of Gay & Lesbian Social Services* 21(4), pp.430-448.

Harris, Angelique- Daniels, Jessie (2018), "Lesbians and tech: Analyzing digital media technologies and lesbian experience", *Journal Lesbian Studies* 22(3), pp.263-266.

Harris, Laura ve Crocker, Liz (2013), "An Introduction to Sustaining Femme Gender", *Femme: Feminists,Lesbians, and Bad Girls*, Harris, Laura ve Crocker, Elizabeth (ed.), Taylor and Francis Group, Routhledge, Londan and New York, ss. 1-12.

Hartman, Julie E. (2005), "Another kind of 'chilly climate': The effects of lesbian separatism on bisexual women's identity and community". *Journal of bisexuality* 5(4):61-76.

Heap, Chad (2005), "Gays and Lesbians", *The Electronic Encyclopedia of Chicago*, Chicago Historical Society, http://www.encyclopedia.chicagohistory.org/pages/509.html (ET:02.04.2020).

Herek, Gregory M. (1995) "Psychological Heterosexism in the United States", *Lesbian, Gay, and Bisexual Identities over the Lifespan: Psychological Perspectives,* A.D'Augelli and C. Patterson (eds), New York: Oxford University Press, pp. 321–46

Herek, Gregory M. (2004), "Beyond Homofobia: Thing about Sexual Stigma and Prejudice in the Twenty-First Century", *Sexuality Research and Social Policy 1(2),* ss.6-24.

HDP (?), https://www.hdp.org.tr/tr/parti/parti-programi/8 (ET:11.12.2019).

Hilal, Leman Sevda, Özlem Ç. (2011), "Cinsel Şiddetle Mücadelede Lezbiyen Deneyiminin Görünmezliği", *Taciz, KaosGL* 121, Kasım-Aralık 2011, ss.40-41.

Hoagland, Sarah Lucia (1988), *Lesbian Ethics: Toward New Value Series in Lesbian and Feminist Theory*, İnstitute of Lesbian Studies, CA.

Holliday, Laurel (1978), *The Violent Sex: Male Psychobiology and the Evolution of Consciousness.*

Hooks, Bell (1984), *Feminist Theory from Margin to Center,* South end Press, United States: Boston.

Hooks, Bell (2016), *Feminizm Herkes İçindir,* Aydın, Ece- Kurt, Berna- Özgün-Şirin- Yıldırım, Aysel (çev.), bgst Yayınları, İstanbul.

Human Rights Watch (2008), "'Kurtuluşumuz için Bize bir Yasa Gerek': Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet, Cinsellik ve İnsan Hakları", https://www.hrw.org/reports/2008/turkey0508/turkey0508tuweb.pdf (ET:12.02.2019).

Humphrey, Jill C. (1999), "To queer or not to queer a lesbian and gay group? Sexual and gendered politics at the turn of the century", *Sexualities* 2(2): 223-246.

Hunt, Alan (1993), *Explorations in Law and Society*, Routledge, New York.

Hürriyet (2008), "Lezbiyen asker orduya savaş açtı", http://www.hurriyet.com.tr/dunya/lezbiyen-asker-orduya-savas-acti-9977222 ET:19.02.2019.

Hürriyet (2015a),” HDP'nin eşcinsel milletvekili adayı Barış Sulu konuştu”I http://www.hurriyet.com.tr/gundem/hdpnin-escinsel-milletvekili-adayi-baris-sulu-konustu-29098287 ET:14.02.2019.

Hüriyet (2015b), “Beşiktaş'ta LGBTİ'ler onuruna resepsiyon”, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/besiktasta-lgbtiler-onuruna-resepsiyon-29412794 (ET:06.04.2020).

Independent Voices, https://voices.revealdigital.org/cgi-bin/independentvoices?a=d&d=CIIJGIFA19711101&e=------197-en-20--1--txt-txIN-lavender+woman----------Little+Magazine---1-- ET:28.07.2020.

Işık, S. Nazik (2007), “YOKLARMIŞ GİBİ YAPMAK*”, Türkiye'de Feminizm ve Eşcinsellik, Kaos GL* 93, Mart- Nisan 2007, ss.30-31.

Isen, Jaclyn A. (2013), “Excavating Lesbian Feminism from the Queer Public Body: The Indispensability of Woman-Identification”, *University of Toronto* (Master), Canada.

İlk ve Orta Tedrisat Muallimlerinin Terfi ve Tecziyeleri Hakkında Kanun (İOTUTTHK),http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1702.pdf ,ET:06.01.2019.

İmam, Kinky (2005), “Cins[iyet]e İhanet”, *Siyah (3)*, Mart-Nisan 2005, ss.62-65.

İmdb, “The Lesbian Avengers Eat Fire, Too”, https://www.imdb.com/title/tt7870278/ (ET:07.04.2020).

İndependentturkish (2019), “Türkiye'de Yeşiller Meclisi kuruldu”, https://www.independentturkish.com/node/75926/%C3%A7evre/t%C3%BCrkiyede-ye%C5%9Filler-meclisi-kuruldu (ET:12.12.2019).

İpekçioğlu, İpek (2009), “Almanya'da Lezbiyen Olmak”, *Kadın Olma Halleri*, Kaos GL, haz. Nevin Öztop, Aralık 2009, Ayrıntı Basımevi, Ankara, ss.62-66.

İş Kanunu (2003), Kanun no:4857, Kabul Tarihi 22.05.2003, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf ET:26.02.2019.

İş, Sema Merve (2014), "Senin annen bir ibneydi yavrum!", *Farklılıklarımız…Köprüler kurmak, engelleri aşmak, Feminist Politika* 21, Kış 2014,ss.29.

Jagose, Annamarie (2017), *Queer Teori,* Toprak, Ali (çev.), NotaBene Yayınları, İstanbul.

Japontoday (2017), "LDP member's same-sex comment condemned as homophobic", https://japantoday.com/category/politics/LDP-member's-same-sex-comment-condemned-as-homophobic (ET:06.04.2020).

Jeffreys, Sheila (1990), *Anticlimax: a Feminist Perspective on the Sexual Revolution.*

Jeffreys, Sheila (1993), *The Lesbian Heresy: A Feminist Perspective on the Lesbian Sexual Revolution,* The Women's Press, London.

Jeffreys, Sheila (1994), "The queer disappearance of lesbians: Sexuality in the academy*", Women's Studies İnternational Forum* 17(5):459-472.

Jeffreys, Sheila (2003*), Unpacking Queer Politics: A Lesbian Feminist Perspective*, Polity, Oxford.

Johnson, Joy L. ve Repta, Robin (2012)," Sex and gender: Beyond the binaries", *Designing and conducting gender, sex & health research*, John L. Oliffe ve Lorraine Greaves(Ed.), içinde, Sage, Los Angeles.

Johnston, Jill (1973), *Lesbian Nation: The Feminists Solution*, Simon and Shuster, New York.

Johnston, Jill (1979), "Sexuality and All That", *The Village Voice*, Temmuz 31.

Jones, Rebecca L. (2010), "Troubles with Bisexuality in Health and Social Care", *Policy and Practice in Health and Social Care*, pp. 42-55.

Kabacaoğlu, Gökhan (2015), "Gey ve Lezbiyenlerde Açılma Süreci: Nitel Bir Çalışma", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bilim Dalı* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Kalav, Ayşe (2012), "Namus ve Toplumsal Cinsiyet", *Mediterranean Journal of Humanities* II(2), ss.151-163.

Kaput, Marie-Jo (1997), "Les GOUINES ROUGES (1971-1973)", https://mariejobon.net/2009/08/les-gouine-rouges-1971-1973/ (ET:02.04.2020).

Kaos GL (1995), "Venüs'ün Kızkardeşleri*", Kaos GL* 7, Mart-Nisan 1995, s.16.

Kaos GL (1996), "KAOS GL MEYDANLARDAYDI!", *Kaos GL 19*, Mart-Nisan 1996,s.2

Kaos GL (2005), "Eşcinsel ve İşçiyiz", *Kaos GL*,86,ss.14-15.

Kaos GL (2007a), "Feministler eşcinsellerle ne kadar dost?", *Türkiye'de Feminizm ve Eşcinsellik, Kaos GL* 93, Mart-Nisan 2007, ss.28-29.

Kaos GL (2007b), "Kadın örgütleriyle başka bir dünya", *Türkiye'de Feminizm ve Eşcinsellik, Kaos GL* 93, Mart-Nisan 2007, ss.32-34.

Kaos GL (2007c), *Biliyor(mu)sun(?) Her Kadın Heteroseksüel Değildir: lezbiyen ve biseksüel kadınlar*, Ayrıntı Basımevi, Eylül 2007.

Kaos GL (2008), "TEO 1: Türkiye'de Kadın ve Eşcinsel Olmak", 1 Nisan 2008, http://kaosgl.org/sayfa.php?id=1673 (ET:23.05.2019).

Kaos GL (2009a), "Eşcinsel, Biseksüel ve Trans Kadınlar Alanlarda", Kaos GL (6 Mart 2009), https://kaosgl.org/sayfa.php?id=2581 (ET:27.05.2019).

Kaos GL (2009b), "kahvehane-Eşcinsel ve Biseksüel Kadın Ol(a)(ma)mak", *Kadınları Seven Kadınlar, Kaos GL* 106, Mayıs- Haziran 2009, ss.24-25.

Kaos GL (2010a), "Kavaf'a Tepki Yağdı: "Utanç Verici, İstifa Etmeli", http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=4417 ET:19.02.2019.

Kaos GL (2010b), "Bakırköy Savcılığı, Bakan Kavaf Hakkındaki Şikayeti Kabul Etmedi", http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=5117 ET:19.02.2019.

Kaos GL (2010c), ""'Cinselliğimiz, Bedenimiz ve Şiddetle Mücadelemiz Politiktir'"", Kaos GL (11 Kasım 2010), https://kaosgl.org/sayfa.php?id=5836 (ET:27.05.2019).

Kaos GL(2011), "'İçişleri Bakanı Eşcinsellerden Özür Dilemeli ve İstifa Etmelidir!'", http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=10215 ET:19.02.2019.

Kaos GL (2012), "'Lezbiyenim, Biseksüelim Şiddete Karşı Alanlardayım!'", 24 Kasım 2012, https://kaosgl.org/sayfa.php?id=12729 (ET:28.05.2019).

Kaos GL (2014), "Eşcinsel, Biseksüel ve Trans Kadınlar da 'Zincirleri Kırmak' İçin Ankara'da Buluştu", Kaos GL (17 Şubat 2014), https://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=15830 (ET:27.05.2019).

Kaos GL (2015a)," CHP'den LGBT'ler için İş Kanunu teklifi", http://kaosgl.org/sayfa.php?id=18835 ET:14.02.2019.

Kaos GL (2015b), "Başbakan Yardımcısı, lezbiyenlerin toplumun parçası olmadığını iddia etti!", http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=19254 ET:12.02.2019.

Kaos GL(2015c), "2001'den 2015'e AKP'nin LGBTİ Tarihi", http://kaosgl.org/sayfa.php?id=20109 ET:12.02.2019.

Kaos GL (2015d), "Lezce.com'a erişim engellendi", http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=20534 ET:19.02.2019.

Kaos GL (2015e), "Eşcinsel, biseksüel, trans kadınlar pazar günü buluşuyor", Kaos GL (11 Kasım 2015), http://kaosgl.org/sayfa.php?id=20516 (ET:27.05.2019).

Kaos GL (2015f)," Lezce.com hakkındaki idari tedbir kararı kaldırıldı", http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=20541 ET:19.02.2019.

Kaos GL (2016a)," AKP'li vekil: 'Eşcinsellik en büyük tehditlerden biri'", http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=21120 ET:14.02.2019.

Kaos GL (2016b), "Tarihimizden: Sapphonun Kızları", 21 Mart 2016, http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=21344 (ET:23.05.2019).

Kaos GL (2016c), "Eşcinsel kadın hayatına son Verdi", http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=22166 ET:13.02.2019.

Kaos GL (2016d), "Zeliş'in dördüncü sayısı çıktı!", Kaos GL, https://www.kaosgl.org/haber/zelisrsquoin-dorduncu-sayisi-cikti (ET:03.04.2020).

Kaos GL (2017), "LezBiDüş ekibi sözlü tarih projesi başlatıyor", https://www.kaosgl.org/haber/lezbidus-ekibi-sozlu-tarih-projesi-baslatiyor (ET:03.04.2020).

Kaos GL(2018a), "5 Yıllık İnsan Hakları Raporu Yayınlandı", http://kaosgl.org/sayfa.php?id=25442 ET:12.02.2019.

KaosGL(2018b), "Lezbiyen Örgütlenme: Sapphonun Kızları ve Lezbiyen Biseksüel Feministler", *Yaşlılık, Kaos GL* 160, Mayıs- Haziran 2018, ss.54-56.

Kaos GL (2018c), *LGBTİ'nin İ'si: İnterseksler Vardır!*, Ayrıntı Basımevi, Ankara.

Kaos GL (2018d), *Bi+seksüeller Burada!,*Ayrıntı Basımevi, Ankara.

Kaos GL (2018e), "OHAL kaldırılsa da mahkeme kararları aynı: LGBTİ+ yasak davaları reddedildi", http://kaosgl.org/sayfa.php?id=27173 ET:12.02.2019.

Kaos GL (2019), "Avrupa Parlamentosu'ndan 41 vekil: Ankara'daki LGBTİ yasağını kaldırın", http://kaosgl.org/sayfa.php?id=27535 ET:12.02.2019.

Kapoor, İlan (2015), "The Queer Third World", *Third World Quarterly 36/9,* Routhledge, p. 1611-1628.

Kaptan, Seven, Yüksel, Şahika (2014), "Eşcinseller, Sosyal Dışlanma ve Ruh Sağlığı", *Toplum ve Hekim dergisi* 29 (4),ss. 259-265.

Kartal, Ümran (2002), "Lezbiyenden anne olmaz mı?", http://www.radikal.com.tr/radikal2/lezbiyenden-anne-olmaz-mi-868926/ ET:19.02.2019.

"Kaya, A. Yalçın- Serarslan, Meral (2004), "İstanbul Terör Saldırılarının İngiliz Basınına Yansıması,Terörün Görüntüleri", *Görüntülerin Terörü*, Gökçe, Orhan - Demiray, Uğur (ed.), Çizgi Kitabevi, Konya, ss. 359–379.

Kayhan, Fatma (1999), *Feminizm,* bds Yayınları, İstanbul.

Kaylı Şaşman, Derya (2010), *Kadın Bedeni ve Özgürleşme,* İlya İzmir Yayınevi, İzmir.

Kazancı, Metin(2002), "Althusser, İdeoloji ve İletişimin Dayanılmaz Ağırlığı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 57(1),ss.55-87.

Kazaz, Mete-Çoban, Melek (2010), "Televizyon Haberleri ve Egemen Söylemin Yeniden Üretimi Sürecinde İdeoloji İnşa Stratejilerinin Kullanımı", *Selçuk İletişim* 6(2), ss.191-206.

Keen, Lisa M. (1984), "Audre Lorde Speaks at GWA", *Washington Blade* (12 January 1984).

Kepekçi, Egemen (2012), "(Hegemonik) Erkeklik Eleştirisi ve Feminizm Birlikteliği Mümkün mü?", *Kadın Araştırmaları Dergisi (11),* Şubat 2012, ss.59-86.

Keskin, Savaş (?), İdeoloji ve Devlet: Devletin İdeolojik Aygıtları, (*Yüksek Lisans Ödevi*),https://www.academia.edu/20012929/%C4%B0deoloji_ve_Devlet_Devletin_%C4%B0deolojik_Ayg%C4%B1tlar%C4%B1 (ET:09.02.2019).

Kılıç, Gülcan(2014), "ABD'de Lezbiyen Cinayeti", *Kaos GL*, http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=16272 ET:13.02.2019.

Kırca Schroeder, Süheyla (2007), *Popüler feminizm, Türkiye ve Britanya'da kadın dergileri*, Bağlam, İstanbul.

Kızıltepe, Olgun (2015)," Türkiye'nin İlk Transeksüel Milletvekili Adayı CHP'den", https://www.haberler.com/turkiye-nin-ilk-transeksuel-milletvekili-adayi-7000707-haberi/ ET:14.02.2019.

Kitchen Table:Women of Color Press (2009), Encyclopedia of African-American Writing.

Kitzinger, C. (1996) "Speaking of Oppression: Psychology, Politics, and the Language of Power", *Preventing Heterosexism and Homophobia*, E.D. Rothblum, and L.A. Bond (eds), Thousand Oaks, CA: Sage, pp. 3–19.

Kocabıçak, Ece (2015), "Lezbiyen biseksüel feministlerin eylemi", https://www.kaosgl.org/haber/lezbiyen-biseksuel-feministlerin-eylemi (ET:03.04.2020).

Koyama, Emi (2001), "The Transfeminist Manifesto", http://eminism.org/readings/pdf-rdg/tfmanifesto.pdf ET:27.07.2020.

Kozlu, Düriye (2009), "Modernizm Sonrası Post Modern Hareket İçinde Kadının Yeri", *ART-E 12/3*, ss. (?).

Kulkarni, Claudette (2000), *Kadın eşcinselliği post-Jung'cu yaklaşım*, (Çev: Sezgin Ber), Öteki, Ankara.

Kum, Leyla (2012), "Bir gün,bir kadın, bir sürü (ya da belki hiç) aşk…", *Pek tabii aşka veda, Feminist Politika* 16, Sonbahar 2012, ss.24-25.

Kwiatkowski, Marcin (2010), "Perception of parental attitudes in homosexual, bisexual and heterosexual individuals", *Archives of Psychiatry and Psychotherapy*,2010(2), pp.31–4.

LaBruce, Bruce (2003), "La France: un je ne sais quoi déjà queer", *in Queer: Repenser les İdentities,* Presses Universitaires de France.

Ladyslipper Press (a), https://www.ladyslipperpress.org/ (ET:04.04.2020).

Ladyslipper Press (b), https://www.facebook.com/pages/category/Media-News-Company/Ladyslipper-Press-176204952435514/ (ET:04.04.2020).

Laporte, Rita (1976a), "a Document", *The Lavender Herring: Lesbian Essays from the Ladder*, Girier, Barbara ve Reid, Coletta (ed.), Diana Press, Baltimore.

Laporte, Rita (1976b), "Sex and Sexuality", *The Lavender Herring: Lesbian Essays from the Ladder,* Girier, Barbara ve Reid, Coletta (ed.), Diana Press, Baltimore.

Laporte, Rita (1976c), "Can Women Unite?", *The Lavender Herring: Lesbian Essays from the Ladder,* Girier, Barbara ve Reid, Coletta (ed.), Diana Press, Baltimore.

LaSala M.C. (2000), "Lesbians, Gay Men and Their Parents: Family Therapy for the Coming Out Chrisis*", Family Process* 39(1), pp. 67-81.

Leavy, Richard L. and Adams, Eve (1986), 'Feminism as a Correlate of Self-esteem, Self-acceptance, and Social Support among Lesbians', *Psychology of Women Quarterly* 10, pp.321–6.

Leeds Revolutionary Feminist Group (1981), "Love you enemy?: the debate between heterosexual feminism and political lesbianism", *Onlywomen Press*, London.

Leigh, Darcy (2017), "Queer Feminist İnternational Relations: Uneasy Alliences, Productive Tensions", *Alternative Politics 9/3*, *http://alternatifpolitika.com/eng/makale/queer-feminist-international-relations-uneasy-alliances-productive-tensions , ET: 06.01.2019.*

Lenk, Kurt (1979), *Volk und Staat*, Stuttgart/Berlin.

Lesbian and Gay Archives of New Zealand (2006), "20 Years On –Homosexual Law Reform Conference", http://www.laganz.org.nz/conference/2006ConfProgrFinal30Nov06.pdf (ET:06.04.2020).

Lesbian Avengers (a), http://www.lesbianavengers.com/ (ET:03.04.2020).

Lesbian Avengers (b), https://www.facebook.com/avengersanniversary/ (ET:03.04.2020).

Lesbian Avengers (c) , https://twitter.com/lesbianavengers (ET:03.04.2020).

Lesbian Connection (a), http://www.lconline.org/ (ET:04.04.2020).

Lesbian Connection (b), https://www.instagram.com/lesbianconnectionmagazine/ (ET:04.04.2020).

Lesbian Connection (c), https://twitter.com/lesbiansconnect (ET:04.04.2020).

Levy, Ariel (2007), *İntercourse: The Twentieth Anniversary Edition, Andrea Dworkin*, Basic Books: New York.

Levy, Ariel (2009), "Lesbian Nation", *The New Yorker*, https://www.newyorker.com/magazine/2009/03/02/lesbian-nation (ET:02.04.2020).

Livberber, Tuba (2014), "Medya'da Nefret Söylemi ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında LGBTT Bireylere Yönelik Nefret Söylemlerinin Çözümlenmsi", *Erciyes Üniversitesi (Yüksek Lisans Tezi),* Kayseri.

LezBiFem (a), https://lezbifeministlerdotcom.wordpress.com/ana-sayfa/ (04.04.2020).

LezBiFem (b), https://www.facebook.com/lbfem/photos/a.502139296611999/527391240753471/?type=1&theater (ET: 05.04.2020).

LezBiFem (c), https://twitter.com/lezbifeminist (ET:05.04.2020).

Lo, Malinda (2005), "Back in the Day: The Ladder, America's First National Lesbian Magazine", *AfterEllen*, www.afterellen.com (ET:13.02.2020).

Long, Linda- Gage, Carolyn (2008), "A Lesbian Archivist Discovers A Hidden Literary Treasure in Southern Oregon", *The Lambda Book Report*.

LOOT Organizing Collective (1976), Statement, *The Other Woman*, (November/December 1976).

Lorber, Judith (1997), *The Variety of Feminisms and their Contribution to Gender Equality,* Oldenburger Universitätstreden, bis.

Lorber, Judith (2009), *Gender İnequality,* Oxford University Press, Londra.

Lorde, Audre (1984), "An Open Letter to Mary Daly", *Sister Outsider: Essays and Speeches by Audre Lorde*, The Crossing Press, Trumansburg, NY.

Lorde, Audre-Starr, Susan Leigh (?), " İnterview with Audre Lorde", *Against Sadomasochism.*

Love, Heather (2011), "Transgender Kurmaca ve Politika", *Gey ve Lezbiyen Yazını*, Sel Yayıncılık, Hugh Stevens (ed.), Kıvanç Tanrıyar (çev.), İstanbul, ss.199-219.

Lucinda, Marshall (2008), "off our backs in Financal Trouble", *Women in Media and Film*.

Mackay, Finn (2014), "Redaiming revolutionary feminism", *Feminist Review*.

MacKinnon, Catharine A. (2003), *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru,* Yöney, Türkan-Yücesoy, Sabri (çev.), Metis, İstanbul.

Mallon, Gerald P. (1998), "Social practice with gay men and lesbians within families", *Foundations of social work practice with lesbian and gay persons,* Mallon, Gerald P. (Eds.), Harrington Park Press, New York, pp.145-181.

Mancar, Sevgi (2015), "Sendikalarda Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğini Ortadan Kaldırmak", *Kaos GL* (140), *Dosya:Sendikal Mücadele,* Ocak-Şubat 2015, ss.44-45.

Marsten, Brenda (2001), "Guide to the Firebrand Books Records, 1984-2000, Division of Rare and Manuscript Collections, Cornell University. Description of Organizational History", *Guide to the Firebrand Books Records, 1984-2000*, Cornell University Library.

Martin, Biddy (1994), "Sexualities without Genders and Other Queer Utopias", *Diacritics 24/2-3, p. 104-121.*

Martin, Del ve Lyon, Phyllis (1972), *Lesbian/Woman*, Bantom Books, NY.

Mazer Lesbian Archives (a), https://www.mazerlesbianarchives.org/ (ET:03.04.2020).

Mazer Lesbian Archives (b), mailto:contact@mazerlesbianarchives.org (ET: 03.04.2020).

Mazer Lesbian Archives (c), https://www.instagram.com/june_1_mazer_lesbian_archives/ (ET: 03.04.2020).

Mazer Lesbian Archives (d),https://lesbianarchives.tumblr.com/ (ET: 03.04.2020).

Mazer Lesbian Archives (e), https://tr.pinterest.com/junemazerarchives/ (ET: 03.04.2020).

McLeod, Donald W. (2016), *Lesbian and Gay Liberation in Canada: A Selected Chronology, 1976-1981*, Homewood Books.

Mhp(2009), https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/mhp_parti_tuzugu_2009_opt.pdf (ET:12.12.2019).

Michel, Andree (?), *Feminizm*, Tekeli, Şirin (çev.), Yeni Yüzyıl Kitaplığı

Millar, Paul (2013), "'Lip Service': BBC Three axes lesbian drama after two series", https://www.digitalspy.com/tv/a450602/lip-service-bbc-three-axes-lesbian-drama-after-two-series/ (ET:03.02.2020).

Millett, Kate (1973), *Cinsel Politika*, S. Selvi (Çev.), Payel Yayınevi, İstanbul.

Misra, Joya- King, Leslie (2013), "Kadın, Toplumsal Cinsiyet ve Devlet Politikaları", *Siyaset Sosyolojisi*, Janoski,Thomas-Alford,Robert v.d. (ed.), Küçükçiftçi,Ajdan- Yalvaç, Ahsen v.d. (çev.), Phoenix Yayınevi,2.Baskı,Ankara,ss.681-708.

Mogan, Nursel (2002), "HÜLYA TARMAN", *Toplumsal Ekoloji 2*, Ekim 2002, ss.81-88.

Mondimore, Francis (1996), *A Natural History of Homosexuality*, The John Hopkins University Press, Baltimore.

Mor Çatı (ty), https://morcati.org.tr/basin-aciklamalari/333-kadin-ve-lgbti-orgutleri-olarak-herkesi-katliama-sessiz-kalmamaya-cagiriyoruz-2/ (ET:03.06.2019).

Morgan, Robin (ed.) (1970), *Sisterhood is Powerful: An Anthology of Writings From the Women's Liberation Movement*, Random House, New York.

Mowat, Toan G. (2015), "Towards a New Conceptualisation of Marginalisation", *European Educational Research Journal* 14(5), pp.454-476.

Murphy, John W. (2000), *Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri*, Arslan, Hüsamettin (çev.), Paradigma Yayınları, İstanbul.

Mutluer, Nil (Ed.) (2008), *Cinsiyet halleri: Türkiye'de toplumsal cinsiyetin kesişim sınırları*, Varlık, İstanbul.

Myers, Jo Anne (2009), *The A to Z of the Lesbian Liberation Movement*, Scorecrow Press.

Mynet (2018a) ,"Eşcinsel imamdan çok tartışılacak öneri!", https://www.mynet.com/escinsel-imamdan-cok-tartisilacak-oneri-110103611475 ET:12.02.2019.

Mynet (2018b), "İntizar'ın yapım şirketi Poll Production'dan ikinci açıklama!", https://www.mynet.com/intizar-in-yapim-sirketi-poll-production-dan-ikinci-aciklama-182993-mymagazin ET:19.02.2019.

Nestle, Joan (1987), "Butch- Femme Relationships:Sexual Courage in the 1950s", *A Restricted Country*, Firebrand Books, Ithaca, NY.

Nestle, Joan (2007), *The Feminist Memoir Project- A Fem's Feminist History*, Rutgers University Press.

Nişanyan, Sevan (2009), *Sözlerin Soyağacı,* Everest Yayınları, İstanbul.

Norradyo (2015), "Kliton, Gezegen Olan", http://www.norradyo.com/kliton-gezegen-olan/ ET:28.07.2020.

Nouvelles Question Feministes, http://nouvellesquestionsfeministes.ch/ (ET:04.04.2020).

Ntv (2018)," Malezya'da lezbiyen ilişkiye kırbaç cezası ", https://www.ntv.com.tr/dunya/malezyada-lezbiyen-iliskiye-kirbac-cezasi,oy6pb_tUWE6E_Fq29-ta0Q ET:13.02.2019.

Oliveira, Joâo Manuel de- Pena, Cristiana- Nagueira, Conceiçâo (2010), "Feminist Lesbians or Lesbian Feminists? Portuquese Lesbians Speak Out", *Feminism&Psychology* 21(2), pp.228-232.

O'Neil,Mary Lou- Ergün, Reyda- Değirmenci,Selma- Erkengel,Doğancan (2018), *Türkiye'de Kamu Çalışanı Lezbiyen, Gey, Biseksüel,Trans ve İnterseksle*rin *Durumu 2018 Yılı Araştırması,*, Köylü, Murat (Ed.), Ayrıntı Basımevi,Ankara.

Ottosdottir, Gudbjorg (1991), "The debate on lesbian sadomasochism: a discourse anaylsis", Western Michagon University.

Oxforddictionaries (?), https://en.oxforddictionaries.com/definition/homophobia ET:22.01.2019.

Oyaburcu (2002), "Eşcinselim, Varım; Lezbiyenim, Yokum…", *KaosGL* 71, Ocak-Şubat 2002, ss.19-20.

Öğüt, Hande (2009), "Kadın Filmleri ve Feminist Karşı Sinema", *Feminizm, Cogito* 58, Bahar 2009, YKY, İstanbul, ss. 202-218.

Öğüt, Hande (2011), "Lezbiyen Edebiyat ve Eleştiri", *Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram, Cogito* 65-66, Bahar 2011, YKY, İstanbul, ss.287-321.

Öğüt, Hande (2012), "Lezbiyen aşkın feminist eleştiri için kazanım ve imkanları- I", *Pek tabii aşka veda, Feminist Politika* 16, Sonbahar 2012, ss.31-32.

Öğüt, Hande (2013a), "Lezbiyen aşkın feminist eleştiri için kazanım ve imkanları- II", *Aile dışında hayat var!, Feminist Politika* 17, Kış 2013, ss.18-19.

Öğüt, Hande (2013b), "Lezbiyen aşkın feminist eleştiri için kazanım ve imkanları- III", *Patriarka- kapitalizm ilişkisi, Feminist Politika* 18, Bahar 2013, ss.16-17.

Öğüt, Hande (2013c), "Lezbiyen aşkın feminist eleştiri için kazanım ve imkanları- IV", *Türkiye'de mor yıllar: 1980'lerden Bugüne, Feminist Politika* 19, Yaz 2013, ss.17-18.

Öğüt, Hande (2015), "Romantik dostluklardan lezbiyen feminizme kadınlar arası tutku, aşk ve cinsellik" , *Lezbiyenizm, Kaos GL* 141, Mart – Nisan 2015, ss.34-40.

Öner, Aysun (2013), "Workplace Discrimination against White Collar Lesbians and Gays and their Caping Strategies: A Case Study from Ankara, Turkey", *Middle East Technical University*.

Önkal, Güncel (2014), "Kültür Sosyolojisi", *Sosyoloji'de Kuram-Yöntem-Güncel Yaklaşımlar,* Dural, Ahmed Baran (der.), Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul.

ÖTE-Ki ben (2000), "ÖTE-Kİ ben/AYLIK LEZBİYEN-FEMİNİST DERGİ PROJESİ", *Kaos GL* 67, Temmuz-Ağustos 2000, s.57.

Öte-Ki Ben (2003), "Lezbiyen Örgütlenmesinin Önündeki Engeller", *Kaos GL* 75, Ocak-Şubat 2003, ss.13-20.

Öz, Yasemin (2007), "Homofobiye karşı feminist hareket deneyimleri", *KaosGL* 93, Mart-Nisan 2007, ss.24-25.

Öz, Yasemin (2010), "Ayrımcılık ve Eşitsizliğin Kanıtı: Anayasa Taslağı", *Feminist Yaklaşımlar 11*, Haziran 2010, http://www.feministyaklasimlar.org/ozet/?postid=1172 (ET:28.05.2019).

Öz, Yasemin (2011), "Queer Teorinin Penceresinden", Kaos GL (21 Ocak 2011), http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=6271 (ET:27.05.2019).

Özel İhtisas Komisyonu (?), "Kalkınma Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları: 11. Kalkınma Planı", http://onbirinciplan.gov.tr/wp-content/uploads/2018/01/Kalk%C4%B1nma-S%C3%BCrecinde-Sivil-Toplum-Kurulu%C5%9Flar%C4%B1-%C3%96n-Rapor.pdf (ET:03.06.2019).

Özbay, Cenk- Soydan, Serdar (2002), *Eşcinsel Kadınlar,* Metis Yayınları, İstanbul.

Özbek, Çağlar (2008), "Madonna'nın Feminizmi:Postmodern Bir Kimlik Sorunsalı", *Toplum ve Demokrasi*, 2(4), Eylül-Aralık 2008, ss.91-106.

Özbek, Çağlar (2015), "Demokrasinin "Yeni" Aktörleri: Ekolojik, Feminist ve LGBT Hareketleri Bağlamında Sivil Toplum Örgütleri", *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı*, Doktora Tezi, Ekim 2015,Muğla.

Özbudun, Sibel- Marcus- George-Demirer, Temel (2008), *Yabancılaşma ve…,* Ütopya, Ankara.

Özcan, Tuğba (2011), "Pornografinin alternatifi mi? Alternatif porno mu?", *Cinsel özgürlük, haz(cılık) ve pornografi", Feminist Politika* 11, Yaz 2011, ss.42-43.

Özkazanç, Alev (2015), *Feminizm ve Queer Kuram*, Dipnot Yayınları, Ankara.

Özkazanç, Alev (2010), "Bilim ve Toplumsal Cinsiyet", *II. Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kongresi: Kadını Görmeyen Bilim ve Sağlık Politikaları,* 20-23 Mayıs 2010, Ankara.

Öztop, Nevin (2009a), "Eşcinsel/Biseksüel Kadınlığın Üç Hali", *Kaos GL*, (19 Ağustos 2009), https://kaosgl.org/sayfa.php?id=3285 (ET:24.05.2019).

Öztop, Nevin (2009b) (haz.), *Kadın Olma Halleri*, Kaos GL, Ayrıntı Basımevi, Ankara.

Öztop, Nevin (2009c), "Heteroseksizm:Partiyarkanın En Güçlü Dayanağı", Kaos GL (27 Ağustos 2009), https://kaosgl.org/sayfa.php?id=3321 (ET:29.05.2019).

Öztop, Nevin (2010), "Homofobinin Yüz İfadesi", *Kaos GL*, http://kaosgl.org/sayfa.php?id=4290 ET:18.02.2019.

Öztürk, P. ve Kındap, Y. (2011),"Lezbiyenlerde İçselleştirilmiş Homofobi Ölçeğinin Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi",*Türk Psikoloji Yazıları,* 14 (28), 24-35.

Özüdoğru, Şakir (2015),"yakın dönem amerikan edebiyatında lezbiyen şiiri- küçük bir seçki", *Kaos GL*, Dosya: Lezbiyenizm, Ankara.

Paris International Lesbian & Feminist Film Festival, https://www.cineffable.fr/en/f_progEn.htm (ET:22.03.2020).

Park, Robert Ezra (2016), "İnsan Göçü ve Marjinal İnsan", Eren, Kübra (çev.), *Yabancı: Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik,* Ünsaldı, Levent (der.), Heretik Yayınları, Ankara., ss 69-82.

Parks, Joy (2017), "Sinistor Wisdom: A Chronicle", *The Women's Review of Books* 1(5).

Parlament.gv, "Stenographisches Protokoll", https://www.parlament.gv.at/PAKT/VHG/XXII/NRSITZ/NRSITZ_00112/SEITE_0217.html (ET:06.04.2020).

Parnaby, Julia (1993), "Queer Straits", *Trouble and Strife 26,* p.13-16.

Paulhus, Delray L. (2002), "Socially Desirable Responding: The Evolution of a Constuct", *The Role of Constructs in Psychological and Educational Measurement*, H.I. Brawn, D.N. Jackson, D.E. Wiley (ed.), Erlbaum, Mahwah WJ, pp.49-59.

Paulsen, Inge-Lise- Nissen, Vibeke (2003), "Vibeke Vasbo (1944 -): Vasbo, Vibeke", *kvinfo*, https://www.kvinfo.dk/side/171/bio/1384/ (ET:02.04.2020).

Payne, Jenny Gunnarsson (2009), "Feminist media as alternative media? A literature review", *İnterface: A Journal for and About Social Movements* 1(2).

Pehlivan, Şüheda (?), "İslam ve Queer", https://www.academia.edu/34936528/%C4%B0slam_ve_Queer ET:12.02.2019.

Pembe Hayat ve Kaos GL (2017), *Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelli İnsan Hakları İzleme Raporu: 2013 - 2014 - 2015 - 2016 – 2017*, Ayrıntı Basımevi, Ankara.

Pervinkaplan (2018),http://www.pervinkaplan.com/detay/ders-kitaplari-kadin-sadece-anne-namus-kavrami-ise-tekrar-kitaplarda/5661 ET:13.02.2019.

Peygamberler Tarihi (2004), Peygamberler Tarihi Ansiklopedisi I, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul.

Phelan, Shane (1989), *İdentity Politics: Lesbian Feminism and the Limits of Community*, Temple University Press, Philadelphia.

Phillips, David (1994), "What's so Queer here? Photography at the Gay and Lesbian Mardi Gras", *Eyeline 26,* p. 16-19.

Pınar, Gülkan, Nurgül (2010), "Queer aile olasılıkları, LBT görünürlüğü*", Boşanma: Evlilik ve özgürlük arasında, Feminist Politika* 7, Yaz 2010, s.17.

Pikkanen, Antti (2011), "Silvia Modig", https://www.city.fi/ilmiot/silvia+modig/3960 (ET:06.04.2020).

Pilcher, Jane (2009), "Cinsiyet ve Cinsiyet Eşitsizlikleri Üzerine Açıklamalar", *Sosyoloji,* Giddens, Anthony (ed.), Altaylar, Günseli (çev.), Say Yayınları,İstanbul,ss.109-119.

Pomerleau, Clark A. (2010), "Empowering Members, Not Overpowering Them: The National Organization for Women, Calls for Lesbian Inclussion, and California Influence, 1960s-1980s", *Journal of Homosexualiy* 57(7), pp.842-861.

Preciado, Beatriz (2016), "Queer Çokluklar: "Anormal"lerin Politikası için Notlar", Darıcıoğlu, Leman Sevda (çev.), *Queer Tahayyül,* Yardımcı, Sibel- Güçlü, Özlem, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Radicalesbians (1973), "Woman-İdentified Woman", in Anne Koedt, Ellen Levine ve Anita Rapone (ed.), *Radical Feminism*, NY: Times Books.

Ramm, Brogan (2013), "The One Sided 'Mirror' of the Movies: The (mis)representation of the lesbian on our cinema screens", *Fine Art Photography*, Forum for Critical Inquiry, Glasgow School of Art.

Raymond J (1994[1979]), The Transsexual Empire. New York: Teachers College, Columbia University.

Raymond, Janice (1986*), A passion for friends: toward a philosophy of female affection*, Beacon Press, Boston.

Reding, Andrea (1997), "Mexico: Treatment of Homosexuals", https://web.archive.org/web/20070220043839/http://www.worldpolicy.org/globalrights/sexorient/1997-Mexico-gayrights.html (ET:06.04.2020).

Renay, Murat (2016), Söyleşi: Ludovic-Mohamed Zahed, *gzone: Türkiye'nin eşcinsel yaşam ve kültür dergisi* 19, Mart 2016, ss.48-51.

Rich, Adrienne (1977), "It is the Lesbian in Us…", *Sinister Wisdom* 3, Bahar 1977.

Rich, Adrienne (1980), "Compulsory heterosexuality and lesbian existence", *Signs* 5(4), pp. 631–660.

Riggs, Damien W. (2006), *Pricilla (White) Queen of the Desert: Queer Rights/Race Privilege*, Peter Berg, New York.

Richardson, Diane (2000), "Claiming Citizenship? Sexuality,Citizenship and Lesbian/Feminist Theory", *Sexualities* 3(2), London, pp.255-272.

Riley, John (2016), 1-"Furies Collective becomes first lesbian site on National Register", Metro Weekly, https://www.metroweekly.com/2016/05/furies-collective-becomes-first-lesbian-site-national-register/ (ET:02.03.2020).

Roseneau, Pauline Marie (1992), *Post-modernism and the social sciences*, Princeton University Press, New Jersey.

Ross, Becki L. (1995), *The House that Jill Built: Lesbian Nation in Formation*, University of Toronto Press, Kanada.

Rossiter, Hannah (2016), "She's always a woman: Butch lesbian trans women in the lesbian community", *Journal of Lesbian Studies* 20(1), pp.87-96.

Rubenstein, Anne (1998), " People with a History/CLGH Book Review:Anne Rubenstein:Review of Journal of Lesbian Studies Vol. 1:1 and The New Lesbian Studies", https://sourcebooks.fordham.edu/pwh/CLGH/CLGH1997-11-2-3rubenstein2.asp (ET:02.02.2020).

Rubin, Gayle (1993), "Thinking Sex", *The Lesbian and Gay Studies Reader*, Abelove vd. (ed.), pp.3-44.

Rudy, Kathy (2001), "Radical feminism, lesbian separatism, and queer theory", *Feminist Studies* 27(1): 190-224.

Rugg, Rebecca Ann (2013), "Dow does she look*?", Femme: Feminists, Lesbians, and Bad Girls*, Harris, Laura ve Crocker, Elizabeth (ed.), Taylor and Francis Group, Routhledge, London and New York, ss.175-189.

Rupp, Leila J. (2001), ""Hayretimi Tasavvur Edin": Yirminci Yüzyıl Ortalarında Amerika'da Kadın İlişkileri", *Tarihten Gizlenenler: Gey ve Lezbiyen Tarihine Yeni Bir Bakış*, Martin Duberman vd. (ed.), Phoenix Yayınevi, Kasım 2001, Ankara, ss.401-416.

Russell, Diana E. H. (?), "Sadomasochism: A Contra-Feminist Activity", *in Against Sadomasochism.*

Rust, Paula (1995), *Bisexuality and the Challenge to Lesbian Politics: Sex, Loyalty and Revolution*, NY University Press, NY.

Rust, Paula C. (2000), "The Impact of multiple marginalization", *Reconstructing gender: A multicultural anthology*, E. Disch (Ed.), Mountain View, CA: Mayfield, pp. 248–254.

Sabah (2019), https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/01/28/chp-besiktas-belediye-baskan-adayi-riza-akpolat-oldu-riza-akpolat-kimdir (ET:03.06.2019).

Sabuncuoğlu, Ayda (2008), "Televizyon ve televizyon reklamlarından aktarılan Toplumsal Cinsiyet Mesajları", *Medya Analizleri*, Ahmet Bülend Göksel-Bilgehan Gültekin (ed.), nobel yayın dağıtım, Ankara, ss.81-108.

Sammer, Roxanne (2015), "Lesbian Feminist Cinema's Archive and Moonforce Media's National Women's Film Circuit", *Feminist Media Histories* 1(2), pp.90-124.

Sappho'nun Kızları (?), Sappho'nun Kızları, (*Broşür*), Ankara.

Sarıbay, Ali Yaşar (1998), "Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum", *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, Vadi Yayınları, Şubat 1998, Ankara, ss.88-110.

Savran, Gülnur (1998), "Yolun Neresindeyiz?", *Kadına Mahsus Gazete Pazartesi (36),* ss. 3-4.

Sedgwick, Eve Kosofsky (1993), "Queer Performativity: Henry James's the Art of the Novel", *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies 1 (1),* p. 1-16.

Sendika.org (2016), "LezBiFem'in bülteni Zeliş'in dördüncü sayısı çıktı", 23 Aralık 2016, http://sendika63.org/2016/12/lezbifemin-bulteni-zelisin-dorduncu-sayisi-cikti-395558/#more (ET:27.05.2019).

Serim, Bülent (1994), "Örgütlenme Özgürlüğü Depolitizasyon ve Engeller", *Amme İdaresi Dergisi* 27(1), Mart 1994.

Sezgin, Sevil (2014), "Türkiye'de Feminist Söylem ve İslami Feminizm", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2014,Trabzon.

Scott, Joan W. (2007), *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi,* Kılıç, Aykut Tunç (çev.), Agora, İstanbul.

Selen, Eser (2012), "The Stage: A Space for Queer Subjectification in Contemporary Turkey", *Gender, Place& Culture 19/6,* Routledge, p. 730-749.

Selek, Pınar (2010), "Benim Feminizmim: Akrobatik Feminizm!", Biamag (27.03.2010,00:00), https://m.bianet.org/biamag/kadin/120930-benim-feminizmim-akrobatik-feminizm ET: 26.07.2020.

Set, Zeynep (2016), "Lezbiyen, Gey ve Biseksüel Örnekleminde Bağlanma Stilleri ile Depresyon Arasındaki İlişkide İçselleştirilmiş Homofobi ve Öz Anlayışın Aracı Rolü", *İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Klinik Psikoloji Programı* (Doktora Tezi), İstanbul.

Sezen (2014), "Annelik: Kutsanan bir dayatma mı? Esirgenen bir hak mı?", *Farklılıklarımız… Köprüler Kurmak, engelleri aşmak, Feminist Politika* 21, Kış 2014,ss. 30-31.

Shane, Phelan (1989), *İdentity Politics: Lesbian Feminism and the Limits of Community*, Temple University Press, Philadelphia.

Shane, Phelan (1994), *Getting Specific: Postmodern Lesbian Politics* , University of Minnesota Press, Menneapolis.

Shockley, Ann Allen (1983), "The Black Lesbian in American Literature*", Home Girls: A Black Feminist Anthology*, Barbara Smith (ed.), Kitchen Table: Women of Color Press.

Showden, Carisa R. (2012), "Theorising Maybe: A Feminist/Queer Theory Converpence", *Feminist Theory* 13(1), pp.3-25.

Shumsky, Ellen (2009), "Radicalesbians", *The Gay and Lesbian Review*.

Stein, Marc (2012), *Rethinking the Gay and Lesbian Movement*, Rutledge.

Showden, Carisa R. (2012), "Theorising Maybe: A Feminist /Queer Theory Converpence*", Feminist Theory* 13(1), pp. 3-25.

Siadate, Nazly (2013),"A Lezbian Muslim Unveiled-Moving Forward with Muslims for Progressive Values", https://www.pride.com/lifestyle/2013/01/28/lesbian-muslim-unveiled-moving-forward-muslims-progressive-values ET:13.02.2019.

Sinister Wisdom (a), http://www.sinisterwisdom.org/node/22 (ET:04.04.2020).

Sinister Wisdom (b), https://www.facebook.com/SinisterWisdom (ET:04.04.2020).

Sinister Wisdom (c), https://twitter.com/Sinister_Wisdom (ET:04.04.2020).

Sinister Wisdom (d), https://www.instagram.com/sinister_wisdom/ (ET:04.04.2020).

Smith, Barbara-Smith, Beverly (?), "Across the Kitchen Table: Aa Sister-to-sister Dialogue", *This Bridge Called My Back*.

Snitow, Ann- Stansell, Christine- Thompson,Sharon (1983), *Powers of desire: The politics of sexuality*, New York, NY:Monthly Review Press.

Somay, Bülent (2012), "Ayırarak Birleştirmek Mümkün Müdür?", *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar,* Çayır, Kenan- Ayan Ceyhan, Müge (der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 98-104.

SPoD, "LGBTİ+ Dostu Belediyecilik", http://www.spod.org.tr/TR/sayfalar/2/lgbti-dostu-belediyecilik (ET:06.07.2020).

Sreedhar ,Susanne – Hand, Michael (2006)", "The ethics of exclusion: Gender and politics at the Michigan Womyn's Music Festival", *Trans/forming Feminisms: Trans Feminist Voices Speak Out*, Scott-Dixon K (ed.), Sumach Press, Toronto, pp. 161–170.

Stein, Arlene- Plummer, Ken (1994), "Queer Theory and the Missing Sexual Revolution in Sociology", *Sociological Theory* 12 (2), pp.178-187.

Stein, Arlene (1997), *Sex and Sensibility: Stories of a Lesbian Generation*, University of California Press, London.

Stryker, Susan (2008),*Transgender history*,Berkeley, NY: Seal Press.

Stewart-Winter, Timothy (2016), *Queer Clout: Chicago and the Rise of Gay Politics*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

Sullivan, Niki (2003), A Critical Introduction to Queer Theory, New York University Press, New York.

Sümer, Osman (2014), "Sosyal Yapı-Sosyal Değişme", *Sosyoloji'de Kuram-Yöntem- Güncel Yaklaşımlar,* Dural, Ahmed Baran (der.), Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul, ss.179-217.

Süreya, Eflatun (2009), ""Görün(e)mezlik"imiz", Eşcinsel/Biseksüel Kadınlığın 3 Hali içinde, *Kadın Olma Halleri*, Kaos GL, Nevin Öztop (haz.), Ayrıntı Basımevi, Aralık 2009, Ankara, ss.82-83.

Szymanski, Dawn M.-Chung,Y. Barry (2003), "Feminist Attitudes and Coping Resources as Correlates of Lesbian İnternalized Heterosexism", *Feminism&Psychology* 13(3), London, pp.369-389.

Şahin, Nevin Hatun- Bilgiç, Dilek (2016), "Toplumda Eşcinsellere Yönelik Tutumlar ve Lezbiyen Kadınlarda Sağlık Eşitsizliği", *HSP 3/3,* ss. 216-225.

Şenel, Burcu (2014),"Cinsel Yönelim Ayrımcılığının Gündelik Hayat Yansımaları", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı* (Yüksek Lisans), Ankara.

Tanaydın, Yunus Emre (2017), "Lezbiyen,Gey ve Biseksüel Örnekleminde İçselleştirilmiş Homofobi ve Cinsiyet Rolleri Arasındaki İlişki", *İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikolojik Anabilim Dalı Psikoloji Programı* (Yüksek Lisans), İstanbul.

Tanner, Donna M. (1978), *The Lesbian Couple*, Lexington, Mass: D.C. Heath.

Tar, Yıldız (2014), "Beşiktaş'ta LGBTİ Aktivisti Belediye Meclisi'nde!", http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=16198 (31 Mart 2014), (ET:03.06.2019).

Tar, Yıldız (2015a), "Lezbiyenist misin canım?", Kaos GL (15 Mart 2015), http://kaosgl.org/sayfa.php?id=18956 (ET:21.05.2019).

Tar, Yıldız (2015b), "Boysan'ın hayali gerçek oldu: Şişli'de Eşitlik Birimi!", (20 Ekim 2015), https://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=20380 (ET:03.06.2019).

Tar, Yıldız (2016), "Yargıtay'a göre doğal olmayan seks: Anal, oral, lezbiyen, eşcinsel…", *Kaos GL,* http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=20862 ET:19.02.2019.

Tar, Yıldız (2017), "Yargıtay hatasından döndü: 'Eşcinsel görüntüler doğal olmayan' kavramında değerlendirilemez'", *Kaos GL*, http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=24748 ET:19.02.2019.

Taştan, Cihan (2019), "CHP Avcılar Yönetim Kurulu'nun İlk Trans Üyesi: Niler Albayrak", *Listelist*, https://listelist.com/chp-trans-uye-niler-albayrak/ ET:04.05.2019.

Tate, Helen (2005), "The ideological effects of a failed constitutive rhetoric: the co-option of the rhetoric of white lesbian feminism", *Women's Studies in Communication* 28(1) (Spring 2005), pp.1-31.

T.C. Anayasası, K:2709, 5/22, K.T.:18.10.1982, RG:17863/09.11.1982, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf , ET:22.01.2019.

T.C. İçişleri Bakanlığı, "Şehir Giriş/Çıkış Tebirleri ve Yaş Sınırlaması", https://www.icisleri.gov.tr/sehir-giriscikis-tebirleri-ve-yas-sinirlamasi (ET:08.04.2020).

T.C. Sağlık Bakanlığı, "Bakan Koca: "Dışarı Çıkmayalım, Virüse Fırsat Tanımayalım", https://www.saglik.gov.tr/TR,64846/bakan-koca-disari-cikmayalim-viruse-firsat-tanimayalim.html (ET:08.04.2020).

Tekeli, Şirin (1989), "'80'lerde Türkiye'de Kadınların Kurtuluşu Hareketinin Gelişmesi", *Birikim: Aylık Sosyalist Kültür Dergisi,* ss. 34-41.

Tevrat, Leviticus, 18:22.

The Naiad Press Collection, "Collection GL C30", San Francisco Public Library.

The Washington Blade (11 January 1991), "GWA's 10th Birthday".

Timur, Kemal (1999), "Tanımı Yapılamayan Postmodernizm", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (1),* Ocak 1999, ss.319-324.

Tong, Putnam (2006), *Feminist Düşünce,* Cirhinlioğlu, Zafer (çev.), Gündoğan Yayınları, İstanbul.

Tosun, Erdoğan (2001), *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi (Türkiye Örneği)*, Alfa Yayınları, İstanbul.

Travelet, Françoise (2016), "Dünyanın Tüm İşçileri, Oynaşınız!", Darıcıoğlu, Leman Sevda (çev.), *Queer Tahayyül,* Yardımcı, Sibel- Güçlü, Özlem (der.), Sel Yayıncılık, İstanbul.

Truman, David (1971) [1951], *The Governmental Process: Political Interests and Public Opinion*, New York.

Tuncel, Seçin (2013), "Lezbiyen/Biseksüel Kadın Söyleşileri-Didem Gürdür", Kaos GL (8 Ocak 2013), https://kaosgl.org/sayfa.php?id=13142 (ET:24.05.2019).

Tuncel, Seçin (2017), "LezBiFem 'Cinsellik Atölyesi'ni İzmir'de düzenlendi", Kaos GL, https://www.kaosgl.org/haber/lezbifem-lsquocinsellik-atolyesirsquoni-izmirrsquode-duzenlendi (ET:03.04.2020).

Turkcewiki.org (ty), http://www.turkcewiki.org/wiki/T%C3%BCrk_sinemas%C4%B1nda_LGBT_temalar%C4%B1 (ET: 12.02.2019).

Turcotte, Louise (2012), "Bakış Açısı Devrimi", *Straight Düşünce*, Sel Yayıncılık, İstanbul, ss.15-20.

Türk Tabipler Birliği (2017), "İŞÇİLERİN EŞCİNSELLİĞİNİ, EŞCİNSELLERİN İŞÇİLİĞİNİ SAKLAMAK ZORUNDA KALMAYACAĞI BİR ÇALIŞMA VE SOSYAL HAYATI Grubu HEDEFLİYORUZ!", *mesleki sağlık ve güvenlik dergisi,* Temmuz-Ağustos-Eylül 2017, ss.35-37.

Twigg, John (2004), *Good Practice Review:Disaster Risk Reduction;Mitigation and Preparendness in Development and Emergency Programming*,Humanitarian Practice Network (HPN) (9), United Kingdom.

T24 (2012), "İşte 'Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi'nin programı", https://t24.com.tr/haber/yesiller-ve-sol-gelecek-partisinin-programi,218353 (ET:11.12.2019).

Ulusay, Nejat (2011), "Yeni queer sinema: Öncesi ve sonrası", *Fe Dergi: Feminist Eleştiri* 3(1), ss.1-15.

Uyan Semerci, Pınar- Erdoğan, Emre- Sandal Önal, Elif (2017), *"Biz"liğin Aynasından Yansıyanlar,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Ünal, Elçin (2018), "Öğretim Üyelerinin Farklı Cinsel Yönelimleri Olan (LGBTİ) Bireylere İlişkin Görüşleri", *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı* (Yüksek Lisans Tezi), Mersin.

Valeska, Lucia (?), "The Future of Female Separatism", *Quest: A Feminist Quarterly* 2(2).

Vance, Carole (1984), "Pleasure and danger: Toward a politics of sexuality", *Pleasure and danger: Exploring female sexuality*, Boston: Routledge and Kegan Paul, pp.1-28.

Varol, Seçkin- A., Hande, "Görünür Olmak Ya da Ol(a)mamak!", *Kadın Olma Halleri*, Kaos GL, Nevin Öztop (haz.), Aralık 2009, Ayrıntı Basımevi, Ankara.

Yalçın, Zübeyde (2013), "Anayasa Komisyonu "eşcinselliği" tartıştı", https://www.sabah.com.tr/Gundem/2013/05/21/anayasa-komisyonu-escinselligi-tartisti ET:19.02.2019.

Yardımcı, Sibel- Güçlü, Özlem (2016), "Giriş:Queer Tahayyül", *Queer Tahayyül,* Yardımcı, Sibel- Güçlü, Özlem (der.), İstanbul, ss. 17-25.

Yeni Akit (2018), "Kadınlar Yuvalarına Dönmeli", Vehbi Kara, https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/vehbi-kara/kadinlar-yuvalarina-donmeli-25155.html (ET:13.12.2019).

Yeni Akit (2019), "Kadın Kadına Öykü Yarışması'nda 'eşcinsellik' propagandası!", https://www.yeniakit.com.tr/haber/skandal-yarisma-cinsel-sapkinligi-boyle-dayattilar-549886.html ET:18.02.2019.

Yeni Akit (2020), "HDP destekli feministler yine ezanı ıslıkladı!", https://www.yeniakit.com.tr/haber/hdp-destekli-feministler-yine-ezani-islikladi-1110399.html ET:26.07.2020.

Yenisafak (2016), "40 STK'dan LGBT yürüyüşüne karşı bildiri", https://www.yenisafak.com/gundem/40-stkdan-lgbt-yuruyusune-karsi-bildiri-2483002 (ET:13.12.2019).

Yesildirenis (2019), "İbrahim Eren'le Yapılan Bir Söyleşi / S.Kuzey Yıldız", https://yesildirenis.wordpress.com/2019/02/24/ibrahim-erenle-yapilan-bir-soylesi/ (ET:12.12.2019).

Yesilsolparti.org (ty), https://yesilsolparti.org/yesil-sol-gencler-baris-hemen-simdi-gozaltilar-derhal-serbest-birakilsin/ (ET:14.02.2019).

Yıldırım, Nazlı Gizem (2018), "LGBT Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Deneyimleri ve Sosyal Hizmet Gereksinimleri: Gökkuşağı Aile Grubu Örneği", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara. ,

Yıldız, Deniz (2007), "türkiye tarihinde eşcinselliğin izinde escinsel-lik hareketinin tarihinden satır başları-2: 90'lar*", Türkiye'de Feminizm ve Eşcinsellik, Kaos GL* 93, Mart-Nisan 2007, ss.46-49.

Yıldırım, İbrahim (2004), *Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim*, Seçkin Yayınevi, Ankara.

Yıldız, Esra (2011), "Queer ve Sessizliğin Reddi", *Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram,* Üç Aylıl Düşünce Dergisi: Cogito (65-66), ss. 395-410.

Yılmaz, Aytekin (1997), "Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye", *Yeni Türkiye: Sivil Toplum Özel Sayısı* 3(18), Kasım-Aralık 1997.

Yılmaz, Volkan-Demirbaş, Hilal Başak (2015)," Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Lezbiyen, Gey,Biseksüel ve Trans (LGBT) Hakları Gündeminin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi: 2008-2014", *alternative politika* 7(2), Haziran 2015.

Yılmazbilek, Merve (2012), "LGBTT Bireylerin Ataerkillik ve Hegemonya Deneyimlerinin Çözümlenmesi:Eskişehir", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir.

Young, Iris Marian (1998), "Polity and Group Difference: A Critique of the ideal of Universal Citizenship", *Feminism and Politics*, Anne Philips (der.), Oxford: Oxford University Press, ss. 401-429.

Youtube (2018), "Nil Makaracı ; Demet Evgar beni susturmaya çalıştı!", https://www.youtube.com/watch?v=CaRqbnfe5X4 ET:19.02.2019.

Walby, Sylvia (1990), *Theorizing Patriarchy*, Blackwell Publishers, Oxford.

Walters, Suzanna Danuta (1996), "From here to queer: Radical feminism, postmodernism, and the lesbian menace (or why can't a woman be more like a fag?)", *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 21(4): 830–869.

Walters, Margaret (2005), *Feminism*, Oxford University Press, Oxford.

Ware, Cellestine (1970), *Woman Power: The Movement for Women's Liberation*, Tower Publications, NY.

Weathers, Mary Ann (1995), "An Argument for Black Women's Liberation as a Revolutionary Force*", Words of Fire: An Anthology of African- American Feminist Thought*, Beverly Guy-Sheftall (ed.), NY: New Press, pp.158-161.

Weeks, Jeffreys (1986), *Sexuality*, Tavistock Publications, New York.

Weeks, Jeffreys (1990), *Anticlimax: A Feminist Perspective on the Sexual Revolution.*

Weber, Max (1996), *Sosyoloji Yazıları,* Parla, Taha (çev), İletişim Yayınları, İstanbul.

Weber, Max (2012), *Ekonomi ve Toplum*, C/1, Boyacı, Latif (çev.), Yarın Yayınları, İstanbul.

Whitt, Jan (2008a), "A "Labor from the Heart", *Journal of Lesbian Studies* 5(1-2), pp.229-251.

Whitt, Jan (2008b), *Women in American Journalism: A New History*, University of Illinois Press,Urbana.

WHO (2020), https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019 (ET:08.04.2020).

Wiehn, Erhard Roy (?), *Mechanismen der Marginalisierung und Rassismu*, [Masch-schr.], Manuskript, Universität Konstanz, Geisteswissenschaftliche Sektion, Fachbereich für Geschichte und Soziologie.

Wiehn, Erhard Roy (1994), "Soziale Randgruppen. Mechanismen der Absonderung" Becker, Georg E.; Coburn-Staege, Ursula (ed.), *Pädagogik gegen Fremdenfeindlichkeit, Rassismus un Gewalt, Mut und Engagement in der Schule*, Weinheim/Basel.

Wills, Ellen (1992), *No More Nice Girls: Countercultural Essays*, Wesleyan University Press.

Wilkinson, Sue – Kitzinger, Celia (1994), "The social construction of heterosexuality", *Journal of Gender Studies* 3(3),pp. 307–316.

Wilton, T. (1995) *Lesbian Studies: Setting An Agenda.* London: Routledge.

Wollstonecraft, Mary (1792), *A Vindication of the Rights of Woman: with Strictures on Political an Moral Subjects.*

Wooten, Amy (2009), "Lakeview Was Almost Gilstown", *Chicago Tribune*, Newspapers.com, https://www.newspapers.com/clip/20612438/chicago-tribune/ (ET:02.04.2020).

Queerfeminism.com (ty), https://queerfeminism.com/what-is-queer-feminism/ (ET:23.01.2019).

ETİK KURUL RAPORU

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı

Sayı : 29563864-050.04.04 -E.234513 29/05/2018
Konu : Kararlar

Sayın Prof. Dr. Burak GÜMÜŞ

Danışmanlığını yaptığınız, Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı Öğrencisi Büşra İŞGUZAR'ın araştırması ile ilgili yapmış olduğunuz başvuru Trakya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 18.05.2018 tarihli toplantısında alınan 05/08 numaralı kararı ile uygun görülmüştür.
Gereğini bilgilerinize rica ederim.

e-imzalıdır
Prof. Dr. Ayhan GENÇLER
Başkan

Ek:Etik Kurul Kararı

Adres:Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Balkan Yerleşkesi 22030 Edirne
Telefon:2842234004 Faks2842234203
E-Posta:ozelkalem@trakya.edu.tr Elektronik Ağ:http://www.trakya.edu.tr/
Bilgi için: Serkan ÖÇAL
Unvanı: Sekreter

Bu belge, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununa göre Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.

T.C
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU

Oturum Sayısı: 2018/05
KARAR NO: 2018.05.08 **Karar Tarihi: 18.05.2018**

Akademik danışmanlığını Üniversitemiz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Burak GÜMÜŞ'ün yaptığı Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi Büşra İŞGUZAR tarafından Trakya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunda değerlendirilmek üzere gönderilen "Lezbiyen Feministlerin, Feminist Düşünce, Medya ve Toplulukları: İstanbul, Bursa, İzmir" başlıklı araştırma dosyası incelenmiştir. Araştırmanın; gerçekleştirilmesinde etik bilimsel standartlar açısından sakınca bulunmadığına mevcudun oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Ayhan GENÇLER
Başkan
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☒yok
Toplantı Katılım ☑evet ☐hayır

Prof. Dr. Rıdvan CANIM
Üye
Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☐yok
Toplantı Katılım ☐evet ☒hayır

Prof. Dr. Yüksel BAYRAK
Üye
Fen Fakültesi Öğr.Üyesi
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☑yok
Toplantı Katılım ☑evet ☐hayır

Prof. Dr. Ali Muhammet BAYRAKTAROĞLU
Üye
Güzel Sanatlar Fak. Öğretim Üyesi
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☐yok
Toplantı Katılım ☐evet ☒hayır

Doç. Ahmet Hamdi ZAFER
Üye
Devlet Konservatuvarı Öğr.Üyesi
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☑yok
Toplantı Katılım ☑evet ☐hayır

Doç. Dr. Yılmaz ÇAKICI
Üye
Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☒yok
Toplantı Katılım ☑evet ☐hayır

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül KAYA
Üye
Balkan Araştırma Enst. Öğr.Üyesi
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☒yok
Toplantı Katılım ☑evet ☐hayır

Doç. Dr. Ahmet Emre DAĞTAŞOĞLU
Üye
İlahiyat Fakültesi Öğr. Üyesi
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☒yok
Toplantı Katılım ☒evet ☐hayır

Doç. Dr. Emre ATILGAN
Üye
Sağlık Bilimler Fak. Öğr.Üyesi
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☒yok
Toplantı Katılım ☒evet ☐hayır

Dr. Öğr. Üyesi Levent DOĞAN
Üye
Edebiyat Fakültesi Öğretim.Üyesi
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☐yok
Toplantı Katılım ☐evet ☒hayır

Dr. Öğr. Üyesi Özcan AYGÜN
Üye
Edebiyat Fakültesi Öğretim.Üyesi
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☐yok
Toplantı Katılım ☐evet ☒hayır

Dr. Öğr. Üyesi Esma MIHLAYANLAR
Üye
Mimarlık Fakültesi Öğretim.Üyesi
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☒yok
Toplantı Katılım ☒evet ☐hayır